ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

№3 2015

Дрогобич

ISSN 2312-6353

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 22.01.2015 р.)

УДК 001(051)
ББК 95.43
Н 34

Н 34 Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство): Збірник наукових праць. – № 3. – Дрогобич, 2015. – 320 с.

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство) внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства науки і освіти України № 1081 від 29.09.2014 р.

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Заступник головного редактора:
кандидат філологічних наук, доцент О. П. Кушлик

Відповідальний секретар:
О. В. Білецька

Члени редколегії:
доктор філософських наук, професор Н. В. Скотна
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк
доктор філологічних наук, професор Л. І. Бєлєхова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор В. С. Данилич
доктор філологічних наук, професор М. Ю. Федурко
доктор філологічних наук, професор С. П. Денисова
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор З. Г. Коцюба
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор А. М. Приходько
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Сидельнікова
доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо
prof. dr. hab. S. Garton (Австрія)
prof. dr. hab. A. Woldan (Велика Британія)
prof. dr. hab. D. Budnjak (Польща)

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2015

ЗМІСТ

Бєлєхова Л. І.
АРХЕТИП, АРХЕТИПНИЙ СМИСЛ, АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (на матеріалі віршованих текстів американської поезії) 6

Андрейчук Н. І., Бондарук О. А.
ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОСЕМІОТИКИ 17

Артюхова А. А.
РИТОРИКО-ПРОСОДИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА НЕМЕЦКОГО МИТИНГОВОГО ВЫСТУПЛЕНИЯ 23

Бистров Я. В.
ФУНКЦІОНАЛЬНА НЕОДНОРІДНІСТЬ БІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВУ: ТИПОЛОГІЯ НАРАТИВНИХ ФРЕЙМІВ 27

Білецька О. В.
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ НОВАЦІЙ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 34

Білоус Ю. В.
ВІДОБРАЖЕННЯ НАЇВНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛЮДСЬКЕ ТІЛО У СОМАТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ 42

Бойко І. І.
СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У КОСМЕТОЛОГІЇ 47

Борис Д. П.
ПРОБЛЕМА НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ПОНЯТТЯ ”НЕОЛОГІЗМ” КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКОЇ ТЕОРІЇ 54

Головащенко Ю. С.
КОРЕЛЯЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ СМИСЛОТВОРЕННЯ 62

Голубенко Н. І.
ЗАСАДИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ 67

Гонтаренко Н. М.
МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ З ДІЄСЛОВАМИ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 72

Жанг Їци / Zhang Yiqi
COGNITIVE UNDERPINNINGS OF THE NAMES OF CHINESE DISHES 77

Жирик У. Ю.
ЕТНОЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОБРЯДОВИХ ДІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ (на матеріалі української, англійської та французької мов) 81

Заполовський М. В.
СИНТАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПАРАБОЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 87

Ізотова Н. П.
ЩОДЕННИК ЯК ФОРМА ПСИХОНАРАТИВУ: ІДІОЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ (на матеріалі роману Дж. М. Кутзее “In the Heart of the Country”) 92

Кіт Л. С.
ТОНАЛЬНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ НА ІНТИМНЕ СПІЛКУВАННЯ 97

Коваль Н. Є. /Koval N. Y.
DISCOURSAL PECULIARITIES OF LEGAL DOCUMENTS 101

Коляса О. В.
МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ ІГРОВОГО АБСУРДУ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 107

Космеда Т. А.
МЕТАФОРА СУЧАСНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ АНТРОПОНІМІВ
(на матеріалі української та російської мов) 116

Куковська В. І.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У АНГЛОМОВНИХ ЗАХИСНИХ ПРОМОВАХ
АДВОКАТА ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ЗДІЙСНЕННІ МОВЛЕННЄВОЇ СУГЕСТІЇ НА СУД ПРИСЯЖНИХ 123

Кушлик О. П.
ЧИННИКИ СТРУКТУРУВАННЯ СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ
ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 129

Малярчук О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ – ТЕЛЕСКОПІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі лексикографічних джерел) 137

Марчишина А. А.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ
В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ....141

Матківська Н. А.
ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ 147

Мелько Х. Б.
КОЛОРАТИВНА КОМПОЗИТА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ:
ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ 153

Михайленко В. В. / Mykhaylenko V. V.
ON CROSS-CULTURALCOMMUNICATION: PROFESSIONAL DISCOURSE TRANSLATION 161

Морозова И. Б.
ЭМОТИВЫ: ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ РОЛЬ В ИНФОРМАТИВНОМ
ПРОСТРАНСТВЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИАЛОГА 166

Мостова Т. С.
РЕАЛІЗАЦІЯ СЦЕНАРІЮ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ У ДИСКУРСІ КЕРТІСА УАЙТА....174

Никитченко К. П. / Nykytchenko K. P.
TO THE PROBLEM OF DEFINITION OF ‘OCCASIONALISM’
AMONG THE BASIC NOTIONS OF NEOLOGY 181

Новицька О. А.
ТЕРМІНИ ЯК СТИЛЕУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ТВОРІВ Д. БРАУНА
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ
(на матеріалі новогрецької, англійської та української мов)....187

Нузбан О. В.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ HARD / SOFT У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ....192

Олімська А. К.
СИНТАКСИЧНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ
У КОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ....198

Онищук М. І.
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРЛІНГВАЛЬНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ 206

Осовська І. М.
КОНЦЕПТОСИСТЕМА НІМЕЦЬКОГО ПАРЕНТАЛЬНОГО КОНФРОНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ 212

Писаренко З. О.
ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ МОВЛЕННЯ І МУЗИКИ В КІНОДИСКУРСІ: МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ПІДХІД 219

Пожарицька О. О.
СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МОВНОЇ СПЕЦИФІКИ АМЕРИКАНСЬКОГО ВЕСТЕРНУ 225

Приходько Г. І.
ІНТЕРАКЦІЙНИЙ СПОСІБ АРГУМЕНТУВАННЯ ОЦІНКИ 231

Сеньків О. М.
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ СЛОВОТВОРЕННЯ У ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ 238

Скрябіна В. Б.
ЕКОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ 245

Сліпецька В. Д.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ:
ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ НОВОГО МОВЛЕННЄВОГО СТАНДАРТУ 250

Смирнова М. С.
ЗМІСТОВИЙ РІВЕНЬ АНАЛІЗУ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІДЕЇСТИЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ПРОПОВІДІ ХХ СТОЛІТТЯ 256

Соболь Л. І.
ПРИНЦИПИ ЗАСВОЄННЯ ЛІТЕР УКРАЇНСЬКОГО АЛФАВІТУ: ДІАХРОННО-СИНХРОННИЙ АНАЛІЗ....262

Сологуб Л. В.
МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТАКТИКИ ВИЯВУ СОЛІДАРНОСТІ АДРЕСАНТА
І АДРЕСАТА У НАУКОВО-ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 268

Стройкова С. А.
СИНОНІМІЯ В НІМЕЦЬКІЙ ІХТІОЛОГІЧНІЙ НОМЕНКЛАТУРІ 273

Суворова Т. М.
ОБРАЗНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАД: КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ 278

Ткаченко І. А.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАРАТИВНОЇ МАСКИ
У РОМАНІ М.ЕТВУД «ПЕНЕЛОПІАДА» 286

Шведова Д. С.
ГЕТЕРОГЕННОЕ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗРУШЕНИЯ РАСОВЫХ СТЕРЕОТИПОВ
(на материале американского телевизионного скетч-шоу) 292

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Лопушанський Я. М.
ПАМ'ЯТЬ І ЛІТЕРАТУРНІ РЕФЛЕКСІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 298

Меньок В. В.
ПОЛОНІСТИЧНИЙ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ІМ. ІГОРЯ МЕНЬКА ДДПУ ІМ. ІВАНА ФРАНКА:
ДІЯЛЬНІСТЬ У ВЕКТОРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕҐРАЦІЇ (ХРОНІКА ПОДІЙ 2014 РОКУ) 302

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

Бабелюк О. А. / Babelyuk O. A.
Editorial review of the first volume of Forum for Contemporary Issues in Language and Literature 312

АНОТАЦІЇ

Космеда Т. А. 313
Матузкова Е. П. 313
Домброван Т. И. 313

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 314

ДО УВАГИ АВТОРІВ 317

УДК 801. 42+81′38=111

АРХЕТИП, АРХЕТИПНИЙ СМИСЛ, АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (на матеріалі віршованих текстів американської поезії)

Бєлєхова Л. І.
Херсонський державний університет

У статті систематизовано наукові погляди стосовно понять архетипу як колективного позасвідомого і архетипного словесного образу як усвідомленого втілення архетипного смислу в поетичний текст, розрізнено психологічні й культурні архетипи й наведено їхній каталог. На основі аналізу передконцептуальної, концептуальної і вербальної іпостасі словесних поетичних образів розкрито лінгвокогнітивні механізми формування архетипних словесних образів та встановлено особливості їхнього функціонування в американській поезії, що уможливило виявлення нових і прихованих смислів тексту.

Ключові слова: *архетип, колективне позасвідоме, словесний поетичний образ, лінгвокогнітивні механізми.*

Белехова Л. И. Архетип, архетипный смысл, архетипический образ в лингвокогнитивном освещении (на материале стихотворных текстов американской поэзии). *В статье предлагается систематизация научных взглядов, касающихся понятия архетипа как коллективного бессознательного и архетипического словесного образа как осознанного воплощения архетипных смыслов в поэтический текст, в результате чего разграничены психологические и культурные архетипы, составлен каталог архетипов. На основе анализа предконцептуальной, концептуальной и вербальной стороны словесных образов раскрыты лингвокогнитивные механизмы формирования архетипических словесных поэтических образов и выявлены особенности их функционирования в американской поэзии, что способствует вычленению новых и скрытых смыслов текста.*

Ключевые слова: *архетип, коллективное бессознательное, словесный поэтический образ, лингвокогнитивные механизмы.*

Bieliekhova L. I. Archetype, archetypal sense, archetypal image in linguistic and cognitive perspective (Case Study of American Poetic Texts). *This article presents a systemic survey of scientific views on the notions of archetype as collective unconscious and archetypal verbal poetic image as a textual construal, which results in differentiation of psychological and cultural archetypes and in compiling their catalogue. It focuses on revealing lingual and cognitive mechanisms of the formation of archetypal verbal images and their functions in American poetry which, as a result, ensures elucidation of its novel and hidden senses.*

Key words: *archetype, collective unconscious, archetypal verbal poetic image, lingual and cognitive mechanisms.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Теоретичною передумовою вибору проблематики дослідження слугувала дискусія, що розгорнулася на міжнародній конференції "Downscaling Culture: Revisiting Intercultural Communication" (Cardiff University, Great Britain, 18–19 September 2014) відносно ролі і місця архетипів у породженні й осмисленні культурних і етнокультурних смислів, характеру взаємодії свідомих і несвідомих когнітивних операцій, раціонального й ірраціонального мислення у лінгвокреативній діяльності митців слова й інтерпретаційній практиці адресатів (читачів) в обробці художнього тексту.

© Бєлєхова Л. І. Архетип, архетипний смисл, архетипний образ у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі віршованих текстів американської поезії)

Розбіжність у тлумаченні понять “архетип”, “архетипний смисл” і “архетипний образ”, загальна спрямованість сучасних лінгвістичних розвідок із семантики художнього тексту на виявлення способів і засобів формування й експлікації нових і прихованих смислів, зумовлених специфікою лінгвокреативної майстерності автора і лінгвістичною компетенцією читача, визначають **актуальність** дослідження. Основною **метою** статті є виявлення лінгвокогнітивних операцій і прийомів експлікації архетипів та архетипних смислів у текстах американської поезії. **Об’єктом** дослідження постають архетипні словесні образи, а **предметом** – особливості їхнього формування й функціонування в американських поетичних текстах.

Для реалізації поставленої мети необхідно уточнити поняття “архетип”, “архетипний смисл” і “архетипний словесний образ”, з’ясувати розбіжності між психологічним і культурним архетипом, скласти каталог архетипів, розробити методику їхнього аналізу і розкрити механізми формування й особливості функціонування архетипних словесних образів у поетичних текстах.

Вихідними для статті стали положення когнітивної лінгвістики про втілене розуміння, що лежить в основі аналогового мапування як механізму формування концептуальної метафори й метонімії [47], про концептуальну інтеграцію ментальних просторів [44], яка веде до появи нових (емергентних) когнітивних структур [45].

Базовими орієнтирами дослідження слугують положення когнітивної поетики про ***креативність*** когнітивних процесів, яка сприяє появі нових смислів, ***домінування когнітивного позасвідомого***, котре зумовлює важливість передкатегоріального опрацювання інформації [54, 44–56]. Адекватна інтерпретація художніх текстів, особливо поезії постмодерну, вимагає ***модифікації***, а інколи й ***деформації*** звичних стратегій і тактик, задіяних в осмисленні словесного поетичного образу [2, 158].

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “архетип”, розроблене Юнгом К.Г. у 1919 році, міцно увійшло в парадигму сучасного наукового знання. На думку Авєрінцева С.С., архетипи – це не що інше, як ейдоси Платона у психіці позасвідомого, і ще до К. Юнга Флоренський П.О. вживав термін “схеми людського духу” стосовно аналізу образів християнської міфології [1, 127]. У XIX ст. Веселовський О.М. наголошував на вирішальному значенні для поетичного мовлення усталених формул, які пов’язані з міфопоетичним мисленням, народною творчістю та пам’яттю людства [7, 295]. У такому ж значенні послуговувався цим терміном Дж. Бруно, стверджуючи, що “це те, без чого нічого не існує найреальніша й спеціальна здатність, єдине тотожне, що наповнює все, наповнює й освітлює Космос і спонукає природу виробляти свої види. Це він, ейдос, називається піфагорійцями рушієм і збуджувачем Космосу. Платон називає його прародителем, бо ж він розподіляє насіння на полі природи і є найближчим розподільником форм. Ми його називаємо внутрішнім художником, тому що він формує матерію і фігуру зсередини, як зсередини насіння чи корінь виводить і оформляє стовбур, зсередини стовбура жене сук, потім оформляє гілля, зсередини його розпускаються бруньки, зсередини бруньок він оформляє, складає, як з нервів, листя і квіти” [4, 156–157]. З огляду на вищезгадане можна сказати що, архетип – це нерв словесного поетичного образу у тому сенсі, що він забезпечує як формування, так і функціонування останнього.

У руслі досліджень коґнітивної семантики Дж. Лакофф та М. Джонсон визначили поняття “коґнітивного позасвідомого” (cognitive unconscious) як властивість людської психіки (mind) формувати передконцептуальні структури думки шляхом ґештальтного сприйняття предметів і явищ об’єктивної реальності через тілесну, чуттєво-наочну й сенсорно-моторну взаємодію людини з оточуючим світом [49, 269–270; 50, 10–11]. Наукові експерименти у галузях психології та нейрології довели, що більшість мисленнєвих операцій людина здійснює автоматично (не усвідомлюючи їх), але не через пригнічення інстинктів позасвідомого, як їх тлумачив З.Фрейд [28, 341], а тому, що вона оперує ними поза рівнем коґнітивного усвідомлення, не додаючи ніяких зусиль до їхнього розуміння [42, 42–46]. Це відбувається завдяки тому, що частина поняттєвої системи людини, її розум сформовані ще до рефлексійної стадії її розвитку,

до осмислення нею своєї самості (self) [50, 12]. Усвідомлення себе, свого "я", оцінка себе й оточуючого світу, побудова концептуальної картини світу – основа раціональної, осмисленої поведінки homo sapiens, це те, що відрізняє її від тварини [40, 81].

Словесними способами прояву архетипів позасвідомого є міфи, легенди, казки, поезія [41, 18], а саме, архетипні словесні образи. У цих культурних формах відбувається поступове шліфування заплутаних та жахливих образів, вони трансформуються у теми, сюжети, символи, все довершеніші за формою та все об'ємніші за змістом [27, 113–117].

Сьогодні як у вітчизняних, так і зарубіжних дослідженнях простежується неоднозначність тлумачень та різноманітність підходів до поняття "архетип". Архетип розуміють і як колективне позасвідоме [32-а, 121; 41, 11], тобто **психологічний архетип**; і як базовий елемент культури, що формує моральні імперативи духовного життя, тобто **культурний архетип** [10, 38; 11, 301]; та як **архетипні образи**, в яких об'єктивуються базові, універсальні для всього людства теми, сюжети й мотиви [23; 24; 39; 40; 48]. Нашим завданням є уточнення й розмежування понять психологічного архетипу, культурного архетипу та архетипного словесного поетичного образу як художньої категорії поетичного тексту. Саме таке розмежування випливає із вивчення еволюції поглядів на поняття "архетип" та виявлення списку, каталогу архетипів із тих джерел, де розглядаються архетипні образи, теми та сюжети.

В історії вивчення архетипу виокремлюємо п'ять основних напрямів: *антропологічний* [14; 29; 35; 36; 37], *психологічний* [32; 33; 34; 41], *літературознавчий* [3; 18; 23; 27; 48; 53], *культурологічний* [18; 27; 48; 51; 52; 56] та *лінгвістичний* [2; 5; 13; 16; 21; 22; 24; 25]. Усі ці напрями мають спільні й відмінні точки зору на предмет дослідження, тому проаналізуємо й систематизуємо їх в аспекті репертуару універсальних тем, сюжетів та мотивів, що викликані архетипами.

Першою до поняття архетипу звернулась культурна антропологія, зокрема Кембриджська школа порівняльної антропології Джеймса Фрезера та його послідовників: Гілберта Меррея, Джона Харрісона, Уїльяма Батлера та ін. Поставивши за мету зібрати міфи та ритуали різних культур з тим, щоб виявити в них фундаментальні схожості, Дж. Фрезер у своїй "Золотій гілці" дав архетипні паралелі сюжету Нового Заповіту та християнської містеріальної обрядовості [29]. Описані Фрезером міфи та обряди привернули увагу не лише етнографів, але й письменників завдяки драматичній проблематиці людського страждання як шляху до смерті та оновлення, паралелізму між життям людини та природи, циклічності, що відповідає уявленню про вічний колообіг у природі та людському існуванні [18, 162]. Дослідження Кембриджської школи стимулювали літературних критиків до пошуку архетипів у літературі [див., напр.: 37; 38; 40; 41; 56]. Так, наприклад, у відомому вірші Т.Еліота "The Waste Land" Х. Блок виявив архетип "чаші Святого Грааля", визначивши його зміст як "прагнення осягнути смисл буття" [37, 116]. Цей архетип виявляється і в основних темах лицарських балад Середньовіччя, культів плодючості у Давній Греції та навіть простежується у давніх індійських ведах [51, 34, 41–44; 35, 116]. Основною метою таких досліджень було показати, що культура всього світу базується на стандартних зразках. Американська школа антропологів, на відміну від британської, зацікавилася пошуком не подібностей [напр.:39], а відмінностей, розбіжностей у культурах народів, наголошуючи, що, навіть якщо архетипні паралелі існують, у контексті іншої культури вони зазнають змін [32, 34–37; 52, 56–64].

Необхідно відзначити, що хоча в антропологічному напрямі, так само як і в літературознавчому, поняття архетипу тлумачиться лише як загальна чи розрізнювальна схема культури [29, 19], висновки антропологів стали поштовхом до вивчення архетипу як явища пізнавальної діяльності людини [див., напр.: 2, 229–238; 5].

Сам термін "архетип" був уведений психологічною школою, яка дала пояснення його природи та провела межу між архетипом та інстинктом, архетипом та символом [34, 57–67, 336–342; 41, 49], підкресливши різницю між біологічними і культурологічними, духовними

аспектами досвіду людини [34, 63]. Представники літературознавчого напряму окреслили шляхи вивчення архетипів у міфології, фольклорі, релігійних писаннях та художній літературі, визначивши коло найбільш розповсюджених архетипних тем, сюжетів, персонажів та символів [35; 40; 41; 27; 48, 112–124]. Предметом дослідження архетипів у лінгвістиці є виявлення способів їх словесного оформлення [2; 21; 22; 24; 25].

В аналітичній психології під впливом ідей К. Юнга архетип розглядають як праформу свідомості [41, 18]. На думку К. Юнга, у поетів та інших видатних людей до їх власного голосу приєднується інший, що йде ніби з глибин свідомості [33-а, 101]. Свідомість творців може оволодівати змістом, що плине з потаємних глибин підсвідомості та надає їй релігійної та художньої форми. У видатних людей є інтуїція, яка далеко переважає свідомий розум. Вони схоплюють деякі "праформи". Ці "праформи" виникають у свідомості людини спонтанно і мають здатність впливати на її внутрішній світ [там само, 102]. Потім ці "праформи" й було названо "колективним позасвідомим" [там само, 121]. Колективне позасвідоме К. Юнга є родовою пам'яттю людства, підсумком життя роду; воно властиве всім людям, передається як спадщина і складає основу індивідуальної психіки та її культурної своєрідності [33а, 122; 34, 148]. Інакше кажучи, архетипи "колективного позасвідомого" – це пізнавальні моделі та образи. Вони завжди супроводжували людину та були джерелом міфології і поезії [34, 60–64, 90–98].

У дослідженнях К. Юнга поняття архетипу як колективного позасвідомого та архетипного образу як проявленої свідомості постійно уточнювались [пор., напр.: 33-а, 93–95; 33-б, 112; 345, 101; 34, 68]. Систематизуючи погляди К. Юнга та інших науковців на природу архетипу загалом, ми виявили низку архетипів, серед яких **психологічні архетипи**, що трактуємо як прояв колективного позасвідомого, та **культурні архетипи** – код загальнолюдської культури.

До психологічних архетипів відносяться архетипи: Самість, Его, Тінь, Дух, Аніма, Анімус, Мати/Жінка, Світло, Темрява, Вогонь, Вода, Земля, Повітря, Море, Орієнтація, Регенерація або Трансформація [33-а, 93-95, 109, 112, 123, 124, 126, 139, 145-148; 34, 422; 17, 108, 169; 23, 577]. Психологічний архетип як такий – це лише форма, можливість репрезентації змісту [33-б, 216], а його зміст – згорнуті знання, радше передзнання, отримані у результаті емоційного досвіду, "психофізіологічний компонент людини, її пренатальна свідомість" [23, 577].

Культурні архетипи суть смислообрази, що закарбували загальні базові структури людського існування і постають як "неуспадкована пам'ять колективу" [26, 8]. До культурних архетипів відносимо архетипи: Трійці, Мадонни або Богоматері, Персони/Маски, Героя/Трікстера, Вічного Мандрівника, Світового Дерева, Світового Яйця, Мудрого Старця/Старої, Життя, Смерті, Розвитку, Метаморфози, тобто Трансформації і таке інше [17, 108, 169; 28, 111-115; 10]. Якщо список психологічних архетипів є більш-менш окресленим, каталог культурних архетипів залишається відкритим. Так, Нортоп Фрай вважає, що в поетичній драмі Т.Еліота "Коктейльна вечірка" (Cocktail Party) втілено архетип Алкести [28, 114]. Говорять також про архетип Гамлета, Попелюшки чи Отело [58, p. 23, 56, 121]. На наш погляд, у такому випадку йдеться не про архетип, а про архетипний образ, концептуальні ознаки якого слугують підгрунтям для формування певного персонажного образу в художньому тексті. Не слід плутати поняття архетипа як колективного позасвідомого та архетипного образу як усвідомленого втілення імплікаційних ознак архетипу у творенні текстового конструкту. Список культурних архетипів відкритий, але не безкінечний. Його можна доповнити лише етнокультурними архетипами, а не прообразами літературних творів світової скарбниці.

Для з'ясування відмінностей між психологічним і культурним архетипом необхідно наголосити на тому, що 1) психологічний архетип – це лише форма колективного позасвідомого, емоційний слід, залишений у генетичній пам'яті людства завдяки його емоційному досвіду, натомість культурний архетип – результат культурно-історичного досвіду, закріпленого у колективній свідомості людства через мотиви і сюжети, образи і символи, закарбовані у міфах і фольклорі різних мовних спільнот.

2) Різниця спостерігається й у найменуванні архетипів. Ім'я психологічного архетипу, як правило, вживається у називному відмінку: архетип Самість, Дух, Аніма, Анімус і таке ін., а культурного – у родовому: архетип Трійці, Трікстера, Вічного Мандрівника, Маски.

3) Всі психологічні архетипи амбівалентні. Так, архетип Вода, який імплікує значення очищення, простежується у словесних поетичних образах *"She sings that Jesus will wash her sins away"* (Stevens OB, 633); *"the spring wash of your love"* (Williams MV, 123); *"Of Life there are the waters sure / Which shall remain for ever pure"* (Bradstreet EAP, 13). Втілення концептуальних імплікацій живої та мертвої води ілюструює словесний поетичний образ: *"The pungent oranges and bright green wings / Seem things in some procession of the dead / Winding across wide water, without sound"* (Stevens OB, 634). Архетип Вода є підґрунтям прототипової концептуальної схеми ЖИТТЯ Є ВОДА у словесному поетичному образі *"In headaches and in worry / Vaguely life leaks away"* (Auden OB, 1053).

4) Структурними елементами для побудови образ-схеми психологічного архетипу постають концептуальні імплікації, тобто психічні відчуття, уявлення, що викликаються психологічними архетипами внаслідок емоційного досвіду колективного позасвідомого. Структурними елементами образ-схеми культурного архетипу виступають ключові концепти, якими структуровано знання сучасної людини про ті чи інші образи, персонажі та сюжети, що відображені у скарбницях світової культури та зафіксовані у довідковій літературі: літературознавчих та культурологічних енциклопедіях, міфологічних словниках.

5) Культурні архетипи виступають у ролі спонтанно діючих стійких структур обробки, зберігання та репрезентації колективного досвіду. Серед них можна виділити універсальні та етнокультурні архетипи. Зберігаючи та репродукуючи колективний досвід культурогенези, **універсальні** культурні архетипи забезпечують наступність та єдність загальнокультурного розвитку.

Етнокультурні архетипи є константами національної духовності, що виражають та закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності. У кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, які суттєво визначають особливості світогляду, характеру художньої творчості та історичної долі народу. Так, у германській духовності К. Юнг виділяє раціоналізм та прагнення свободи й порядку, що віддзеркалюється в архетипному образі Вотана, який слугує "неперевершеним втіленням тієї фундаментальної риси, що особливо властива німцям" [33-б, 389]. За К. Юнгом, актуалізація архетипу є "кроком у минуле", поверненням до архаїчних властивостей духовності [33-б, 108], натомість посилення архетипного значення може бути і проекцією в майбутнє, оскільки етнокультурні архетипи виражають не лише досвід минулого, але й сподівання на майбутнє, мрію народу [10, 39]. Архетипом українського духу вважають філософію Серця, що означає переважання емоції над розумом, інтуїції над раціональністю [8, 15]. Заледве чи можна говорити про архетип американського народу через його молодість та неоднорідність, скоріше доцільно було б визначати стереотипи американського способу життя.

Формування й функціонування архетипних словесних поетичних образів в американській поезії. Концептуальна система людини формується різними видами знань, що зумовлено тим, по яких каналах отримано інформацію і як її усвідомлено: через коґнітивне позасвідоме чи свідоме. Ось чому в понятті концептуальної системи ми розрізнюємо три рівні ментальних репрезентацій: **довербальний**, або **передконцептуальний**, що містить архетипні образ-схеми та образ-схеми базових концептів (basic-level concepts), визначені в коґнітивній лінгвістиці як ідеальні когнітивні моделі [49, 269–270], **концептуальний**, структурований різними концептами, упорядкованими у схематичні моделі образів за допомогою трансформацій образ-схем (image schemas) [49, 283–284; 50, 27, 29] і **вербальний,** що оприявлює у словесних поетичних образах архетипні та базові образ-схеми й концептуальні схеми тропів.

У контексті роботи архетипи вважаються **передконцептуальною** основою формування словесних поетичних образів. Вони – передзнання людства, "закодована можливість

множинності, що є гарантією проти глухих кутів еволюції" [15, 53]. Архетипи колективного позасвідомого можна розглядати як своєрідні когнітивні образи, на які орієнтується людина у своїй інстинктивній поведінці: інтуїтивне схоплення архетипів випереджає будь-яку його дію, "спускає курок" інстинктивної поведінки людини; це когнітивна структура, в якій у короткій формі записано родовий досвід [19, 38].

У чистому вигляді архетип не входить до свідомості, він завжди поєднується з певними уявленнями людського досвіду та піддається свідомій обробці. Розуміння архетипів виникає завдяки активації відношень між усвідомленим і позасвідомим смисловим змістом, який і дає можливість розуміння. У сучасній психології відношення між свідомістю й актуалізованими областями смислів позасвідомого розглядають як фігуро-фонові [6, 50]. Фігура, образ свідомого сприймається лише "на фоні", на тлі позасвідомого, котре виступає "мовчанням, що говорить" [12, 257]. За даними наукових досліджень у галузі нейрології 95% поняттєвої системи людини, її розуму становить колективне позасвідоме [42, 12–13]. Як той мольєрівський Журден не знав, що він говорить прозою, так і людина не усвідомлює механізмів дії архетипів.

Архетип як такий ще не є образом, це тільки емоціогенні передзнання, концептуальні імплікації, викликані позасвідомою реакцією первісної людини на таємні сили природи, нездатністю людини пояснити причину свого емоційного стану, зумовленого впливом оточуючого середовища [34, 64, 90–98]. Аксіомою сучасної лінгвістичної науки є визнання єдності та взаємодії емоції й когніції [43, 180]. Пізнання супроводжується емоціями, які своєю чергою вмотивовують пізнання [31, 672]. Категоризація емоцій, концептуалізація емоційного досвіду людини формує "внутрішній емоційний лексикон", що сприймається як обов'язкова частина складної структури знань, представлених у свідомості [30, 132]. У контексті нашої роботи внутрішній емоційний лексикон розуміємо як передконцептуальну структуру словесного образу і пропонуємо представляти його у вигляді образ-схем архетипів як форматів репрезентації знань про них.

Архетипний образ набуває матеріальних обрисів, ословлювання на чарівній землі поезії. Якщо архетип – це довільна форма мислення, то словесний поетичний образ – продукт свідомої творчості, експлікація передконцептуального та концептуального знання шляхом словесного втілення в поетичному тексті. Так, наприклад, архетипи Життя та Вода актуалізуються у словесному поетичному образі "*life's clear stream"* (Frost NA, 1093) через втілення концептуальних імплікацій архетипу Вода ("плинність", "чистота") у номінативних одиницях *clear stream* за допомогою атрибутивного мапування цих імплікацій архетипної образ-схеми Вода на споріднені концептуальні ознаки архетипної образ-схеми Життя. Іншими словами, мапування структур знання, що містяться в образ-схемах (передконцептуальній іпостасі образу) Життя й Вода, є можливим завдяки наявності в обох образ-схемах спільних ознак: життя плине як і вода, якість життя оцінюється у термінах поняття чистоти. Атрибутивне мапування ознак архетипних образ-схем Життя й Вода є лінгвокогнітивним механізмом формування метафоричних концептуальних схем ЖИТТЯ Є ВОДЯНИЙ ПОТІК, ЖИТТЯ Є ЧИСТИЙ ВОДЯНИЙ ПОТІК, які структурують концептуальну іпостась словесного поетичного образу "*life's clear stream".* Вербальне втілення концептуальних схем здійснюється через номінативні одиниці *life, clear, stream,* котрі у плані їхньої семантичної характеристики є прототиповими лексичними одиницями відносно відповідного кожному з них синонімічному ряду: *life – being, existence, age; stream – brook, tide; clear – transparent, unstained*. Концептуальні схеми, вербалізовані прототиповими лексичними одиницями, як правило, виступають підґрунтям стереотипних словесних поетичних образів, тих, що внаслідок постійного вживання у поетичних творах різних авторів стали укоріненими у поетичній свідомості. На відміну від них архетипні словесні поетичні образи формуються шляхом наративного мапування, що передбачає проекцію (projection) біблійного або міфологічного сюжету, мотиву чи символу на зміст образу. У своєму мисленні людина використовує наративну уяву, тобто іносказання

постійно, але непомітно, автоматично, оскільки повсякденний досвід постає як наративний потік [55, 35]. Наративне мапування є можливим завдяки притаманному людині особливому типові мислення – параболічному, яке полягає у здатності людини категоризувати навколишній світ через "упакування" свого досвіду у сценарії або історії. Параболічне мислення лежить в основі творення параболічних словесних образів, основним механізмом формування яких постає наративне мапування відомих мотивів, сюжетів шляхом прямого цитування славнозвісних висловів чи використання промовистих власних назв, перифрази [2, 82–84; 190].

З огляду на вищезазначене, архетипні словесні поетичні образи класифікуємо на **образи-сюжети** та **образи-символи**, які відрізняються своїми функціями в поетичному тексті. Архетипні словесні поетичні образи-сюжети виконують в поетичному тексті ***пізнавально-творчу*** функцію, оскільки, відображаючи явища і події міфопоетичної картини світу, вимагають активізації фонових і культурно-енциклопедичних знань. Так, в архетипному словесному образі: *"What America did you have when Charon quit poling his ferry and you got out on a smoking bank and stood watching the boat disappear on the black waters of Lethe"* (Ginsberg CAP, 173), – початок освоєння Нового Світу американцями, відчуття невідомого й ті труднощі, з якими прийдеться зіткнутися першим поселенцям, передаються А. Гінзбургом через проекцію на словесний поетичний образ міфологічного сюжету про Харона, який перевозив душі в інший невідомий світ.

Для архетипних словесних образів-символів характерною є **сугестивна** функція. Остання розуміється нами як створення емоційного напруження, що виникає через вживання амбівалентних символів. Наприклад, словесний поетичний образ: "*Life is a bowl of cherries"* (Sandburg CP, 341), – потребує знання змісту символів у англосаксонській та скандинавській традиціях, де *вишня,* так само як і *яблуко,* символізує *плід пізнання добра і зла, дари* [57, 48].

Одним із найперших архетипів позасвідомого, що стикається зі свідомістю людини на перших кроках її життя, є архетип Орієнтація, який має вияв у базових, архетипних схемах ВЕРХ – НИЗ, ВГОРУ – ДОДОЛУ, ЛІВОРУЧ – ПРАВОРУЧ – ВСЕРЕДИНУ. У поетичному мисленні архетипи Орієнтація та Розвиток стали підґрунтям прототипових концептуальних схем ЖИТТЯ Є ВМІСТИЛИЩЕ, ЖИТТЯ Є РУХ, ЖИТТЯ Є ШЛЯХ, розширення та модифікація яких веде до різного типу словесних поетичних образів: *"My golden bowl and silver cord e're long / Shall both be broke, by racking death so strong"* (Bradstreet EAP, 28) – ЖИТТЯ Є ЧАША; ЖИТТЯ Є ШЛЯХ; *"the westering slope of life's autumnal lea"* (Whittier OB, 154) – ЖИТТЯ Є ПОРИ РОКУ, ЖИТТЯ Є РУХ ДО СМЕРТІ; *"My Life closed twice before its close"* (Dickinson CP, 124) – ЖИТТЯ Є ВМІСТ; *"The yellow shine of the high lure / Overlying life's high points"* (Sandburg CP, 381).

Слід зауважити, що той чи інший психологічний архетип можна знайти у будь-якому словесному поетичному образі, тоді як культурні архетипи об'єктивуються не у кожному образі. Так, у словесному поетичному образі: *"What have you seen beyond our sunset fires / That lights again the way by which we came?"* (Robinson OB, 505) – містяться психологічні архетипи Світло, а в словесному поетичному образі: *"the final consolation of / silence / and the long dreamless sleep of those / who hunger for nothing"* (Fagan MV, 82) – психологічний архетип Темрява.

Сигналами архетипних словесних поетичних образів слугують власні назви, промовисті імена, цитації або перифрази з Біблії, міфологічних та фольклорних текстів, які використовуються поетами як стилістичний прийом алюзії. Так, наприклад, в архетипному словесному образі: *"Mother Marie Theresa / Like Proserpina, who fell / Six months a year from earth to flower in hell"*. (Lowell MV, 234) – образ Матері Терези створюються через алюзію на архетипний сюжет про римську богиню рослинності Прозерпіну, аналога грецької богині Персефони, котра символізує щорічне відродження природи, плідність, доброту й благодійність.

Наративне мапування архетипного сюжету припускає його проекцію на словесний поетичний образ як у незмінному, так і перифразованому вигляді. Так, Г. Лонгфелоу

послуговується прямою цитацією з Біблії *"Life is real! Life is earnest! / And the grave is not its goal; /* ***Dust thou art to dust returnest****, / Was not spoken of the soul"* (Longfellow BAP, 106). У словесних поетичних образах К. Сендберга цитації із Біблії адаптовані до сучасної англійської мови: *"****Dust to dust, and ashes to ashes*** *and then an old silence and a useless silence"* (Sandburg) та використані для створення іронії: *"In the poolrooms the young hear, "****Ashes to ashes, dust to dust****, If the women don't get you then the whisky must"* (Sandburg CP, 46).

Метонімічні словесні образи Смерті такі, як наприклад: *"eternal rest"* (Bradstreet EAP, 23, 24, 27; Taylor EAP, 29, 31; Barlow EAP, 56), *"Shadow"* (Bradstreet EAP, 25; Whimsatt EAP, 346) завдяки повторюваності у різних поетичних творах набули усталеного вжитку і сприймаються як стереотипи поетичного мислення. Такі стереотипні словесні образи, що відтворюють архетип Смерті, можна зустріти й в сучасній американській поезії: *"the shadow may not reach you"* (Robinson OB, 480) – *"хай тінь не дожене тебе"*; *"in the eternal rest of the beloved"* (Bowers CAP, 34) – *"у вічному спокої тих, кого любимо, незабутніх"*. З метою надання цим образам оригінальності та новизни поети XX століття удосконалили архетипні концептуальні схеми шляхом лінгвокогнітивних операцій та процедур розширення, спеціалізації, модифікації та нарощування, внаслідок чого маємо нові словесні поетичні образи, як наприклад: *"To suffer dungeons where so many doors / Will open on the cold eternal shores / That look sheer down / To the dark tideless floods of Nothingness"* (Robinson OB, 505) – *"Страждання у сирій темряві з багатьма дверима відкриє холодні вічні береги, які вважаються сяючими та ведуть до темного стоячого потоку Небуття";"Death is a Mother of Beauty"* (Stevens OB, 604) – Смерть – мати краси.

Архетип може пронизувати і весь образний простір вірша, як, наприклад, у вірші К. Сендберга "Sea-Wash" (CP, 204):

The sea-wash never ends.
The sea-wash repeats, repeats.
Only old songs? Is that all the sea knows?
Only the old strong songs?
Is that all?
The sea-wash repeats, repeats.

У наведеному поетичному тексті відсутні оригінальні поетичні метафори, метонімії чи оксиморон, проте образність та емоційна тональність створюється завдяки використанню стилістичних прийомів алітерації (повтор приголосних – ***s****ea-wa****sh*** *nev****er*** *end****s****,* ***s****ea-wa****sh*** ***r****epea****ts****,* ***r****epeat****s;*** *str****ong*** *s****o****n****g****s*) та асонансу (повтор голосних – *s****ea****-wash n****e****ver* ***e****nds, s****ea****-wash rep****ea****ts, rep****ea****ts;* ***o****nly* ***o****ld s****o****ngs*), взаємодія яких викликає ономатопею – звукову імітацію шуму морських хвиль. Неологізм К. Сендберга *sea-wash – морська стихія, нескінченний рух хвиль, коловорот води* активує архетип Море. Його концептуальні імплікації – *енергія, стихія, очищення, відродження, рух* – допомогають вилучити смисл словесних поетичних образів "*The sea-wash never ends. The sea-wash repeats, repeats",* який полягає у відчутті *нескінченності буття, постійного колообігу життя.* Особливий емоційний настрій спокійних філософських роздумів над вічністю буття передається позитивними емосемами, що містяться у семантиці номінативних одиниць *never ends, repeats, old songs* та риторичними питаннями: *Only old songs? Is that all the sea knows? Only the old strong songs?,* в яких персоніфікована метафора "*море співає"* викликає уявлення про міфологічні образи та символи, пов'язані з міфологемою моря. Остання є набором міфологічних сюжетів, символів, образів про море у скарбниці світової культури.

Аналіз поетичних текстів вимагає не тільки лінгвістичної, культурологічної, а й поетичної компетенції – здатності створювати та розуміти особливі поетичні вирази, в яких опредметнені емоціогенні знання, що активуються архетипами колективного позасвідомого. Глибинний смисл словесного поетичного образу визначається через передкатегоріальний аналіз семантики його складових, який спирається на знання змісту архетипів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що систематизація й осмислення наукового доробку з проблеми архетипу уможливили встановлення критеріїв розрізнення психологічних і культурних архетипів, окреслення їх списку й визначення механізмів формування архетипних словесних образів в американській поезії. Психологічні архетипи – це концептуальні імплікації, передзнання, що дані людині від початку, натомість культурні архетипи – це концептуальні структури обробки, зберігання та репрезентації колективного культурного досвіду. Концептуальні імплікації психологічних архетипів слугують підґрунтям стереотипних та ідіотипних словесних поетичних образів, в яких архетип може бути виражений експліцитно або імпліцитно. Експліцитне вираження той чи інший архетип отримує через розширення, специфікацію та модифікацію спочатку архетипної схеми, а потім прототипової концептуальної схеми шляхом різного роду лінгвокогнітивних операцій та процедур, які формують розмаїття словесних поетичних образів. В основі творення архетипних словесних образів лежать культурні архетипи, концептуальні ознаки яких проектуються на зміст словесних образів. Лінгвокогнітивним механізмом формування архетипних словесних образів визнається наративне мапування, тобто проекція сюжетів, мотивів чи символів, що містяться в Біблії, міфах і фольклорних творах, шляхом стилістичного прийому алюзії.

Концептуальний аналіз словесних поетичних образів з урахуванням лінгвокогнітивних механізмів розгортання архетипних образ-схем, що лежать у їхній основі, дозволяє класифікувати ці образи на словесні архетипні образи-сюжети та образи-символи. Словесні поетичні архетипні образи-сюжети виконують пізнавально-творчу функцію, тобто характеризуються найбільшим ступенем впізнавання, оскільки в них втілено сюжет, знайомий для більшості культурно-освічених читачів. Формування й інтерпретація словесних архетипних образів-символів вмотивовано знанням універсальних та національних символів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні архетипів в англомовних прозових текстах, у визначенні когнітивного стилю письменників на основі аналізу преференцій у вживанні того чи іншого архетипу в побудові художніх образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. С. Аналитическая психология К. Г. Юнга и закономерности творческой фантазии / С. С. Аверинцев // О современной буржуазной эстетике. – Вып. 3. – М. : Искусство. – 1972. – С. 110 – 155.

2. Бєлєхова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія / Л. І. Бєлєхова– Херсон: Айлант, 2002. – 368 с.

3. Бернштейн И. Новая жизнь вековых образов / И. Бернштейн // Вопросы литературы. – 1985. – №7. – С. 86 – 113.

4. Бруно Дж. О причине, начале и едином / Дж. Бруно // Антология мировой философии: в 4-х томах. – М. : Мысль. – 1970. – Т. 2. – С. 156 –169.

5. Бурова В. Л. Когнитивный аспект мифа в составе художественного текста (на материале англоязычных художественных текстов): автореф. дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. Л. Бурова. – М. , 2000. – 26 с.

6. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов / Веккер Л. М. – М. : Гнозис, 1998. – 604 с.

7. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / Веселовский А. Н. – М. : Высшая школа, 1989. – 406 с.

8. Горський В. С. Античність і філософська думка Київської Русі / В. С. Горський // Антична культура і вітчизняна філософська думка. – Серія 2. “Світогляд”. – К. : Т-во “Знання” УРСР. – 1990. – С. 15 – 23.

9. Даниленко В. Г. Архетип, монотип, стереотип як формотворчі структури художнього тексту (на матеріалі прози Григора Тютюника): дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 Українська мова. / В. Г. Даниленко – К., 1994. – 160 с.

10. Забияко А. П. Архетипы культурные / А. П. Забияко // Культурология XX век / Энциклопедия. Т. 1. – СПб. : Университетская книга; “Алетейя”, 1998. – С. 38 – 41.

11. Косарев А. Философия мифа: Мифология и её эвристическая значимость / Косарев А. – СПб. : Университетская книга, 2000. – 304 с.

12. Лакан Ж. Семинары. Книга 1: Работы Фрейда по технике психоанализа: пер. с франц. – М. : Гнозис, 1998. – 186 с.

13. Лебедева Л. Б. Бессознательное в языковом стиле // Логический анализ языка: образ человека в культуре и языке. – М. : ИНДРИК. – 1999. – С. 135 –145.

14. Леві-Строс К. Міт і значення // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис. – 1996. – С. 343 – 356.

15. Мамардашвили М. К. Стрела познания / Мамардашвили М. К. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 396 с.

16. Мароши В. В. Архетип Арахны: мифологема и проблемы текстообразования: автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.08 / В. В. Мароши. – Екатеринбург, 1996. – 22 с.

17. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова – М. : Наследие, 1997. – 208 с.

18. Мелетинский Е. М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е. М. Мелетинский // Бессознательное. Многообразие видения. – Новочеркаск: Агенство Сагуна. – Т. 1. – 1994. – С. 159 – 167.

19. Руткевич А. М. Архетип / А. М. Руткевич // Культурология ХХ век. Энциклопедия. Т.1. – СПб. : Университетская книга; "Альтейя", 1998. – С. 37 – 38.

20. Слухай (Молотаева) Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко (лингвосемиотический аспект): дисс... д-ра филол. наук: 10.02.02., 10.02.01. / Н. В. Слухай (Молотаева). – К., 1996. – 450 с.

21. Слухай А. С. Етнічний міф в образних парадигмах давньоанглійських епіко-міфологічних текстів: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови"/ А. С. Слухай. – К., 2011. – 254 с.

22. Старовойтова Х. В. Архетип *Матері* в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" /Х. В. Старовойтова. – К., 2008. – 20 с.

23. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического / Топоров В. Н. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.

24. Топорова Т. В. Отражение архетипов начала и конца в древнегерманской лингвокультурной традиции / Т. В. Топорова // Литературный язык и культурная традиция [отв. ред. Н. И. Семенюк, В. Я. Порхомовский]. – М. : Стела. – 1994. – С. 200 – 216.

25. Топорова Т. В. Об архетипе "воды" в древнегерманской космогонии / Т. В. Топорова // Вопросы языкознания. – 1996. – №6. – С. 39 – 48.

26. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типы композиционной формы / Б. А.Успенский – М. : Искусство, 1970. – 225 с.

27. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів / Н. Фрай // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис. – 1996. – С. 109 – 136.

28. Фрейд З. Художник и фантазирование: пер. с нем. / З. Фрейд – М. : Республика, 1995. – 400 с.

29. Фрэзер Дж. Золотая ветвь: Исследования магии и религии: пер. с англ. / Дж. Фрэзер – М. : Фирма изд-во АСТ, 1998. – 784 с.

30. Шаховский В. И. Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания / В. И. Шаховский // К юбилею ученого: сб. науч. трудов, посвященных юбилею Е. С. Кубряковой. – М., 1997. – С. 130–135.

31. Шаховский В. И. Эмоции в коммуникативной лингвистике / В. И. Шаховский // Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство: сб. в честь Е. С. Кубряковой. – М. , 2009. – С. 671– 683.

32. Юнг К. Г. Архетипы и символ. – М. : Renaissance, 1991. – 306 с.

33-а. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов : пер. с англ. / Юнг К. Г. ; пер. с англ. – К. : Гос. библиотека Украины для юношества, 1996. – 324 с.

33-б. Юнг К. Г. Человек и его символы / Юнг К. Г. ; пер. с англ. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 646 с.

34. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное / Юнг К. Г. ; пер. с англ. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 544 с.

35. Ackerman R. The Myth and Ritual School / Ackerman R. – Cambridge (Mass.): Cambridge University Press, 1991. – 234 p.

36. Benedict R. Patterns of Culture / Benedict R. – L. : Routledge, 1934. – 189 p.

37. Block H. M. Cultural Anthropology and Contemporary Literary Criticism / Block H. M. – Cambridge: Cambridge University Press, 1952. – 304 p.

38. Bodkin M. Archetypal Patterns in Poetry / Bodkin M. – Stanford: Stanford University Press, 1934. – 324 p.

39. Bodkin M. Studies in Type-Images in Poetry, Religion and Philosophy / Bodkin M. – Stanford: Stanford University Press, 1951. – 356 p.

40. Boyer R. Archetypes / R. Boyer // Companion to Literary Myths, Heroes and Archetypes. – L.; N.Y. : Routledge. – 1996. – P. 110–117.

41. Campbell J. The Inner Reaches of Outer Space: Metaphor as Myth and as Religion / Campbell J. – N. Y., Toronto: Harper and Row Publishers, 1988. – 286 p.

42. Churchland P.S. Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind, Brain / P.S. Churchland– Cambridge (Mass.): Bradford / MIT Press, 1986. – 456 p.

43. Daneš F. Cognition and emotion in discourse interaction: A preliminary survey of the field / F.Daneš // Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists : [ed. by W. Barner, J. Schmidt, D. Viehweger]. – Berlin, 1987. – P. 168–179.

44. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language / Fauconnier G. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 190 p.

45. Fauconnier G. Turner M. Principles of conceptual integration / G. Fauconnier, M. Turner // Discourse and Cognition: Bridging the Gap : [ed. by J. R. Koenig]. – Stanford, 1998. – P. 269–283.

46. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G.Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p.

47. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature / M. Freeman // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective. – Berlin, N.Y., 2000. – P. 253–283.

48. Frye N. The Great Code: The Bible and Literature / N. Frye – Toronto: Academic Press Canada, Cop, 1982. – 261 p.

49. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.

50. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N. Y. : Basic Books, 1999. – 624 p.

51. Loomis R.S. The Grail: From Celtic Myth to Christian Symbol / Loomis R.S. – Cardiff : University of Wales Press, 1963. – 287 p.

52. Mead M. Cultural Bases for Understanding Literature / Mead M. – Cambridge: Cambridge University Press, 1953. – 286 p.

53. Pratt A.V. Archetypal Patterns in Women's Fiction / Pratt A.V. – Stanford: Stanford University Press, 1981. – 302 p.

54. Tsur R. Playing By Ear and the Tip of the Tongue: Precategorial Information in Poetry / R. Tsur. – John Benjamins B.V. – 2012. – 309 p.

55. Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language / Turner M. – N.Y., Oxford : Oxford University Press, 1998. – 187 p.

56. Weston J.L. From Ritual to Romance / Weston J.L. – Cambridge: Cambridge University Press, 1920. – 94 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

57. Тресиддер Дж. Словарь символов: пер. С англ./ Тресиддер Дж. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.

58. A Comprehensive Dictionary of Literature Chief Editor & Compiler: Julien D. Bonn. – Dehli : Abhishek Publications, 2010. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. BAP – The Best American Poetry 1995 / [ed. by R. Howard]. – N.Y.; L.; Toronto, etc.: A Touchstone Book, Publ. by Simon & Shuster, 1996. – 303 p.

2. Frost CP – Frost R. Complete Poems of Robert Frost. – N.Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1962. – 666 p.

3. MV – The Pocket Book: Modern Verse / [ed. by O. Williams]. – N.Y. : Washington Square Press, Inc., 1958. – 635 p.

4. NA – The Norton Anthology of American Literature: Third Edition – N.Y., L. : W.W. Norton & Company, 1989. – 2856 p.

5. OB – The Oxford Book of American Verse – N. Y. : Oxford University Press, 1950. – 1132 p.

6. PA – The Postmoderns: The New American Poetry Revised / [ed. by D. Allen and G. F. Butterick]. – N.Y.: Grove Weidenfeld, 1982. – 436 p.

7. Sandburg CP – Sandburg C. The Complete Poems / Sandburg C. – San-Diego; N. Y.; L.: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1970. – 797 p.

УДК 811.111'06'22: 821.111-1

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОСЕМІОТИКИ

Андрейчук Н. І., Бондарук О. А.
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті обґрунтовується ефективність застосування лінгвосеміотичного підходу до аналізу художнього образу. Дослідження виконано на матеріалі англійського поетичного дискурсу другої половини 16 – початку 17 століть.
Ключові слова: *Єлизаветинський поетичний дискурс, лінгвосеміотика, лінгвосеміотичний підхід, образ, образ жінки.*

Андрейчук Н. И., Бондарук Е. А. Образ в ракурсе лингвосемиотики. *В статье обуславливается эффективность применения лингвосемиотического подхода к анализу художественного образа. Исследование выполнено на материале английского поэтического дискурса второй половины 16 – начала 17 веков.*
Ключевые слова: *Елизаветинской поэтический дискурс, лингвосемиотика, лингвосемиотический подход, образ, образ женщины.*

Andreichuk N. I., Bondaruk O. A. Image: lingual semiotic approach. *The article substantiates the efficiency of the lingual semiotic approach to the image analysis. The English poetic discourse of the late 16th – early 17th centuries has been used as the corpus of the research.*
Keywords*: Elizabethan poetic discourse, lingual semiotics, lingual semiotic approach, image, image of woman.*

З видимого пізнавай невидиме
(Григорій Сковорода)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Образ у мовознавчих та літературознавчих студіях є складним інтегральним явищем. На сьогоднішній день не існує чіткої та загальновизнаної дефініції терміну *образ*, яка б охоплювала усі його ознаки, оскільки перелік цих ознак не є остаточно усталеним.

Мета статті – виявити та окреслити основні ознаки образу крізь призму лінгвосеміотики. Для цього потрібно вирішити такі **завдання**: 1) розкрити сутність вказаного підходу до аналізу мовних явищ; 2) встановити його роль у виявленні мовного образу в поетичному дискурсі; 3) виокремити основні властивості образу як знака; 4) доповнити низку трактувань художнього образу його лінгвосеміотичним тлумаченням. Робочою гіпотезою цього дослідження слугує твердження, що лінгвосеміотичний підхід забезпечує інтерпретацію образу в поетичному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвосеміотика, як наука про вербальні знакові системи, займає важливе місце у мовознавчих студіях XXI-го століття. Вона виступає предметом зацікавлень багатьох науковців (Н. Андрейчук, Т. Астафурова, Р. Барт, М. Бахтін, Е. Бенвеніст, Д. Ділі, У. Еко, Л. Єльмслєв, В. Іванов, Н. Мечковська, Ю. Степанов, М. Трубецькой, Ч. Пірс, Г. Почепцов, І. Янушкевич та інші). Сутність лінгвосеміотичного підходу до аналізу мовних явищ полягає у: а) дослідженні мови через вивчення процесів знакового кодування життєвого світу людини, які зумовлені культурою та духовним життям у конкретних історичних умовах [1, 2]; б) застосуванні інструментарію семіотики для виявлення особливостей дискурсу, через які організовується індивідуальний та соціальний досвід індивіда.

© Андрейчук Н. І., Бондарук О. А. Художній образ крізь призму лінгвосеміотики

При застосуванні лінгвосеміотичного підходу до аналізу художнього образу останній тлумачиться як особливий лінгвокультурний код, що відображає зв'язок між знаками у поетичному дискурсі й культурно та соціально зумовленим життєвим світом людини. Для інтерпретації образу вагомою є категорія лінгвокультурного простору. У мовознавчих розвідках цей простір тлумачать як форму актуалізації культурно зумовлених особливостей певного етнічного угрупування [8], або у зв'язку з етнокультурною специфікою мовної картини світу [11]. У цій статті лінгвокультурний простір розглядається як "інтерпретаційна модель, що дає можливість виявити структури смислу через динаміку мовних знаків і фігур означування" [5, 85]. Він є дотичним до національного культурного простору як форми існування культури у свідомості людини.

Образ як знак використовується для позначення позамовної реальності і для передавання інформації про об'єкт і про учасників комунікації. Тлумачення знака обов'язково потребує особливих знань про його відношення до інших знаків у знаковій системі [12, 39–42]. Ч. С. Пірс наголошував, що у реципієнта знака обов'язково відбуваються деякі розумово-мисленнєві процеси, які беруть участь в інтерпретації знака чи сукупності знаків. Цей когнітивний процес філософ називає інтерпретантою [14, 170–171]. У випадку образів інтерпретація стає особливо складною, а індивідуальні і соціальні результати особливо важливими.

Утворення знаків виражає взаємодію людини й світу, її досвід та суб'єктивне сприйняття реалій довкілля. Образ є результатом кодування об'єктів життєвого світу людини засобами мовних знаків. Життєвий світ людини у лінгвосеміотичному тлумаченні є "результатом накопичення інформації про світ, що супроводжується утворенням знаків і формуванням їхніх мовних значень та дискурсивних смислів" [6, 66]. Його інтегрувальний характер відображає "взаємозв'язок між мисленням, культурою, мовою і мовленням" [1, 6].

Середовищем функціонування образів є дискурс, який складається з базових кодів – мовних позначень речей людського буття. Базовий код тлумачимо як тривимірний мовний знак для думки, яка його інтерпретує, знак для об'єкта і знак, який в певному відношенні пов'язує його з об'єктом [3, 65]. Цей код виражає існування об'єктів: у світі речей існує предмет (у широкому сенсі), про який індивід має уявлення у ментальній свідомості. Базовий код, як компонент мовного буття, називає цей предмет. Через базові коди здійснюється фіксація денотату у дискурсі. Денотат відображає взаємозв'язки між мовними формами і понятійними єдностями реального світу [10, 12]. "Сукупність знаконосіїв" з однаковим смисловим наповненням утворює денотативне поле [5, 101].

Поєднання базових кодів утворює лінгвокультурний код. Цей код є різновидом культурних кодів, які забезпечують передумови комунікації та відіграють визначальну роль у формуванні національно-культурного простору людини. Останній тлумачимо як форму існування культури в свідомості людини, котра включає всі існуючі й потенційно можливі уявлення про феномени культури у членів національно-культурної спільноти [9, 7]. Національно-культурний простір співвідноситься з інформаційно-когнітивним простором, у який занурена людина, і може розглядатися як середовище кодування інформації, в якому створюється та впорядковується система культурних кодів [2, 3].

Лінгвокультурні коди є втіленням не лише можливостей мислення, але й "певним способом бачення світу, способом його осягнення", вони є укорінені в історії та житті суспільства [4, 48]. Вони зумовлені відношеннями людини з оточуючим культурним і соціальним середовищем, "культурно-специфічною моделлю мислення і поведінки" [11, 42].

Лінгвокультурний простір забезпечує адекватне сприйняття відображення життєвого світу людини у ситуації, яка описана в тексті за допомогою мовних знаків. При їх декодуванні використовуємо трихотомію інтерпретант базових кодів: первинну, поняттєву та культурну [3, 70].

Інтерпретанта є думкою, яка виникає у реципієнта при сприйнятті потенційного знака, вона пов'язує знак з його ментальним утворенням (ідеєю) у свідомості отримувача [3, 66], слугує концептуалізацією відносин знак / об'єкт [15, 710]; виступає наслідком взаємодії інтерпретатора зі знаком та дискурсивною реакцією на знак, текст чи спосіб поведінки [13, 17]. Ч. С. Пірс вважав, що інтерпретанта є способом представлення за допомогою іншого знака того, що позначає репрезентамен [14, 177]. Культурна інтерпретанта є інструментом регулювання "ціннісно-орієнтаційної та адаптаційної компонент декодування тексту" [3, 74]. Вона пов'язана з тими культурними параметрами, які виформовують лінгвокультурний простір людини як модель інтерпретації тексту.

Процес інтерпретації дискурсу передбачає також встановлення інтенцій мовця, які керують процесом добору базових кодів. Комунікативна спрямованість є осмисленим чи інтуїтивним наміром адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення [7, 116]. Адресованість визначає формування задуму автора та побудову висловлювання як "цілеспрямованої мотивованої дії" [16, 49]. Результатом такої дії у художньому дискурсі може бути створення образу.

Виклад основного матеріалу. Лінгвосеміотичний аналіз забезпечує виявлення образів шляхом вивчення маніфестації таких ознак:

1. Знакова природа. Образ складається зі знаконосія (репрезентамена), об'єкта та культурної інтерпретанти: об'єкт відповідає реальному чи уявному об'єкту життєвого світу людини; репрезентаменом є базовий код, з допомогою якого відображається об'єкт; культурна інтерпретанта забезпечує розкриття вмісту образу, який створив автор. Розглянемо знакову природу художнього образу на прикладах втілення образу жінки у англійському поетичному дискурсі епохи Єлизавети I (1558 – 1603):

а) *And may so blind a witch so conquer me?* (19)

У цьому прикладі об'єктом образу є жінка; репрезентаменом – базовий код *witch*; інтерпретанта забезпечує розуміння, що йдеться про жінку, яка здатна навмисно й проти волі зачарувати чи підкорити іншу людину (чоловіка чи жінку). Носії мови досліджуваної епохи наділяли такими якостями саме відьм, ставлення до них було ворожим, а, отже, базовий код на позначення відьми завдяки наявності особливої культурної інтерпретанти створює образ жінки з особливими й небезпечними вміннями, якої слід остерігатися.

б) *HENCE, heart, with her that must depart,*
And hald thee with thy soverane!
For I had liever want ane heart,
Nor have the heart that dois me pain.
But bide with her thou luvis best. (19)

Тут образ жінки створюється використанням низки базових кодів: *heart – soverane – pain – luvis*. Культурна інтерпретанта забезпечує розкриття змісту образу: серце чоловіка розірветься без любові жінки, якою він захоплюється. Поєднання базових кодів утворює особливий лінгвокультурний код, що інтерпретується як зв'язок любові і болю. Чоловік проходить через біль, щоб бути з об'єктом своєї пристрасті та здобути її прихильність, віддає їй своє серце, щоб показати свою відданість.

2. Структурованість. Засобами вираження образу є лексичні базові коди та лінгвокультурні коди, які вкорінені в історію і життя соціуму та утворюють денотативні поля. Повторюваність та єдність цих полів забезпечують структурований характер образу. Наприклад:

а) *This housewife's toy is now my shift!*
To set you on work, some thrift to feel,
I send you now a Spinning Wheel. (20)

Цей образ жінки-домогосподарки утворює лінгвокультурний код, який описує жінку-трудівницю: *work – thrift – Spinning Wheel*. Через нього інтерпретатор розкриває життєвий світ жінки досліджуваної епохи, що був тісно пов'язаний з її домашньою працею.

б) *Her sweet, deceiving, flattering face*
Did make me think the crow was white:
I muse how she had such a grace
To seem a hawk, and be a kite. (20)

У цьому прикладі образ створюється через лінгвокультурний код *deceiving face – white crow – hawk – kite*, який кодує авторську інтенцію показати здатність жінки бути хитрою та обманювати чоловіка. Автор описує "лукаве обличчя" жінки, яке змушує його повірити, що ворона білого кольору. Образність засвідчує також культурна інтерпретанта базового коду "шуліка" (*kite*). Цей птах у XVI столітті вважався паразитом [17], отже культурна інтерпретанта коду містить негативну оцінну конотацію.

3. Наявність культурної інтерпретанти. Образ обов'язково має культурну інтерпретанту, яка відображає морально-етичні оцінні уявлення носіїв мови. Розглянемо приклади:

а) *When I was fair and young, then favor graced me.*
Of many was I sought their mistress for to be.
But I did scorn them all and answered them therefore:
Go, go, go, seek some other where; importune me no more. (18)

Тут об'єктом образу є особлива жінка: володарка, правителька над людьми – *mistress*. Адекватність культурної інтерпретанти забезпечує знання, що автором тексту є королева Єлизавета I, яка описує саму себе, говорить про свої молоді літа (*fair and young*), коли вона стала королевою. Результатом культурної інтерпретанти у цьому вірші є розуміння важливості служіння жінці.

б) *My faithful heart is free entier*
And mind to serve my lady at all.
Adieu the succour that may me saif!
Adieu the fragrant balme suaif,
And lamp of ladies lustiest!
My faithful heart she shall it haif
To bide with her it luvis best. (20)

У другому прикладі культурна інтерпретанта відображає оцінку служіння жінці аналогічно до попереднього прикладу. Статус "леді" у період досліджуваної епохи отримувала жінка вищого соціального прошарку, чоловік якої був титулованим лордом чи джентльменом, або ж закоханий чоловік міг назвати так жінку будь-якого іншого соціального класу, яка заволоділа його серцем. У цьому випадку лінгвокультурний код *heart – serve lady – lustiest – love* формує образ жінки, яка своєю привабливістю викликає в чоловіка любов, і він готовий служити їй і розумом, і серцем.

4. Індивідуально-авторський характер кодування. Від автора тексту залежить вибір та спосіб використання базових і лінгвокультурних кодів для створення образу. Автори використовують поєднання однакових денотативних полів (ЖІНКА – ЛЮБОВ, ЖІНКА – СІМ'Я, ЖІНКА – КРАСА), проте кожен обирає різні базові коди на позначення цих єдностей. Наприклад:

а) *I heard a wife sing to her child, that long before had wept;*
She sighed sore and sang full sweet, to bring the babe to rest,
That would not cease but cried still, in sucking at her breast.
She was full weary of her watch, and grieved with her child,
She rocked it and rated it, till that on her it smiled.
... Then kissed she her little babe, and sware by God above. (18)

У цьому прикладі представлено образ жінки – турботливої матері. Автор кодує його через таке поєднання базових кодів: *child – sucking breast – rock – her babe*. У прикладі встановлюється зв'язок між денотативними полями ЖІНКА – СІМ'Я через базовий код дитини (*child, babe)*.

б) *SING lullaby, as women do,*

Wherewith they bring their babes to rest;

... With lullaby they still the child. (18)

У другому прикладі образ турботливої матері формується через поєднання кодів *baby – lullaby – to still – child* . У цьому випадку зв'язок між денотативними полями ЖІНКА – СІМ'Я встановлюється через базовий код колискової (*lullaby).* Приклади ілюструють образ жінки – люблячої матері, проте характер кодування цього образу відрізняється від попереднього, оскільки тут використано різні базові коди та способи їхнього поєднання.

5. Комунікативна спрямованість. Засоби вираження образу (лексичні базові коди й лінгвокультурні коди) та їхній добір виражають інтенцію автора. Вони є втіленням його комунікативної мети. Наприклад:

а) *No lamb so meek as women be;*

Their humble hearts from pride are free:

Rich things they wear, and wot you why?

Only to please their husband's eye.

They never strive their wills to have;

Their husband's love, nought else, they crave. (18)

Образ жінки утворюється через поєднання базових кодів: *lamb – meek – humble heart – free from pride – to please husband*. Автор розповідає про чесноти, які повинні бути властиві жінці: вона лагідна, смиренна, не горда, піклується про чоловіка та "тішить його око". Саме цими рисами автор наділяє жінку своєї епохи.

б) *Our gracious Queen*

doth greet you everyone. (18)

Об'єктом цього образу є жінка – королева Єлизавета І. Поєднання базових кодів *gracious – Queen – to greet* утворює образ, культурна інтерпретанта якого пов'язана із шанобливим ставленням народу до своєї королеви.

Виділені з використанням лінгвосеміотичного підходу ознаки художнього образу слугують основою для його визначення: лексичні базові та лінгвокультурні коди, які відбираються та включаються автором (відправником) в дискурс для досягнення комунікативної мети, та декодування яких передбачає знання культурної інтерпретанти цих кодів, що забезпечується спільністю лінгвокультурних просторів автора та читачів (отримувачів).

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі розв'язку поставлених завдань встановлено, що: 1) лінгвосеміотичний підхід до аналізу мовних явищ забезпечує дослідження знакового характеру мовленнєвої діяльності в поетичному дискурсі в цілому, та аналізу поетичних образів, зокрема; 2) ефективність застосування цього підходу до аналізу образу полягає у встановленні мовних засобів, які забезпечують його мовне втілення для кодування життєвого світу людини; 3) головними ознаками образу, які визначають його роль як знака, є: знакова природа, структурованість, наявність культурної інтерпретанти, індивідуально-авторський характер кодування, комунікативна спрямованість; 4) визначені ознаки образу вказують на те, що він виступає особливою об'єднувальною ланкою між життєвим світом людини та мовною репрезентацією цього світу. Це здійснюється через процес кодування мовними засобами (знаками) духовних та культурних цінностей. У результаті дослідження підтверджується гіпотеза, що лінгвосеміотичний підхід може забезпечити інтерпретацію образу в поетичному дискурсі.

Одним із перспективних напрямів подальшого дослідження образу як знакового явища є вивчення динаміки змін у лінгвокультурному кодуванні різних типів дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н. І. Життєвий світ англійця кінця XV – початку XVII століть у вимірі інституційного дискурсу (лінгвосеміотичний аналіз): автореф. дис. д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 / Андрейчук Надія Іванівна. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2013. – 36 с.

2. Андрейчук Н. І. Застосування терміна код в антропокультурній лінгвістиці / Н. І. Андрейчук // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія: Проблеми української термінології. – 2009. – № 648. – С. 113–117.

3. Андрейчук Н. І. Інтерпретанта як людський чинник мовного семіозису / Н. І. Андрейчук // Мовознавство. – 2012. − №3. – С. 65–74.

4. Андрейчук Н. Методологічні засади аналізу лінгвокультурних кодів у мовній картині життєвого світу людини / Н. Андрейчук // Гуманітарний вісник : всеукр. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – Чис. 16, ч. 1: Проблеми сучасної лінгвістики. – С. 43−49.

5. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.

6. Андрейчук Н. Тлумачення терміна лінгвокультурний простір через призму лінгвосеміотики / Н. Андрейчук // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми української термінології. – Львів: Вид-во "Львівської політехніки", 2010. – № 675. – С. 65–67.

7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

8. Головня А. В. Лінгвокультурний простір художньої прози Редьярда Кіплінга: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Головня Алла Василівна. – Донецьк : Донецький нац. ун-т., 2008. – 19 с.

9. Красных В. В. Точки над і или многоточие? (к вопросу о современной научной парадигме) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация: сб. статей [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – Москва: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 16. – С. 5–12.

10. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: монография / А. Э. Левицкий. – К. : Киев. гос. лингв. ун-т, 1998. – 362 с.

11. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре: монография / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.

12. Моррис Ч. Основания теории знаков // Семиотика / Ч. Моррис; под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Радуга, 1983. – С. 37–89.

13. Павлюк Л. С. Знак, символ, міф у масовій комунікації: посібник / Л. С. Павлюк. – Львів: ПАІС, 2006. – 120 с.

14. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Ч. С. Пирс; [пер. с англ. К. Голубович и др.]. – М. : Логос, 2000. – 448 с.

15. Усманова А. Р. Код / А. Р. Усманова // Постмодернизм. Энциклопедия [под ред. Грицанова А. А., Можейко М. А.]. – Минск : Интерпрессервис : Книжный дом, 2001. – С. 710 –711.

16. Шиленко Р. В. Прямые и косвенные экспрессивные высказывания в аспекте регулирования межличностных отношений / Р. В. Шиленко // Языковое общение и его единицы: Межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: Калининск. гос. ун-т. – 1986. – С. 49–54.

17. History of the Red Kite [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kitecountry.co.uk/page2.htm

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Ault N. Elizabethan Lyrics from the Original Texts / Norman Ault. – New York: Capricorn Books, 1960. – 560 p.

19. Online collection of poems from different poets all around the world [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.poemhunter.com/

20. Poets' Corner [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.theotherpages.org/poems/index.html

УДК 811.112.2'342.2'38'42

РИТОРИКО-ПРОСОДИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА НЕМЕЦКОГО МИТИНГОВОГО ВЫСТУПЛЕНИЯ

Артюхова А. А.
Национальный Университет "Одесская юридическая академия"

В статье рассматриваются риторические и просодические особенности митингового выступления на материале немецкого языка. Исследование основывается на результатах фонетического эксперимента. Определена степень просодической интенсивности митингового выступления и установлена ее связь со структурой выступления.

Ключевые слова: *митинговое выступление, митинг, риторические фигуры, просодическая интенсивность.*

Артюхова А. О. Риторично-просодична специфіка німецького мітингового виступу. *У статті розглядаються риторичні та просодичні особливості мітингового виступу на матеріалі німецької мови. Дослідження базується на результатах фонетичного експерименту. Визначено ступінь просодичної інтенсивності мітингового виступу та встановлено його зв'язок зі структурою виступу.*

Ключові слова*: мітинговий виступ, мітинг, риторичні фігури, просодична інтенсивність.*

Artiukhova A. O. Rhetorical-prosodic character of German meeting speech. *The article focuses on the rhetorical and prosodic features of the German meeting speech. The research is based on the phonetic experiment. The prosodic intensity level and its dependence on the structure of the meeting speech are defined.*

Key words: *meeting speech, meeting, rhetorical figures, procodic intensity.*

Общая постановка проблемы. Основной целью выступления на митинге является воздействие на адресата, убеждение его в своей точке зрения и формирование у него определенных установок. Одним из важнейших средств убеждения является просодическая организация речи. Правильное использование просодических характеристик помогает оратору убедить слушателей в правильности своего мнения [4, 10]. При помощи голоса оратор может: выразить свое отношение к предмету речи, к слушателям, свои намерения и ожидания относительно реакции слушателей на его речь, а также передать свое эмоциональное состояние [12, 61].

Анализ иследований и публикаций. Целью данной статьи является определение и описание риторических особенностей и просодической организации политического выступления на митинге. **Объектом** исследования является митинговое выступление. **Предметом** анализа – просодические характеристики риторических фигур митингового выступления. В качестве **материала** исследования в работе использовались выступления политических и культурных деятелей Германии на митингах в период с 1989 по 2010 год общим объемом звучания 10 часов.

Изложение основного материала. Просодическая специфика митинговой речи рассматривается в данном исследовании на примере риторических фигур как маркеров риторической силы публичного выступления. *Риторические фигуры* (далее РФ) – это необычные по синтаксису обороты речи, применяемые для усиления выразительности выступления, воздействия на чувства слушателей [1, 325; 2; 3, 149–158; 6, 34].

© Артюхова А. А. Риторико-просодическая специфика немецкого митингового выступления

Исходя из просодических особенностей РФ в настоящем исследовании предложена их классификация на *самостоятельные* и *включенные*.

Под самостоятельными фигурами понимаются фигуры, которые представляют собой самостоятельное завершенное высказывание с собственной синтаксической и просодической структурой, к таким фигурам относятся риторический вопрос, риторическое восклицание, риторическое обращение, эллипс и парантеза.

Под включенными фигурами, в свою очередь, понимаются такие фигуры, которые не обладают самостоятельной синтаксической и просодической структурой и являются частью определенного коммуникативного типа предложения (повествовательного, вопросительного или восклицательного). К включенным РФ относятся повторы, инверсия, антитеза и климакс. Включенные фигуры, в свою очередь деферинцируются на РФ с локализацией максимальной просодической интенсивности на ключевом элементе фигуры (например, на повторяющемся слове или словосочетании в анафоре или анадиплозисе, на словах, содержащих противопоставление в антитезе и т.п.), и РФ, в которых эта максимальная интенсивность находится на других частях фигуры.

В работе была выдвинута гипотеза о том, что РФ в митинговом выступлении характеризуются интенсификацией всех просодических средств (динамических, тональных и темпоральных), что связано со спецификой митингового дискурса. Для обозначения данного акустического эффекта в экспериментальной фонетике используются термины *"просодическая интенсивность*"[7], *"просодическое выделение"("prosodische Hervorhebung")* [10, 13], *"просодическая эмфаза" ("prosodische Emphase")* [9, 16; 13, 381]. В настоящей работе используется термин "просодическая интенсивность", под которой понимается резкое изменение высоты тона, громкости, вариации темпа и паузации в определенных участках речи. Однако акустические характеристики не всегда имеют одинаковую интенсивность и усиливаются одновременно [9, 16; 10, 13; 13, 381]. Повышенная просодическая интенсивность на определенных участках в сравнении с другими является, прежде всего, индикатором повышенной эмоциональности, вовлеченности говорящего, показателем эмфатического стиля речи [5, 143; 11].

Для проверки выдвинутой гипотезы был организован фонетический эксперимент, участниками которого стали носители немецкого языка, студенты института немецкого языка и лингвистики Берлинского университета им. Гумбольдта и научные сотрудники центра общего языкознания, а также студенты и преподаватели Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, факультета романо-германской филологии (38 человек).

В результате проведенного эксперимента мы пришли к следующим выводам. Самостоятельные РФ имеют собственную просодическую структуру, и просодически выделяться в них может любая часть фигуры, но, как правило, выделенными являются слова, содержащие особо важную информацию, например: даты, цифры и т.п. или слова с ценностной семантикой [8]. Например, в риторическом вопросе *"Werden wir es erleben ... dass wir ... <u>wieder gemeinsam</u> ... durch dieses Tor schreiten können?"* (14) просодически выделенным является словосочетание *"wieder gemeinsam"*, которое подчеркивает важность единства для граждан Германии в период падения Берлинской стены и объединения Германии.

В ходе эксперимента было установлено, что среди отрезков содержащих *включенные* РФ, в 85 % случаев просодическое выделение находится на ключевом элементе фигуры, причем, эти слова могут быть как полнозначными, так и служебными. Например, в инверсии: *"<u>Dass</u> sie in ein anderes Verhältnis zu einander geraten… <u>dass</u> sie in Freiheit zusammenfinden und sich entfalten können… <u>darauf</u> allein kommt es an"* (15) просодически выделяются союзы *"dass"* и местоименное наречие *"darauf"*. Просодическое выделение, находящееся на других частях фигуры, отмечалось в 15 % случаев. Например: *"Wir wollen <u>Frieden</u>… Wir wollen <u>Freiheit</u>… Wir wollen <u>unseren Beitrag</u> zum Frieden in Europa… und in der Welt leisten"* (14). Интересным

считаем тот факт, что в анализированной анафоре повторяющиеся слова *"wir wollen"* не отмечены аудиторами как места с повышенной интенсивностью. Повышение интенсивности происходит на словах, обладающих ценностной семантикой: *"Frieden"*, *"Freihei"* и словах, которые в данном случае способствуют реализации тактики единения *"unseren Beitrag"*.

В ходе эксперимента РФ были разделены на три группы с учетом степени их просодической интенсивности: 62,6 % корпуса речевого материала имеют среднюю просодическую интенсивность, 34,1 % – высокую. 3,3 % – низкую интенсивность. Из этого следует, что для РФ митингового дискурса характерным является средняя или высокая степень просодической интенсивности.

Наряду с определением субъективно воспринимаемых степеней просодической интенсивности (слабая, средняя, сильная) были получены данные о том, какой из акустических параметров – тональный, динамический, темпоральный или их комплекс является ведущим в ее создании. Как показали результаты фонетического эксперимента, высокая интенсивность в 48,4 % случаев достигается использованием комплекса из трех просодических параметров (тона, темпа и громкости). Средняя интенсивность создается общей интенсификацией всех трех просодических параметров (21 %), за счет использования тона (24,6 %), или комбинации тона и темпа (24,6 %) без изменения динамического диапазона. Например, в антитезе *"Berlin ... wird leben ... und die Mauer ... wird fallen..."* (15) слова *"Berlin"* и *"die Mauer"* характеризуются высокой просодической интенсивностью, которая реализуется усилением громкости, повышением тона и замедлением темпа. Слова *"leben"* и *"fallen"* обладают средней просодической интенсивностью, но с использованием того же комплекса параметров.

Данные, полученные в ходе эксперимента, также показали, что просодическая интенсивность РФ увеличивается в заключительной части выступления. Это свидетельствует о связи между структурными элементами митингового выступления и интенсивностью просодического выделения, где все акустические показатели в заключении характеризуются изменением в сторону их интенсификации по сравнению со вступительной частью.

Следующим этапом исследования просодической специфики митингового выступления было проведение инструментального анализа с помощью программного пакета PRAAT 5.2.21 речевых отрезков, содержащих РФ различных видов и обладающих различным по объему синтагменным составом. В качестве анализируемых параметров были выбраны: (1) темпоральный (общая длительность фраз, темп произнесения, коэффициент паузации); (2) частотный (максимальные и минимальные показатели ЧОТ, тональный диапазон, скорость падения ЧОТ в завершении фразы); (3) динамический (максимальные и минимальные показатели интенсивности фразы, динамический диапазон); (4) мелодический (формы мелодического контура завершения фразы).

Общая длительность звучания РФ митингового выступления, вынесенных на анализ, составила 333 640 м.с. Длительность отдельных фраз, в свою очередь, составляет от 2 514 мс до 30 185 мс. Средняя фразовая длительность РФ составила 8 341 мс при темпе произнесения 326,38 слогов/мс и довольно высоком коэффициенте паузации (1,22), что свидетельствует о замедлении темпа митингового выступления. Причиной этого являются условия открытого пространства (паузы, например, вызванные таким физическим явлением, как эхо) и наличие неограниченного количества слушателей (паузы, связанные с элементами обратной связи, такими как аплодисменты, свист и др.). Анализ частотных характеристик показал, что среднее значение ЧОТ фраз содержащих РФ составляет 226 Гц, минимальное значение ЧОТ – 101 Гц. Максимальное значение ЧОТ в РФ составило 363 Гц. Тональный диапазон, таким образом, достигает 255 Гц. Скорость падения ЧОТ в завершении фразы составляет 0,2837 Гц/мс. Вычисление динамических показателей продемонстрировало, что среднее значение интенсивности составляет 69, 5 дБ, минимальная интенсивность находится на уровне 47 дБ, максимальная – 80 дБ. Диапазон интенсивности в митинговом выступлении достигает 30,26

дБ. Таким образом, высокий уровень частотных и динамических показателей свидетельствует об интенсификации просодических параметров митингового выступления. Причем, пики ЧОТ и интенсивности находятся на ключевых элементах РФ и совпадают с пиками максимальных значений всей фразы, что свидетельствует о том, что РФ являются маркерами риторической силы митингового выступления. Данные компьютерного анализа также помогли определить особенности мелодического оформления митингового выступления. Согласно классификации типов мелодии завершения фразы [7, 364], РФ митингового выступления свойственен высокий нисходящий мелодический контур, что является маркером апеллятивной насыщенности фразы.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Результаты, полученные в ходе эксперимента, позволяют сделать следующие выводы. Специфика митинга обусловливает интенсификацию всех просодических параметров публичного выступления: резкое изменение показателей ЧОТ, усиление интенсивности, вариации темпа речи и паузации. Пики просодической интенсивности митингового выступления находятся на ключевых элементах РФ, что свидетельствует об их риторической силе. С точки зрения просодических особенностей РФ разделяются на самостоятельные, которые обладают собственным просодическим контуром, и включенные, которые, в свою очередь, являются частью синтаксической и просодической структуры определенного коммуникативного типа высказывания. В дальнейшем планируется исследование митингового дискурса с точки зрения когнитивной риторики, с учетом речесопровждающего кинетического компонента высказывания и гендерного фактора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров Д. Н. Риторика / Д. Н. Александров. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 534 с.
2. Береговская Э. М. Система синтаксических фигур: к проблеме градации / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 2003. – №3. – С. 79 – 91.
3. Клюев Е. В. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция / Е. В. Клюев. – М. : Приор, 2001. – 270 с.
4. Кожедуб Н. В. Просодическая реализация убеждения как одного из видов речевого воздействия в судебной речи: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кожедуб Наталья Владимировна; Нижегородский педагогический гос. ун-т. – Нижний Новгород, 2009. – 24 с.
5. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи / Эмма Александровна Нушикян. – Киев–Одесса : Вища школа, 1986. – 159 с.
6. Павлюк Л. С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л. С. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2002. – 168 с.
7. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.
8. Шейгал Е. Й. Семиотика политического дискурса / Е. Й. Шейгал. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 326 с.
9. Beck H.R. Politische Rede als Interaktionsgefüge: der Fall Hitler / Hans – Rainer Beck. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2001 – 225 S.
10. Essen O. von. Grundzüge der hochdeutschen Satzintonation / Otto von Essen. – Ratingen : Henn, 1964. – 123 S.
11. Kranich W. Phonetische Untersuchungen zur Prosodie emotionaler Sprechausdruckweisen / Wieland Kranich. – Frankfurt am Main : Lang, 2003. – 241 S.
12. Mayer H. Rhetorische Kompetenz. Grundlagen und Anwendung / H. Mayer. – Paderborn : Verlag Ferdinand Schönigh GmbH & Co., 2007 – 241 S.
13. Selting M. Prosodie im Gespräch / Margret Seltig. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995 – 386 S.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

14. Ansprache von Helmut Kohl anläßlich der Öffnung des Brandenburger Tors am 22.12.1989. Manuskript nach Hörfunkübertragung. – Das Deutsche Rundfunkarchiv. Standort Babelsberg.
15. Ansprache von Willy Brandt. Kundgebung auf dem Platz vor dem Schöneberger Rathaus am 10. November 1989. – Das Deutsche Rundfunkarchiv. Standort Babelsberg.

УДК 811.111'371

ФУНКЦІОНАЛЬНА НЕОДНОРІДНІСТЬ БІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВУ: ТИПОЛОГІЯ НАРАТИВНИХ ФРЕЙМІВ

Бистров Я. В.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розроблено типологію учасників біографічного наративу на основі наративних фреймів та функціональної специфіки наративної ситуації. Особливу увагу зосереджено на концептуалізації функціональної неоднорідності біографічного наративу крізь призму фреймової моделі.

Ключові слова: *біографічний наратив, наративна ситуація, учасники наративу, наративний фрейм, слот.*

Быстров Я. В. Функциональная неоднородность биографического нарратива: типология нарративных фреймов. *В статье представлена типология участников биографического нарратива на основании нарративных фреймов и функциональной специфики нарративной ситуации. Особое внимание уделяется концептуализации функциональной неоднородности биографического нарратива в терминах фреймовой модели.*

Ключевые слова*: биографический нарратив, нарративная ситуация, участники нарратива, нарративный фрейм, слот.*

Bystrov Ya. V. Functional heterogeneity of biographical narrative: the typology of narrative frames. *The article represents the typology of the participants of biographical narrative according to narrative frames and functional specificity of narrative situation. Special attention is drawn to functional heterogeneity of biographical narrative in terms of frame-oriented model.*

Key words: *biographical narrative, narrative situation, participants, narrative frame, slot.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Незважаючи на основну властивість наративів – описувати події у визначеній хронологічній послідовності з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків, що передбачають впорядкованість подій у логічній послідовності, біографічні наративи вважаються функціонально гетерогенними, оскільки містять структурно неоднорідні фрагменти. Це означає, що для лінгвокогнітивного аналізу біографічного наративу (БН) пріоритетне значення матиме не композиційна характеристика окремого фрагмента, яка апелює до риторичної організації тексту, а радше мовна актуалізація когнітивних структур у функціонально маркованих сегментах.

Застосування когнітивних моделей для наративного аналізу тексту, а також визначення ролі адресата у наративній інтерпретації відкриває для аналізу біографічного наративу цілком реальну перспективу й становить **актуальність** розвідки.

Мета статті – встановити специфіку реалізації функціональної неоднорідності англомовного біографічного наративу в лінгвокогнітивному аспекті його аналізу. **Завдання статті:** 1) обґрунтувати фреймову концептуалізацію функціональної неоднорідності біографічного наративу; 2) здійснити класифікацію учасників біографічного наративу крізь призму наративних фреймів та функціональної специфіки наративної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні два десятиліття розвиток сучасної наратології значною мірою збагатився "застосуванням лінгвістичних парадигм XX століття

© Бистров Я. В. Функціональна неоднорідність біографічного наративу: типологія наративних фреймів

– структуралізму (класична наратологія), генеративної лінгвістики (граматика тексту) і теперішнім станом когнітивної лінгвістики (когнітивна наратологія)" [3, 47–48].

Орієнтація на теорії М. Бал [2], Ф. Штанцеля [5], М. Яна [4], які становлять основу когнітивної наратології, а також врахування чинника адресата для оптимізації прагматичного потенціалу наративу, може слугувати ілюстрацією для такого аналізу.

Наративні ситуації (narrative situations) БН складають функціональні фрагменти, когнітивна обробка яких здійснюється шляхом структурного накладання на схеми життєвих подій. Специфіка наративних ситуацій (НС) не в тому, про що в них повідомляється, а яку роль (функцію) вони виконують в організації наративу, як-от: забезпечення суб'єктно-об'єктної організації, реалізації хронологічної послідовності або ж нехронологічного переліку подій у БН тощо.

У такому трактуванні фреймова модель як цілісна структура свідомості сприяє адекватному опису типової НС [5] у межах БН. У зв'язку з цим, акцентуючи на притаманній людині когнітивній здатності аналізувати факти, визначаємо фрейм як одну із когнітивних моделей організації наративу, яку адресат (нарататор, інтерпретатор) може відбирати, застосовувати чи відкидати в процесі інтерпретації наративу.

Виклад основного матеріалу. Як і будь-яка структура, макроструктура БН будується на основі певної сукупності операцій і трансформацій. За допомогою наративних фреймів (НФ), як передбачається, можна "врегулювати" не тільки хронологічну послідовність оповіді або ж, навпаки, відступи від основної хронології оповіді, але й забезпечити реалізацію внутрішньотекстових зв'язків у межах БН, оскільки у ньому у концентрованому вигляді зосереджуються структурні особливості БН.

Одним із релевантних механізмів для опису функціональної неоднорідності БН вважаємо НФ верхніми рівнями (top levels), в основі кожного з яких лежить НС. Кожній НС у свідомості читача відповідає окремий ментальний простір, який структурується НФ. Нижчі рівні (lower levels) або слоти фреймів заповнюються релевантною інформацією і співвідносяться зі слотами інших НС. Крім того, наративний простір неоднорідний через поєднання вигаданого і реального просторів для введення авторських оцінок, а також поєднання простору автора/наратора і учасника БН.

Фреймова модель НС визначається за формулою *X tells R that Y sees that Z does* [4, 443], де включення адресата у внутрішню структуру наративу свідчить, у першу чергу, про когнітивно-наратологічну спробу відобразити динаміку прочитання наративу як когнітивної практики. Адресат у статті визначається як невід'ємний складник наративу, основа для діалогу автора і гіпотетичного читача крізь призму наративу, "як можливий або реальний учасник такого діалогу" [1, 12].

У формулі фреймової моделі НС, *X* є наратором, *R* є учасником-адресатом (реальним чи уявним), *Y* – фокалізатором (наратором від першої особи чи наратором від третьої особи), а *Z* – один або декілька безпосередніх адресантів – учасників БН: учасника-автора, учасника-персонажа, учасника-спостерігача.

Класифікація фреймів здійснюється з урахуванням непослідовності і неоднорідності фрагментів БН, коли наратор, розповідаючи життєву історію, може відволікатися, відхилятися від основної дії, повертатися назад, давати пояснення і т. ін. у рамках одного і того ж наративу. Кожному типові НФ відповідає особлива наративна функція: інтродуктивна, секвентивна, фонова, ретроспективна і коментуюча.

Враховуючи роль НФ у реалізації функціональної специфіки НС, вичленовуємо 5 типів НФ – (НФ-1) ФРЕЙМ-ІНТРОДУКЦІЯ, (НФ-2) ФРЕЙМ-СЕКВЕНЦІЯ, (НФ-3) ФРЕЙМ-ТЛО, (НФ-4) ФРЕЙМ-РЕТРОСПЕКЦІЯ, (НФ-5) ФРЕЙМ-КОМЕНТАР. Далі установлюємо інтегративні зв'язки, які виникають між фреймами на рівні варіативних частин фреймів – окремих слотів кожного із фреймів. Кожен фрейм – це міні-модель фрейму, до складу його складної структури

входять слоти або термінальні вузли конкуруючих фреймів, які класифікуємо на основі вищезгаданої формули фреймової моделі НС.

Кожен із слотів фрейму є сегментною формою відображення конкуренції фреймів БН – учасника-автора (наратора від першої особи), учасника-персонажа (наратора від першої або від третьої особи), наратора-спостерігача (наратора від третьої особи), а також способів нарації (modes of narration) відповідної наративної ситуації БН: С1 [УЧАСНИК Є АВТОРОМ] (спосіб нарації – внутрішня суб'єктивована позиція); С2 [УЧАСНИК Є ПЕРСОНАЖЕМ] (спосіб нарації – гіпотетична позиція); С3 [УЧАСНИК Є СПОСТЕРІГАЧЕМ] (спосіб нарації – зовнішня об'єктивована позиція).

Відповідно, ієрархічно організовані фрейми НФ-1, НФ-2, НФ-3, НФ-4, НФ-5 актуалізують слоти С1, С2, С3, які приписуються учасникам НС, у т.ч. гіпотетичному читачеві/інтерпретатору, оскільки, як і будь-який літературний твір, БН зорієнтований на певну модель адресата. Імпліцитний характер діалогу з гіпотетичним читачем виявляється у відборі автором мовних засобів авторизації.

(НФ-1) ФРЕЙМ-ІНТРОДУКЦІЯ. Охоплює виклад обставин, які започатковують виклад біографічних фактів, у ньому вводяться основні учасники НС.

С1 [УЧАСНИК Є АВТОРОМ] актуалізується такими засобами авторизації:

(1) особовими, присвійними і зворотними займенниками: *"The person to begin with is **my** maternal grandmother, Nellie Louisa Scoltock, née Machin. **She** was a teacher in Shropshire until **she** married **my** grandfather, Bert Scoltock"* (10, 1).

(2) питальними реченнями: *"Why should I tell the story of my life? I do it because my father is dead now, and I always knew I would have to commemorate him. I do it because I feel the same stirrings that everyone else feels. I want to set the record straight, <…> and to speak, for once, without artifice"* (7, 7).

(3) вставленими словами і словосполученнями: *"Yo, Logan Mountstuart, vivo en la Villa Flores, Avenida de Brasil, Montevideo, Uruguay, America del Sur, El Mundo, El Sostema Solar, El Universo"* (11, 5).

(4) вставними словами, які виражають ставлення мовця до висловленого, його оцінку, спосіб оформлення думки (впевненість/невпевненість) або вказують на джерело повідомлення): *"**Anyway**, I'm sure I vowed to tell the truth, the whole truth, etc., etc., and **I think** these pages will bear me out in that endeavour"* (11, 6).

С2 [УЧАСНИК Є ПЕРСОНАЖЕМ] актуалізується через:

(1) прямі звертання наратора, адресовані читачеві: *"Who am I? Reader, I will tell you suddenly"* (20, 1); *"Yes, good reader, what is Shakespeare?"* (20, 38).

(2) питальні речення: *"What is Shakespeare? What is he? That is the question my book is trying to answer"* (20, 38).

(3) описові предикативні конструкції, які містять саморепрезентацію учасника-персонажа: *"60+ widowed doctor, children grown up, active, cheerful if inclined to melancholy, kindly, non-smoker, amateur Flaubert scholar, likes reading, food, travel to familiar places, old films, has friends, but seeks <…>"* (9, 95).

(4) синтаксичний паралелізм для підсилення однакової структури окремих частин речення (підмета, присудка, додатка): *"**I am not writing this book to say** that I have nothing to say. **I am writing this book to tell you** all I know about the late Mr Shakespeare. I knew him well, which is also to say that **I knew him well enough** to know that **I know nothing**. **There's little to know, but there is much to tell"*** (20, 191).

Заповнення слоту С3 [УЧАСНИК Є СПОСТЕРІГАЧЕМ] відбувається за допомогою: асиндетону з метою уточнення деталей зовнішнього вигляду персонажа: *"Let me start with the statue: the one above, the permanent, unstylish one, the one crying curpeous tears, the floppy-tied, square-waistcoated, baggy-trousered, straggle-voustached, wary, aloof bequeathed image of the man"* (9, 11).

(НФ-2) ФРЕЙМ-СЕКВЕНЦІЯ становить подієвий каркас БН, охоплює як послідовний, так і непослідовний та змішаний перебіги подій БН.

Заповнення С1 [УЧАСНИК Є АВТОРОМ] відбувається за допомогою синтаксичних конструкцій у різних часових формах:

(1) дієслова у теперішньому часі, яким може передаватися одноманітність життя (дієсл. *to be*): *"The life of the Addict is always the same. There is no excitement, no glamour, no fun. There are no good times, there is no joy, there is no happiness. There is no future and no escape. There is only an obsession. An all-encompassing, fully enveloping, completely overwhelming obsession"* (14, 178), або зовнішня нелінійність життя (дієсл. *lollop*): *"I imagine my brother's life proceeding in a sequence of discrete and interconnected thoughts, whereas mine lollops from anecdote to anecdote. But then, he is a philosopher and I am a novelist, and even the most intricately structured novel must give the appearance of lolloping. Life lollops"* (10, 167).

(2) дієслова у минулому часі: *"When I was a student at Camden College in New Hampshire I took a novel-writing tutorial and produced during the winter of 1983 a manuscript that eventually became Less Than Zero"* (13, 5).

(3) поєднанням полісиндетону, паралельних і вставлених конструкцій: *"Lessing described history as putting accidents in order, and a human life strikes me as a reduced version of this: a span of consciousness during which certain things happen, some predictable, others not; where certain patterns repeat themselves <...>"* (10, 189).

С2 [УЧАСНИК Є ПЕРСОНАЖЕМ]. Актуалізація гіпотетичного адресата здійснюється через: використання непрямих авторських звертань до читача, які експлікуються займенником *you*: *"And for some reason this makes me contemplate my own life, all my sporadic highs and appalling lows, my brief triumphs and terrible losses and I say, no, no, I don't envy you – **you** slim, brown, confident boys and girls and whatever futures await **you**"* (11, 483).

Мовними засобами актуалізації С3 [УЧАСНИК Є СПОСТЕРІГАЧЕМ] є:

(1) однорідні члени речення: *"The life started to happen to Kingsley, beginning with war, then marriage, children, teaching, travel, divorce, remarriage, divorce"* (7, 238).

(2) складносурядні речення: *"In the interstices of worrying about my father I worried about my mother. Her third marriage was a complete success, but she and her husband, and little Jaime, were confined to a tiny cottage in the Midlands and couldn't afford to move to London <...>"* (7, 311).

(НФ-3) ФРЕЙМ-ТЛО характеризує другий план наративу, причини та обставини, які підкреслюють і вирізняють події життя БН, а також другорядні події, що відбуваються паралельно з основними.

Слот С1 [УЧАСНИК Є АВТОРОМ] заповнюється:

(1) вставними конструкціями і модусними дієсловами ментальної діяльності: *"My life, **it seems to me**, is ridiculously shapeless, I **know** what makes a good narrative, and lives don't have much of that – pattern and balance, form, completion, commensurateness. It is often the case that a Life, **at to start with**, will resemble a success story; but the only shape that life dependably exhibits is that of tragedy <...>"* (10, 361).

(2) звертаннями автора до гіпотетичного читача: *"The years are passing, **my dear**, and presently nobody will know what you and I know"* (18, 613).

(3) вставленими конструкціями, які уточнюють основне повідомлення у реченні: *"The thought was beginning to nag at me—**only just beginning**—that my behaviour since I had left childhood, **my 'life-style'**, was one that at any other time in history would have been described as corrupt, decadent, even degenerate"* (16, 353).

Актуалізація С2 [УЧАСНИК Є ПЕРСОНАЖЕМ] відбувається за допомогою:

(1) вставних конструкцій, які містять оцінку висловленого і характеризують спосіб оформлення думки: *"**Truth to tell**, I have no childhood memories. The first thing I **truly** remember is jumping down off the wall and meeting Mr Shakespeare"* (19, 191).

(2) порівнянь: *"The real story is my own story, which I can't tell. It is not obviously innocent. I am* ***like a child playing hide-and-seek****, who doesn't know what fears and wants more – to stay hidden, or to be found"* (20, 191).

(3) деонтичної (*need*) та епістемної модальностей (*could*), які безпосередньо відображають момент створення біографії: *"I felt an urgent need for a life full of things. I had avoided the trap of talking about* ***'reality'*** *and* ***'unreality'*** *for I knew very well that* ***postmodernist literary theory could be described as a reality****.* ***I need a life full of things. Full of facts****"* (12, 4).

(4) умовними конструкціями і модальним дієсловом *might*: *"****If Gustave hadn't been the Bear, he might have been the Camel****"* (9, 54).

(5) риторичними запитаннями, які прямо апелюють до адресата: *"I begin with the statue, because that's where I began the whole project. Why does the writing makes us chase the writer? Why can't we leave well alone? Why aren't the books enough?"* (9, 12).

Слот С3 [УЧАСНИК Є СПОСТЕРІГАЧЕМ] актуалізується:

(1) комбінацією паралельних і анафоричних конструкцій, які акцентують на повторювальних елементах: *"Life is mainly deaths and babies;* ***ordinary*** *miracles and* ***ordinary*** *disasters,* ***the white magic*** *of growth, and then* ***the other magic*** *at the other end of the line,* ***the black magic****,* ***just as*** *strange,* ***just as*** *feverish, and* ***just as*** *out-of-nowhere"* (7, 365).

(2) використанням непрямої мови в поліпредикативних конструкціях: *"She told me that I was a Prisoner of my Mom and all of her problems and a Prisoner of my Dad who I don't remember and she told me that I was Prisoner of drugs and sex and of myself. She told me that living life as a Prisoner was a waste of life and that freedom, even a second of freedom, was worth more than a lifetime of bondage"* (14, 209).

(3) вставними словами і словосполученнями, які вказують на послідовність викладу: *"There are several reasons for wanting to include this material in my novel.* ***First and foremost****, it was an irresistible and well-documented human story, involving several interesting people with different and sometimes conflicting attitudes to the dying and periodically demented novelist [Henry James] <…>"* (17, 33).

(НФ-4) ФРЕЙМ-РЕТРОСПЕКЦІЯ охоплює опис обставин, які відбувалися в минулому і передували створенню БН. Наратор відступає від хронологічного викладу подій, повертається до викладу подій попереднього часового плану.

Слот С1 [УЧАСНИК Є АВТОРОМ] заповнюється такими засобами авторизації:

(1) особовим займенником *I*: *"I led in my childhood and youth the gently bred existence of my class and kind. When I was about nineteen years of age I was a great admirer of Henry James"* (8, 4).

(2) внутрішнім монологом автора: *"As I was walking, I started crying. Crying because I had wasted my life and made such a mess of it, and crying because I was happy it was finally going to end. I also started getting scared. Scared because killing yourself isn't an easy thing to do, and I knew that when I did it, everything was over. I don't believe there's a Heaven or anything resembling it. Life just ends"* (14, 404).

(3) використанням умовного способу дієслова й еліптичних речень у ролі звертань до гіпотетичного читача: *"****Who could have imagined that such an encounter would have been possible on a beach in my lifetime?*** *I find it quite exhilarating: the old writer and the naked Dutch girl—perhaps we need a Rembrandt to do it full justice (****remember the Hotel Rembrandt in Paris where I used to stay?****"* (11, 482).

Значення слоту С2 [УЧАСНИК Є ПЕРСОНАЖЕМ] актуалізується:

(1) зображенням біографічних фактів у минулому часі: *"I thought of writing books myself once. I had the ideas; I even made notes. But I was a doctor, married with children. Being a doctor was what I did well. My wife … died. My children are scattered now; they write whenever guilt impels"* (9, 13).

(2) присвійним займенником *my*: *"My dad would have said, '… Yeeesss?' – with a dip in it, to signal mild but invariable irritation"* (7, 3).

Значення слоту С3 [УЧАСНИК Є СПОСТЕРІГАЧЕМ] актуалізується:

(1) використанням прямої і невласне прямої мови: *"In 1955 Somerset Maugham at the age of eighty-one was asked in a newspaper interview if he liked the idea of having his biography written. No, he did not. It would be a pointless exercise, in his view. 'The lives of modern writers are not interesting in themselves,' he said dismissively"* (15, 1).

(2) деонтичної модальності, яка підкреслює відносність істини та її цілковиту неосяжність: *"We look at the sun through smoked glass;* ***we must look*** *at the past through coloured glass"* (9, 94).

(НФ-5) ФРЕЙМ-КОМЕНТАР. Особливу роль в організації функціональної неоднорідності БН відіграють коментарі, у яких дається пояснення або оцінка наратором подій, які відбуваються у БН.

С1 [УЧАСНИК Є АВТОРОМ] актуалізується за допомогою:

(1) метафоричних порівнянь: *"****This life is like a slow but gentle torture*** *and for me the most terrible aspect of my imprisonment is the loneliness. For the first time ever I feel truly lonely: I'm without the comfort afforded by others, my loved ones, my friends. It's not a question of solitude: one can bear solitude, but no one likes to feel lonely"* (11, 269).

(2) риторичних запитань у вигляді прямого звертання до гіпотетичного читача: *"Why am I lying so much? To Mother, to Lucy, to Vanderpoel, to Ben … Is it normal, I wonder? Does everybody do it as much as me? Are our lives just the aggregate of the lies we've told? ('Lives' – the 'v' is silent)"* (11, 45).

(3) вставлених конструкцій, які уточнюють сказане в основному реченні: *"We keep a journal to entrap that collection of selves that forms us,* ***the individual human being****. Every life is both ordinary and extraordinary –* ***it is the respective proportions of those two categories that make that life appear interesting or humdrum****"* (11, 7).

(4) відокремлених синтаксичних конструкцій, якими відтворюється лаконічна характеристика описуваного явища (у нашому випадку – життя людини) з метою емфатичної презентації авторської позиції: *"And now I have a real,* ***a serious difficulty****. From now onwards—that is, from the end of the fifties—there was a main current in my life,* ***deeper than any other, my real preoccupation.*** *And so I shall simply state it:* ***this was my real life****"* (16, 354).

(5) складними синтаксичними конструкціями із сполучником *as if* і дієсловом в умовному способі з указівкою на нереальну ситуацію у теперішньому: *"We live* ***as if*** *the soul – or spirit, or individuality, or personality* ***were*** *an identifiable and locatable entity rather than a story the brain tells itself. We live* ***as if*** *nature and nurture* ***were*** *equal parents <…>"* (10, 119).

(6) асиндетоном й умовним способом для вираження малоймовірної або бажаної дій автора: *"****If I were to write*** *the book now it would be a different book; but it would lack the living impulse of a first time; nor would it now, as then be written from any deep inner compulsion,* ***if only*** *because that impulse was spent on the first composition"* (20, 6).

С2 [УЧАСНИК Є ПЕРСОНАЖЕМ] знаходить способи вираження у:

(1) прямих звертаннях до гіпотетичного читача: *"Reader, our real lives are fictions. Be sure that fiction is the best biography"* (19, 303).

(2) вживанні особового займенника *you* та наказового способу з метою інтимізації наративу і створення атмосфери довіри до гіпотетичного читача: *"****You*** *can do the same with a biography. The trawling net fills, then the biographer hauls it in, sorts, throws back, stores, fillets and sells. Yet* ***consider*** *what he doesn't catch: there is always far more of that. But* ***think of*** *everything that got away, that fled with the last deathbed exhalation of the biographee"* (9, 38).

(3) вживанні особового займенника множини *we* з метою об'єднання наратора й адресата, їх рівноправного партнерства: *"How do we seize the past? How do we seize the foreign past? We read, we learn, we ask, we remember, we are humble; and then a casual detail shifts everything. Flaubert was a giant; they all said so. He towered over everybody like a strapping Gallic chieftain"* (9, 90).

Слот С3 [УЧАСНИК Є СПОСТЕРІГАЧЕМ] заповнюють:

(1) маркери деонтичної (deontic) модальності, які уживаються для реконструкції історії життя персонажа крізь призму власної біографії, яка виявляється у невпевненості і подекуди неспроможності наратора об'єктивно змалювати його життя: *"**I have to** hypothesize a little. **I have to** fictionalize. <…> So **I have to** invent my way to the truth"* (9, 165).

(2) маркери епістемної модальності, які можуть вербалізувати сумніви і припущення щодо можливих причин, місця, часу смерті персонажа чи ступінь вірогідності події: *"Thomas Chatterton didn't die. He didn't kill himself. He carried on writing in other poets' names. **I mean he did die. But not when he was supposed to.** Not when everyone thinks he did. And I've got proof"* (6, 97), або вербалізувати множинність варіантів істини: *"After I got home the duplicate parrots continued to flutter in my mind: one of them amiable and straightforward, the other cocky and interrogatory. I wrote letters to various academics **who might know if either of the parrots had been properly authenticated**"* (9, 22).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Реалізація функціональної неоднорідності англомовного біографічного наративу відбувається на двох рівнях: наративних фреймів і слотів фреймів, де останні співвідносяться з слотами інших наративних ситуацій і актуалізуються відповідними мовними засобами. У перспективі убачається дослідження біографічного наративу шляхом фреймового моделювання процесу іронічного смислотворення, за яким стоять іронічно марковані мовні одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата : монография / Ольга Петровна Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 200 с.

2. Bal M. Narratology. Introduction to the Theory of Narrative / Mieke Bal ; [transl. by Christine van Boheemen]. – 2nd ed. – Toronto : University of Toronto Press, 1999. – 254 p.

3. Fludernik M. Histories of Narrative Theory (II) : From Structuralism to the Present / M. Fludernik // A Companion to Narrative Theory / [eds. J. Phelan, J. and P. Rabinowitz]. – Oxford : Blackwell Publishing, 2005. – P. 38–48.

4. Jahn M. Frames, Preferences, and the Reading of Third-Person Narratives : Towards a Cognitive Narratology / M. Jahn // Poetics Today. – 1997. – Vol. 18. – No 4. – P. 441–467.

5. Stanzel F. K. A Theory of Narrative / Franz Karl Stanzel ; [transl. by Charlotte Goedsche]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 328 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Ackroyd P. Chatterton / Peter Ackroyd. – London : Abacus, [1987]1991. – 234 p.

7. Amis M. Experience: A Memoir / Martin Amis. – New York : Hyperion, 2000. – 403 p.

8. Bainbridge B. According to Queeney / Beryl Bainbridge. – New York : Carrol & Graf Publishers, Inc., 2001. – 216 p.

9. Barnes J. Flaubert's Parrot / Julian Barnes. – London : Vintage Books, 1990. – 190 p.

10. Barnes J. Nothing To Be Frightened Of / Julian Barnes. – London : Vintage Books, 2009. – 250 p.

11. Boyd W. Any Human Heart / William Boyd. – London : Penguin Books, 2009. – 504 p.

12. Byatt A.S. The Biographer's Tale / Antonia Susan Byatt. – London : Vintage, 2001. – 265 p.

13. Ellis B.E. Lunar Park Lunar Park / Bret Easton Ellis. – New York : Vintage Contemporaries, 2006. – 400 p.

14. Frey J. A Million Little Pieces / James Frey. – New York : Anchor Books, 2003. – 432 p.

15. Hastings S. The Secret Lives of Somerset Maugham / Selina Hastings. – London : John Murray. – 614 p.

16. Lessing D. Walking in the Shade. Volume Two of My Autobiography, 1949-1962 / Doris Lessing. – New York : harper Perennial, 1998. – 404 p.

17. Lodge D. The Year of Henry James: The Story of a Novel / David Lodge. – London : Penguin Books, 2007. – 332 p.

18. Nabokov V. The Real Life of Sebastian Knight / Vladimir Nabokov // Novels and Memoirs 1941-1951. – New York : the Library of America, 1996. – P. 1–160.

19. Nabokov V. Speak, Memory. An Autobiography Revisited / Vladimir Nabokov // Novels and Memoirs 1941-1951. – New York : the Library of America, 1996. – P. 359–629.

20. Nye R. The Late Mr. Shakespeare / Robert Nye. – New York : Penguin Books, 1998. – 399 p.

УДК 811.111'2/44

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ НОВАЦІЙ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Білецька О. В.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню екстралінгвальних та лінгвальних факторів творення графічних новацій в англомовному постмодерністському художньому тексті. Розкрито оновлений зміст поняття "типографіка", а також доведено вплив екстралінгвальних та лінгвальних чинників на формування таких графічних новацій, що творять нову форму й зміст постмодерністського художнього тексту.

Ключові слова: *екстралінгвальні та лінгвальні чинники, типографіка, графічна лінгвістика, графічні засоби і прийоми, графічний текст, графічні новації.*

Билецкая Е. В. Факторы формирования графических новаций в постмодернистском художественном тексте. *Статья фокусирует внимание на экстралингвистических и лингвистических факторах формирования графических новаций в англоязычном постмодернистском художественном тексте. Раскрывается обновленный смысл понятия "типографика", а также подтверждается влияние экстралингвистических и лингвистических факторов на формирование таких графических новаций, с помощью которых создается новая форма и смысл постмодернистского художественного текста.*

Ключевые слова: *экстралингвистические и лингвистические факторы, типографика, графическая лингвистика, графические средства и приемы, графический текст, графические новации.*

Biletska O. V. Graphic innovations formation factors in postmodern fiction. *The article elucidates major extra- and intralinguistic factors that influence the formation of graphic innovations in postmodern fiction. It also highlights a new look into the notion "typography" and proves the importance of extra- and intralinguistic factors in graphic innovations coinage as well as the creation of a new form and contents of the postmodern text.*

Key words: *extra- and intralinguistic factors, typography, graphic linguistics, graphic means and devices, graphic text, graphic innovations.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Еволюція поліграфічних і цифрових технологій, динамічний розвиток мистецьких напрямків, популяризація ідей постмодернізму спочатку у царині мистецтва, а згодом у філософії й лінгвістиці, а також вивчення письма як окремого об'єкту лінгвістичних досліджень призводять до розширення арсеналу графічних знаків, які уможливлюють творення графічних новацій в англомовному постмодерністському художньому тексті (надалі ПХТ).

Метою цієї статті є аналіз екстралінгвальних та лінгвальних чинників формування графічних новацій в англомовному постмодерністському художньому тексті.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– простежити еволюцію екстралінгвальних чинників, що впливають на формування графічних новацій в англомовному ПХТ;

– уточнити зміст понять типографіка, графічні засоби, графічні прийоми, графічна новація крізь призму постмодерністської лінгвопоетики;

– схарактеризувати роль лінгвальних чинників у творенні нової форми й змісту ПХТ.

© Білецька О. В. Чинники формування графічних новацій у постмодерністському художньому тексті

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текстоцентричний напрямок [2], у якому розвивається лінгвістична парадигма сьогодення, скеровує лінгвістів до міждисциплінарного дослідження тексту як комплексного феномену. Сучасний текст – це макрознак, у якому домінують візуально-активні графічні елементи. Цим пояснюється тенденція сучасних наукових розвідок спрямованих на вивчення графічних засобів і прийомів у різножанрових текстах: реклами (Дзякович О. В., Зелінська О. І., Амірі Л. П.), мас-медіа (Радзієвська Т. В.), електронної пошти (Данилюк С. С., Стаценко Є. С.), поезії (Чернець Л. В., Суховей Д. О., Вялікова О. О.). Сьогодні науковці зосереджують увагу на графічних засобах та їхньому лінгвостилістичному та прагматичному значенні у текстотворенні (Ківільша О. Є., Микитюк І. М. та ін.), а також досліджують естетичний і психологічний вплив засобів типографіки на реципієнта (Криштопайтіс В. В., Нестеренко С. П., H. Stockle, R. Waller, M. Anstey). Низка праць присвячена дослідженню взаємодії вербальних та паравербальних засобів у полікодових текстах (Семенюк Т. П., Сонін А. Г., Сорокін Ю. О., Тарасов Є. Ф.). Комплексні дослідження сконцентровані на вивченні системи нелітерних знаків орфографії французької мови (Крючков Г. Г., Станіслав О. В., Сидельникова Л. В.). Натомість дослідження чинників, які впливають на формування графічних новацій в англомовному ПХТ залишається поза увагою лінгвістів зокрема тому, що вимагає залучення міждисциплінарного підходу до його вивчення – цей факт зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. ***Екстралінгвальні чинники формування графічних новацій.*** З-поміж екстралінгвальних чинників, що впливають на оновлення арсеналу графічних знаків, за допомогою яких творяться графічні новації, першочергово виділяємо розвиток друкарства й цифрових технологій, які у свою чергу, тісно взаємопов'язані з соціально-економічними факторами, а також еволюцією мистецьких напрямків. Розглянемо їх детальніше.

Еволюція друкарства. Починаючи з кінця XV століття й аж до кінця XVIII століття, друкарство було механічним, а отже, позбавленим різноманітності у графічному дизайні [4, 98–99]. Оновлення друкарських технологій датується кінцем XVIII століття: винахід *літографії* (використання кам'яних пластин й хімічних процесів у наборі тексту, різнокольорового набору тексту з елементами як обрізання книги по краю сторінок, так і вставляння необхідного тексту та обшивання книги), *ротаційної друкарської машини* (друк на рулонному папері), *механізованої друкарської машини* (використання друкарських матриць, що містили до 90 символів). Нові здобутки поліграфії, а саме *офсетний друк* й *трафаретний друк* наприкінці XIX століття уможливили друк зображення на основі синтезу трьох фарб, відбитків з одночасним фальцюванням у два згини, а також удосконалення друкарської матриці, що підвищило якість друку. Також *перехід від ручних до механізованих технологій у виготовленні паперу й палітурки* й використання тканини замість шкіри на зламі XIX-XX століть значно здешевили друковані видання [8].

Соціально-економічні чинники прогресу поліграфічних технологій. Упродовж середини XVI – кінця XVII століття більшість як друкарських технологій (набірних літер), так і друкарів були голландського походження; останні, не завжди досконало знаючи англійську мову, одноосібно приймали рішення щодо зміни орфографії, навмисного використання чи упускання абревіатур, нерівномірних проміжків між словами, розташування тексту в колонки тощо, що й призводило до неточностей й помилок в орфографії. *Голландська монополія*, а також *механічне керування друкарським станком* слугували причиною відсутності будь-якої різноманітності у графічному дизайні [4, 98–99; 9].

Вікторіанська епоха (1837-1901), що ознаменувала індустріальну революцію у Великобританії, призвела до поступового *розмивання меж між заможними та бідними верствами населення*. Швидке збагачення призвело до популяризації друкованих видань для масового читача (представників середнього класу), водночас позбавляючи можливості використання гравюр та ілюстрацій, які розміщувались лише у дорогих виданнях. *Кінець голландській монополії* одноосібно поклав Вільям Кеслон, запровадивши низку шрифтів типу Serif та Oldstyle, що

завдяки своїй витонченості, точності та переходом між тонким і товстим штрихом у наборі літери міцно утвердились у XVIII столітті [9].

Підвищення соціальних стандартів та популяризація масової освіти у XX столітті спричинили значне зростання кількості друкованих видань. Короткотермінові хвилі спаду поширення друкованих видань спостерігались під час Першої світової війни, Великої Депресії й згодом Другої Світової Війни. Після Другої Світової Війни завдяки економічним й соціальним змінам, зросту економіки й популяризації освіти було поступово досягнуто значного підйому у розвитку друкарства. Зокрема нова технологія *фотокомпозиції* замінила традиційні друкарські свинцеві матриці, а отже, друковані видання стали як дешевшими, так і більш різноманітними у дизайні [8].

Вплив мистецтва. Розвиток поліграфічних технологій значною мірою пов'язаний з мистецтвом. Вікторіанська епоха (1837-1901), як схарактеризовано вище, призвела до стрімкого збагачення бідного неосвіченого населення, якому була властива відсутність естетичного смаку, та започаткування таких мистецьких напрямків, як *екзотика* та *кітч* (надмірна сентиментальність й плаксивість, відсутність креативності й оригінальності) [10].

У 1891 році завдяки видатному англійському митцеві, соціальному діячу та письменнику Вільяму Моррісу, котрий винайшов якісно нову друкарську машину (the Kelmscott Press) з метою покращення дизайну тексту, вдалося змістити мистецькі акценти у суспільстві у бік до високої естетики [17]. В. Морріс створив нові типи шрифтів Roman Golden type (який і донині є одним із найбільш вживаних), Troy type та Chaucer type (дрібніший варіант попереднього), поставивши за мету досягнення естетики у виданні виключно завдяки графіці й заклавши фундамент стилю *арт нуво* (Art Nouveau), який був протестом проти несмаку вікторіанства. Згодом, у XX столітті, фундатор так званої *нової типографіки* (про яку детальніше йтиметься згодом) Ян Чіхольд, не відкидаючи здобутків В. Морріса загалом, критикував його надмір естетики, у якій убачав сліпе копіювання стародруків, вважаючи таку техніку регресом, радше аніж прогресом у книжковій графіці [13,18].

Послідовник естетичної традиції у дизайні Джонатан Кейп надавав неабиякого значення архітектоніці тексту, вибору шрифтів, декоративному оформленню тощо. Так було започатковано рух "Дизайн у Промисловості" (the Design in Industry movement), який мав на меті довести, що масове виробництво не має заперечувати естетику видання [8]. Оскільки як В. Морріс, так і Дж. Кейп дали початок приватним видавництвам, що прагнули піднести видання до мистецького рівня, при цьому не зробивши їх недоступними для масового читача, друкарські технології у Великобританії продовжували стрімко розвиватись.

Мистецька школа Глазго (Charles Rennie Mackintosh's School of Art), що функціонувала з 1896 до 1909 року, об'єднала тогочасних впливових митців Шотландії, продовжуючи творити у стилі арт нуво (також відомий як Jugendstil, Sezessionstil, Modernista, Stile Liberty, Stile Floreal) [14], котрий, хоча й був заснований на принципі декоративності, все ж поволі відступав від нього у напрямку до простоти *модернізму* й домінування графіки.

Пізній модерн, переживаючи кризу раціоналістичних тенденцій, намагався відійти від прагнення до впорядкованої форми і на початку XX століття дав поштовх новим стилям у дизайні як от *функціоналізм* (пропагування нових естетичних експериментів з кольором, простором, простотою форм), а згодом – *експресіонізм* (домінування особистісних, часто химерних візуальних зображень і спецефектів), *кубізм* та схожі з ним *футуризм, конструктивізм, супрематизм* й *неопластицизм* (засновані як уособлення ери технологічного прориву з характерним змішуванням нерівних асиметричних ліній, взаємопроникненням об'єктів та хаотичних образів тощо, що створюють ефект одночасної присутності) [15].

Постмодернізм, який набув стрімкого розвитку наприкінці 1960-х років як синтез іронії й деконструктивного дизайну, спричинив відкинення традиційної стабільної графічної форми [16], що у друкованих текстах неминуче призводить до плюралістичності змісту, як доводять приклади в останньому розділі цієї статті.

Розвиток цифрових технологій. *Телевізор* вважають чи не найбільшим технічним проривом після винаходу друкарського станка, який суттєво видозмінив комунікацію, а також здійснив значний вплив на розвиток мови. Завдяки телевізійному екрану в мову почали проникати різноманітні символічні та іконічні типи інформації [6, 18], створюючи текст-образ, який характеризується іконічністю та полімодальністю.

Такі здобутки техніки як *цифрова відеокамера, відеоігри, мобільні телефони, комп'ютер та Інтернет* докорінно змінили систему письма, кинувши виклик алфавітним системам письма як основі письмової комунікації [там само, 19]. Поява першого комп'ютера (1941) і його стрімка еволюція від механічних та електромеханічних пристроїв, згодом електронних вакуумних приладів, винайдення мінікомп'ютерів, що працювали на дискретних транзисторах та мікросхемах, пізніше надпотужних комп'ютерних машин, що оперують надвеликими інтегральними схемами і нарешті до сучасних квантових, хімічних, оптичних, спінтронних та навіть ДНК-комп'ютерів докорінно змінила поліграфічні технології множинного репродукування текстового матеріалу й графічних зображень; більше того, нові комунікативні технології стали доступними масовому користувачу [13, 9].

Вище схарактеризовані екстралінгальні чинники призвели як до оновлення тлумачення поняття ***типографіка*** у лінгвістичному ключі, так і до зародження комплексної науки про письмо – ***графічної лінгвістики***.

Традиційне визначення *типографіки* або *книжкової графіки* (з грецької: τύπος – форма; γραφή – письмо) як книгодрукування або, по-іншому, мистецтва оформлення видання до друку, що включає дизайн тексту *(англ. typography; рос. типографика)* (OALD, 1596) задовольняло потреби допостмодерністської естетики: наприклад, представники Швейцарської школи графіки користувалися лише гарнітурами Sans Serif, вважаючи їх "ергономічно ефективними" й такими, що відповідають стилю епохи [13, 13].

Розвиток друкарських й цифрових технологій та нові стилі мистецтва, як вже згадано, внесли асиметрію у так звану *нову типографіку* (що еволюціонувала під впливом мистецьких течій футуризму, конструктивізму, дадаїзму та ін.), яку також іменують *функціоналістською, модерною* або *асиметричною типографікою* [там само, 18]. Такий тип книжкової графіки виник як бунт проти логоцентризму, усталених норм, як пропагування *сигнальної* або *алюзивної типографіки* (*typographic cuing*) [там само, 35], що "маніпулює увагою читача" [там само, 18]. Нова типографіка є за своєю суттю *інтегральною типографікою* (термін уведений Карлом Герстнером) [Waller, R цит.за: Gerstner 1959: 66], адже ставить за мету досліджувати злиття частин у ціле, що завдяки цілісності вербальних й невербальних графічних знаків уможливлює єдність між змістом і формою. Таким чином, постає тісний зв'язок між текстом і типографікою: "Текст і типографіка не стільки два послідовні різнорівневі процеси, скільки взаємопроникні елементи" [там само].

Лінгвальні чинники оновлення форми й змісту ПХТ. Як свідчить аналіз вище викладених джерел, на початку XX століття типографіка відходить від мистецтва оформлення видання до друку, проникаючи у царину лінгвістики, – цей факт, а також такі інтралінгвальні передумови, як виділення письма як окремого об'єкта лінгвістичних досліджень, виокремлення графічного мовного рівня, еволюція поняття "графема", та ін. [1] зумовлюють започаткування графічної лінгвістики – комплексної науки про письмо як складну знакову систему, що об'єднує окремі наукові напрямки (графіку, графетику, графеміку, графологію, орфографію, орфографіку й типографіку) [там само].

З погляду графічної лінгвістики, ***графічні засоби*** – це знаки певної фізичної форми, що належать до різних семіотичних систем. Попри літерні графеми, графічна лінгвістика послуговується й нелітерними засобами типографіки, як-от: дизайн тексту (довільність, сегментацію, лінійність); просторове розташування тексту (відступи, параграфи, фігурне розташування тощо); форма, розмір (кегль) і тип шрифту; шрифтові виділення, повторення і підкреслення; таблиці, графіки, схеми, фотографії, діаграми, ілюстрації; символи (логограми, зірочки, надрядкові знаки тощо);

абревіатури, акроніми; кольори та їх комунікативне навантаження, зокрема й у міжкультурній комунікації; геометричні візерунки та форми. Графічні засоби – це "шифрувальники значення", що імплікують достатньо "широке й водночас ледь-вловиме значення поза їхньою функцією кодування вербального повідомлення" [11, 208]; більше того, "один і той же графічний елемент може мати різні значення, як і одне і те ж значення може бути реалізоване за допомогою різних графічних засобів" [там само, 209].

У нашому дослідженні формуємо наступну гіпотезу: переосмислення ролі типографіки у творенні тексту, як і розвиток графічної лінгвістики привели не лише до оновлення традиційних графічних засобів і прийомів (шрифтові варіації, знаки пунктуації тощо), але й до творення нових графічних засобів і прийомів, що суттєво змінюють як форму, так і зміст ПХТ.

Оскільки графічні засоби репрезентують різні семіотичні системи, то вони пов'язані між собою нелінійними, тобто парадигматичними відношеннями. Поєднання графічних засобів за лінійним або синтагматичним принципом уможливлює творення ***графічних прийомів***. Гетерогенний характер ПХТ досягається завдяки ієрархічному взаємозв'язку одиниць графічного мовного рівня з одиницями усіх інших мовних рівнів.

За допомогою графічних засобів і прийомів твориться ***графічний символізм***, що є цілеспрямованою маніпуляцією графічними ресурсами з метою ефективного донесення імпліцитного смислу до реципієнта [7].

Отже, враховуючи міждисциплінарний підхід до вивчення постмодерністського текстотворення крізь призму графічної лінгвістики й типографіки, ПХТ відносимо до особливого типу текстів, а саме до ***графічних текстів.*** Ми розуміємо ***графічний текст*** як складний лінгвосеміотичний феномен, де взаємодіють знаки різних семіотичних систем (як вербальних, так і невербальних) на основі синтагматичних, парадигматичних та ієрархічних відношень. Графічний текст вирізняється ***гібридною формою***, у якій контроль над синтагмою (у конкретному випадку, тимчасовою послідовністю лінгвістичних явищ, з якими стикається читач) переключається від автора (коли йдеться про традиційну прозу) до реципієнта (коли мова йде про графічний текст).

За допомогою хаотично інтегрованих різнорідних графічних засобів і прийомів у ПХТ твориться низка ***графічних новацій*** (надалі ГН), які ми трактуємо як такі дискретні сегменти, що складаються з найменших конститутивних одиниць графічного рівня (буквених і небуквених графем), які не лише змінюють зовнішній вигляд тексту, сприяючи його візуалізації, але й породжують нове прагматичне значення, набуваючи смислотвірних/семогенеративних ознак, що проілюструємо нижче.

The Splattered Heart
Chapter I

It was past midnight when Rick rolled exhaustedly on to his broad, ~~muscular~~ slightly podgy back and casually ran his ~~powerful~~ fingers with their chewed-down fingernails through his thick curly, ~~naturally blond~~ discreetly highlighted hair.

Okay, I know it's not your Jane Austen. Maybe Ms Insufficient Enthusiasm had a point about the adjectives. I sat staring at the page. Had I developed writer's block already? Downstairs I heard voices in the hall and the click of the latch. Then my bedroom door opened a crack.

'Are you all right, Mum? Aren't you having any dinner?'

Аналізована ГН (MLW, 15) утворена за допомогою таких графічних засобів як нерівномірні відступи від кромки тексту-манускрипту й основного тексту, а також відступи між абзацами. Нелінійна архітектоніка тексту візуалізує *принцип інтертекстуальності* (текст у тексті), коли за допомогою вище згаданих графічних засобів розміщено спочатку текст наратора-письменниці (автора роману *The Splattered Heart*) , а згодом – текст наратора-героїні.

Класичні шрифти гарнітури *Oldstyle* використано як у заголовку (курсивне жирне виділення), так і основній частині тексту наратора-письменниці (курсивне виділення) з метою наближення фрагменту до манускрипту. Також такі шрифтові гарнітури виражають "почуття довіри, натякають на стабільність, традицію і спадковість" [3, 75], а отже, передають деякий консерватизм оповідача й бажання наслідування письменницьких традицій. Окрім класичної шрифтової гарнітури, у текстовому фрагменті застосовано також такі графічні засоби, як капіталізація *"Ms **I**nsufficient **E**nthusiasm"* на позначення прізвиська редактора видавництва, що реалізує в іронічному ключі *антономазію* (загальна назва на позначення живої особи) та закреслення (що візуалізують врахування побажань редактора, яка вважає, що засилля описових прикметників є вагомою підставою не друкувати книгу).

Завдячуючи застосуванню комплексу графічних засобів, ілюстровані ГН транслюють стилістичний прийом *снарк* (з англійської snark утворено з двох слів snide+remark на позначення саркастично-цинічної фальшивої ремарки), що передає саркастичне порівняння наратора власного письменницького хисту й стилю видатної письменниці Джейн Остін та глузливе ставлення до згаданого редактора. Крім того розміщення двох текстів, котрі увиразнюють наратора-письменницю і наратора-героїню творять таку ГН, яка реалізує стилістичний прийом *юкстапозиції* (одночасне розміщення поруч двох або більше ідей, характерів, осіб, об'єктів тощо з метою порівняння та контрасту).

Наступний приклад також заслуговує на увагу завдяки утворенню ГН за допомогою низки різнорідних графічних засобів і прийомів.

MENU

language costumier 1

OPEN HARD DRIVE 7

terrible thing to do to a flower . . . 23

NEW DOCUMENT 29

virtual world 61

SEARCH 65

great and ruinous lovers 75

open it 81

VIEW 85

Аналізована ГН – це графічно виділений текстовий фрагмент зі збірки оповідань *"The PowerBook"*, що містить літерні (букви) й нелітерні графеми (фігурне розташування тексту на сторінці; малюнок, різні кеглі і шрифтові гарнітури, що різняться насиченістю й ілюміновкою; знаки пунктуації; цифри) й віддзеркалює такі принципи постмодерністського текстотворення, як *деконструкція* й *поліфонічність*. ГН, як дистрактор імпліцитного змісту [5], завуальовує зміст книги, подаючи його у вигляді напису *"MENU"* ("menu" замість "contents"), що може бути по-різному інтерпретований. Принцип деконструкції відображений у розташуванні назв оповідань з різними відступами від кромки тексту, а поліфонічність смислів – завдяки множинній інтерпретації напису *"MENU"*. По-перше, його можна тлумачити як ресторанне меню; по-друге, завдяки капіталізованим назвам оповідань *"OPEN HARD DRIVE"*, *"NEW DOCUMENT"*, *"SEARCH", "VIEW"* – і як комп'ютерне меню, що містить набір команд для роботи в програмному забезпеченні. По-третє, зображення книги над написом "MENU", може сприйматись як *алюзія* "меню" – "їжа для роздумів" (з англійської "food for thought"), що метафорично позначає книгу й спонукає читача задуматись над змістом книги ще до того, як він почне її читати. На перший погляд, прихований завдяки малим літерам заголовок першого оповідання *"language costumier"* насправді розкриває імпліцитний смисл лише у процесі читання усієї збірки *"The PowerBook"*, у якій читача наділяють надможливостями, коли він стає героєм історії у якості самого себе, а покидає її в іншому амплуа. То наратор, то читач поперемінно виступають творцями повістування ("мовними костюмерами"), то сама розповідь стає персоналізованою і змушує "костюмерів" її "роздягнути", привертаючи до себе увагу курсивним шрифтовим виділенням та подвійними міжрядковими пробілами й нерівномірними відступами від кромки тексту:

Приклад 1 (JWP, 5):

"I can change the story. I am the story.

Begin."

Приклад 2(JWP, 52):

"'That's not how the story ends.'

Stop."

Приклад 3 (JWP, 84):

"The story is reading you now, line by line.
Do you know what happens next?
Go on, open it.
***Open it** . . ."*

Таким чином, аналізована ГН ще до самого початку оповіді, як і впродовж неї, реалізує стилістичний прийом *доппельґанґер* (з німецької *doppelganger,* що означає "двійник", "той, хто йде поруч"). Цей стилістичний прийом може використовуватись на позначення однієї і тієї ж особи, яка знаходиться одночасно в кількох місцях, на позначення особи, що віддзеркалює іншу особу, немов тінь або привид, або на позначення минулого чи майбутнього стану особи тощо. Окрім цього, обидві проілюстровані ГН передають *поліфонію нараторів*, фактично візуалізуючи багатоголосся або "розщеплення" нараторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Низка екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників зумовила як переосмислення змісту поняття типографіка, так і до оновлення форми й змісту ПХТ. Міждисциплінарне дослідження англомовного ПХТ на стику типографіки й графічної лінгвістики дозволяє підтвердити висунуту гіпотезу й висновувати, що за допомогою гетерогенних графічних знаків (літерних й нелітерних) відбувається водночас

оновлення традиційних і творення нових графічних засобів і прийомів. Графічні новації, які творять нову форму ПХТ, спонукають до множинних тлумачень його імпліцитного змісту. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у встановленні принципів класифікації ГН.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецька О. В. Становлення графічної лінгвістики як комплексної науки: аналітичний огляд // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика" : збірник наукових праць. Випуск XIX. – Херсон : ХДУ, 2013. – С. 18–28.
2. Матвійчук Т. П. Текстоцентричний підхід у дослідженні мовної системи // Вісник КДПУ. Філологічні студії. 2013 – Вип. 9 – Ч. 2. – С. 98–104.
3. Криштопайтис В. В. Шрифт как визуальное средство коммуникации / В. В. Криштопайтіс // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х. : ХДАДМ, 2008. – №5. – С. 72–77.
4. Baron, N. S. (2000) Alphabet to Email: How Written Language Evolved and Where It's Heading /Naomi S. Baron. London : Routledge.
5. Biletska O. Graphic innovations as manifestations of linguistic norm democratization (2014). The Fourth European Conference on Languages, Literature and linguistics. Proceedings of the Conference (November 25, 2014). Vienna, OR: "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna. – P. 14–19.
6. Crow, D. Left to Right: The Cultural Shift from Words to Pictures. AVA Publishing, 1 нояб. 2006 . – 192 p.
7. Ferenčík, M.: A Survey of English Stylistics.Prešovská univerzita v Prešove, – 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ferencik/INDEX.HTM
8. History of publishing / Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/482597/history-of-publishing
9. History of Western Typography / Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Western_typography
10. Richards, Th. The Commodity Culture of Victorian England: Advertising and Spectacle, 1851-1914. – Stanford University Press, 1991 . – 306 p.
11. Stöckl, H. Typography: body and dress of a text – a signing mode between language and image http://signographie.de/cms/upload/pdf/stoeckl_viscom_05_typo_final.pdf
12. Typography / Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/611830/typography/36791/England
13. Waller, R. The Typographic Contribution to Language: Towards a Model of Typographic Genres and Their Underlying Structures. – Department of Typography & Graphic Communication. – August, 1987. – 329 p.
14. Western Architecture: Art Nouveau / Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/32952/Western-architecture/47414/Art-Nouveau
15. Western Architecture: 20th-century architecture. The Modernist movement / Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.britannica.com/EBchecked/topic/32952/Western-architecture/47414/Art-Nouveau#toc47415
16. Western Architecture: 20th-century architecture. Postmodernism/ Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.britannica.com/EBchecked/topic/32952/Western-architecture/47421/Postmodernism
17. William Morris / Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/392908/William-Morris

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

18. (OALD) – Oxford Advanced Learner's Dictionary. International Student's Edition by A.S. Hornby. – Oxford University Press, – 2005.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. (MLW) – Lewycka M. We Are All Made of Glue. – London : Penguin Books, – 2010. – 325 p.
20. (JWP) – Winterson Jeanette. The PowerBook. – London : Vintage Books, – 2001. – 243 p.

УДК 81'373.7=112.2

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЇВНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛЮДСЬКЕ ТІЛО У СОМАТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Білоус Ю. В.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті розглядаються психологічні основи формування соматизмів у сучасній німецькій мові. Визначено, що між суб'єктивним сприйняттям людського тіла і його відображенням у соматизмах сучасної німецької мови існує глибокий психологічний зв'язок. Доведено, що німецькі фразеологізми з соматичним компонентом є первинним відображенням національної картини світу.

Ключові слова: *соматизм, мовна картина світу, фразеологізм, культурна семантика, первинне сприйняття.*

Билоус Ю. В. Отражение наивных представлений о человеческом теле в соматической лексике немецкого языка. *В статье рассматриваются психологические основы формирования соматизмов в современном немецком языке. Доказано, что между субъективным восприятием человеческого тела и его отражением в соматизмах современного немецкого языка существует глубокая психологическая связь. Выявлено, что немецкие фразеологизмы с соматическим компонентом являются первичным отражением национальной картины мира.*

Ключевые слова: *соматизм, языковая картина мира, фразеологизм, культурная семантика, первичное восприятие.*

Bilous J. V. Naïve concepts of the human body as they are reflected in the somatic lexis of modern German. *The article resents psychological grounds of somatisms formation in the German language. It is defined that between one's subjective perception of the human body and its reflection in the somatisms of the modern German language there is a deep psychological relation. It also proves that German phraseological units with somatic components are primary reflection of the national world picture.*

Key words: *somatism, language world picture, phraseological unit, cultural semantics, primary perception.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Неослабний інтерес науковців до проблем соматичного словотворення пояснюється онтогенетичними функціональними властивостями частин тіла людини та їхньою широкою символізацією. У фокусі дослідницького інтересу нашої роботи – виявлення мовних і позамовних чинників, що мотивують існування соматичних універсалій як мовних одиниць. Вихідне положення філософії пізнання ґрунтується на нерозривному зв'язку суб'єктивного світу людини та об'єктивного середовища, що її оточує. Людина може розуміти та пізнавати світ і себе завдяки мові, в якій закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Звідси, будь-яка людська мова відображає певний спосіб сприйняття та розуміння світу, при цьому всі носії цієї мови розділяють цю своєрідну систему поглядів на оточуючу немовну дійсність, оскільки особливе світобачення закріплюється не тільки у семантиці лексичних одиниць, але і в оформленні морфологічних та синтаксичних структур, у наявності тих чи інших граматичних категорій та значень тощо [2].

© Білоус Ю. В. Відображення наївних уявлень про людське тіло у соматичній лексиці німецької мови

М. Фуко вважає, що у людини існує "мережа уявлень", так званий скелет картини світу. Сукупність та перетин "мереж" становить ментальність. Автор стверджує, що картина світу, немов мозаїка, складається з концептів та зв'язків між ними, іноді її називають концептуальною картиною світу [15, 85]. Усі уявлення та знання людей однієї етнічної групи або народу в цілому формують загальну картину світу етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню "мовної картини світу" присвячені праці таких учених, як В. Гумбольдт, Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Уорф, О. Потебня, В. Ужченко, Ю. Апресян, О. Кубрякова, І. Штерн, М. Кочерган та ін.

Актуальність дослідження зумовлена лінгво-гносеологічною потребою викрити психологічне підґрунтя вербалізації ідеальних понять людини за допомогою соматичної лексики національної німецької мови. Саме за допомогою соматизмів можна проникнути в глибинні процеси свідомості та мислення того чи іншого народу, усвідомити та зрозуміти процеси сприйняття та пізнання навколишнього світу, що відображаються у семантиці лексичних одиниць та відновити картину світу певного етносу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити психологічні основи формування соматизмів у сучасній німецькій мові. Поставлена мета передбачає реалізацію таких **завдань**: розкрити сутність поняття "наївна картина світу", простежити розвиток семантики найменувань частин тіла у свідомості людини, а також процес відображення наївних уявлень про людську анатомію у соматичній лексиці німецької мови, встановити взаємозв'язок людини, мови та навколишньої дійсності.

Об'єкт дослідження – соматичні фразеологічні одиниці німецької мови. Під соматизмом розуміємо ядерний семантичний компонент, що позначає частину тіла людини. Соматичними називаються такі фразеологічні одиниці (ФО), що містять у своєму складі переосмислений компонент-соматизм. **Предмет** розвідки – функціонування соматичних одиниць німецької мови крізь призму національної картини світу.

Матеріал дослідження складають статті з п'яти словників [17; 18; 19; 20; 21], де висвітлюється структура і комунікативне навантаження десяти найчастіше вживаних у німецькій мові соматизмів: Kopf (голова), Gesicht (обличчя), Hals (шия), Auge (око), Nase (ніс), Ohr (вухо), Mund (рот), Hand (рука), Fuβ (нога), Herz (серце).

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що мова – це спосіб формування та існування знань людини про світ [8]. У слові людина фіксує результат пізнання. Е. Сепір розуміє мову як своєрідний путівник у соціальній дійсності, оскільки вона суттєво впливає на наше уявлення про соціальні процеси та проблеми. "Люди живуть не тільки у матеріальному світі і не тільки у світі соціальному… всі знаходяться під владою конкретної мови, яка стала засобом вираження у даній спільноті. Уявлення про те, що людина орієнтується у навколишньому світі без допомоги мови, і що мова лише випадковий засіб вирішення специфічних завдань мислення та комунікації, це лише ілюзія. Насправді, реальний світ несвідомо будується на основі мовних звичок тієї чи іншої соціальної групи. Світи, в яких живуть різні спільноти, – це різні світи, а не один і той же світ з різними бірками. Ми бачимо, чуємо та сприймаємо навколишній світ власне так, а не по-іншому, головним чином, завдяки тому, що наш вибір при його інтерпретації визначається мовними звичками нашої спільноти" [11]. Подібне твердження висловлював Б. Уорф: "Ми розчленовуємо природу в напрямку, який підказує наша рідна мова" [13, 174]. Звідси, можна стверджувати про нерозривний взаємозв'язок та взаємозалежність мови, людини та оточуючої дійсності.

З іншого боку, О. Кубрякова зазначає, що мова забезпечується і в той же час обмежується будовою людської пам'яті, принципами сприйняття світу, характером уявлення, можливостями обробки інформації набором певних "модальностей" − зором, слухом, нюхом і т. д., які… повинні давати інтегральну картину сприйнятого [5, 35]. Знаходячись у тісному зв'язку з мисленням та об'єктивною дійсністю, мова, мислення та навколишній світ утворюють тріаду,

в якій на перший план виступає відношення мислення (свідомості) до об'єктивної дійсності [16]. Як влучно зазначає Ю. Караулов, неможливо пізнати мову, не виходячи за її межі, не звернувшись до її творця, носія, користувача – до людини, до конкретної мовної особистості [4, 7]. У своїй реальній діяльності людина оперує даними про світ і в її свідомості поступово утворюється певна база даних, що вже були оброблені, або ще потребують певної обробки. Когнітивна обробка інформації йде одним із двох можливих способів: від мовної форми до загального поняття (знизу вверх) та навпаки – від поняття до форми (зверху вниз) [12, 178].

Кожна людина як представник етносу по-своєму сприймає та усвідомлює навколишню дійсність, формуючи у своїй свідомості мережу наївних знань та уявлень про світ, тобто "наївну" картину світу. Звідси, система уявлень людини базується на її "наївному" світогляді. Як зазначив О. Лосєв, "не дійсність безпосередньо визначає смисл мовлення, а інтерпретація, цілеспрямована переробка цієї дійсності в людській свідомості з метою повідомити її іншій свідомості в тому чи іншому світлі – або ж гранично об'єктивно, або ж приблизно, або ж неправдиво, або ж в образному чи поетичному сенсі" [7, 225].

Людина має здатність ефективно орієнтуватися у світі, сегментувати та використовувати його для задоволення власних потреб та інтересів. Зрозуміло, що антропоцентризм людської свідомості знаходить віддзеркалення в мові. Людина бачить, порівнює й осмислює світ завдяки системі, у якій багато відношень і уявлень сформовано за зразком відношень між її складниками [3, 49-50]. Нова інформація, що сприймається людиною, опрацьовується на основі даних, що вже існують в її пам'яті. Крім того, ніяке знання не може бути суспільним (колективним), не пройшовши через "індивідуальну голову" [6, 113].

З іншого боку, "наївна" картина світу відображає дійсність, яка реально існує, а також повсякденні, побутові уявлення людини про світ та протиставляється науковій картині світу як еталону науково доведеного і правильного знання про світ [9, 38]. Вона зорієнтована на традиційне мислення та природне знання [14, 3]. На думку І. Богатирьової, наївна картина світу відображає матеріальний і духовний досвід народу і формується під впливом культурних цінностей і традицій тієї чи іншої нації. Вона суттєво відрізняється від наукової картини світу, яка ніяк не залежить від мови і може бути спільною для різних народів [2]. Отже, наукова картина світу – об'єктивна й універсальна для всіх народів, адже вона поєднує та систематизує знання різних наукових галузей. У той же час, наївна картина світу – суб'єктивна та культурно обумовлена.

Наївні уявлення людини не є примітивними. У багатьох випадках вони не менш складні, ніж наукові, адже відображають досвід десятків поколінь протягом багатьох тисячоліть і здатні слугувати надійним провідником у цей світ [1]. Ю. Апресян підкреслював донауковий характер мовної картини світу, називаючи її наївною картиною світу. Мовна картина світу, немовби доповнює об'єктивні знання про реальність, часто спотворюючи їх.

З погляду "наївної" картини світу, у тілі людини містяться нематеріальні уявні сутності, подібні до органів (душа, зір, слух), а психічні процеси, як і матеріальні, пов'язані з певними органами людського тіла [10, 53].

Можна стверджувати, що "наївна анатомія" відрізняється від традиційних уявлень про будову людського тіла, адже до переліку органів "наївної анатомії", окрім матеріальних, входять уявні органи, що містять віртуальні, уявні сутності, наприклад, *серце* може вміщувати почуття, ототожнюватися з душею, *живіт* може позначати життя, *голова* – розум тощо. Вони також пов'язані із здібностями людини. До прикладу, соматизм *"рот"* часто пов'язуєть з мовою, мовленням або, навпаки, мовчанням*: "den Mund auftun" – "розкрити рот, тобто заговорити, виговоритись"; "*вухо" з можливістю чути або з небажанням слухати: *"ganz Ohr sein" – "напружено слухати"*; "око" з зором, пильністю: *"sich (D) die Augen ausgucken" – "очі прогледіти, виглядати кого-н."* тощо [9, 12].

Крім того, матеріальні органи набувають особливих функцій, що стосуються психіки людини. До прикладу, серце – не лише орган кровоносної системи людини, але й центр

емоційних переживань, почуттів [10, 53]: *"das Herz lacht einem" – "серце радіє " ; "sein Herz an j-m verloren haben" – "закохатися в кого-н."* тощо.

Як бачимо, одиниці мови набувають у мові додаткової культурної семантики. Наприклад, *голова* – не лише *"верхня частина тіла"*, але й центр розумової діяльності, інтелекту, найвищої цінності: *"einen klaren Kopf haben" – "мати світлий розум"; "zwei Köpfe sind besser als einer" – "один розум − добре, а два – краще"* тощо.

Виникнення наївних уявлень про людську тілобудову спричинене відсутністю наукових анатомічних даних та знань. Через це людина зазвичай "прислуховувалась" до власного тіла, до своїх відчуттів та створювала свої уявлення про ті чи інші частини та органи тіла, надавала їм певного призначення.

Отож, людина, з одного боку, освоювала навколишній світ за допомогою свого тіла, а з іншого, – у процесі спостереження над собою приходила до розуміння власної тілобудови та формувала наївні поняття про анатомію. З розвитком мислення вона поступово починає розуміти, що кожний орган виконує певну функцію та є своєрідною системою, апаратом життєдіяльності. Таким чином, кожен орган передає певні сигнали, відомості, інформацію як з оточуючої дійсності, так і з поверхні організму усередину нього, а також від одних його частин до інших. Поступово людина усвідомила функції та призначення своїх зовнішніх і внутрішніх органів і наділила їх матеріальними знаками – словами. У результаті, сформувалися певні поняття та уявлення про "органіку" людського тіла. Так ноги у людини асоціюються перш за все з рухом ("*die Beine unter die Arme nehmen" – "бігти зі всіх сил, щодуху*" [17, 103]), язик – з мовленням *("die Zunge beständig rühren" – "говорити, базікати без угаву"* [17, 891]), зуби – з ворожістю *("die Zähne zeigen" – "показувати зуби, давати відсіч, вороже ставитися"* [17, 872]), ніс – з інтуїцією *("eine gute Nase haben" – "мати хороший нюх, інтуїцію, володіти хорошим чуттям"* [17, 549]) тощо.

Уявлення про "наївну анатомію" відіграють важливу роль у розвитку семантики найменувань частин тіла. Це дозволяє матеріальним органам виконувати в уявленні людини функції нематеріальних органів і, внаслідок цього, розвивати переносні значення, пов'язані зі сферою нематеріальних духовних сутностей. Наприклад, ФО *"j-m blutet das Herz" – досл. "серце кровоточить, серце обливається кров'ю"*, позначає не фізичний, а духовний біль, душевні тортури. Виникнення аналогій між сферою духовного та матеріального є важливою ланкою у процесі пізнання людиною світу, що безпосередньо відбивається на семантичному наповненні найменувань частин тіла [10, 60].

Усі людські істоти мають поняття про існування універсальних природних явищ: сонця, місяця, зірок, усвідомлюють існування окремих частин власного тіла, однак кожна особистість по-різному трактує ці, здавалося б, однакові явища та сприймає одні і ті ж речі [10, 51]. Універсальне розуміння людської тілобудови зумовлене схожістю асоціацій, спільністю процесів когнітивного мислення різних етносів. Так, наприклад, образні вирази на позначення частин тіла будуються на схожих рисах і асоціаціях між частинами тіла та іншими об'єктами навколишнього світу, що є спільними для багатьох народів [10, 52]. Оскільки кожна мова має свій власний спосіб концептуалізації дійсності, то характер сприйняття людиною однакових концептів, зокрема, і органів людського тіла буде суттєво відрізнятися. Наприклад, рос. лексема *"живот"* має архаїчне значення "життя", тобто у російській мовній картині світу ця частина тіла пов'язується зі сферою духовного, осередком вічного, у той час, як нім. "*Bauch"* є символом здоров'я, добробуту, огрядності [10, 93]: *"ist der Bauch voll, ist der Mensch toll" – "людина з жиру біситься (має все необхідне)"*. Звідси, хоча анатомічна будова тіла є однаковою у всіх людей, не враховуючи певних індивідуальних особливостей, вона дає змогу простежити спільні риси у сприйнятті людиною світу через призму власного тіла та відчуттів, а також виявити певні відмінності, оскільки вони є відображенням духу кожної нації, культурного простору, у якому вона існувала [10, 48]. Люди мають спільні уявлення про своє тіло та зовнішній світ.

Однак, побут, повсякденна діяльність того чи іншого етносу накладає відбиток на розумінні призначення тієї чи іншої частини тіла, а також їх значущості у повсякденному житті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З розвитком свідомості людина наділяла певними функціями зовнішні і внутрішні органи, формуючи певні поняття та наївні уявлення про "органіку" людського тіла. Сприйняття та розуміння світу крізь мовні образи, що віддзеркалені у фразеологічній системі, є національно специфічними, однак базуються на універсальних, логіко-психологічних та лінгвістичних засадах. ФО з соматичним компонентом є первинним експресивним віддзеркаленням у мові національної картини світу крізь матеріальну основу тіла людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2 т. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян – М. : Школа "Языки русской культуры", 1995. – 767 с.
2. Богатырева И. И. Языковая картина мира [Электронный ресурс] / И. И. Богатырева // Слово. Филология : образовательный портал. – Режим доступа:http://www.portal-slovo.ru/philology/43646.php
3. Капітан Т. До питання про порівняння фразеологічних одиниць сучасної німецької та української мов / Т. Капітан // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2014. – Вип. 129. – С. 49–53.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становлени когнитивизма : лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34–37.
6. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. - 2-е изд., испр. и доп. – М. : Смысл, 1997.– 365 с.
7. Лосев А. Ф. О коммуникативном значении грамматических категорий /А. Ф. Лосев // Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина / под ред. И. А. Василенко. – М., 1965. – Т. 234 : Статьи и исследования по языкознанию и классической филологии. – С. 196–231.
8. Маслова В. Язык и культура: проблемы взаимодействия / В. Маслова // Лингвокультурология : учеб. пособ. для студ. вузов / В. Маслова. – М. : Академия, 2001. – С. 59–73.
9. Материнська О. Вплив категоризації відношень між частиною та цілим на семантику меронімів у німецькій та англійській мовах / О. В. Материнська // Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2014. – Вип. 129. – С. 8–16.
10. Материнська О. В. Типологія найменувань частин тіла: монографія / О. В. Материнська. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 295 с.
11. Сепир Э. Статус лингвистики как науки / Э.Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э.Сепир. М. : Прогресс-Универс, 1993. – С. 259–260.
12. Тарасова Е. В. Когнитивные основания системной организации речи / Е. В. Тарасова // Вісник Харків. держ. ун-ту. Романо-германська філологія. – Харків, 1999. – № 424. – С. 174–183.
13. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. − М. : Иностранная литература, 1960. – Вып.1. – С. 145−178.
14. Урисон Є. В. Фундаментальні здібності людини і наївна "анатомія" / Є. В. Урисон // Вопросы языкознания. – 1995. – С. 3–12.
15. Фуко М. Археология знания : пер. с фр. / М. Фуко. – К. : Ника-Центр, 1996 – 208 с.
16. Швачко С. А. Английские числительные и их место в лексико-семантическом поле количества : дисс. … д-ра филол. наук : 10.02.04 / Швачко Светлана Алексеевна. – К., 1982. – 304 с.
17. Немецко-русский фразеологический словарь : 12 000 фразеолог. единиц / сост. Л. Э. Бинович ; [отв. ред. Н. С. Чемоданов]. – М. : Гос. издат. иностр. и нац. словарей, 1956. – 904 с.
18. Осовецька Л. С. Фразеологічний словник німецької мови / Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова. – К. : Рад. школа, 1964. – 716 с.
19. Duden. Band 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten : Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1992. – 864 S.
20. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
21. Schemann H. Pons. Deutsche Idiomatik : Die deutschen Redewendungen im Kontext / H. Schemann. – Stuttgart ; Dresden : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. – 1038 S.

УДК 80:811.11

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У КОСМЕТОЛОГІЇ

Бойко І. І.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті розкрито закономірності формування багатокомпонентних термінів-словосполучень у косметології. Визначено найпоширеніші структурні моделі утворення багатокомпонентних термінів.

Ключові слова: *термін, фахова мова, багатокомпонентні терміни-словосполучення, термінологічні об'єднання, косметологія.*

Бойко И. И. Структурные модели многокомпонентных терминов-словосочетаний в косметологии. *В статье раскрыты закономерности формирования многокомпонентных терминов-словосочетаний в сфере косметологии. Выявлены самые распространенные структурные модели образования многокомпонентных терминов.*

Ключевые слова*: термин, профессиональный язык, многокомпонентные термины-словосочетания, терминологические объединения, косметология.*

Boiko I. I. Structural models of multi-word combinations in the terminology of cosmetology. *The article focuses on the tendencies of the formation of multi-word combinations in terminology of cosmetology. The most common structural models of multicomponent terms are revealed.*

Keywords*: term, professional language, multi-word terms (combinations), terminological units, cosmetology.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні все більше лінгвістів, перекладачів-практиків вважає за необхідне вивчення фахових мов. Дослідження мов фахової комунікації стало закономірною тенденцією у лінгвістичній науці, про що свідчать праці українських (Т. Кияк [4], Е. Скороходько [9]) та зарубіжних науковців (Дж. Лайонз [6], В. Шмідт [16], Л. Хоффман [15], С. Гриньов [1], В. Лейчик [7], А. Супіранська [10], Фелбер [14]).

Початковий етап дослідження фахових мов зводився до аналізу професійної лексики, якою оперувала та чи інша мова. Увага лінгвістів ще до кінця 60-х років XX ст. була зосереджена лише на термінах як таких, їхній стандартизації та класифікації.

Проте останнім часом значного поширення набув "термінологічний вибух", який спостерігається в усіх національних мовах розвинених країн. Він проявляється змінами в галузевих термінологіях, виникненням термінологічних одиниць для номінації нових понять, їх проникненням у загальнонаціональну мову.

У цьому зв'язку нагальним завданням термінознавства стало визначення єдиного терміна на позначення фахової мови. Існують кілька його варіантів: "фахова мова", "спеціальна мова", "мова для спеціальних цілей", "підмова", "субмова" та ін. Аналіз релевантних праць показує, що термін "спеціальна мова" використовує переважно російська лінгвістична школа [10], тоді як британські та американські студії послуговуються терміном "мова для спеціальних цілей" або "мова для професійного спрямування" ("language for special purposes"). Цей термін поширився на початку 1970-х років у США, Канаді і Великій Британії, а згодом його

© Бойко І. І. Структурні моделі багатокомпонентних термінів-словосполучень у косметології

перейняли лінгвісти інших країн. У німецькомовних країнах заговорили про “Fachsprache”, тобто фахову мову. Саме німецькі лінгвісти (В. Шмідт [16], Л. Хоффман [15]) розробили теоретичні та методологічні засади дослідження мов фахової комунікації.

Єдиного трактування поняття “фахова мова” досі немає, але ми поділяємо загальноприйняту думку про те, що фахова мова існує на основі загальновживаної мови, а не є самостійною мовною системою; вона є засобом професійного спілкування фахівців певної сфери діяльності.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що за останні два десятиліття термінознавчі студії в українській лінгвістиці значно збагатилися внаслідок появи численних праць, присвячених термінології з різних сфер професійної діяльності: кібернетики, економіки, політології, освіти, медицини тощо. Проте англомовну термінолексику сфери косметології не досліджували у вітчизняному термінознавстві, попри постійне зростання суспільного інтересу до цієї галузі.

Мета цієї статті – виявити специфіку структури та характерні морфологічні особливості багатокомпонентних термінів у косметології, а також визначити найбільш уживані моделі термінологічних словосполучень у цій галузі.

Мета зумовлює необхідність розв’язання таких **завдань**: 1) систематизувати різні погляди на природу багатокомпонентних термінів; 2) визначити продуктивні моделі творення багатокомпонентних термінів для фахової мови косметології.

Матеріалом дослідження слугує корпус термінів, отриманий на підставі суцільної вибірки з лексикографічних джерел, англомовних періодичних видань, словників з косметології (Milady SalonOvations’ Cosmetology Dictionary [17], Milady’s Illustrated Cosmetology Dictionary Second Edition [18]), а також статей з даних дисциплін за 1995-2014 р., розміщених в електронній медичних базах даних Dr. Goodword’s Office [19], “MEDLINE” [20]. Загальний обсяг вибірки склав 700 одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За структурою термінологічні одиниці можна поділити на дві групи – однокомпонентні та багатокомпонентні. Однокомпонентні терміни складаються лише з однієї лексичної одиниці. До складу багатокомпонентних термінів входять кілька лексичних одиниць, причому терміни у вигляді складних слів (наприклад, *eyeshadow*) теж вважаються багатокомпонентними [6]. За Л. Ткачовою, “багатокомпонентне, семантично цілісне поєднання, утворене шляхом з’єднання двох, трьох і більше елементів [12]” є термінологічним об’єднанням (надалі ТО).

С. Гриньов відзначає, що “за допомогою синтаксичного способу утворилося від 60% до 95% складу термінологій європейських мов, що свідчить про переважання ТО над однослівними термінами як характерної риси сучасної термінології” [1]. О. Тараненко стверджує, що “понад 70 % термінів у різних терміносистемах – це словосполучення” [11].

Однак, чимало лінгвістів не визнають наявності у мові багатокомпонентних термінів, називаючи їх концептуальними об’єднаннями. Така позиція має перевірятися вимогами до терміна: якщо всі вимоги дотримані, то нема підстав відмовляти термінові у його термінологічності незалежно від його лексичної довжини [4].

Виклад основного матеріалу. Тривалий період лінгвісти не лише словосполучення, а й фактично усі частини мови, крім іменників, термінами не визнавали. Проте природа терміносистем, які підпорядковуються принципу гіперо-гіпонімічних відносин, призводить до того, що більшість їхніх елементів становлять багатослівні терміни. Логіка науки вимагає градуювання понять за певними критеріями. Та оскільки встановлювати для кожного з підпонять окремий термін і недоцільно, і неможливо, то на їхнє позначення використовуються гіпероніми з певними модифікаторами.

Однією з найважливіших проблем термінології кожної галузі є номінація явищ багатокомпонентними ТО. С. Казаріна, зокрема, відзначає, що в усіх терміносистемах у

галузі медицини багатокомпонентні терміни становлять більшу частину лексичного фонду. Їхня частка в різних термінологіях медичного профілю неоднакова, проте коливається всередині високих меж: від 69,3 % у гематології до 88,5 % у травматології та ортопедії [5].

Синтаксичний спосіб побудови ТО найбільш продуктивний і має велике значення для поповнення всієї галузевої термінології. Уважається, що багатокомпонентні терміни, котрі характеризується наявністю двох чи більше кореневих морфем, з одного боку, точно і повно відображають потрібне явище, а з іншого – менш схильні до полісемії через специфіку кореневих основ, які їх утворюють.

Висока інформативність і точність, властива термінологічним словосполученням, забезпечили їм стійке місце в косметологічній лексиці. Серед виокремлених нами ТО у досліджуваному корпусі переважають двослівні, які будуються за чотирма виявленими структурними моделями: AN, NN, VedN, VingN. Найбільш часто вживаються атрибутивні двокомпонентні ТО, що складаються з вираженого іменником стрижневого слова (N), вираженого прикметником залежного елемента (A), іменника (N), дієприкметника теперішнього часу (Ving) або дієприкметника минулого часу (Ved).

Найпродуктивнішою моделлю є AN, з її використанням побудовано 338 ТО у корпусі. Вона в 3,5 рази продуктивніша від моделі NN, яка займає друге місце за кількістю утворених безприйменникових ТО. За допомогою моделі AN побудовано 70 % усіх двокомпонентних ТО. Сюди відносяться такі поєднання, як *quantum polishing* – квантове полірування, *ultrasound therapy* – ультразвукова терапія*, local symptom* – місцевий симптом*, inflammatory edema* – запальний набряк.

Наступним за поширеністю в термінології косметології є атрибутивне ТО, побудоване за моделлю NN з іменником у функції препозитивного значення. За такою структурою утворено 19 % усіх двокомпонентних ТО (94 терміна). До цього типу належать такі ТО: *steam bath* – парова баня*, nitrogen balance* – азотистий баланс*, sun screen* – сонцезахисний крем*, toilet water* – туалетна вода*, collagen mask* – колагенова маска.

Потім за шкалою продуктивності йдуть моделі утворення двокомпонентних безприйменникових ТО VedN і VingN.

ТО, які утворюються за моделлю VedN, першим елементом мають дієприкметник минулого часу. Але він втрачає свої часові характеристики і набуває характеристики якості. С. Гриньов зазначає стосовно цього, що “перший елемент в таких термінологічних об’єднаннях перетворився на прикметник, а модель VedN є різновидом моделі AN” [1]. У проаналізованій вибірці за цією моделлю побудовано 22 терміни або 4,5 % усіх двокомпонентних ТО, наприклад: *activated aluminium* – активований алюміній*, enlarged blood* – збільшена кількість крові*, restricted antibody* – антитіла з вузькою іммуннохімічною специфічністю.

За моделлю VingN у термінології косметології, як свідчить проаналізований корпус, утворено 3,4 % усіх двокомпонентних ТО (17 одиниць). У такому випадку атрибутивний елемент з суфіксом -*ing*, що перебуває в препозиції до обумовленого іменника, розцінюється як різновид прикметника, оскільки він не відображає перебігу процесів та ознак, які позначає, і має постійний характер, наприклад, *modeling mask* – моделююча маска, *blotting paper* – папір для промокання, *flaking skin* – полущена шкіра, *wasting disease* – виснажлива хвороба. Модель VingN можна тому розглядати і як різновид моделі AN.

Як показав аналіз, у термінології косметології існує група трикомпонентних ТО, які утворюються на базі ТО двокомпонентних, що характеризуються тісними структурно-семантичними відносинами. Загалом вони становлять 17,5 % усіх ТО (144 терміна). Оскільки трикомпонентні ТО утворені на базі двокомпонентних за допомогою приєднання нового елемента, ми вважаємо за необхідне, услід за С. Гриньовим, розглянути наступні типи вказаних ТО, які характеризуються положенням вихідного словосполучення [1].

1. Основна модель, яку схематично окреслимо як a*(b*c), де a, b, c – це компоненти словосполучення. При її використанні до вихідного двокомпонентного ТО приєднується слово-дескриптор, яке конкретизує значення стрижневого (ключового [5]) слова-компонента. Наприклад, у термінології косметології існує двохкомпонентне ТО *makeup remover* – засіб для зняття косметики, що складається із стрижневого компонента *remover* і залежного слова *makeup*. Для уточнення локалізації застосування засобу часто використовуються більш інформативні трикомпонентні ТО, побудовані за моделлю a*(b*c), наприклад: *eye makeup remover* – засіб для зняття макіяжу з очей, *face makeup remover* – засіб для зняття макіяжу з обличчя. Таким же способом, на основі атрибутивного двокомпонентного ТО *skin disease* – захворювання шкіри, побудовані трикомпонентні ТО, які виражають конкретні шкірні захворювання, пов'язані з ураженням судин: *inflammatory skin disease* – запальне захворювання шкіри.

Усі розглянуті приклади характеризують використання моделі NN як основи для формування трикомпонентного ТО за моделлю ANN. У термінології косметології функціонування структури ANN є домінантним для трикомпонентних ТО, за її допомогою побудовано 45 % усіх трикомпонентних ТО. В деяких випадках за допомогою централізованої моделі будуються трикомпонентні ТО наступних типів:

• ANN (від вихідного NN), наприклад: *early skin development* – ранній розвиток шкіри від *skin development* – розвиток шкіри;

• VedAN (від вихідного AN), наприклад: *activated aluminium chlorohydrate* – активований хлоргідрат алюмінію від *aluminium chlorohydrate* – хлоргідрат алюмінію;

• AVingN (від вихідного VingN), наприклад: *simple soothing toner* – тонік з заспокійливим ефектом від *soothing toner* – заспокійливий тонік.

2. Децентралізована модель, яка схематично окреслюється як (a*b)*c. Початкове словосполучення стає підлеглим елементом, а новий елемент, найчастіше іменник, оскільки він стоїть в постпозиції, стає стрижневим словом трикомпонентного ТО; наприклад: *waterproof makeup remover* – змивка для водостійкого макіяжу від *waterproof makeup* – водостійкий макіяж, *new research drug* – новий експериментальний препарат від *new research* – нове дослідження, експеримент. Наведені приклади характеризують побудову трикомпонентних ТО за моделями ANN.

Використання структур, які мають в другій і кінцевій позиціях іменник, пояснюється тим, що елемент, котрий стоїть в другій позиції, є стрижневим у вихідному двокомпонентному ТО, а елемент, який стоїть в кінцевій позиції, – стрижневим у трикомпонентному ТО. Використання іменника як стрижневого елемента, що займає кінцеву позицію, характерно для всіх типів ТО в термінології косметології.

3. Змішана модель, яка схематично окреслюється як (a*[b)*c]. Трикомпонентні ТО, побудовані за цією моделлю, утворені на основі двох двокомпонентних ТО, в першому з яких центральний елемент є стрижневим, а в другому – залежним; наприклад: *water metabolism disorder* – порушення метаболізму води – складено з вільно функціонуючих двокомпонентних ТО *water metabolism* – метаболізм води і *metabolism disorder* – розлад метаболізму; *calcium Oxalate crystal* – кристал оксалату кальцію – складається з двох ТО *calcium Oxalate* – оксалат кальцію і *Oxalate crystal* – оксалатний кристал. Більшість ТО, побудованих за цією моделлю, мають структуру NNN (іноді ANN); це пов'язано з тим, що центральний елемент в одному випадку повинен бути стрижневим (в двокомпонентному ТО), а кінцевий елемент є стрижневим у всіх випадках – і в двокомпонентному, і в трикомпонентному ТО.

За типом взаємозалежності елементів трикомпонентного ТО виявлено послідовну і паралельну залежність.

При послідовному підпорядкуванні, характерному для децентралізованої і змішаної моделі, елемент *a* підпорядковується елементу *b,* а елемент *b* – елементу *c*; наприклад: *anhydrous formic acid* – зневоднена мурашина кислота (модель залежності x*y* z).

При паралельному підпорядкуванні елементи *a* і *b* одночасно підпорядковуються елементу *c*; наприклад: *natural body wrap* – природні обгортання тіла. Підлеглі елементи *natural* і *body* паралельно підпорядковані стрижневим елементом *wrap*, що доводиться існуванням таких ТО, як *body wrap* – обгортання тіла, *natural wrap* – природні обгортання.

Чотирьохкомпонентні ТО в косметології представлені незначною кількістю словосполучень. Це зумовлено незручністю вимови і написання подібних багатокомпонентних термінів, оскільки, на відміну від ТО прийменникових, лексичні одиниці, що входять до структури багатокомпонентних безприйменникових ТО, пов'язані лише семантично. У дослідженому корпусі чотирьохкомпонентні ТО представлені 18 одиницями, які побудовані за п'ятьма моделями. Найпоширенішою моделлю побудови чотирьохкомпонентних ТО є атрибутивна модель з трьома лівобічними дескрипторами – AAAN. За її допомогою побудовано 21% (6 одиниць), далі за поширеністю йдуть моделі: AANN – 17,8 % (5 одиниць), ANNN – 14 % (4 одиниці) та ANAN – 14 % (3 одиниці). Прикладами поєднань, побудованих за цими моделями, можуть бути наступні ТО: *quick dry alcohol-based products* – швидкосохнучі продукти на основі спирту (AAAN); *chemical free hair relaxer* – натуральний вирівнювач волосся (AANN); *hydrated silica gel-based toothpaste* – гідратований силікагель в основі зубної пасти (ANAN). За іншими моделями побудовано незначну кількість (1–3) ТО. Загалом чотирьохкомпонентні ТО становлять 2,3 % від усього корпусу ТО.

В особливу групу виділені ТО із складовим визначенням, яке пишеться через дефіс. Необхідність виокремлення такої групи зумовлена, на нашу думку, двома основними причинами.

1. Тенденція до об'єднання. Компоненти, що входять до складного ТО і з'єднані за допомогою дефіса, пов'язані один з одним тісніше, ніж окремі слова, навіть якщо останні поєднуються в ТО безприйменниковим зв'язком лише семантично. Подібним компонентам властиво об'єднуватися з часом в одне слово [1]. Це особливо стосується визначень, в яких одна частина закінчується на сполучну голосну "о". Поява такої голосної в складеному визначенні можна розцінювати як підготовчий етап до об'єднання; наприклад: *electro-lipolysis* – електроліполіз буде мати форму *electrolipolysis, afro-styling* – афростиль буде мати форму – *afrostyling,* оскільки для мови загалом і термінології зокрема характерне явище економії, скорочення, згортання лексичних одиниць.

2. Наявність термінів, що мають у своєму складі скорочення, чисельні та літерні позначення; наприклад: *sodium C14–16 olefin sulfonate* – натрієва сіль олефин-сульфонатів з довжиною вуглецевого ланцюга 14–16 одиниць, *Retin-A* – ретин-А. Група цих термінів дуже різнорідна і становить 1,7% від усього масиву ТО (12 одиниць).

Окрему групу ТО становлять прийменникові поєднання, які мають у своїй структурі прийменник. До неї відносяться такі часто вживані в термінології косметології ТО, як *in sticks* – в паличках, *compresses of herbal infusions* – компрес із трав'яних настоїв, *system of quantum epilation* – система квантової епіляції, *back of head* – сфера голови за вухами, *blond on blond* – два відтінки (кольори, що використовуються для створення світлого і темного пасма з метою досягнення ефекту природно вигорілого на сонці волосся).

Головні структурні моделі ТО у галузі косметології та їх квантитативні характеристики виявлені у проведеному дослідженні узагальнено на рис. 1, що подається нижче.

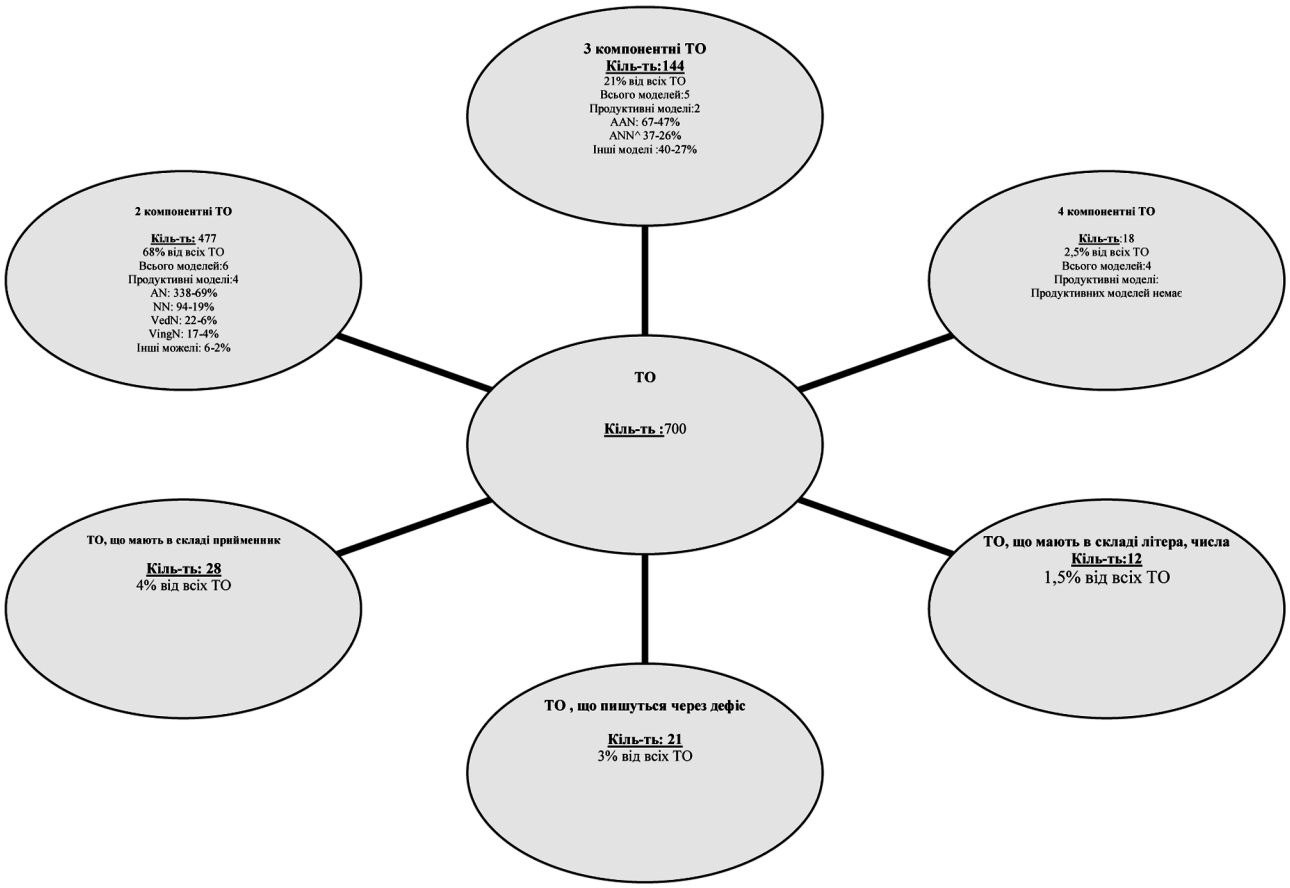

Рис.1. Основні структурні моделі ТО
в термінології косметології та їх кількісний розподіл

Висновки і перспективи подальших досліджень. Термінологія косметології є порівняно молодою і сьогодні перебуває в стані пошуку найбільш оптимальних способів термінотворення. Структура ТО в галузі косметології різноманітна. Основним способом творення ТО є синтаксичний, тобто безприйменникова побудова на основі моделі AN (особливо двокомпонентних об'єднань), у той час як морфологічний спосіб є менш продуктивним. Наявність у термінології косметології чотирьохкомпонентних безприйменникових, а також прийменникових ТО експліцитно показує, що термінологія цієї галузі розвивається, зазнає змін та ускладнення. Перспективним видається аналіз тематичної диференціації англомовної термінології косметологічної галузі та особливості її функціонування у спеціальних і неспеціальних контекстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринёв С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
2. Гречко В. А. Из истории терминов (семантическое и грамматическое развитие терминологических дериватов) / В. А. Гречко // Термин и слово. – Горький, 1981. – С. 10 – 14.
3. Добряк В. В. О специфике перевода терминологических сочетаний в текстах по экономике, торговле, финансам / В. В. Добряк // Особенности стиля научного изложения: сб. статей / отв. ред. Е. С. Троянская, О. Д. Мешков, М. Н. Пигальская и др. – М. : Наука, 1976. – С. 227–233.
4. Дьяков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім "КМ Academia", 2000. – 218 с.
5. Казарина С. Г. Об эмоциональности медицинского термина / С. Г. Казарина // Научно-техническая терминология: Научно-технический реферативный сборник. – М. , 1999. – Вып. 1-2. – С. 66–73.
6. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз; [пер. с англ. В. В. Морозовой, И. Б. Шатуновского]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 397 с.

7. Лейчик В. М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания. – 1981. – № 2. – С. 63–73.

8. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.

9. Скороходько Е. Ф. Питання перекладу англійської технічної літератури (переклад термінів) / Е. Ф. Скороходько. – К. : Вид-во Київського університету, 1963 – 92 с.

10. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории; отв. ред. Т. Л. Канделаки / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 248 с.

11. Тараненко О. О. Місце метафори в словотворчих процесах / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 1986. – № 3. – С. 11–16.

12. Ткачева Л. Б. О тенденции к сокращению терминологических единиц в функционирующих подъязыках / Л. Б. Ткачева // Функциональные особенности лексики английского языка. – Омск, 1986. – С. 60–67.

13. Felber H. Terminology Planning in Countries Lacking Developed Terminologies / H. Felber. – Wien : Infoterm, 1984. – 8 p. (Infoterm 13-84).

14. Felber H. Trends in Terminology / H. Felber. – Wien : Infoterm, 1984. –17 p. – (Term Net 5-84).

15. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache / L. Hoffman. – Berlin : Akadcmie-Verlag, 1987. – 308 S.

16. Schmidt H. Ubersetzungsdidaktik und Interferenz / H. Schmidt // Intcrferenz in der Translation /hsg. von Heide Schmidt. – Leipzig : VEB Verlag Enzyklopadie, 1989. – S. 29–38.

17. Gately Linda Athey, Milady SalonOvations' Cosmetology Dictionary, Milady Publishing Company (a division of Delmar Publishers), New York, 1995.– 506 p.

18. Shelley Heavilin Milady's Illustrated Cosmetology Dictionary Second Edition, Cengage Learning Publishing Company, Canada, 1999.– 602 p.

19. Dr. Goodword's Office "alphaDictionary" [Electronic resource]. – Access via: http://www.alphadictionary.com/directory/Specialty_Dictionaries/Beauty/.

20. US national library of medicine national institutes of health [Electronic resource]. – Access via: http://www.nlm.nih.gov/bsd/pmresources.html#.

УДК 811.111'373.43

ПРОБЛЕМА НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ПОНЯТТЯ "НЕОЛОГІЗМ" КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКОЇ ТЕОРІЇ

Борис Д. П.

У статті розглянуто двоїсту проблему суперечливості поняття "неологізм" у сучасному мовознавстві. На основі аналізу властивостей новизни як універсальної філософської категорії розроблено лінгвофілософську теорію неологізмів, яка спирається на п'ять параметрів неоднозначності новизни. Систематизовано підходи до встановлення співвідношення між поняттями "неологізм" та "оказіоналізм". Розмежовано поняття "неологізм" та "лексична інновація".

Ключові слова: *неологізм, новизна, параметри суперечливості новизни, лінгвофілософська теорія неологізмів.*

Борис Д. П. Проблема неопределенности понятия "неологизм" сквозь призму лингвофилософской теории. *В статье рассматривается двойственная проблема противоречивости понятия "неологизм" в современном языкознании. На основании анализа свойств новизны как универсальной философской категории разработано лингвофилософскую теорию неологизмов, которая опирается на пять параметров неоднозначности новизны. Систематизируются подходы к установлению соотношения между понятиями "неологизм" и "окказионализм". Разграничиваются понятия "неологизм" и "лексическая инновация".*

Ключевые слова: *неологизм, новизна, параметры неоднозначности новизны, лингвофилософская теория неологизмов.*

Borys D. P. Indeterminacy of the Notion 'neologism' in the light of the linguophilosophical theory.

The article examines the binary problem of indeterminacy of the notion 'neologism' in modern linguistics. Analysis of the properties of novelty as a universal philosophical category resulted in the elaboration of the linguophilosophical theory of neologisms. Approaches to the delimitation of the notions 'neologism' and 'nonce word' were systematized. The notions 'neologism' and 'lexical innovation' were set apart.

Key words: *neologism, novelty, novelty indeterminacy parameters, linguophilosophical theory of neologisms.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна неологія розвивається в умовах відсутності однозначної та несуперечливої дефініції фундаментальних понять. Найяскравішим прикладом цього є плюралізм підходів до визначення природи ***неологізму***. Загальноприйняте розуміння неологізмів як ***нових слів***, що випливає з етимології терміна (грец. ***νέος*** "новий" і ***λόγος*** "слово"), потребує суттєвого уточнення. По-перше, новизна характеризується мінливістю і минущістю. По-друге, вона поширюється на всі мовні рівні, що породжує необхідність кодифікації базових одиниць неологічної терміносистеми.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки новітньої теорії неологізмів, яка б спиралася на об'єктивні, несуперечливі параметри новизни як ключової ознаки неологізмів, долаючи таким чином суб'єктивізм та прескриптивізм відомих теорій неологізмів.

© Борис Д. П. Проблема неоднозначності поняття "неологізм" крізь призму лінгвофілософської теорії

Метою цієї статті є дослідження двох основних аспектів неоднозначності поняття “неологізм” у сучасній лінгвістиці.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

1) проаналізувати проблеми, пов’язані з окресленням семантичного обсягу поняття “неологізм”;

2) встановити основні параметри суперечливості новизни в неологізмах;

3) простежити на яких мовних рівнях реалізуються неологізми.

Першою проблемою є визначення обсягу поняття “новизна” в неосистемі. Сучасні теорії здебільшого тлумачать неологізми в ключі суб’єктивізму або прескриптивізму. Суб’єктивістськими за своєю природою є *стилістична* (неологізми як стилістично марковані одиниці, вживання яких супроводжується ефектом новизни), *психолінгвістична* (неологізми як мовні одиниці, які не траплялися раніше в індивідуальному мовленнєвому досвіді носія мови) та *структурна* (неологізми як слова, що характеризуються абсолютною структурною новизною і є нечленованими, непохідними і немотивованими одиницями) теорії неологізмів. Прескриптивізм чітко простежується в *лексикографічній* (неологізми як одиниці, не зафіксовані в тлумачних словниках) та *денотативній* (неологізми як одиниці для позначення нових явищ або понять) теоріях [25, 4–10]. Спробою подолати суб’єктивізм та прескриптивізм наведених поглядів з уніфікацією гетерогенного емпіричного матеріалу можна назвати *конкретно-історичну теорію Н.З. Котелової*, згідно з якою неологізми тлумачаться крізь призму 4 конкретизаторів: 1) часу (неологізми як нові одиниці певного періоду, яких не існувало в попередній період); 2) мовного простору (неологізми як одиниці, нові для всіх мов / конкретної національної мови / літературної мови / конкретної підмови, з одного боку, та одиниці, нові для мови / мовлення, з іншого); 3) новизни (неологізми як одиниці з новими формою / значенням); 4) структурних ознак новизни (неологізми як повністю мотивовані / частково мотивовані / немотивовані нові одиниці) [17, 14–18]. Спільною рисою 6 перелічених підходів є розуміння новизни як визначальної та беззаперечної складової поняття “неологізм”. Водночас жодна з теорій не тлумачить новизну як універсальну філософську категорію, яка реалізується на всіх рівнях пізнання.

У філософському плані поняття новизни опосередковано пов’язане з іманентною характеристикою матерії – рухом. Як відомо, рух буває трьох типів: прогресивний, регресивний і циркулярний. Прогресивний рух ще називають розвитком і визначають як появу нових якісних станів, нових типів організації, систем, що народжуються з попередніх систем [3, 373]. Розвиток включає в себе етапи виникнення, становлення, зрілості та перетворення [28, 33]. Саме на перших двох етапах актуалізується новизна. З погляду темпоральної маркованості наведену модель розвитку співвіднесемо з такими етапами життя будь-якого слова:

1) виникнення – ***неогенез***;

2) становлення – ***узуалізація*** [24, 129] / ***акцептуалізація*** [19, 36] / ***соціалізація*** [10, 15] / ***інституціоналізація*** [42, 359];

3) зрілість – повна втрата словом темпоральної маркованості, яку для зручності пропонуємо називати ***детемпоризацією***;

4) перетворення – ***трансформація*** слова на фонологічному / морфологічному / лексико-семантичному / синтаксичному рівнях ***або набуття словом маркованості*** (соціальної, стилістичної, темпоральної чи територіальної).

При цьому деузуалізація або, за термінологією П. Гогенгауса, деінституціоналізація [42, 362] і, ширше, архаїзація слова відбуваються шляхом набуття ним нової темпоральної маркованості на останньому, четвертому етапі.

Вивідність новизни з руху передбачає поширення на неї також суперечливості руху, яка становить нерозривну єдність двох протилежностей – мінливості та стійкості. Поняття мінливості набуває змісту тільки у зв’язку з поняттям стійкості, оскільки будь-яка зміна є

водночас станом, що характеризується моментом стійкості. Мінливість виступає рушійною силою новизни, тоді як стійкість виключно фіксує її продукт [32, 138]. Суперечливість новизни виявляється не тільки в лінійності розвитку, яка призводить до ефемерності та релятивізації новизни, а й у її співвіднесеності з певними параметрами. О.В. Сенько виділила 7 планів, у яких виявляється невизначеність поняття "неологізм": *структурний* (невизначеність мовних рівнів, на яких реалізуються неологізми), *генетичний* (неологізми як питомі та запозичені одиниці), *функціонально-стильовий* (неологізми як внутрішні запозичення), *план вираження і план змісту* (неологізми як одиниці, які поєднують або нову форму і новий зміст, або стару форму і новий зміст), *хронологічний* (неологізми як одиниці, які активізувалися тільки на сучасному етапі мовного розвитку), *план дихотомії "мова – мовлення"* (диференціація неологізмів та оказіоналізмів) і *план співвідношення категорій "конкретне – абстрактне"* (розширення семантичного обсягу поняття "неологізм", який починає включати абстрактні поняття на кшталт нової валентності чи нових структурно-семантичних схем побудови слів) [28, 26–31]. У запропонованій О. В. Сенько класифікації тільки структурний план та план співвідношення категорій "конкретне – абстрактне" стосуються невизначеності поняття "неологізм", тоді як решта планів зосереджуються на природі новизни у неологізмах. Критичний аналіз наведеної класифікації крізь призму наведених вище теорій неологізмів вказує на доцільність виокремлення в неологізмах, на нашу думку, 5 параметрів суперечливості новизни: *актуалізаційного*, *генетичного*, *глосематичного*, *денотативного* та *мовно-мовленнєвого*.

Актуалізаційний параметр пов'язаний із відродженням слів, яке ми, услід за О. А. Стишовим, називаємо ***актуалізацією*** (або ***ревіталізацією***) [30, 33–36]. У його основі лежить розуміння неологізму не тільки як цілком нового, досі невідомого слова, а й як відродженого забутого слова, яке актуалізувалося під впливом екстралінгвальних факторів. У неологічній термінології відроджені слова також відомі як ***оживлені архаїзми*** [6, 49] або ***квазінеологізми*** [16, 81]. Суперечливість новизни в цьому випадку реалізується у протиставленні *мовна система – колективний мовний досвід*, адже оживлений архаїзм, новий для колективного мовного досвіду певної епохи, не є таким з погляду мовної системи.

Згідно з *генетичним параметром* суперечливість новизни виявляється на двох рівнях:

1) новизна питомої лексики [певної мови] не тотожна новизні запозиченої лексики (новизна першої є абсолютною, а новизна другої – відносною: запозичене слово є новим для мови-реципієнта, але може не бути таким для мови-донора);

2) новизна слова при внутрішньому запозиченні (тобто переході з одного функціонального стилю / форми існування мови в інший) обмежується виключно стилем- / лінгвемою-реципієнтом і здебільшого не поширюється на стиль- / лінгвему-донора.

За *глосематичним параметром* суперечливість новизни може по-різному виявлятись у плані змісту і плані вираження, оскільки новизна може мати:

1) абсолютний характер (*нова форма + новий зміст*);

2) відносний характер (*нова форма + старий зміст* або *стара форма + новий зміст*).

Суперечливість за *денотативним параметром* пов'язана з тринарною денотативною потенцією неологізмів:

1) нове слово виражає нове поняття (новизна абсолютна);

2) нове слово виражає відоме поняття (новизна відносна);

3) нове слово виражає потенційне поняття (новизна відносна і набуває відтінків експресивності, оскільки мова йде про футурологізми [35, 180–184] у творах письменників-фантастів).

Мовно-мовленнєвий параметр пов'язаний зі способом реалізації в неологізмах подвійного модусу існування мови. В основі цього параметра лежить проблема визначення адекватного співвідношення між поняттями "неологізм" та "оказіоналізм" як фактами мови та мовлення відповідно. Попри фактичну оформленість декількох поглядів на цю проблему, в сучасному

мовознавстві досі відсутня їхня системна класифікація. Спираючись на теоретичні розробки вітчизняних і закордонних лінгвістів, можна виділити три основних підходи до співвідношення понять "неологізм" та "оказіоналізм". Для зручності ми пропонуємо назвати їх *гіперо-гіпонімічним*, *дихотомічним* та *еволюційним*.

Традиційним у вітчизняній лінгвістиці є *гіперо-гіпонімічний підхід*, за яким неологізми розглядаються як загальний термін на позначення як мовних, так і мовленнєвих новотворів [5, 29; 22, 244]. Цей підхід лежить в основі поділу ***неологізмів*** на ***узуальні*** (новотвір як факт мови) та ***оказіональні*** (новотвір як факт мовлення). Суттєвим його недоліком є нехтування підтвердженими емпіричними даними минущістю новизни узуалізатів та т.зв. "вічною" / "постійною" / "хронічною" новизною [20, 65] оказіоналізмів. Це означає, що узуальні новотвори можуть старіти, а оказіональні – ні. Відтак, застосування до останніх критерію новизни (як визначальної, онтологічної риси всіх неологізмів) буде неаргументованим, адже вона не здатна існувати відірвано від категорії розвитку, а все, що є новим, неминуче включається в діахронію, тобто еволюціонує, змінюється, старіє. Деякі вчені вважають, що оказіоналізми можуть старіти, тому онтологічною їхньою ознакою слід вважати не новизну, а незвичність [31, 12]. Однак такий підхід також характеризується суперечливістю: по-перше, нова одиниця, яка включилася в процес акцептації мовною системою, автоматично стає неологізмом; по-друге, незвичність не піддається жодним квантитативним операціям, а квалітативні її характеристики носять вельми суб'єктивний характер і є приписуваними, а не іманентними.

За *дихотомічним підходом* пропонується розмежування неологізмів як фактів мови, з одного боку, та оказіоналізмів як фактів мовлення, з іншого [33, 93; 37, 36]. Справді, неологізм є фактом мови, однак виникає він, як й оказіоналізм, у конкретному комунікативному акті в мовленні. Оказіоналізм же, будучи фактом мовлення, може під впливом екстра- та інтралінгвальних чинників ставати фактом мови. Чимало слів, які пройшли етапи узуалізації та детемпоризації і ввійшли до ядра лексичної системи, були колись створені відомими нам авторами як одиниці ad hoc, наприклад, *abuse* у В. Шекспіра, *boredom* у Ч. Діккенса або *couch potato* в Р. Армстронґа. Наведені факти вказують на розмитість і суперечливість дихотомічного підходу, тому вважаємо недоцільним поляризувати поняття "неологізм" та "оказіоналізм".

Подолання суперечностей гіперо-гіпонімічного та дихотомічного поглядів досягається, на нашу думку, в *еволюційному підході*, згідно з яким кожна нова одиниця в момент свого виникнення є оказіоналізмом, однак із часом частина таких новотворів мають шанс узуалізуватися і ставати неологізмами [11, 6–7]. За теорією рівнів узуалізації Л. І. Плотникової в житті новотворів можна виділити 4 етапи: 1) породження в конкретному комунікативному акті (рівень узуалізації=0; на цьому етапі творяться оказіоналізми); 2) активізація (рівень узуалізації=1; оказіоналізм стає неологізмом за рахунок суспільного попиту та широкого розповсюдження); 3) адаптація (рівень узуалізації=2; відбувається пристосування неологізму до мовної системи на фонетичному, граматичному та словотвірному рівнях); 4) завершена узуалізація (рівень узуалізації=3; неологізм фіксують у тлумачних словниках) [24, 129]. Звідси випливає, що кожен неологізм є на етапі свого породження оказіоналізмом, однак далеко не всі оказіоналізми еволюціонують у неологізми [14, 82]. Чимало оказіоналізмів, створених ad hoc, тобто для конкретної комунікативної ситуації, залишаються в дормантному, неактивному з погляду мовної системи стані. Вони зберігають свій оказіональний статус доти, доки під впливом екстра- та інтралінгвальних чинників не включаться в процес акцептації мовною системою, стаючи в ширшому розумінні реальними словами (тобто словами, які "живуть", тобто змінюються лінійно хронологічно, а значить, характеризуються діахронічною протяжністю), а у вужчому – неологізмами (тобто реальними словами на початковому етапі їхнього життя в мові). Сказане вище логічно співвідноситься з протиставленням оказіоналізму і неологізму як точки і відрізка відповідно в О. Г. Ликова [21, 102–103].

Схематично еволюційний підхід до розуміння співвідношення неологізму та оказіоналізму крізь призму антиномії потенційність / актуальність (виділену Ж. В. Колоїз [15, 26]) можна зобразити так:

Рис. 1. Еволюційний підхід до розуміння співвідношення неологізму та оказіоналізму

При цьому ми не цілком погоджуємося з твердженням П. Гогенгауса, що оказіоналізм є перехідним явищем між потенційним і реальним словом [42, 364]. З одного боку, оказіоналізм дійсно становить собою реалізовану потенцію, що виводить його за межі потенціалізмів. З іншого боку, це – цілком реальне слово, яке, однак, вилучене з діахронії і перебуває у дормантному стані.

Враховуючи все сказане вище, підхід до розуміння онтології неологізму, заснований на лінгвофілософській природі виділених нами *актуалізаційного*, *генетичного*, *глосематичного*, *денотативного* та *мовно-мовленнєвого* параметрів суперечливості новизни пропонується називати ***лінгвофілософською теорією неологізмів***.

Друга проблема пов'язана з визначенням обсягу поняття "слово" як другого компонента номеми ***неологізм***. Незважаючи на традиційне розуміння останнього як одиниці, яка обслуговує виключно лексичний рівень, чітко простежується тенденція до його експансії на сусідні рівні – словотвірний та фразеологічний.

На деяку розмитість меж між лексичним та словотвірним рівнями вказує факт фіксації нових морфем із власними дефініцією, стилістичним маркером та ілюстративним матеріалом у низці словників неологізмів (наприклад, *-aholic*, *-cred*, *-gate*, *must-*, *-nomics* [34]). Справді, такі англійські неологізми, як *ism* "світоглядна система", *mega* "величезний, вражаючий", *retro* "в стилі ретро", *stans* "країни, які у своїх назвах мають корінь *-стан*", утворилися внаслідок лексикалізації відповідних морфем (суфікса *–ism*, префіксоїдів *mega-*, *retro-* та суфіксоїда *-stan*). Проте, набувши лексемних ознак, вони втратили свій морфемний статус, тож відносити їх до словотвірного рівня вважаємо неаргументованим. Відзначимо, однак, що в структурно-семантичному, словотвірному та лексико-граматичному аспектах неологічних студій дослідження нових афіксів або, за термінологією О. М. Головко, ***неофіксів*** [9, 236] набуває онтологічного значення як індикатор новітніх тенденцій на словотвірному рівні.

Складнішою є проблема визначення статусу лексичного та фразеологічного аспектів у неологізмах. Про це свідчать дефініції неологізму як *слова або словосполучення / фрази / нерозкладного звороту* [1, 262; 45, 180; 36, 331; 39, 169; 38, 170; 27, 417; 43, 283; 23, 230; 2, 45; 13, 329]; *слова або звороту мови* [7, 151]; *слова або звороту мовлення* [26, 131].

Водночас у сучасному мовознавстві стикаємося зі спробами як термінологічної делімітації лексичного та фразеологічного в неологізмах, коли пропонуються найменування на кшталт ***неолексема / неоверб*** та ***неофраз / неофразема / неофразеологізм*** [19, 38; 25, 30; 9, 236], так і заміщення самої номінатеми ***неологізм*** більш етимологічно мотивованими синонімами на кшталт найменування ***інновація*** [6, 38; 16, 80; 12, 3; 8, 6; 44, 478]. І якщо у першому випадку створення узагальненої однослівної номінації для нових фразем є цілком обґрунтованим у працях, присвячених власне проблемам новітньої фразеології, то переваги альтернативних, “більш точних” термінів на позначення неологізмів викликають значні сумніви. Традиційно під ***інновацією*** розуміють *нове явище у мові* [4, 498] чи *явища або закономірності зміни в певній мові, які відрізняють її від попереднього стану* [18], що логічно породжує два запитання: по-перше, чи можна вважати неологізм підвидом інновації, і, по-друге, чи правомірно ототожнювати ці два поняття. У французькій лінгвістиці, де вперше і виник термін ***неологізм*** у 1735 році [41, 530], це поняття тлумачать як: 1) схильність активно вживати нові слова або старі слова у новому значенні; 2) вживання нових слів або старих слів у новому значенні; 3) нові слова або старі слова у новому значенні [40, 712]. Усі три дефініції можуть інтерпретуватися як явища: перша – у психолінгвістичному або психіатричному планах, друга – у лексикологічному або стилістичному планах, третя – у будь-якому лінгвістичному плані (оскільки слово є найфундаментальнішою одиницею, яка безпосередньо або опосередковано вивчається на всіх мовних рівнях). Сказане є беззаперечним свідченням інноваційної природи неологізмів. Однак ми вважаємо хибним повне ототожнення понять “інновація” та “неологізм”. Перебуваючи в гіперо-гіпонімічних зв’язках із неологізмами, інновації охоплюють різнопланові мовні явища у їх співвідношенні з рівнями мови. При цьому навіть у межах лексичного рівня інновацією буде і нова одиниця (наприклад, англійський сленгізм XXI століття *hobo’s birthday* для позначення *“темної”*, тобто *побиття людини, накинувши на неї ковдру*, в пенітенціарному сленгу), і новий процес у лексиці (наприклад, поява нового форманта німецького походження *uber-* в сучасній англійській мові), і нова лексична тенденція (наприклад, дихотомічні тенденції до націоналізації / інтернаціоналізації та інтелектуалізації / демократизації в лексиці сучасної болгарської мови [29, 7–11]). Отже, усі неологізми справді є інноваціями, але обсяг поняття останніх є ширшим як у плані досліджуваних мовних рівнів (фонологічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний), так і в плані щаблів абстрактності мовних явищ (нова одиниця → новий процес → нова тенденція).

Враховуючи все сказане вище, ***неологізм*** можна визначити як *одиницю лексичного або фразеологічного рівня, яка характеризується абсолютною або відносною новизною за актуалізаційним, генетичним, глосематичним, денотативним і / або мовно-мовленнєвим параметрами*.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Двома фундаментальними проблемами, пов’язаними зі встановленням обсягу поняття “неологізм”, є, з одного боку, суперечливість новизни, а з іншого – делімітація мовних рівнів, на яких реалізуються неологізми. Подолання першої проблеми досягається в лінгвофілософській теорії неологізмів, яка ґрунтується на делімітації 5 параметрів невизначеності поняття “новизна”. Вирішення другої проблеми ґрунтується на усталеній інтернаціональній традиції дослідження неологізмів у межах лексичного та фразеологічного рівнів.

Онтологію співвідношення між поняттями “неологізм” та “оказіоналізм” найяскравіше розкриває еволюційний підхід завдяки виявленню генетичного зв’язку між поняттями та врахуванню узуалізації як фактора хронологічної варіативності в мові.

Експансія неологізму на інші мовні рівні не є виправданою. Натомість інновації на фонологічному, морфонологічному, морфологічному, словотвірному та синтаксичному рівнях є вкрай перспективними об’єктами дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : УРСС: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.

2. Бодик О. П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. / О. П. Бодик, Т. М. Рудакова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 416 с.

3. Введение в философию: Учеб. пособие для вузов / Авт. колл. : Фролов И. Т. и др. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : Республика, 2003. – 623 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с.

5. Габинская О. А. Типология причин словотворчества / О. А. Габинская. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1981. – 153 с.

6. Гак В.Г. О современной французской неологии / В. Г. Гак // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1978. – С. 37–52.

7. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І.С. Олійник. – К . : Вища школа, 1985. – 360 с.

8. Гармаш О. Л. Англомовна епідигматика та розвиток вокабуляру / О. Л. Гармаш. – Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2009. – 128 с.

9. Головко О. М. Типологічна характеристика англомовних неологізмів / О. М. Головко // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки, 2009. – №6. – С. 235–239.

10. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка: учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.И. Заботкина. – М., Высш. шк., 1989. – 126 с.

11. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.

12. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю.А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.

13. Иванова Е. В. Лексикология и фразеология современного английского языка: учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / Е.В. Иванова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издательский центр "Академия", 2011. – 352 с.

14. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж.В. Колоїз // Вісник Запорізького ун-ту: Філологічні науки. – Запоріжжя, 2002. – №3. – С. 78–83.

15. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: Монографія / Ж.В. Колоїз. – Київ: Акцент, 2007. – 310 с.

16. Король Т. В. Об экстралингвистических условиях актуализации внутренней логико-семантической валентности при образовании лексических инноваций / Т.В. Король // Неологизмы в лексике, грамматике и фонетике. – Рига, 1985. – С. 80–85.

17. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов / Н.З. Котелова // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, 1978. – С. 5–26.

18. Краткий понятийно-терминологический справочник по этимологии и исторической лексикологии / Ж. Ж. Варбот, А. Ф. Журавлев. – Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, Этимология и история слов русского языка, 1998. – Режим доступа: http://etymolog.ruslang.ru/doc/etymologyterms.pdf.

19. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти: дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Лисецька Наталія Григорівна. – Луцьк, 2003. – 200 с.

20. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 152 с.

21. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). Учебн. пособие для филол. фак. ун-тов / А. Г. Лыков. – М.: "Высш. школа", 1976. – 120 с.

22. Маринова Е. В. Основные понятия и термины неологии / Е. В. Маринова // Языки профессиональной коммуникации: междунар. науч. конф., 21-22 октября 2003 г.: материалы. – Челябинск, 2003. – С. 243–247.

23. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т.В. Матвеева. – Ростов-на-Дону: "ФЕНИКС", 2010. – 563 с.

24. Плотникова Л. И. Этап активизации новообразований (на материале словарей новых слов русского языка) / Л. И. Плотникова // Русская академическая неография (к 40-летию научного направления): материалы междунар. науч. конф. – СПб: Лема, 2006. – С. 129–132.

25. Попова Т. В. Русская неология и неография: Учебное пособие / Т. В. Попова. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2005. – 96 с.

26. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя. – 3-е изд., испр. и доп. / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М.: Просвещение, 1985. – 357 с.

27. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

28. Сенько Е. В. Теоретические основы неологии: учебное пособие / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ф. Алефиренко. – Владикавказ: Изд-во Сев.-Осет. гос. ун-та, 2001. – 107 с.

29. Сорока О. Тенденції розвитку сучасного болгарського лексикону / О. Сорока // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Випуск 56. – Частина 1. – С. 3–13.

30. Стишов О. А. Назви осіб в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть (на матеріалі ЗМІ) / О. А. Стишов // Неологічні назви осіб у сучасних слов’янських мовах. – Рівне – Оломоуць, 2011. – С. 9–40.

31. Тропина И. А. Наречия-инновации: лингвопрагматический аспект: дисс. … канд. филол. наук: 10.02.01 / И. А. Тропина. – Ростов-на-Дону, 2007. – 148 с.

32. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В. Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

33. Чиркова Е. К. О критериях отграничения окказиональных слов от новых слов литературного языка / Е. К. Чиркова // Современная русская лексикография. – Л.: Наука, 1975. – С. 91-102.

34. Эйто Дж. Словарь новых слов английского языка / Дж. Эйто. – М.: Рус. яз., 1990. – 434 с.

35. Эпштейн М.Н. Типы новых слов: футурологизм, однословие, протологизм… / М. Н. Эпштейн // Русская академическая неография (к 40-летию научного направления): материалы межд. конф. / Отв. ред.: Т.Н. Буцева, О. М. Карева. – СПб: Институт лингвистических исследований РАН, 2006. – С. 180–184.

36. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

37. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми та оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування: дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Янков Анатолій Вікторович. – Львів, 2004. – 276 с.

38. Babich G.N. Lexicology: A Current Guide / G.N. Babich. – Yekaterinburg – Moscow: Ural Publishers – Great Bear, 2005. – 176 s.

39. Baldick C. The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms / C. Baldick. – Oxford University Press, 2001. – 280 p.

40. Dictionnaire de la langue française / par É. Littré. – Paris: Librairie Hachette et Cie, 1874. – Tome troisième (I-P). – 1396 p.

41. Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica / Diretto da G.L. Beccaria. – Piccola Biblioteca Einaudi, 2004. – 882 p.

42. Hohenhaus P. Lexicalization and Institutionalization // Handbook of Word-Formation / Štekauer P. and Lieber R. (eds.). – Springer, 2005. – p. 353–373.

43. Quinn E. A Dictionary of Literary and Thematic Terms / E. Quinn. – NY: Fact On File, Inc., 2006. – 474 p.

44. The Handbook of Language Variation and Change / ed. by J.K. Chambers and N. Schilling. – Wiley-Blackwell, 2013. – 578 p.

45. Trask R.L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics / R.L. Trask. – Routledge, 1996. – 335 p.

УДК 811.11'42

КОРЕЛЯЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ СМИСЛОТВОРЕННЯ

Головащенко Ю. С.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто кореляцію художнього тексту і дискурсу в процесі художньої комунікації. У координатах когнітивно-дискурсної парадигми текст видається продуктом функціонування дискурсу як динамічного контексту творення текстового смислу. Смисл художнього тексту інтерпретується на основі його лексичної структури у певному комунікативно-дискурсному оточенні.

Ключові слова: *художній текст, дискурс, комунікація, смисл, автор / адресант / відправник, читач / адресат / реципієнт.*

Головащенко Ю. С. Корреляция художественного текста и дискурса: коммуникативно-деятельностный аспект смыслообразования*. В статье рассмотрено корреляцию художественного текста и дискурса в процессе художественной коммуникации. В координатах когнитивно-дискурсной парадигмы текст представляется продуктом функционирования дискурса как динамического контекста творения текстового смысла. Смысл текста интерпретируется на основании его лексической структуры в определенном коммуникативно-дискурсном окружении.*

Ключевые слова: *художественный текст, дискурс, коммуникация, смысл, автор / адресант / отправитель, читатель / адресат / реципиент.*

Golovashchenko Yu. S. Literary text vs. discourse correlation: communicative and activity-oriented aspect of meaning mediation. *The article highlights Fiction vs. Discourse correlation in the process of literary communication. Communicative and discursive framework views text as a product of discourse functioning, which creates a dynamic context for mediation of meaning throughout the text. The overall meaning of a literary text is to be interpreted on the basis of lexical structure in the relevant communicative and discursive setting.*

Key words: *fiction, discourse, communication, meaning, author / giver / sender, reader / addressee / recipient.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Прагматичний потенціал мови реалізується в процесі творення дискурсу і детермінується особливостями мисленнєвої, комунікативної і когнітивної діяльності комунікантів та мовними стратегіями і тактиками, релевантність яких зумовлена певним типом дискурсу. Нерозривний взаємозв'язок мови і дискурсу демонструє діалектична модель Р. де Богранда, в якій дискурс є "теоретичною практикою" (theoretical practice), а мова – "практичною теорією" (practical theory) [18, 21]. Суголосною в цьому руслі є гіпотеза Дж. МакГарді Сінклера про здатність дискурсу до передбачення (prospective qualities of discourse) [17, 15], що корелює із ключовою функцією мови – "постійне простягання вперед" (*"it constantly prospects ahead"*) [17, 15]. Практичне вивчення їх обопільного впливу можливе у площині тексту, де дискурсний і мовний вектори знаходять свої точки перетину, а текст як результат когнітивно-комунікативної діяльності виявляється зануреним не лише в мову, а й у дискурс.

© Головащенко Ю. С. Кореляція художнього тексту і дискурсу: комунікативно-діяльнісний аспект смислотворення

Проблема співвідношення тексту і дискурсу й досі не втратила актуальності у лінгвістиці. Слушним буде припущення, що зміцнення позицій лінгвістики тексту і дискурсології як окремих галузей дослідження викликало необхідність переглянути тлумачення цих центральних і водночас найбільш дискусійних понять з метою їх конкретизації в когнітивно-дискурсній парадигмі.

Метою цієї статті є з'ясування ролі художнього тексту в процесі художньої комунікації за моделлю "адресант → повідомлення → адресат" та розкриття смислового аспекту в його інтерпретації з урахуванням дискурсного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тлумачення дискурсу як широкого терміна ("an umbrella term"), що об'єднує окремі дискурсно значущі елементи різних текстів у спільну множину [19, 4-5], видається виправданим з метою підсилення контрадикторності формалізовано обмеженого тексту та експансивного дискурсу і, відтак, встановлення чіткіших характеристик обох понять у процесі їхньої кореляції.

Поняттєво-термінологічна градація дискурсу пройшла значний спектр коливань: у методі дистрибутивного аналізу З. Гарріса дискурс ототожнювався з мовою і мовленням; з появою лінгвістики тексту (зокрема завдяки В. Дресслеру) дискурс вважався текстовою категорією; в Е. Бенвеніста трактування дискурсу передбачало антропоцентричну інклюзивність; зрештою когнітивна експлікація дискурсу як "моделі ситуації" (Т. вай Дейк), що залучає екстралінгвістичні фактори і фонові знання комунікантів, акцентувала роль суб'єктивного субстрату в процесах розуміння і продукування дискурсу [6, 16; 10, 317].

У В. І. Карасика знаходимо інтеракцію тексту і дискурсу в моделі "процес – результат" і витлумачення дискурсу як "тексту, зануреного в ситуацію спілкування, або ж навпаки – як спілкування за допомогою тексту" [7, 278]. А. М. Приходько наголошує на гіпо-гіперонімічній кореляції "загальне – часткове" [13, 38], в якій текст є конститутивним фундаментом дискурсу, а другий вибудовується над ним і розширюється над неозорим видноколом всіх існуючих текстів.

Не менш часто взаємозв'язок тексту і дискурсу репрезентується антитезою статичності тексту і динамічності дискурсу. Сутність дискурсу витлумачується функціональною спрямованістю та комунікативно-прагматичною дієвістю; сутність тексту, за словами Кубрякової О. С., слід вбачати в його семіотичному аспекті з урахуванням таких критеріїв, як інформаційна самодостатність, цілеспрямованість, протяжність [8, 510–515].

На наш погляд, протиставлення текст vs. дискурс слушно відобразити в координатах симетричної поляризації інтровертність тексту vs. екстравертність дискурсу.

Екстравертність дискурсу висуває на передній план його перформативні характеристики, які реалізуються в комунікативній ситуації з урахуванням триєдності середовища, режиму і стилю спілкування [13, 40].

Відповідно, інтровертність тексту опирається на діалектичний зв'язок цілісності і зв'язності, що проектується значною мірою на лексичну структуру тексту, і найяскравіше візуалізується в художньому тексті в результаті аналізу лексико-семантичних зв'язків, що пронизують сіткою текстове мереживо.

Виклад основного матеріалу. Художній текст (далі – ХТ) як об'єкт лінгвістичних пошуків привертає неабиякий інтерес сучасних мовознавців, особливо з огляду існування декількох підходів до його вивчення: лінгвоцентричний**,** текстоцентричний**,** антропоцентричний і когнітивний [2, 15]. Та власне надмірна увага до проблем визначення тексту, зокрема й ХТ, зумовила багатоманітність трактувань цього поняття і дискусії щодо доцільності єдиного і загальноприйнятого пояснення феномену тексту. У зв'язку з цим, відрізняється й спектр ознак і категорій ХТ, який залежить безпосередньо від напрямку, мети і завдань дослідження.

Серед більшості науковців не викликає сумніву твердження, що ключовими категоріями ХТ є цілісність і зв'язність (когерентність / семантична неаддитивність і когезія) [2, 41; 3, 67; 5, 146; 11, 57], які характеризують його зі смислової і мовної сторін відповідно. За такого категоріального апарату особлива вага надається іманентній семантичній структурі ХТ, що полягає у внутрішньотекстовій комунікативній взаємодії лінгвістичних, когнітивних і соціальних факторів [10, 317; 19, 4]. Структурна організація ХТ об'єктивується двома типами зв'язків – лінійними і вертикальними (Алєфірєнко М. Ф.) [1, 309] – або двома структурними рівнями – поверхневим і глибинним (Тураєва З. Я.) [15, 56], що слугують аргументом на користь семіотичної просторовості ХТ. Крім цього, структуралістське бачення ХТ накладає синтактикоцентричний імператив [3, 58] у його дослідженнях, що виражається термінологічною актуалізацією речення, висловлювання, надфразної єдності і тексту як конститутивних одиниць текстової структурної ієрархії (Москальська О. І.) [12, 16].

Когнітивно-дискурсний вектор нинішніх лінгвістичних студій змістив акцент на роль ХТ у процесі художньої і текстової комунікації в бік концентрації уваги на його дискурсній автохтонності й інтерпретації ХТ як точки згущення його прагматичних, функційно-дієвих, когнітивних і комунікативних властивостей. З огляду на це Бехта І. А. зазначає, що "самоцінна текстова структура розпадається: будова тексту стає залежною від прагматичної ситуації породження тексту" [3, 39], а процес комунікації послуговується мовним репертуаром художнього мовлення і несе відбиток художнього дискурсу, базисом якого є людська свідомість [3, 109].

Екстраполяція термінологічної номенклатури теорії мовної комунікації на дослідження ХТ вносить корективи в розгляд ХТ як важливої ланки художньої комунікації. У моделі "автор (адресант) ↔ текст (повідомлення) ↔ читач (адресат)" [3, 72] структура ХТ визначається номінативним і комунікативним компонентами, що формують інформаційне наповнення текстового повідомлення, з якого в процесі комунікації виводиться смисл [4, 101]. Релевантність смислу комунікативної ситуації невід'ємна від дискурсного аранжування, оскільки вимагає врахування антропоцентричної (дискурс є продуктом мовомислення та інкорпорує фактор людської свідомості) та соціальної (дискурс детермінується обставинами соціальної взаємодії людей) складових дискурсу [3, 108–109].

Комунікативний підхід кваліфікує роль ХТ з одного боку як наслідок / результат процесу спілкування з утворенням певної семіотичної структури ХТ, а з іншого, – як поле творення дискурсу із залученням мовного і паралінгвального контекстів [4, 101].

Дослідження ХТ у процесі комунікації стали основою для розвитку комунікативного-діяльнісного підходу, в якому будь-який текст, і відповідно ХТ, подається за формулюванням Сидорова Є. В. як "предметно-знакова ланка акту мовленнєвої комунікації" [14, 151]. Разом із Сидоровим Є. В., Болотнова Н. С. виділяє два процеси, що розкривають комунікативно-діяльнісний потенціал ХТ: первинну (орієнтир ХТ автора / адресанта / відправника становить імплікована особистість читача / адресата / реципієнта) і вторинну комунікацію (діяльність читача / адресата / реципієнта спрямована на інтерпретацію комунікативного змісту повідомлення) [5, 113; 14, 146-149]. Відповідно, структура ХТ витлумачується (1) на інформаційно-смисловому і прагматичному рівнях (2) у лінгвальному та екстралінгвальному аспектах [5, 239].

Комунікативність тексту як основа для розгортання комунікативної діяльності передбачає інтеграцію і субординацію всіх текстових рівнів з орієнтацією на отримання зворотного комунікативного зв'язку з боку реципієнта і координації комунікативних діяльностей адресата і адресанта у ході сприйняття й інтерпретації ХТ [5, 225–226; 14, 155].

З огляду на те, що в процесі художньої комунікації ХТ виконує роль інформаційно-смислового медіуму, необхідним кроком в аналізі ХТ є його семантична інтерпретація – з'ясування змісту і смислу як двох нерозривних семіотично значущих сторін. Мовна оболонка ХТ є дискурсно обумовленою: формально мовна об'єктивація ХТ була продиктована екстралінгвістичними

чинниками з урахуванням культурного, історичного і соціального контекстів [5, 239–240], а структура ХТ видається лінгвістично прийнятною у зв'язку з існуючими умовами і поставленою ціллю комунікативної ситуації [3, 55]. Лінгвосемантичний аналіз мовних засобів ХТ, які займають чільне місце у виконанні заданої адресантом / автором комунікативної функції ХТ, стає дедалі актуальнішим завданням сучасних дискурсно орієнтованих лінгвістичних досліджень, причому семантичний аналіз, як слушно зауважує Бехта І. А., слід проводити в напрямку "від смислу тексту до значення слова" [4, 101].

Основою такого аналізу слугує лексична структура ХТ (звідси й поширення лексикоцентричного підходу до ХТ), яка завдяки багатоманіттю семантичних зв'язків слів у ній дозволяє виокремити лексичні центри смислового нагромадження – ключові слова (ключові знаки [11, 84] за Лукіним В. А.). Зауважимо, що емфатизація ключових слів пов'язана з їх функцією смислових згустків у семантичному просторі ХТ [11, 87], що у процесі поступового розгортання ХТ сприяє виявленню підтекстового фону [9, 60] та в результаті сприйняття забезпечує цілісну інтерпретацію ХТ.

На наш погляд, алгоритм аналізу лексичної структури ХТ детермінується, по-перше, специфікою обраного ХТ як твору певного літературно-художнього напряму; по-друге, методологічним апаратом в межах пануючої наукової парадигми. Так, Лєліс О. І. деталізує смисловий компонент у лексичній структурі ХТ із заувагою на таку ієрархічність лексичних одиниць: естетично значимі слова, тематичні слова, ключові слова, ідеослова та словообрази [9, 59–60]. У Чуріліної Л. М. лексична структура ХТ витлумачується за допомогою поняття текстової лексичної теми, що репрезентується в ХТ індивідуальним лексиконом персонажа [16, 65] з його подальшим поділом на семантичні поля.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Кореляція ХТ і дискурсу в когнітивно-дискурсній парадигмі постулюється діадою "частина – ціле" або "результат – діяльність". Дискурсний чинник творення ХТ охоплює звернення ХТ до соціальної дійсності, вплив культурної епохи та антропоцентричний ракурс ХТ, що полягає в його двосуб'єктній комунікативній направленості.

Із позицій теорії комунікації ХТ видається повідомленням – носієм інформації, у якому відправником / автором закладений певний смисл. У процесі комунікації смисловий компонент ХТ набуває особливої цінності з огляду на художньо-естетичну функцію і феномен авторської валоризації значення, що знаходить своє відображення в лексичній структурі ХТ. Інтенція автора окреслює простір ХТ як смислове поле, всередині якого атоми індивідуально-авторських смислів взаємодіють одне з одним, вибудовуючи унікальну лексичну системність ХТ. За умови семіотичної даності ХТ лексичний рівень займає вузлову позицію на перетині внутрішньотекстових семантичних взаємозв'язків, які утворюють винятковий вимір семантичного простору даного ХТ.

Відтак, вивчення структуризації лексики в ХТ, семантичного аспекту її функціонування і моделювання семантичного простору ХТ є важливими кроками в інтерпретації смислу ХТ становлять перспективу нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: Монография / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Бабенко Л. Г., Каразин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; Практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Каразин. – 2-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 496 с.
3. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І. А.Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с. – Бібліогр. : с. 276.
4. Бехта І. А. Функційно-прагматична дієвість тексту у світлі когніції й дискурсу // Людина. Комп'ютер. Комунікація / збірник наукових праць [за ред. О.П. Левченко]. – 2013. – Львів : Вид-во Львівська політехніка. – С. 99–103.
5. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учеб. пособие / Н. С.Болотнова. – 4-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 520 с.

6. Загнітко А. Лінгвістика тексту : хрестоматія / А. Загнітко, Г. Монастирецька. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 164 с.

7. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И.Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.

8. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Елена Самойловна Кубрякова // Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира . – Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 505–518. – (Язык. Семиотика. Культура).

9. Лелис Е. И. Роль лексической структуры художественного текста в экспликации подтекстовых смыслов (на материале рассказа А. П. Чехова "Дама с собачкой") / Е. И. Лелис. – Известия высших учебных заведений. – Серия "Гуманитарные науки". – 2012. – Том 3 (1). – С. 59–64.

10. Лещенко Г. В. Дискурсивний компонент у структурі тексту / Г. В. Лещенко // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – Серія : Германська філологія. – 2014. – Вип. 690-691. – Чернівці : Видавничий дім "РОДОВІД". – С. 316–320.

11. Лукин В. А. Художественный текст: основы лингвистической теории и элементы анализа : учеб. Для филол. спец. вузов / В. А.Лукин. – М. : Изд-во "Ось-89", 1999. – 192 с.

12. Москальская О. И. Грамматика текста (пособие по грамматике немецкого языка для ин-тов и фак. иностр. яз.) : учеб. пособие. – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.

13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

14. Сидоров Е.В. Онтология дискурса / Е. В. Сидоров. – 2-е изд. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 232 с.

15. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика): учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2013 "Иностр. яз." / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.

16. Чурилина Л. Н. Антропоцентрический принцип в исследовании лексической структуры художественного текста / Л. Н.Чурилина. – Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – Том 3 (5). – 2003. – С.63–75.

17. De Beaugrande R. Language, discourse and cognition: Retrospects and prospects / Robert de Beaugrande // Approaches to Cognition Through Text and Discourse [edited by Tuija Virtanen]. – Berlin : Walter de Gruyter, 2004. – P. 17–32.

18. Sinclair J. McH. Trust the text / John McH. Sinclair // Advances in Written Text Analysis [edited by Malcolm Coulthard]. – London: Taylor & Francis e-Library, 2004. – P. 12–25.

19. Tanskanen S.-K. Collaborating towards Coherence: Lexical cohesion in English Discourse / Sanna-Kaisa Tanskannen. – Amsterdam: John Benjamins B.V., 2006. – 192 p.

УДК 81-139

ЗАСАДИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Голубенко Н. І.
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена проблемам перекладу концептуального змісту вербальних одиниць у методологічному ракурсі. Доведено, що переклад – це цілеспрямована лінгвопсихоментальна перетворююча діяльність особистості.

Ключові слова: *перекладознавство, інтерпретація, концепт, концептосфера, концептуальний аналіз.*

Голубенко Н. И. Принцип концептуального анализа в переводоведении*. Статья посвящена проблемам перевода концептуального содержания вербальных единиц с методологической точки зрения. Доведено, что перевод – это целенаправленная лингвопсихоментальная преобразующая деятельность личности.*

Ключевые слова: *переводоведение, интерпретация, концепт, концептосфера, концептуальный анализ.*

Holubenko N. I. Principles of conceptual analysis in Translation Studies. *The article deals with translation problems of conceptual content of verbal units which are examined through methodological point of view. Translation is presented as teleological language and psychomental transforming act of the interpreter's identity.*

Key words: *theory and practice of translation, interpretation, concept, conceptual sphere, conceptual analysis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні лінгвістичні дослідження все частіше звертаються до вивчення процесів сприймання, зберігання, переробки та передачі інформації про навколишню дійсність за допомогою мовних засобів [9]. Це призвело до формування нового напряму мовознавства – когнітивної лінгвістики. Когнітивний підхід спрямований на вивчення процесів сприймання світу, виявлення універсальних когнітивних категорій та особливостей їх репрезентації у номінативному просторі мови. Однак, синтез функціонально-комунікативної і когнітивної наукових парадигм зумовив новий підхід до традиційних галузей мовознавства, однією з яких є перекладознавство. Кубрякова О. С. [5] та Селіванова О. О. [8] вважають, що принципи експансіонізму, антропо- і етноцентризму, психоменталізму і креативності, які властиві сучасній лінгвістичній методології, забезпечують розгляд перекладу як цілеспрямованої лінгвопсихоментальної перетворюючої діяльності особи, що співвідносить власний інтерпретативний процес тексту-оригіналу із програмуванням інтерпретації адресатом тексту-перекладу. Така діяльність перекладача як рекреативної системи, на думку Селіванової О. О., занурена у множинні діалогічні відносини, що породжуються співвіднесеністю всіх компонентів інтерпретативно-породжувального дискурсу, яким є переклад, з інтеріорізованим буттям і семіотичним універсумом [8].

Паралельно з появою терміна "концепт", який став основним в термінологічному апараті когнітивної лінгвістики, з'явилась форма наукових досліджень під назвою "концептуальним аналіз". Метод концептуального аналізу (МКА) є сьогодні основним і у терміносистемі

© Голубенко Н.І. Засади концептуального аналізу в перекладознавстві

різних гуманітарних наук: філософії, гендерології, культурології, міжкультурної комунікації, соціології та психології. Цей метод дає можливість вивчати концепт не лише як явище однієї з перерахованих вище наук, а як комплексного поняття, одиниці загальної концептуальної моделі світу, розуміння якого уможливлює адекватність перекладу, що і зумовлює ***актуальність*** дослідження.

Метою статті є розгляд МКА як основного механізму досліджень когнітивної лінгвістики, як способу вивчення концептуальної будови мови, яка у контексті художнього перекладу надає ширші можливості для проникнення в природу індивідуально-авторського світосприйняття.

Вивчення концепту в зазначеному ракурсі – як категорії, відображення якої забезпечує смислову й прагматичну адекватність перекладу, є **об'єктом** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному перекладознавстві все більше уваги приділяється відтворенню національної специфіки концептосфер різних народів. Головними напрямками досліджень концептів у перекладознавстві є опис способів їх вербалізації у певному дискурсі, що відображено у працях Арутюнової Н. Д. [2], А. Вежбицької [3], Карасика В. І. [4], Кубрякової О. С. [5], та виявлення особливостей їх структурування з метою відтворення способів перевербалізації цих концептів цільовою мовою – Адоніна Л. В. [1], Селівнова О. О. [8], Стернін І. А. [9], Фесенко Т. А. [10]. Серед досліджень, що стосуються когнітивного аспекту перекладу, є робота Фесенко Т. А., яка присвячена вивченню проблеми перекладу концептуального змісту вербальних одиниць [10].

Виклад основного матеріалу. Концепт – це одиниця мислення або пам'яті, яка має відносно впорядковану внутрішню структуру, є результатом пізнавальної діяльності особистості та суспільства і несе комплексну енциклопедичну інформацію про відображений предмет або явище, інтерпретацію певної інформації громадською свідомістю та про ставлення певної лінгвокультурної спільноти до відповідного явища чи предмета. Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини становить її концептуальну систему. Кожна мова специфічна, в ній відображений своєрідний національний характер. Оскільки різні мови концептуалізують світ по-різному, то через зіставлення мов виявляються відмінні мовні і концептуальні картини, які, у свою чергу, можна представити як сукупності концептосфери.

Теоретико-методологічною основою досліджень концепту в перекладознавстві є інтерпретативна теорія перекладу, що розглядає переклад як комунікативний процес, у якому беруть участь відправник вихідного тексту, перекладач та реципієнт кінцевого тексту, та лінгвокультурний підхід до визначення концепту, запроваджений В. І. Карасиком [4], що уможливлює виділення вербалізованої (у вигляді поняттєвого поля) частини концепту.

Проблема розуміння МКА є досить складною, оскільки під цим методом науковці, а саме Арутюнова Н. Д., А. Вежбицька, Жаботинська С. А., Кубрякова О. С., Селівнова О. О. та ін., мають на увазі різні прийоми або їх сукупність. Проте всі проаналізовані нижче роботи об'єднані спільною метою, а саме розумінням концепту як об'єкта аналізу. МКА є важливим, зокрема, у когнітивній лінгвістиці, для відновлення структури концепту та його місця у мовній картині світу досліджуваного культурного соціуму, що дозволяє відкрити таємниці мовної свідомості носіїв певної культури та полегшити дослідження в рамках культурології, теорії міжкультурної комунікації, перекладознавства та ін. Крім того, МКА застосовується для вивчення концептів як когнітивних структур, що лежать в основі мовної поведінки індивіда (А. Вежбицька, Нікітіна С. Є., Рахіліна К. В., Степанов Ю. С. та ін.). Розуміння МКА як сукупності прийомів та методик варіює залежно від способів його тлумачення: зокрема, МКА може усвідомлюватися як дослідження "сполучуваності різних одиниць" або як дослідження фреймової семантики (аналізу), тобто "формалізованого опису діяльності людини в контексті ситуації" [6, 189].

Засобами вербалізації концепту на мовному рівні, як відомо, можуть виступати лексичні, фразеологічні та паремійні одиниці (деякі науковці включають також тексти), і, відповідно, концептуальний аналіз полягає у фіксації та інтерпретації смислу цих одиниць, що зближує його із семантичним аналізом. Іноді науковці так і називають його концептуально-семантичним. Так, Телія В. М. вбачає зміст МКА у визначенні шляху "пізнання смислу концепту для того, щоб записати результат формалізованою семантичною мовою" [7, 17]. Згідно з працями Нікітіної С. Є. та Рахіліної К. В., концептуальний аналіз співвідноситься з семантичним аналізом і полягає у фіксації та тлумаченні найбільш частотних семантичних сполучень, що містять інформацію, релевантну для семантичного опису імен.

Метою МКА, на думку Арутюнової Н. Д., виступає моделювання концепту і установлення його зв'язків з іншими концептами, що здійснюється шляхом не лише опису смислів кожного окремого слова, але й визначенням специфіки цілого концептуального поля і логічних відношень між його компонентами [2, 184]. Цей метод дозволяє проникнути в глибинну семантику твору задля виявлення та розпізнавання тих концептів, на яких базується концептуальний простір – в тому числі, з метою їх адекватного відтворення у перекладах.

Кубрякова О. С. проводить різницю між семантичним та концептуальним аналізом за метою кожного з цих методів. Так перший, на її думку, "спрямований на експлікацію семантичної структури слова, уточнення денотативних, сигніфікативних і конотативних значень, що її реалізують, і веде до роз'яснення слова", а другий передбачає "пошук спільних концептів, які підведені під один знак і наперед визначають буття знака як когнітивної структури" [5, 97].

Спираючись на розглянуті праці, результатом МКА вважатимемо реконструкцію структури концепту, його внутрішніх та зовнішніх зв'язків у мовній картині світу певного культурного соціуму, а також співвіднесення її зі структурою відповідного концепту іншого соціуму. Під час аналізу буде здійснено не лише окреслення певного концепту, але й його структурування, виокремлення найбільш характерних ознак. За основу запропонованого методу було взято прийоми та методики (див. роботи Агаркової Н. Е., Клименко М. П., Старко В. Ф. та ін.), а також доповнену та перероблену методику вивчення концептів Попової З. Д. та Стерніна І. А. в інтерпретації Адоніної Л. В.. Отже, як МКА пропонуємо використовувати поєднання таких методик:

1. *Побудова номінативного поля концепту*, тобто встановлення та опис сукупності значень мовних засобів, що номінують концепт та його окремі ознаки. В номінативне поле концепту входять його прямі номінації (ключове слово та його синоніми), номінації різновидів денотата концепту, асоціативне поле ключового слова-репрезента концепту (виражають ознаки, які віднесемо до ядра концепту), а також стійкі порівняння, фразеологічні одиниці та паремії (периферія змісту концепту). Побудова номінативного поля концепту здійснюється на основі використання лексикографічних джерел (тезаурусних, синонімічних, тлумачних, фразеологічних словників) та різножанрових текстів, створених однією лінгвокультурною спільнотою.

А. Вежбицька, яка заклала основи концептуального аналізу, вважала зазначену методику найнадійнішим прийомом МКА. Його результатом слугує вербальне формулювання відповідного концепту [3, 36]. Основним недоліком традиційних процедур опису семантики вважається ігнорування знань про світ, його мовну та концептуальну картини у свідомості носіїв мови [3, 33–34].

2. *Виявлення когнітивних ознак, що формують концепт*. Під когнітивною ознакою ми, услід за Поповою З. Д., розуміємо "окрему ознаку об'єкта, відображену в структурі досліджуваного концепту" (цитата за Адоніною Л. В.) [1, 273]. Когнітивні ознаки, що формують зміст концепту, відповідають семам і виявляються в результаті семантичного аналізу номінативного поля концепту, а також на основі когнітивної інтерпретації асоціатів,

як мовних репрезентацій цих ознак, і віддзеркалюють усі стереотипізовані знання, уявлення, вірування, образи, тощо, асоційовані з феноменом, репрезентованим концептом у певній лінгвокультурі. Важливим при вивченні текстових джерел є також дистрибутивно-статистичний аналіз мовних вербалізаторів досліджуваного концепту. Чим частіше слова чи вирази, що виражають певну концептуальну ознаку, вживаються разом для вербалізації певного концепту, тим ближче знаходяться ці ознаки до ядра концепту. Відповідно, із зменшенням частотності вживання інші концептуальні ознаки відносять до периферії.

3. *Побудова структури концепту* передбачає виділення образного, інформаційно-поняттєвого та інтерпретаційного полів. Образний компонент у структурі концепту виступає "базовим прошарком", що включає дві складові – перцептивний та когнітивний образи, які відображають образні характеристики предмета, що концептуалізується. Інформаційно-поняттєвий компонент, за Карасиком В. І., включає найбільш суттєві ознаки предмета чи явища – це "мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту стосовно того чи іншого ряду концептів…" [1, 277]. І, нарешті, інтерпретаційне поле концепту слугує його периферією і містить оцінки і трактування змісту ядра концепту національною, груповою та індивідуальною свідомістю.

4. *Представлення концепту у схематичному вигляді*, включаючи центральну ядерну зону та периферію, що гіпотетично репрезентує відповідний концепт. Така репрезентація, власне, і є одним із першочергових завдань концептуального аналізу. Усі дослідники концептів сходяться на думці, що концепт не є однорідним за своєю структурою. Деякі науковці пропонують метафорично зобразити його у вигляді хмари (Попова З. Д. та Стернін І. А.), у вигляді снігової кулі (Болдирєв М. М., Токарєв Г. В.) або навіть плоду (Стернін І. А.). Усі ці метафори обумовлені наявністю у структурі концепту базового прошарку (кісточки плоду, за Стерніним І. А.) та інших додаткових периферійних ознак, які ніби нашаровуються на ядро. До ядра концепту відносимо не лише ознаки, відображені у семантиці ключових слів, але й ознаки, отримані в результаті асоціативного експерименту, оскільки останні якраз і формують чуттєвий образ концепту. Крім ядра, у структурі концепту прийнято виділяти периферійну зону – "об'ємну інтерпретаційну частину – сукупність слабко структурованих предикацій, що відображають інтерпретацію окремих концептуальних ознак і їх сполучень у вигляді тверджень, установок свідомості, що випливають в даній культурі зі змісту концепту" [9, 61]. Іншими словами, до периферії відносять ознаки концепту, виражені прислів'ями, приказками, афоризмами, крилатими висловами, що побутують у мовно-культурному соціумі.

5. *Порівняльний аналіз об'єктивації концепту в мовній картині світу* проводиться на матеріалі двох або кількох мов. Тлумачення одного і того ж концепту варіює у носіїв однієї мови і яскраво спостерігається при співставленні його мовних об'єктивацій носіями різних мов. Порівняння інтерпретаційних полів концептів, що складають мовні картини світу різних мовно-культурних груп, дає можливість виявлення національних особливостей оцінки і трактування досліджуваних концептів носіями різних мов.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, здійснюючи переклад, перекладач свідомо або неусвідомлено включає в нього власне розуміння оригіналу і встановлює баланс зіставлення двох мов, культур, онтологій. Він стає не тільки інтерпретатором, але й аналітичним критиком художнього тексту. При здійсненні перекладу доречним вважаємо застосування й МКА для текстів, тому що спільність глибинних структур текстів оригіналу та перекладу слугує надійною базою перекладацького процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адонина Л. В. Методика концептуального анализа (на примере концепта ЖЕНЩИНА) / Л.В. Адонина // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – №1. – С. 272 – 282.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. , 1999. – 896 с.

3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.

4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / Владимир Иллич Карасик. — М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

5. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картины мира. – М. , 1988 – С. 141–172.

6. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.] под ред. Е. С. Кубряковой. – М. , 1997 – 245 с.

7. Полюжин М. М. Про синкретичні теорії концепту / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород, 2006. – С. 5–21.

8. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.

9. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание/ Под ред. И. А.Стернина. – Воронежский государственный университет, 2001. – С. 58–71.

10. Фесенко Т. А. Перевод в зеркале когнитивной науки / Т. А. Фесенко // С любовью к языку. – М. – Воронеж, 2002. – С. 66–67.

УДК 81:141.311

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ З ДІЄСЛОВАМИ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Гонтаренко Н. М.
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

У статті визначено механізми метафоризації англійських дієслів просторового переміщення людини у медійних текстах на політичну тематику. Реконструкція та аналіз метафоричних моделей характеризується застосуванням інструментарію теорій концептуальної метафори та когнітивної семантики.

Ключові слова: *дієслово просторового переміщення людини, метафорична модель, домен, концептуальний референт, концептуальний корелят.*

Гонтаренко Н. Н. Метафорические модели с глаголами пространственного перемещения человека в современном английском языке. *В статье рассматриваются механизмы метафоризации английских глаголов пространственного перемещения человека в медийних текстах на политическую тематику. Реконструкция и анализ метафорических моделей характеризуется применением инструментария теорий концептуальной метафоры и когнитивной семантики.*

Ключевые слова: *глагол пространственного перемещения человека, метафорическая модель, домен, концептуальный референт, концептуальный коррелят.*

Gontarenko N. M. Metaphoric models with verbs of human locomotion in modern English. *The article focuses on the metaphorization of human locomotion verbs in media texts on political issues. The reconstruction and analysis of metaphoric models is based on the conceptual apparatus of cognitive semantics and the conceptual metaphor theory.*

Key words: *human locomotion verb, metaphoric model, domain, target domain, source domain.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень зумовила нову інтерпретацію багатьох базових мовних категорій, зокрема категорії просторового переміщення. Зміна об'єкта дослідження, перехід до розгляду значення у його різноманітних зв'язках із людиною, її інтелектом, з усіма мисленнєвими та пізнавальними процесами та з тими механізмами, що лежать у їхній основі, суттєво змінює уявлення про сутність цієї категорії.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в опрацюванні теоретичних основ і методологічного апарату дослідження метафоризації дієслів просторового переміщення людини з урахуванням положень теорій концептуальної метафори та когнітивної семантики.

Мета дослідження передбачає аналіз метафоризації дієслів просторового переміщення людини у медійному дискурсі, що покликано розкрити особливості осмислення, систематизації і сприйняття просторових понять. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) розробити теоретичні основи і методологічний апарат дослідження метафоризації дієслів просторового переміщення людини на основі теорій концептуальної метафори та когнітивної семантики; 2) проаналізувати домен HUMAN LOCOMOTION як цілісний поняттєвий простір референтів метафори та побудувати багаторівневу концептуальну модель цього простору. **Об'єктом** аналізу виступають метафоризовані дієслова просторового переміщення людини у політичних медійних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявні монографічні дослідження дієслів просторового переміщення здебільшого присвячені аналізу їхніх лексичних та синтаксичних

© Гонтаренко Н. М. Метафоричні моделі з дієсловами просторового переміщення людини у сучасній англійській мові

особливостей на засадах структурно-семантичного підходу [3; 4; 6; 7]. Окремі монографічні праці висвітлюють семантичні та функціональні аспекти класів англійських дієслів просторового переміщення на засадах когнітивної лінгвістики [1; 5; 10]. Когнітивне моделювання семантики англійських дієслів просторового переміщення людини на сучасному синхронному рівні функціонування мови до цього часу не було предметом лінгвістичних досліджень.

Розгляд метафоризації дієслів просторового переміщення людини у медійному дискурсі здійснюємо шляхом залучення інструментарію теорії концептуальної метафори [8]. Використання такого підходу спрямоване на реконструкцію концептуальних сфер, які відображають рівень осмислення різних аспектів просторового переміщення у свідомості соціуму, представниками якого виступають автори медійних текстів.

Будь-яке дослідження у галузі концептуальної метафори, емпіричний матеріал якого налічує кілька сотень чи тисяч прикладів, потребує застосування певної процедури їх опрацювання з урахуванням основних положень теорії концептуальної метафори. Методологічною основою реконструкції метафоричних моделей з дієсловами просторового переміщення людини слугує концепція Жаботинської С. А. [2]. Сутність, яка осмислюється за допомогою метафори, є концептуальним референтом, а сутність, яка залучається до порівняння і яка має відповідну назву, є концептуальним корелятом. Спільні ознаки, що виявляються при порівнянні референта і корелята, утворюють зону перехресного мапування (cross-mapping). Її формування пов'язане з явищем висвітлення/затемнення (highlighting/hiding), суть якого полягає у тому, що в концептуальній метафорі використовується тільки частина характеристик референтного і корелятивного доменів.

Виклад основного матеріалу. Метафорична модель – це взаємозв'язок між поняттєвими сферами у свідомості носіїв мови, за якого поняттєва система однієї сфери (концептуального корелята) слугує основою для моделювання іншої сфери (концептуального референта). У такій моделі зберігається емотивний потенціал, характерний для концептуального корелята, що створює широкі можливості впливу на емоційно-вольову сферу адресата у процесі комунікативної діяльності.

Результатом проекції корелятивного домена HUMAN LOCOMOTION на референтну поняттєву сферу є концептуальна метафора POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION.

Дієслова просторового переміщення людини утворюють цілісну концептосферу HUMAN LOCOMOTION, яка має свою поняттєву структуру. Для її побудови ми послуговуємося доменною моделлю Р. Ленекера [9], за якою концептосфера є матрицею доменів, домен є мережею субдоменів, а будь-який субдомен у складі домена представлений типовою мережею концептів.

Аналіз фактичних даних – 304 дієслів просторового переміщення людини – показує, що в концептосфері HUMAN LOCOMOTION позначені ними поняття належать до двох доменів – CHANGE OF LOCATION та HUMAN BEING, які репрезентовані багаторівневою мережею субдоменів.

Домен HUMAN BEING, який моделює характеристики та дії суб'єкта переміщення, структурується мережею субдоменів. Просторове переміщення людини відбувається унаслідок застосування її м'язової сили (MUSCULAR EFFORT) або технічних засобів, що починають рухатися за допомогою м'язової сили (MEANS OF LOCOMOTION), у результаті чого людина або група людей (NUMBER OF FIGURES) переміщуються на певній місцевості (LOCALITY) у певному напрямку (DIRECTION) або відносно інших суб'єктів переміщення (CONTIGUOUS FIGURES) зі швидкістю (RATE) та тривалістю (DURATION), які зумовлені моторикою рухів (MOTOR PATTERN). Складовими компонентами переміщення є наявність траєкторії (PATH) та звуку (SOUND EMISSION), що утворюється внаслідок контакту (CONTACT) суб'єкта переміщення із середовищем (MEDIUM). Окрім того, дієслово просторового переміщення людини слугує вербалізатором таких характеристик суб'єкта переміщення як ступінь фізичної

спроможності (PHYSICAL ABILITY), вік (AGE), діяльність (OCCUPATION), порушення норм (VIOLATION), мета (PURPOSE), емоційність (DISPLAY OF EMOTION).

Проаналізуємо поняттєвий простір референтів концептуальної метафори POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION. Метафоризовані дієслова просторового переміщення людини профілюються на багаторівневу концептосферу POLITICS, яка побудована за доменним принципом. Аналіз фактичних даних – 2836 текстових фрагментів – показує, що в концептосфері POLITICS позначені нею поняття (38 різних референтних концептів) належать до 10 доменів, які відповідають складникам політичної діяльності. Це POLITICAL SUBJECT, POLITICAL ATTITUDES, POLITICAL GOALS, POLITICAL STRATEGIES, POWER, POLITICAL ISSUES, POLITICAL OUTCOMES, POLITICAL EVENTS, ECONOMIC ISSUES, LAWS.

Політична діяльність (POLITICS) – це сукупність стратегій (POLITICAL STRATEGIES) політичних суб'єктів (POLITICAL SUBJECTS), спрямована на завоювання та утримання влади (POWER). Політичні інтереси (POLITICAL INTERESTS), відносини (POLITICAL ATTITUDES) та правові норми (LAWS) зумовлюють політичні цілі (POLITICAL GOALS), події (POLITICAL EVENTS) та наслідки (POLITICAL OUTCOMES). Рушійною силою політичної діяльності є економічні (ECONOMIC ISSUES) та політичні проблеми (POLITICAL ISSUES).

Матриця доменів POLITICS структурується такими доменами:

- Домен POLITICAL SUBJECT, який репрезентовано субдоменами POLITICIAN, PARTY, COUNTRY, GOVERNMENT, ADMINISTRATION, ORGANIZATION, ZONE, OFFICIAL, CANDIDATE.
- Домен POLITICAL ISSUES, який репрезентовано субдоменами BIGOTRY, COLONIALISM, NATIONAL IDENTITY, CRISIS, CONFLICT , SERFDOM, SLAVERY.
- Домен POLITICAL GOALS, який репрезентовано субдоменами DEMOCRACY, REFORM, STABILITY, LOOSE RULES.
- Домен POLITICAL ATTITUDES, який репрезентовано субдоменами VICIOUSNESS, CRITICISM, DISAGREEMENT, OBLIVION.
- Домен ECONOMIC ISSUES, який репрезентовано субдоменами INFLATION, HOUSING MARKET, SOCIAL MEDICINE SYSTEM, SPENDING CUTS.
- Домен POLITICAL OUTCOMES, який репрезентовано субдоменами RECOVERY, VICTORY, MATURITY.
- Домен POLITICAL EVENTS, який репрезентовано субдоменами ELECTIONS, WAR, PROTESTS.
- Домен LAWS, який репрезентовано субдоменами TAX, TRADE.
- Домен POLITICAL STRATEGIES, який репрезентовано субдоменами DEFENSE, TALKS.

Елементи концептосфери POLITICS мають різний ступінь метафоризації, який визначається за кількістю метафоричних виразів, співвіднесених з окремим доменом, субдоменом чи концептом. За результатами аналізу, найбільшу кількість метафоричних виразів виявлено у домена POLITICAL SUBJECT. Високий ступінь його метафоризації зумовлений такими чинниками, як експліцитна представленість відповідних референтних концептів у медійному тексті, складність та розгалуженість самого домена.

Високий ступінь метафоризації домена POLITICAL SUBJECT та його зв'язки з іншими доменами, репрезентовані у метафоричних виразах, дозволяють надалі обмежитися аналізом матеріалу, який представляє цей домен (763 одиниці – 32% від загальної кількості прикладів). Метою аналізу на цьому етапі є з'ясування способу взаємодії референтного і корелятивного доменів при створенні концептуальних метафор.

Концептуальна мережа, що структурує зміст референтного домена POLITICAL SUBJECT, демонструє основні напрями його метафоричного осмислення й визначає сполучуваність іменника, який називає цей домен, з дієсловами просторового переміщення людини. Їх

узгодження зі складниками референтного домена відбувається у словосполученнях різних типів:

1) непредикативних:

– дієприслівникових: *"Over the weekend,* ***the Dutch government*** *was left* ***tottering*** *after failing to gain a majority in support of austerity measures, and demonstrators…"* (The New York Times. Hollande and Sarkozy Head to Runoff in French Race. April 22, 2012).

– герундіальних: *"****Tanzania*** *is not alone in* ***limping along*** *with out-of-date and unsuitable laws"* (The Economist. African energy: Eastern El Dorado? April 6, 2012).

– інфінітивних: *"After seeming to* ***totter****,* ***Zimbabwe's president*** *now looks determined to hang on by hook or by crook".* (The Economist. Zimbabwe African National Union Patriotic Front. February 17, 2010).

– дієприкметникових: *"The election, in other words, is a race between* ***limping candidates****. Both men have many admirable qualities, to be sure".* (The Economist. Overview: The choice. October 5, 2012) .

2) предикативних: *"****The euro zone*** *may be* ***limping****, but* ***its largest member*** *is* ***sprinting.*** *Germany grew at its fastest pace for two decades in 2010".* (The Economist. Economics focus: Vorsprung durch exports. February 2, 2011).

POLITICAL SUBJECT, центральний домен концептосфери POLITICS, пов'язаний практично з усіма іншими доменами, що знаходить відображення і в метафоричних виразах, де часто поряд із концептом, який належить до домена POLITICAL SUBJECT, фігурують також концепти, що належать до інших доменів:

- Домени POLITICAL SUBJECT та POLITICAL ISSUES:

"A narrow reading of the decision suggests that ***governments must tiptoe around indigenous concerns****, but can act more boldly when other groups protest, since the ruling was based partly on the International Labour Organisation's indigenous and Tribal Peoples Convention".* (The Economist. Indigenous rights in South America. July 27, 2012).

- Домени POLITICAL SUBJECT та POLITICAL GOALS:

"In 2010, as ***the USA and Europe were limping towards recovery****, Hong Kong was host to the world record sale of a standard sized bottle of wine..."* (The Economist. World: Popping corks on a 270 year vintage, November 11, 2013).

- Домени POLITICAL SUBJECT та POLITICAL ATTITUDES:

*"****Britain is sleepwalking into irrelevance****. Britain's national interest in relation to Europe and the wider world would be better served if it fought to..."* (The Economist. On the euro, shipping, toys, Azerbaijan, phrases, our obituary. November 25, 2011).

На базі домена HUMAN LOCOMOTION утворюються такі концептуальні метафори шляхом профілювання окремих характеристик субдоменів. Так, у результаті профілювання субдомена AGE утворюється концептуальна метафора POLITICAL SUBJECT IS A CHILD, яка імплікує незрілість політиків:

"To the critics, a planned visit by Dmitry Medvedev, Russia's president, to Warsaw in December epitomizes surrender, stemming from naivety or cynicism. They see Poland ***scampering*** *after big countries such as Russia, France and Germany, rather like a teenager desperate to hang out with adults, heedless of the national interest. According to the leader of the opposition (and former prime minister), Jaroslaw Kaczynski, Poland has become a Russian-German condominium".* (The Economist. Polish foreign policy: Dancing with the big boys. November 24, 2010).

Профілювання субдомена PHYSICAL ABILITY утворює метафору POLITICAL SUBJECT IS A SICK PERSON, яка символізує недостатній професіоналізм політичних діячів:

"Togo is still ***limping*** *along, throwing up a shambling and comical impression of democracy every few years while the real government is* one of clan-based fiefdoms". (The Economist. Elections in Iraq and Togo: Is it democracy yet? March 7, 2010).

Метафора POLITICAL SUBJECT IS A HEAVY PERSON, яка є результатом профілювання субдомена MOTOR PATTERN, імплікує недостатню ефективність політичного поступу:

"This is fortunate, no big panic, no massive clamoring for inquiries, no lingering headlines; Polish-Russian reconciliation is allowed to ***waddle****..."* (The Economist. Polish air crash: Graverobbers. June 7, 2010).

У результаті профілювання субдомена VIOLATION утворюється метафора POLITICAL SUBJECT IS AN UNRULY PEDESTRIAN, яка відображає типові соціальні уявлення про те, що політики часто вдаються до порушення правил політичної гри:

"Both parties are ***jaywalking*** *and don't feel responsible to work and restore the economy to health except blaming the President".* (The Economist. Culpability: Is it Barack Obama's economy? June 4, 2012).

Профілювання субдомена OCCUPATION слугує засобом реалізації метафори POLITICAL SUBJECT IS A SOLDIER, яка символізує агресивність політиків:

"Senior American officials ***are trooping*** *to Mexico with assurances of support in its drug war".* (The Economist. Taking on the narcos, and their American guns. 2 April 2009).

Висновки. Таким чином, субдомени HUMAN BEING отримують множинне метафоричне представлення у медійних політичних тестах та характеризуються різним метафоричним потенціалом. Найвищий метафоричний потенціал властивий корелятивним субдоменам PHYSICAL ABILITY та MOTOR PATTERN, які представлені метафоричними моделями з концептуальними векторами агресивності, суперництва, нещирості, непрофесіоналізму політиків. Перспективним вважаємо здійснення компаративного аналізу метафори POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION в різномовних медійних дискурсах з метою встановлення спільних та відмінних способів концептуалізації феномена просторового переміщення людини представниками різноманітних соціокультурних спільнот різних лінгвокультур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белау М. Ю. Глагольная таксономическая модель концепта самостоятельное перемещение субъекта в современном английском языке: автореф. дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / М. Ю. Белау. – Тамбов, 2009. – 20 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора : процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинськая // Актуальні проблеми металінгвістики : матеріали VII Міжнар. конф. : зб. статей. (Черкаси, Черкас. націон. ун-т ім. Б. Хмельницького, 28–29 квітня 2011 р.). – Черкаси : Ант, 2011. – С. 3–6.
3. Кожемяка В. И. Структурно-семантические особенности группы глаголов, обозначающих перемещение в вертикальной плоскости (raise, lift и их синонимы): дисс. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 1984. – 167с.
4. Пашкевич Е. Г. Особенности глагольной номинации перемещения в современном английском языке: на примере глаголов перемещения автомобильного транспорта: дисс. … канд. филол. наук наук: спец.10.02.04 "Германские языки" / Е. Г. Пашкевич. – М., 2008. – 272 с.
5. Поддубный А. А. Когнитивные модели ситуаций пешего перемещения и способы их лексикализации: дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / А. А. Поддубный. – СПб., 2005. – 190 с.
6. Сидорович Т. С. Семантическая и смысловая структура базовых английских глаголов перемещения: дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т. С.Сидорович. – Волгоград, 2004. – 173 с.
7. Ikegami Y. The Semiological Structure of the English Verbs of Motion: A Stratificational Approach / Yoshihiko Ikegami. – Tokyo : Sanseido, 1970. – 235 p.
8. Lakoff G. Conceptual Metaphor. The Contemporary Theory of Metaphor / George Lakoff // Cognitive Linguistics : Basic Readings / [ed. by Dirk Geeraets]. – Berlin : Mouton, de Gruyter, 2006. – P. 185–239.
9. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites / R. Langacker. – Stanford, CA : Stanford. University Press, 1987. – Vol. 1. – 540 p.
10. Miller G. Language and Perception / George Miller, Philip Johnson-Laird. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1976. – 774 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. The Economist [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.economist.com/. – Назва з екрана.
12. The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.nytimes.com/ . – Назва з екрана.

УДК 811.111

COGNITIVE UNDERPINNINGS OF THE NAMES OF CHINESE DISHES

Zhang Y.
Kharkiv National University Named After V. Karazin

This article brings to light cognitive mechanisms involved into the process of forming the names of Chinese dishes. Varieties of conceptual metaphors, metonymies, and metaphtonymies are specified, which are characteristic of these linguistic units.

Key words: *cognitive mechanisms; cognitive metaphor, metonymy, and metaphtonymy; names of Chinese dishes*

Жанг И. Когнітивні механізми утворення назв китайських страв*. У статті розглядаються когнітивні механізми, задіяні у процесі формування назв китайських страв. Виявлено притаманні цим одиницям різновиди концептуальних метафор, метонімій та метафтонімій.*

Ключові слова: *когнітивні механізми; когнітивна метафора, метонімія та метафтонімія; назви китайських страв*

Жанг И. Когнитивные механизмы образования названий китайских блюд. *В статье рассматриваются когнитивные механизмы, задействованные в процессе формирования названий блюд китайской кухни. Выявлены характерные для этих единиц разновидности концептуальных метафор, метонимий и метафтонимий.*

Ключевые слова: *когнитивные механизмы; когнитивная метафора, метонимия, метафтонимия; названия блюд китайской кухни.*

Introduction. China is a country with a long history of ritual and etiquette, eating being an important part of it. Chinese dining practices date back several millennia and are manifest in ceremonial meals. A festive dinner will consist of four to eight cold dishes, eight hot dishes served one at a time, two to four whole-size showpiece dishes, such as a whole fish, a whole suckling pig or a whole chicken, in addition to soups, steamed rice and pastries. The dinner usually finishes up with fruits. To an overseas visitor, it might seem overabundant, but it is just a display of hospitality: there is no need to eat more than a single mouthful of a dish at a Chinese dinner. Traditionally, the most elaborate dishes are placed in the middle of the dinner table to be shared by all. This age-old custom is another proof to the importance of food in Chinese culture: it is cooked dishes, rather than flowers, that serve as centerpieces on a Chinese dinner-table. Also, food is frequently the main topic of table-talk. Variety in the color and texture of dishes serves aesthetic ends, while the ritual of sharing food from the same plate is conductive to bond-binding.

Not only is Chinese dining culture different from that of the western world, there are also many dishes which have no equivalents in other cultures. And even if there are such counterparts, their names often remain opaque to a visitor from abroad, while to a native Chinese they are rich in sense and full of vivid imagery.

This paper **attempts** to bring to light cognitive mechanisms (in the first place, cognitive metaphor and metonymy) that underpin the names of popular Chinese dishes, which are the **object-matter** of our research. Thus the research is **timely and relevant** since it belongs to the areas of cognitive linguistics.

© Zhang Y. Cognitive underpinnings of the names of chinese dishes

The two main theoretical tools used in the research are cognitive (conceptual) metaphor and metonymy, which are hardly new to the present-day linguistic research, and hence only short definitions are given below.

Discussion. Metaphor (from Gr. *metapherein* "carry over") is based on perceived similarity. For example, referring to the bottom part of a mountain as *the foot of the mountain,* the speakers of English explicate that they perceive a similarity between the structure of the human body and of a mountain. But the similarity is completely in the eyes of the beholder: only if he is willing to see the similarity, it is there. That is why metaphor is considered to be a powerful instrument of the mind. In the cognitive linguistic view, the term "cognitive (or conceptual) metaphor" refers to understanding one idea, or conceptual domain, in terms of another [3, 1; 4, 3]. The concept identified with the help of metaphor is called the "target concept", or "conceptual referent", and the concept brought in for comparison is called the "source concept", or "conceptual correlate" [4, 203]. The source domain / concept and the target domain / concept are said to be linked in a cross-mapping defined as the projection of one set of conceptual entities onto another set of conceptual entities [ibid, 245].

In metonymy (from Gr. *meta* "change" and *onoma* "name"), the link between two or more entities is based on a relationship of contiguity, i.e. between the whole of something and its part. More generally, contiguity is the state of being in some sort of contact such as that between a part and a whole, a container and the contents, a place and its inhabitants, etc. [1, 32]. For example, in English we may say *He drank the whole bottle*. Here we mean of course the contents in the bottle and not the bottle itself. Because the bottle and its contents are literally in contact with each other, the link between them is considered to be metonymic by nature. However, the concept of contiguity does not apply only to real physical or spatial contact, but also to more abstract associations such as time or cause. Redefined in cognitive linguistic terms, metonymy involves a transfer within a single domain, where an element of the domain (a concept) stands for another element of the same domain (another concept). It allows people to give mental access to an element through another element related to it where the relationship either is conventional in the conceptual system or can be easily figured out in a given context [6, 107].

Investigation. Metaphors and metonymies often interact in linguistic expressions, and they are important conceptual tools to understand meanings. We are going to focus on conceptual metaphors and metonymies underpinning the names of Chinese dishes. We consider the role of conceptual metaphor first, after that move on to conceptual metonymy, and subsequently turn to the analysis of their interaction in a single linguistic expression.

The name of the dish 蚂蚁上树 (ants climb the tree) is based on conceptual metaphor. The name goes back to a story written by a famous Chinese author, Guan Hanqing. The main character of the story is a poor widow who had to take care of her sick mother-in-law in dire circumstances. She managed to persuade the butcher to give her a small piece of pork on credit. She chopped the meat into tiny bits and stewed it with vermicelli. Since the cooking method is very simple and the main ingredients are cheap, the dish has kept through centuries preserving its picturesque name. As minced pork looks like ants, and vermicelli may resemble tree roots, the conceptual metaphors MINCED MEAT is ANTS and VERMICELLI are TREE ROOTS underpin the name of the dish. The metaphoric mapping is based on the similarity of the look of the corresponding substances.

It is easy to see that the meaning of a complex nomination of a dish 翡翠白玉汤 (green and white jade soup) is metaphoric, too. In spite of the fact that the ingredients of the dish are affordable (the soup is made of spinach and tofu), it has a really luxurious name (jade is a semi-precious stone). The metaphoric mapping is based on the similarity of the colors of the mineral and the dish. As the color of spinach is green, just like the color of green jade, and the color of tofu is white, just like the color of white jade, the conceptual metaphors SPINACH is GREEN JADE and TOFU is WHITE JADE underpin the name of the dish.

The name of the dish 泡椒凤爪 (phoenix feet with pickled peppers) is another example of conceptual metaphor. In Chinese, *Phoenix feet* is a popular alternative name for *chicken feet*. The conceptual shift involves a mapping between the concepts PHOENIX and CHICKEN since both belong to the family of birds. Hence their feet are bound to look the same. As in the case with 龙虎斗(dragon-tiger fight), the source concept here is that of a mythological creature.

水晶肉 (meat "crystal") involves a conceptual shift of a metaphoric nature, too. This dish is in fact meat jelly, or aspic, which is similar to crystal in its consistency. The conceptual shift involves a mapping between CRYSTAL and MEAT JELLY. Thus, the conceptual metaphor MEAT JELLY is CRYSTAL underpins the meaning of the nomination of the dish.

The complex nomination 西湖牛肉羹 (West Lake beef soup) originated in the Hangzhou area, with its breathtaking sight – the West Lake. This soup got its name from the famous lake, as it might resemble the lake with mist clouding over its surface at dawn. The conceptual shift involves a mapping between the source concept of an individual place name WEST LAKE and the target concept of a dish SOUP. This metaphoric mapping is based on the similarity of the look of the lake and the soup. Yet the conceptual shift underpinning the name of the dish can be explained in a different – metonymic – way: THE NAME OF THE AREA for THE FOOD THAT ORIGINATED IN THAT AREA. The choice between the metaphoric or metonymic reading of the imagery of the name of the dish depends on the conceptualizer.

The name of the dish 叫化鸡 (Beggars' Chicken), which can be found on the menu of many smart restaurants in China, is obviously based on conceptual metonymy. The conceptual shift involves a transfer from BEGGAR to THE WAY BEGGARS COOK CHICKEN, i.e. on the open fire, or more generally ACTOR for A CHARACTERISTIC OF HIS ACTION.

The name of the dish 烧二冬 (two winters braised) involves a metonymic conceptual shift WINTER for SEASON WHEN CERTAIN PLANTS GROW. The main ingredients of this dish are mushroom and bamboo shoots, and both of them grow in winter in the northern part of China. It is obvious to a speaker of English that winter cannot be braised, thus in the phrase *two winters braised* the word *winters* has an imagery which is specific to the Chinese language: WINTER for MUSHROOM AND BAMBOO SHOOTS.

The dish 龙虎斗 (dragon-tiger fight) appeared at an early stage of the Qing Dynasty (in the 17th century) and has survived till nowadays, though the cooking methods and seasoning have changed. A governmental official of a high rank was interested in culinary; he experimented with dishes and invented names for his culinary creations. On his seventieth anniversary, he created something special – a dish made of snake and cat meat. As a snake can be said to resemble a dragon, and cats and tigers belong to the same family, the conceptual metaphors SNAKE is DRAGON and CAT is TIGER underpin the name of this dish. The mappings are based on the similarity of the look of the animals. There is another conceptual shift at work in the name of this dish, which is conceptual metonymy. It is the shift between DRAGON (a whole) and DRAGON MEAT (a part), TIGER (a whole) and TIGER MEAT (a part). Since flesh is a part of a living being, both categories belong to the same frame / domain. Thus we arrive at the interpretation of DRAGON MEAT for DRAGON and TIGER MEAT for TIGER. The combination in the name of this dish of cognitive metaphor, where the source concept is that of a mythological entity, and metonymy results in metaphtonymy [2].

Conclusion and perspective. Having analyzed a selection made of the names of Chinese dishes, we have arrived at the following conclusions. Cognitive metaphor and metonymy are fundamental to the process of formation of the names of Chinese dishes. Metaphoric cross-mapping can be based on the similarity of the general look, color, shape, and consistency of the dish; the source concepts can be general or individual by nature, of creatures (real or mythological) or things. The specificity of Chinese imagery reveals itself best in conceptual metonymies, some of which are based on precedent stories, legends and myths, and metaphtonymies.

The research into the conceptual mechanisms underpinning the processes of Chinese dish name formation seems especially promising in the direction of expanding their list by involving the processes of specification and generalization, as well as taking into account the specificity of the form of the corresponding linguistic units.

BIBLIOGRAPHY

1. Dirven R. Congitive Exploration of Language and Linguistics / René Dirven, Marjolijn Verspoor. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins B. V., 2004. – 277 p.
2. Goossens L. Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action / Louis Goossens // Cognitive Linguistics, 1990. – No1-3. – P. 323–340.
3. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
4. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / George Lakoff // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. – 2nd ed. – Cambridge, 1993. – P. 202–252.
5. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Zoltán Kövecses. – N.Y. : Oxford University Press, 2002. – 285 p.
6. Kövecses Z. Language, Mind and Culture: A Practical Introduction / Zoltán Kövecses. – N.Y. : Oxford University Press, 2006. – 397 p.

УДК 81'373:392.51

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОБРЯДОВИХ ДІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ (на матеріалі української, англійської та французької мов)

Жирик У. Ю.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто етимологічні особливості лексичних номінацій, які позначають обрядові дії весільного обряду в українській, англійській та французькій мовах, а також проаналізовано особливості цих номінацій в етнолінгвістичному аспекті.

Ключові слова: *етнолінгвістика, лексика, обрядова дія, весільний обряд, номінація, ритуал.*

Жирик У. Ю. Этнолингвистическое исследование лексики на обозначение обрядовых действий свадебного обряда (на материале украинского, аннглийского и французского языков). *В статье рассматриваются этимологические особенности лексических номинаций, которые обозначают обрядовые действия свадебного обряда в украинском, аннглийском и французском языках, а также проанализировано особенности этих номинаций в этнолингвистическом аспекте.*

Ключевые слова: *этнолингвистика, лексика, обрядовое действие, свадебный обряд, номинация, ритуал.*

Zhyryk U. J. Ethnolinguistic investigation of the wedding ritual lexics (based on the Ukrainian, English and French languages). *The article deals with ethymological peculiarities of wedding ritual lexical nominations, which denote ritual acts of the wedding rites in Ukraine, England and France and highlights the specific features of these nominations in the ethnolinguistic aspect.*

Key words: *ethnolinguistics, lexis, ritual act, wedding rite, nomination, rite.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливим науковими чи практичними равданнями. Кожна мова репрезентує специфічну, національно конотовану картину світу [1, 7]. Поняття мовної картини світу нині належить до фундаментальних категорій лінгвістики. Картина світу об'єктивується в мові, образотворчому мистецтві, музиці, ритуалах, етикеті, різноманітних соціокультурних стереотипах поведінки людей тощо. Сформоване за допомогою мови уявлення про загальну картину світу є основою його вербальної картини.

Одним із важливих джерел актуалізації культури та самосвідомості народу вважають весільний обряд. У ньому показово відображається національно-культурне бачення світу, стиль життя, побут, традиції. Пізнання лінгвоментальної природи цих процесів сприяє поглибленню знань про національно-мовну картину світу. Цілісний етноконотований образ неможливо вибудувати без аналізу відповідних лексем – ключових слів, концептів. Національні традиції, звичаї, вірування, особливості світосприймання, тощо втілюються у фонових знаннях носіїв кожної мови, які складають базисні дані про довкілля. Саме тому вивчення таких образних еталонів сьогодні є однією з актуальних проблем мовознавства. Особливо продуктивні результати у цій площині дають дослідження лексики та фразеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Східнослов'янська етнолінгвістика має певний досвід у вивченні весільних обрядів та весільної семантики. Термінологією обрядів

© Жирик У. Ю. Етнолінгвістичне дослідження лексики на позначення обрядових дій весільного обряду (на матеріалі української, англійської та французької мов)

як джерелом реконструкції давньої духовної культури слов'ян займалися Толстой М. І. та Толстая С. М., Виноградова Л. М., Плотникова Г. А., Іванов В. В., Трубачов О. М., Топоров В. М. В україністиці специфіку обрядової символіки у зв'язку з проблематикою національно-мовної картини світу досліджували Жайворонок В. В., Кононенко В. І., Слухай Н. В. Лінгвістичний план слов'янської сімейної обрядовості вивчали Бігусяк М. В., Тищенко О. В., Ларіна Л. М., Шевченко В. Т. Якщо лінгвістичні дослідження українських весільних номінацій є достатньо плідними, то в германських мовах відповідний мовно-культурний пласт менш актуалізований як науковий матеріал, а в романських – він практично не залучений до аналізу. Зіставлення весільної обрядової семантики в українській, англійській та французькій мовах поки що не було предметом етнолінгвістичного розгляду, що і визначає актуальність цієї наукової розвідки.

Мета статті – дослідити лексику на позначення обрядових дій весільного обряду в українській, англійській та французькій мовах у етнолінгвістичному аспекті. Мета дослідження передбачає виконання таких **завдань:**

1) виявити лінгвокультурну специфіку весільних обрядів на основі систематизації інформації з етнографічних та фольклорних джерел, наукових праць, двомовних словників, енциклопедій, етимологічних та фразеологічних словників української, англійської та французької мов;

2) простежити етимологічні особливості лексики весільної обрядовості;

3) зіставити обрядові лексичні та фразеологічні одиниці пов'язані з весільною обрядовою тематикою у різноспоріднених мовах та визначити їх генезис.

Виклад основного матеріалу. Внутрішня форма слів нерідко відображає народні традиції та обряди. Ця мовна тенденція виявляється, зокрема, і в пласті лексики весільної обрядовості. Іноді окремі слова розгортаються у цілі народні дійства чи обрядові дії. Скажімо за словом *весілля* споконвіку стоїть багатосюжетний ритуал побрання молодих, що включає *сватання* як окремий старовинний обряд засилання сватів; *заручини*, коли при відданні молодої нареченому її підводять до нього кінцем хустки, яку тримають рукою і за яку вона також береться рукою; нарешті, вже власне християнський обряд *вінчання*, коли молоді стають під вінець у церкві. На зміну дохристиянському обрядові побрання стало називатися християнським *шлюб*, чим розмежувало власне церковне дійство й світський ритуал. До речі, слова *віддатися, взяти, брати, віддання, побрання,* що асоціюються з весільним обрядом, свідчать про стародавнє умикання молодої [18, 79].

Порівняємо відображення цих національних особливостей у лексиці: укр. *шлюб* (від злюбитися), рос. *брак* (від брать), англ. *wedding* (германського походження від *weddian*, значення якого "застава, обітниця") [22, 1388], фр. *mariage* (від латинського слова *maritare* від *maritus* – чоловік). Представляючи ізоморфізм номінацій, звернемося до витоків з індоєвропейської культурної традиції: дінд. *radh*, що означає "доказ прихильного ставлення", "пожертвування", "дар любові". У цьому П. Спок вбачає романо-балто-слов'янську паралель. На слов'янському грунті з цієї платформи виникли полабська лексема *radust* на позначення весілля та ставропольська – *radost*. Окремі польські дослідники вважають останню прототипом хронологічно пізнішої назви *wesele*, причому семантичний розвиток той самий, що і лексеми *весілля*, тобто як результат спеціалізації значень "радощі, веселощі", "радісні відчуття" [9, 59]. Весільний обряд одержав свою назву на позначення найвеселішого часу в житті людини, часу, який несе багато радості, веселощів, супроводжується веселими (весільними) піснями, розвагами. Весілля справляють весело й гучно, тому й кажуть *гуляти (грати) весілля* [18, 79]. Ця культурна форма перегукується з аналогічним позначенням *весілля* в англійців та французів. Англійська лексема *marriage* має давньофранцузьке походження *(mariage)*, де корінь слова співпадає із англійським словом *merry*, що означає *веселий, радісний* [19,214].

В Україні весіллю передували *сватання* та *заручини*, в Англії – *match-making* чи *asking in marriage* та *betrothal*, або *engagement*, у Франції – *recherche en mariage* та *fiançailles*. Ці достатньо складні процедури з обрядовими діями були покликані, щоб зробити перший контакт

між майбутніми родичами більш безпечним. Національно-культурні традиції опосередковано віддзеркалюються у характері синонімічного ряду відповідних лексем у кожній із мов, зокрема у тих ситуаціях, коли одному французькому відповідають два або більше еквівалентів в англійській чи українській мові. Так, французьке словосполучення *recherche en mariage* та *fiançailles* має в англійській мові по два відповідники: *match-making*, *asking in marriage* та *betrothal, engagement,* а в українській мові відповідно: *запити, сватання, оглядини й заручини*. Слово *engagement* насправді походить від *engaged to be married* ("заручені, щоб одружитися") [19, 176], *betroth* – від *to bind with a promise to marry* ("пов'язати обітницею одруження") і корінням сягає середньовіччя "be- + trouthe, treuthe (truth)", яке згодом асимілювалося до *"to troth",* [19, 60] а *fiançailles* – із старофранцузької "fiance", що означає "обіцянка". Назва українського обряду *заручин* етимологічно походить від "з'єднання рук" [18, 237], який тільки за народним звичаєм набирає юридичної сили.

Часто бувало, що різні обряди українського передвесільного циклу відбувалися в один день: наприклад, *сватання й оглядини* або *сватання й заручини.* Перша зустріч для досягнення згоди на шлюб – *сватання* – мала в різних районах України локальні назви: *сватанки* – на Закарпатті, *могорич*, *змовини* – на Сумщині, Полтавщині, *дання рушників, брання рушників* – на Київщині, Кіровоградщині, *рушники* – на Харківщині [4, 65]. В окремих районах дію сватання зафіксовано лише ідіоматичними висловами: *обміняти хліб* на Черкащині, *побити поклони, подати хустки, подати рушники* – на Київщині тощо [20].

В українській мові посередників при сватанні найчастіше називали *старостами,* але трапляються також назви *сват, посланець, сватач, говорун* (англ. *matchmaker*, фр. *marieur*). У старости запрошували, як правило, близьких родичів, поважних одружених чоловіків. Оскільки успіх сватання залежав і від уміння вести розмову, то при виборі старшого старости враховували його комунікабельність і дотепність. Сватати дівчину вирушали пізно ввечері, щоб на випадок відмови зберегти сватання у таємниці. Після традиційних вітань і промов старостів кликали дівчину і прилюдно запитували її згоди на шлюб. На знак згоди дівчина *колупала піч* і *перев'язувала сватів рушниками* або *подавала їм на хлібі хустки чи рушники.* Нареченого дівчина *перев'язувала хусткою*. У разі відмови старостам *давали гарбуз або макогін* (на Західній Україні) [20]. При позитивній відповіді нареченої попередньо обговорювали питання про посаг.

Після сватання відбувалися *оглядини (обзорини)* і *заручини*. Лексема на позначення цього обряду викликана діями батьків нареченого продемонструвати свій добробут. *Оглядини* могли здійснюватися формально, бо звичайно на селі добре знали родину нареченого і нареченої, їх матеріальний стан. Поступово редукується звичай попереднього розвідування на згоду сватання, оскільки молоді самі наперед домовлялися про сватання і сповіщали про це своїх батьків. *Запити* – це попереднє розвідування родиною молодого про наміри батьків молодої. Цей термін був поширений переважно на Харківщині та Сумщині; на Чернігівщині й Кіровоградщині відповідна процедура мала назву *допити,* на Івано-Франківщині *визнавки.* На розвідини йшла мама або батько молодого чи хтось із близьких родичів. У кінці XIX – на початку XX ст. звичай попереднього розвідування щодо згоди на сватання перетворюється у ввічливе попередження про прихід сватів.

Заручини – це своєрідне закріплення остаточної згоди на шлюб і прилюдне оголошення цієї події. Найменування обряду *заручини* утворилося від звичаю *з'єднувати руки*, у разі згоди на одруження [18, 237]. Обов'язковими елементами якого були: перший посад молодих (адже їх саджали поруч як наречену пару) та обмін подарунками.

У призначений для заручин час батьки й родичі молодого, зайшовши з хлібом в хату молодої, сідали до столу. Старший староста брав рушник і накривав ним хліб, на нього клав руку молодої й молодого і перев'язував їх рушником. Після цього наречена перев'язувала рушниками старостів і обдаровувала усіх присутніх родичів молодого хустками, сорочками, полотном.

У минулому в Англії та Франції заручини були більш формальними ніж сама весільна церемонія, оскільки вони накладали фінансові зобов'язання на обидві сторони. На заручини нареченій дарували перстень, переважно з діамантом. Існувало таке повір'я, що кількість діамантів на каблучці вказувала на кількість дітей цієї пари у майбутньому. На заручинах мали бути присутні свідки, які б могли підтвердити, що молоді люди справді заручилися. Після заручин ні дівчина, ні хлопець не мали права відмовлятися від шлюбу без вагомих причин. Відмова сприймалася як образа і безчестя, тому мала бути матеріально відшкодована. Колись в Англії та Франції вважали, що заручатися не можна більше одного разу, інакше можна накликати на себе прокляття [14, 76]. В Україні схоже ставлення знаходимо у народній пісні:

Коли ж мене покидаєш,
Покинь хліба їсти,
Бодай тобі Господь
Не дав із іншою сісти!
Коли ж мене покидаєш,
Покинь хліба-солі,
Бодай тобі не діждатися
Ні щастя, ні долі! (25, 159)

У Франції майбутній наречений відсилав своїх друзів, або членів своєї сім'ї представляти його інтереси до сім'ї майбутньої дружини. Якщо по дорозі вони зустрічали сліпого, монаха чи вагітну жінку, вважали, що шлюб буде приреченим на нещастя. У разі, коли їм зустрічались кози, голуби чи вовки, шлюб мав бути щасливим [12, 197].

Важливим структурним компонентом весільного обряду, з якого починалося власне весілля, є передшлюбне дійство в домівках молодої і молодого. Окремі елементи обрядодії (приготування вінків, весільного деревця, посад молодих в Україні) здебільшого були ідентичними в обох родинах. У молодої група дійств *дівич-вечора* відзначалася особливою ліричністю, оскільки символізувала її перехід не тільки у жіноцтво, а й в іншу родину, розлуку з рідною домівкою, із подругами [3, 85]. Однією з дій, яка вказувала на перехід дівчини в іншу сімейно-вікову групу, було обрядове *розплетення коси* на *дівич-вечорі*.

Молодіжний вечір під різними назвами зафіксований на всій території України. Численні записи весільного обряду свідчать, що суботній молодіжний вечір був обов'язковою структурною частиною. Обрядове дійство *дівич-вечора* притаманне, як українцям, так і англійцям та французам.

В Україні дівич-вечір відбувався одночасно в молодого і молодої або лише в молодої, але з обов'язковою участю молодого з боярами. Він включав обрядове *розплітання коси* молодої на хлібній діжі, на подушці чи на стільці, покритому кожухом вовною догори, *одягання вінка* на голову молодої, частування за столом дружок та боярів, *обмін подарунками* між молодими: молодий з боярами приносив дівчині чоботи (звідси і назва *чоботоносини*) і хустку (чи намітку), а молода обдаровувала його шлюбною сорочкою (вишиваною) або весільною хустиною. Подекуди обмін подарунками виконувався через *післанців, послів* .

Українська етнографічна реалія *дівич-вечір* має різні локальні назви: *дівич-вечір* (Київщина, частково Черкащина, Чернігівщина), *дівичник* (Козелецький район на Чернігівщині), *вечорина, вечорниці, вечоринка* (Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Кіровоградщина), *подружбини, дівишник* (Сумщина), *підвесілок, дружбини* (Харківщина, Ворошиловградщина*), дивий вечір, дивит-вечір* (Запорізька область), *пироги, збірня* (Ровенщина), *чоботоносини, пироги* (Житомирщина), *головиця* (Вінниччина, Уманський район на Черкащині, Новомиргородський на Кіровоградщині), *вінки, вінкоплетини* (Тернопільщина, Хмельниччина, Львівщина), *заграванки, гуски* (Закарпаття), *деревце, надобраніч* (Івано-Франківщина, Буковина), *заручини* (Заставнівський район Чернівецької та Бучацький Тернопільської, Радехівський Львівської областей), *молодечий вечір, заводини, вигравaнці, друщини, вечеря* (Львівщина) [3, 87].

В окремих регіонах України обрядодія дівич-вечора зафіксована лише ідіоматичними висловами: *"Йти до молодої по хустки"* (Волинь), *"На коровай"* (Львівщина) тощо.

Незважаючи на різницю найменувань, функціональне призначення обрядодії єдине — прощальний молодіжний вечір, підготовка обрядового переходу наречених до сімейної групи.

Обрядовий комплекс дівич-вечора у традиційному українському весіллі має багато спільного з аналогічним обрядом англійців та французів. Навіть сьогодні зустрічаємо *trousseau tea* — вечірка, яка відбувається перед весіллям, де збираються тільки жінки, і наречена показує своє придане і подарунки. Цю ж вечірку називають *bachelorette party*, *bridesmaids' lunch* чи *hen party, hen night* [17]. Вона проводиться для того, щоб дівчина попрощалась зі своїм дівочим життям і пообіцяла своїм друзям подальшу дружбу. Одружені жінки підтримують наречену і дають їй корисні поради.

Французи називають цей ритуал *enterrement de la vie de jeune fille*. За звичаєм, наречена збирає своїх подруг перед весіллям та організовує вечірку. На вечірку печуть спеціальний пиріг, у який вкладають різні срібні предмети із стрічками. Кожна дружка витягує стрічку з якимось предметом. Легенда говорить, що та, хто вибере стрічку із перснем чи дзвіночком, одружиться наступною. Витягнуте серце вказує на романтичне кохання, вузол – на вірне кохання, підкова – щастя, монета – багатство, якір – подорожі, квітка обіцяє розквіт кохання, а ґудзик чи наперсток віщує дівування.

Подібну вечірку організовує наречений зі своїми друзями. Її називають *stag party, bachelor dinner* чи *bachelor party* в Англії та *enterrement de la vie de garçon / célibataire* у Франції. Ця традиція походить ще зі спартанських часів (V ст.), коли молодий запрошував своїх найближчих друзів на обід напередодні весілля, – на згадку про своє минуле. Нареченому влаштовували таке саме святкування, як і воїну, який ішов на війну. Традиційно йому приносили гроші, щоб він міг продовжувати святкувати, коли дружина опікуватиметься фінансами. Однак основним мотивом свята була туга за парубоцьким життям. У Франції юнаки вважали, що одруження забирало у них товариша, а тому вони вимагали компенсації. Церемонія нагадувала похорон, замість краватки молодий одягав мотузку на шию. Все це закінчувалось вечіркою.

Важливим компонентом післявеслявесільної традиції є *медовий місяць.* З погляду поняттєво-референтного значення, цей фразеологізм виявляє певну ізоморфність слову, особливо поширену при міжмовному зіставленні, наприклад англ. *honeymoon,* фр. *lune de miel*. Французький фразеологізм *lune de miel* утворився, вичленившись із приказки: *la première lune après le mariage est de miele, celles qui la suivent sont d'absinthe* [26, 189]. Належачи як слово до розряду виразних засобів мови, фразеологічна одиниця допускає виділення у своїй семантиці області, еквівалентної лексичному фону. Належачи до більш високого, ніж слово, ступеня мовної ієрархії, фразеологічна одиниця також наділена складнішою структурою, оскільки вона інтегрує не лише поняттєві семи лексем-компонентів, а й фонові семантичні долі, котрі нерідко переходять у поняттєву частину фразеологічного значення [1, 13].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз особливостей лексики на позначення обрядових дій весілля показав, що їй притаманна стійкість давньої традиційної системи. Символічне значення того чи іншого слова виникає на основі важливої соціальної ролі предмета чи явища, які позначені цим словом, у рамках національної культури. При цьому соціальна значущість референта розглядається не в суб'єктивному аспекті, а в соціально типізованому, як певна реакція носіїв мови на ті чи інші предмети і явища позамовної дійсності. Мотив номінацій виразно переплітається із поняттям дериваційної або семантичної відповідності. Про це свідчить внутрішня форма слів, в якій нерідко відображаються народні традиції проведення весільних обрядів, національне ставлення властиве кожному соціумові до того чи іншого предмету та явища. Розбіжності внутрішньої форми номінацій зумовлені особливостями асоціативного, образно-символічного та функціонального характеру.

Арсенал обрядової лесики, фразеологізмів, прислів'їв та приказок, у яких втілено морально-етичні погляди народу на сім'ю, ставлення до батьків, дітей, заслуговує на подальше вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Богдан Михайдович Ажнюк. – К. : Наукова думка. 1989. – 132 с.

2. Аксёнова Л. В. Всё о свадьбе / Лариса Васильевна Аксёнова, Виктория Тарасовна Гридина. – Д. : Сталкер, 2001. – 320 с.

3. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / Валентина Кирилівна Борисенко. – К. : Наукова думка, 1988. – 189 с.

4. Вовк Х. Ї. Студії з української етнографії та антропології / Хфедір Ївлампійович Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.

5. Дяченко Л. М. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення / Любов Михайлівна Дяченко // Мовознавство : наук.- теор. журнал / гол. ред. Віталій Григорович Скляренко. К. : Ін-т. мовозн. ім. О. О.Потебні, – 1997. – № 2-3. – С. 67– 71.

6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / Віталій Вікторович Жайворонок // Мовознавство : наук.- теор. журнал / гол. ред. Віталій Григорович Скляренко. К. : Ін-т. мовозн. ім. О. О.Потебні, – 2001. – № 5. – С. 48– 63.

7. Лозинський Й. І. Українське весілля / Йосип Іванович Лозинський. – К. : Наукова думка, 1992. – 274 с.

8. Тайлор Э. Б . Миф и обряд в первобытной культуре / Эдуард Бернетт Тайлор; [пер. с англ.]. – Смоленск : Русич, 2000. – 624 с.

9. Тищенко О. В. Лексико-семантичне поле "позитивні емоції" у слов'янській родинній обрядовості : концептуальний підхід / Олег Володимирович Тищенко // Мовознавство : наук.- теор. Журнал / гол. ред. Віталій Григорович Скляренко. К. : Ін-т. мовозн. ім. О. О. Потебні, 2000. – № 2-3. – С. 57– 66.

10. Тищенко О. В. Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах (на матеріалі весільних номінацій): автореф. дис. … канд. філол. Наук : спец. 10.02.15 "загальне мовознавство" / Олег Володимирович Тищенко; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1994. – 33с.

11. Тревельян Дж. История Англии от Чосера до королевы Виктории / Джон Тревельян; [пер. с англ.].– Смоленск : Русич, 2002. – 542 с.

12. Baker M. Wedding Customs and Folklore. Totowa, N.J. : Rowman and Littlefield, 1977. – 254 p.

13. Crowther J., Kavanagh K. Oxford Guide to British and American Culture for Learners of English. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 324 p.

14. Frances C.-T. The Dangerous Bride. – London : Routledge, 1992. – 164 p.

15. Jones L. Happy Is the Bride the Sun Shines on. Wedding Beliefs, Customs, and Traditions. – New York : Contemporary Books, 1995. –178 p.

16. Spangenberg L.M. Timeless Traditions. A Couple's Guide to Wedding Customs around the World. – London : Universe Publishing, 2001. – 240 p.

17. Англо–русский фразеологический словарь / [сост. А. Кунин]. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. – 1456 с.

18. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

19. Маковский М. М. Историко-этимологический словар современного английского языка / Михаил Михайлович Маковсий. – М. : Диалог, 1999. – 416 с.

20. Фразеологічний словник / [уклад. Н. О. Батюк]. – К. : Радянська школа, 1966. – 344 с.

21. Французько-український фразеологічний словник / [уклад. Г. Ф. Венгреновська, М. А. Венгренівська]. – К. : Радянська школа, 1987. – 240 с.

22. Gwinn R., Norton P., Mc. Henry R. The New Encyclopædia Britannica. Knowledge in Depth / 15th edition. – Chicago, 1883. – V.7. – 871 p.

23. Room A. Brewer's Dictionary of Phrase and Fable. – London : Cassel & Co, 2001. – 1592 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. Весілля / [упор. М.М.Шубравська]. – К. : Наукова думка, 1970. – 451 с.

25. Весільні пісні / [упор. М.М.Шубравська]. – К. : Дніпро, 1998. – 275 с.

26. Anthologie poétique francaise XVI siècle. Paris: Garnier-Flammarion, 1965. – Tome 1. – 864 p.

УДК 811.112.2'373.612.2

СИНТАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПАРАБОЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Заполовський М. В.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню синтагматики параболізмів, представленої у німецькій мові через сполучуваність слів у фіксованих словниками лексико-синтаксичних варіаціях біблійних притч та їхніх модифікацій. Виокремлено інтралінгвальний контекст одиниць дослідження, якісно та кількісно описано структурні моделі їх сполучуваності за лексико-граматичними класами.

Ключові слова: *синтагматичні властивості, лексико-синтаксична варіація, параболізм, сполучуваність, контекст.*

Заполовский Н. В. Синтагматические особенности параболизмов в современном немецком языке. *Статья посвящена исследованию синтагматики параболизмов, реализируемой в немецком языке через сочетаемость слов в фиксированных словарями лексико-синтаксических вариациях библейских притч и их модификаций. Определено интралингвальный контекст единиц исследования, качественно и количественно изучено структурные модели их сочетаемости по лексико-грамматическим классам.*

Ключевые слова: *Синтагматические особенности, лексико-синтаксическая вариация, параболизм, сочетаемость, контекст.*

Zapolovskyi M. Syntagmatic peculiarities of parabolisms in modern German. *The article is dedicated to the study of syntagmatics, represented in collocations of lexical and syntactic variations of biblical parables, as well as their textual modifications in German lexicographical sources. Intralinguistic context of these units was determined. Structural models of their compatibility according to grammatical classes were studied.*

Key words: *Syntagmatic peculiaritie, lexical and syntactic variation, parabolism, compatibility, context.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній германістиці відсутні праці присвячені системному вивченню синтагматичних зв'язків у структурі *параболізмів*, під якими розуміються лексичні, синтаксичні й текстові утворення, марковані контекстом біблійних притч, у сучасній німецькій мові [4]. У цій статті опис синтагматичних відношень у структурі досліджуваних одиниць проведено на матеріалі лексикографічних джерел, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення лексичної сполучуваності слів у вітчизняному мовознавстві започаткував Л. Щерба [14]. У зарубіжній лінгвістиці на лексичну сполучуваність у числі перших звернув увагу В. Порціг [15, 70–97]. З приводу співвідношення лексичної сполучуваності зі значенням слова сьогодні існує три різні думки: 1) будь-яке слово поза контекстом має різні значення (в які семним складом закладено зв'язки з іншими словами), тому зміна лексичного значення слова приводить до зміни його сполучуваності (К. Бальдінгер, Г. Кронассер, Н. Амосова, Б. Городецький, С. Кацнельсон, М. Тагієв, С. Ульман); 2) слово розглядається як ядро необмежених

© Заполовський М. В. Синтагматичні властивості параболізмів у сучасній німецькій мові

смислових можливостей і в кожному новому контексті має різні значення, а тому значення слів зумовлюється сполучуваністю (К. Фосслер, Ю. Найда); 3) значення слова виводиться з елементів самостійних і елементів, привнесених контекстом (К. Бюлер, Є. Курилович). Відповідно до цього, сполучуваність як відображення синтагматичних відношень може бути визначена як властивість мовних одиниць поєднуватись при утворенні одиниць вищого рівня, а сполучуваність слова – як парадигматика його синтагматичних властивостей, упорядкована сукупність його синтаксичних зв'язків, а також слів, що з ним сполучаються [11, 118].

Семантична система німецькомовних біблійних параболізмів отримає вичерпнішу інтерпретацію, якщо ми знатимемо про реальну сполучуваність їхніх елементів – у цьому й полягає **мета** нашого дослідження. Попри те, що коло вище згаданих сполучень необмежене й незакрите лексично, **завдання** дослідження полягає в тому, щоб встановити загальні синтаксичні умови, в яких значення параболізмів реалізуються передусім у контексті їхніх синтагматичних зв'язків на рівні мови (лексикону).

Виклад основного матеріалу. Мовознавці розглядають словосполучення – синтаксичну конструкцію поєднання на підставі підрядного зв'язку двох і більше повнозначних слів – із двох позицій: 1) як частину речення, проте вже не слово;

2) як сполучення слів, проте ще не речення. На думку Д. Шмєльова, в основі конкретних синтаксичних конструкцій з їхнім індивідуальним "лексичним наповненням", як правило, лежать об'єктивно закріплені схеми конструкцій. Під конструкцією автор розуміє будь-яке синтаксично значуще об'єднання слів. Саме парадигматична закріпленість конструкції (співвіднесеність з іншими конструкціями) визначає її синтаксичне значення [12, 156–157]. Утворюється впорядкована послідовність слів, що в абстрактному вигляді виступає послідовністю граматичних класів слів (частин мови): слова поєднуються у словосполучення, які складаються мінімум з двох повнозначних слів, граматично пов'язаних одне з одним [9, 9–10]. Отже, одиниця, що семантично реалізується, може поєднуватися з класом слів, підкласом слів, з окремо взятими словами. Важливим критерієм при вивченні сполучуваності лексичних елементів є контекст, оскільки утворення смислів цих одиниць можливе лише в контексті, а комбінаторика значень слів наявна в будь-якому словосполученні [6, 22–23]. Відповідно до семантичного, лексичного та синтаксичного контекстів, виділяються: 1) лексична сполучуваність – здатність слова сполучуватись з окремими словами; 2) семантична сполучуваність – здатність слова поєднуватись з іншими словами на рівні підкласу слів; 3) синтаксична сполучуваність – здатність слова вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами на рівні граматичного класу слів [7, 83; 8, 29]. Синтагматичний контекст вужчого та ширшого контексту та парадигматичний контекст лексичного поля перебувають при цьому в нерозривному взаємозв'язку. Якщо слово синтагматично реалізоване за парадигматичними зв'язками, то воно вносить своє отримане в парадигмі значення в синтагму, але одночасно, вливаючись у текст, зазнає зміни свого смислового потенціалу (розширення, звуження, зсув значення) [5, 87–90]. Цей інтралінгвальний контекст входить до екстралінгвального, прагматичного контексту, який у свою чергу пов'язується із синтагматичним та парадигматичним контекстами:

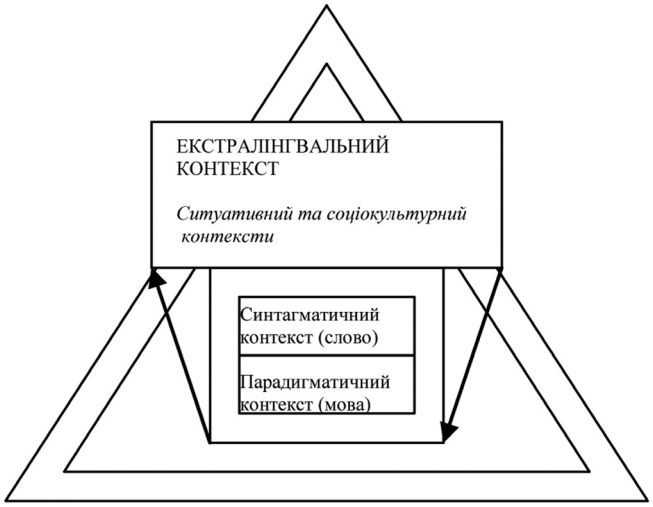

Рис. 1. Інтра- та екстралінгвальний контексти параболізмів

У подальшому розглядаються приклади семантичної сполучуваності лексичних елементів у складі параболізмів на основі фразеологічних та пареміологічних параболізмів, виписаних з 4-ох німецькомовних словників (словники крилатих висловів Г. Крауса та Г. Бюхмана, словники німецьких прислів'їв К. Зімрока та Дуден) [3]. При цьому йдеться про лексико-фразеологічну сполучуваність [1, 94–102], тобто про зв'язки компонентів синтагматичних одиниць, що складаються зі словникових слів та фраз. Словосполучення можна вважати мінімальним контекстом параболізмів.

Спершу виписані словоформи були розподілені за частинами мови, які визначено синтаксичною роллю слів у реченні. На цій основі виділено п'ять класів слів: іменники, дієслова, прикметники, прислівники та частки.

Усього опрацьовано 222 слововживання на рівні сполучуваності граматичних класів або 848 слововживань (за 4 словниками) у параболізмах. Зафіксовано такі найуживаніші сполучення граматичних класів:

1) "іменник (N) + дієслово (V)": 62 (248) слововживань, або 27,93 % (29,25 %): *der Glaube kann Berge versetzen*;

2) "іменник (N) + прийменник (Prep)": 47 (188) слововживань, або 21,17 % (22,17 %): *Brosamen vom Tische der Reichen (essen)*;

3) "іменник (N) + прикметник (Adj)": 21 (84) слововживань, або 9,46 % (9,91 %): *ein reicher Prasser*;

4) "дієслово (V) + займенник (Pron)": 14 (56) слововживань, або 6,31 % (6,60 %): *der eine sät, der andere erntet*;

5) "дієслово (V) + прикметник (Adj)": 10 (40) слововживань, або 4,50 % (4,72 %): *verloren sein / verlorener Sohn* (sein);

6) "дієслово (V) + прийменник (Prep)": 9 (36) слововживань, або 4,05 % (4,25 %): *(reden) in den Wind*;

7) "іменник (N) + займенник (Pron)": 9 (36) слововживань, або 4,05 % (4,25 %): *jemanden / etwas an seinen Früchten erkennen*;

8) "іменник (N) + сполучник (Conj)": 8 (48) слововживань, або 3,60 % (5,66 %): *mit Heulen und Zähneknirschen*;

9) "дієслово (V) + сполучник (Conj)": 5 (20) слововживань: (*sein*) *wie übertünchte Gräber;*

10) "дієслово (V) + частка (Part)": 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *nun hat die (arme) liebe Seele Ruh*;

11) "іменник (N) + прислівник (Adv)": 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *im Kleinen treu sein;*

12) “іменник (N) + іменник (N)”: 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *Salz der Erde sein*;

13) “прикметник (Adj) + прийменник (Prep)”: 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *beim Jüngsten Gericht / Am jüngsten Tag*;

14) “прикметник (Adj) + займенник (Pron)”: 3 (12) слововживань, або 1,35 % (1,41 %): *Gott sei (jemandem) gnädig*;

15) “прикметник (Adj) + сполучник (Conj)”: 2 (8) слововживань, або 0,90 % (0,94 %): *arm, wie Lazarus*;

16) “дієслово (V) + числівник (Num)”: 2 (8) слововживань, або 0,90 % (0,94 %): *(dienen) zweien Herren*.

В опрацьованих параболізмах було виявлено такі структурні моделі:

а) “N + Prep + N” (15 вживань): (*wie*) *eine Lilie unter Dornen sein*;

б) “Prep + N + V” (15): (*wie*) *in Abrahams Schoß (sitzen)*;

в) “Adj + N + V” (8): *dem schnöden Mammon dienen / nachjagen*;

г) “Pron + N + V” (6): *mit seinen Pfunden wuchern*;

д) “N + V + N” (3): *Reden ist Silber*.

Наочно цю сполучуваність граматичних класів можна простежити з вищенаведеної таблиці. З усіх граматичних класів найбільшою кількістю синтагматичних партнерів характеризується іменник (9 частин мови, або 100 %). На другому місці дієслово (8 частин мови, або 88,88 %). Далі йдуть займенник (6 частин мови, або 66,66 %), прикметник, прислівник, прийменник, сполучник (5 частин мови, або 55,55 %), частка (3 частин мови, або 33,33 %) і числівник (2 частини мови, або 22,22 %).

Таблиця 1

Сполучуваність на рівні граматичних класів

Грамат. клас	Adv	Part	Num	Pron	Conj	Prep	Adj	V	N
N	+	+	+	+	+	+	+	+	+
V	+	+	+	+	+	+	+		+
Adj				+	+	+		+	+
Prep				+	+		+	+	+
Conj	+					+	+	+	+
Pron	+	+				+	+	+	+
Num								+	+
Part				+				+	+
Adv				+	+	+		+	+

Як видно з прикладів, окрім дієслова та іменника, варіації параболізмів можуть містити також і прикметники (в ролі означення) та інші іменники, а іноді й те, й інше. У зв’язку з цим ускладнені види моделі “V + N” (із прикметником і прийменником) дуже різноманітні. Аналіз підтверджує зауваження інших дослідників [2; 10], що модель “Adj + N + V” досить продуктивна в утворенні фразеологічних біблеїзмів узагалі та параболізмів зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом синтагматику параболізмів відображено у фіксованих німецькомовними словниками лексико-синтаксичних варіаціях біблійних парабол. Ці варіації представлені лексичними, фразеологічними та пареміологічними параболізмами. Доведено, що найчастіше сполучаються іменник і дієслово, а також іменник і прийменник. З усіх граматичних класів найбільшою кількістю синтагматичних партнерів характеризується іменник. Друге місце посідає дієслово; далі – займенник, прикметник, прислівник, прийменник, сполучник, частка та числівник. Зазначимо, що в контексті дослідження семантики таких різнорівневих одиниць, як параболізми, аналіз лексичної сполучуваності в

їхній структурі не може обмежуватися виключно створенням вичерпного списку можливих лексикографічно фіксованих словосполучень, на що свого часу звернув увагу Д. Шмельов [13, 165]. Це пояснюється тим, що сама по собі лексико-фразеологічна сполучуваність як спільна зустріваність слів у сталих конструкціях, відрізняється від смислової сполучуваності цих слів у тексті, особливо параболічному. Тому перспектива подальшого наукового пошуку вбачається у дослідженні синтагматики параболізмів, реалізованої в німецькомовних біблійних текстах, а також у сучасному публіцистичному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. К вопросу о границах сочетаемости слов и путях её изучення / О. С. Ахманова, З. М. Медникова, С. А. Григорьева // Проблемы фразеологии и задачи её изучення в высшей и средней школе. – Вологда : Сев.-Зап. книгоизд., 1967. – С. 94–102.

2. Дубровська І. Б. Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ірина Борисівна Дубровська. – К. : КНЛУ, 2001. – 250 с.

3. Заполовський М. В. Кількісна представленість біблійних параболізмів у німецькомовних лексикографічних джерелах / М. В. Заполовський // Мова. Культура. Комунікація : Образ майбутнього у картинах світу та знакових системах : матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Чернігів, 25 квітня 2013 р.). – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – С. 59–61.

4. Заполовський М. В. Параболізми в сучасній німецькій мові: структура, семантика та функціонування : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М. В. Заполовський. – Одеса, 2014. – 20 с.

5. Заполовський М. В. Структурно-семантичні зміни біблійних інакомовлень у сучасній німецькій мові (на матеріалі лексикографічних джерел) / М. В. Заполовський // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : зб. наук. пр. / наук. ред. А. М. Архангельська та ін. – Острог : Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2012. – Вип. 24. – С. 87–90. – (Серія “Філологічна”).

6. Кодухов В. И. Контекст как лингвистическое понятие / В. И. Кодухов // Языковые единицы и контекст : сб. науч. тр. / под ред. В. И. Кодухова. – Л. : Изд-во ЛГПИ, 1973.– С. 7–32.

7. Котелова Н. 3. Значение слова и его сочетаемость / Н. 3. Котелова. – Л. : Наука, 1975. – 164 с.

8. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : Вища школа, 1980. – 183 с.

9. Плотников Б. А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б. А. Плотников ; под. ред. А. Е. Супруна. – Минск : Высшэйшая школа, 1979. – 136 с.

10. Прибытько Е. Н. Библеизмы в языке современных газет : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Елена Николаевна Прибытько. – Воронеж, 2002. – 180 с.

11. Солнцев В. М. К вопросу о глубинной структуре и порождении смысла предложения / В. М. Солнцев // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М. : Наука, 1976. – С. 114–124.

12. Шмелев Д. Н. О значении синтаксических единиц / Д. Н. Шмелев // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения : доклады на конференции по теоретическим проблемам синтаксиса. – М. : Наука, 1969. – С. 156–163.

13. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

14. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука 1974. – 428 с.

15. Porzig W. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen / W. Porzig // Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. – Berlin : W. de Gruyter Verlag, 1934. – № 58. – S. 70–97.

УДК 811.111'42

ЩОДЕННИК ЯК ФОРМА ПСИХОНАРАТИВУ: ІДІОЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. М. КУТЗЕЕ *"IN THE HEART OF THE COUNTRY"*)

Ізотова Н. П.
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття має на меті розкрити специфіку семантики та функціонування щоденника як форми психонаративу, представленого у романі відомого південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country". Особлива увага приділена з'ясуванню природи психологізму, що вважається домінантною рисою постколоніального наративу.
Ключові слова: *психологізм, психонаратив, ідіожанр, постколоніальний роман.*

Изотова Н. П. Дневник как форма психонарратива: идиожанровые особенности (на материале романа Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country"). *Целью данной статьи является раскрытие специфики семантики и функционирования дневника как формы психонарратива, представленного в романе известного южноафриканского писателя Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country". Особое внимание уделено описанию природы психологизма, который является доминантной характеристикой постколониального нарратива.*
Ключевые слова: *психологизм, психонарратив, идиожанр, постколониальный роман.*

Izotova N. P. Diary as a form of psychonarration: idiogenre features (a study of J. M. Coetzee's "In the Heart of the Country"). *The article focuses on the specificity of semantics and functioning of a diary as a form of psychonarration in J. M. Coetzee's novel "In the Heart of the Country", a prominent South African author. Special emphasis is placed on the nature of psychologism which is considered to be a pertinent feature of postcolonial narrative.*
Key words: *psychologism, psychonarration, idiogenre, postcolonial novel.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Посилений інтерес науковців до вивчення різноманітних типів наративів пояснюється, зокрема, їхньою властивістю передавати соціокультурний досвід людини, пов'язуючи його безпосередньо з життєвим контекстом особистості. Зазначена своєрідність оповідного тексту, в тому числі й художнього, актуалізує цілу низку питань, пов'язаних, насамперед, із встановленням зв'язків між власне подіями та їхньою (авто)інтерпретацією, зумовленою ступенем значимості певних подій для кожної людини.

У центрі уваги пропонованої розвідки знаходиться психонаратив, що розглядається нами з двох позицій. У вужчому розумінні психонаратив постає як певна наративна техніка, спрямована на зображення внутрішнього світу персонажа, його психологічного та емоційного стану, віддзеркалюючи у такий спосіб й індивідуально-авторську оцінку дійсності. У ширшому значенні психонаратив – це вербальне втілення ситуацій та подій, що розкривають внутрішній світ персонажа, тобто його різноманітні психологічні стани, дії, характеристики, що відбуваються у певних просторово-часових межах.

Мета статті полягає у встановленні специфіки семантики та функціонування психонаративу в романі відомого південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country" (У серці країни), де формою текстової репрезентації психологічної оповіді є щоденник. Структура

© Ізотова Н. П. Щоденник як форма психонаративу: ідіожанрові особливості (на матеріалі роману Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country")

та зміст статті визначається її **завданнями**: 1) описати властивості художнього психологізму, що є невід'ємною рисою творчості Дж. М. Кутзее; 2) охарактеризувати щоденник як літературний жанр; 4) окреслити індивідуально-авторські особливості втілення психонаративу в зазначеному творі; 3) розкрити семантику психонаративу в романі Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country"; 5) встановити своєрідність функціонування психонаративу в аналізованому романі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до поняття психонаративу у контексті творів Дж. М. Кутзее не є випадковим, адже відмінною рисою постколоніальної літератури, до якої належить творчість Дж. М. Кутзее, визнається психологізм [13, 7; 15, 6; 16, 21]. Психологізм у художньому творі може розглядатися як родова ознака мистецтва слова, ознака художності; результат художньої творчості (відображення психології автора, персонажа, суспільства); та як естетичний принцип, що лежить в основі художньої творчості [8]. Психологізм пов'язаний з *досить повним*, детальн*им та глибоким зображенням думок і переживань літературного персонажа за допомогою різноманітних засобів художньої літератури [*4].

Поняття "художній психологізм" уведено в науковий обіг Лідією Гінзбург. Під художнім психологізмом дослідниця розуміє "дослідження душевного життя людини в його протиріччях та глибинах" [2, 28]. Зародившись ще в епоху античності й середньовіччя, психологізм як літературне явище пройшов декілька етапів свого розвитку. Наприкінці XX – початку XXI століття психологізм значно змінює своє обличчя через розширення спектру чинників, що сприяють психологізації художнього твору. Наразі психологізм слугує не лише засобом художнього розкриття внутрішнього світу персонажа різноманітними мовними засобами, але й потужнім сюжетотвірним та стилетвірним фактором [7, 39; 11].

Художня література кінця XX – початок XXI століття використовує увесь арсенал традиційних способів психологічного зображення подій та персонажів у художньому тексті, проте з певною нюансировкою. Основна тенденція розвитку психологізму літературного твору цього періоду полягає в тому, що на перший план виходять композиційні та наративні засоби і форми психологізації. Стилістичний потенціал художнього психологізму значно розширюється й завдяки модифікації традиційних жанрових форм.

Обраний у роботі ідіожанровий підхід до вивчення літературного твору передбачає не стільки аналіз закріплених за певним твором жанрових ознак та характеристик, скільки встановлення специфічних індивідуально-авторських жанротвірних тактик, їхній відбір, поєднання та використання. Жанр, таким чином, постає як індивідуально-авторський зразок жанру або "ідіожанр". А цілісність художнього твору, відповідно, досягається вже не лише жанровою специфікою, але й індивідуальним авторським стилем.

Виклад основного матеріалу. Роман Дж. М. Кутзее "In the Heart of the Country", що слугує матеріалом нашого дослідження, буквально пронизаний психологізмом, адже ті болючі питання, які порушує автор у творі, зокрема, самотність, сімейні, міжрасові, сексуальні відношення тощо, представлені крізь призму емоційного світу головної героїні.

Спираючись на класифікації форм психологізму в художній літературі [2, 297; 3], можна виокремити два способи втілення психонаративу в художньому творі: 1) зовнішній або непрямий, що передбачає вербальний опис зовнішніх виявів тих або інших психологічних станів персонажа (міміки, жестів, вчинків, рухів, особливостей мовлення тощо); 2) внутрішній або прямий: зображення відбувається шляхом саморозкриття, тобто сам герой розповідає про свій емоційний та психологічний стан. Текстовою формою реалізації такого психонаративу можуть слугувати внутрішній монолог, сон, сповідь, щоденник головного героя. Слід також виділити ще один спосіб реалізації психологізму, коли доступ до емоційної сфери персонажа читач отримує з прямих авторських коментарів та роздумів.

Для представлення подієвої канви роману "In the Heart of the Country" автор обирає психонаратив у формі щоденника. Композиційно твір складається з низки коротких щоденникових записів (загальною кількістю 266), що нагадують фотографії, або знімки

реальності, відбиті в голові головної героїні твору Магди, самотньої, незаміжньої жінки, яка мешкає разом зі своїм батьком та прислугою на віддаленій фермі у Кару.

Для постколоніальних творів важливості набувають такі властивості щоденника, як достовірність, інтимність, ліричність, емоційність та сповідальність [6; 9], адже вони дозволяють з позиції головного героя всебічно осмислити життєві явища, людські характери, історичні та соціальні реалії, що є надзвичайно актуальними в постколоніальній літературі. Щоденник є динамічною автохарактеристикою, що віддзеркалює значимі сторони життя людини, динамічний процес формування особистості [5, 15; 10, 26]. Можна сказати, що щоденник слугує автопсихологічною формою літератури.

Щоденники різняться один від одного за структурним та тематичним принципами, а останні, відповідно, визначають специфіку мовної репрезентації щоденникових записів. Так, у тематичному плані щоденники диференціюються залежно віт того, що потрапляє в центр уваги автора: чи певні типи подій (побутові, світські, інтелектуальні), чи емоційні та/або психофізичні стани [12]. Згідно із твердженням М. Бахтіна, щоденники бувають сповідальними (орієнтовані на внутрішній світ, самозанурення, рефлексію персонажа) та біографічними (в основі яких лежить послідовний опис подій дня, з акцентом на побутовому, життєвому аспекті) [1, 130].

Структурними характеристиками щоденникових записів є фрагментарність, що виражається у безсистемній фіксації подій, вражень, емоцій і т. д., нелінійність, порушення причинно-наслідкових зв'язків [6; 9; 10, 51]. Просторово-часові особливості щоденникових записів визначаються звертанням не лише до теперішніх подій, але й до минулого та майбутнього.

В романі "In the Heart of the Country", з одного боку, використано жанровий потенціал щоденника (його формальні та функціональні можливості), а з іншого – застосовано певні стилістичні модифікації, що відображають специфіку індивідуально-авторських трансформацій цього жанру.

Як певна оповідна техніка, психонаратив у романі "In the Heart of the Country" виконує дві ключові функції: бере участь у створенні образу персонажа та віддзеркалює ключову тематику постколоніальних творів: міжрасові відношення, різницю культур, насилля, модель "господар – слуга" [13, 24]. Отже, розглянемо своєрідність втілення психонаративу у цьому творі. Структурними елементами психонаративу пропонуємо вважати психологізовані контексти, тобто такі фрагменти художньої оповіді, які описують певний психологічний стан героя за допомогою емоційно маркованих лінгвістичних одиниць (мовних та композиційних).

Представлений з точки зору Магди, головної героїні роману, психонаратив в аналізованому романі постає як автонаратив. До основних рис такого викладу подій можна віднести суб'єктивність, достовірність, "ефект сповіді", який випливає із суб'єктивного погляду на події (зображений світ обмежується свідомістю та світосприйняттям оповідача). Події, викладені з позиції головного героя, відтворюють його думки, дозволяють зазирнути в духовний світ персонажа, встановити внутрішню мотивацію його діям. Наприклад:

"I am ***a black widow in mourning*** *for the uses I was never put to.* ***All my life I have been left lying about, forgotten, dusty, like an old shoe,*** *or when* ***I have been used, used as a tool, to bring the house to order, to regiment the servants.*** *But I have quite another sense of myself, glimmering tentatively somewhere in my inner darkness: myself* ***as a sheath, as a matrix, as protectrix of a vacant inner space. I move through the world not as a knife blade cutting the wind, or as a tower with eyes, like my father, but as a hole, a hole with a body draped around it, the two spindly legs hanging loose at the bottom and the two bony arms flapping at the sides and the big head lolling on top****".* (17, 44).

У наведеному психологізованому контексті Магда описує власне сприйняття самої себе. Психологічний стан відчаю та розчарування вербально представлений за допомогою емоційно забарвленої лексики: метафори (*I am a black widow in mourning*)*;* низки художніх порівнянь (*like an old shoe*; *as a tool, to bring the house to order, to regiment the servants;*), в тому числі тих, що базуються на протиставленні (*not as a knife blade cutting the wind*, *but as a hole, a hole with*

a body draped around it,), метонімії (*the two spindly legs hanging loose at the bottom and the two bony arms flapping at the sides and the big head lolling on top*).

Іншою індивідуально-авторською особливістю втілення психонаративу в аналізованому романі є залучення техніки монтажу [14, 38]: твір ніби "зшитий" з окремих фрагментів, епізодів, подій, які то повторюються, то протиставляються, то взаємовиключають один одного. Це створює неоднозначність сприйняття та інтерпретації подій, викладених у творі, дозволяє читачеві мати різні/альтернативні версії однієї й тієї ж події, а також показує психологічну плутанину в думках головної героїні. Прикладом такого прийому можуть слугувати описані в романі дві різні версії смерті батька Магди:

"My father lies on his back, naked, the fingers of his right hand twined in the fingers of her left, the jaw slack, the dark eyes closed on all their fire and lighting, a liquid rattle coming from the throat, the tired blind fish, cause of all my woe, lolling in his groin (would that it had been dragged out long ago with all its roots and bulbs!). ***The axe sweeps up over my shoulder. All kinds of people have done it before me,*** *wives, sons, lovers, heirs, rivals. I am not alone".* (17, 12).

"The door of my father's room is locked against me but the window is open, as ever. I have had enough, tonight, of listening of the sounds that other people make. Therefore it is necessary to act swiftly, without thinking, and, since I cannot plug my ears, to hum softly to myself. ***I slide the barrel of the rifle between the curtains.*** *Resting the stock on the windowsill I elevate the gun until it points very definitely toward the far ceiling of the room and, closing my eyes,* ***pull the trigger****".* (17, 66).

Текстове напруження, психологізм оповіді досягається в аналізованому творі завдяки переплетенню вигадки з реальністю, уявного з дійсним. Читач разом із головною героїнею ніби розривається між уявним та реальним світами. Наприклад, в одному зі своїх записів Магда уявляє, як слуга Хендрік в досить іронічному тоні розповідає своїй жінці про надзвичайно інтимні речі Магди:

"He tells her about ***my lonely life****,* ***my solitary walks****,* ***the things that I do when I think no one is looking, the way I talk to myself, the way my arms jerk.*** *He* ***parodies*** *my cross gabble. Then he tells her of* ***my fear of him****,* ***the harsh words I speak to keep him at a distance****,* ***the odour of fright he can smell floating of me.*** *He tells her* ***what I do by myself in bed.*** *He tells her* ***how I roam the house by night.*** *He tells her* ***what I need****".* (17, 94).

Значущим для реалізації психологізму є нелінійність психооповіді. Свідомість персонажа спрямована одночасно у трьох векторах – теперішнє, минуле, майбутнє. Наприклад:

"I grew up with the servants' children. I spoke like one of them before I learned to speak like this. I played their stick and stone games before I knew I could have a dolls' house with Father and Mother and Peter and Jane asleep in their own beds and clean clothes ready in the chest whose drawers slid in and out whole Nan the dog and Felix the cat snoozed before the kitchen coals. […] How am I to endure ***the ache*** *whatever it is* ***that is lost without a dream of a pristine age****, tinged perhaps with violet of* ***melancholy,*** *and a myth of expulsion to interpret my* ***ache*** *to me? […]* ***My lost world*** *is a world of men, of cold nights, woodfire, gleaming eyes, and a long tale of dead heroes in a language I have not unlearned".* (17, 7).

У цьому фрагменті психологічний стан головної героїні зображений за допомогою кінематографічної техніки ретроспекції (flashback). Магда, розмірковуючи про своє теперішнє життя, відчуває біль (*the ache*), розгубленість та спустошеність (*my lost world*), певну ностальгію за дитячими емоціями та відчуттями. Тому у боротьбі із самотністю Магда вимушена шукати друзів серед робітників на фермі.

Іншим прикладом нелінійної оповіді може слугувати проектування Магди свого майбутнього (вигаданого чи реального), зокрема фантазування щодо життя разом з батьком на фермі:

"Sometimes when I the weather is fine, as it is today, sunny but not too warm, I carry my father out of his room and seat him on the stoep, propped up with cushions in his old armchair, so that he can once again face out over the old acres, which he no longer sees, and be exposed to the birdsong,

which he had no longer hears. He sees and hears nothing, for all I know he tastes and smells nothing, and who can imagine what the touch of my skin on his is like?". (13, 27).

Загалом роман складається з невеликої кількості подій, деякі з яких є парними [14, 42]. Наприклад, приїзд на ферму нової жінки батька Магди та приїзд маленької Анни; інтимні стосунки Хендріка з маленькою Анною та Магдою; Анна маленька та Хендрік від'їжджають з ферми, Анна та Якобс також залишають ферму. Тобто події мають не причинно-наслідковий характер, а відбуваються паралельно. Це створює певне психологічне напруження, а також показує як Магда сприймає реальність, що саме її хвилює.

Висновки і перспектива подальших досліджень. Таким чином, психонаратив, представлений в романі "In the Heart of the Country" (У серці країни) щоденниковою формою, характеризується фрагментарною, нелінійною природою, зображенням парних, паралельних подій, поєднанням реальних та вигаданих подій, рефлексивно-сповідальним ракурсом викладу подієвого змісту. Відбувається перехід від простої фіксації подій до їх скрупульозного самоаналізу головною героїнею. Окрім того, специфічним для ідіожанру Дж. М. Кутзее є вплетення особистих переживань персонажа в історико-культурологічний контекст Південної Африки першої половини XX століття.

Перспективи подальших розвідок у напрямку вивчення психонаративу вбачаємо у розкритті специфіки втілення інших форм психонаративу у світлі ідіожанрового підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.

2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гинзбург. – М. : INTRADA, 1999. – 415 с.

3. Гудонене В. Искусство психологического повествования (от Тургенева к Бунину) / В. Гудонене. – Вильнюс : Изд-во Вильн. гос. ун-та, 1998. – С. 8–11.

4. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы: книга для учителя / А. Б. Есин. – М. : Просвещение, 1988. – 17 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://thelib.ru/books/a_b_esin/psihologizm_russkoy_klassicheskoy_literatury.html

5. Егоров О. Русский литературный дневник XIX века. История и теория жанра / О. Егоров. – М. : Флинта ; Наука, 2011 – 177 с.

6. Зализняк А. Дневник: к определению жанра / А. Зализняк // Журнальный зал НЛО. – 2010. – № 106. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/nlo/2010/106/za14.html

7. Золотухина О. Б. Психологизм в литературе: пос. по спецк. для студ. / О. Б. Золотухина. – Гродно : ГрГУ, 2009. – 181 с.

8. Иезуитов А. Проблемы психологизма в литературе / А. Иезуитов // Проблемы психологизма в советской литературе. – Л. : Ленинград. отд-е ; Наука, 1970. – С. 38–40.

9. Михеев М. Ю. Дневник как эго-текст (Россия, XIX – XX) / М. Ю. Михеев. – М.: Водолей Publishers, 2007. – 264 с.

10. Николаичева С. С. "Дневниковий фрагмент" в структуре художественного произведения (на материале русской литературы 30-70 г. XIX): дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.01.01 "Русская литература". – Нижний Новгород, 2014. – 174 с.

11. Проскурнин Б. М. Художественный психологизм до и после Фрейда (русский и зарубежный опыт) // Филологические заметки. – 2008. – №1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://philologicalstudies.org/dokumenti/2008/vol1/3/5.pdf

12. Радзиевская Т. В. Некоторые наблюдения над функционально-семантическими и стилистическими особенностями дневников / Т. Радзиевская [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.rastko.rs/cms/files/books/49c9510902b2d

13. Attridge D. Coetzee and the Ethics of Reading: Literature in the Event / D. Attridge. – Chicago : The University of Chicago Press, 2004. – 225 p.

14. Dynarowicz E. Narrative strategies in J. M. Coetzee's *In the Heart of the Country*: commentary on (post)colonial guilt / E. Dynarowicz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/2945465/

15. Head D. The Cambridge Introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 115 p.

16. Zimbler J. J. M. Coetzee and the Politics of Style / J. Zimbler. – N. Y.: Cambridge University Press, 2014. – 232 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Coetzee J. M. In the Heart of the Country / J. M. Coetzee. – L. : Vintage, 1999. – 151 p.

УДК 811.111'36

ТОНАЛЬНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ НА ІНТИМНЕ СПІЛКУВАННЯ

Кіт Л. С.
Національний університет "Львівська Політехніка"

У статті розглянуто тональність як категорію зовнішнього впливу на інтимне спілкування. Виявлено тонові, обертонові характеристики та мелодику інтимного спілкування шляхом аналізу модифікаторів та дескрипторів мовленнєвих актів. Проаналізовано лексико-семантичні особливості мовленнєвих актів, що визначають тональність інтимного спілкування. Установлено роль синтаксичних засобів мовного коду у формуванні тональності інтимного спілкування.

Ключові слова: *тональність, інтимне спілкування, модифікатори, дескриптори, питання вторинної функції, звертання, персональний дейксис.*

Кит Л. С. Тональность как категория внешнего воздействия на интимное общение. *В статье рассмотрена тональность как категория внешнего воздействия на интимное общение. Выявлены тоновые, обертоновые характеристики и мелодика интимного общения путем анализа модификаторов и дескрипторов речевых актов. Проанализированы лексико-семантические особенности речевых актов, определяющие тональность интимного общения. Установлена роль синтаксических средств языкового кода в формировании тональности интимного общения.*

Ключевые слова: *тональность, интимное общение, модификаторы, дескрипторы, вопрос вторичной функции, обращения, персональный дейксис.*

Kit L. S. Tonality as the category of external influence on the intimate interaction. *The article is devoted to the tonality as the category of the external influence on the intimate interaction. Tone, overtone and melody characteristics of the intimate interaction have been established by analyzing modifiers and descriptors of speech acts. The lexical-semantic peculiarities of speech acts that define the tone of intimate interaction have been analyzed. The role of syntactic means of language code in the shaping of the intimate interaction tone has been discussed.*

Key words: *tonality, intimate interaction, modifiers, descriptors, secondary function interrogatives, address, personal deixis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному мовознавстві спостерігається значний інтерес до досліджень, що сприяють виявленню організації мови в її динамічному аспекті, у конкретному мовленнєвому спілкуванні. Лінгвісти працюють над дослідженням мовних форм побудови комунікативної взаємодії у типових ситуаціях міжособистісного спілкування з метою моделювання мовленнєвої діяльності людини та забезпечення ефективної організації комунікації. Людське спілкування як особливий тип діяльності торкається всіх складових комунікації і виступає складним процесом взаємодії людей у просторовому і часовому вимірах [2; 3].

Досягнення комунікативної мети спілкування залежить від багатьох факторів, серед яких провідним є ***тональність***, яка разом з регістром, атмосферою і стилем спілкування (ідіостилем) належить до категорій комунікативної лінгвістики, що пов'язані із зовнішнім впливом на процес спілкування. Порушення тональності спілкування як провідного

© Кіт Л. С. Тональність як категорія зовнішнього впливу на інтимне спілкування

поняття складової акту комунікації спричиняє різноманітні непорозуміння, образи, девіації і суттєво зменшує очікуваний мовцем перлокутивний ефект або взагалі зводить його нанівець. Ось чому, дослідження, що розкривають вплив і взаємодію категорій комунікації та мовних форм побудови комунікативної взаємодії, є особливо **актуальними** у сучасному мовознавстві.

У статті вперше розглядаємо тональність у типових ситуаціях інтимного спілкування (далі – ІС) як важливого виду міжособистісного фатичного спілкування. **Завданням** дослідження є виявлення тональності у комунікативних ситуаціях ІС шляхом аналізу мовних та позамовних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Бацевича Ф. С. тональність – це "усвідомлена (інтенціонально-вольова) або неусвідомлена (позаінтенціональна) емоційно-аксіологічна і змістово-інформативна організація мовного матеріалу (у його динамічному вияві), за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовленнєвий акт певної ілокуції, що впливає на адресата, а іноді й на ситуацію спілкування" [1, 239]. Складовими тональності є інтонація, фразовий наголос, темп мовлення, гучність, тембр, паузація, а також лексико-семантичні та синтаксичні засоби мовного коду [4, 115]. Ця категорія зовнішнього впливу на спілкування корелює з манерою спілкування та побудовою висловлення, фізичними, темповими, ритмомелодійними характеристиками мовлення. Отже, тон спілкування (тональність), як комплексне поняття, синтезує мовні та позамовні чинники.

Виклад основного матеріалу. Тональність мовленнєвого акту (далі – МА) певної ілокуції виявляється у тонових (висота, сила, гучність та ін.) і обертонових (передусім тембрових) характеристиках звучання, його мелодиці (інтонації, темпі, регістрі тощо), а також у наявності специфічних морфологічних, словотвірних, лексико-фразеологічних та синтаксичних засобів мовного коду. Розглянемо ці складові тональності в інтимному спілкуванні.

Тонові, обертонові характеристики та мелодика (ІС). Інтонацію, фразовий наголос, темп мовлення, гучність, тембр, паузацію та інші фізичні характеристики ІС визначаємо за допомогою аналізу модифікаторів та дескрипторів ілокутивної сили МА, виражених питаннями вторинної функції. Вони модифікують та описують численні складові мовленнєвих ситуацій, а саме мовну складову, антропоскладову, фізичний та психологічний контекст, що допомагає визначити тональність ІС. Модифікатори або індикатори ілокутивної сили "модифікують різні аспекти ілокуції", тобто здійснення ілокутивного акту як явища у його багатоманітності і багатоаспектності [5, 16]. З'ясовано, що вони варіюють у залежності від мовленнєвого жанру (далі ─ МЖ), у якому функціонують питання вторинної функції.

У МЖ "*з'ясування стосунків"* знаходимо такі модифікатори, як-от: The moment he left the room Philip *turned to Milfred angrily;* he answered*, looking up but away from her;* asked *piteously;* secretly alarmed, he took refuge *in bluster;* she *looked* at him *steadily* for a time which seemed intolerable; he could not prevent *her* from *taking his hands*, but he *could not look at her*; he watched her *askance;* his voice was *wistful*, and his eyes*, resting on her face*, had in them a *sort of supplication; she heard her voice breaking;* I said, *an edge of hysteria in my voice;* his *voice was disbelieving*; I *hedged*; he *laughed darkly*; he inhaled deeply; *he asked in a difficult, troubled tone; he stammered; he said between his teeth.*

Наприклад: *The moment he left the room Philip turned to Mildred angrily.*

– Why on earth did you ask him to dine with us? (7, 102).

У МЖ *повіряння* та *зізнання* зустрічається такі модифікатори та дескриптори: ask *softly*, *whisper the words*, said *quietly*, he was silent for a moment, then *looked straight* at her; he looked *right though* her as he spoke; he gazed at me with *no hint of humor in his face*; he asked me, his *voice turning husky;* he *murmured, even huskier now;* he began *hurriedly.*

Наприклад:

The two women looked at one another from across the room, then Lara asked quietly:

– Do you? Can you really begin to understand? (8,170).

МЖ *флірту* властиві модифікатори та дескриптори, що вказують на легкість розмови: *he inquired, laughing; she laughed; he asked, love dancing madly in his heart; he suggested trying to humour her.*

Наприклад:

– Are you glad to see me? – he asked, love dancing madly in his heart.

– Of course I am. You needn't ask that (7, 101);

– If you are willing, we could try again…

– What kind of a Dickensian offer is that? – she laughed. – It sounds like the spectre of something dragged out of David Copperfield. Is that the best you can do, Drew Hamilton?

– When I've seen the paper to bed, I'm a spent force these days, – he sighed [6, 186–187].

Лексико-семантичні особливості МА, що визначають тональність ІС. Важлива роль у створенні належної тональності в ІС належить звертанням і персональному дейксису мовленнєвого акту, які у поєднанні з інтонацією, фразовим наголосом, темпом мовлення, гучністю, тембром, паузацією та іншими фізичними характеристиками створюють особливу тональність в інтимному спілкуванні.

Аналіз адресантно-адресатного аспекту мовленнєвих актів питань вторинної функції дозволив встановити, що типи ***звертань*** сигналізують емоційно-оцінне ставлення адресанта до адресата. Звертання функціонують у складі мовленнєвих актів з метою акцентування інтимних взаємин, елімінування дистанції між комунікантами, впливу на емоційно-чуттєву сферу (звертання, що містять прикметники-дескриптори об'єкту кохання/дружби), маркування приналежності до групи близьких і дорогих серцю людей, демонстрації взаємин між близькими людьми.

Якщо звертання *Miss Leslie* є припустимим у будь-якій комунікативній ситуації й за будь-яких статусно-рольових стосунків між співрозмовниками, то пестливо-ласкаві *(dear boy, my dear, my little precious, dear heart, my dearest, my love, old love)*, дружелюбно-товариські (*old boy, buddy, my young friend, my dear fellow, little girl)* і романтичні звертання *(darling, baby, mein Schatz, kohanie, sweetheart, dearie, honey)*, а також звертання-прізвиська (*Preppie, sport, Mr Texas Man)*, пестливо-зменшені імена і прізвиська (*Daddy, Billy, Mel, goosey, Ollie)* характерні для інтимного спілкування, яке ще менше, ніж приятельське, регламентовано формальними правилами поведінки. Комунікативні ситуації інтимного спілкування є настільки "екстремально" позитивними, що звертання-дерогативи, які містять згрубілі/лайливі слова, втрачають свою негативну конотацію.

Займенник *we* (14.5%, 24) *у висловленнях* використовують з метою підкреслення спільної ідентичності, взаємозалежності і взаємопов'язаності в інтимному спілкуванні. Цей займенник у мовленні одного з комунікантів свідчить і про його бажання об'єднання, проведення часу разом з адресатом.

Лексема *you* є мовною вказівкою на учасника МА. Займенник другої особи *you* є не тільки спеціальним показником адресата МА, але й опосередкованим виразником суб'єктивності такого повідомлення, що свідчить про самого мовця, про його експліцитну присутність у певній мовленнєвій ситуації. Використання *you* (71%,118) в інтимному спілкуванні є, з одного боку, сигналом конфлікту, а з іншого, – виражає повагу до думки і бажань співрозмовника. Особовий займенник *I* (14.5%, 24) є маркером саморозкриття, що характерно для мовленнєвих жанрів зізнання та повіряння.

Синтаксичні засоби мовного коду, що виявляють тональність ІС. Щодо синтаксичних особливостей ІС, то проведене дослідження дає підстави стверджувати, що особливо дієвими є висловлювання, які завжди інтонаційно оформлені у питаннях і на письмі позначені знаком запитання, транспозиційний зміст яких є певним МА, розбіжним з його первинним значенням

(***питання вторинної функції***). З метою втілення вибраної стратегії інтимності, адресант використовує у формі питань мовленнєві акти прохання, пропозиції, поради, запрошення, обіцянки, компліменти, які наповнюють мовленнєві жанри ІС. Така особливість пояснюється дією універсального принципу ввічливості та вибраною стратегією спілкування.

Питання-унісони, а також форма питань-прохань, у яких спостерігається менша змістова наповненість (адресант припускає, що адресат, як його *друге я* повинен розуміти "без слів", про що він бажає попросити) свідчать про те, що адресат сприймається адресантом як (духовно) близька людина.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тональність інтимного спілкування простежуємо на модифікаторах та дескрипторах, що модифікують різні складові мовленнєвих актів в інтимному спілкуванні. Аналіз функціонування *модифікаторів* та *дескрипторів* ілокутивної сили мовленнєвих актів питань вторинної функції у МЖ інтимного спілкування уможливив розкриття його тональності. Інтимному спілкуванню властива невимушеність, відвертість, легкість, веселість, делікатність, негативні емоції, задушевність, емоційність, взаємне прийняття, дружелюбність, довірливість. А також інтимна атмосфера "на одинці", близька дистанція партнерів, серйозне відношення до теми з рівними правами співбесідників на мовленнєву активність, саморозкриття, духовна близькість, ідентичність міжособистісного, соціально-групового, інтелектуального і національно-культурного досвіду. Параметр зовнішнього впливу та спілкування включено у структуру статичних фреймів мовленнєвих жанрів інтимного спілкування.

Перспектива подальших досліджень тональності міжособистісного інтимного спілкування полягає у дослідженні її фонетичної складової у спонтанному мовленні, а також комунікативних девіацій спричинених порушенням тональності спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Київ : "Академія", 2004. – 344 с.

2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: [монографія] / Флорій Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 281 с.

3. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – М. : "Смысл", 1997. – 365 с.

4. Орлов Г. А. Современная английская речь / Г. А. Орлов. – М. : Высшая школа, 1991. – 240 с.

5. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения: автореф. дисс. … д-ра филол. наук : 10.02.04, 10.02.19 / О. Г. Почепцов. – Киев, 1989. – 47 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Davidson M. Fight the Best Fight / Marjory Davidson. – London : Pocket Books, 1995. – 372 p.

7. Maugham S. Of Human Bondage / W. Somerset Maugham. – Harmondsworth, Midd'x : Penguin books, 1978. – 606 p.

8. Townsend E. In love and war / Eileen Townsend. – London : Diamond Books, 1999. – 656 p.

УДК 811.112.2'276.6:351.752.2

DISCOURSAL PECULIARITIES OF LEGAL DOCUMENTS

Koval N. Y.
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

У статті досліджуються дискурсні особливості текстів судових документів. Проаналізовано основні підтипи судового дискурса. Ситуація спілкування зумовлює комунікативну настанову будь-якого типу юридичного дискурса. Доведено, що інтегральною ознакою судового дискурса виступає ситуація спілкування в юридичній сфері, яка разом з екстралінгвістичними чинниками визначає його диференційні мовні ознаки.

Ключові слова: *дискурс, дискурс-аналіз, судовий дискурс, судові справи, однозначність трактування.*

Коваль Н. Е. Дискурсивные особенности судебных документов. *В статье исследуются дискурсные особенности текстов судебних документов. Проанализировано основные подтипы судебного дискурса. Ситуация общения способствует реализации коммуникативной цели любого типа юридического дискурса. Доказано, что интегральным признаком судебного дискурса выступает ситуация общения в юридической сфере, которая наряду с экстралингвистическими факторами определяет его дифференциальные языковые признаки.*

Ключевые слова: *дискурс, дискурс-анализ, судебный дискурс, судебное дело, однозначность трактования.*

Koval N. Y. Discoursal Peculiarities of Legal Documents. *The article focuses on the problem of discoursal peculiarities of judicial documents. The basic subtypes of judicial discourse were analyzed. It was proved that the situation of communication in the legal sphere is the integral feature of judicial discourse, which along with extralinguistic factors determines its differential linguistic features.*

Key words: *discourse, discourse analysis, judicial discourse, legal cases, disambiguation.*

Introduction. The main function of the law is to regulate social behavior in a rational and reasonable manner in the society. The law is a very important social institution, which depends on the language and whose operations therefore also have a linguistic dimension. Legal language tends to be quite conservative; besides, the law imposes extremely strict demands on the language it uses. Many of the linguistic problems of written legal discourse are quite well understood today. How to achieve such properties of legal text as exactness, clarity, specificity and to avoid ambiguity is a linguistic problem. New theories and approaches (i. e. sociolinguistic approach and the research connected with the simplification of legal discourse), introduced into linguistics have made the impact on the study of legal language. The main reason as to why linguists should be interested in legal language is created by a basic conflict between the functions of law and language.

Discussion. In view of the importance of law in society, it is no surprise that scholars in many disciplines have taken an interest in legal language, trying to discover its characteristics through the methodologies of their own special fields. In addition to representatives of the legal profession itself, there are studies of law language by, for example, sociologists, psychologists, anthropologists and linguists [2; 3; 4; 5; 8; 9]. The sociologists and psychologists have been interested in the use of language in trial situations, where they have studied, for instance, the correlation between the social

© Koval N. Y. Discoursal peculiarities of legal documents

background of the parties involved and their use of language [7; 9]. The studies where the factors affecting, and contributing to particular impressions of testimonials, as well as those where men's and women's language at court have been compared, are also very interesting [3]. To this list we could further add the work of anthropologists, who have made occasional observations of the language while studying the functions of the law in different societies.

The **object** of the research is legal cases and court judgements as types of written legal English. Its **subject** comprises investigation of discoursal peculiarities of legal documents.

The **purpose** of this work is to examine some characteristics of legal English at the level of discourse. In the case of legal written language the study of texts has come into the foreground from the point of view of the interaction between structure and function. It is due to the re-evaluation of linguistic methodology. The importance of such branches of language study as pragmatics, psycholinguistics and discourse analysis are taken for granted today. All the levels of language are interconnected with and interdependent on each other. They are also relevant, because they may throw further light on some peculiarities of the judicial discourse.

It is natural that the choice of themes should depend on what has been done and what remains to be done. For this reason, some aspects that ought to be included in a historical account of legal English have been left aside, while others, which may perhaps be regarded as more marginal, have been included, because they have not been discussed elsewhere. One of the most interesting questions is the history of legal English, which has mostly been studied only in terms of loanwords, whether Norse, Latin or French. The present study will try to extend this picture by considering some of the structures. In spite of the restrictions in the scope of the study, it is hoped that the problems of legal English will receive a sufficiently broad-based treatment to facilitate an understanding both of the socio-historical and sociolinguistic development of the genre and of its present-day features and problems.

Investigation. The new approach is based on recent interdisciplinary studies of discourse. The main idea of this approach is this it aims at studying the essence of the mass communication process, namely verbal announcements. According to the approach, the verbal announcements are analyzed not only on the basis of the peculiarities of the information source or the conditions of lawmaking – on the one hand, the characteristics of the consumers and the influence on them – on the other hand. Apart from that, all kinds of mass communication texts, particularly the legislative documents need to be studied as a special type of texts referring to a specific social and cultural activity.

First of all this means that mass communication texts should be analyzed from the point of view of their structure on different levels of description. Such structural analysis does not confine itself to the linguistic description of phonological, morphological, syntactical or semantic structures of isolated words, word combinations or sentences as it is accepted in structural linguistics. The texts are defined by more complex, higher level characteristics, such as coherence between the sentences, the general theme structure, schema structure and of stylistic, rhetorical parameters. In this approach mass communication texts, presented either in oral or written form or in the form of monologue and dialogue, get overall description of the general structure, as well as their specific features. Furthermore, the study of discourse is not confined to explicit description of the discourse structures themselves. The discourse studies in the field of the disciplines like theory of communication, cognitive psychology, social psychology, microsociology, ethnography proved that discourse is not just an isolated text or dialogue structure. It is rather a complex phenomenon of communication which includes social context bearing information about the speaker's characteristics as well as about the lawmaking process and perception of utterances.

Bearing in mind the diachronic perspective, we turn to the synchronic aspects of legal English. There are many alternatives open for investigation: for example, oral or written legal language. The study of oral discourse has attracted increasing attention in linguistics generally, and this interest is also reflected in the domain of legal language [1; 2; 3; 5]. There are studies of lawyer-client interaction

and courtroom interaction, where the linguistic strategies of the parties are investigated [3; 5]. The problem of how well legal language is understood in different contexts is also a challenging and important branch of the study of oral legal discourse. Another possibility, which is the one we will explore here, is the study of the written variety. More specifically, we will be concerned with some of the structural aspects of modern English legal language. This line of study is of relatively recent origin.

Legal discourse is a very special kind of communication. In the American context, the text is drafted by only a few draftsmen, often just by one or two specially trained experts. They try to give a verbal expression to the will of Government by formulating the text in such a way that all conceivable considerations will be taken into account in the drafting process. The actual sender of the message (i.e. Congress or Senate) will impose certain basic requirements on the text, e.g. by taking for granted that the area in question is adequately covered by the text, and that the text is clear, consistent and prescriptive. Also, the law must simultaneously be both general and specific. Fulfilling such strict criteria demands not only a thorough knowledge of the principles of drafting but also considerable verbal skills. The overall requirements are reflected also in the language, where they take priority over considerations of readability, comprehension, elegance or fluency.

In this communication process where the law text constitutes the message, the receiving role is also atypical, for the text is written by one expert for another. Risto Hiltunen states "that legal language represents specialist-to-specialist communication will be obvious even to the layman as soon as he becomes involved with law. He will usually have to resort to the help of an interpreter (e.g. a lawyer) quite soon" [5, 66]. The "translation" works both ways: "interpreters" translate a client's business (e.g. a document in a business transaction) into the legal code; and vice versa, they explain to the client what the law is and how it should, or could, be interpreted in a given situation. In legal communication not only are the sender and receiver, but also, and above all, the message itself is special.

One feature characteristic of legal English on the level of discourse must be discussed, the almost total lack of conventional intersentence cohesive ties, essential for most well-formed texts. The fact that they are so sparsely used in laws is one factor setting this genre in a category of its own. The reason for the non-use of cohesive ties is the independent and context-free status of the sentence in law language, which makes it possible to refer to a subsection and cite it as a coherent whole without having to make the reader aware of either what precedes or follows it. The cohesive ties that do occur are practically limited to lexical cohesion, more precisely repetition. There are very few references beyond the sentence boundaries, being confined to references to other sections or subsections in the same law or some other laws. Such references are, however, important in themselves, and give an idea of the network character of American legislation. Tracing up such references may take the reader far outside the law he is consulting. As already indicated, lexical repetition is very much preferred to substitution even within the sentence. Anaphoric reference is introduced only when repetition is not possible and when there is no risk of confusion. Even a long constituent may be repeated several times so as not to risk the unambiguity of the text.

The active research in the area of spoken language has shown how different the two media, the spoken and written, are and can be. The differences are crystallized in the case of law language. "Spoken legal English" is not just a spoken variant of the written text, but a different genre, where the connection between what is said (when, why, how;) and the speech situation of the utterance is very close indeed. The written variant is at the other extreme; it is stable, constant and almost context-free.

The term legal language, as V. K. Bhatia indicates, encompasses several usefully distinguishable genres depending upon the communicative purposes they tend to fulfil, the settings or contexts in which they are used, the communicative events or activities they are associated with, the social or professional relationship between the participants taking part in such activities or events, the background knowledge that such participants bring to the situation in which that particular event is embedded and a number of other factors [2, 101].

We support the classification worked out by V. K. Bhatia and Risto Hiltunen and identify several genres used in a variety of legal settings taking into consideration the communicative purposes they tend to fulfil. Some of them are: cases and judgements in written form used in juridical settings; lawyer-client consultation, counsel-witness examination in spoken form and legislation, contracts, agreements etc. in written form used in different professional settings [2, 103; 5, 65]. In this article, we take up legal documents, which function in the court room and serve as authentic records of some legal cases, for an in-depth analysis.

Legal cases form the most significant part of a law specialist's reading list whether he is a law student or a practising lawyer. Cases assume importance because law courts follow their previous judgments within more or less well-defined limits. This means that cases are generally decided the same way if the material facts are the same. But this does not mean that all the facts of the case must recur in order for an earlier judgment to become relevant to the subsequent ones. Legal cases are abridged versions of court judgments, which are very elaborate and detailed. These cases are summarized by various case writers for the benefit of specialists. There may be a large variety of versions written by various authors for different purposes; some can be very detailed and others very brief, but most are written to serve a definite purpose. Let's see the example:

"The cases put it on the ground for an implied contract; and by this is not meant, as the defendants counsel seems to suppose, an actual contract, – that is, an actual meeting of the minds of the parties, an actual, mutual understanding, to be informed from language, acts and circumstances, by the jury, – but a contract and promise, said to be implied by the law, where in point of fact, there was no contract, no mutual understanding, and so no promise"(12, 50).

Legal cases represent the complexity of relationship between the facts of the world outside and the model world of rights, obligations, permissions and prohibitions. Legal cases are used in different communicative situations and contexts: the lawyer's office, the law classroom, and in the courtroom as well. They are essential tools used to train students in the skills of legal reasoning, argumentation and decision-making.

The cases represent the most powerful instrument to train the learner of law in legal reasoning, argumentation and decision-making. In the lawyer's study, these cases act as guides as to what line of reasoning a lawyer should take and also as appropriate authorities either in favour of or against that line of reasoning. In the courtroom, cases function as legal authorities along with legislative provisions. They can be used both ways, to argue for a particular conclusion or against it. However, one thing that is common to all the three situations is the important role of cases in the negotiation of justice as well as in legal education [2, 119]. As we have stated in the previous researches, cases in legal contexts serve four major communicative purposes:

1. The original judgments, as reported in the in Law Reports, are very detailed and include several pages. In their full form (also referred to as legal judgments), cases serve as authentic records of past judgments. On most occasions they consist of some judgments delivered by several judges. In such form they are taken as faithful records of all the facts of the case, the arguments of the judge, his reasoning, the judgment he arrives at and the way he does it, the kind of authority and evidence he uses and the way he distinguishes the present case from others cited as evidence either by him or by the opposing lawyers.

2. Legal judgments (including legal cases) serve another important function. The judgments and the rule of law (*ratio decidendi*, in legal terminology) derived are meant to serve as precedents for subsequent cases, and are generally used as evidence in favour of or against a particular line of argument or decision. The part of the case which is said to possess authority is known *ratio decidendi,* which was defined by Glanville Williams, a well-known legal writer, as " the material facts of the case plus the decision thereon " [2 , 175]. For example :

"<…>Jugenfield (the judge), in this view, constitute a sufficient consideration. Such a consideration has been recodniz.ed in a number of cases: ***Munroe v. Perkins****, 9 Pick.305;*

Holmes v. Doan, *9 Cush.135;* ***Lattimore v. Harsen****, 14 Johns.330;* ***Peck v. Requa,*** *13 Grey, 408 "*(12, 401).

"<…>The defendant, upon the agreement and payment to Hubbard, took no further steps to obtain relief under the bankrupt law. It was accordingly held that<…>. The same ruling was made in ***Dawson v. Beall****, 68 Ga. 328. And in* ***Curtiss v. Martin****, 20 Ill. 557,558;* ***Engbretson v. Seiberling,*** *122 Iowa, 522, 98 N.W. 319, 64 .L.R.A. 75, 101 Am. St. Rep. 279, and* ***Rice v. London,*** *etc., Mortage Co70 Minn. 77, 72 N.W. 826, the courts went farther and held that<…>"* (12, 415).

3. Legal cases, as reported in some casebooks are meant to serve as reminders to legal experts who tend to use them in their arguments in the court of law. These versions of legal documents are generally very brief and inform the reader about the description of the case by mentioning the most important, what in legal terminology is known the *material facts* of the case. The document contains only the essential material facts and the verdict given by the judge. For example:

*"**The court held** that in the case of the contract here involved performance exactly on time was not a condition precedent, and the judgment of the lower court was reversed"* (12, 676);

*"**The court held** that the Government should pay plaintiff the value of the ship, and ordered a trial to determine the value" (*BCL: 7);

*"<…> **Held,** that this evidence was properly admitted <…>"* (12, 131).

As we can see, this version of the case is very brief, highlighting the main points of the individual cases.

4. There are variants of legal cases which serve as illustrations of certain issues of law. Such legal cases are carefully selected and accurately abridged. They form an important part of a law student's bibliography. They are generally abridged in casebooks and are also used in law textbooks in support of against a particular point of view. Law students are required to study legal cases because legal decisions are based on the doctrine of precedent. It means that courts follow previous decisions. So, students obtain some knowledge and experience, and study the law from such cases.

"<…> This legislative history is dealt with in detail in Sullivan v. Visconti, 1952, 68 N.J.L. 543, 53A. 598" (12, 504);

"<…> Defendant cites as authority for its position the case of Kimball v. N. Y. Life Ins. Co., 96 Vt. 19, 116 A. 119; Id., 98 Vt. 192, 126A. 553 <…> "(12, 223).

A major concern of law students when reading legal cases is not simply to understand them, but to appreciate which facts of the case are legally material and to distinguish them from those that are legally immaterial, or whether an earlier decision or a rule of law is relevant, whether a particular case is distinguishable from others, and to deduce the *ratio decidendi* of the case.

All these types of legal documents differ not so much in the type of information incorporated, as in the detailing of the information given and structure of the legal texts. The consistency and logic of legal language is one of its strengths, but it would not be possible without a clear, pre-established form, which allows for the stretching of the limits of the sentence far beyond the conventional. The discussion of legal discourse indicated some of the manifold connections between form, content and function.

Conclusion and perspective. In the article we have identified some types of professional legal discourses which are associated with the same communicative context but have different communicative purposes. Legal texts in general present specific linguistic, cultural, socio- and psycholinguistic problems in the process of functioning and comprehension. However, it is possible to make such documents more readable without simplifying their content or form. Simplification is the most complicated process involving not only revision of the language structure, but taking into consideration the psycholinguistic aspects of processing and comprehension. Research in these fields will in time give us valuable information that can be applied in interpreting complex texts into simpler ones. There has been some effort in this direction in the past few years, but much more needs to be done.

LITERATURE

1. Скуратовська Т. А. Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних): дис. … канд. філол наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Тетяна Анатоліївна Скуратовська; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка – К. , 2002. – 196 с.
2. Bhatia V. K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings: [монографія] / Vijay K. Bhatia – L. : Longman, 1993. – 242 p.
3. Cotterill J. Language in the Legal Process : [монографія] / Cotterill Janet – L. : Palgrave Macmillan Ltd, 2002. – 276 p.
4. Dijk T. A. van., Kintsch W. Strategies of Discourse Comprehension : [монографія] / Dijk T. A. van., Kintsch W. – N. Y. : Academic Press, 1983. – 418 p.
5. Hiltunen R. Chapters on Legal English: Aspects Past and Present of the Language of the Law : [монографія] / Risto Hiltunen – Helsinki : Suomal tiedeakat, 1990 – 123 p.
6. Gunnarsson B. L. Functional comprehensibility of legislative texts: experiments with a Swedish Act of Parliament / B. L. Gunnarsson // Text. – 1984. – № 4 (1-3). – P. 71–105.
7. Law and Psychology : The Broadening of the Discipline // Ed. J.R.P. Ogloff. – Durham, N.Y. : Carolina Acad. Press, 1992. – 455 p.
8. Mey J. L. The Pragmatics of transition / J. L. Mey // Political Discourse in Transition in Europe, 1989 – 1991. – Amsterdam; Philadelphia, 1998. – P. 25–34.
9. Miller G. A. Linguistics, psychologists and the cognitive science / G. A. Miller // Language. – 1990. – Vol. 66. – № 2. – P. 317 – 322.
10. Stubbs M. Discourse Analysis / Michael Stubbs – Chicago : The University of Chicago Press, 1983. – 272p.
11. Swales J. M. Genre Analysis – English in Academic and Research Settings. / J. M. Swales – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 189 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIONS

12. Lon L. Fuller, Robert Braucher. Basic Contract Law. American Case Book Series / Lon L. Fuller, Robert Braucher. – Minnesota : West Publishing Co., 1964.
13. Linder Douglas. A Trial Account. – 1998. – http://www.law.uk.edu/ faculty/projects/ftrials.htm
14. West Law Library – 1999. – http://westlaw.com

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81'322.5

МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ ІГРОВОГО АБСУРДУ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Коляса О. В.
(Дрогобицькийдержавний педагогічнийуніверситетіменіІвана Франка)

У статті систематизовано наукові погляди на вивчення мовного абсурду крізь призму міждисциплінарного підходу, обґрунтовано необхідність вивчення ігрового абсурду у лінгвопоетичному та лінгвокогнітивному ракурсі. Доведено, що ігровий абсурд є породженням саме постмодерністського художнього тексту. Уточнено поняття механізм,визначено ключові механізми творення ігрового абсурду в досліджуваному тексті. Виявлено, що в основі стилістичного механізму творення ігрового абсурду лежить мовна гра, семантичного – десемантизація, когнітивного – адхократичне мислення. Особливу увагу приділено встановленню засобів і прийомів (стилістичних, семантичних, когнітивних) реалізації ігрового абсурду в англомовному постмодерністському художньому тексті.

Ключові слова: *механізм, ігровий абсурд, мовна гра, десемнтизація, адхократичне мислення, постмодерністський художній текст.*

Коляса Е. В. Механизмы создания игрового абсурда в постмодернистском художественном тексте. *В статье систематизированы научные подходы к изучению языкового абсурда с точки зрения междисциплинарного подхода, обоснована необходимость изучения игрового абсурда в лингвопоэтическом и лингвокогнитивном ракурсе. Доказано, что игровой абсурд порождается именно постмодернистским художественным текстом. Уточнено понятие механизма и определены основные механизмы образования игрового абсурда в исследуемом тексте. Выявлено, что в основе стилистического механизма образования игрового абсурда лежит языковая игра, семантического – десемантизация, когнитивного – адхократическое мышление. Особое внимание автор уделяет установлению средств и приемов (стилистических, семантических, когнитивных) реализации игрового абсурда в англоязычном постмодернистском художественном тексте.*

Ключевые слова: *механизм, игровой абсурд, языковая игра, десемантизация, адхократическое мышление, постмодернистский художественный текст.*

Kolyasa O.V. Mechanisms of creation game absurd in postmodern literary text. *The article presents a systemic overview on language absurd from the point of interdisciplinary approach, highlights the notion of game absurd through the prism of poetic and cognitive approaches. It is claimed that game absurd is made up by postmodern literary text. Using the notion of mechanism, the key mechanisms of creating game absurd have been defined. It is proved that in the basis of stylistic mechanism there is language game, of semantic – the process of desemantisation, of cognitive – adhoc mind. Special attention is drawn to (stylistic, semantic, cognitive) means of realization of game absurd in postmodern literary text.*

Key words: *mechanism, game absurd, language games, desemantisation, adhoc mind, postmodern literary text.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема абсурдного не нова в історії людства: ще древні греки у пошуках гармонії і прагненні до прекрасного гостро відчували присутність феномена дисгармонії, розбалансованості, алогічності. Але саме в XX столітті абсурд/ абсурдистські явища починають займати особливе місце в суспільній свідомості. На фоні

© Коляса О. В. Механізми творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті

“застиглої загрози зникнення людства, що упринароднюється саме в постмодерністському художньому тексті” [5, 2], абсурд починає досліджуватися в мультидисциплінарному ключі, крізь призму багатьох гуманітарних наук, у першу чергу як асистемне явище чи мовна аномалія.

У науковій літературі на позначення мовних аномалій (Апресян Ю. Д., Арутюнова Н. Д.), що позначають абсурдні явища в мові вживаються різні терміни: “комунікативний шум” (Селіванова О. О.), “перешкоди у спілкуванні” (Феллер М. Д.), “мовленнєві невдачі” (Кукушкіна О. В.), “мовні (мовленнєві) девіації” (Бацевич Ф. С.) та ін. Однак, ігровий абсурд та механізми його творення ще не були об’єктом системного, комплексного вивчення крізь призму лінгвопоетики загалом та когнітивної поетики зокрема, що і засвідчує **актуальність** обраної проблематики і визначає загальне спрямування нашого дослідження.

Мета статті – виявлення та опис ключових механізмів творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті.

Зазначена мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

– уточнити поняття “механізм”;

– визначити ключові механізми творення ігрового абсурду крізь призму постмодерністської поетики та когнітивної поетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація процесу вивчення мовних аномалій загалом і мовного абсурду зокрема у другій половині XX століття зумовлюється залученням до предметного поля лінгвістики питань породження мовлення, кореляції мови і мислення тощо.

Дослідження сутності абсурду у хронологічному аспекті дозволило визначити головні підходи до визначення цього явища в гуманітарних науках. Серед них: *логіко-філософський* (Антісфен, Арістотель, Св. Августин, Гуссерль Е., Камю А., Сартр Ж.-П., Хайдеггер М., Ясперс К.), за якого абсурд трактувався як відсутність сенсу або порушення законів логіки, *літературознавчий* (Барт Р., Демурова Н. М., Тейлор А. Л.), що віддзеркалював основну ідею одноіменного літературного напрямку та власне *лінгвістичний* (Арутюнова Н. Д., Лесеркль Ж. Ж., Малколм Н.), в рамках якого явище мовного абсурду розглядали у першу чергу як протиставлення сенс::нонсенс (Ісакова М. Л., Малащук-Вишневська Н. В.).

У лінгвістиці явище абсурду позначалося різними термінами: художній абсурд (Esslin M., Hassan I., Буреніна О. Д., Клюєв Е. В.), мовний абсурд (Апресян Ю. Д., Арутюнова Н. Д, Булигіна Т. В., Кобозєва І. М., Карасик В. І., Новікова В. Ю., Кравченко О. В., Шмельов А. Д.), лінгвістичний абсурд (Кравец А. С., Гревцев М. С.), комічний абсурд (Івлєва С. В, Карасєв Л. В., Шмельов А. Д.), нонсенс (Падучева Е. В., Овчинников В., Шкурская Е. А., Малащук-Вишневська Н. В.), адискурсивні висловлювання (Борботько В. Г.). Активну увагу дослідників привертали різні аспекти цього мовного явища: комунікативно-прагматичний (Смолина А. Н., Сучкова Г. М., Шанина Н. Н.), психолінгвістичний (Гамалей Н. С., ГвоздеваО. Л.), лінгвокультурний (Лукьянова Н. Н., Успенский Ф., Фатеева Н.) та когнітивно-дискурсивний (Гусаренко С. В.).

Традицію вивчення мовного абсурду, що базується на його розумінні як порушенні мовної норми, віддзеркалює твердження французького вченого Ш. Баллі, про те, що саме відхилення від мовної норми розкриває природу і закономірності її функціонування, дозволяє спрогнозувати зміни, яких вона зазнає. Розвиваючи цю думку, Арутюнова Н. Д. стверджує, що власне аномалія і породжує норму [3, 37], адже ненормативність у природньому світі мови допомагає визначити норму і правило. Людина у свою чергу сприймає світ вибірково і передусім помічає аномальні явища.

Особливу роль у розробці питання мовних аномалій відіграли наукові праці американського лінгвіста Н. Хомського, який досліджував мовні аномалії (порушення мовної норми) паралельно із системним вивченням граматичної будови речення і виділив три загальні типи ненормативної семантико-синтаксичної структури речення: суто синтаксичні, суто

семантичні і проміжні, семантико-синтаксичні аномалії [45, 26]. Враховуючи узагальнення Н. Хомського, Цвєтан Тодоров проаналізував аномалії з позиції семантико-синтаксичного підходу, витлумачуючи їх як порушення правил селекції (за умови правильної категоризації та субкатегоризації). Учений запропонував власну таксономію мовних аномалій, виділяючи такі їхні види: комбінаторні аномалії, що враховують комбінаторні характеристики слів; логічні аномалії (тавтології, контрадикції, парадокси); антропологічні аномалії, де смисл видається сумнівним через соціальні причини.

Цікаво, що окремі наукові розвідки, присвяченні розгляду мовного абсурду крізь призму антонімії понять "семантика", "сенс", "значення", почали з'являтися ще починаючи з 60-70 років XX століття (Делез Ж., Звегінцев В. А., Фуко М.). Основою "абсурду" як літературного напряму цього періоду англійський дослідник Мартін Еслін називає абсурдистське світовідчуття – ідея тотальної абсурдності буття, що охопила світ після другої світової війни [47, 240]. Таким чином, серед більшості науковців не викликає сумнівів твердження про те, що абсурд – це констатація смислового, логічного, буттєвого і, відповідно, мовного безсилля у виявленні організовуючого начала в навколишньому світі.

У царині текстової семантики лінгвістів все частіше цікавили саме мовні способи і форми об'єктивації абсурду у художньому тексті (Апресян Ю. Д., Арутюнова Н. Д, Карасик В. І., Кобозєва І. М., Кравченко О. В., Новікова В. Ю.), а також розмежування явищ нонсенсу та абсурду (Бабелюк О. А., Малащук-Вишневська Н. В., Падучева О. В.), абсурдних висловів і текстових (Булигіна Т., Короткова Л. В., Шмельов А.) чи комунікативних (Бабаева Е., Бецевич Ф. С., Єлісєєва Н., Саннікова В., Успенський Ф.) аномалій, або мова абсурду загалом (Бражнікова І., Кравец А. С., Надеждіна Є.). З позиції семантико-когнітивного підходу зазначені вище мовні аномалії так чи інакше пов'язували із створенням когнітивного дисонансу (термін уведений Леоном Фестінгером) (Дроздова Т. В., Бондаренко Ю., Ким О. Г.), що створюється протиріччям між сталими уявленнями та "новою" інформацією. У цьому ж лінгвокогнітивному ключі детально було висвітлено поняття нонсенсу (Малащук-Вишневська Н. В.), що є близьким до абсурду, проте, не синонімічним поняттям, а також розкрито лінгвокогнітивні операції і процедури формування нових і прихованих смислів на матеріалі американської поезії модернізму та постмодернізму.

Наразі досліджено чимало аспектів зазначеного явища, але попри вагомий доробок мовознавців питання визначення конкретних механізмів творення мовного абсурду з'ясовані побіжно і фрагментарно, а на матеріалі англомовного постмодерністського фентезійного оповідання не вивчалося взагалі.

Попри всю свою абсурдність постмодерністські фентезійні оповідання (*fantasy stories*) існують за своїми внутрішніми законами, утворюючи химерне ризоматичне, проте смислове ціле, поєднуючи в собі як ознаки постмодерністського твору, так і постмодерністської літературної казки. Науковцями неодноразово здійснювались спроби виявити стилістичні особливості таких текстів [5; 43; 54; 55], зрозуміти природу абсурду як мовного феномену. Вони вирізняються абсурдністю у всіх її проявах, незв'язністю тексту, невизначеністю форми, певною комічністю та чорним гумором [47, 240]. З огляду на це виникає потреба узагальнити і систематизувати наявні підходи до мовного абсурду, обґрунтувати поняття ігрового абсурду, що є породженням саме постмодерністського художнього тексту, а також визначити й описати глибинні механізми (стилістичний та семантико-когнітивний) його творення у досліджуваному постмодерністському художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. У широкому значенні поняття "механізм" можна визначити як спосіб організації чого-небудь, властивими конкретному механізму методами, в необхідні моделі, рамки. У цьому розумінні, механізм – це певна методологія досягнення цілей, що стоять перед будь-ким (або в рамках чого-небудь).

Уточнення змісту терміна "механізм" ми знаходимо в роботах присвячених когнітивним механізмам діяльності людини, де показано, що поняття "механізм" є співвідносним і вимагає доповнення: механізм чогось. До прикладу, психологічні механізми слід співвідносити з психічними процесами; 2) психічні процеси не можна мислити окремо від їх механізмів, а останні – окремо від їхнього матеріального субстрату; 3) щоб "розкрити механізм чого-небудь слід проникнути в його внутрішній устрій (будову), усвідомити взаємозв'язок і взаємозалежність частин або елементів цілого і через це зрозуміти і пояснити сутність предмета (процесу), його необхідний закономірний хід і його неминуче виникнення з тих чи інших умов" [7, 13].

При вивченні різних механізмів було зроблено висновок, про те, що механізми досліджуваного явища це, по суті, питання про те, який процес його породжує, а зрозуміти механізми певного явища – означає зрозуміти його як результат. Іншими словами, "питання про механізми – це завжди питання про те, як, на основі якого процесу виходить цей результат" [там само].

Запозичуючи поняття механізму для нашого дослідження і зважаючи на сказане вище, слушним буде припущення про те, що в основі творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті лежать певні специфічні процеси, відповідно до яких можна визначити такі механізми творення цього складного мовного явища:

стилістичний механізм, в основу якого покладений ігровий процес мовної гри, що базується на стилістичних засобах і прийомах, які набули новітнього трактування в постмодерністській поетиці, і результатом дії яких є буфанадність (гротескна комічність) постмодерністського художнього тексту;

семантичний механізм передбачає процес десемантизації, тобто повної втрати словом свого значення, за якого утворюється нове завдяки відповідним семантичним трансформаціям, таким як: семантичний синкретизм, парасемія, еквівокація, накладення смислів, суміщення значень;

когнітивний механізм відображає адхократичне мислення, що відбувається завдяки процесу активації схем знань на основі когнітивних операцій асоціації та бісоціації, які ведуть до когнітивного дисонансу.

Стилістичний механізм. Суть ігрового абсурду, за Карасиком В. І., полягає у прагненні критично переглянути положення раціонального погляду на світ, угледіти кордони раціонального пізнання. Мовну гру тлумачать у першу чергу як "свідоме маніпулювання мовою, побудоване на незвичності" (навмисному порушенні мовної норми, створенні оригінальних авторських метафор, метонімій, перифраз і т.д.) [26, 376]. З огляду на те, що спільною ознакою ігрового абсурду та мовної гри є ***навмисне порушення мовної норми заради розваги читача,*** вважаємо, що ключовим ***стилістичним механізмом*** творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті, на наш погляд, ***є постмодерністська мовна гра.*** У такий спосіб ігровий механізм мовної гри, що лежить в основі ігрового абсурду, сприяє, за метафоричним висловом Карасика В. І., своєрідному "вправлянню в інтелектуальній гнучкості" [26, 15], слугує легкою насмішкою над звичним і нудним станом справ та над здоровим глуздом загалом. Іншими словами, ігровий абсурд є динамічною категорією: він не "живе" в статичних мовних значеннях, а "виходить на поверхню" в процесі смислотворення.

У традиційній стилістиці основними засобами творення мовної гри вважали каламбур, або гру омонімами, прямим і переносним значенням слів (Виноградов В. В.), авторські оказіоналізми, створені письменником за допомогою дотепного з'єднання різних слів (Гальперін А. І.), багатозначність й омонімію (Арнольд І. В.), алогізми (Chiaro D.), синтаксичну омонімію, алогізм, авторські неологізми (Crystal D.), оксюморон (Hughes), "двозначність", тобто особливу гру зі словом, яка роз'яснюється контекстом або ситуацією, в якій вона фігурує (Nash W.).

На сьогодні у постмодерністській поетиці не розроблена єдина система, яка включала б усі мовностилістичні засоби і прийоми прояву мовної гри під час творення ігрового

абсурду. Проте дослідження мовного матеріалу дозволяє стверджувати, що ігровий абсурд в постмодерністському художньому тексті твориться за допомогою як традиційних стилістичних засобів і прийомів (*каламбур, алогізм, оказіоналізм, оксюморон, зевгма, парономазія*), так і тими стилістичними засобами і прийоми, які отримали новітнє трактування в постмодерністській поетиці. Серед них: *анаграма, амфіболія, панторима, паліндром, гетерограма.*

Яскравим прикладом прояву ігрового абсурду в англомовному фентезійному оповіданні слугують оказіоналізми, утворенні шляхом контамінації двох або більше основ у складеному слові, що сприяє їх співставленню, порівняннюі, переносу ознаки з одного предмета на інший в рамках мікроконтексту складної одиниці (Венгерова С. В.).

Зокрема, складене слово *horsewife* [46], утворене злиттям двох слів *"horse + wife"*, означає домогосподарку, яка зазвичай виконує непомірно важку роботу вдома, а тому порівнюється з конем. На нашу думку, воно особливо близьке і зрозуміле українському читачеві, для якого слова "дружина" і "ломовий кінь" часто виступають синонімами. При перекладі українською мовою цей оказіоналізм можна передати словосполученням "ломова дружина" або, складеним словом "ломодружина", "ломогосподиня". За допомогою суфікса *-(e)ry* від нього утворюється похідний узагальнений іменник – *horsewifery ("horsewives on horsewifery")*, який означає *"the skill or work of a horsewife"*.

Семантичний механізм. Механізм виникнення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті в рамках семантики пояснюється особливим взаємовідношенням у ньому структур значення і сенсу. Він є семантичною категорією, що відповідає не мовному значенню, а змісту.

Традицію розмежування понять "значення" і "сенс" у вітчизняній науці було закладено Виготським Л.С., який розглядав значення і сенс як категорії мови і свідомості (мислення) відповідно [14]. Із деякою часткою умовності можна сказати, що в мовознавстві під значенням прийнято розуміти сукупність внутрішньомовних характеристик змісту, а під змістом – сукупність позамовних характеристик змісту різноструктурних одиниць. Іншими словами, "... значення – всередині мови, сенс – поза мовою" [14, 176].

В основі семантичного механізму творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті лежить процес десемантизації, у результаті якого мовні одиниці (слова) частково або повністю втрачають своє значення, або зв'язок із референтом" [16, 85].

Десемантизація (від лат. *"de"*– частка заперечення і грецьке *"semantikoz"* що означає) передбачає у широкому розумінні втрату будь-яким явищем сенсу, у більш вузькому – втрату словом лексичного значення.

У сучасній семантиці на позначення цього поняття також вживається термін деактуалізація як синонім терміну десемантизація. Зінченко А. В. пропонує використовувати термін деактуалізація, який позначає часткову втрату одиницею первісного значення, а термін десемантизація – на позначення повної семантичної трансформації. Існує й інший схожий семантичний процес, який Толстой Н. І. називає транссемантизацією. Це перехід однієї семеми в іншу шляхом зміни ознак, у результаті якої десигнатор (лексема) зберігається, а змінюється десигнат (семема) і денотат (предметна співвіднесеність).

Домінуюча роль у реалізації процесу десемантизації відводиться контекстуальному оточенню: чим сильніша залежність слова від контексту, тим вища ступінь його десемантизації. Ключовим для нашого дослідження є твердження про те, що ***десемантизація означає втрату всіх або суттєвих елементів змістовної структури слова,*** таке його семантичне спустошення, яке супроводжується якісним переродженням [33, 116– 117].

Суголосною у цьому руслі є думка Кравченко О. В. про те, що під поняття десемантизації підпадають різноманітні мовні процеси і явища, в основі яких покладена "наявність смислових трансформацій, що відбуваються з регулярними значеннями мовних одиниць в художньому тексті" [32, 16].

У цьому текстовому фрагменті з оповідання Д. Бартельмі "Біосніжка" ми можемо спостерігати десемантизацію слова та утворення фразеологічних одиниць із вже десемантизованої одниці. До прикладу:

...when one has been bending over a hot vat all day, one doesn't want to come home and ***hear a lot of hump*** *from a cow-hearted leader whose leadership buttons have fallen off...* (46, 144).

"You're ***talking a lot of buffalo hump,*** *you know that," Hubert said* (46, 135).

Слово *hump,* яке спочатку сприйматься передусім у значенні "trash" – "сміття", десемантизується і з'являється у цьому текстовому фрагменті у складі оказіональних ідіом *hear a lot of hump, talk a lot of buffalo hump* набувши вже нового значення: "нісенітниця, маячня, нонсенс".

Підсумовуючи, висновуємо, що під ***десемантизацією*** ми розуміємо такий механізм творення ігрового абсурду за якого лексичні одиниці семантично трансформуються, втрачаючи своє первинне значення і набувають нового значення через відповідні семантичні трансформації, такі як: *семантичний синкретизм, парасемія, еквівокація, накладення смислів, суміщення значень.* Це призводить до творення шизофренічної мови, тобто нових, химерних слів, що не мають референтів в об'єктивній реальності.

Когнітивний механізм. Абсурд перевертає стереотипи реального світу на рівні здорового глузду, оперуючи наївною картиною світу. Саме можливість руйнування тих чи інших зв'язків у звичній картині світу, що створена здоровим глуздом і життєвим досвідом, робить ці зв'язки носіями інформації. З огляду на це "алогічні тексти", у термінології Лотмана Ю. М., вирізняються високим ступенем інформативності, що є результатом їх несподіваності: "кожен елемент в послідовному ланцюгу, що складає текст, не до кінця передбачає наступний" [37]. Таке руйнування автоматизму сприйняття має схожість з поняттям "очуднення" за В. Шкловським. Так само як і прийом очуднення, ігровий абсурду постмодерністському художньому тексті ***"ламає автоматизм сприйняття завдяки новому, неочікуваному погляду на повсякденний світ*** з метою пізнати його, а не просто побачити" [11, 47]. Це відбувається внаслідок розходження звичної картини світу та її опису в тексті.

Таким чином, з позиції ***семантико-когнітивного підходу*** ігровий абсурд є, на нашу думку, *лінгвокогнітивним конструктом*, що генерує аномальні стосовно звичної концептуальної картини світу утворення, які слугують причиною когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер, R. Tsur). Сутність *когнітивного дисонансу* ми, услід за Л. Фестінгером, розуміємо як психічний стан особистості, для якого характерним є невідповідність і суперечність поглядів, переконань, установок та зовнішніх умов. Таке відчуття викликає прагнення стимулювати процес пізнання з метою упевнитися в істинності нової інформації.

Згідно з останніми дослідженнями у галузі когнітивної поетики, людина мислить не тільки метафорично [38, 49], але й метонімічно та парадоксально [6]. В основі цих процесів лежать, відповідно, *концептуальна метафора*, *концептуальна метонімія* та *концептуальний оксиморон.* Останній є ключовим для розкриття лінгвокогнітивних механізмів формування нонсенсу та особливостей його функціонування зокрема в поетичних текстах (Бєлєхова Л. І., Малащук-Вишневська Н. В., Падучєва О. В.). Беручи до уваги напрацювання у цій галузі та запозичуючи поняття поетичного мислення для вивчення когнітивного механізму творення ігрового абсурду, доходимо висновку, що в основі когнітивного механізму творення ігрового абсурду лежить ***адхократичне поетичне мислення,*** яке за своєю природою є амбівалентним, нелінійним, хаотичним, багатокодовим, колажним, дифузним, динамічним. Саме адхократичне поетичне мислення, на нашу думку, уприроднюється в постмодерністському художньому тексті, що є складною, відкритою та нелінійною системою [5, 2], яка функціонує завдяки взаємозв'язку власних елементів та підсистем під впливом регуляторних механізмів самоорганізації.

В основі адхократичного мислення покладений принцип *adhoc* (лат."до місця"), що означає "до цього, для певного випадку, для цієї цілі". Рішення приймаються "тут і зараз", які можуть бути неадекватними, хаотичними та тригерними за своїм характером.

Термін *adhoc* введений у постмодерністську поетику Ч. Дженксом і означає спосіб архітектурного проектування, де створюються певні реалії "тут і тепер". Адхокізм – це проектна концепція, яка враховує реалії конкретного місця, конкретні обставини і особливості культурної та ландшафтно-антропогенної ситуації, на відміну від модерністської метафізики, що не зважала на ситуацію, в якій виникав той чи інший архітектурний об'єкт [20, 16]. Адхокізм в архітектурному творі визначається як багатоголоса тканина, де автор залишається анонімним серед безкінечного багатоголосся дискурсів архітектури.

Термін *adhoc* стосовно комп'ютерної мережі зазвичай позначає систему мережевих елементів, які в сукупності утворюють таку мережу, що вимагає незначного планування, або не потребує жодного планування взагалі. Багато систем прикладного програмного забезпечення мають основну базу даних, яка доступна тільки через обмежену кількість запитів і звітів. Як правило, звернення до них можливе через певне меню, яке було ретельно спроектовано, запрограмовано і оптимізовано для виконання кваліфікованими програмістами. На противагу цьому, системи звітності *"ad hoc"* дозволяють користувачам самим створювати специфічні, індивідуальні запити. Як правило, це робиться за допомогою зручного графічного інтерфейсу системи без необхідності в глибокому знанні SQL або схеми бази даних.

Принцип *adhoc* у військовій справі застосовується під час непередбаченого розвитку ситуації, коли створюються спеціальні військові формування і для швидкості дій потрібна оперативна взаємодія між різними підрозділами.

У царині когнітивної поетики адхократичне мислення забезпечується процесом активації *схем знань*, який протікає у свідомості читача на основі когнітивних операцій *асоціювання/ бісоціювання,* що приводить до *закріплення, збагачення чи порушення* існуючих стереотипних схем знання.

Оскільки знання людини зберігаються в пам'яті у вигляді стійких асоціацій, то під час активації схеми в рамках художнього тексту за допомогою лексичних одиниць у свідомості читача виринає увесь попередній досвід (включаючи певні настрої та емоції), пов'язаний з цією схемою [43; 143], що знаходить своє вираження, як правило, у когнітивному процесі асоціації. У випадку ігрового абсурду під час активації схеми виникає не одна асоціація, а кілька, тобто має місце процес бісоціації.

Під *бісоціацією* розуміємо когнітивну операцію пов'язування двох явищ, уявлень, об'єктів тощо, які є логічно несумісними. Термін "бісоціація" (KoestlerA.) позначає прийом створення нових ідей. Когнітивна операція бісоціювання ґрунтується на сприйнятті ситуації або ідеї в двох асоціативних контекстах, які є узгодженими між собою, але несумісними [53, 35].

Розглядаючи явище ігрового абсурду крізь призму когнітивної поетики важливо зазначити основні для нашої концепції теоретико-методологічні положення: в основі створення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті лежить порушення когнітивних процесів організації й обробки інформації [3, 56; 6, 133], які своєю чергою ведуть до когнітивного дисонансу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналітичний огляд теоретичних джерел з проблематики абсурду дозволяє узагальнити і систематизувати наявні підходи до цього мовного явища, обґрунтувати поняття ігрового абсурду крізь призму лінгвопоетики, а також визначити й описати глибинні механізми (стилістичний, семантичний та когнітивний) його творення у досліджуваному тексті. Стилістичний механізм творення ігрового абсурду базується на використанні стилістичних засобів мовної гри, що грунтуються на порушенні мовної норми і ведуть до буфанадності постмодерністського художнього тексту. Семантичний механізм творення ігрового абсурду передбачає трактування абсурду як відсутності сенсу в результаті процесу десемантизації, що призводить до творення шизофренічної мови (нових, химерних слів) шляхом таких семантичних трансформацій як: семантичний синкретизм, парасемія, еквівокація, накладення смислів, суміщення значень.

Когнітивний механізм творення ігрового абсурду охоплює адхократичне мислення, яке здійснюється за рахунок активації схем знань і операцій асоціювання/ бісоціювання, що призводять до *закріплення, збагачення чи порушення* існуючих стереотипних схем знання і, у такий спосіб, до когнітивного дисонансу.

Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо у більш глибокому аналізі різнопланових засобів реалізації ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю. Д. Апресян // Res Philologica–Филологические исследования. – М. : Наука, 1990. – С. 50 –71.

2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов / И. В. Арнольд. Четвертое издание, исправленное идополненное. – М. : Наука, 2002. – 384 с.

3. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР, Сер. лит-ры и яз. –1978. – Т. 37. – №4. – С. 333–344.

4. Барт Р. Избранные работы: семиотика и поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

5. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми): автореф. дис ... д-ра філол. наук / О. А. Бабелюк . – Київ, 2010. – 32 с.

6. Бєлєхова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: [монография] / Л. І. Бєлєхова. – М. : Звездопад, 2004. – 376 с.

7. Бойко Е. И. Механизмы умственной деятельности. – М. : Педагогика, 1976. – 248 с.

8. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. – М. : КомКнига, 2006. – 288 с.

9. Булыгина Т. В. Аномалии в тексте: проблемы интерпретации /Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 94–106.

10. Булыгина Т. В., Языковая концептуализация мира (на материалерусской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Языкирусской культуры, 1997. – 574 с.

11. Буренина О. Д. Что такое абсурд, или по следам Мартина Эсслина / О. Д. Буренина // Абсурд и вокруг: сборник статей. Отв. ред.О. Буренина. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 443 с.

12. Буренина О. Д. Динамика абсурда в XX веке / О. Д. Буренина //Современные тенденции русской литературы. – СПб., 2001. – С. 172–199.

13. Вайс Д. Абсурд как преддверие смеха / Д. Вайс // Абсурд и вокруг: сб. статей. Отв. ред. О. Д. Буренина. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 259–272.

14. Выготский Л. С. Психология искусства/ Л. С. Выготский. – М., 1986. – 573 с.

15. Витгенштейн Л. С. Философские исследования/ Л. С. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. 16. Лингвистическая грамматика. – С. 79–97.

16. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Школа. Языкирусской культуры, 1998. – 768 с.

17. Гревцев М. С. Феномен абсурда в драматургических текстах разноязычных культур: когниолингвистический аспект: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Максим Сергеевич Гревцев; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2007. –25 с.

18. Гридина Т. А. Языковая игра как лингвокреативная деятельность/ Т. А. Гридина// Язык. Система. Личность. Языковая игра как лингвокреативная деятельность. Формирование языковой личности в онтогенезе. – Екатеринбург, 2002. – С. 26–27.

19. Делёз Ж. Логика смысла. – М. : Издательский центр “Академия”, 1995. – 300 с.

20. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма / пер. с англ. В. Рабушина, М. В. Уваровой; под ред. А. В. Рябушина, Л. Хайта. – М. : Стройиздат, 1985. – 136 с.

21. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Ермакова О. Н. Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика. Жест/ Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, О. Н. Ермакова – М. : Наука, 1983. – 214 с.

22. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – М. : Наука, 1992. – 221 с.

23. Зинченко В. П. Посох Мандельштама и трубка Мамардашвили: к началам органической психологии. – М., 1997. – 234 с.

24. Ивлева С. В. Лингвосемиотические характеристики комического абсурда: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Снежана Валерьевна Ивлева; Волгоградский государственный педагогическийуниверситет. – Волгоград, 2010. – 23 с.

25. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм /И.П. Ильин. – М. : Интрада, 1996. – 254 с.

26. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, – 2005. – 352 с.

27. Клюев Е. В. Теория литературы абсурда / Е. В. Клюев. – М., 2000. – 102 с.

28. Колоннезе Дж. Нонсенс как форма комизма / Дж. Колоннезе // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма. – М., 2007. – С. 254–262.

29. Кравец А. С. Абсурд как нарушение смысла / А. С. Кравец // Вестн. ВГУ Сер. “Гуманитарные науки”, 2004. – № 2. – С. 133 –178.

30. Кравченко О. В. Явление языкового абсурда в художественных текстах: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Оксана Викторовна Кравченко; Таганрогский государственный педагогический институт.– Таганрог, 2010. – 26 с.

31. Кравченко О. В. Лингвистический абсурд: динамика смысла вдискурсе / О. В. Кравченко // ВЕСТНИК ВолГУ. Серия 2. Языкознание.– Волгоград, 2008. – С. 58– 64.

32. Кравченко О. В. Семиотика абсурда / О. В. Кравченко // Вопросытеории языка и методики преподавания иностранных языков. Сб.трудов Международной научной конференции. – Таганрог: ТГПИ, 2007. – С. 107– 114.

33. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е. С.Кубрякова // Структура и семантика. Т. 1. – М. : Высшая школа, 2001. – С. 72– 81.

34. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование / Е. С.Кубрякова. Изд-е 2-е. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 88 с.

35. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова // Отв. ред. Б.А.Серебряков; АН СССР. Ин-тязыкознания. – М. : Наука, 1986. – 156 с.

36. Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник/ под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. – М., 2003. – 840 с.

37. Лотман Ю. М. Динамическая модель семиотической системы. – М., 1974. – 235 с.

38. Новикова В. Ю. Смысл нонсенса и его метаязык / В. Ю. Новикова //Теоретическая и прикладная семантика. Парадигматика и синтагматикаязыковых единиц. – Краснодар, 2000. – С. 92– 96.

39. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка/ Б. Ю. Норман. – М.: Флинта; Наука, 2006. – 344 с.

40. Огурцов А. П. Абсурд / А. П. Огурцов // Новая философскаяэнциклопедия: в 4 т. – Москва : Мысль, 2000. – Т.1 : А-Д. – С. 21– 24.

41. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю.Шведова. – М. : АЗЪ, 1995. – 928 с.

42. Падучева Е. В. Проблемы коммуникативной неудачи в сказках Льюиса Кэрролла / Е. В. Падучева // Tekst izdanie (zbior studiow podredakciz T.Dobrzynskiey IE. Janus).–Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk-Lodz, 1983. – С. 139– 160.

43. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмілінгвістики. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.

44. Руднев В. П. Шизофренический дискурс / В. П. Руднев // Логос. Философско-литературный журнал, № 4. – М. : Дом интеллектуальнойкниги, 1999. – С. 21– 34.

45. Хомский Н. Язык и мышление. – М. , 1972. – 126 с.

47. Esslin M. The Theatre of the Absurd / M. Esslin. – N.Y. : Overlook Press, 1961.

48. Fauconnier G. Conceptual Blending, Form, and Meaning / G. Fauconnier, M. Turner // In Pierre Fastrez, ed. Cognitive Semiotics, Special Issue of Recherchesen Communication, № 19, 2004. – 130 p.

49. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: toward a cognitive theory of literature/ State of the Art and Applications to English Studies, ESSE 4. – Debrecen, Hungary, 1997. – P. 38–52.

50. Fromkin V. A. The non-anomalous nature of anomalous utterances / V. A. Fromkin // Language. – 191. – Vol. 47, № 1. – P. 27–52.

51. Gardner M. Oddities and Curiosities of Words and Literature (Gleaningsfor the Curious) by C. C. Bombaugh / M. Gardner. – N.Y. : DoverPublications Inc., 1961. – 375 p.

52. Holquist M. What is a Boojum? Nonsense and Modernism / M. Holquist// Yale French Studies. – № 43.– 1969. – P. 145-164.

53. Koestler A. The Art of Creation. – London : Pan Books, 1964. – 752 p.

54. Stewart S. Nonsense. Aspects of Intertextuality in Folklore and Literature / S. Stewart.– London : The Johns Hopkins University Press, 1978. – 228 p.

55. Thornton W. Allusions in Ulysses. An Annotated List // W. Thornton – Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 1968. – 555 p.

56. Tsur R. Playing By Ear and the Tip of the Tongue: Precategorial Information in Poetry / R. Tsur. – John Benjamins B. V. – 2012. – 309 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

57. Barthelme D. Snow White. – Scribner Paperback Fiction. N.Y., 1996. – 187 p.

УДК 911.16.1-115:811.161.1'373.23

МЕТАФОРА СУЧАСНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ АНТРОПОНІМІВ (на матеріалі української та російської мов)

Космеда Т. А.
Познанський університет імені Адама Міцкевича

Статтю присвячено вивченню публіцистичних текстів як «літописів сучасності, які відображають плинну історію і репрезентують актуальні мовні процеси. Аналіз метафоричних сполучень, що функціонують у публіцистичному тексті, свідчить про прагматичний потенціал антропонімів, які спричиняються до апелятивізації, деонімізації, метафоризації.

Ключові слова: *антропонім, апелятивізація, деонімізація, метафоризація, прагматичний потенціал, публіцистичний текст.*

Космеда Т. А. Метафора современной публицистики: актуализация антропонимов. *Статья посвящена публицистическим текстам как «летописи современности», которые отражают текущую историю и представляют актуальные языковые процессы. Анализ метафорических словосочетаний, функционирующих в современном публицистическом тексте, свидетельствует о прагматическом потенциале антропонимов, которые подвергаются апеллятивизации, деонимизации, метафоризации.*

Ключевые слова: *антропоним, аппелятивизация, деонимизация, метафоризация, прагматический потенциал, публицистический текст.*

Kosmeda T. A. Metaphor of contemporary publicist discourse: actualization of anthroponyms. *The article focuses on publicist texts as "chronicles of modern world" which are the most consistent in reflecting the current history and topical lingual processes. The analysis of metaphoric collocations in modern publicist discourse evidences of a great pragmatic potential of anthroponyms that are actively subject to appelativization, deonymization, metaphorization.*

Key words: *anthroponym, appelativization, deonymization, metaphorization, pragmatic potential, publicist texts.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Публіцистика найбільш послідовно відображає довкілля, політичні події, плинну історію. Дослідники образно називають її "літописом сучасності" (Г. Солганик), оскільки вона фіксує найбільш актуальні події суспільства – соціальні, політичні, економічні, культурні, побутові і под. Лінгвісти справедливо пов'язують публіцистичний текст з мовним осмисленням всього того, що відбувається у світі, його оцінкою. Крім того, вчені наголошують, що саме в публіцистичному тексті репрезентується все те нове, що має місце в суспільстві. Такі тексти приваблюють читача, викликають у нього зацікавлення, тому цілком закономірно мовознавці приділяють значну увагу дослідженню саме газетного мовлення – найбільш поширеного й популярного виду публіцистики. Для нього найбільш характерні такі мовні засоби, що підсилюють дієвість висловлювання, оскільки на логічний інформативний зміст накладаються емоційно-експресивні мовні засоби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мові сучасної преси простежуємо насамперед активізацію явища метафоризації. Погодимося з Н. Валгіною, яка вважає, що "метафора

© Космеда Т. А. Метафора сучасної публіцистики: актуалізація антропонімів (на матеріалі української та російської мов)

мови сучасної масової преси соціальна, це швидше спосіб мислення, спосіб сприйняття світу, а не лише прийом зображення" [3]. Н. Арутюнова називає метафору "ресурсом, до якого звертаються в пошуках образу, способу індивідуалізації чи оцінки предмета, смислових нюансів" [2, 33].

Метафору розуміємо традиційно як прийом уживання слова чи словосполучення в переносному значенні з метою характеристики предмета чи явища на основі аналогії або певної подібності. Її активно вивчають з давніх часів, починаючи від Аристотеля. Сьогодні теорію метафори розробляють як вітчизняні, так і зарубужні дослідники, зокрема Н. Арутюнова, Н. Валгіна, Д. Девідсон, О. Ільченко, М. Навальна, М. Рутковскі, О. Сербенська, А. Стишов та ін.

Виклад основного матеріалу. Прагненню журналістів надати публіцистичним текстам більшої гостроти, привернути до них увагу мовців допомагає розмаїття прийомів моделювання метафори. Звернемо увагу на ті з них, які, за нашими спостереженнями, часто "супроводжують" метафору, створюючи певну аплікацію образних засобів, репрезентуючи їх нашарування.

До таких образних засобів насамперед відносимо іронію, що традиційно інтерпретується як відповідний троп, тобто слово чи словосполучення, вжиті в "смисловому зсуві", а це створює комічний ефект чи породжує насмішку; іронія виражає негативну оцінку, її легко вловити, звертаючи увагу на контраст між значенням виразу й специфічною інтонацією. Не менш часто метафору "супроводжує" й перифраза. Цей троп, як відомо, замінює назву предметів чи явищ наданням характеристики їхніх конкретних рис і ознак. Досить поширеною, за нашими спостереженнями, є й мовна гра (рос. "словесная игра"), що переважно твориться на основі зіставлення значень багатозначних слів: вона може надати мовленню форму парадокса, тобто висловлювання, смисл якого розходиться із загальноприйнятим, суперечить логіці (іноді тільки зовні) [див.: 6].

Прагнення до виразності, образності, об'ємності реалізується також за допомогою прецедентних феноменів, тобто текстів, дискурсу, що відомий практично кожному члену певного суспільства. Прецедентність – невід'ємна складова сучасного публіцистичного мовлення.

Термін "прецедентний текст" у мовознавство ввів, як відомо, Ю. Караулов, який уважав такі тексти (1) значущими для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному відношеннях, (2) такими, що мають надособистісний характер, тобто добре відомі й широкому колу людей, враховуючи її попередників і сучасників, і, на кінець, такі (3), звернення до яких повторюється неодноразово [4, 216].

Прецедентний текст – складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його смислу. Досліджуючи феномен прецедентності, вчені, крім прецедентних текстів, виділяють ще три типи прецедентності: 1) прецедентна ситуація – певна "еталонна", "ідеальна ситуація", пов'язана з набором відповідних конотацій, диференціальні ознаки якої входять в когнітивну базу носіїв мови; 2) прецедентне висловлювання, до числа яких належать цитати з різних текстів, паремії, словесні штампи й под.; 3) прецедентне ім'я – індивідуальне ім'я, що пов'язане з широко відомими текстами, які, як правило, відносяться до прецедентних, чи прецедентними ситуаціями [див. про це: 5, 310–313]. Наголосимо, що в публіцистичному тексті активно вживаються власні назви, насамперед антропоніми, головно, як прецедентні. Вони своєрідно конотуються, метафоризуються.

Мета цієї наукової розвідки – схарактеризувати особливості функціонування метафори в сучасному публіцистичному тексті на основі аналізу одного з найбільш яскравих видів публіцистичної метафори – метафори антропонімної, яку супроводжують інші образні засоби.

Отже, динамічному розвитку публіцистичного стилю сприяє процес створення нових номінацій на базі антропонімів. Для розуміння цього процесу розкриємо специфіку природи

значення власної назви, що вивчають у вітчизняному мовознавстві Є. Отін та його учні В. Калінкін і Г. Лукаш.

Як відомо, оніми тісно пов'язані з мовною специфікою суспільства, його культурою. У них зафіксовані історичні події, обряди, моральні погляди, особливості матеріальної й духовної культури кожного народу.

Антропоніми – найважливіша ланка, що пов'язує людину з її безпосереднім оточенням і суспільством загалом [1]. Людину оточують імена, утворюючи навколо неї певний континуум, особливий національно-культурний простір, єдиний для всього мовного колективу й індивідуальний для кожного окремого його члена.

У сучасних гуманітарних науках продовжується інтенсивна дискусія про природу, статус і семантику власних назв. До цього часу не існує єдиного визначення поняття оніма, оскільки вчені по-різному ставляться до цієї лінгвістичної одиниці, постійно пізнаючи нові її риси [5, 247]. Уважається, що ці одиниці здатні лише називати предмети довкілля, але вони не мають лексичного значення. М. Толстой розглядає власні назви як асемантичні одиниці. На його думку, інформацію, яку містять власні назви, не слід змішувати зі значенням (семантикою) [8, 395]. Погодимося з думкою М. Толстого в тому, що власні назви містять інформацію прагматичного характеру [5, 250].

М. Рут також зауважує, що власні назви фіксують інформацію тільки відносно конкретного соціуму, "не випадково можна "володіти ім'ям", "зробити собі ім'я", тобто ввести своє ім'я в широкий соціум і тим самим закріпити за певним звукокомплексом власний образ" [див. про це: 7]: власні назви можуть набувати характерної соціально-культурної інформації, про що пишуть зокрема і Є. Отін, і Г. Лукаш.

З часом власні назви заміщують певну інформацію чи стають її знаком, одночасно вказуючи на емоційну оцінку об'єкта. Так виникає *конотонім* як нова форма існування власної назви. Для його сприйняття необхідні образи, раніше засвоєні носіями мови. З'являється особисте ставлення носія мови до таких онімів. Цю думку підтримує й польський дослідник М. Рутковскі, який описує власні назви як одиниці, що позбавлені лексичного значення. Однак учений вважає, що зазначені одиниці причетні до виникнення асоціацій, які актуалізуються в процесі реалізації конкретного комунікативного акту [9, с. 23.].

Українські дослідники (Є. Отін, В. Калінкін, Г. Лукаш) звертають увагу на характер конотонімізації, що безпосередньо пов'язаний з процесами апелятивізації (переходом власної назви у загальну) й деонімізації (втратою ознак оніма).

Метафора – головний механізм деонімізації. Саме в "метафоричному вживанні власна назва набуває нової вторинної мовної значущості [...]. З огляду на текст, вона (семантика – Т. К.) стає вторинною й функціонує у свідмості користувачів мови як прихована [...]. Метафора існує до того часу, поки первинне значення власної назви збігається з набутим. Коли зникає таємна семантика, метафора знищується, а власна назва переходить у розряд загальних назв (порів.: *король, імператор, меценат* і т. п.)" [9, 120]

Отже, власна назва – це лінгвістична одиниця, що активно функціонує в публіцистичному тексті й моделює нові прагматичні смисли внаслідок процесів апелятивізації й деонімізації, що й простежимо на конкретних прикладах конотонімів, метафоризованих антропонімів, які функціонують у публіцистичному тексті.

Явище деонімізації, що стосується антропонімів, – це процес, який відбувається, як правило, впродовж тривалого періоду часу, наприклад, лексема *"хам"* є наслідком апелятивізації, оскільки походить від власної назви. *Хам* – це ім'я сина Ноя, який насміявся над наготою свого батька. Сьогодні слово *"хам"* уже не пов'язують із наведеною інформацією: за ним закріпилося інше значення, характерне для загальної назви.

Авторка цього дослідження, як і всі її сучасники, є свідком процесу деонімізації, зафіксованого в публіцистичному тексті на основі актуалізації екстралінгвістичних

факторів. Маємо на увазі яскравий приклад переходу власної назви в загальну, що відбувся в сучасному мовленні українців: це ілюструє номінація *"тітушка"*, прецедентність якої мотивована вживанням прізвища спортсмена Вадима Тітушка, який став в українському соціумі прообразом терориста, провокатора й зрадника, оскільки він перший узяв участь у провокаційних акціях, пов'язаних з Євромайданом (січень – березень 2014 р.), а далі й іншими терактами сепаратистів, порівн.: укр. *Загони* ***"тітушок"*** *перетворили на фінансові піраміди* (Українська правда, 2014); рос. *Координацию деятельности всех* ***"титушок"*** *осуществлял лично бывший руководитель СБУ Игорь Калинин* (заголовок статті, Аргументы, 2014). Як бачимо, зазначена лексема вживається в множині й репрезентує збірний образ-концепт. Унаслідок процесу апелятивізації словниковий склад сучасних української й російської мов поповнився новою загальною назвою з негативною оцінювальною семантикою. У цьому разі, як бачимо, актуалізується прагматичне значення власної назви.

Найбільш активно метафоризуються загальновідомі прізвища політичних і суспільних діячів, що й проілюструємо далі. У сучасному газетному мовленні у зв'язку з загальновідомими політичними подіями простежуємо тенденцію до маніпуляції іменем і прізвищем чинного президента РФ *Володимира Путіна*. Спостерігаємо експліцитну й імпліцитну вказівку на цей антропонім з моделюванням іронії чи негативної оцінки, що стосується як антропоніма, так і лексем, похідних від нього. Метафори, створені з метою номінації В. Путіна як прецедентного імені, супроводжує система образних засобів, порівн.: рос. ***Медвепут*** *хоть интересуется, что в стране происходит?* (Викисловарь, 2014) – мовна гра мотивована моделюванням смислу, що виникає на основі поєднання (контамінації) в одній номінації двох прецедентних власних назв (В. Путін і Д. Медведєв), оскільки соціум сприймає їх іронічно як єдине ціле. Має місце презентація прецедентної ситуації. Подібним способом утворений і оказіоналізм *Путлер*: рос. ***Путин*** *таки оказался* ***Путлером*** (Украинская правда, 2014) – мовна гра тут мотивована моделюванням іронічного смислу, що виник на основі актуалізації прецедентності (прецедентних імен і прецедентної ситуації), антитези, контамінації, тобто поєднання в одній номінації двох власних назв, що номінують агресорів — В. Путіна й А. Гітлера, оскільки їхній спосіб правління державою, філософія життя, мораль, ставлення до мілітаризму, агресія тотожні; рос. *После Крыма.* ***Почему Владимир не станет Великим*** (заголовок статті, Liga.net, 2014) – мовна гра в цьому разі базується на іронії, антитезі й прецедентності (прецедентне ім'я й прецедентна ситуація), мотивованих моделюванням смислу, що виник на основі актуалізації прізвиська київского князя Давньої Русі Володимира Великого, спроектованого на особистість В. Путіна, який своєю політикою "претендує" на те, щоб увійти в історію з таким прізвиськом, тобто "страждає" манією величі. Проаналізуймо також такий приклад: рос. *Для Америки* ***Путин и Россия – близнецы-братья*** (заголовок статті, Газета.Ru, 2014) – мовна гра й прецедентність (прецедентне ім'я й прецедентне висловлювання) мотивовані моделюванням іронічного смислу, що виник на основі актуалізації алюзії, що стосується відомого виразу російського прлетарського поета В. Маяковського: рос. *Я говорю Ленин – подразумеваю Партия, я говорю Партия – подразумеваю Ленин.*

В українському публіцистичному тексті простежуємо іронічне ставлення до В. Путіна, що пов'язано і з проблемами, які виникли ще раніше через поставку газу в Україну, порівн.: ***Труба для Путіна*** (заголовок статті, Нація і держава, № 7, 2007): у цьому разі має місце мовна гра, мотивована зіткненням двох значень багатозначної лексеми *труба* ("газопровід" і "кінець, смерть" – жарг.)

Не менш яскраві метафори з аплікацією системи образних засобів моделюються в лексемах, похідних від власної назви, яку тут розглядаємо, порівн.: рос. ***Путинизм с человеческим лицом?*** (заголовок статтті, Ежедневный журнал, 2009) – у цьому разі актуалізується прецедентна ситуація й прецедентний вираз: моделюється смисл, що виникає

на основі алюзії на відомий ідеологічний вираз, сформований у СРСР, – рос. *социализм с человеческим лицом* (укр. *соціалізм з людським обличчям*). Оказіональна лексема *путинізм* утворена за продуктивною словотвірною моделлю, що відображає номінацію, яка містить негативну оцінку в мовній системі. Порівн. також такий приклад актуалізації негативної оцінки за допомогою перифрази: рос. *Каспаров: когда за мной пришли* ***путинские головорезы****…* (заголовок статті, inoСМИ.Ru, 2012) – йдеться про поліцейських і СБ РФ, агресивними діями яких повністю керує В. Путін. Інший приклад: рос. ***Путинский алфавит****: Аншлюс, Крым, "вежливые люди"* (заголовок статті, Украинская правда, 2014) – у цьому разі маємо перифразу, що ґрунтується на прецедентній ситуації, яка репрезентує значення "перелік об'єктів і способів поведінки, найбільш важливих для політичної тактики В. Путіна". У заголовку статті "***Путинский гвоздь в сапоге НАТО"*** (АРН Агенство Новостей, 2008) змодельовано іронічний перифраз, що виражає значення "перепона, яку створює В. Путін для НАТО". Прецедентна ситуація мотивована тут моделюванням іронічного смислу, який виник на основі актуалізації назви відомого радянського кінофільму "Гвоздь в сапоге" ("Цвях у чоботі"). Йдеться про різкий протест президента РФ проти приєднання до НАТО таких держав, як Грузія й Україна.

Прикладом імпліцитної номінації В. Путіна є іронічна метафора ***царь-батюшка****,* порівн.: рос. *Или, может,* ***царь-батюшка****, вам на балет сходить? В Кремле дают „Эсмеральду"* (Главред, 2013): тут має місце іронічний натяк на дискурс російської казки, в якій часто з'являється персонаж *доброго царя-батюшки,* а згадка про балет *„Есмеральда"* посилює вираження прецедентності: виникає алюзія на події, репрезентовані в балеті – відбувається їх проекція на відповідні події, що відбуваються в сучасній Росії.

В. Путин порівнюється з Президентом США *Бараком Обамою*.: рос. ***Путин*** *обогнал* ***"хромую утку"*** (заголовок статтті, Газета.Ru, 2013) і далі за текстом: *Владимир Путин возглавил список самых влиятельных людей мира, который ежегодно публикует американская версия журнала Forbes. Вторую строчку рейтинга занял президент США Барак Обама, признанный изданием* ***"хромой уткой"***. Метафора-перифраз укр. *кульгава качка* – рос. *хромая утка* є семантичною калькою, запозиченою з англійської мови, – в американській політиці так називають фігуру, від якої мало що залежить, тобто політика, який більше не зможе переобиратися.

Для моделювання метафори-перифрази на основі актуалізації відповідних власних назв активно використовують контамінацію прізвищ політичних діячів сучасності й минулого на основі врахування чинника "аналогія їх поведінки" (актуалізуються прецедентні імена й прецедентна ситуація), що ілюструвалося на прикладі оказіоналізму *Путлер.* На основі актуалізації цієї ж моделі утворено антитезу, метафору-онім, що репрезентує мовну гру: це метафоричне словосполучення торкається екс-президента України В. Януковича: в одному прізвищі поєднуються два – *Янукович* і *Чаушеску,* порівн.: рос. ***Янукович? Янушеску…*** *Что будет завтра с Украиной* (заголовок статтті, Аргумент, 2013). Актуалізацію таких прецедентних феноменів, як прецедентне ім'я, прецедентний вираз і прецедентна ситуація, що стосуються В. Януковича, простежуємо комплексно в метафоричному виразі ***король Межигір'я – голий,*** порівн. з рос контексту: *В действительности все понимают, что* ***король Межигорья – голый****, а Партия регионов так и не смогла стать партией* (Сегодня.ua, 2014). Маємо алюзію на крилатий вислів *"А король голий!"*, походження якого пов'язано з казкою Г. Андерсена "Новий одяг для короля". У цьому разі також ужито нині загальновідомий "скандальний" топонім *Межигір'я,* що ввійшов в історію як резиденція В. Януковича, де були зібрані незримі багатства, добуті нечесним шляхом.

Моделювання метафори на основі актуалізації антитези із залученням прецедентних імен і прецедентної ситуації також характерний прийом сучасного публіцистичного тексту, порівн.: ***Поэт и царь. Ельцин и Солженицын*** (заголовок статті, Российская газета, 2003) –

прецедентність мотивована моделюванням смислу, що виникає на основі актуалізації назви популярного кінофільму "Поет и царь", присвяченого стосункам між О. Пушкіним і царем Миколою І, що відповідно проектується й на стосунки між Б. Єльциним та А. Солженіциним.

Жінка в політиці завжди є стимулом для лінгвокреативності. Екс-прем'єр міністр України Ю. Тимошенко надихнула журналістів своєю діяльністю й "спровокувала" появу оригінальних метафор, що послідовно відображають гендерну політику, зафіксовану у свідомості більшості сучасних чоловіків, передусім це відображено і в іронічних метафорах-перифразах, напр.: укр. *газова принцеса* – рос. *газовая принцесса*, порівн. приклад з контексту: *Украинскую оппозиционерку Юлию Тимошенко называют* ***газовой принцессой*** (заголовок статті, Известия, 2004): укр. *оранжева принцеса* – рос. *оранжевая принцесса*, порівн. приклад з контексту: *Оставшись без парламентской поддержки, "****оранжевая принцесса****" не сможет добиться досрочных президентских выборов* (Известия, 2008). В українському контексті актуалізуються такі метафоричні словосполучення, як ***шефиня кабмінівської кухні*** (*Перець. Приготування цієї страви узяла на себе особисто* ***шефиня кабмінівської „кухні"*** *Юлія Тимошенко. <…> Критика стосувалася здебільшого якості приготовлених Тимошенко страв: то „приватизаційний пиріг" пригорів, то „бюджетний вінегрет" покришений недостатньо дрібно, то „коаліційний борщ" з'їли голодні опозиціонери з Партії регіонів…* (Демократична Україна, № 1, 2009)); ***блискуча фракція у міні-спідниці*** (*На політичних панелях України розплодилася достатня кількість* ***блискучих фракцій у міні-спідницях*** (Комуніст, № 76, 2005)) – мовна гра в цих прикладах базується на актуалізації іронічної метафори-перифрази: репрезентовано інтенцію продажності, безпринципності деяких політичних сил, зокрема партії БЮТ, яку очолювала Юлія Тимошенко. Її іронічно називали ***вічною революціонеркою*** – *Бізнес-проект* ***„вічна революціонерка"*** (Персонал плюс, № 5, 2007): мовну гру тут пояснюємо актуалізацією назви відомого вірша І. Франка "Вічний революціонер".

Складною за семантикою й прагматикою є метафора-перифраза ***залізна Меркель,*** що характеризує чинного прем'єр-міністра Німеччини: у цьому разі прецедентність пояснюється актуалізацією виразу *залізна леді*, що стосується поведінки М. Тетчер, а це, вочевидь, мотивовано актуалізацією фразеологізму *залізний Фелікс*, що виник близько ста років тому назад для характеристики Ф. Дзержинського – шефа СБ СРСР, порівн. рос.: ***Железная Меркель****, или Как Forbes пощадил мужчин* (заголовок статті, РиаНовости, 2014).

Висновки і перпективи подальших досліджень. Аналіз метафоричних словосполучень, що функціонують у сучасному українському й російському публіцистичному дискурсі, свідчить про великий прагматичний потенціал антропонімів, що апелятивізуються, деонімізуються й метафоризуються, набуваючи статусу конотонімів і створюючи яскраву експресію. Сказане стосується й лексем, похідних від антропонімів. Об'єктом метафоризації часто стають прізвища відомих політичних діячів, які викликають у носіїв мови іронічне, зневажливе, негативне ставлення, відповідні негативні емоції й асоціації, слугують способом опису конкретного періоду історії суспільства, певної політичної ситуації.

Публіцисти створюють складні метафори, що "супроводжуються" системою образних засобів: продуктивними серед них, як було показано, є перифраза, антитеза, активно моделюється й мовна гра, актуалізується феномен прецедентності, що виявляється також у поєднанні кількох прецедентних одиниць в одній метафорі – прецедентних імен і прецедентних виразів чи прецедентних ситуацій.

Сучасна метафора послідовно виражає ментальність носіїв мови, їхні думки, почуття й емоції, відображаючи й традиційну гендерну політику, актуалізуючи соціальні чинники. Метафора, як бачимо, здатна показати суспільно-політичні й ідеологічні зміни, що відбуваються в суспільстві й одночасно з'ясувати їх вплив на семантико-прагматичні процеси, що відбуваються в мовленні, вербалізуючи лінгвокреативність мовних особистостей.

Перспективу вбачаємо в необхідності дослідити метафору, що утворюється на базі інших класів власних назв – топонімів, міфонімів і под.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. А. Особенности функционирования антропонимов в немецких медийных текстах / Л. А. Артемова. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [15.02.2014] http://www.dissercat.com/content/osobennosti-funktsionirovaniya-antroponimov-v-nemetskikh-mediinykh-tekstakh#ixzz2u9EVcH80.

2. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова. // "Известия Академии наук СССР. Сер. лит. и яз.". – М., 1978. – Т. 37. – № 4. – С. 332–344.

3. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке / Н. С. Валгина. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [21.11.2013] http://www.hi edu.ru/e-books/xbook050/01/part-009.htm#i2299.

4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 284 с.

5. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.

6. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрема (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В. Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.

7. Рут М. Э. Антропонимы: размышления о семантике / М. Э. Рут // [Электронный ресурс] – Режим доступа : [14.02.2014] http://www.philology.ru/linguistics1/rut-01.htm

8. Толстой Н. И. Ещё раз о семантике имени собственного / Н. И. Толстой // Толстой Н. И. Избр. тр. : в 2 т. – М. : Логос, 1997. – Т. 1. – С. 394–396.

9. Rutkowski M. Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii. Proces deonimizacji / M. Rutkowski. – Olshtyn, 2007. – 200 s.

УДК 811.111:[808.51:34]

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У АНГЛОМОВНИХ ЗАХИСНИХ ПРОМОВАХ АДВОКАТА ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ЗДІЙСНЕННІ МОВЛЕННЄВОЇ СУГЕСТІЇ НА СУД ПРИСЯЖНИХ

Куковська В. І.
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

У статті розглянуто сутність прецедентних феноменів в англомовних захисних промовах адвоката та їхня роль у здійсненні ефективного мовленнєвого впливу на суд присяжних. У результаті проведеного аналізу встановлено, що найбільш вживаним прецедентним феноменом в адвокатській промові є прецедентний текст, який створює потрібну для захисника характеристику справи.

Ключові слова: *захисна промова адвоката, прецедентний феномен, прецедентний текст, мовленнєвий вплив.*

Куковская В. И. Функционирование прецедентных феноменов в англоязычных защитительных речах адвоката и их роль в осуществлении речевой сугестии на суд присяжних. *В статье рассмотрена сущность прецедентных феноменов в англоязычных защитительных речах адвоката и их роль в осуществлении эффективного речевого воздействия на суд присяжных. В результате проведенного анализа установлено, что наиболее применяемым прецедентным феноменом в адвокатской речи является прецедентний текст, который создает необходимую для защитника характеристику дела.*

Ключевые слова: *защитительная речь адвоката, прецедентный феномен, прецедентный текст, речевое воздействие.*

Kukovska V. I. Precedent phenomena functioning in the English defensive speeches and their role in the effective speech impact implementation on the jury. *The article considers the essence of precedent phenomena in the English defensive speeches and their role in the implementation of an effective speech impact on the jury. The analysis shows that the most common precedent phenomenon in a defensive speech is precedent text that provides the necessary characteristics for the defense case.*

Key-words: *barrister's defense speech, precedent phenomenon, precedent text, speech impact.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Рівень мовної особистості як представника певної лінгвокультурної спільноти відображає її вміння асоціативного сприйняття інформації та розпізнання культурно значимих настанов та норм, ціннісних орієнтирів, культурних кодів. Такі асоціативні зв'язки дослідники позначають як аспекти прецедентності. Взаємодіючи з усім "контекстом життя в конкретному культурно-інформаційному середовищі" [8, 138], прецедентні феномени фіксують певний склад мислення та світосприйняття цієї лінгвокультурної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явища прецедентності привертають увагу багатьох вітчизняних та закордонних дослідників (В. Дем'янков, Ю. Караулов, Г. Слишкін, В. Красних, У. Кінч, Дж. Крістєва, Ю. Лотман та ін.). У лінгвістиці досліджуються особливості прецедентного феномену та тексту (Г. Слишкін, І. Захаренко, Д. Багаєва, Р. Чорновол-Ткаченко, А. Гузак), прецедентного культурного знаку (В. Лукін), прецедентної текстової ремінісценції (Ю. Прохоров). Попри велику цікавість лінгвістів до прецедентних явищ та

© Куковська В. І. Функціонування прецедентних феноменів у англомовних захисних промовах адвоката та їхня роль у здійсненні мовленнєвої сугестії на суд присяжних

їхньої ролі у текстах та дискурсах різних типів, функціонування прецедентних феноменів у текстах захисних промов адвоката й досі залишається недослідженим. Звідси, а також із загальної гносеологічної важливості проблеми мовленнєвої сугестії та шляхів її реалізації під час людської комунікації випливає **актуальність** та перспективи представленої наукової розвідки.

Об'єктом дослідження є тексти англомовних судових захисних промов.

Предмет дослідження – особливості функціонування прецедентних феноменів в англомовних адвокатських промовах.

Мета роботи полягає у виявленні змістового навантаження прецедентних феноменів, які використовуються у промовах адвоката для ефективного мовленнєвого впливу на свідомість присяжних.

Поставлена мета мотивує **завдання** дослідження: уточнення поняття "адвокатська промова", "прецедентний феномен" та визначення їхніх основних характеристик; з'ясування типів прецедентних феноменів, які найчастіше використовуються у промові адвоката; виявлення особливостей використання прецедентних феноменів для здійснення ефективної мовленнєвої сугестії.

Матеріалом дослідження є десять англомовних захисних промов XIX–XXI ст. загальною кількістю 650 сторінок.

Виклад основного матеріалу. Поняття захисної промови не має чіткої рефлексії у науковій літературі. Так, Т. Дубровська вважає, що захисна промова – це шанс адвоката на фінальному етапі судового процесу проявити себе як професіонал з високою комунікативною компетенцією, можливо, виправити помилки, зроблені раніше, і в результаті, відстояти інтереси підзахисного [6, 1]. У свою чергу, В. Молдован розуміє її як промову в судових дебатах, у якій захист підсудного надає аналіз доказів, викладає міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції щодо міри покарання, інші питання, що мають значення для правильного вирішення справи [12, 43]. С. Начерна трактує промову адвоката як ділову публічну промову, судову за типом і дорадчу (відносно суду) за характером [15, 262]. Дослідниця вважає, що цей тип судової промови характеризується обмеженою сферою застосування, оцінювально-правовою природою, ознаками полемічності, обмеженістю її предмета, певними умовами для її адресата.

У нашому дослідженні захисна промова розглядається як монологічна форма комунікації, якій притаманна ясність словесного вираження, чіткість цільових настанов, оцінювання наданих доказів і наявність наочних висновків.

Н. Івакіна зазначає, що мета захисної промови – перекваліфікувати злочин після промови обвинувача і обґрунтувати аргументи про зміни міри покарання [5, 75]. Ми вважаємо, що основними завданнями промови адвоката є аналіз та правова оцінка обставин справи, а також характеристика особистості підзахисного та його мотивів. Згідно з твердженням І. Морозової, такий тип виступу об'єднує дві функції: функцію повідомлення та функцію впливу [13, 64]. Тому, основну функцію промови адвоката в окресленому дослідженні розуміємо як здійснення мовленнєвого впливу на суд присяжних.

Одним із інструментів ментального впливу оратора на свідомість аудиторії виступають прецедентні феномени, лінгвістичному дослідженню яких приділяють значну увагу. Так, російський лінгвіст В. Красних розглядає це поняття як феномени культури, інваріанти сприйняття яких добре відомі всім представникам лінгвокультурної спільноти [10]. О. Ворожцова розуміє прецедентні феномени як транслятори культурно значущої інформації, які виражають систему оцінок та орієнтацій національної лінгвокультурної спільноти [2, 8]. На думку О. Селіванової, прецедентні феномени – це компоненти знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти [16, 492]. У нашому розумінні прецедентні феномени – інваріанти культурно важливої інформації певної

лінгвокультурної спільноти, декодування яких відбувається через лінгвокогнітивні механізми інтертекстуальності.

Важливою ознакою досліджуваних феноменів як ядерних елементів когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти, як зазначають А. Буднік та І. Хижняк, є їхня здатність зберігати у згорнутому вигляді великий обсяг інформації [1, 28]. Ступінь її декодування залежить від здатності комуніканта до асоціативного сприйняття інформації у тій чи іншій комунікативній ситуації, де реалізується її концептуальний зміст.

Слід також зазначити, що така здатність прецедентних феноменів визначає соціальну поведінку представників певної лінгвокультурної спільноти, створює певну "парадигму поведінки" [3].

Традиційно вербальні прецедентні феномени поділяють на *прецедентне ім'я*, *прецедентний текст, прецеденту ситуацію* та *прецедентний вислів*, серед яких основним типом є *прецедентний текст*. Прецедентні тексти, на думку Ю. Караулова, значущі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному й емоційному відношенні; мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників та сучасників; тексти, звернення до яких неодноразово поновлюється у дискурсі цієї мовної особистості [7, 105]. В. Красних визначає прецедентний текст як вербальний прецедентний феномен, що зберігається в когнітивній базі у вигляді інваріанта сприйняття. Знання інваріанта сприйняття прецедентного тексту – необхідне та обов'язкове для всіх представників певної спільноти [9, 68].

На думку Г. Слишкіна, текст вважається прецедентним [17, 32] за наступних умовин: 1) усвідомленість адресантом факту відсилання до певного тексту; 2) знайомство адресанта з початковим текстом і його здатність розпізнати відсилання до цього тексту; 3) наявність в адресанта прагматичної пресупозиції знання адресатом цього тексту.

Прецедентні тексти у межах когнітивної бази соціуму чи окремої особистості існують у трьох способах: натуральному, де текст – прямий об'єкт сприйняття та рефлексії; вторинному, де відбуваються роздуми над первинністю тексту; семіотичному, де апеляція до первинного тексту подається натяком. При цьому, кожен вид передає унікальну систему асоціацій, яка відображається у свідомості комунікантів.

Така особливість прецедентних текстів сприяє їхній актуалізації у різних видах дискурсу, наприклад, у судовому і в захисній промові адвоката зокрема.

Проведений нами аналіз свідчить про те, що адвокатська промова характеризується високою частотністю вживання усіх видів прецедентних феноменів. Установлено, що у своїх промовах адвокати найчастіше використовують саме прецедентні тексти (50 %). Цитати з художніх творів створюють потрібну для захисника характеристику певних складових кримінальної справи.

Так, наприклад, у справі Клея Шоу під час свого виступу адвокат згадує казку "Аліса в країні чудес" Л. Керролла, кажучи: *"Gentlemen, this fantastic story that this convicted thief, this admitted liar, this inveterate and veteran narcotic addict, told on this witness stand is worthy of Alice in Wonderland"* (18). Таким чином, він імплікативно вказує на те, що свідчення основного свідка обвинувачення такі ж нереальні та неправдиві, як і події у згаданій казці.

Важливе місце серед прецедентних текстів займає Біблія (21 % вживання в адвокатських захисних промовах), що підтверджується її світовою прецедентною значущістю. Вплив Біблії на всі сфери життя зумовлено тим, що цитати з Книги Книг апелюють до найвищих моральних якостей суспільства. Звернення до Бога та біблійні ремінісценції, на думку А. Гузак [4], забезпечують апеляцію до загальнолюдських цінностей та ідеалів, що стверджуються в Біблії як прецедентному тексті.

Встановлено, що адвокати використовують цитати з Біблії для того, щоб підтвердити невинуватість свого клієнта на ментальному рівні. Так, у своїй промові Дж. Кохран наводить

такі цитати з Біблії, які відображають верховенство правди та покарання за брехню: *"…a false witness shall not be unpunished and he that speaketh lies shall not escape…he that speaketh the truth showeth the forthrightfulness but a false witness shows deceit …"* (19).

В іншій справі захисник звертається до біблійних цитат та Десятьох Заповідей з метою виправдати дії підсудного, який не порушив Закону Божого, а тільки слідував його словам: *"…the man who committeth adultery with another man's wife, even he who committeth adultery with his neighbor's wife, shall surely be put to death…"* (23).

Наступними за частотністю вживання у захисних промовах є прецедентні імена (38 %) – "власні імена, пов'язані з широко відомими носіям мови текстами або ситуаціями, які функціонують самостійно або як елементи порівняльних конструкцій" [9, 48]. Прецедентні імена вважають вербальними ідентифікаторами "невербальних" феноменів, уживання яких у комунікації здійснює апеляцію не до денотата, а до властивих йому диференційних ознак [14, 7].

Так, у справі О. Сімпсона його адвокат у своїй промові згадує Адольфа Гітлера: "*Officer Fuhrman went on to say that he would like nothing more than to see all niggers gathered together and killed. He said something about burning them or bombing them … This man, this scourge, became one of the worst people in the history of this world, Adolph Hitler, because people didn't care or didn't try to stop him. He had the power over his racism and his anti-religion. Nobody wanted to stop him, and it ended up in world war II, the conduct of this man. And so Fuhrman, Fuhrman wants to take all black people now and burn them or bomb them"* (19). Цією цитатою він імплікаційно вказує на расистське ставлення офіцера до підзахисного під час арешту.

У свою чергу, Д. Делмас порівнює історію кохання підсудного і його коханої з шекспірівськими, які, з одного боку, сповнені великим та сильним почуттям, а з іншого, – драматизмом і трагізмом: "*Let me begin briefly with the story – one filled with incidents with which a volume might overflow and a tragedy might be filled, as though it were written by the hand of a Shakespeare*" (21).

У справі Е. Вілкінсона адвокат порівнює головного свідка обвинувачення з Дон Кіхотом, сучасним лицарем, непрактичним ідеалістом із застарілими поглядами на життя: "*Surely, Mr. Henry Oldham must be the knight errant of the age; the Don Quixote of the West; the paragon of modern chivalry. He fights, not from base desire of vengeance, nor from sordid love of gold; not even from patriotism or friendship; but from a higher and a loftier sentiment: from his pure, ardent, disinterested, unsophisticated love of glorious strife*" (23). Така характеристика свідка опонента направлена на виклик недовіри до його свідчень.

Прецедентні імена можуть виступати диференційними ознаками прецедентних ситуацій. Так, згадка про римський Колізей у промові К. Дароввa характеризує настрої народу, який зібрався навколо будинку його підзахисного, щоб поспостерігати за видовищем та повеселитися із ситуації: "*They were gathered together just the same as the Roman Coliseum need to be filled with a great throng of people with their eyes cast on the door where the lions would come out*" (20).

Прецедентна ситуація зберігається в когнітивній базі особистості у вигляді інваріантів сприйняття, які за потреби вербалізуються у формі прецедентних висловів, до яких також належать прислів'я. З їхньою допомогою (3%) адвокати у досліджуваних промовах характеризують поведінку підзахисного. Так, Г. Робінсон у своїй промові через прислів'я: "*The dog that comes around to your heels and barks is not the one that bites*" описує манеру спілкування його підзахисної і зазначає, що така її поведінка не дає підстави вважати її вбивцею: "*That is her way of speaking, you will find on this testimony, and she speaks right out. Now, those people are not the ones who do the harm in this world*" (22).

Статистичний аналіз загальних результатів частотності вживання прецедентних феноменів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Питома вага різних типів прецедентних феноменів
у англомовних захисних промовах адвокатів

№	Прецедентні феномени	Частотність вживання (%)
1	*Прецедентні імена*	*38*
1.1	відомі особи	29
1.2	літературні герої	6
1.3	відомі локації	3
2	*Прецедентні тексти*	*50*
2.1	художні твори	29
2.2	Біблія	21
3	*Прецедентні ситуації*	*9*
4	*Прецедентні вислови*	*3*
	Всього	100

Слід зазначити, що до прецедентних імен ми відносили імена відомих осіб, які вживалися у 29 % мововживань, імена літературних героїв – 6 % досліджуваних одиниць. Найменш згадуваними у досліджуваних захисних промовах були відомі локації, що становлять 3 % від загальної кількості.

Прецедентні тексти використовуються у 50 % мововживань, з них художні твори складають 29 %, а цитати з Біблії – 21%.

Частотність вживань прецедентних ситуацій у досліджуваних захисних промовах складає 9% мововживань, а прецедентні вислови зустрічаються у адвокатських промовах найменше – тільки у 3% випадків від загальної кількості виявлених прецедентних феноменів.

Погоджуючись з Т. Крутько [11], щодо особливостей функціонування прецедентних феноменів та їхніх функціональних завдань, ми вважаємо, що в адвокатських промовах використовуються саме ті одиниці, які мають значне смислове та емоційне навантаження та апелюють до комунікативних фонових знань спільноти, ціннісних орієнтацій, культурного досвіду та ментальності спільноти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами проведених досліджень можна зробити висновок, що, використовуючи різні типи прецедентних феноменів, адвокати намагаються зробити свою промову більш інформативною та виразною для судової аудиторії. У цьому випадку прецедентні імена, тексти, вислови та ситуації виступають механізмами породження та способами сприйняття головної ідеї промови. Оскільки за кожним прецедентним феноменом стоїть унікальна система асоціацій, яка відображається у свідомості носіїв мови, адресат самостійно становлює відповідні інтертекстуальні зв'язки для правильної інтерпретації повідомлення. Інформація, надана через прецедентні феномени у досліджуваних захисних промовах, швидко й легко декодується завдяки здатності комунікантів до асоціативного сприйняття почутого.

Перспективою подальших досліджень ми вважаємо компаративне вивчення функціонування прецедентних феноменів у різних композиційних частинах захисної промови та їхньої ролі у здійсненні мовленнєвої сугестії на суд присяжних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буднік А. О. Прецедентні тексти як засіб формування комунікативної компетенції у мовно-літературній освіті майбутніх словесників / А. О. Буднік, І. А. Хижняк // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology. – 2013. – Vol. 7. – С. 27–30.

2. Ворожцова О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.20 ”Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / О. А. Ворожцова. – Екатеринбург, 2007. – 23 с.

3. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 288 с.

4. Гузак А. М. Біблія як прецедентний феномен та її роль у формуванні позитивного іміджу сучасного політичного лідера (на матеріалі промов американських президентів) / А. М. Гузак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2014. – № 8. – С. 72–76.

5. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). Учебное пособие / Н. Н. Ивакина– М. : Юристъ, 2000. – 384 с.

6. К дискуссии о методике построения защитительной речи : коммуникативно-прагматические блоки и тактики (на материале английского языка) : (итоги интернет-конференции “Юрислингвистика: судебная лингвистическая экспертиза, лингвоконфликтология, юртдтко-лингвистическая герменевтика”) [Электронный ресурс] / Т. В. Дубровская / Статьи. – 2012. – С. 1. – Режим доступу: http://konference.siberia-expert.com/publ/konferencija_2012/doklad_s_obsuzhdeniem_na_sajte/o/5-1-0-105

7. Караулов Ю. Н. Роль прецедентного текста в структуре и функционировании языковой личности / Ю. Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы : Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М. , 1986. – С. 105–123.

8. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов: [монография] / Олег Александрович Корнилов. – М. : ЧеРо,2003. – 349 с.

9. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультороология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 282 с.

10. Красных В. В. “Свой” среди “чужих” : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.

11. Крутько Т. В. Прецедентні феномени у текстах англомовної реклами (на матеріалі банерної реклами) / Т. В. Крутько // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – 2011. – № 5. – С. 190 – 197.

12. Молдован В. В. Риторика: загальна та судова / В. В. Молдаван. – К. : Юрінком Інтер, 1999. − 320 с.

13. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії : Монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.

14. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Найдюк. – К., 2009. – 17 с.

15. Начёрная С. В. Судебная защитительная речь – аргументированная речь в аспекте юридической риторики / С. В. Начёрная // Вестник “Челябинского государственного педагогического университета”. – 2009. – № 12. – С. 255–264.

16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

17. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Clay Shaw Trial Transcripts [Electronic resource]. – Mode of access : URL *:* https://www.maryferrell.org/mffweb/archive/docset/getList.do?docSetId=1016&page=3&sortBy=title. – Title from the screen.

19. Closing argument of Johnnie Cochran (excerpts) [Electronic resource]. – Mode of access : URL *:* http://law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/Simpson/cochranclose.html. – Title from the screen.

20. The Clarence Darrow Collection [Electronic resource]. – Mode of access : URL *:* http://darrow.law.umn.edu/trials.php?tid=6. – Title from the screen.

21. The Harry Thaw Trials [Electronic resource]. – Mode of access : URL *:* http://law2. umkc.edu/faculty/projects/ftrials/thaw/delmassummation.html. – Title from the screen.

22. The Lizzie Borden Trial Transcripts [Electronic resource]. – Mode of access : URL : http://lizzieandrewborden.com/crimelibrary/trialtranscript.htm. – Title from the screen.

23. Snyder W. Great Speeches by Great Lawyers. A Collection of Arguments and Speeches before courts and juries / Snyder William. – New York : Baker, Voorhis & CO., Publishers, 1881. – 753 p.

УДК 811.161.2'373.611'366

ЧИННИКИ СТРУКТУРУВАННЯ СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Кушлик О. П.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано чинники, які детермінують структуру словотвірних парадигм похідних, зокрема відсубстантивних, дієслів в українській мові. Установлено, що кількість словотвірних зон та їхнє наповнення залежить від дериваційних значень вершинних дієслів, сформованих певною лексико-семантичною групою твірних іменників та словотворчим засобом. Окреслено, що значний вплив на словотвірну спроможність вербативів має стилістична маркованість, регулярність уживання, а також походження твірного іменника.

***Ключові слова**: словотвірна парадигма, словотвірна зона, словотвірне значення, словотворчий формант, твірна основа, відсубстантивне дієслово, дериват, вербатив, девербатив.*

***Кушлик О. П. Факторы структурирования словообразовательных парадигм производных глаголов в украинском языке.** В статье проанализированы факторы, которые детерминируют структуру словообразовательных парадигм производных, в частности отсубстантивных, глаголов в украинском языке. Установлено, что количество словообразовательных зон и их наполнение зависит от деривационных значений вершинных глаголов, образованных определённой лексико- семантической группой мотивирующих существительных и словообразовательным средством. Определено, что значительное влияние на словообразовательную способность вербативив имеет стилистическое маркирование, регулярность употребления, а также происхождение мотивирующего существительного.*

***Ключевые слова:** словообразовательная парадигма, словообразовательная зона, словообразовательное значение, словообразовательный формант, производная основа, отсубстантивный глагол, дериват, вербатив, девербатив.*

***Kushlik O. P. The factors of word-building paradigms structure of substantivized verbs in Ukrainian.** The article elucidates factors, which determine the structure of word-building paradigm of substantivized verbs in the Ukrainian language. It is proved that the amount of word-building zones and their content depend on the derivational meanings of initial verbs, which is formed by a definite lexico-semantic group of derivative nouns and other word-building means. It is also defined that a great influence on the word-building potential of verbatives have stylistic expressiveness, regularity of usage and etymology of a derivative noun.*

***Key words**: word-building paradigm, word-building zone, word-building meaning, word-building formant, derivative stem, substantivised verb, derivate, verbative, deverbative.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження словотвірного потенціалу похідних дієслів як одного з найскладніших морфологічних класів слів з розгалуженою системою граматичних категорій та їхніх матеріальних виразників – граматичних форм, здійснюване у світлі основоцентричного напряму дериватології, становить важливий етап системного обстеження усієї мотивувальної бази сучасної української мови. Опертя на твірну основу, її функціональне навантаження у словотвірних процесах дає змогу передбачити формування дериватів із певним словотвірним значенням, визначити інвентар словотворчих засобів для його експлікації, з'ясувати вплив мовних та позамовних чинників на реалізацію закладених системою мови дериваційних можливостей.

© Кушлик О. П. Чинники структурування словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному мовознавстві уже відомі спроби створення типології словотвірних парадигм дієслів. Так, словацька дослідниця К. Бузашшіова однією з перших у слов'янському мовознавстві використала поняття "словотвірна парадигма" для класифікації й опису девербативів словацької мови [30]. Словотвірні потенції дієслів у російській мові досліджували О. Земська [8], Т. Морозова [17], С. Тихонов [24], Т. Чиканцева [27], Т. Яруліна [29]; у польській мові – Р. Гжегорчикова [31], Г. Ядацька [32; 33]; у болгарській – С. Калдиєва-Захарієва [9; 10], Є. Георгієва [3].

Україністика теж має певні надбання у цій сфері. Установлено типологію словотвірних парадигм дієслів (здебільшого первинних) деяких лексико-семантичних груп [7; 20]. Розпочато системне обстеження дериваційної спроможності похідних дієслів. Зокрема проаналізовано словотвірні парадигми вершинних дієслів відприкметникового [13; 14; 15; 34] та відзвуконаслідувального походження [11; 12]. Проте цей цикл студій був би неповним без дослідження словотвірних можливостей відіменникових (відсубстантивних) дієслів.

Об'єктом зацікавлення є вербативи із дериваційним значенням "діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою". **Мета** пропонованої наукової студії – проаналізувати чинники, які детермінують структуру їхніх словотвірних парадигм та наповнення словотвірних зон.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична група іменників – назв знарядь та засобів дії, що слугують мотиваторами для дієслів, досить неоднорідна за своїм складом. Передусім вона охоплює різні за походженням одиниці: одну частину назв становлять непохідні, або первинні, іменники (пор.: *багор, батіг, борона, брус, веретено, весло, граблі, жолоб, коса, лопата, плуг, решето, сапа, цвях* тощо), іншу – похідні, або вторинні, утворені від дієслівних основ здебільшого за допомогою суфіксації (пор.: *косарка, молотарка, жатка, рубанок, вимірювач, точило, кресало, розсійник* та ін.) [2, 186–187]. Неоднаковим є також і їхнє функціональне навантаження. Одні з них номінують предмети, які використовують під час виконання фізичної дії в повсякденному вжитку. Інші належать до сфери обмеженого використання і залежно від ступеня узагальнення, рівня офіційності назви та середовища її поширення формують групи термінів, рідше – професіоналізмів. Серед термінів вирізняють чужомовні й автохтонні. Уживання кожного з них зумовлює співвідношення інтернаціонального і національного в межах усієї термінної системи. Перший складник єднає її з міжнародними стандартами, інший, виявляючи самобутність, зберігає народний характер [21, 20]. Усе це певною мірою визначає активність іменників на позначення знарядь чи засобів дії щодо продукування дієслів.

Від таких іменників дієслова утворюються способом суфіксації. Основними словотворчими засобами постають форманти **-ува-/-юва-** (пор.: *боронувати, вальцювати, зенкерувати, зондувати, кайлувати, кардувати, млинкувати, помпувати, пресувати, сапувати, фрезерувати, чизелювати* та ін.); **-и-** (пор.: *батожити, бомбити, вудити, гарпунити, косити, ралити* та ін.); **-а-** (пор.: *вінчати, латати, пиляти, путати, сапати, сідлати, стріляти* та ін.).

Словотвірний тип відсубстантивних дієслів, утворених за допомогою суфікса **-ува-/-юва-**, в українській мові відзначається особливою продуктивністю, що спричинено: по-перше, популярністю самого словотворчого засобу, за допомогою якого найчастіше утворюються дієслова [5, 29; 28, 173; 25, 223], до того ж як від основ автохтонних слів, пор.: *грабкувати, кайлувати, кардувати, клеймувати, коткувати, млинкувати, решетувати, сапувати* тощо, так і чужомовних, пор.: *букерувати, вальцювати, гільйотинувати, грейдерувати, дискувати, каландрувати, помпувати, нівелювати, пресувати, скреперувати, флейцювати, чизелювати* та ін.; по-друге, достатньо зручними умовами поєднання твірної основи і словотворчого засобу (твірна іменникова основа здебільшого повністю, без будь-яких змін входить до складу дієслівної [5, 30]); по-третє, широкою мотивувальною базою – іменниками на позначення знарядь і засобів, кількість яких з огляду на безперервний розвиток науки і техніки постійно зростає.

Типову словотвірну парадигму цих дієслів формують три словотвірні зони – субстантивна, вербальна і ад'єктивна. Специфіку субстантивної зони становить наявність дериватів з

транспозиційним і мутаційним значенням. Виразником транспозиційного значення "опредметнена дія" є суфікс **-нн-**. Виявляючи особливу дієслівність, він максимально зближує семантику і граматичні властивості вербатива та девербатива [18, 209]. Здатність переводити дієслівну основу до іменникової виявляють усі вершинні дієслова, пор.: *боронування, букерування, буксирування, вальцювання, гальмування, гільйотинування, дискування, зенкерування, зондування, кайлування, каландрування, кардування, катапультування, кернування, клеймування, компостування, коткування, млинкування, нівелювання, помпування, пресування, таврування, фрезерування, фрезування* тощо, напр.: *Та й тут* [бурлака] *непогано прислужується, не відаючи того, що не помине батогів,* ***таврування*** *і довічної каторги* (М. Сиротюк); ***Фрезерування*** *циліндричними фрезами є одним з розповсюджених видів оброблення різанням деталей машин* (М. Чумак). Такі іменники здебільшого зберігають стилістичне маркування своїх твірних дієслів і співвідносних з ними назв знарядь. До того ж одні з них є вузькоспеціальними термінами, тобто позначають поняття лише в межах однієї сфери, зокрема аграрної, пор.: *боронування, букерування, дискування, коткування, сапування, трієрування, фрезування, чизелювання, шлейфування* [19, 222] (напр.: *Технологічні процеси при механічному обробітку ґрунту здійснюють за допомогою кількох прийомів обробітку ґрунту, з яких основними є оранка, лущення, культивація,* ***боронування, шлейфування, коткування*** *і* ***фрезування***. ***Фрезування*** *застосовують під час освоєння осушених боліт, а також на дуже задернілих ґрунтах* (Д. Войтюк); металообробної, пор.: *вальцювання, зенкерування, клеймування, пресування, фрезерування, штампування* тощо [23, 5] (напр.: ***Вальцювання*** *є найпоширенішим видом оброблення тиском металів, сплавів та інших конструкційних матеріялів* (О. Збожна); *Після* ***зенкерування*** *отвори мають точніші розміри і меншу шорсткість поверхні* (О. Збожна) тощо. Інші віддієслівні терміни на **-нн-**(-я), називаючи споріднені виконувані дії, є міжгалузевими, тобто належать до кількох терміносистем.

Словотвірне транспозиційне значення "опредметнена дія" реалізує небагато віддієслівних іменників за допомогою чужомовних суфіксів **-аціj-**, **-аж**, **-ад-**, пор.: *нівеляція, тампонація, фільтрація; тампонаж, тампонада*, напр.: *Суть запропонованого способу відновлення заобробного ґрунту* ***тампонажем*** *полягає у тому, що в ґрунті вибурюють свердловину, установлюють обсадну трубу та ін'єктор, через який, зворотньо-поступово переміщуючи по висоті масиву, нагнітають тампонажний розчин* (А. Краснюк). Деякі з них є дублетами тих, що утворилися за допомогою суфікса **-нн-**, пор.: *нівеляція – нівелювання, фільтрація – фільтрування, тампонація – тампонаж – тампонада – тампонування* тощо.

Другу семантичну позицію в субстантивній зоні заповнюють девербативи зі значенням "виконавець дії", виразником якого є суфікс **-льник.** Їх уживають для називання осіб – виконавців конкретної дії в певному виробничому циклі [1, 60; 18, 21; 23, 5]. Приєднання форманта **-льник** до твірної дієслівної основи (здебільшого недоконаного виду) зумовлює появу іменника з новим лексичним значенням, що характерно для мутаційних семантичних змін. Їх системно зазнає більшість відсубстантивних вершинних дієслів, пор.: *боронувальник, вальцювальник, карбувальник, клеймувальник, нівелювальник, пресувальник, сапувальник, таврувальник, фільтрувальник, фрезерувальник, циклювальник, шабрувальник, шліфувальник, шприцювальник, штампувальник* тощо, напр.: *Оксанин прес стояв далеченько від преса Кардибаєва, але* ***пресувальники*** *бачили одне одного* (Д. Ткач).

Зростанню продуктивності суфікса **-льник** у вираженні словотвірного значення "виконавець дії" посприяли соціальна потреба в породжуваних ним дериватах, термінотворчий потенціал, відсутність ознак інтенсивності та суб'єктивної оцінки, високий ступінь дієслівності похідних лексем [16, 48]. Актуалізація кожного із цих чинників слугує поштовхом для постійного творення агентивів у межах однієї чи кількох терміносистем. Тому цілком передбачуваною є поява у словотвірних парадигмах вершинних відсубстантивних дієслів іменників із суфіксом **-льник** на позначення виконавця дії, не зафіксованих словниками, проте часто використовуваних у відповідних спеціальних сферах, пор.: *бомбувальник, грейдерувальник, кайлувальник, мінувальник,*

шлюзувальник тощо, напр.: *Кістки мамонта виявив* ***грейдерувальник*** (Інтернет-ресурс).

Деякі агентивні іменники субстантивної зони оформлені за допомогою суфікса **-івник**, що є варіантом суфікса **-ник**, пор.: *вальцівник, кайлівник,* напр.: *Степан крутив у руках його заяву про прийом на роботу. –* ***Вальцівник****? – спитав він. – Так* (П. Загребельний).

Від вершинного дієслова *вальцювати* утворено два іменники зі значенням виконавця дії: за допомогою суфіксів **-івник** та **-льник,** пор.: *вальцівник і вальцювальник* (ВТС, 110), напр.: *Раніше разом у нічну зміну їздив мужик з під'їзду,* ***вальцівник*** *Проценко, і матері було безпечніше…* (П. Вольвач) і *…люблю дивитись на нашого брата металурга, на якого-небудь* ***вальцювальника****, що стоїть на своєму робочому місці.., а біля ніг у нього мчать розпечені червоні гадюки…* (О. Гончар). Паралельне вживання дериватів з двома різними формантами, по-перше, засвідчує дублетність засобів для вираження того самого словотвірного значення, а по-друге, дає підстави констатувати глибину семантичної позиції виконавця дії в словотвірній парадигмі.

Поодинокими прикладами представлені в субстантивній зоні девербативи з іншими словотвірними значеннями, зокрема "приміщення для виконання дії, названої вершинним дієсловом", пор.: *пресувальня, помпувальня* [4, 54] (словотворчий суфікс **-льн-**); "предмет, за допомогою якого виконують дію", пор.: *буксирувальник*, *гальмувальник, дискувальник*, *вальцівня* (словотворчі суфікси **-льник** та **-івн-)**, *вальцівка* (словотворчий суфікс **-івк-**), *гальмівник* (словотворчий суфікс **-івник**), *фрезарка* (словотворчий суфікс **-арк-**); "предмет (об'єкт) як наслідок виконаної дії", пор.: *вальцівка, пресівка, штампівка* (словотворчий формант **-івк-**); "речовина", пор.: *фільтрат* (словотворчий суфікс **-ат**), напр.: *Фактично, в* ***помпувальні*** *встановлено не окремі помпи, а помпувальні агрегати, кожен з яких складається зі з'єднаних між собою помпи та урохомника* (М. Гінзбург); *У 60-х роках канадський фермер Фред Келлоу зі своїми двома синами розчищали чагарник і розорювали ґрунт під поля у неозорій і суворій Північній Альберті. Використовувані ними* ***дискувальники*** *ніяк не могли упоратися з роботою* (І. Петренко); *Вальцюванням називають спосіб виготовлення виробів обтисканням заготівки обертовими валками* ***вальцівні*** (О. Збожна).

Ад'єктивну зону аналізованих відсубстантивних дієслів заповнили віддієслівні прикметники із суфіксом **-льн-**, одні з яких виражають двоє словотвірних значень – "призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом" і "пов'язаний з дією, названою твірним дієсловом", пор.: *буксирувальний, вальцювальний, каландрувальний, нівелювальний, помпувальний, пресувальний, фільтрувальний, фрезерувальний, фрезувальний, циклювальний, шабрувальний, шнурувальний, шприцювальний, штампувальний* і под. За лексикографічними та іншими довідковими виданнями, ці словотвірні значення можуть передавати прикметники на **-льн-** (-ий), утворені лише від дієслів *буксирувати, фрезерувати, шнурувати, штампувати*, пор.: *Серед різних типів ковальсько-****штампувальних*** *автоматів найбільш обширну групу становлять автомати для об'ємного штампування* (А. Банкетів) і ***Штампувальне*** *виробництво виготовляє деталі методом глибокої витяжки, штампування з металопрокату, зварюванням у середовищі вуглекислого газу й аргону* (А. Банкетів). Решту віддієслівних прикметників такої структури подано зі значенням "призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом" (*пресувальний, фільтрувальний, шприцювальний)* або "пов'язаний з дією, названою твірним дієсловом" (*вальцювальний*, *зондувальний*, *нівелювальний, фрезувальний, циклювальний, шабрувальний*). Проте здатність вершинних відсубстантивних дієслів передавати й інше значення ад'єктивної зони засвідчено в мовленні прикладами поєднання того чи того прикметника з відповідним іменником, пор.: *Ковальсько-****пресувальний*** *цех машинобудівного заводу складається з п'яти ангарів, у кожному з яких виконується певна технологічна операція*. (М. Зубців). *Довжина* ***вальцювального*** *поясу третього ролика у вікні першого поздовжнього ряду дорівнює довжині* ***вальцювального*** *поясу першого ролика* (О. Збожна).

Крім того, в ад'єктивній зоні словотвірних парадигм деяких дієслів прикметник із суфіксом **-льн-** експлікує одне із названих словотвірних значень. Наприклад, словотвірну семантику "призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом" передають девербативи зафіксовані

в словниках (*боронувальний*, *кардувальний, клеймувальний, шустувальний*) і незафіксовані (*дискувальний, зенкерувальний, кермувальний, компостувальний, коткувальний, таврувальний, шлейфувальний*), напр.: *Встановлення* ***клеймувальної*** *машини вивільнило велику групу робітників* (Інтернет-ресурс); *Важливо, щоб* ***коткувальний*** *валик міг добре ущільнити поверхню ґрунту* (Інтернет-ресурс). Словотвірну семантику "пов'язаний з дією, названою твірним дієсловом" виражають незареєстровані в словниках прикметники *гальмувальний*, *мінувальний, сапувальний*, напр.: *…безпосереднім виконавцем* ***мінувальних*** *робіт у самому місті був командир 11-го взводу спецпризначення лейтенант Михайло Татарський* (Є. Кабанець).

Незасвідченість такої великої кількості ад'єктивів із суфіксом **-льн-** чи одного з їхніх словотвірних значень, очевидно, можна пояснити певним відставанням лексикографічної фіксації постійного оновлення словникового складу української мови. Ці зміни зумовлені кількома чинниками. По-перше, відбувається витіснення дієприкметників активного стану на -юч- (-ий), які за часів "злиття мов" були рекомендовані як бажані [26, 6], органічними для української мови прикметниками на **-льн-** (-ий), пор.: *фільтрувальний* (замість *фільтруючий*). По-друге, поширюється тенденція до заміни конструкцій із семантико-синтаксичним відношенням мети приикметником, який експлікує це відношення синтетично – за допомогою суфікса **-льн-**, пор.: *пристрій для буксирування → буксирувальний пристрій, агрегат для помпування – помпувальний агрегат*. По-третє, сполучуваність прикметника на **-льн-**(-ий) з іменником у деяких випадках засвідчує розширення меж семантичного обсягу в напрямку до виокремлення лексико-семантичного варіанта, не зареєстрованого раніше.

В ад'єктивній зоні словотвірних парадигм дієслів *вальцювати*, *гальмувати* та *фільтрувати*, крім дериватів на **-льн-**(-ий), є ще й прикметники , утворені за допомогою суфікса **-івн-** (пор.: *вальцівний*, *гальмівний, фільтрівний*), які традиційно передають словотвірне значення "здатний виконувати дію, названу твірним дієсловом".

У словотвірних парадигмах дієслів *букерувати, гільйотинувати, грейдерувати, кернувати, тампонувати, трієрувати, флейцювати, чизелювати, шлюзувати, шомполувати* дериватів-прикметників немає.

Наповнення вербальної зони словотвірних парадигм відсубстантивних дієслів зі словотвірним значенням "діяти інструментом, названим твірною іменниковою основою", які сформовані за допомогою суфікса **-ува-**/**-юва-**, детерміноване значною мірою належністю їх до загальновживаних слів чи термінів, а в межах останніх – до вузькоспеціальних чи загальновідомих.

Вербальна зона загальновживаних дієслів, до яких належать *бинтувати*, *боронувати*, *гальмувати, решетувати,* обмежена. До її складу входять девербативи, що експлікують деякі різновиди темпоральних та квантитативних модифікацій. Темпоральність представлено дієсловами на позначення завершального етапу дії. Засобом вираження цього словотвірного значення слугують префікси **за-**, **по-**, **при-**, **роз-**. Більшість з вершинних дієслів реалізували фінітивне значення за допомогою двох-трьох словотворчих префіксів, що свідчить про відповідну глибину семантичних позицій у межах однієї словотвірної парадигми, пор.: *боронувати – заборонувати, поборонувати, розборонувати; бинтувати – забинтувати, прибинтувати, розбинтувати; шнурувати – зашнурувати, розшнурувати* тощо. До того ж значення таких девербативів або збігаються, що сприяє утворенню дублетів, або, попри спільне словотвірне фінітивне значення, відрізняються семантичними відтінками. Наприклад, перфективи *заборонувати*, *поборонувати, розборонувати* в основному вияві виражають семантику "завершити виконання дії, використовуючи борону", тобто є дублетами, напр.: *Поралив* [Іван Михайлович], ***поборонував****, засіяв добру латку просом* (М. Олефіренко); *Після внесення комплексних мінеральних сумішей землю треба ще раз перерити й* ***розборонувати*** (Інтернет-ресурс); *Данько,* ***заборонувавши*** *перед посівом ріллю, почав тепер волочити ниву вдруге, зароблюючи в землю посіяне зерно* (І. Цюпа). Зрідка деривати *заборонувати* і *розборонувати* можуть конкретизувати попередній зміст дією, пов'язаною з розпушенням бороною зораної землі після сівби, напр.: *Орендар мусив зорати*

землю, засіяти та ***заборонувати*** *її, а вирощений врожай зібрати і обумовлену його частину перевезти до току господаря* (В. Сироткін).

У словотвірних парадигмах інших вершинних відсубстантивних дієслів перфективи, утворені за допомогою різних словотворчих засобів, відрізняються за своїми значеннями, що виявляється в протилежному напрямку, результаті, способі виконання дії. Наприклад, префікси **за-** і **роз-** надають дієсловам протилежної семантики, пор.: *забинтувати – розбинтувати, замінувати – розмінувати, зашнурувати – розшнурувати*, напр.: *Першою отямилася Віра…* ***Забинтувала*** *закривавлену ногу, дала укол* (К. Мотрич) і *Вона спиртом із слоїка помила руки і зразу ж підступила до нього, відкотила розрізаний рукав гімнастьорки і* ***розбинтувала*** *руку* (А. Головко); *– А приміряй…– кинула, позіхнувши мати й наказала, щоб Ганько допоміг узути й* ***зашнурувати*** *черевички* (Б. Харчук) і *Сава насилу випростав руку з лямки рюкзака,* ***розшнурував*** *його* (О. Бердник). А префікс **при-** надає дієслову *бинтувати* додаткового відтінку значення "забинтовуючи, прикріпляти до чого-небудь", пор.: *прибинтувати*, напр.: *– Йому* [Порфирові] *гарно, а мені... А то ще було шиферину* ***прибинтував*** *до руки і в школу не йде: "Я, мамо, поранений..." Розбинтувала, а там нема нічого... Отакий фронтовик!* (О. Гончар).

Квантитативні модифікації вершинних відсубстантивних дієслів репрезентовані трьома типами словотвірних значень. Перший з них формують дієслова з префіксом **пере-**, що виражає повторне виконання дії, пор.: *переборонувати, переклеймувати, перетаврувати, перешнурувати, перебинтувати*, напр.: *Відразу ж по його прибуттю в Елландер Неннеке зняла жахливі товсті шви із шевської дратви, якими його зашили у Визимі, розкрила рану, привела її до ладу і* ***перебинтувала*** *заново* (А. Сапковський).

Другий тип квантитативної модифікації представляють префіксальні дієслова зі словотвірною семантикою достатньої інтенсивності, засобом вираження якої слугують форманти **про-**, **ви-**, **у-**, пор.: *проборонувати, викайлувати, укайлувати, вирешетувати, прошнурувати, ушнурувати*, напр.: *Зорану землю неодмінно треба було добре* ***проборонувати****, щоб дощова вода затрималась на рівно обробленій ділянці* (СУМ, VIII, 123).

Дієслова, які належать до третього типу, визначають спрямованість дії на велику кількість об'єктів. Вони постають за допомогою префіксів **пере-**, **по-**, пор.: *переборонувати, переклеймувати, перетаврувати, покайлувати, поклеймувати, потаврувати, перешнурувати*, напр.: *Над Осоєм* ***поклеймували*** *дерева під рубку урочища "Брідок"* (Інтернет-ресурс).

Вербальну зону відсубстантивних дієслів – загальновідомих термінів, серед яких *вальцювати, зондувати, компостувати, помпувати, пресувати, фільтрувати, фрезерувати, фрезувати, штампувати*, представлено регулярними дериватами з темпоральним модифікаційним значенням "завершити виконання дії", експлікованим за допомогою префіксів **ви-**, **від-**, **за-**, **з-/зі-**, **с-**, **по-**, **про-**, **роз-**, пор.: *вифрезувати*, *відпресувати, відфільтрувати, відфрезерувати, відфрезувати, відштампувати, завальцювати, запомпувати, опресувати, пофрезувати, профільтрувати, проштампувати, розвальцювати, спресувати* тощо, напр.: *Ложка була такою важкою, наче її не* ***відштампували,*** *а відлили з благородного металу* (Інтернет-ресурс); *Коли на місце події приїхали військові інженери і* ***запомпували*** *у свердловину 12 тонн води, вона вся кудись зникла* (Інтернет-ресурс). Деяким дієсловам-термінам цього словотвірного значення надають два і більше словотворчих префіксів. В одному випадку вони утворюють дублети (наприклад, *пофрезувати – відфрезувати*), а в іншому – виражають додаткові семантичні відтінки. Наприклад, антонімні перфікси **за-**, **роз-**, поєднавшись з дієсловом *вальцювати*, утворили деривати, що передають завершальний етап протилежних за напрямком дій, пор.: *завальцювати* і *розвальцювати*, напр.: *Щоб відремонтувати вакуумний коректор (посипалась мембрана), я* ***розвальцював*** *його, вирізав мембрану з ґумової лодки, посадив її на герметик і* ***завальцював*** *знову* (Інтернет-ресурс). Девербатив *обвальцювати* виражає ту ж семантику, що й дієслово *завальцювати*, але з конкретизацією місця поширення дії – її виконують з усіх боків (довкола) об'єкта, напр.: *Трубу необхідно* ***обвальцювати****…* (О. Збожна).

Наповнення вербальної зони дієслів – вузькоспеціальних термінів, серед яких *дискувати, коткувати, нівелювати, шабрувати, шлейфувати, шпунтувати,* мінімальне і представлене лише девербативами з дериваційним значенням "завершити виконання дії", засобом вираження якого слугують префікси **за-, з-/с-, по-, при-**, пор.: *задискувати*, *закоткувати, знівелювати, покоткувати, прикоткувати, пришабрувати, зашлейфувати, зашпунтувати*.

У словотвірних парадигмах вузькоспеціальних дієслів-термінів з*енкерувати*, *кардувати, каландрувати, шприцювати, шустувати* девербативів вербальної зони немає.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, структура та наповнення словотвірних парадигм з вершинними відсубстантивними дієсловами залежить насамперед від їхніх словотвірних значень, сформованих певною лексико-семантичною групою твірних іменників та словотворчим засобом. До того ж важливим є походження самого іменника та частота його уживання. Значний вплив на словотвірну спроможність вербативів має також їхня функціонально-стильова характеристика: у загальномовних дієслів по-різному наповнені всі три або дві зони, у дієслів вузькоспеціального термінологічного вжитку вони нерідко порожні.

Типова словотвірна парадигма відсубстантивних дієслів зі словотвірним значенням "діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою", експлікованим суфіксами **-ува-,** сформована з трьох словотвірних зон субстантивної, вербальної та ад'єктивної. Кожну з них репрезентують деривати з характерними семантичними позиціями: субстантивну – іменники зі словотвірним транспозиційним значенням "опредметнена дія" та мутаційним значенням "назва особи за виконуваною дією"; вербальну – девербативи із темпоральним фінітивним значенням, квантитативними значеннями кратності дії, зокрема її повторного виконання, недостатнього й достатнього, рідше – надмірного вияву дії та дистрибутивності, що постали насамперед від дієслів загальномовного вжитку; ад'єктивну – прикметниками переважно із суфіксом **-льн-**, що виражають двоє словотвірних значень: "призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом" та "пов'язаний з дією, названою твірним дієсловом".

Загалом наповнення словотвірних парадигм відсубстантивних дієслів із словотвірним значенням "діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою" певною мірою системне, передбачуване, хоч і обмежене у вираженні деяких семантичних функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Суфікси семантичної предметності // О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. Морфеміка української мови. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 26–90.
2. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [монографія] / З. О. Валюх. – К.; Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.
3. Георгиева Е. Към въпроса за семантичната характеристика на отглаголните съществителни в българския книжовен език // Помагало по българска морфология. Глагол. /[съст. П. Пашов, Р. Ницолова]. София : Наука и изкуство, 1976. – С. 440–451.
4. Гінзбург М. Д. Газопровід чи газолін? / М. Д. Гінзбург // Ринок інсталяцій. – 2008. – № 10. – С. 54–55.
5. Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів // К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). – К. : Наук. думка, 1981. – С. 20–108.
6. Городенська К. Г. Розділ 6. Дієслово // Іван Вихованець, Катерина Городенська Теоретична морфологія української мови [ред. І. Р. Вихованець]. – К. : Універ. вид-во "Пульсари", 2004. – С. 217–297.
7. Джочка І. Ф. Дериваційний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / І. Ф. Джочка. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
8. Земская Е. А. Структура именных и глагольных словообразовательных парадигм в русском языке / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. статей. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 14–17.
9. Калдиева-Захариева С. Към характеристиката на отвлече-ните отглаголни съществителни със суфикс -не в съвременния български книжовен език / С. Калдиева-Захариева // Български език. – 1982. – Кн.1. – С. 48–53.
10. Калдиева-Захариева С. Отвлечени отглаголни съществителни със суфикс -ка в съвременния български книжовен език / С. Калдиева-Захариева // Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография, София : БАН, 1986. – С. 98–112.
11. Кушлик О. Параметри словотвірної парадигми гомональних дієслів-ономатопів в українській мові / Оксана Кушлик // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць Дрогобицького державного педуніверситету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2011. – Вип. 28. Філологія. – С. 55–72.

12. Кушлик О. Особливості словотвірної парадигми бестіальних відзвуконаслідувальних дієслів / Оксана Кушлик // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : зб. наук. праць / [гол. ред. Л. М. Полюга]. – Умань : ВПЦ "Візаві", 2011. – Вип. 1. – С. 98–109.

13. Кушлик О. Специфіка структури та семантики словотвірних парадигм відприкметникових інхоативних дієслів / Оксана Кушлик // Українська мова. – К., 2012. – № 4. – С. 56–67.

14. Кушлик О. Словотвірні параметри есивних дієслів зі значенням фізичного стану суб'єкта / Оксана Кушлик // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / [наук. ред. Бунчук Б. І.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. : 648–649 : Слов'янська філологія. – С. 288–291.

15. Кушлик О. П. Структурно-семантичні особливості типової словотвірної парадигми відприкметникових конфіксальних дієслів на позначення зміни якості предмета/ О. П. Кушлик // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. – Вип. 10 / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг, 2014. – С. 62–74.

16. Мамрак А. В. Продуктивність словотвірних типів у сучасній українській мові (на матеріалі утворень з -ник) / А. В. Мамрак // Мовознавство. – 1982. – № 4. – С. 46–49.

17. Морозова Т. С. Синтаксические свойства глагола и его словообразовательный потенциал / Т. С. Морозова // Проблемы структурной лингвистики. 1982. – М. : Наука, 1984. – С. 81–95.

18. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : [монографія] / В. П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.

19. Познанський Р. В. Віддієслівні абстрактні іменники, мотивовані вербативами лексико-семантичного поля "Аграрне виробництво (рослинництво)", в українській мові / Р. В. Познанський // Вісник Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 1 (73). Філологічні науки. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. – С. 222–227.

20. Пославська Н. М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. М. Пославська. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

21. Селігей П. Питоме і чуже в термінології : гармонія чи конфлікт? / П. Селігей // Вісник Національної академії наук України. – 2007. – № 9. – С. 20–28.

22. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові : [монографія] / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 283 с.

23. Стаховська Н. Ф. Семантична та словотвірна структура агентивно-професійних найменувань металургійної термінолексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. Ф. Стаховська. – Дніпропетровськ, 2002. – 17 с.

24. Тихонов С. А. Структура словообразовательных цепочек звучания / С. А. Тихонов // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. статей. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 124–130.

25. Украинская грамматика / [отв. ред. В. М. Русановский]. – К. : Наук. думка, 1986. – 359 с.

26. Фізичний термінологічний бюлетень. ВУАН, Інститут мовознавства. –К. : Вид. УАН, 1935. – № 4.

27. Чиканцева Т. В. Словообразовательные парадигмы непроизводных глаголов современного русского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Т. В. Чиканцева. – Л. 1984. – 22 с.

28. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л. А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 171–210.

29. Яруллина Т. С. Словообразовательные возможности русских непроизводных глаголов. (К вопросу взаимодействия грамматики и словообразования) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Т. С. Яруллина. – М., 1980. – 21 с.

30. Buzášsyová K. Sémantická štruktúra slovenských deverbativ. – Bratislava: Veda, 1974. – 236 s.

31. Grzegorczykova R. Czasovniki odimienne we współczesnym języku polskim. – Warszawa: PWN, 1969. – 119 s.

32. Jadacka H. II tom Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego (gniazda odrzeczownikowe).Universitas, r. 2001 (Książka).

33. Jadacka H. Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego jezyka ogólnopolskiego, t. 3 – gniazda odczasownikowe. Wydawnictwo Historia Iagellonica, r. 2004 (Książka)

34. Kushlyk O. Derivation potential of motivated by adjectives verbs of mental state of the subject in the Ukrainian language / Oksana Kushlyk // Management and Education. Humanities and Social Sciences. Academic Journal. University "Prof. Dr. Assen Zlatarov". – Burgas, 2013. –Vol. IX (4). – S. 71–78.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ВТС – Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.

СУМ – Словник української мови в 11-ти тт. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

УДК 811.111'38

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ-ТЕЛЕСКОПІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі лексикографічних джерел)

Малярчук О. В.
Житомирський національний університет імені І. Франка

У статті здійснено аналіз структурних характеристик англійських неологізмів-телескопізмів та схарактеризовано їхні словотвірні моделі.
Ключові слова: *неологізм-телескопізм, структурні характерстики, словотвірні моделі.*

Малярчук О. В. Особенности образования неологизмов-телескопизмов в современном английском языке (на материале лексикографических источников). *В статье анализируются структурные характеристики английских неологизмов, которые сформировались в результате телескопи, а также охарактеризовано их словообразовательные модели.*
Ключевые слова: *неологизм-блэндинг; структурные характеристики, словообразовательные модели.*

Maliarchuk O. V. Peculiarities of neologisms formation in modern English. *The article focuses on the analysis of the structural characteristics of the English neologisms that have been formed by means of telescopy. It also highlights the word-formation models of the English neologisms.*
Key words: *neologism-blending; structural, word-formation characteristics; lexical length.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Англійська мова, як і будь-які інші мови, перебуває у постійній зміні. Зміни та доповнення у лексичному складі мови відображають потреби суспільства у вираженні нових понять. Важливим для дослідників процесом збагачення словникового складу є виникнення неологізмів. Для позначення нового (раніше невідомого) предмета або для вираження нового поняття утворюються нові слова. Значна кількість мовних одиниць виникає для позначення нових речей та явищ. Іншим чинником утворення інновацій у словниковому складі є зміна семантики уже відомого слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці питання словотвору неологізмів займались І. В. Андрусяк, В. Г. Гак, О. Д. Мєшков, Ю. А. Зацний, Л. Ф. Омельченко, L. Bauer, D. Crystal. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню словотвірних характеристик англійських неологізмів, а саме неологізмів, утворених способом афіксації, словоскладання, скорочення, недослідженими залишаються неологізми, утворені шляхом злиття.

Актуальність роботи зумовлена загальним спрямованням мовознавчих студій з неології та словотвору на встановлення та обґрунтування стійких тенденцій у сучасних інноваційних словотвірних процесах, що спрямовані на творення нових лексичних одиниць, і спричинені як динамікою мови в цілому. Актуальним у цьому контексті є й наше дослідження, **мета** якого – схарактеризувати структурні характеристики та словотвірні моделі сучасних англійських неологізмів, утворених способом злиття.

Об'єктом дослідження слугують англійські неологізми-телескопізми, зафіксовані у сучасних лексикографічних джерелах.

© Малярчук О. В. Особливості творення неологізмів-телескопізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)

Предметом цієї розвідки є структурні та словотвірні характеристики англійських неологізмів-телескопізмів.

Поставлена мета дослідження вимагає виконання таких **завдань**:

– уточнити зміст понять неологізм, неологізм-телескопізм;

– укласти вибірку англійських неологізмів, утворених шляхом злиття;

– здійснити класифікацію неологізмів за структурними та словотвірними характеристиками.

Емпіричну базу дослідження становлять англійські неологізми-злиття, отримані шляхом суцільної вибірки з лексикографічного джерела, укладеного Ю. А. Зацним "Інновації у словниковому складі англійської мови XXI століття: англо-український словник". Загальний обсяг вибірки становить 100 англійських неологізмів, утворених шляхом злиття.

Нові слова, що з'являються у результаті дії внутрішніх чинників мовного розвитку, відображають глибинні тенденції розвитку мови. Неологізація пов'язана як із зовнішніми чинниками у соціумі, так і з дією внутрішніх законів мови – закону аналогії, закону мовної економії, тенденції до однотипності. У наш час найбільш активно діють такі екстралінгвальні фактори, як ідеологія і соціальна структура суспільства, адже основна кількість деривацій стосується сфери суспільного життя.

Неологізми – це основний спосіб збагачення лексичного запасу мови, оскільки це абсолютно нові лексичні одиниці в часи кожного історичного періоду. Часто такі слова можуть бути незрозумілими, адже лише входять в наше щоденне спілкування. Поповнення словникового складу мови – закономірний процес, адже у кожній мові закладений потенціал для її вдосконалення та збагачення. Як засіб відображення об'єктивної реальності, мова перебуває у стані постійної зміни і розвитку, оскільки сама дійсність є динамічною і лабільною. Яскравими факторами, що засвідчують динамічний характер мови, є неологізація її лексичного складу та інноваційні, насамперед лексико-семантичні процеси, пов'язані з реалізацією нових можливостей мовної системи, зокрема словотвірних.

Загальні питання неології достатньо широко висвітлюються у вітчизняній та зарубіжній лингвістиці (О. С. Кубрякова, А. А. Уфимцева, В. І. Заботкіна, А. В. Янков, V. Adams, L. Bauer, H. Marchand). Окремо вивчаються проблеми англійського словотвору за семантичними, функціональними, етимологічними ознаками (І. В. Андрусяк, А. Е. Левицький), структурні та семантичні особливості композитів і складних слів синтаксичного типу (Д. І. Квеселевич, І. М. Клименко, Л. Ф. Омельченко). Наукові праці висвітлюють роль окремих способів словотвору в збагаченні словникового складу сучасної англійської мови (І. П. Гусак, М. М. Полюжин, J. Aitchison, D. Crystal, P. McFedries, M. Quinion). Здійснено ґрунтовні дослідження, що стосуються питання розвитку словникового складу англійської мови кінця XX – початку XXI (Ю. А. Зацний) та визначення особливостей структурної організації, функціонування й розвитку системи словотвору сучасної англійської мови як об'єкта синергетичної парадигми (С. М. Єнікєєва).

На сучасному етапі вітчизняними та зарубіжними лінгвістами інтенсивно вивчається функціонування англійської мови у політичній сфері. Здійснюються спроби комплексного аналізу семантичних, стилістичних, когнітивних та комунікативно-прагматичних особливостей дискурсів окремих партій та політиків (Г. Л. Жуковець, Д. О. Крячков, G. Lakoff), вивчається колективно-соціальні фактори, які впливають на вибір мовних засобів та організацію тексту (С. Л. Єрилова, G. Hughes, R. Keller).

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "неологізм" застосовується до новоствореного матеріалу мови [2, 43]. Він позначає нове, раніше невідоме, неіснуюче поняття, предмет, галузь науки, рід занять, професію і т.д., наприклад: *iPad*, *selfie, Putler*. Існує й інше визначення неологізмів. Термін застосовують для позначення уже відомого поняття, ілюструючи його семантичні та стилістичні відтінки, які вибудовують основне значення слова. Наприклад, слово *boffin* (учений, зайнятий секретної роботою, переважно у військових цілях) є близьким синонімом до слова *scientist*, однак має інший семантичний відтінок. Зазначається також деяка неоднорідність складу цих лексичних інновацій. На це впливають причини їхньої появи, стійкість

нових понять у мові, частота вживання, подальша доля (коли деякі міцно входять у мову, а інші є менш стійкими і можуть вийти з ужитку через якийсь період часу).

Ю. А. Зацний зазначає, що визначення неологізмів як слів або зворотів, що створені для позначення нового (раніше невідомого) поняття, не можна вважати вичерпним, оскільки таке визначення включає далеко не всі різновиди інновацій [3]. Використання інших критеріїв (денотативного, стилістичного, лексикографічного) також не охоплює всіх неологізмів [2, 5].

Причиною з'яви неологізмів є суспільний лад і науково-технічний прогрес: поява нових соціально-економічних реалій, відкриття різноманітних галузей техніки, досягнення у сфері культури. Ознака неологізму – це цілковита новизна слова для більшості носіїв мови. Щойно слово починає активно вживатися, воно втрачає ознаки новизни і поступово стає загальновживаним. Неологізм може утворюватися внаслідок природного потягу мовця до новизни, коли утворюються так звані мовні надлишки, наприклад: *super-duper* – надзвичайно гарний, *skid-lid* – захисний шолом водія, *fuddy-duddy* – старомодний, відсталий [4, 174].

У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях [1; 2; 5; 6; 9] прийнято класифікувати неологізми за логіко-семантичними ознаками та за способами словотвору. Простих нових слів у англійській мові, як і в інших, не так вже і багато. Переважають складні слова та неологізми, утворені за допомогою афіксації. Класифікують неологізми і за шляхом їхнього проникнення у мову. Серед них відзначають наукові новоутворення, власні імена, ініціали, запозичення. Ю. А. Зацний класифікує неологізми на: "лексичні (нові слова); фразеологічні (нові стійкі словосполучення); семантичні (нові лексико-семантичні варіанти слів або стійких словосполучень). В окрему категорію виділяють також словотворчі інновації, що матеріально втілюються у нових словотворчих елементах" [2, 6].

Дослідження неологізмів переконують, що нова лексика утворюється, головним чином, із власного матеріалу шляхом словотворчих операцій та переосмисленням уже існуючих одиниць [2, 66]. Основними способами творення морфологічних неологізмів є афіксація, словоскладання, конверсія, абревіація, телескопія [6].

Під телескопією розуміємо процес, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. [5, 54]. Значення такого нового слова в більшості випадків містить сумарне значення обох своїх складників. Іноді це сумарне значення складається із суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого. Однак ті випадки не дуже поширені, а тому не викликають особливого зацікавлення [5, 54]. О. О. Селіванова під телескопією розуміє особливий тип компресивного словоскладання шляхом поєднання двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку початкової частини першого слова і кінцевої другого [7, 721]. Термін телескопія уведений в обіг російським мовознавцем М. Маковським у 1970 році. Телескопічний словотвір донедавна вважався оказіональним. Однак із розвитком нових наукових технологій, з'явою нових артефактів науки й техніки телескопічний словотвір стає нормативним способом творення слів. Приналежність телескопічного словотвору певному способові словотворення є дискусійною проблемою, адже, з одного боку, телескопізми будуються на скороченні слів до рівня складів або складів і звуків; з іншого, на відміну від абревіації, телескопічний словотвір ґрунтується не на сполуках, а на складанні слів, поєднаних сурядним зв'язком [7, 721]. Деякі автори не користуються терміном "телескопія" для позначення даного явища, а вживають термін: контамінація, стягнення, злиття, гібридизація, власне словотвір [5, 54]. М. І. Мостовий надає перевагу терміну "бленд" [4, 46]. У нашому дослідженні ми використовуємо терміни "телескопія", "неологізм-телескопізм".

На думку Ю. А. Зацного неологізми-телескопізми набули надзвичайної популярності на сучасному етапі розвитку мови. Значно виріс відсоток неологізмів-телескопізмів за останні десятиріччя серед інших нових слів. Зараз це близько 20% порівняно із 9% у минулому сторіччі [3]. Телескопічний спосіб словотворення використовується тоді, коли вихідна одиниця проходить стадії соціалізації та лексикалізації [1], наприклад: *actorvist (actor+activist), blog (web + log), illegrant (illegal + immigrant), splog (spam + blog), spit (spam + Internet Telephony), technoburb*

(technology + urban), teledensity (telephone + density), theocon (theological + conservative), vidiot (video + idiot), vlog (video + blog), webucation (web + education).

Асиміляція у мові нових лексичних одиниць, створених зі зміною опорного елементу, проходить значно повільніше, ніж тих, де основа залишилась незмінною. Факторами, які впливають на період асиміляції є новизна форми, ускладнена семантика. Більш того, семантика новоутворення ускладнюється ще й тим, що другий елемент сам також нещодавно був неологізмом, створеним за допомогою найбільш розповсюдженого методу скорочення у сфері інформаційних технологій – апокопи [2, 45].

Телескопія є одним із продуктивних способів англійського словотворення. Мовознавці помітили, що останнім часом саме вона домінує серед способів словотворення. Явище, назване Ю. А. Зацним "перетермінологізацією", яскраво виявляється у використанні уламків лексичних одиниць – медичних термінів, які стають складовими частинами новоутворень за межами суто медичної термінології, наприклад: *infomania (information + mania*), *nursebot (nurse + robot), privatopia (private + utopia), sheeple (sheep + people), slowflation (slow + inflation), snakebot (snake + robot), strollerobics (stroll + aerobics), terronoia (terrorism + paranoia).*

За структурними характеристиками неологізми-телескопізми є багатокомпонентними одиницями. Прикладами багатокомпонентних неологізмів, утворених способом телескопії є наступні одиниці: *bleen (blue + green)* – блакитно-зелений колір води, *biotecture (biological + architecture)* – органічне поєднання архітектурних проектів із біологічними елементами, *biostitute (biologist + prostitute)* – учений, якому платять за те, що він свідчитиме на користь компанії, яка завдає шкоди довкіллю, *blandiose (bland+grandiose)* – такий, що претендує на велич, винятковість, *camikini (caisode + bikini)* – комбінований жіночий купальник, *carfast (car + breakfast)* – сніданок під час керування автомобілем, *cutensils (cute + utensils)* – красиве кухонне приладдя, *chidult (child + adult)* –доросла дитина, *chugging (charity + mugging)* – збір грошей для благодійних цілей на вулиці, *civiltary (civil + military)* – військовий у відставці, *deskfast (desk + breakfast)* – споживати їжу за робочим столом, не відриваючись від роботи, *edress (electronic + address)* – електронна адреса, *illegrant (illegal + immigrant)* – нелегальний іммігрант, *jalk (jog + walk)* – прогулюватись у швидкому темпі, *mairs (moving + stairs)* – ескалатор, *many (man + nanny)* – нянька-чоловік, *mox (moving + box)* – ліфт, *romcom (romantic + comedy)* – романтична комедія, *splog (spam + blog).*

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що зміни діяльного досвіду людини спричиняють з'яву нових та розширення старих фрагментів картини світу. За результатами проведеного дослідження ми можемо стверджувати, що роль телескопії в творенні неологізмів значно зросла в останні роки. За структурними характеристиками неологізми-телескопізми це – багатокомпонентні одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бортничук Е. М. Словообразование в современном английском языке : [монографія] / Е. М. Бортничук. – К. : Вища школа, 1988 – 98 с.
2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. – Вінниця : Нова Книга, 2008 – С. 5– 68.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови : [монографія] / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 1998. – 431 с.
4. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : [монографія] / М. І. Мостовий – Харків : Основа, 1993 – 175 с.
5. Омельченко Л. Ф. Телескопійні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика / Л. Ф. Омельченко // Збірник Львівського університету. Іноземна філологія. – Л., 2003 – Вип. С. 15 – 54.
6. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : [монографія] / М. М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999 – 240 с.
7. Селіванова О. О. Лінвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
8. Arnold I. V. The Engish Word : [monography] / I. V. Arnold. – M. : Высшая школа, 1986. – 296 с.
9. Bauer L. English Word-Formation: [monography] / L. Bauer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 296 p.
10. Cannon G. Abbreviations and Acronyms in English Word-Formation / G. Cannon // American Speech. – 1989. – Vol. 64. – P. 99–127.

УДК 811.111:141.78:316.647.8

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Марчишина А. А.

Статтю присвячено проблемі трансформації гендерних стереотипів в англомовних публіцистичних текстах під впливом постмодерністського світобачення. Встановлено семантичний обсяг поняття гендеру з позицій постмодерністської поетики та визначено моделі творення новітніх гендерних стереотипів у тематично маркованому дискурсі.

***Ключові слова**: публіцистичний дискурс, гендер, стереотип, постмодернізм, маскулінність, фемінність.*

***Марчишина А. А. Трансформация гендерных стереотипов в англоязычном публицистическом дискурсе.** В статье рассматривается проблема трансформации гендерных стереотипов в англоязычных публицистических текстах под влиянием постмодернистского мировоззрения. Установлен семантический объем понятия гендера с позиций постмодернистской поэтики и определены модели образования новых гендерных стереотипов в тематически маркированном дискурсе.*

***Ключевые слова**: публицистический дискурс, гендер, стереотип, постмодернизм, маскулинность, феминность.*

***Marchyshyna A. A. Transformation of gender stereotypes in English publicist discourse.** The article focuses on the problem of gender stereotypes transformation in English publicist texts under the influence of postmodern ideology. It also defines the semantic content of the notion of gender through the prism of postmodern poetics and presents different ways of formation of new gender stereotypes models in thematically marked discourse.*

***Key words**: publicist discourse, gender stereotype, postmodernism, masculinity, femininity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан суспільних відносин передбачає появу нових стереотипів поведінки, у яких трактування гендеру як соціокультурного вияву біологічної статі повсякчас потребує ревізії й узгодження із викликами постмодерного сьогодення. Так у філософії постмодернізму (постструктуралізму) відомим став постулат про те, що текст слугує динамічною категорією, яка не відображає, а творить нову реальність [5, 9]. Спотворене розуміння тексту як кінцевого продукту в рамках постмодерністської поетики знаходить свій вияв у домінуванні стилю над сюжетом, експресії над подією, методу над змістом. Фокусування на динаміці гендерних видозмін у постіндустріальному соціумі формує нові погляди на проблему гендерних стереотипів загалом та особливості їх відображення в постмодерністському тексті зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін *гендерний стереотип* був уведений колективом авторів на чолі з І. Броверман [12] у другій половині XX ст. (1972 р.) і тлумачився як загальноприйняте уявлення про розрізнювальні характеристики чоловіків і жінок. Запропоноване як стереотип статевих ролей, це визначення послугувало поштовхом для подальшої розробки теорії гендерних стереотипів та їх конкретизації (Р. Лакоф, А. Хаас, Дж. Батлер, Р. Ешмор, Ф. К. Дель Бока та ін.).

© Марчишина А. А. Трансформація гендерних стереотипів в англомовному публіцистичному дискурсі

Вітчизняна лінгвістика сформувала кілька підходів до тлумачення гендерного стереотипу: з позиції дискурс-аналізу (Мартинюк А. П., Саліонович Л. М.); комунікативної лінгвістики (Осіпова Т. Ф.); соціолінгвістики (Клещова О. Є.); словотвору (Нелюба А. М., Семенюк П. С.); когнітивної лінгвістики (Бєссонова О. Л., Карпенко Н. А., Сукаленко Т. М.); лінгвогендерології (Космеда Т. А., Ставицька Л. О., Синельникова Л. М.); лінгвокультурології (Забужко О. С., Кісь О. Р., Маслова Ю. П.). Переплетення таких різновекторних напрямів наукового знання у дослідженнях гендерного стереотипу свідчить про багатогранність цього мовного явища, а проникнення у численні дискурси дозволяє вписати його і в парадигму постмодерну.

Омовлений гендерний стереотип є лінгвістично сконструйованою ситуацією, у якій набір мовних засобів ґрунтується на рольовій диференціації суспільства і сконструйованих людиною соціальних моделях поведінки, що асоціюються з кожною статтю. Тому зі зміною шаблонів поведінки відбуваються зрушення в комунікативній діяльності, які, відповідно, фіксуються в різних дискурсах. У цьому дослідженні ми трактуємо стереотип як фрагмент концептуальної картини світу [5], що існує як у свідомості окремого індивіда, так і народу загалом.

Мета статті – виявити особливості трансформації традиційних гендерних стереотипів під впливом світоглядних орієнтирів постмодернізму, а також простежити специфіку вербалізації новітніх моделей гендерної ідентичності крізь призму постмодерністської поетики.

Матеріалом дослідження обрано тематично маркований дискурс, представлений текстами сучасної англомовної публіцистики, яка є чутливою до зміни суспільних настроїв та оперативно реагує на перерозподіл навантаження за виконавцями соціальних ролей. Певна приналежність таких текстів до засобів професійної масової інформації дозволяє їм втілювати “генетичний код, який задає перетворення реального в гіперреальне” [2, 56].

Завдання статті:

— визначити причини руйнування гендерних стереотипів з огляду на постулати філософії постмодернізму;

— встановити семантичний обсяг поняття “гендер” з позицій постмодерністської поетики;

— визначити моделі творення нових гендерних стереотипів у текстах сучасного англомовного публіцистичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Постмодернізм як “стан культури після трансформацій …наприкінці XIX ст.” [5; 6] відображає “поєднання різнорідних явищ та одночасність різночасних подій” [1, 13]. На зміну колишньому замкненому світові на хвилі постмодерну прийшов новий відкритий світ, у якому “прийнятною є імпровізація і який структурований логікою соціальної інтердетермінованості й вільної індивідуальної поведінки людей” [7, 12]. “Творення гендеру” (doing gender) означає продукування тих відмінностей, які вважаються “природними” ознаками чоловіків і жінок, і формують бінарний спосіб буття та мислення. К. Уест і Д. Зіммерман розуміють гендер як динамічну категорію, що бачиться як набір соціально конструйованих стосунків, втілюваних у щоденну взаємодію індивідів [22]. З огляду на це можна припустити народження іншої реальності шляхом переосмислення усталених гендерних стереотипів та виникнення нових. Експериментальні за своєю суттю постмодерністські тексти, з одного боку, фіксують наслідки уже запущеного механізму змін суспільних настроїв (тобто є дескриптивними у певному сенсі), а з іншого – продукують нову реальність, де новостворені стереотипи на місці зруйнованих уже є даністю.

Постмодернізм як особливе емоційне світовідчуття пов’язують із деконструкцією традиційної моделі сприйняття дійсності як чогось чітко структурованого й упорядкованого, з переформатуванням акцентованих та затінених аспектів висвітлення у сучасній філософії та культурі загалом, і в публіцистиці зокрема. Тому аналіз трансформованих гендерних стереотипів в англомовному публіцистичному дискурсі видається **актуальною** проблемою в царині постмодерністської поетики.

Гендерна мовленнєва взаємодія сама по собі є процесом конструювання гендерної ідентичності індивіда [9]. Представники постструктуралістської (постмодерністської) методології (зокрема, Т. де Лауретіс) вважали, що настав час ревізії існуючих моделей гендерної ідентичності, які базуються на статевих опозиціях "чоловічого" і "жіночого", а також сексуальних опозиціях "гетеросексуального" і "гомосексуального". Соціокультурною передумовою появи такої необхідності стала, зокрема, нова наукова парадигма, яка постулювала трансформацію традиційних моральних та культурних цінностей постіндустріального суспільства і нівелювання традиційних моделей пізнання та уявлень про природу наукового знання. Постмодерна трансформація існуючих моделей світовідчуття, за П. Козловськи, передбачає "зняття суспільних і культурних роздрібнень та диференціацій модерну, взаємопроникнення і переплетення культурних галузей" [4, 180], що постає на вимогу епохи. Постіндустріальне суспільство дає можливість задовольняти культурні й духовні потреби кожної людини, а не суспільства загалом. Відтак відбувається відмова від біологізації потреб людини та есенціалізму (природної онтології), в тому числі й у розумінні статі та гендеру, і з'являється запит на оновлене трактування статевої та гендерної ідентичності. Зростає самоцінність особистості та емансипація її культурно-ідеологічної сутності.

У філософії постмодернізму розглядається культурно-філософська природа гендеру, що розвивається від французької постструктуралістської традиції (що вийшла з феміністської парадигми), заснованої на деконструктивізмі Ж. Деррида. Його ідея про підпорядкування знаку думці [3] виводить у формат тексту ті приховані смисли гендерної взаємодії, які за умови суспільної моралі до появи постмодерну, не допускали можливості відображення протилежності чуттєвого і того, що осмислюється розумом. Якщо спадає завіса сумнівної сором'язливості, що певним чином залежна від існуючих стереотипів, у певних сферах людського існування проявляються внутрішні суперечності, що дозволяють сформувати нові стереотипні моделі взаємодії, у тому числі й гендерної.

Фіксація по-новому осмисленої ідентичності відбувається в текстах різних типів, оскільки людина, яка пізнає, не існує поза текстом [там само, 3]. Світобачення постмодерну вміщує нічим не стримувані форми "суб'єктивності й самореалізації", які покликані відобразити "багатозначність світу" [4, 191].

Андроцентризм положень про природну заданість соціальних ролей чоловіків і жінок також зазнає критики як онтологічна гендерна асиметрія, яка суперечить самоідентифікації на догоду суспільній моралі. Так, Ж. Липовецький [7] відносить нефіксованість статевих ролей, самостійність ідентифікацій до феномену "третьої жіночості", що дає поштовх для розвитку потужного джерела дослідження сучасного суспільства у руслі постіндустріальної філософії.

Таким чином, філософія й культура постмодерну представляє *гендер* як новий предмет теоретичного аналізу з позицій перегляду й скасування ієрархічності в його тлумаченні. На наш погляд, постмодерністський підхід до поняття гендеру створює такий контекст світобачення, у якому стереотипи маскулінності й фемінності не фіксують ієрархічність, а відображають самоцінність особи в її гендерній ідентичності. Перерозподіл ролей в архетипній опозиції "чоловік – жінка" спричинює трансформацію лінгвістичного конструювання реальності в мовній картині світу. Розглянемо її детальніше.

Гендерними стереотипами традиційно вважалися узагальнені усталені уявлення стосовно спільнот чоловіків і жінок [8, 157]. До середини XX ст. у науковому середовищі панував погляд на гендерний стереотип з позицій структурно-функціонального аналізу, висловлений у працях американського соціолога Т. Парсонса. Пізніше, у 70-х роках минулого століття, тлумачення гендерного стереотипу зазнало впливу кроскультурного аналізу, проведеного Дж. Вільямсом та Д. Бест, що засвідчило не біологічну детермінованість відмінностей між чоловіками й жінками, а залежність від соціального розподілу праці. Модифікація змісту гендерного стереотипу

відбулася у працях Дж. Макобі й К. Джаклін, у яких окреслено відсутність фундаментальних психологічних відмінностей між чоловіками й жінками.

Сучасні дослідження аналізованого поняття базуються на ідеях соціально-конструктивістської парадигми, за якою гендерний стереотип реалізує суспільно сконструйований тип відносин за ознакою статі. Якщо ґендерні відмінності конструюються, створюються в процесі постійної взаємодії чоловіків і жінок, постійно відтворюються в структурах свідомості та структурах дії, то цілком можливим є процес деконструкції, зміни суті й механізмів відтворення соціально сформованих рис, ролей і стосунків [там само, 269].

Статева ідентичність – це фенотип, сплав вродженого й набутого. Тому, як зазначає Ж. Липовецький, не маючи достатніх доказів впливу біологічного детермінізму на соціальний та психологічний порядок, не можна стверджувати, що асиметрія, породжена статевою приналежністю, приречена на зникнення. Швидше, вона набуває нових вимірів: "статеві ідентичності радше заново відтворюються, аніж руйнуються, і порядок організації відмінностей чоловіче/жіноче жодним чином не порушується рухом до рівноправності" [7, 16]. Тому в основу новітніх гендерних стереотипів, які виникають під впливом філософії постмодерну, покладаються відмінності іншого ґатунку – більш витончені, які "ні до чого не зобов'язують і не перешкоджають принципу розпоряджатися собою на власний розсуд" [7, 15]. Так як "суспільство постмодерну – є суспільством творчим із формувальною культурою", що прагне "пізнання і формування сущого" [4, 183–184], то, на наш погляд, саме постмодерне розшарування культури спричинило розшарування аспектів гендерної ідентичності. На перегрупуванні таких новосформованих ознак постіндустріальної культури будуються нові гендерні моделі, які відображаються в гендерно маркованому дискурсі. Текст як фрагмент відображеної матеріальної й духовної дійсності забезпечує віддзеркалення в мові певних конструктів культури – гендерних стереотипів.

Розглянуті моделі гендерних стереотипів, що знаходять вияв у постмодерністському дискурсі, можна систематизувати за двома основними критеріями: 1) трансформація суспільної моралі загалом та 2) усвідомлення особистістю власної гендерної ідентичності. Так, до першого напряму можна віднести звичний патріархальний стереотип "чоловік – годувальник, жінка – берегиня", який зазнає повної руйнації у зв'язку із постійно змінним відповідно до розвитку науки й техніки суспільним поділом праці. Традиційне протиставлення "gender as difference" ("гендер як відмінність") змінюється на "gender as diversity" ("гендер як різновид") [10], таким чином замість усталеного "gender as structure" ("гендер як структура") з'являється "gender as performance" ("гендер як діяльність") [16]. Експериментальні дослідження британських вчених засвідчують, що гендерний поділ на male 'breadwinner' та female 'caregiver' є застарілим: *"this was more a feature of previous generations than of contemporary life"* (це було швидше ознакою попередніх поколінь, ніж сучасного життя) (тут і далі переклад наш – А. М.) [15, 815].

Піддаються сумніву й зафіксовані суспільною свідомістю способи взаємної підтримки у традиційних (патріархальних) гетеросексуальних партнерських стосунках. Зокрема, стереотип *"male caregiving is invariably instrumental while female caregiving is part of maintaining family relations"* нівелюється в суспільствах, що сповідують гендерну рівність; однаковий емоційний відгук чоловіків і жінок на турботу засвідчують результати соціологічних опитувань, зафіксовані в публіцистичному дискурсі: *"…both men and women described the vital importance of emotional and practical support from partners and recognized that this took energy and effort. <…> both men and women discussed putting considerable emotional labour into controlling their emotions to protect spouses"* [14, 1174].

Вираження особистістю власної гендерної маркованості під впливом філософії постмодернізму знаходить свій вияв і в іншій стереотипній моделі, спровокованій тим, що постмодерне "нове відчуття тіла призводить до егоцентризму тілесності" [4, 63]. Тому трансформується розповсюджений стереотип *"women are unhealthy, men are healthy"* (жінки

хворобливі, чоловіки здорові) [10], оскільки *"…not all women are eager to consult [a doctor] and not all men are disinterested in their health"* [15]. Сучасний macho більше не вважає, що *"illness is a weakness"* [15, 813], і турбота про власне здоров'я стає однією з ознак маскулінності. Звідси переконання *"the doing of health is a form of doing gender"* [18, 12].

Постулат про "андроцентризм кожної мови, що обслуговує патріархальне суспільство" [5, 105] продукує відповідні гендерні стереотипи, які фіксують гендерну асиметрію в традиційній ролевій диференціації суспільства, як-от: *"women are irrational, men are rational"* (жінки – ірраціональні, чоловіки – раціональні). Брак гендерної паритетності спричинює пошуки "*skewed sex ratios, women-friendly environment",* що, наприклад, уможливило такі висновки із проведеного нідерландськими вченими дослідження, відображені в цьому тематичному публіцистичному дискурсі: *"the sheer number of women in higher echelons may in itself have hardly any effects, but it does make a women-friendly environment more effective"* (від кількості жінок у вищих прошарках суспільства годі сподіватись якихось наслідків, але це створює сприятливу атмосферу) [19, 310].

Світоглядною концепцією постмодернізму стала самоцінність особи та аксіологічний плюралізм (на відміну від бінарності) кожної окремої людини, а не суспільства як цілого. Квір-теорія, яка з'явилась наприкінці 80-х років минулого століття як новий напрям наукового дискурсу і яка насичена семантикою виклику та "контркультури" стосовно нормативної культури взагалі і гетеронормативності зокрема, вимагала переглянути існуючі моделі гендерної та сексуальної ідентичності, які базуються на статевих опозиціях "чоловічого" і "жіночого" і сексуальних опозиціях "гетеросексуального" і "гомосексуального" бажання. Представники квір-теорії (М. Фуко, Т. де Лауретіс, Е. Гросс, Дж. Батлер, А. Епштейн, Д. Хелперін), слідуючи значенню цього культурософського терміна, запровадженого Терезою де Лауретіс, пропагуючи плюралізацію ідентичності, пропонують переглянути стереотипні моделі гендерної та сексуальної ідентичності. Такий підхід передбачає руйнацію традиційних бінарних опозицій чоловічого/жіночого й гетеросексуального/гомосексуального й уважається "іншим шляхом осмислення сексуальності" [17]. Альтернативні типи сексуальності підпадають під значення терміна "гетеронормативність", уперше застосованого Мішелем Ворнером у 1991 р. [21], який охоплює "не тільки статеві стосунки між людьми, які мають/ідентифікують себе такими, що мають чоловіче чи жіноче тіло, але й практику та цінності, що репрезентують такі стосунки" [20, 66]. Усвідомлення суспільством гетеронормативності гендерного самосприйняття дозволяє проводити спеціальні дослідження із проблематики, що стосується суспільного буття людей зі сформованою нетрадиційною гендерною ідентичністю, що можна спостерігати, зокрема, у такому фрагменті дискурсу: *"Recent changes in public policy have afforded many sexual minorities individuals new options in forming families, including foster care, adoption, surrogacy, donor insemination, and/or in vitro fertilization"* [11]. Досліджувані пацієнти описуються в тексті з позицій новітніх суспільно-гендерних стереотипів: *"sexual minority women", "lesbian women", "bisexual women", "biological parenthood", "partner sex"*.

Певною мірою розуміння гетеронормативності перегукується із запереченням поняття жінки у феміністичному ключі американською дослідницею Дж. Батлер. Фемінність, на її думку, не позначає якусь колективну ідентичність, тому ймовірним є формування множинних і більш різноманітних ідентичностей, що спричинює й деконструкцію сексуальної репрезентації – у тому числі, й у публіцистичних текстах. Перформативність гендеру, за Дж. Батлер, полягає в тому, що людина сама його створює (make), і в цьому процесі гендер створює людину [22]. Зокрема, чоловічий і жіночий гендерлект продукують особи чоловічої і жіночої статі, які водночас виступають впізнаваними за цими особливостями мовлення. Зміна способу висловлення думки спричинює відхилення від існуючого стереотипу й створення нового, зумовленого когнітивними, емоційними й фізіологічними параметрами статевої диференціації, що відображаються в маскулінній і фемінній мовних картинах світу [5, 384–385]. Під впливом

постмодерністського світобачення гендерна маркованість на дискурсивному рівні з негативно-статусної трансформується в ідентифікаційно-розрізнювальну.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Феномен гендерної ідентифікації особистості залежить від параметрів маскулінності й фемінності, що є історично змінними. Стереотипи як стандартні судження про атрибути та норми поведінки представників обох статей є соціокультурними формантами, які також зазнають змін паралельно із розвитком суспільства. Постмодерністський підхід до поняття гендеру створює такий контекст світобачення, у якому стереотипи маскулінності й фемінності не фіксують ієрархічність, а відображають самоцінність особи в її гендерній ідентичності. Проаналізований тематично маркований англомовний дискурс засвідчив трансформацію традиційних гендерних стереотипів і появу їхніх нових трансформованих моделей, в основу яких покладено соціальний контекст та переосмислення індивідом своєї самоцінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія / О. А. Бабелюк. – Дрогобич : Вимір, 2009. – 296 с.

2. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр [пер. О. А. Печенкина]. – Тула, 2013. – 204 с.

3. Дерріда Ж. Письмо та відмінність / Жак Дерріда [пер. з фр. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Основи, 2004. – 602 с.

4. Козловски П. Культура постмодерна : общественно-культурные последствия технического развития : пер. с нем. / П. Козловски. – М. : Республика, 1997. – 240 с.

5. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні : історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.

6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар [пер. с фр. : Н. А. Шматко].– М. : Ин-т эксперимент. Социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. – 159 с.

7. Липовецкий Ж. Третья женщина. Незыблемость и потрясение основ женственности / Ж. Липовецкий. – СПб. : Алетейя, 2003. – 495 с.

8. Основи теорії гендеру : [навчальний посібник / наук. ред. Агеєва В. та ін.]. – К. : "К. І. С.", 2004. – 536 с.

9. Побережная О. Ю. Особенности языкового поведения мужской и женской языковых личностей в газетном дискурсе / О. Ю. Побережная // Мова. – 2003. – № 8. – С. 204–208.

10. Annandale E. What is gender? Feminist theory and the sociology of human reproduction / E. Annandale, J. Clark // Sociology of Health and Illness. – 1996. – № 18(1). – P. 17–44.

11. Blandchfield B. V. Racial and sexual minority women's receipt of medical assistance to become pregnant / B. V. Blandchfield, Ch. V. Patterson // Health Psychology. – 2014. – August, 11. – Access via : http://dx.doi.org/10.1037/hea0000124.

12. Broverman I. Sex role stereotypes : A current appraisal / I. Broverman, S. Vogel, D. Broverman, F. Clarkson, P. Rosenkrantz // The Journal of Social Issues. – 1972. – № 28. –P. 58–77.

13. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – N. Y. : Routledge, 1990. – 272 p.

14. Emslie C. 'Getting through' not 'going under': A qualitative study of gender and spousal support after diagnosis with colorectal cancer / C. Emslie et al. // Social Science & Medicine. – 2009. – № 68. – P. 1169–1175.

15. Emslie C. The weaker sex? Exploring lay understandings of gender differences in life expectancy: A qualitative study / C. Emslie, K. Hunt // Social Science and Medicine. – 2008. – № 67. – P. 808–816.

16. Hunt K. Understanding gender and health : systematically comparing the health and health experiences of men and women [PhD] / K. Hunt. – MRC Social and Public Health Sciences Unit, Glasgow : University of Glasgow, 2007. – Access via : http://theses.gla.ac.uk/99/.

17. Lauretis T. Queer Theory : Lesbians and gay sexualities: an introduction / T. Lauretis // Differences : A Journal of Feminist Cultural studies. – 1991. – № 3(2). – P. 71–97.

18. Saltonstall R. Healthy bodies, social bodies: men's and women's concepts and practices of health in everyday life / R. Saltonstall // Social Science and Medicine. – 1993. – № 36(1). – P. 7–14.

19. Sanders K. Views from above the glass ceiling : Does the Academic environment influence women professors' careers and experiences? / T. Sanders, T. M. Willemsen, C. C. J. Millar // Sex Roles. – 2009. – № 60. – P. 301–312.

20. Tilsen J. Resisting normativity : Queer musings on politics, identity, and the performance of therapy / J. Tilsen, D. Nylund // The International Journal of Narrative Therapy and Communitive Work. – 2010. – № 3. – P. 64–70.

21. Warner M. Fear of a Queer Planet / Michael Warner // Social Text. – 1991. – № 29. – P. 3–17.

22. West C. Doing gender / C. West, D. Zimmerman // Gender and Society. – 1987. – № 1 (2).– P. 125–151.

УДК 811.161.2:811.111

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Матківська Н. А.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто специфіку методологічних основ для дослідження аудіовізуального перекладу. Розкрито поліфонічний характер аудіовізуальної продукції, що вимагає використання міждисциплінарного підходу. Проаналізовано методологічні моделі, які демонструють відмінні способи вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: *методологія, аудіовізуальний переклад, мікроструктурний аналіз, макроструктурний аналіз, міжсистемний аналіз, репліка.*

Маткивская Н. А. Вопросы методологии исследования аудиовизуального перевода. *В статье рассмотрено специфику разработки методологических основ для исследования аудиовизуального перевода. Раскрыто полифонический характер аудиовизуальной продукции, требующей использование междисциплинарного подхода. Проанализированы методологические модели, которые демонстрируют розличные способы решения этой проблемы.*

Ключевые слова: *методология, аудиовизуальный перевод, микроструктурный анализ, макроструктурный анализ, межсистемный анализ, реплика.*

Matkivska N. A. Issue of the methodology of audiovisual translation investigation. *The article focuses on the peculiarities of the methodological basis for the study of audiovisual translation. It is proved that the polyphonic character of audiovisual products requires to use a multidisciplinary approach. Methodological models revealing various ways to solve this problem are analyzed.*

Key words*: methodology, audiovisual translation, microstructural analysis, macrostructural analysis, intersystemic analysis, replica.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із вижливими науковими чи практичними завданнями. Аудіовізуальний переклад – одна з наймолодших галузей перекладознавства. Завдяки великій популярності і розповсюдженості кінематографічної та анімаційної продукції вона знаходиться в епіцентрі уваги дослідників (Й. Іварсон, П. Райх, В. Горшкової, М. Вербицької, І. Ігнатьєва та Р. Матасова, Г. Готліб, Г. Люкен, Л. Перес-Гонсалес, І. Гамбієр та інших). ***Аудіовізуальний переклад***, що має безліч синонімічних назв, таких як теле/відео переклад, кіно переклад, медіа переклад або екранний переклад, трактується як переклад вербального супроводу до відеоряду, що використовується на телебаченні, при перекладі фільмів та іншої аудіо-відео продукції [9, 12].

Важливою складовою будь-якого наукового дослідження є його методологічна основа. Під методологією, яка з грецької перекладається як наука про способи, ми розуміємо систему процедур, наукових принципів аналізу об'єкту дослідження та /або перевірки отриманих результатів. Аудіовізуальний переклад завдяки своїм особливостям ставить перед дослідниками нову проблему, а саме створення методологічної моделі, яка братиме до уваги, як специфіку аудіовізуальної продукції, так і сам об'єкт дослідження. З огляду на це, **актуальність** статті зумовлена активним зацікавленням лінгвістів питаннями систематизації вже існуючих методологічних моделей дослідження аудіовізуального перекладу, що можуть в майбутньому слугувати основою наукових праць у цій галузі.

© Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу

Мета статті – визначити особливості аудіовізуальної продукції, що впливають на розробку методології, а також виявити й описати методологічні моделі дослідження аудіовізуального перекладу, що використовуються у сучасному перекладознавстві.

Завдання статті:

– виокремити особливості аудіовізуальної продукції, що випливають на розробку досліджуваної методології;

– виділити одиницю зіставлення у перекладознавчих дослідженнях аудіовізуального перекладу;

– виокремити і проаналізувати методологічні моделі вивчення аудіовізуального перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розробки методологічної основи для дослідження аудіовізуального перекладу висвітлювали у своїх роботах такі науковці як: Ф. Карамітроглу, Г. Турі, К. Норд, Ф. Шам, Х. Діас Сінтас та Дж. Зубірія. Кожен із них пропонує власну методологічну модель, що бере до уваги особливості аудіовізуальної продукції та різноманітні об'єкти дослідження.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що у перекладацьких дослідженнях аудіовізуальної продукції неможливо спостерігати за діяльністю перекладача безпосередньо, а особливо за його мозковою діяльністю, під час виконання роботи. Саме тому дослідники працюють із текстом оригіналу та його перекладом. Теоретик Р. Рабадан стверджувала, що "ми маємо змогу працювати з вхідними та вихідними даними, тобто текстом оригіналу та його перекладу, що дозволяє нам реконструювати невербальні механізми на лінгвістичному та текстовому рівнях" [10, 67].

Ф. Шам наполягає, що методологія дослідження аудіовізуального перекладу повинна мати міждисциплінарний характер для ретельного вивчення об'єкта. Гібридна жанрова та текстуальна природа аудіовізуальної продукції, а також цілковите розмаїття можливого змісту та численні синхронні означальні коди змушують науковців використовувати різні методологічні підходи, щоб зрозуміти відносини між елементами, які складають об'єкт їхнього дослідження, а також головні текстуальні та контекстуальні питання, що потребують вивчення при перенесенні елементів в іншу мову та культуру [1, 12].

Одна з найбільших складностей формування методологічної бази для аудіовізуального перекладу полягає у його поліфонічності. Аудіовізуальний переклад виступає матеріалізацією різноманітних елементів, а саме: візуальних та звукових, вербальних та невербальних. У роботі над перекладом аудіовізуального продукту перекладач працює не виключно над текстом, а охоплює й інші аспекти медіа мистецтва, які є поліфонічними за своєю суттю. Отже, він має справу як з діалогами / коментарями, так і зі звуковими ефектами, зображенням, атмосферою відео сюжету. Польські перекладознавці А. Пісарська і Т. Томашкєвіч зазначають, що "співіснування багатьох семантичних знаків, що утворюють значення, в аудіовізуальному перекладі переноситься з одного семіологічного комплексу в інший" [8, 214]. Це означає, що утворюється два семіологічних комплекси – оригінал та переклад. Тому еквівалентність перекладу аудіовізуального продукту – це не тільки відповідність між лінгвістичними елементами у двох мовах, а й адекватний зв'язок між вербальними і невербальними структурами окремо у творах оригіналу та перекладу.

Дж. Зубірія виокремлює ще декілька методологічних питань [12, 93]. Одним з них є питання обсягу відібраного матеріалу для дослідження. Оскільки неможливо проаналізувати увесь текст, потрібно звертати увагу на ті фрагменти, які проллють світло на процес перекладу з однієї мови іншою. Він наголошує на важливості моменту, коли оригінальний текст поділяється на лінгвістичні одиниці.

Наступною дискусійною проблемою є виокремлення порівнюваних сегментів тексту. Необхідна структурна одиниця повинна порівнювати оригінальний текст та переклад. Цю роль

виконує поняття, введене Р. Меріно [6, 57], а саме *репліка* або *одиниця драми*. Мінімальна структурна одиниця – корисний сегмент для опису і порівняння скриптів оригінального фільму та його перекладу. Встановивши структурні одиниці, текст оригіналу та перекладу паруються і розподіляються на репліки, щоб одиниця оригіналу відповідно була з'єднана зі своїм еквівалентом у перекладі. Ці пари порівнюваних сегментів тексту, які можуть варіюватись у розмірі, дозволяють створити мікротекстуальну еквівалентність.

У перекладознавчій теорії існує кілька методологічних підходів до вивчення аудіовізуального перекладу, запропонованих різними науковцями. Один із таких підходів був сформульований теоретиком Г. Турі, який виокремив кілька етапів дослідження. На першому етапі переклад розглядається як продукт цільової системи. Саме тому спочатку вивчається цільова система, а згодом він пропонує дослідити і сам переклад. Таке дослідження має два напрямки: з одного боку, це незалежний аналіз перекладеного тексту як факту цільової системи, а з іншого, – порівняльний аналіз перекладу з оригінальним текстом. Залежно від мети та завдань дослідження Г. Турі розрізняє кілька фінальних етапів дослідження, а саме порівняння може відбуватись між: 1) різними перекладами одного і того самого тексту оригіналу; 2) різними перекладами одного і того самого тексту оригіналу на різні мови; 3) різними перекладами одного і того самого тексту оригіналу однією і тією ж мовою, але виконаними у різні часи; 4) різні фази підготовки одного і того самого перекладу [11, 55–58].

Серед недоліків методологічного підходу Г. Турі відзначає його спрямованість на мікроструктурний рівень, тобто в основному на дослідження лінгвістичних особливостей або деталей. Він бере до уваги такі параметри як жанр оригінального тексту, певний часовий період, у якому цей текст був створений, перекладачів та видавців, що працювали над текстами. Ф. Карамітроглу вважає, що Г. Турі нехтує важливістю ролі реципієнтів, а фокусує свою увагу, головним чином, на оригінальному тексті.

Інший підхід був запропонований К. Норд, яка розробила серію послідовних методологічних кроків для дослідження перекладу. Першим кроком є аналіз перекладу, оскільки він відображає відповідність або девіацію існуючих норм. Наступним є вивчення усіх наявних критичних оглядів, які непрямо будуть відображати нормативні очікування глядачів. Теоретичні висловлювання науковців або інших перекладачів будуть також відображати домінантний концепт перекладу, що досліджується. Зворотній зв'язок від користувачів, іншими словами глядачів, потрібно також враховувати, проте звертати увагу на метод збору цієї інформації. Останнім кроком є багатомовне порівняння, що допоможе зробити висновок про реалізацію певних перекладацьких конвенцій у цільових культурах [7, 103–106].

У цій методологічній моделі аудіовізуального перекладу домінантним є переклад, у той час як вивчення особливостей оригінального тексту дещо нехтується. Проте варто наголосити, що вивчення критичних оглядів та відгуків глядачів відіграє важливу роль у дослідженні аудіовізуального перекладу. Неможливо зробити висновок про доцільність використання тієї чи іншої перекладацької стратегії чи техніки, не отримавши зворотній зв'язок від глядачів, а то й професійних критиків. Саме зворотній зв'язок від глядачів допоможе науковцям розробити норми виконання аудіовізуального перекладу, щоб переклад аудіовізуального продукту відповідав очікуванням глядачів. Аудіовізуальний переклад є переважно комерційним проектом, успішність якого залежить від думки глядачів. Саме тому про доцільність використання тих чи інших перекладацьких стратегій у цій галузі можна говорити лише проаналізувавши відгуки глядачів. Такий етап дослідження аудіовізуального продукту є однозначно великою перевагою цього підходу.

Одною з центральних робіт у галузі методології аудіовізуального перекладу є робота Ф. Карамітроглу, у якій він пропонує модель аналізу, що базується на адаптованій Івен-Зохаром схемі комунікації Р. Якобсона. Ця модель представлена як взаємодія факторів, що утворює вісь *x* або горизонтальні ряди та рівні або підсистеми, що складають вісь *y* або

вертикальні стовпці. Ці рівні означають три різні підсистеми, що конструюють загальну полісистему: система цільового перекладу, система цільового аудіовізуального перекладу та певний переклад аудіовізуального тексту або групи текстів. Вони також визначають ступінь важливості або ієрархії факторів, що обумовлюють виникнення норм. Автор досить детально аналізує такі фактори: людський фактор; переклад тексту для цільової аудиторії (з семіотичної точки зору); реципієнти, але лише групи звичайних глядачів, які спожили цей продукт свідомо або складають його цільову аудиторію; спосіб виконання аудіовізуального перекладу; різноманітні інституції, як наприклад, критики, телеканали, телекомпанії або студії; та ринок. Після цього автор аналізує функції своєї системи, наголошуючи на гетерогенності сукупностей відносин і рівнів, що складають систему та її місце у ширшому полісистемному контексті [4, 26–34].

Методологічна модель Ф. Карамітроглу слугує спробою досить детально описати важливі параметри аудіовізуального перекладу, що є безперечно її перевагою. Серед недоліків цієї моделі можна виокремити акцент на макроструктурі тексту та недостатньо детальне вивчення мікротекстуальних відносин. Таким чином, повсякденні складнощі та потреби перекладачів та практиків нехтуються прихильниками полісистемного підходу.

Досить цікавою є модель, запропонована Ф. Шамом, основу якої складає аналіз означальних кодів. Він розділяє аудіовізуальний продукт на певні коди та пропонує їхній поетапний аналіз як схему дослідження, серед них: *лінгвістичний, паралінгвістичний, музичний, звукового супроводу, іконографічний, фотографічний, кадровий, мобільності та графічний*. Автор наголошує, що, звичайно, без лінгвістичного коду в тексті ми б не могли говорити про перекладацький процес. Він не є особливістю аудіовізуального перекладу, проте володіє певними характеристиками, як наприклад, використання різних регістрів у мові або діалогічне спонтанне мовлення, які потрібно брати до уваги. Дослідження паралінгвістичного коду охоплює вивчення синхронізації діалогів в аудіовізуальній продукції. Наступні два коди належать до акустичного каналу. Під музичним кодом мається на увазі переклад пісень. Далі йде код голосового супроводу, коли дослідник розглядає переклад мовлення наратора в аудіовізуальному тексті, який може бути частиною історії на екрані або ж просто позаекранним наратором. Аналіз іконографічного коду відбувається, тоді коли у тексті описують зображуваний предмет або зміст тексту, пов’язаний із цим предметом. Фотографічний код пов’язаний із субтитруванням, тому що тут аналізують синхронізацію субтитрів із кадрами. Плановий код та код мобільності суголосні із дублюванням, адже при крупних планах аналізують синхронізацію перекладу та ліпсик відповідники, а також кінетику та жести. Аналізуючи графічний код, ми розглядаємо переклад усіх написів, що з’являються на екрані [1, 12–24].

Перевагою цієї моделі можна назвати її деталізованість. Вона надає нам можливість проаналізувати аудіовізуальний переклад у різних аспектах. Проте, варто зазначити, що у більшості випадків деякі з кодів виявляються другорядними або ж зовсім не важливими. Тому досліднику доведеться адаптувати цю модель, відкинувши деякі з вище згаданих кодів.

Основою ще одного підходу для аналізу аудіовізуального перекладу є модель, запропонована Дж. Ламбертом та Г. ван Горпом [5, 42], що первинно слугувала для дослідження художньої літератури. У схематичній репрезентації вони зображують основні параметри, які беруться до уваги під час виконання перекладу. З одного боку – це літературна система оригінального твору, а з іншого, – літературна система цільової аудиторії. Обидві системи складаються з автора, тексту та читача (відповідно оригінального та цільового). Науковці наполягають на тому, що потрібно вивчати усі відносини між цими параметрами, як у межах однієї системи, так і міжсистемні зв’язки. Ця модель складає базову структуру для аналізу будь-якого перекладу, а також може слугувати основою для створення інших моделей дослідження перекладу за допомогою необхідної та належної адаптації та трансформації.

Узявши за основу вище згадану модель Дж. Ламберта та Г. Ван Горпа, Х. Діаз-Сінтас запропонував власний підхід до вирішення цієї проблеми [2, 195], доповнивши її необхідними елементами та врахувавши всю специфіку аудіовізуального перекладу.

Отже, схема дослідження аудіовізуального перекладу складається з чотирьох основних етапів, а саме: 1) отримання попередніх даних; 2) макроструктурний аналіз; 3) мікроструктурний аналіз; 4) міжсистемний аналіз.

На першому етапі відбувається збір контекстуальної та екстра текстуальної інформації, іншими словами, всієї додаткової інформації стосовно природи тексту, що допомагає вивчити аудіовізуальний переклад. Завдяки фоновій інформації можна дізнатись про контекст, у якому аудіовізуальний продукт був створений, а також про його прокат та сприйняття як оригінальною, так і цільовою аудиторією, та відповідно культурою.

Макроструктурний аналіз має справу з природою аудіовізуального тексту та порівнянням, що виконується між оригінальним текстом та дубльованим. Під час проведення цього аналізу беруть до уваги характеристики, притаманні аудіовізуальному тексту, а саме поєднання візуального та акустичного каналів. На етапі макроструктурного аналізу розглядають такі означальні коди: переклад графічних кодів: назва; інтертитри; вкладки; субтитри; переклад музичного коду: пісні.

Макроструктурний аналіз надає загальну ідею основних перекладацьких норм, підкреслюючи дубльований текст, та надає змогу споглядати перекладацькі стратегії. Будь-які структурні зміни, до яких вдався перекладач, на цьому етапі покажуть, чи перекладач віддав перевагу нормам оригінального тексту, чи перекладу.

На мікроструктурному рівні у центрі уваги опиняється лінгвістичний код, тобто всі усні діалоги між персонажами на екрані або поза ним. Порівняння оригінального тексту з перекладом на лексичному та морфологічному рівні допоможе нам виявити зміни, які були зроблені під час перекладу. Зміни, що стають помітними у перекладі як результаті діяльності, класифікуються за відповідними перекладацькими техніками або стратегіями, які використовував перекладач. Таким чином, формуються норми аудіовізуального перекладу.

Останній етап, тобто міжсистемний аналіз, є рекапітулізацією попередніх трьох етапів. Цей аналіз надає спочатку оцінку мовної моделі, що використовувалась у дубльованому тексті, порівнюючи її з текстом оригіналу. Такий аналіз та порівняння оригінального тексту та тексту перекладу надає детальну інформацію про те, яка мова використовувалась у цих аудіовізуальних текстах. Запропонований підхід базується на тому факті, що переклади не є соціальними або культурними феноменами, що існують повністю ізольовано від інших культурних проявів, а навпаки, вони взаємодіють зі всіма іншими оригінальними творами та перекладами, що утворюють певну цілісну систему.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як підсумок можна сказати, що кожна з вище згаданих та проаналізованих моделей або схем аналізу аудіовізуальних перекладів має свої переваги та недоліки, проте всі вони демонструють різні підходи науковців до вирішення проблеми методології дослідження аудіовізуального перекладу, враховуючи його специфіку. Вибір тієї чи іншої моделі залежить від об’єкта, мети та завдань дослідження. Якщо ж жодна із запропонованих моделей не відповідає параметрам дослідження, то вона може слугувати основою для розробки власної моделі за допомогою необхідної трансформації та адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chaume F. Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation / F. Chaume. – Meta Journal, volume 49, No.1, 2004. – P. 12–24.
2. Diaz-Cintas J. Audiovisual Translation in the Third Millennium / J. Diaz-Cintaz // Traduciion Subordinada (II). – Vigo : Universidade de Vigo, 2003. – P. 192–204.

3. Fois E. Audiovisual Translation: Theory and Practice [Electronic resource] / E. Fois. – Mode of access:http://www.Between-journal.it/

4. Karamitroglou F. Towards a Methodology for the Investigation of Norms in Audiovisual Translation / F. Karamitlogou. – Amsterdam, 2000. – 300 p.

5. Lambert J. On Describing Translation / J. Lambert and H. van Gorp. – London and Sydney : Croom Helm, 1985. – P. 42–53.

6. Merino. R. Traduccion, tradicion y manipulacion: teatro Ingles in Espana / R. Merino. – Leon: University of Leon, 1994. – P. 57.

7. Nord C. Translating as a purposeful activity: functionalist approaches explained / C. Nord. – Manchester: St. Jerome, 1997. – P. 103–106.

8. Pisarska A. Współczesne tendencje przekładoznawcze : [Podręcznik dla studentów neo- filologii] / A. Pisarska, T. Tomaszkiewicz. – Poznan : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1998. – 253 p.

9. Polumbo G. Key terms in Translation Studies / G. Polumbo. – Continium, 2009. – P. 12

10. Rabadan R. Equivalencia y traduccion.Problematica de la equivalencia translematica ingles-espanol / R. Rabadan. – Leon: University of Leon. – 1991. – P. 67.

11. Toury G. Los estudios descriptivos de traduccion y mas alla: Metodologia de la Investigacion en Estudios de Traduccion / G. Toury. – Madrid: Catedra, 2004. – P. 55–58.

12. Zubiria Z.B. Mapping the dubbing scene / Z. B. Zubiria. – Bern, 2013. – P. 93–98.

УДК 81'22'44: 811.111

КОЛОРАТИВНА КОМПОЗИТА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ

Мелько Х. Б.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто поняття колоративної композити в англійській та українській мовах. Досліджено семантику колоративних композит у різносистемних мовах та визначено типи внутрішньомовних зв'язків колоративної композити англійської мови.
Ключові слова: *колоративна композита, внутрішньомовні зв'язки колоративної композити.*

Мелько Х. Б. Колоративная композита в английском и украинском языке: особенности номинации. *В статье рассмотрено понятие колоративной композиты в английском и украинском языках. Исследовано семантику колоративной композиты в разносистемных языках, а также определены типы внутриязыковых связей колоративной композиты английского языка.*
Ключевые слова*: колоративная композита, внутриязыковые связи колоративной композиты.*

Melko Ch. B. Colour composite in the English and Ukrainian languages: peculiarities of nomination. *The article focuses on the notion of colour composite in the English and Ukrainian languages. It also highlights the semantics of colour composite in investigated languages and defines types of intralinguistic relations of colour composite in English.*
Key words: *colour composite, intralinguistic relations of colour composite*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У мовознавстві прояви колірної картини світу можна прослідкувати через кольоронайменування, що формують "вторинно-образну мовну картину світу" [12, 28], яка визначається як відображення у семантиці кольоронайменувань фрагмента концептуальної картини світу. Структура останньої складає каркас набутих людиною знань, отриманих нею через інтерпретацію кольору, яка зумовлена як ступенем сенсорної інформації, так і певним етапом суспільно-історичного розвитку нації.

Не дивлячись на те, що колір – об'єктивне, загальне для усіх людей фізичне відчуття, найменування композит на позначення кольору утворюють у різних мовах складну систему, а системи окремих різноспоріднених мов виявляють показові розбіжності.

Дослідження колоративної композити передбачає розкриття номінативної природи співвіднесеності цих мовних одиниць з об'єктами реального світу в аспекті усього комплексу знань людини, залучення сфер свідомого та позасвідомого як реалізації світопізнання у номінативній діяльності індивіда.

Метою статті є встановлення особливостей колоративної композити в англійській та українській мовах.

Поставлена мета досягається через розв'язання таких **завдань**:

– уточнення визначення "колоративна композита" у досліджуваних мовах;

– виявлення семантичних особливостей англійської та української композити з колоративним компонентом.

© Мелько Х. Б. Колоративна композита в англійській та українській мовах: особливості номінації

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна композитологія у рамках когнітивної парадигми виходить на якісно новий рівень аналізу семантики складного слова, визначаючи об'єктом своїх досліджень знання, набуті людиною під час пізнавальної діяльності й вербалізовані у формі складного та складнопохідного утворення. Процес вербалізації знань через складне слово є дію когнітивного механізму, який формує нове поняття [13, 136].

Значення складного слова – це перш за все те, що дозволяє йому означати той чи інший предмет дійсності, а людині, яка сприймає, співвідносити складне слово з певним предметом реальності. Основна складність аналізу смислової структури складного слова пов'язана з тим фактом, що складне слово, як і будь-яке слово, одночасно звернене як до "світу речей", так і до "світу слів", тобто є мотивоване [11, 93].

Складне слово як об'єкт аналізу принципово відрізняється від інших об'єктів лінгвістичного аналізу, в тому числі і від похідних слів. Виноградов В. В. зазначав: "Словоскладання є своєрідним комбінованим типом словотвору, синтаксико-морфологічним. Питання про співвідношення основ, про порядок їх зчеплення виводить цей тип словотвору за рамки правил творення простих похідних слів" [2, 208]. Відсутність чіткої та стабільної межі між різними за статусом номінатемами мовного типу зумовлює існування маргінальних явищ з рухомими межами, що включають слова, які поєднують у собі ознаки маргінальних класів. Підхід до словотворення з ономасіологічної точки зору означає, що "на перший план за своєю важливістю мають бути винесені номінативні ознаки" [8, 4]. Формування значення похідного слова як фактор взаємодії повнозначної основи і афікса принципово відрізняється від формування значення складного слова як фактора взаємодії двох повнозначних основ. Мова йде про відмежування структурно-складних похідних від простих дериватів [8, 4]. Селіванова О. О. розглядає чотири критерії композитної номінації: денотативний, семантичний, критерій синтаксичної цілісності, а також критерій лексико-граматичної єдності слова [15, 26]. На основі цих критеріїв учена визначає композит як номінативну одиницю, певну частину мови, що складається з двох або більше мотивуючих основ, які граматично не узгоджені і репрезентують семантику на основі уявлення про об'єднання позначених ними понять, які визначаються номінатором на базі уявлення про референт [15, 47]. На думку Селіванової О. О., поряд із композицією синтаксичного виду існує асоціативна композиція, яка встановлює певні зв'язки між компонентами композита.

Синтаксичне розгортання залежить, і не може не залежати від значення компонентів складного слова та їх смислового зв'язку, що, в свою чергу, зумовлено характером найменування денотата. При використанні засобів словоскладання номінація відбувається в умовах невираженості відносин, що зумовлює принципову відмінність складного слова від синтагми і складає сутність словоскладання. Словоскладання – це особливий не тільки за структурою, але й за змістом спосіб номінації, в принципі не зводний до синтаксичних закономірностей, а складні слова принципово не зводні до словосполучень, синтагм та інших синтаксичних одиниць [14, 7].

Відомо, що складне слово за своїм характером є міжрівневою одиницею мови, яка має ознаки, притаманні як похідним словам, так і словосполученням. Такий міжрівневий статус складних слів зумовлює їх гетерогенність.

Городецький Б. Ю. досліджує принципові положення теорії складного слова, а також подібні до нього утворення в мовах різних типів, які називають композит-комплексами [3, 117]. Композит-комплекс – це загальне поняття, яке охоплює різноманітні за формою випадки семантичного складання, що дає в результаті значення будь-якої частини мови.

Поняття "композит" в українському мовознавстві сприймається у широкому і вузькому розумінні. Широке трактування композитів полягає в розумінні їх як складних слів, утворених з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, яка набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова. У вузькому розумінні композити

(лат. *composites* – складник, складений з частин) – це складні слова, утворені осново складанням [6, 5]. Саме у цьому значенні ми вживаємо термін "композит" на позначення слів, утворених складанням основ.

Термін "композит" набув широкого застосування в кінці 80-х на початку 90-х років XX століття. Упродовж того часу не раз констатувалось, що способом складання основ повнозначних слів утворюються складні слова за допомогою сполучних голосних, наприклад: *чорнобривці, білокрів'я* [1, 6]. Шевчук О. С. виділяє характерні ознаки основоскладання: поєднання основ (а не слів); наявність інтерфіксів; основа на приголосний приєднується до другого компонента за допомогою сполучних голосних; основа на голосний сполучається з другим компонентом без інтерфікса; цей спосіб творення може супроводжуватись суфіксацією: *чорноморець*.

На думку Родзевич Н. С., складне слово є новотвором, що виник внаслідок складання двох або більше окремих слів, основ або коренів. Такий новотвір становить не тільки семантичну, а й структурну єдність. Іншими словами, семантика складного слова хоча й виявляє зв'язок із значенням своїх компонентів (більш або менш близький чи віддалений від них), проте є новою, якісно відмінною від суми значень своїх компонентів. Це також означає, що крім єдності поняття, яке відображає складне слово, воно становить собою і неподільну мовну одиницю.

Виклад основного матеріалу. Формування колірного концепта – це не одиничний прояв статичного чи динамічного процесів. Скоріш за все – це багаторазовий, взаємозалежний прояв обох цих процесів, що базується на диференціації та фіксації певної ознаки денотата при безпосередній зоровій співвіднесеності останнього з його фізичними параметрами, внаслідок частотного або зіставного характеру кольоросприйняття.

Можна побачити, що невипадковим є спорідненість таких англійських слів, як *grass (трава) – grow (рости) – green (зелений)*. Слово *grass* у староанглійський період мало форми *graes, gaers*, які відповідали голландському, німецькому, ісландському та готському *gras (трава)*, що походять від тевтонського кореня, звідки і з'явились англійські *grow* та *green* [18, 663]. Проаналізуємо, англійське слово *red*: у староанглійський період *read* означає "червоний", спільна форма *rod* у датській і шведській мовах, ісландська форма *rauthr (raudr)*, голландська *rood*, німецька *roth*, готська *rauds*; такий же корінь в латинській *rufes*, *ruber*, валійській *rhudd*, ірландській і гаельській *ruadh* також мають значення – червоний, а ось форма санскриту *rudhira* означала *кров* [18, 1254], порівняймо в українській *рудий*. Форма *geolu* у давньоанглійський період, *geel* у голландській, *gelb* у німецькій – означали "жовтий". Ці форми були споріднені з латинською формою *helvus* зі значенням "*буланий*", що співвідноситься з конем. У грецькій мові ці форми були споріднені з формою *khloros* із значенням "*зеленувато-жовтий, зелений*", що співвідноситься з флорою, рослинністю, та з формою санскриту *hari* "*жовтий, золотий*", що співвідноситься з металом [18, 1802]. Форма *purple* походить від грецького *porphyra*, вид молюска, який виділяє темно-червоний барвник. Порівняймо в українській мові "*голубий"* від праслов'янського *gololєbь*, похідне від *golєbь* – "такий (на колір), як голуб", пов'язане з синім полиском пір'я на шиї голуба; "*коричневий* – кольору кориці або смаженого насіння кави" [16, 23].

Поступово у процесі кольоросприйняття людина починає виділяти ознаку колірності, витісняючи на задній план усі інші ознаки денотата. Вона розуміє, що, наприклад, червоною може бути не тільки кров, а й багато інших предметів та явищ, і відрізняє одну і ту ж ознаку різних денотатів. Колір "втрачає" зв'язок з денотатом, якому "належав", і стає універсальною ознакою того самого або іншого денотата. Відбувається своєрідна мисленнєва трансформація у бік абстрагування, за якого змінюється природа зв'язку кольору з денотатом.

Категоризація колірного простору виходить на такий рівень, на якому загальні контури членів категорії сприймаються як подібні, і де єдиний ментальний образ може відображати всю категорію.

В основі структури багатозначної композити на позначення кольору в англійській мові лежать інтенсіональні, асоціативні або інтенсіонально-асоціативні зв'язки.

Інтенсіональні зв'язки характеризують відношення між значеннями, що ґрунтуються на зіставленні колірних ознак, які є аналогом результату колірного впливу на непоняттєвий, емоційний елемент психічної діяльності людини, задіюючи позамисленнєвий потенціал людини, як-то: відчуття, інтуїцію, трансценденцію, колективне позасвідоме, яке є універсальним для усіх людей. Ці типи колоратем формують стабільне ядро, стійку психологічну колірну асоціацію у людини в рамках психонетичного компоненту колірного концепта, відображаючи сутнісну (інтенсіональну) характеристику кольору, яка представлена в інтенсіоналі кольоронайменування. Так, наявність інтенсіональних внутрішлівних зв'язків можна спостерігати у колоративній композиті *redheaded* – 1. "*having red hair or a red head*"; 2. "*excitable, impetuous*; *hot-tempered*" [19, 1902]. Співвіднесеність колірних ознак ґрунтується на психологічному значенні "червоного" кольору – "вираження життєвої сили, інтенсивність і повнота життя, імпульс до моторних дій, до боротьби" [6, 193].

Інші типи колоратем зумовлюють *асоціативні* зв'язки, в основі яких лежать різні символічні значення кольору, представлені у культурологічній парадигмі певного мовного колективу, формуючи ділянки колірних асоціацій у рамках соціокультурного компонента колірного концепту. Так, наявність асоціативних внутрішлівних зв'язків можна спостерігати у колоративній композиті *red-hot :* пор.: – 1. "*glowing red with heat*"; 2a. "*furious, full of scandal: juicy, torrid*" [19, 1920]. Натомість, "червоний" як задоволення – це любов, апетит, сила [6, 167], пор.: *red-hot* – 2b. "*full of energy or enthusiasm: peppy, vigorous*" [19, 1920].

Відповідно, *інтенсіонально-асоціативний* тип зв'язку виникає при такому співвіднесенні колірних ознак, коли психонетична сутність людини породжує зміну пріоритетів у напрямку певного символічного значення кольору. Адже "при зустрічі людини з тим або іншим кольором відбувається спонтанне асоціювання фізіологічного відчуття із закріпленим у цій культурній традиції символічним смислом" [6, 9].

Інтенсіонально-асоціативний тип визначає відношення між значеннями як результат співвіднесеності колірних ознак у напрямку: психологічне → символічне значення кольору, відображаючи зв'язок слотів на основі взаємодії психонетичного та соціокультурного компонентів колірного концепта. Саме такі зв'язки у рамках полісемії імплікує між своїми значеннями колоративних композит *bluenose* – 1) "*potato of a blue colour grown in Nova Scotia*" [17, 237]; 2) "*a native or resident of the Canadian Maritime Provinces esp. a native or resident of Nova Scotia*"; 3) "*one who advocates a rigorous moral code esp. in matters of individual conscience or personal conduct; puritan*" [19, 242]. Колоративна композита *white-headed* – 1) "*having white or very light-colored hair*" 2) "*specially favored; darling*" [18, 1773].

В основі інтенсіональних, асоціативних та інтенсіонально-асоціативних міжмовних зв'язків колоративної композити в англійській мові лежить мисленнєва операція, що відображає план співвідношення колірних ознак на засадах біологічно та соціально зумовленої пріоритетної поведінки людини, що розглядається як інтенціонально спрямована зміна пізнавальної позиції людини щодо об'єкта номінації. Наявність емотивного внутрішньомовного зв'язку визначають концептуальні сутності, які відображають когнітивно-аксіологічний план співвідношення колірних ознак на основі символічного або психологічного значення кольору [4, 15].

В англійській мові колоративна композита розглядається як структурно-складна лексема, яка представлена у вигляді цільнооформленої бінарної номінатеми, безпосередньо складовими якої є комбінаторика не менш як двох неафіксальних морфем у сполученні з словотвірним афіксом [14, 8]. Так, наприклад, колоративні композити *white-collar, blue-collar, gray-collar* and *pink-collar* є структурно-складними лексемами, що представлені у вигляді цільнооформленої бінарної номінатеми і мають свої встановлені значення. Так, *white-collar* – "relating to a population segment or class such as teachers, sales persons, office workers, civil servants"; *blue-*

collar – “relating to a broad class such as farmers, miners, mechanics, construction workers”; а колоративна композита *gray-collar* описує групу працівників, які, з одного боку, підпадають під категорію *blue-collar*, об’єднані семою “фізична праця”, пор.: *gray-collar* – той, “хто належить до ремонтних робітників”, а з іншого, під категорію *white-collar*, об’єднані семою “інтелектуальна праця”; *pink-collar* відображає “професійний аспект” жіночої діяльності. Колоративна композита *pink-collar* – “рожевий комірець” ми можемо тлумачити як робітниця сфери обслуговування, секретар, машиністка.

Семантична структура колоративної композити в англійській мові зумовлена внутрішньомовними зв’язками, які є відображенням тих семантичних змін, сутність яких ґрунтується на встановленні залежності спільних колірних ознак у різних об’єктах номінації на основі психологічного та соціокультурного компоненту колірного концепту. *Психологічний компонент* представлений колоратемами, які відображають результати колірного впливу на непоняттєвий, емоційний елемент психічної діяльності людини у вигляді стійкої психічної колірної асоціації, закріпленої у колірному концепті. *Соціокультурний компонент* колірного концепту складають колоратеми, в основі яких лежать різні суспільно-культурні значення кольору, його символічна у широкому розумінні репрезентація у культурі англомовного суспільства.

У сучасній українській літературній мові за допомогою основоскладання утворені такі прикметникові кольорокомпозити: а) композити, утворені поєднанням первинної і вторинної назви на означення того ж самого тону, та які виражають один колір з якісним відтінком (5 віддендронімних дериватів і 5 дериватів, мотивованих назвами трав’янистих рослин: *барвінково-синій, біло-лілейний, вишнево-червоний, жовто-помаранчевий, жовто-шафранний, імшано-зелений, красно-вишневий, синьо-фіалковий, фіалково-синій, червоно-вишневий)*; б) композити, утворені поєднанням вторинного колірного прикметника та прикметника, що вказує на світловий відтінок: *вишнево-темний, тьмяно-фіалковий;* в) композити, утворені поєднанням вторинного колірного прикметника та прикметника, що надає кольору якісно-оцінного значення (2 віддендронімні деривати та 2 деривати, мотивовані назвами трав’янистих рослин: *жар-малиновий, непевно-фіалковий, тремтливо-фіалковий, ясно-вишневий)*; г) композити, утворені поєднанням вторинного колірного прикметника та прикметника, що передає густоту, насиченість кольору (1 віддендронімний дериват та 1 дериват, мотивований назвою трав’янистої рослини: *сизо-полинковий, сизо-фіалковий)*; д) композити з одним мотивованим компонентом і другим немотивованим, що є первинною назвою кольору, які передають змішування кольорів (1 віддендронімний дериват та 1 дериват, мотивований назвою трав’янистої рослини: *біло-льняний, біло-вишневий*) е) композити з двома мотивованими компонентами, один з яких позначає відтінок кольору, а другий називає об’єкт, що характеризується цим забарвленням, утворені з метою економії вербального вираження колірної ознаки предмета (2 деривати, мотивовані назвами трав’янистих рослин: *пшенично-волосий, шафраннооокий*; ж) композити з двома мотивованими компонентами, один з яких – відносний віддендронімний прикметник, а другий позначає відтінок кольору: *яблунево-рожевий* [9, 222].

До складу системи колоративних композит української мови входять іменники та прикметники, також інколи до цієї системи відносять і словосполучення типу: *кольору топленого молока*, *кольору морської хвилі, кольору чайної троянди, слонової кістки,* які об’єднані семою *колір*, але це твердження все ще залишається предметом дослідження багатьох філологів, тому ці приклади словосполучень назвати колоративними композитами ми не можемо.

Під час аналізу колоративних композит враховуються їхні семантичні, стилістичні та граматичні особливості. До числа основних колоративних композит традиційно входять ахроматичні кольори (*білий, чорний, сірий*), сім кольорів веселки (*червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий*), а також слова *рожевий та коричневий* [10, 5].

До колоративних композит, що виступають у формі прикметника, часто відносять утворення, що уточнюють інтенсивність кольору, наприклад: *яскраво-червоний, темно-синій, блідо-голубий.* Конструктивно їх можна розділити на чотири види: а) обидві частини слова є основними кольоративами (*жовто-червоний, синьо-зелений, біло-розовий, жовто-коричневий*); б) перша складова є основною, а інша – підрядною (*червоно-кривавий, сіро-молочний)*; в) перша частина – підрядна, інша частина – основна (*сизо-сірий*); г) обидві частини є взаємозумовленими (*багряно-алий)* [10, 6].

Колоративні композити в українській мові складають певним чином згруповану систему, структура якої обумовлена лексико-семантичними та стилістичними даними її членів. У цілому периферія колоративних композит деталізує та уточнює систему центральних кольоропозначень. Таким чином, можна говорити про складну структуру колоративних композит. Складність структури полягає в її двох'ярусності. З одного боку, це – система, в центрі якої слово, що позначає поняття *колір*, а на периферії слова, що містять сему конкретного кольору (Рис.1). З іншого боку, це – ряд мікросистем, в центрі кожної кольоропозначення, навколо якого у певному порядку групуються слова, пов'язані з семою певного центрального кольоронайменування [10, 9].

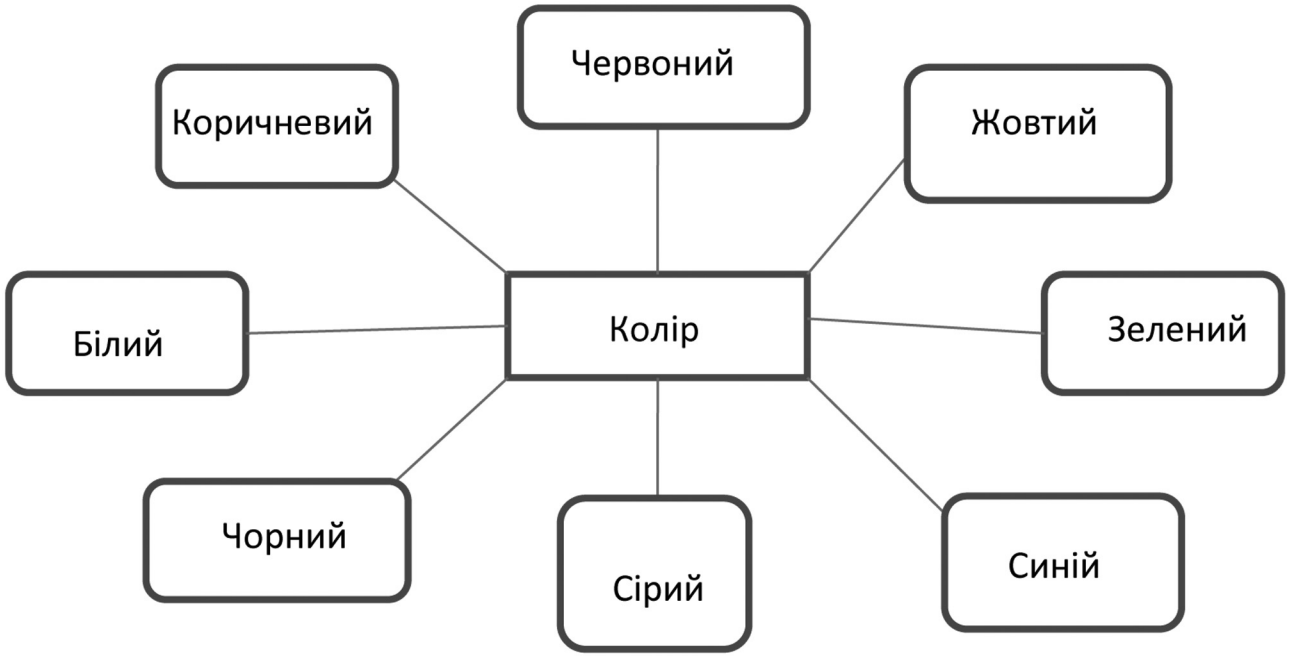

Рис. 1. Структура колоративних композит

Структура мікросистеми жовтого кольору представлена підгрупою колоративних композит, які передають відтінки інтенсивно-жовтого кольору: *жовто-лимонний, жовто-гірчичний, жовто-кремовий.*

Структура мікросистеми синього кольору визначається наявністю підгруп колоративних композит, що передають відтінки світло-синього кольору, наприклад: *небесно-синій, синьо-голубий,васильково-синій, лазурно-синій.*

Структура мікросистеми білого кольору представлена підгрупою колоративних композит, які підкреслюють інтенсивність кольору, яскравість білизни, наприклад: *яскраво-білий, сніжно-білий, перлинно-білий, сліпучо-білий, білосніжний.*

Структура мікросистеми сірого кольору представлена підгрупою колоративних композит (Рис. 2), що передають відтінки темно-сірого кольору, які наближаються до чорного, наприклад: *свинцево-сірий,* підгрупою колоративних композит, що передають відтінки світло-сірого, що наближаються до білого, наприклад: *серебристо-сірий, перламутрово-сірий, туманно-сірий.*

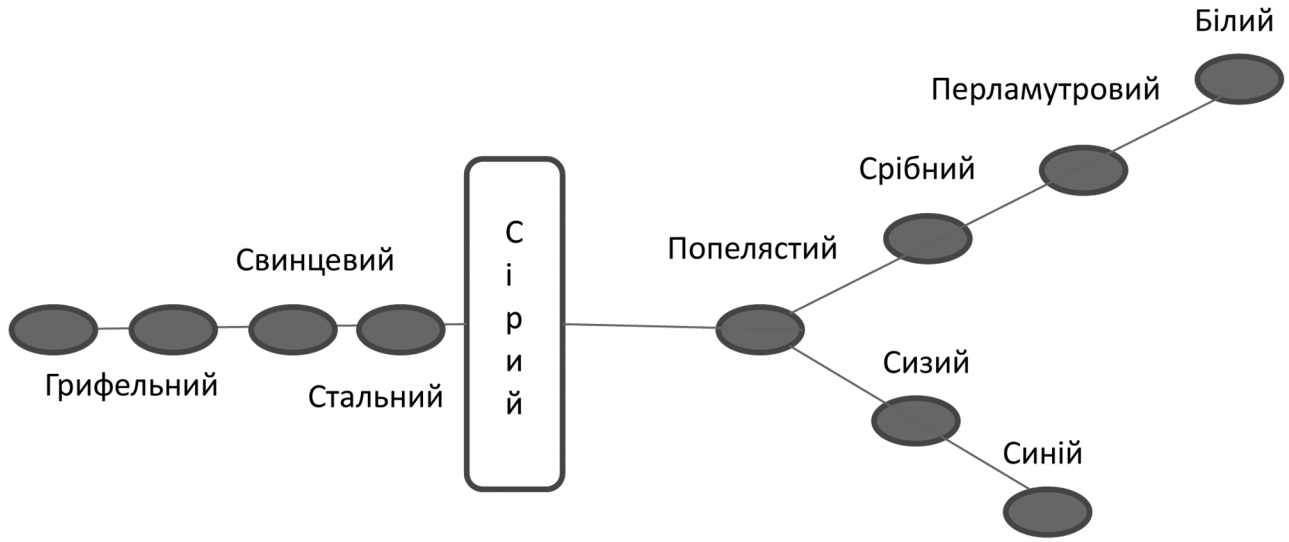

Рис. 2. Структура мікросистеми сірого кольору

Структура мікросистеми коричневого кольору включає підгрупи колоративних композит, що передають відтінки темно-коричневого кольору, наприклад: *шоколадно-коричневий, медово-коричневий, буро-коричневий;* та відтінки світло-коричневого кольору: *тілесно-коричневий, янтарно-коричневий* [10, 12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Колоративні композити – один із найдавніших пластів лексики, які характеризуються місткою семантичною структурою та великою стильовою активністю у художньому тексті. Останніми роками дослідження лексики зосереджене на когнітивній та прагматичній функціях слів, а також їхній ролі у створенні мовних картин світу. Колоративні композити позначають вагомий елемент мовної картини світу, адже саме зорова інформація переважає у сприйнятті дійсності. Попри ізоморфність та універсальність колірної характеристики як такої, її трактування і важливість окремих колірних концептів у різних культурах виявляють і конвергентні, і дивергентні ознаки. Саме конотативна значущість лексем, зумовлена культурною надбудовою концептів, і викликає особливий інтерес філологів [7,1].

Світ кольору як в англійській, так і в українській мовах представлений широким спектром лексичних одиниць, що інтерпретують інформацію, яка надходить по зоровому каналу зв'язку – від елементарних колірних відчуттів до складних, багатогранних понять кольору, які складають концептуальну систему.

Колоративна композита в англійській мові – явище багатоаспектне. Вона акумулює у собі значний досвід суспільства та численні етапи світопізнання людиною через такий об'ємний лексичний пласт, як кольоронайменування. Виникнувши на певному етапі розвитку мовної системи, колоративна композита на концептуальному рівні демонструє яскравий приклад зміни процесу світопізнання людиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові / Л. Є. Азарова. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2000. – 222 с.
2. Виноградов В. В. Избранные труды : исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 459 с.
3. Городецкий Б. Ю. К теориии сложного слова // Слово в грамматике и словаре / Б. Ю. Городецкий. – М. : Академия, 1984. – С. 117– 119.
4. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. "Германські мови" / О. В. Деменчук. – К., 2003. – 19 с.
5. Драгунский В. В. Цветовой личностный тест / В. В. Драгунський. – Минск : Харвест, 1999. – 448 с.

6. Клименко Н. Ф. Морфологічна будова композитів / Н. Ф. Клименко // Морфологічна будова сучасної української мови. – К. : Вища школа, 1975. – С. 34.

7. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. “Перекладознавство” / І. В. Ковальська, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с.

8. Кубрякова Е. С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е. С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск : Изд-во Пятигорск. гос. пед. ин-та иностр. яз., 1988. – С. 3– 23.

9. Лісничий Д. В. Семантична структура колоративів з фітонімними основами в сучасній українській мові / Д. В. Лісничий // Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. – К. : НПУ ім. Дагоманова, 2007. – Вип. № 3. – С. 219– 234.

10. Макеенко И. В. Лексико-семантическая структура систем цветообозначения в русском и английском языках / И. В. Макеенко. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2001. – 52 с.

11. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке / О. Д. Мешков. – М. : Высшая школа, 1985. – 187 с.

12. Пастушенко Т. В. Цветовая номинация как элемент вторично-образной языковой картины мира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / КНЛУ. – К., 1998. – 184 с.

13. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.

14. Полюжин М. М. Функциональное словосложение и префиксальные ономасиологические категории в английском языке / М. М. Полюжин, Л. Ф. Омельченко. – Ужгород : Ужгород. гос. ун-т, 1997. – 99 с.

15. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Фитосоциоцентр, 1999. – 148 с.

16. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 631 с. Т. 2. – 1985. – 570 с. Т. 3. – 1989. – 552 с.

17. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary : In 2 vol. – L. : Book Club Associates, 1979. – Vol. 1-2.

18. New Webster’s Dictionary of the English Language. – Delhi : Surjeet Publications, 1988. – 1824 p.

19. Webster’s Third New International Dictionary of the English Language Unabridged / Ed. by Ph. B. Gove. – Springfield : Merriam-Webster Inc., Publ., 1981. – 2662 p.

УДК 811.111'42

ON CROSS-CULTURALCOMMUNICATION: PROFESSIONAL DISCOURSE TRANSLATION

Mykhaylenko Valery V.
Буковинський-державний фінансово-економічний університет

The present paper is a study of the cross-cultural aspects the lexical semantic domain 'lawyer' in the Source Discourse and the Target Discourse. The contrastive analysis highlights the bottleneck spots in the professional translation.

Key words: *lexical semantic domain, functional semantic domain, translation, source discourse, target discourse, cross-cultural communication.*

Михайленко В. В. Міжкультурна комунікація: переклад професійного дискурсу. *Статтю присвячено деяким аспектам міжкультурної комунікації на прикладі перекладу професійного (юридичного) дискурсу. Встановлено семантичні розбіжності у семантиці професійних номінацій у мови оригіналу та перекладу.*

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, функціонально-семантичне поле, дискурс оригіналу, дискурс перекладу, міжкультурна комунікація.*

Михайленко В. В. О межкультурной коммуникации: перевод профессионального дискурса. *Данная статья рассматривает некоторые аспекты межкультурной коммуникации на примере перевода профессионального (юридического) дискурса. Определены семантические различия в семантике профессиональных номинаций в языке оригинала и языке перевода.*

Ключевые слова: *лексико-семантическое поле, функционально-семантическое поле, дискурс оригинала, дискурс перевода, межкультурная коммуникация.*

Introduction. Communication is the exchange of ideas, information, etc. between two or more people. Communication regardless of its kind may happen between people of same culture and language or of different cultures. Each participant may interpret the other's speech according to his/her own cultural conventions and expectations. Cross-cultural communication is also frequently referred to as intercultural communication [6]. Having gone through drastic changes in the course of its development, Translation Studies has adopted *the cultural turn* which, referring to a specific trend that sought to be the dominant paradigm, initially presented itself as an anti-linguistic paradigm [12]. However, the re-orientation of the discipline in question does not solely consist in the opposition between these two approaches, whereas "it can be seen as part of a cultural turn that was taking place in the humanities generally in the late 1980s and early 1990s, and has altered the shape of many traditional subjects" (Bassnett 2007, p.16, as quoted in Sakellariou 2014).

Culture is a set of beliefs, ideas, attitude, customs, behavior, festivals, cuisine and clothes style that differ from country to country. As viewed by the Greek thinker, culture is "everything, in the institution of a society, that goes beyond its ensemblistic-identitary (functional-instrumental) dimension and that the individuals of this society positively cathect as "value"' in the broadest sense of the term: in short the Greeks "paideia"." [5, 301–302]. According to Castoriadis, the values of society are not received externally, nor do they originate from natural deposits. Rather, they are the fruit of a certain society, an indispensable part of its institution, serving ultimate bearings for orientation points for social making/doing and representing [5, 302].When people of different languages are to communicate, they need a common language for understanding each other. Translation is a

© Mykhaylenko V. On cross-culturalcommunication: professional discourse translation

reasonable way of communicating in these cases. Translation is one of the major cross-linguistic and cross-cultural practices. We would like to highhlight such key issues as equivalence in translation, translation evaluation, and intercultural communication [9, 533–547]. Knowing both languages, the translator faces the two cultures, each presenting an unsurpassed, unique imagery – in other words, the world-in-itself. However, the two cultures do not necessarily exclude each other. Rather, "the world is not different from the views in which it presents itself" [8, 444]. The different worldviews, therefore, constitute the various linguistic shadings of the world, and in the case of the shadings of verbal worldviews, each one potentially contains every other one within it – i.e., each worldview can be extended into every other. "It can understand and comprehend, from within itself, the 'view' of the world presented in another language" [8, 445].

The objective of the present paper is to reveal correlations of the professional nomination semantic structures constituting the lexical semantic domain 'lawyer' in the original English discourse and its Russian translation. The data was selected from "The Associate" by J.Grisham [3] and its translation Ю. Г. Кирьяка [4]. The contrastive analysis can help us define the semantic structure of the units under study and all possible shifts in the process of translation.

Discussion. The Legal nominations are considered to form the most stable system in related languages due to their Roman Law roots. Therefore semantic changes in this system are slow and gradual mainly caused by introducing new branches or specific interpretations into legal practice. Translation can be treated as a type of cross-cultural communication based on the conversers' language knowledge and their background knowledge, see: А. Вежбицкая [2], Г. Елизарова, Ю. Серебрякова, С. Тер-Минасова, et al. Evidently, to secure objective generating, perceiving, and interpreting the referred communication is necessary to define the semantic volume of the nomination and its transference into the target language. We must admit that 'language personality" of the translator plays a decisive role in choosing a corresponding unit of the target language to realize the semantic component meant by the author. The fact is that his/her first or native language takes the upper hand in pinpointing the definite component to actualize it in the target language, c.f.: the man's life depends much on his/her native language [1, 102]. The contrastive analysis of the English (ST) set of nominations with that of the Russian one (TT) has revealed that the most general nomination of the judicial profession is 'advocate' which is a constituent of the proceeding level 'jurist' then comes the nomination of the lower lever 'lawyer'.

As understood narrowly, contrastive linguistics is a branch of comparative linguistics consisting in "socio-culturally linked" pairs of languages, i.e. such that are *a)* used by a great number of bi- or multilingual speakers and *b*) where a considerable amount of a certain linguistic substance (for instance, written text or oral discourse) is translated from the source language into the target language. As part of applied linguistics, contrastive linguistics aims at establishing the similarities and differences between the learner's native language and the target foreign language.

Investigation. In the novel "Associate" by John Grisham there are very few lexemes used to nominate "a person of legal profession": lawyer with frequency 169; associate with frequency 146; attorney with frequency 17; and litigator with frequency 10.

The "lawyer" is defined as "a person whose business it is to give legal advice in relation to any cause or matter whatever". The component "legal advisor" is the dominant one in the lexical meaning of the unit:

1. The lawyers had been at their desks for hours.
2. The first and still the only firm to boast of more than two thousand lawyers.
3. He had no idea what he wanted to become, or if he would in fact become anything other than a disbarred lawyer, but selling his soul to become a partner was not in the plans.
4. He called himself 'a street lawyer', an advocate for clients who worked in factories, who got injured or discriminated against, or who ran afoul of the law. *"Он называл себя "адвокатом улицы", защитником тех, кто трудился на крошечной фабрике, кого обидели или лишили законных*

*прав, кто дерзнул скрыться от карающей руки правосудия".*The translator changes "lawyer" for "advocate" in the first case , and employs "защитник" to stress the component "defender".

In the Russian target text we find the following correspondences: юрист, адвокат (после сдачи экзамена в адвокатуру), адвокат улицы, защитник, консультант, партнёр (младший-старший), сотрудник (младший-старший), стажёр, советник юстиции, новичок, специалист по судебным разбирательствам, эксперт по судебным искам.

The "associate" is a person at a more junior level in an organization; a person who is a co-worker of a higher level worker, but occupies a status level slightly under the worker. In general, a business associate is a person or organization, other than a member of an entity's workforce. In the legal field, an associate often refers to an attorney who has not been made a partner to the law firm. The lexeme actualizes the component "trainee".

1. We expect each of the two law firms to commit fifty lawyers to the case maybe as many as ten partners, the rest associates." *По нашим предположениям, каждая фирма закрепит за иском около пятидесяти юристов – скажем, с деясяток партнеров, а остальных наберут из сотрудников".* In the first case the lexeme "lawyer" is translated as "юрист"; the lexeme "partner" as "партнер", and the "associate" as an "employee". This transformation reveals the translator's misunderstanding of the lexeme "associate".

2. They try to work you to death for a few years, but they reward you. By the time you're thirty, you're a senior associate making four hundred grand a year. *"Три-четыре года ты будешь уставать до полусмерти, но оклад того стоит. К своему тридцатому дню рождения ты превратишься в старшего сотрудника с четырьмястами тысячами долларов в год".* The ST lexeme "associate" in the TD may combine with adjectives "young" or "senior" in the word combination. In the long run associates may further on get to the position of "partner", see the following instances:

3. The senior associates and junior partners were awarded small offices on the outer walls, with a view of similar buildings. *"Опытным сотрудникам и младшим (the first-year) партнёрам предоставлялись отдельные скромные комнаты с окнами, которые выходили на точно такие же безликие громады".* "Associates" are divided into "young" and "senior". The context stresses the division between first-year and more than first-year employees.

4. The rookie associates were stuffed in tight windowless spaces; three or four of them wedged together in cramped cubicles, nicknamed "cubes." *"Новички довольствовались крошечными отсеками без окон, по три-четыре человека в каждом. Офисы свои они меж собой называли "кубиками".*

5. Associates were waiting at the door, sharply dressed young men not much older than Kyle. Smug, harried, nervous, they stepped into the lion's den… *"Возле двери кабинета стояли четверо сотрудников одетые в дорогие костюмы молодые люди на год или два старше Кайла. Четвёрка со строгими, напряжёнными лицами ступила в логово льва…".*

In the Russian translation the "associate" is translated as: молодой юрист, молодой сотрудник, стажёр, новичок, молодой специалист, новобранец, будущий сотрудник, новый сотрудник, новый работник, сотрудник, начинающий сотрудник, молодые юристы, сотрудник нового набора. Therefore the component 'novice' prevails in the semantic structure of the lexeme "associate".

With reference to *the Law Dictionary*, "the attorney is a person employed in preparing, managing, and trying cases in the courts.An officer in a court of justice, who is employed by a party in a cause to manage the same lor him. In English law: an attorney at law was a public officer belonging to the superior courts of common law at Westminster, who conducted legal proceedings on behalf of others, called his clients, by whom he was retained; he answered to the solicitor in the courts of chancery, and the proctor of the admiralty, ecclesiastical, probate, and divorce courts. It is now provided by the judicature act, 1873." [13]

1. Before long, I'll have a visit with the attorney for Elaine Keenan, show her the video, look once again at the net worth of Baxter Tate. "Но вскоре я нанесу визит адвокату Илейн Кенан,

покажу ей видео и ещё раз проверю, чего на самом деле стоит Бакстер Тейт". Here is a close correspondence between the American 'attorney' and the Russian 'адвокат', on the level of the word the American component is lost/ however it is perceived on the discourse level, see the same case in the following text fragment.

2. At stake is something in the neighborhood of $800 billion, and the loser might not survive. Nasty, vicious litigation. A bonanza a source of great and sudden wealth or luck" for the attorneys. *"Под вопросом судьба восьмисот миллиардов долларов, и проигравший, похоже, не сумеет выжить". Процесс обещает быть самым скандальным, для адвокатов он станет настоящим золотым дном".*

3. Attorneys-at-law, all twenty-one hundred of them, the largest law firm the world had ever known. *"Обладая штатом в две тысячи сто юристов, "Скалли энд Першинг" гордо называла себя крупнейшей фирмой в мире".* While in this case "attorney-at-law" finds its translation as "юрист".

The lexeme "attorney" realizes the ethnic-cultural component "American in the genereal meaning of the lexeme".

The "litigator" is a lawyer who specializes in criminal or civil litigation. Litigators represent plaintiffs and defendants in hearings, arbitrations and mediations as well as jury and non-jury trials. The plaintiffs and defendants involved in the lawsuit are known as "litigants." Litigators may lead a trial team consisting of litigation paralegals, experts, legal secretaries, litigation support personnel and others [11].

Lawyers are required to litigate some matters, such as qui tam actions for fraud against the government. In most cases, lawyers are just a preferred option for those who choose not to represent themselves in court. The component "highly skilled participant of the trial" is actualized in the context:

1. The average career of a litigator is twenty-five years. The work is high pressure, high stress. Peckham may have been forty-one, but he could easily pass for fifty. *"Эксперт по судебным искам в среднем работает около двадцати пяти лет, Эта работа на износ, вечные стрессы. Сейчас Дугу всего сорок один год, однако он вполне может сойти за пятидесятилетнего".*

2. The lawyer who signed it was a noted litigator named Wilson Rush, a senior partner with Scully & Pershing, and throughout the day he had telephoned the clerk to make sure it would be properly received and docketed before the court closed for the week. *"Документ был подписан Уилсоном Рашем, опытнейшим крючкотвором и старшим партнером фирмы "Скалли энд Першинг". В течение получаса после подписания Раш изводил клерка телефонными звонками: зарегистрирован ли иск должным образом? Когда его увидит судья?"* The English noted litigator is metaphorically and emphatically translated as "крючкотвор".

3. They were greeted by Wilson Rush, the firm's leading litigator and attorney of record for Trylon Aeronautics in its case against Bartin Dynamics, though that lawsuit was not mentioned. *"Там их приветствовал Уилсон Раш, глава секции судебных разбирательств и старший в команде адвокатов, представляющий интересы "Трайлон аэронотикс" в её иске к Бартон дайнэмикс" (хотя сама тяжба в беседе не упоминалась)".*

4. "Someday in court," she said gravely, "it will be crucial for our litigators to be able to tell the judge that we have examined every document in this case." *"В суде для наших юристов будет жизненно важным доказать, то они действительно прочитали каждый листок".* So gain is used as a general lexeme which may substitute all the constituents of "the lexical semantic domain "lawyer" (a person whose business it is to give legal advice in relation to any cause or matter whatever).

5. A long career as a document reviewer would no doubt be dull, but it would also be much less hazardous than that of a litigator. *"Карьера архивной крысы примитивна и скучна, зато она меньше изнуряет, нежели высокие цели эксперта по судебным разбирательствам".*

6. At the age of forty-four, he was the top-producing (billing) litigator in the firm and had not lost a jury trial in eight years. Toby was in demand by the in-house lawyers of many major corporations. A

year earlier, Kyle had read and clipped an article in Fortune touting The greatness of Scully & Pershing's "fanciest litigator." *"В свои сорок четыре года Тоби считался самым результативным (в плане подсчёта часов) специалистом по судебным разбирательствам, за восемь лет он не проиграл ни одного дела. На Роланда был огромный спрос в крупнейших корпорациях. Годом ранее Кайл вырезал из журнала "Форчун" статью, воспевавшую авторитет "первого" в "Скалли энд Першинг" грозы судей". The lexeme "litigator" actualizes the component "специалист по судебным искам", see also: "эксперт по судебным искам, специалист по судебным разбирательствам, юрист, эксперт по судебным разбирательствам".*

Conclusion and perspective. In the process of text replacement from one language to another, the translator should take into account that the text is not the sum total of its parts, therefore it is no use translating separate words or sentences. Instead it is important that the translator bear in mind carrying the cultural features while converting the text from one language to another [12]. Hence, the translator should strive for the closest approximation of the translated text to the original source to retain its cultural peculiarities, – the process which is easier in case of similar language systems.

The volume of the lexical semantic domains "lawyer/адвокат" differs greatly as well as the volume of semantic components of the nominations. The Russian correspondences of the lexeme "associate" hardly reveal the component which the author intended in the original text. The employment of attributes with the common meaning "молодой" ("young", "unqualified"), or "начинающий" ("green") prove our suggestion.

The main character of the story starts up his carrier as an associate who will go "the way of all flash" in that limited form from a junior associate (partner) to a senior (partner) associate. The pragmatic component of the referred nominations "the associate" in particular is presented by various adjective pragmatically charged, for instance, "green", "young", "unqualified".

For the objective perception and translation it is necessary to translate professional nominations on the lexical semantic domain level and then on the discourse level.

BIBLIOGRAPHY

1. Вайсгерберг Й. Л. Родной язык и формирование духа. Й. Л. Вайсгерберг [пер. с нем.] – М. : Изд-во Московского ун-та, 1993. – 232 с.

2. Вежбицкая Анна. Язык. Культура. Познание /Анна Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.

3. Гришэм Джон. Юрист [роман]/Джон Гришэм; пер.с англ. Ю.Г. Кирьяка. – М. : Москва, Владимир: ВКТ, 2010. – 382 с.

4. Grisham John. The Associate. John Grisham. – New York : Doubleday, 2009. – 448 p.

5. Castoriadis Cornelius. Social Transformation and Cultural Creation / Cornelius Castoriadis. Political and Social Writings. Vol. 3. (tr. D. A. Curtis). – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1993. – P. 300–313.

6. Davaninezhad Forogh Karimipur. Cross-Cultural Communication and Translation / Forogh Karimipur Davaninezhad // Translation Journal. – 2009. – Volume 13. – No.4.– P. 33–37.

7.Gadamer Hans-Georg. Truth and Method. 2nd rev. edn. (Edrs.J. Weinsheimer, D. G. Marshall) / Hans-Georg Gadamer. – London/New York : Continuum, 2004. – 601 p.

8. House Juliane. Translation, Interpreting and Intercultural Communication/Juliane House // J. Jackson (ed.) Routledge Handbook of Intercultural Communication. – Oxford : Routledge, 2012. – PP. 495–509.

9. House Juliane. Translation/ Juliane House //Carmen Millán,Francesca Bartrina (eds.) The Routledge Handbook of Translation Studies. – New York, Oxford: OUP, 2009. – P.533–547.

10.House Juliane. Translation. Oxford Introduction to Language Study ELT/ Juliane House. – Oxford: OUP, 2009. – 134 p.

11. Kane S. The Role of the Litigation Attorney – available at http://legalcareers.about.com/od/legalspecialties/a/litigationatto.htm

12. Sakellariou Panagiotis.Translation, Interpretation and Intercultural Communication / Panagiotis Sakellariou// Journal of Specialized Translation. – 2014. – Issue 15.

13. The Law Dictionary. – available at http://thelawdictionary.org/attorney-at-law/

УДК 801.561.3:811.111'23'367

ЭМОТИВЫ: ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ РОЛЬ В ИНФОРМАТИВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИАЛОГА

Морозова И. Б.
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

В представленной работе рассматривается проблема естественной эмотивности речи с точки зрения ее вербальной репрезентации. В фокусе исследования находится анализ так называемых структурно-непредикатных эмотивных реплик и их функционирование в современном художественном диалоге. Автор доказывает значимую природу таких высказываний и совершает попытку раскрыть их формальную репрезентацию и коммуникативную семантику. Изучение глубинных механизмов человеческой речи позволяет сделать определенные выводы о скрытых психологических основах их функционирования в речевой коммуникации.

***Ключевые слова**: междометие, непредикатное предложение, эмотив, бессознательное непредикатное высказывание, первичные и производные междометия.*

***Морозова І. Б. Емотиви: функціональна роль в інформативному просторі художнього діалогу.** У статті розглядається проблема природної емотивності мовлення з погляду її вербальної репрезентації. У фокусі дослідження знаходиться аналіз так званих структурно-непредикатних емотивних реплік і їхнього функціонування в сучасному художньому діалозі. Авторка доводить значеннєву природу таких висловлювань і здійснює спробу розкрити їхню формальну репрезентацію та комунікативну семантику. Вивчення глибинних механізмів людського мовлення дозволяє зробити певні висновки про приховані психологічні основи їхнього функціонування в мовній комунікації.*

***Ключові слова:** вигук, непредикативне речення, емотив, несвідоме непредикативне висловлювання, первинні і похідні вигуки.*

***Morozova I. B. Emotives: their functional role in the literary dialogue information space.** The given article considers the problem of natural speech emotivity from the point of view of its verbal representation. The work is focused upon the analysis of the so-called non-predication structured emotive remarks and their functioning in modern literary dialogue. The author argues about the meaningful nature of these utterances and makes an effort to discover their formal representation and communicative semantics. The study of the deep-lying human speech mechanisms permits the author to make certain conclusions as to the hidden psychological premises of their functioning in speech communication.*

***Key words:** interjection, non-predication structured sentence, emotive, unconscious non-predication utterance, primary and derived interjections.*

Общая постановка проблемы. По справедливому замечанию Р. Гунтера, "естественная человеческая речь так же немыслима без эмоциональной окраски, как и движущийся автомобиль без смазанного мотора" [32, 91]. Обращение современной лингвистической науки к вопросам порождения и восприятия речи в процессе диалогизирования объясняется, прежде всего, первичностью диалога как формы речевой коммуникации, а также антропоцентрической природой процесса познания в целом. Познавая мир, человек проявляет эмоции, которые являются неотъемлемой частью объективной реальности. "В этом заключается специфика эмоций человека: они – и объект отражения в языке, и инструмент отражения самих себя и других объектов действительности …" [25, 96–104]. Оказывая непосредственное влияние на содержание и динамику мышления, эмоции вербализуются в языке в виде определенных

© Морозова И. Б. Эмотивы: функциональная роль в информативном пространстве художественного диалога

речевых единиц. В процессе изучения фактического материала нами установлено, что реплики, так или иначе эмотивно окрашенные, употребляются в художественном тексте с приблизительной частотностью 1:8 относительно соответствующих нейтральных высказываний, что указывает на их весьма высокий удельный вес в речевой коммуникации. “Эмоции и эмоциональные состояния человека определяют его сущность, деятельность и взаимоотношения с окружающим миром, оставаясь при этом неподвластными философским, психологическим и лингвистическим теориям” [24, 5].

Рассматривая функционирование эмотивных реплик в диалоге как сложную и многогранную психолингвистическую проблему, мы понимаем невозможность решения ее в рамках одной статьи. В соответствии с этим, в настоящей работе ограничиваемся анализом эмотивных высказываний только непредикатной структуры, т.е. таких, которые не могут быть восстановлены из контекста или в рамках существующей парадигмы до предложений с подлежащно-сказуемостным нексусом. Отсюда, **объектом** изучения являются эмотивные непредикатные реплики в англоязычном персонажном диалоге, а **предметом** выступает их формальная репрезентация и коммуникативная семантика. **Цель** настоящей работы − раскрыть грамматическую сущность эмотивных непредикатных реплик в английском языке и выявить особенности их объективации в оригинальном англоязычном персонажном диалоге.

В фокусе настоящей работы − функционирование эмотивных непредикатных реплик в англоязычном художественном диалоге. Под последними в работе понимаются синтаксические единицы типа *Oh!, My Lord!, Alas!, etc,* которые могут употребляться в виде изолированных реплик, но при этом не представляют собой ни подлежащего, ни сказуемого, ни какой-либо их части.

Анализ последних публикаций. Как известно, в любом языке непредикатные реплики, выражающие эмоции, обычно относят к классу междометий, которые Л.В. Щерба называл “неясной и туманной категорией, досадным недоразумением” [27, 124]. Изучением этой проблемы, в числе многих других исследователей, занимались М. Я. Блох [3], Ж. Вандриесс [4], А. Вежбицкая [5], В. Г. Гак [7], В. Гумбольдт [9], О. Есперсен [10], Дж. Лич [34], В. В. Потебня [20], В. Циммер, В. И. Шаховский [25] и др. Тем не менее, несмотря на большое число проведенных исследований и интересные научные результаты анализа выражения эмоций в языке и речи, их языковая природа и особенности функционирования не получили в лингвистике достаточного освещения.

Актуальность исследования вытекает из гносеологической необходимости познания природы эмотивных высказываний, с одной стороны, а, с другой, ─ мотивируется практической потребностью изучения системы средств выражения эмоций в поточной речи. Такое знание дает ключ к пониманию способов самовыражения личности, поскольку “…эмотивная область информации, заключенной в тексте, есть отображение чувственного “Я” говорящего” [3,10-30].

Материал исследования составляют 3087 речевых образцов эмотивных непредикатных реплик, отобранных методом сплошной выборки из англоязычного художественного диалога романов XX-XXI вв. Рассматривая художественный диалог вместе с Дж. Адамсом [30] как фиксированную виртуальную модель естественного человеческого общения, можно с достаточной вероятностью говорить о закономерностях вербализации эмоций в реальной речевой коммуникации.

Изложение основного материала. Понимая эмотивные непредикатные реплики шире узкого понятия “междометие”, мы включаем в эту категорию все эмоционально окрашенные реплики, не обладающие первичной структурой предикации.

Отношение исследователей к изучаемым высказываниям варьировалось от объединения междометных выкриков с номинативными единицами (А. И. Смирницкий [21], Дж. Фальк [31]), до смешивания биологического и социального начал в выражении эмоций (Ж. Вандреес

[4], М. Джус [33]. Так, А. В. Кунин трактует реплики-эмотивы как чувственно оценочные [12, 153]. По мнению польской ученой А. Вежбицкой, выражение эмоций в языке относится к сфере лингвокультурологии [5, 45]. В свою очередь, В. Н. Телия рассматривает эмотивные реплики как выражение эмоциональных состояний с помощью экспрессии, и относит к ним, кроме междометий, аффективы (бранные или ласкательные высказывания, ругательства), однако их грамматический статус не определяет [23, 7]. С другой стороны, Г. С. Литвиненко, вовсе называет эмотивные непредикатные предложения "одноядерными" [15]. Такой подход представляется нам некорректным, поскольку обычно в лингвистике в понятие "ядро" включают подлежащно-сказуемостную сопряженность.

В своих исследованиях мы рассматриваем непредикатные высказывания, выражающие эмоции и употребленные в виде изолированных реплик, как особый тип простого предложения [19]. В отличие от предикатных предложений, где так или иначе прослеживается глагольная основа, "непредикатные построения" являются безглагольными эмотивно центрированными. Не сообщая новой интеллектуальной информации, предложения данного типа служат для моментального реагирования, обеспечивающего личностный эмоциональный контакт собеседников.

В связи со сказанным здесь, возникает проблема, к какому уровню реагирования (сознательному или бессознательному) необходимо отнести эмотивные непредикатные реплики. В философии личности проблема бессознательного привлекает все большее внимание исследователей. В разное время известные философы Э. Гартман [8], К. Лейбниц [13], И. Кант, З. Фрейд [28], А. Шопенгауэр анализировали роль и значение психических процессов, не осознающихся человеком. Значительное место занимает этот вопрос и в психолингвистике (работы А. Г. Асмолова [2], Л. С. Выготского [6], В. П. Зинченко, А. А. Леонтьева [14], А. Г. Маклакова [16], С. Д. Максименко [17], Д. Н. Узнадзе и др.).

Очевидно, что сознательное речевое поведение личности определяется ее сознанием. По определению А.Г. Спиркина, "сознание – это высшая, свойственная только человеку и связанная с речью функция мозга, заключающаяся в обобщенном, оценочном и целенаправленном отражении и конструктивно-творческом преобразовании действительности, в предварительном мыслительном построении действий и предвидении их результатов, в разумном регулировании и самоконтролировании поведения человека" [22, 16]. "Бессознательное" же, получившее широкую популярность благодаря исследованиям З. Фрейда, обычно определяется как "… психическая жизнь, совершающаяся без участия сознания" [35], область психического, недоступная сознательному контролю человека [28, 46].

Заметим, что если непредикатные высказывания, выражающие эмоции, используются в диалоге, т.е. выступают в качестве единиц сообщения, то они по обыкновению носят характер "продуманного реагирования". Например:

1. He smiled and looked at her benignantly. 'You are a nice girl, Ellie.'

'Oh!' she said for the sake of something to say (N. Lofts).

2.'Hello, Sylvia!' I cried.

'My! Who could have ever thought of meeting you here?' She gasped (J. Lark).

Очевидно, что в обоих примерах эмотивные непредикатные реакции собеседников весьма продуманны. В первом случае девушка берет паузу, чтобы собраться с мыслями для предстоящей беседы. А во втором − явно демонстрирует свое удивление, подкрепляемое последующей репликой о неожиданности встречи с приятелем.

Таким образом, эмотивные непредикатные предложения коммуникативно информативны не в плане их соотнесения с отраженной структурой предикации, а в плане субъективного отражения психологического сгустка эмоций, функционирующего как отдельное сообщение. Вместе с тем, коммуникативно-когнитивная классификация эмотивных непредикатных высказываний имеет следующий вид (см. рис. 1).

Рис. 1. Коммуникативно-когнитивная классификация эмотивных непредикатных высказываний

Непредикатные реплики, выражающие эмоции, т.е. междометия, употребляющиеся в диалогическом общении, представлены двумя базовыми типами высказываний: сознательного сообщения и бессознательного реагирования на вербальный или невербальный раздражитель внешней среды. Так, обжегшись горячим чаем за обедом, англоязычный коммуникант вполне естественно воскликнет *"Ouch!"* или *"Oh!"*. В данном случае, его реплика относится к уровню бессознательного реагирования, поскольку не предполагает целенаправленное сообщение своему партнеру по коммуникации. Такие реплики мы считаем необходимым классифицировать в отдельную группу ***непредикатных бессознательных высказываний*** ввиду их естественной физиологической природы человеческого реагирования.

Если же своим возгласом собеседник целенаправленно посылает своему партнеру по коммуникации эмотивный сигнал, то данные реплики, разумеется, представляют собой высказывания другого класса − сознательного инициирования беседы или реагирования, − для рассмотрения которых требуется ввести отдельный термин – ***эмотивы***.

Как показывают наши наблюдения, последние в художественном диалоге употребляются значительно чаще непредикатных бессознательных высказываний, и их соотношение составляет примерно 20:1. Заметим, что критерием дифференцирования двух рассматриваемых классов непредикатных реплик, выражающих эмоции, может служить только непосредственная реальная или виртуальная ситуация общения. Рассмотрим такие примеры:

1. Alice felt her heel click on the polished floor.

'Oops,' she grasped the wall trying to steady herself (P. Kelly).

2. 'When are you tying the knot, mate?'

'I dunno. She's egocentric, frivolous, and schizophrenic!'

'Oops! I thought you liked Kay.' Theo looked unruffled (L. Gardner).

Очевидно, что первый пример демонстрирует бессознательное, инстинктивное реагирование Элис, которое берет начало в доречевой деятельности человека. Во втором случае *"Oops"* представляет собой явно целенаправленное сообщение, ориентированное на адресата, и выражает притворное смущение говорящего. Реплика, в данном случае, является непредикатной и относится к классу эмотивов.

Анализ фактического материала убеждает, что эмотивы употребляются как в инициирующих (а), так и в реагирующих (б) репликах, в то время как непредикатные бессознательные высказывания представляют собой исключительно реплики-реакции. Например:

а) − *Oh! How could you…*
− *I'm ashamed. I really shouldn't (K. Carole)*
б) − *You've spoilt my picture!*
− *Alas! (L. Brett)*

При этом, в процессе исследования установлено, что с точки зрения формальной композиции, эмотивы также употребляются значительно реже в качестве инициирующих, чем в качестве реагирующих реплик (Ср. 12,2 % и 87,8 %), что указывает на реакционную природу речевой коммуникации как таковой и ее прототипическую функцию служить средством поддержания информационного метаболизма.

Изучение конкретных персонажных диалогов опровергает сложившееся в лингвистике мнение о том, что эмоции в речи существуют "в отрыве от слов интеллектуального языка" [18, 355].

Говоря о коммуникативной семантике эмотивных реплик, нельзя не отметить возможность перехода в междометия знаменательных слов типа "*My foot!", Fiddlesticks!", "Oh, boy!"* Например:

"*Tell her to come and see me some day". An understudy. My foot! (W.S. Maugham).*

В приведенном диалоге *"My foot"* не имеет прямого лексического значения "моя нога", как можно было бы предположить, исходя из компонентов словосочетания, а является переосмысленным свободным словосочетанием, с течением времени закрепившимся в языке как междометие. Как отмечает Р. О. Шор, "порой экспрессивная сторона слова настолько выдвигается вперед, что заслоняет его значение. Слово обессмысливается, становится криком гнева, радости, боли" [26, 85]. Такая формулировка, однако, дает неправильное представление о том, что подобные слова и словосочетания с потерей первоначальных лексических значений превращаются в якобы "бессмысленные возгласы". Возражение вызывает уже сам факт рассмотрения эмотивных непредикатных высказываний как "бессмысленных" единиц, поскольку коммуникативную нагрузку несут все реплики диалога и, следовательно, имеют конкретный смысл в контексте. Структурно-семантическая классификация эмотивных непредикатных предложений (см. рис. 2), подразумевает их изначальное подразделение на:

а) ***первичные***, или ***возгласы***, т.е. речевые единицы, изначально служившие для выражения психологического состояния говорящего, типа *Oh!, Ah!, Wow!*;

б) ***производные*** – лексически значимые единицы, которые обладают реальным или абстрактным референтом в окружающей действительности, приобрели в ходе своего исторического развития или в процессе коммуникации дополнительную эмотивную окраску и экспрессивность, и начали использоваться для передачи психоэмоционального состояния коммуниканта. Заметим, что референтное значение как таковое утрачено, не играет особой роли и часто вовсе не принимается во внимание в коммуникативной ситуации, характеризуя только определенный тип передаваемой эмоции или выбор лексико-стилистического регистра (от высокого, например, *For England's sake!* до откровенно низкого и просторечно-вульгарного *For fuck's sake!*).

При этом, частотность высказываний обоих типов практически одинакова с соотношением 51 % у первичных к 49 % у производных непредикатных реплик. Отметим, что в классе "первичных" эмотивных непредикатных предложений подавляющее большинство представляют собой одноэлементные конструкции (46,8 %), тогда как среди "производных" междометий именно эмотивные непредикатные предложения, состоящие из нескольких элементов, составляют основную часть (45,4 %).

Рис. 2. Генезис эмотивных непредикатных предложений

Примеры к Рис. 2:

1. – Are you a scientist?
– I'm a doctor of medicine.
– Oh-h! – she smiled (M. Mc Elfrish).
2. 'Ah, ah!'
'What's up again?' (M. Kendrick)
3. Jesus! I'd like to sit down for a few minutes (M. Kendrick).
4. Dear me! Are you delirious? (V. Murray)

Причину такого распределения частотности усматриваем в том, что первичные эмотивные реплики, передающие возглас, восходят к рефлекторным непроизвольным выкрикам и звукам, являющимися непосредственной реакцией субъекта на события окружающего мира или обусловленными внутренними переживаниями говорящего. Отсюда, образование многоэлементных структур для них не характерно. Производные же, в свою очередь, восходят к знаменательным частям речи, вследствие чего могут легко образовывать словосочетания, не теряя своей эмотивной окраски. Сравним, например, *Good God!, Good my God!, For God's sake!, God Almighty!* и противоположные им по лексической коннотации - *Hell! Devil!, God damn!* и т.д. Что касается наличия языковых форм типа *Dickens!, Oh, boy! Gosh!, Damaged!* и др., то их наличие объясняем явлениями психологического "табу" в языке и традиционным эвфемистическим употреблением последних [19].

Эмотивные реплики затрагивают глубинные психологические и психические ресурсы человеческой личности. Способность человека к выражению своих эмоциональных состояний в речи с помощью высказываний специального типа восходит к соционической модели человеческой психики. Основанная на теории информационного метаболизма А. Кемпинского [11] и учении о социальной типологии К. Юнга [29], соционическая модель личности во многом раскрывает работу человеческого сознания. Теория информационного метаболизма предполагает взаимодействие двух колец: ментального и витального. "Ментальное кольцо получает, обрабатывает и использует информацию о внешнем мире. Это осмысливание

внешней действительности, сознательное приспособление к ней” [1, 153]. “Витальное кольцо получает, обрабатывает и использует информацию, получаемую изнутри организма (в котором отражается весь мир). Витальное кольцо − эхо внешнего мира в собственном теле. Это эхо выводится и наружу, но осознается чаще всего только другими людьми уже как внешняя действительность” [1, 154].

Очевидно, что эмотивные реплики находятся на стыке, переплетении ментального и витального кольца, и с одной стороны, сознательно или бессознательно отражает полученную информацию, а с другой служат осознанным приспособлением к условиям внешнего мира, в нашем случае – общения.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Как показывает проведенное исследование, прототипическое непредикатное высказывание, выражающее эмоции, представляет собой эмотив − осознаваемую говорящим демонстрацию эмоций, которая используется с целью интенционального воздействия на собеседника для передачи определенных сообщений о наличии чувств, преференций, симпатий и антипатий. Социальная и психологическая функции таких высказываний – служить регуляторами общения, способствуя укреплению или ослаблению контакта между коммуникантами на уровне витальных колец их психики и установления или разрушения общего эмоционального поля. Выражая солидарность с собеседником на уровне ментального кольца соционической модели, эмотивы трансформируют потенциальное свойство личности выразить субъекту общения свое эмоциональное сопереживание, в реальную демонстрацию витальной близости и контакта с ним. Вопреки устоявшейся точке зрения о возгласах как основном типе эмотивных непредикатных предложений, результаты анализа показывают, что вычленить базовое эмотивное непредикатное высказывание на структурно-семантическом уровне не представляется возможным ввиду практически одинаковой частотности употребления первичных и производных междометий. Отсюда ясно, что выражение эмоций в речи является не только сугубо лингвистической проблемой, но и подлежит изучению с позиций отражения глубинных связей психических процессов с механизмами речепорождения человека.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аугустинавичюте А. Модель информационного метаболизма / А. Аугустинавичюте // Соционика, ментология и психология личности. − № 1. − 1995. − С. 27− 32.
2. Асмолов А. Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа: [учебник] / Асмолов А. Г. – М. : МГУ, 1990. – 367 с.
3. Блох М. Я. Диктема в уровневой системе языка / М. Я. Блох // Коммуникативно-парадигматические аспекты исследования языковых единиц. – Барнаул-Москва, 2004. − С. 10−30.
4. Вандреес Ж. Язык / Ж. Вандреес. − [Русский перевод]. − М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1937. − 412 с.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. − [пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой]. − М. : Русские словари, 1996. − 416 с.
6. Выготский Л. С. Мышление и речь / Выготский Л. С. – М. : Лабиринт, 2008. – 352 с.
7. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / Гак В. Г. – М. : Высшая школа, 1981. – 207 с.
8. Гартман Н. Этика / Гартман Н.− СПб. : Владимир Даль, 2002. − 708 с.
9. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Гумбольдт В. – М. : Прогресс, 1984. – 336 с.
10. Есперсен О. Философия грамматики / Есперсен О. – М. : КомКнига, 2006. – 410 с. – (Серия: Лингвистическое наследие XX века).
11. Кемпински А. Экзистенциальная психиатрия / Кемпински А. — М. : Совершенство, 1998. − 320 с.
12. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / А. В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высшая школа, Дубна: Изд.центр “Феникс”, 1996. – 381 с.
13. Лейбниц Г. В. Сочинения. В 4-х т. / Лейбниц Г. В. – М. : Мысль, 1983. – Т.2. – 289 с.
14. Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики / Леонтьев А. А. – М. : Высшая школа, 1979. – 481 с.
15. Литвиненко Г. С. Синтаксический анализ одноядерных предложений в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Литвиненко Галина Сергеевна. – Л. , 1972. – 162 с.
16. Маклаков А. Г. Общая психология / Маклаков А. Г. − СПб. : Питер, 2002. − 592 с.

17. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. − К. : МАУП, 2000. − 256 с.

18. Мещанинов И. И. Части речи и члены предложения / Мещанинов И. И. – Л. : Наука, 1978. – 387 с.

19. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.

20. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. / А. А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1958 – 1977 – Т. 2: Составные члены предложения и их замены в русском языке. – 1958. – 525 с.

21. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / Смирницкий А. И. – М. : Либроком, 2009. – 288 с. – (Серия: Из лингвистического наследия).

22. Спиркин А. Г. Происхождение языка и его роль в формировании мышления / А. Г. Спиркин // Мышление и язык. – М. : Госполитиздат, 1957. – С. 3−73.

23. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. − С. 5−35.

24. Шаронов И. А. Вступление. Эмоции в нашей жизни и в лингвистике / И. А. Шаронов // Эмоции в языке и речи : сб. науч. тр. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2005. – С. 5–6.

25. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2008. – 192 с.

26. Шор Р. О. Язык и общество / Шор Р. О. – [3-е изд., испр. и дополн.]. – М. : Либроком, 2009. – 162 с.

27. Щерба Л. В. Избранные труды по русскому языку / Щерба Л. В. – М. : Наука, 1957. – 430 с.

28. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого “Я” / Фрейд З. − М. : ООО “Издательство АСТ”, 2004. − 146 с.

29. Юнг К. Г. Психологические типы / К. Г. Юнг − СПб. : “Ювента”. − М. : “Прогресс – Универс”, 1995. − 293 с.

30. Adams J.– K. Pragmatics and Fiction / Adams J.– K. – Amsterdam ; Philadelphia : Benjamins, 1985. – 89 p.

31. Falk J. S. Linguistics and Language / Falk J. − N. Y. : Willow, 1978. − 448 p.

32. Gunter R. Sentences in Dialogue / Gunter R. – Columbia (S.C.): Horn Bean Press, 1984. – 103 p.

33. Joos M. Description of the Description. / M. Joos // J. Acoustic Soc. Amer., 1950. − №22. − P. 701−708.

34. Leech G. A Communicative Grammar of English / G. Leech, J. Svartvik. – [3rd ed.]. – London: Pearson ESL, 2003. – 456 p.

35. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост.: Губский Е.Ф. и др.] – М. : Инфра, 2003. – 576 с.

УДК 81' 42: 821. 111 (73). 09

РЕАЛІЗАЦІЯ СЦЕНАРІЮ *ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ* У ДИСКУРСІ КЕРТІСА УАЙТА

Мостова Т. С.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

*У статті розглянуто сценарій **вирішення проблеми** як актуальний варіант реалізації мегаконцепту ПРОБЛЕМА в сучасній американській свідомості та відповідно до індивідуально-авторського бачення Кертіса Уайта. Визначено, що домінантні концепти структуруються залежно від їхньої ролі у побудованому сценарії та співвідносяться з певним етапом аналізованого сценарію.*
Ключові слова: *сценарій, концепт, індивідуально-авторський дискурс, свідомість.*

Мостовая Т. С. Реализация сценария решения проблемы в дискурсе Кертиса Уайта. *В статье рассматривается сценарий **решения проблемы** как актуальный вариант реализации мегаконцепта ПРОБЛЕМА в современном американском сознании и с учетом индивидуально-авторского видения Кертиса Уайта. Определено, что доминирующие концепты структурируются в зависимости от их роли в построенном сценарии и соотносятся с определенным его этапом.*
Ключевые слова: *сценарий, концепт, индивидуально-авторский дискурс, сознание.*

Mostova T. S. Realization of problem solving scenario in Curtis White's discourse. *The article analyses **problem solving** scenario as a topical variant of the realization of the megaconcept PROBLEM in the contemporary American consciousness and according to Curtis White's individual vision. Defined concepts are structured depending on their role in the scenario and correlate with the particular stage of the latter.*
Key words: *scenario, concept, individual author's discourse, consciousness.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження ментальності людини в умовах сучасного світу стає все більш необхідним. Широко практикується вивчення сучасних вітчизняної та зарубіжних картин світу у її різних аспектах і проявах, що значною мірою впливають та формують спосіб поведінки у носіїв лінгвокультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження, проведені у цьому напрямку, пов'язані з розглядом концептів як індикаторів епохи [1, 199–221] та дослідженням лінгвокультурних сценаріїв майбутнього на матеріалі політичного дискурсу [3]. Невирішеним залишається питання розгляду домінантних концептів сучасного американського суспільства крізь призму мегаконцепту *ПРОБЛЕМА*, що формує **мету** дослідження. Індивідуально-авторський дискурс Кертіса Уайта як **матеріал дослідження** дозволяє визначити домінантні концепти та окреслити їх роль у свідомості сучасного американця. Структурування концептів відбувається з урахуванням їхньої релевантності для зміни і доведення ситуації до такої, яка в індивідуально-авторському баченні виступає нормою, тобто її врегулювання, що проводиться вперше і обґрунтовує **актуальність** нашої наукової розвідки.

Для досягнення поставленої мети доцільним вважаємо застосування методики побудови сценарію, що є ефективним інструментом в рамках лінгвокогнітивного підходу до пізнання дійсності. У сучасній когнітивній лінгвістиці ***сценарій*** визначається як "подія, що розгортається у часі та/або просторі, передбачає наявність суб'єкта, об'єкта, мети, умов виникнення, часу

© Мостова Т. С. Реалізація сценарію вирішення проблеми у дискурсі Кертіса Уайта

і місця дії та обумовлена конкретними причинами, що сприяли її появі" [2, 14–17; 3, 499]; як сукупність онтологічних елементів (зокрема вихідний стан, послідовність подій, кінцевий стан), в основі якого знаходиться логічна схема розвитку події: *джерело – шлях – ціль*, що перебуває в рамках часового проміжку. У такий сценарій також можуть включатися люди, предмети, їхні характеристики та стосунки [4, 285–286].

Виклад основного матеріалу. Інтерпретувавши останню позицію, у цьому дослідженні запропоновано *сценарій вирішення проблеми*, що відображає стандартні етапи поведінки людини у проблемній ситуації та є її психологічною матрицею: НАЯВНА ПРОБЛЕМА (ПРОБЛЕМНА ДІЛЯНКА / СУЧАСНИЙ СТАН) – МЕТА (БАЖАНА СИТУАЦІЯ) – СПОСІБ ВИРІШЕННЯ – НАЯВНИЙ РЕЗУЛЬТАТ – ВІРА У РЕАЛІЗАЦІЮ, що дозволяє виявити специфіку концептуального наповнення кожного з етапів сценарію в сучасному американському суспільстві відповідно до індивідуально-авторського бачення.

Розглядаючи перший етап сценарію НАЯВНА ПРОБЛЕМА (ПРОБЛЕМНА ДІЛЯНКА/ СУЧАСНИЙ СТАН), визначимо його вихідну точку. Вона стосується тієї сфери сучасної американської національної свідомості, що за індивідуально-авторськими характеристиками кваліфікується як така, котра перебуває не в належному стані та потребує змін. Таким відправним пунктом імплементації аналізованого мегаконцепту в англомовному дискурсі виступає концепт *MIND*, що у поєднанні з лексемою *middle* набуває ознак фізичного простору. Словосполучення *Middle Mind* є індивідуально-авторським та практично неможливе з огляду на динамічну природу концепту *MIND*. За результатами компонентного аналізу було встановлено, що таке поєднання фіксує його на шкалі "близько-далеко", що є фізичною властивістю простору. Висновки етимологічних розвідок підтверджують походження лексеми *mind* від протоіндоєвропейського кореня **gemynd-* зі значеннями *"think"* та *"memory"* [5; 7]. При цьому значення "*memory*" тлумачиться як стан, якому передувала певна розумова діяльність. У той же час значення *"think"* трактується як здатність "обертати / рухати по колу в мозку" ("revolve / move in a circle in the mind") та вміння "доводити, логічно формувати судження" ("reason, form judgments logically") [6]. Функція безперервної діяльності мозку є базовим когнітивним елементом концепту *MIND* – його вихідним перцептивним образом, що формує ядро концепту та історично виступає основою для розвитку його значень і розширення діапазону їхнього лексичного вираження. Значення лексеми *middle*, відповідно до етимологічних словників та словників сучасної англійської мови [5; 6; 7], передбачає "розміщення у просторі між двома об'єктами" та визначає її приналежність до статичного середовища. Тому суперечливість цього словосполучення закладена вже у внутрішніх формах слів. Таке поєднання ставить концепт *MIND* у певні рамки, обмежує його, локалізує в межах фізичного простору. Звідси виявляється неможливим повноцінна реалізація основних функціональних сем концепту *MIND*, якими є вже визначенні нами здатність "обертати / рухати по колу в мозку" та вміння "доводити, логічно формувати судження", що передбачається мотиваційними ознаками номінації концепту *MIND* та розвинутими згодом новими смислами. Однак, у наявному лінгвістичному матеріалі відбувається апеляція до концепту *MIDDLE MIND* як до цілісного і незалежного. Лінгвістичний матеріал, що доводить екзистенцію цього індивідуально-авторського феномену, спостерігається у таких фрагментах:

"This third force I call our Middle Mind. It is a vast mind, my friends, and I fear it is already something towering and permanent on our national horizon." (8, 25).

Розгляд актуального членування лише декількох речень показує, що воно є послідовним. У першому реченні ремою є *our Middle Mind*, тобто ми дізнаємося власне назву певного поняття. У наступному ж йдеться про характеристику цього концепту, де ремою виступають висловлювання *vast mind; something towering; permanent on our national horizon*. Послідовність у співвідношенні між темою та ремою в сусідніх реченнях говорить про те, що в авторській концепції Кертіса Уайта існування *MIDDLE MIND* є беззаперечним та не піддається жодним

сумнівам. Актуалізація нової інформації та динаміка руху його думки спрямована на опис та характеристику цього концепту, де спостерігається паралельне використання теми в кількох реченнях.

Образні характеристики концепту *MIDDLE MIND* говорять про представлення його як варіанту суспільної думки, яка панує в сучасному англомовному середовищі. Ціннісно-функціональні ознаки включають постійний і перманентний розвиток та поширення, укорінення у свідомості людей, набуття все більшого значення для свідомості народу. Ці характеристики об'єктивуються у такому мовному матеріалі:

"It is moving, making its way, accumulating its forces, winning while putative conservatives and tenured radicals beat the bloody hell out of each other to no end at all." (8, 25).

"The Middle Mind attempts to find a middle way between the ideological hacks of the right and of the theorized left. Unlike Middle-brow, the Middle Mind does not locate itself between high and low culture. Rather, it asserts its right to speak for high culture indifferent to both the traditionalist right and the academic left." (8, 25).

Іншими ціннісними ознаками, що реалізуються у запропонованих фрагментах, є незалежний характер *MIDDLE MIND*, що не піддається будь-яким об'єктивним суспільно-політичним впливам; всюдисуща сутність та прагнення знайти собі якесь місце у світі.

Одним з концептів, який зазнає значного впливу через перебування в середовищі *MIDDLE MIND,* є *CULTURE*. Її образно-ціннісними ознаками є бездумність та ефемерність, що представляють одноденне недовготривале захоплення. Сучасна культура *MIDDLE MIND* поширюється в усіх сферах людського буття. Однак, насправді ж вона є лише доступним та низькоякісним замінником чогось справжнього і високого, інтелектуального та духовного:

"Of course, this is a perfect state of affairs for the culture of the Middle Mind, which strives on the thoughtless and ephemeral enthusiasms that it presents as culture." (8, 43).

Поняття культури та мистецтва отримують нехарактерні для них ознаки через існування в середовищі *MIDDLE MIND*. З поданих далі фрагментів видно, що вона непомітно замінює поняття на менш вартісні:

"In the world of the Middle Mind, all one asks of art is that it be "entertaining", "fun" and "interesting", and that's as it should be. Things are "interesting" in the Middle Mind in much the same way that a character would be said to be "clever" in a novel by Henry James. For James, a clever person has all of the appearance of perceptiveness without really being perceptive at all." (8, 40).

У межах концепту *MIDDLE MIND* основними аспектами, за якими характеризується мистецтво виступають *розважальність*, *забавність* та можливість бути *цікавим*. Речі характеризуються як цікаві там, де мали б описуватись як *розумні*. Тоді як остання характеристика взагалі відсутня і повністю замінюється окремими проявами попередніх трьох:

"<…> PBS documentary sagas of Ken Burns (Baseball, The Civil War, Mark Twain, etc.) are "interesting," while in fact the material has almost no intellectual consequence beyond being entertaining and blandly informative." (8, 40).

У зв'язку з цим доречним буде трактування світу як такого, що повинен формуватися з переживань та цінностей. Це підтверджується й окремими загальновизнаними в лінгвістиці науковими висновками, зокрема про набуття концептами лінгвокультурного значення лише за наявності ціннісного компоненту. Віддається перевага визначенню концепта як "кванта знання, що переживається" [1, 150]. Наголошується, що тільки елемент переживання робить концепт концептом у свідомості людини. В іншому випадку він залишається частиною об'єктивного світу та навколишнього середовища, але не входить до концептуальної картини світу окремого представника *homo sapiens* чи групи таких представників. Тобто, цінним є те, що впливає на внутрішній світ та збагачує духовність людини, перетворюючись з чуттєвого в абстрактно-розсудливе аналітико-синтетичне сприйняття дійсності [1, 20].

У лінгвістичному плані вище схарактеризоване явище проявляється у концептуальній підміні понять. Наприклад, зникають межі між інформативністю та ціннісною характеристикою речей. Унаслідок цього вони описуються як *цікаві*, тоді як насправді є просто *інформативними*. Емоційний модус висловлювань нівелюється, що призводить до невміння розуміти культуру, оскільки вона апелює до духовного наповнення особистості та ціннісної складової менталітету, що згодом позбавляє можливості впливати на культуру та якісно творити її. Подані далі фрагменти містять інформацію про сучасний стан рівня реалізації функцій концепту:

"I have been surprised that my friends – intelligent, sophisticated people on the whole – had no idea what I was talking about when I elaborated my understanding of the film's "lesson"." (8, 42);

"In short, my ominous conclusion was that they didn't know how to "read" the film. That is to say, they didn't know how to abstract the integument of structure from a piece of narrative art in order to begin to talk about how the thing means (i.e., creates an ethical world)." (8, 42).

Такі лінгвістичні конструкції передають значення неспроможності та небажання використовувати всі потенційні можливості мозку. Висловлювання типу *had no idea what*, *didn't know how*, *ominous conclusion* підкреслюють категоричність таких висновків та їхній негативний характер і вплив на ментальність народу, що поглиблюється і погіршується віднесенням його до такого, якому характерна першочергово висока оцінка інтелекту – *intelligent, sophisticated people*. Це є доказом зниження рівня реалізації основних функцій концепту *MIND* у суспільстві. Підкреслюється філософська теорія про вплив ери інформаційних технологій, де перевага надається лише накопиченню певної інформації, а не її аналізу та емоційному переживанню. Як наслідок, з'являється така схема опису феноменів культури: *розважальність*, *забавність*, *цікавість ("entertaining", "fun","interesting") = інформативність (informative) vs. розумність (clever/intelligent)*. Перші три поняття включають сему "пустого, непотрібного, безцільного проведення часу". Лише останнє поняття *розумності (clever/intelligent)* має справжню цінність та є важливим для реалізації функцій концепту *MIND*, за якої елементи культури характеризуються під кутом їхньої ціннісності, що співвідноситься з комунікативною креативністю.

Лінгвістична об'єктивація етапу МЕТА (БАЖАНА СИТУАЦІЯ, ОЧІКУВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ) проявляється у такому фрагменті:

revival of the social imagination [202]

"What would have happened in a world ... lit by the imagination?" (8, 202).

Семи, що передають "позитивні зміни" – у лексемі *revival* та "ефект просвітління" – через лексему *lit*, а також граматичні конструкції, що виражають бажаність та прагнення описаної ситуації, вказують на мету у побудованому сценарії. Основним концептом, що представлятиме такий новий стан, є концепт *IMAGINATION*. Можливістю для його практичного втілення у свідомості сучасного американця є реалізація функціональної семи концепту *MIND* (*"revolve in mind"*), що передає значення "відкритості, постійної незавершеності процесу, що відбувається у мозку та безперервної його діяльності", а тому представляє буттєвий тип мислення та знаходить свої витоки в етимології номінації концепту. У такому аспекті взаємодія цих двох концептів поєднує низку спільних ознак та функцій, формуючи те, що кваліфікується як *креативний тип дискурсу* [1, 19].

Варіанти досягнення мети пропонуються як СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ. Зміна ситуації та приведення її до норми стають можливими через реалізацію концепту *IMAGINATION*. Форми його прояву мають мовну та позамовну (довербальне спілкування [1, 105]) імплементацію. Базовим поняттям, що лежить в основі концепту *IMAGINATION* є креативність. Креативним вчинком називають будь-який акт вибору. Втілення явища креативності передбачено через комунікативну поведінку та через об'єктивацію в мистецтві:

"Art is the response to this repression." (8, 53).

Мистецтво апріорі є позамовною формою прояву креативності, оскільки з психологічної точки зору допускає існування третього варіанту вирішення проблеми, передбачає можливість сприймати світ у всіх його відтінках, а отже реалізує присутність концепту *IMAGINATION*. Подібне сприйняття дійсності передбачає обмірковування, тобто втілення функціональної семи "*to think, revolve / move in a circle in the mind"* для пошуку такого третього варіанту. З психологічної точки зору, це є шансом на самореалізацію людини, що полягатиме у розвитку креативного мислення та проявлятиметься у всіх сферах існування суспільства. Тут йдеться про отримання відчуття інтелектуальної радості, яке відчувають учасники в процесі креативного мислення [1, 14].

З наведених фрагментів видно, що шляхом вирішення проблеми в індивідуально-авторському баченні є застосування тих елементів комунікації, що перетворюють її з рутинної в креативну та можуть використовуватися в усіх жанрово-тематичних сферах, де важливим є не те що сказано, а те як це сказано – *"to say something so that it matters"* – в індивідуально-авторському варіанті:

"Perhaps all I mean by the idea of incorporating the work of the imagination into the social, once again, is that we need to try to say something so that it matters." (8, 201).

Серед зразків правильної, тобто креативної комунікативної поведінки, що пропонуються низкою авторів, Кертіс Уайт ставить і свій власний. Вони сприяють розвиткові мислення або вчать мислити та підвищувати рівень мовленнєвої культури [1, 112]. На це вказують ужиті в авторському дискурсі предикативні словосполучення *"fashion tools"* та *"to learn to use them"*, що за умови ознайомлення з матеріалами, до яких вони апелюють, дають можливість побудувати конкретну модель поведінки для підвищення рівня комунікативної культури:

"And so, we should continue to do what the pragmatists would recommend: fashion tools to facilitate the revival of the social imagination. Poetry is a tool that does its work, as William Carlos Williams wrote, in a "hell of repression lit by flashes of inspiration." This book, too, has been an attempt to fashion a tool. The Mechanical Bride is a tool. Adorno, Derrida, Radiohead, Trow, and Wallace Stevens have all provided us with tools. We need to learn to use them. If we can learn to use them, perhaps we will someday answer Williams's question, "What would have happened in a world … lit by the imagination?" (8, 202).

Перебуваючи у прямо пропорційній залежності, концепти *MIDDLE MIND* та *IMAGINATION* тим більше нівелюють функції один одного, чим більше реалізуються їхні власні функції.

НАЯВНИЙ РЕЗУЛЬТАТ представляє ті зміни, які вже відбулися у свідомості в результаті такого процесу. Завдяки концепту *MIDDLE MIND* національна свідомість перетворилася на місце для постійних маніпуляцій, а такі концепти як *КУЛЬТУРА* стали інструментом для здійснення необхідних для цього дій. Основним завданням таких маніпулятивних дій є позбавлення здатності використовувати власні розумові здібності та можливості робити свій вибір, що є реалізацією раніше визначеної семи *"revolve / move in a circle in the mind"*. Для ілюстрації розглянемо такий мовний матеріал:

"But however liberal its methods, the Middle Mind is still a form of management, and its final purpose, even if it's not a purpose it's aware of, is to assure that the imagination is not abroad, not out and about, and certainly not doing its own powerful thing." (8, 26);

"My contention is simply that a mediocre book – facilitated by a culture of mediocrity that forbids real intelligence – hurts us all." (8, 33);

"One of the most common gambits of the Middle Mind is to claim to provide high culture while really providing something a good deal less." (8, 33);

"The Middle Mind's motto could be "Promise him culture but give him TV"." (8, 33).

Маніпулятивну природу концепту *MIDDLE MIND* підтверджують висловлювання типу: *"gambits of the Middle Mind, Middle Mind is still a form of management"*. У такому контексті значення "керування", яке має лексема *management*, вжите стосовно людей, а саме їхньої

свідомості, призводить до позбавлення їх права "думати" та робити свій вибір. Тому у цьому випадку в лексемі *management* актуалізується також її архаїчне значення "обману". Це підтверджується і завдяки розгляду сполучуваності інших слів у цьому та сусідніх реченнях, що дають можливість виокремити семи "негативного впливу" у тому, що передається лексемою *imagination* та має позитивне значення. Семи "підступності" та "отримання власної вигоди, незважаючи на можливий негативний вплив таких дій на інших" передаються лексемою *gambits*. Висловлювання, що дають інформацію про засоби та функції концепту *MIDDLE MIND* як маніпулятивного механізму – "*forbids real intelligence", "mediocre book", "culture of mediocrity", "hurts us all",* – підкреслюють неправильність такої ситуації через семи "низької якості засобів" та "шкоди від використання засобів". Маніпулятивні ходи виражені на мовному рівні включають конструкції протиставлення: *"promise ... but give", "claim to provide... while really providing", "however liberal its methods".* Лінгвістичний матеріал дозволяє спостерігати за заміною складного на більш просте: *culture → TV, high culture → something a good deal less*. Тобто, концепт *MIDDLE MIND* пропонує легкі для сприйняття замінники, що не потребують обдумування та аналітико-синтетичного осмислення.

Жодна людська свідомість не може існувати без концепту *ВІРА (FAITH)*, що є одним із базових концептів людської психіки. Присутність певної його варіації є необхідною умовою, що супроводжує кожен етап людської діяльності. Тобто постійною є віра у цінності, що супроводжують таку діяльність. Тому в аналізованому сценарії говориться про етап ВІРА У РЕАЛІЗАЦІЮ / РЕЗУЛЬТАТ. Зважаючи на це, та опираючись на запропонований лінгвістичний матеріал, концепт *ВІРА (FAITH)* характеризуємо за інтенсивністю його прояву та переміщуємо його на шкалу "багато (сильна) – мало (слабка)". Така реалізація відбувається через ряд додаткових концептів другого рівня, що передають різну силу об'єктивації власне концепту *ВІРА (FAITH)*. Розглянемо декілька фрагментів, що дають можливість виявити певні особливості концепту:

"Notes toward the next American sublime." (8, 187);

"This is the imagination's sublime. To pursue this sublime will require a revolution of the imagination. I do not know if such a thing is likely, in our world, but I do know that it is possible. Change is real." (8, 200);

"There is some hope for this revival."(8, 201).

Лексеми *sublime*, *hope,* прикметник *possible*, висловлювання, що передають впевненість високого рівня – "*I do know",* "*change is real"* мають сему "наявність віри на певному рівні". Звідси виокремлюється концепт *HOPE* як спосіб реалізації концепту *ВІРА (FAITH)*, що характеризує її на шкалі "сильний – слабкий". Це свідчить про те, що американська свідомість зберігає позитивну налаштованість у розв'язанні проблемних ситуацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як свідчать результати проведеного дослідження, домінантними концептами сучасного американського суспільства є *MIDDLE MIND*, *IMAGINATION* та *FAITH*. Згуртовуючись навколо мегаконцепту *ПРОБЛЕМА*, вони визначають загальний стан ментальності американського суспільства на сучасному етапі. Кожен із концептів відіграє свою роль у *сценарії вирішення проблеми*, є функціональним елементом конкретного етапу проаналізованого сценарію та пропонує варіант втілення певної функції. Наповнення кожного етапу сценарію є своєрідним, реалізуючись через індивідуально-авторські концепти (концепт *MIDDLE MIND* на етапі НАЯВНА ПРОБЛЕМА), втілення їхніх специфічних функціональних ознак (функціональна сема "*маніпулятивності*" концепту *MIDDLE MIND* на етапі НАЯВНИЙ РЕЗУЛЬТАТ та сема "*креативності*" концепту *IMAGINATION* на етапах МЕТА та СПОСІБ ВИРІШЕННЯ). Залежність між цими концептами градуюється відповідно до їх "існування – неіснування" у варіанті *MIDDLE MIND – ВІРА (FAITH) – IMAGINATION* від його активної об'єктивації до практичної відсутності. Концепт *ВІРА (FAITH)* є проміжною ланкою, а кореляція між першим та останнім концептами відбувається на основі реалізації

функціональної семи концепту *MIND "revolve / move in a circle in the mind* та *reason, form judgments logically"*, що актуалізують функціональну сему *"креативності"* концепту *IMAGINATION*. Подальші дослідження у цьому напрямку передбачають детальніший розгляд визначених домінантних концептів та їх профільний аналіз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2010. – 422 с.
2. Пименова М. В. Концепт *сердце*: образ, понятие, символ: монография / М. В. Пименова. – Кемерово : КемГУ, 2007. – 500 с.
3. Солопова О. А. Лингвокогнитивный сценарий будущего (исследование политического дискурса) / О. А. Солопова // Восточнославянские языки и литературы в историческом и культурном контекстах: когнитивная лингвистика и концептуальные исследования: сборник научных статей; отв. ред. М. В. Пименова. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – С. 498–504.
4. Lakoff, G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about Mind / George Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 632 p.
5. Online Etymology Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=mind&searchmode=none
6. Oxford Dictionary // ABBYY Lingvo x3
7. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language / Walter William Skeat. – 2-nd edition. – Oxford : Clarendon Press, 1893. – 844 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. White, C. The Middle Mind: Why Consumer Culture is Turning Us into the Living Dead / Curtis White. – London : Penguin Books Ltd., 2004. – 208 p.

УДК 811.111'373.611'42

TO THE PROBLEM OF DEFINITION OF 'OCCASIONALISM' AMONG THE BASIC NOTIONS OF NEOLOGY

Nykytchenko K. P.
Kyiv National Linguistic University

The article highlights the relationship between the notions 'occasionalism', 'potential word' and 'neologism' based on selected criteria. It also outlines a place of occasionalism among other notions of neology. Scientific researches concerning the interpretation of these notions are analyzed on this basis the traditional, integrated and differentiated approaches to the shady of occasionalisms have been defined.
Key words: *occasionalism, potential word, neologism, innovation, new formation.*

Никитченко К. П. До проблеми визначення "оказіоналізму" з-поміж основних понять неології. *У статті досліджується взаємовідношення понять "оказіоналізм", "потенційне слово" та "неологізм" на основі виділених критеріїв та з'ясовано місце оказіоналізму серед інших понять неології. Проаналізовано наукові розвідки щодо тлумачення цих понять, на цій основі виділено традиційний, інтегрований та диференційований підходи до їхнього вивчення.*
Ключові слова: *оказіоналізм, потенційне слово, неологізм, інновація, новотвір.*

Никитченко К. П. К проблеме определения "окказионализма" среди основных понятий неологии. *В статье исследуется взаимоотношение понятий "окказионализм", "потенциальное слово" и "неологизм" на основе выделенных критериев и выяснено место окказионализма среди других понятий неологии. Проанализированы научные исследования относительно толкования данных понятий и выделено традиционный, интегрированный и дифференцированный подходы в их исследовании.*
Ключевые слова: *окказионализм, потенциальное слово, неологизм, инновация, новообразование.*

Introduction. People love the opportunity to create new words. Newspapers and magazines hold competitions for 'words that should be in the language but aren't' [16, 233]. They do some creative, even bizarre things with vocabulary, from time to time, and a fascinating topic in lexicology is to examine just what they get up to. The general term for a newly-created lexeme is a *coinage*; but in technical usage a distinction can be drawn between *occasionalisms* (or nonce words) and *neologisms* [15, 132].

The purpose of this article is in systematic grounding of scientific achievements regarding the notion 'occasionalism' and the notions 'potential word' and 'neologism' basing on selected criteria. The task is also to find the place of 'occasionalism' among other notions of neology such as 'innovation' and 'new formation'.

Discussion. Analyzing the relationship between the notions "occasionalism", "potential word" and "neologism", E. I. Hanpira said the following: "The oldest of these notions is a neologism. In literary studies only it still exists. And yet...this one term is not enough to describe the variety of facts related to the emergence of new words" [12, 153].

Neologisms (the term comes from Greek "néo", meaning "new", and "logos", meaning "speech, utterance") are "words that have appeared in a language in connection with new phenomena, new concepts … but which have not yet entered into the active vocabularies of a substantial part of the native speakers of the language" [22, 225].

© Nykytchenko K. P. To the problem of definition of 'occasionalism' among the basic notions of neology

The problem of neologisms in the English language is researched by numerous linguists and philologists, such as I. Arnold, V. Eliseev, R. Fischer, I. Galperin, C.Gauker, M. Janssen, O. Jespersen, A. Metcalf, M. Mostovyi, P. Newmark, E. Rozen, V. Zabotkina and others.

Investigation. The Ukrainian philologist professor M. Mostovyi states that "there are no clear criteria for defining a neologism as a linguistic phenomenon" [10]. For example, J. Algeo defines neologisms as new-coined words or new senses of an existing word that are constantly being introduced a language, often for the purpose of naming a new concept. According to A. Rey, neologism is a "unit of the lexicon, a word, a word element or a phrase whose meaning, or whose signifier – signified relationship, presupposing an effective function in a specific model of communication, was not previously materialized as a linguistic form in the immediately preceding tag of the lexicon of the language. According to the model of the lexicon chosen, the neologism will be perceived as belonging to the language in general or only to one of its special usages; or as belonging to a subject – specific usage which may be specialized or general" [19, 77].

An *occasionalism* is "a linguistic form which a speaker consciously invents or accidentally does on a single occasion" [13, 711]; it is a lexeme created for temporary use, to solve an immediate problem of communication. Such words are usually referred to as 'occasional' or 'nonce-words'.

Occasionalisms tend to be solely invented, as in the case of words like "*fluddle*". Someone attempting to describe the excess water on a road after a storm was heard to call it a *fluddle*– she meant something bigger than *a puddle* but smaller than *a flood*. The newborn lexeme was forgotten (except by a passing linguist) almost as soon as it was spoken. It was obvious from the jocularly apologetic way in which the person spoke that she did not consider *fluddle* to be a 'proper' word at all. There was no intention to propose it for inclusion in a dictionary [15, 132]. As far as she was concerned, it was simply that there seemed to be no word in the language for what she wanted to say, so she made one up, for the nonce. In everyday conversation, people create nonce-words (occasionalisms) like this all the time. Sometimes occasionalisms are called 'author's neologisms' which form the less explored group of innovative lexical units. The function of such words is a language game with a dimension of nonsense, and consequently intentional approaching to children language. But for the authors this is a process of experimentation and a source of creative linguistic pleasure [6].

It is customary to distinguish one more type of coinages: *potential words*. **Traditionally**, they are differentiated as follows: neologisms are new words in the language, potential words are words that are created (but not yet fixed by the tradition of word usage) or can be modeled via productive rules and occasionalisms are words the formation of which is affected by violation of certain word-formation laws.

However, such an interpretation of the phenomena in question, in our opinion, does not allow to distinguish between the notions clearly as occasional words are formed following not only unproductive, but also productive rules. This raises an imbalance between terminological interpretation of occasional and potential words [9]. In fact, there is no consensus among researchers in the interpretation of occasional and potential words which in various works are defined and correlated differently.

According to the **integrated approach**, the proponents of which are N. G. Babenko, I. Degtyar, G. Honcharenko, V. V. Lopatin, O. H. Lykov, A. Ohanesian, I. Uluhanov, G. Stepanov, occasional and potential words are not distinguished.

In our view this position is most convincingly formulated by G. Stepanov, who is sure that potential words are a part of occasionalisms and their distinction is absolutely groundless as occasionalisms and potential words completely coincide. It should be noted that in the works of the above-mentioned linguists advocating the allocation of occasionalisms though the differentiation of the latest for the different types is available. For instance, V. V. Lopatin and O. H. Lykov under the general title "occasionalism" understand two groups of words – potential and individual-author's words.

A similar opinion is shared by N. G. Babenko, who distinguishes different occasional degrees: 1) occasionalisms of the first degree – standard potential words; 2) occasionalisms of the second degree – partly non-standard formations, with deviations from the word-formation rules that do not generate difficulties of semantic interpretation; 3) occasionalisms of the third degree – purely occasional words that is nonstandard formations, semantic interpretation of which is quite complicated [1, 84]. A Slovak linguist and the founder of Slovak occasional school Klara Buzássyová also maintains this point of view and offers to allocate three groups of occasionalisms: 1) normal potential words that appear in the language quite naturally; 2) individual words; 3) "random words" that violate the word-formation rules.

A fundamentally different, **differentiated approach** to understanding the notions of neology is suggested by O. A. Zemska, E. I. Hanpira, R. Hohenhaus et al. the essence of which is in opposing a potential word to an occasionalism.

A potential word, according to O. A. Zemska, is the realization of word-formation rules. An occasional word is a violation of these rules. Both notions are capable of entering into the active vocabulary, although this possibility is not the same. In the first case, the words themselves seem to punch their way into the active vocabulary and in the second case there is a possibility, but it is far less than that of the first case because occasionalisms are very difficult to enter into the active life of the language. Typical occasionalisms and typical potential words are opposed to each other, but they may converge – that is "a borderland in which the entity, endowed with features of both potential and occasional words" [4, 238]. This implies that some words can be understood both as potential and occasional ones.

Elucidating the essence of the concept of "*potential words*", the researchers raised the question of expediency and necessity of the notion as such. Focusing on the semantics of the words, J.V. Koloyiz denies the need to highlight potential words among coinages. The researcher maintains that the combination of components *potential* (from fr. potentiel – hidden, perhaps) and *word* (isolable meaningful element of the language) is devoid of any logical sense. Any new speech formation is not potential but a real word that denotes a certain concept and has its material form of expression which establishes specific semantics [5]. O. A. Habynska, emphasizing the artificiality of the notion "potential word", says: "If the word is not created yet and only "may be", respectively, the word does not exist, there is only the possibility of its formation" [2, 35]. This confirms the fact that there is no need to differentiate the potential words among speech coinages. A similar view is supported by O. V. Rebriy on the basis of structural, functional and semantic analysis.

The summary of elaborations on this issue (N. O. Belova, T. E. Ehoshyna, O.H.Lykov, R. Y. Namytokova, O. A. Zemska et al.) shows that to distinguish the notions "occasionalism", "potential word" and "neologism", one must take into account 12 key criteria, including novelty, belonging to the language or speech, expressiveness, the purpose of creation, creation / reproducibility, word-building and derivation, context-dependence, relevance laws of language, already created word the one that has yet to occur, individual identity, involvement in dictionaries and nominative optionality.

The <u>novelty</u> is one of the key criteria that sets occasionalisms apart from neologisms. Neologisms are not new in the absolute sense that occasionalisms are. Rather, the status of neologism is the next stage in the life of a word, namely when it begins to be recognized as itemfamiliar and catches on in the usage of other speakers. Neologisms are thus only new in a relative sense, diachronically, from the point of view of the lexicon. They should therefore rather be described as 'young listemes'[17; 21]. So the novelty of neologisms disappears in some time and extraordinary and unfamiliar perception of occasional elements is their distinctive feature.

The novelty of potential words is usually invisible. If sometimes they seem to be new, this novelty can be feigned, as it is impossible to determine when a particular word was used for the first time [4, 228].

The criteria of belonging to the language or speech can be outlined in the frames of dichotomy 'language-speech' marked by F. de Saussure. A neologism is a fact of language [11] such as *image, marketing, toxicomania*. Potential and occasional words are the facts of speech that are not included into the language [12, 154].

Derivation is not a mandatory feature of neologisms as they can be created using both word-building means and non-derivative words, for example, borrowings from other languages. As for occasionalisms, there are two approaches to their study: lexical and word-building. The proponents of lexical approach believe that an occasionalism is any word that is not included in the dictionary, both a derivative and non-derivative. In accordance with the word-building approach, occasional and potential words are always derivative, they are contextual derivatives, "formed by the speaker in the speech when required" unlike systemic derivatives constructed "in strict accordance with the word-building laws of the language" and "fixed in the explanatory and other dictionaries" [7, 357]. In our study, we follow the second of these approaches.

Neologisms as the facts of language are not tied to any context and can be used separately. Speaking about potential words, we can also say that there is the slightest existence of context-dependence. Potential words are generally clear, even when used isolated because the meaning of the derivative is derived entirely from the sum of the meanings of its constituents [4, 228]. Occasional words are created in speech directly for particular situation so they are bound to a particular context or a specific speech situation and are often confusing out of context which they beget [8, 19].

One of the major differences between occasional and potential words is relevance laws of language. Potential words are created via productive rules, and in creating occasionalisms violation of certain word-building rules takes place.

It is also worth mentioning the criterion 'already created word the one that has yet to occur. Occasionalisms and neologisms are real lexical units which are created and adopted in speech, and even became a part of language (neologisms). But the reverse is the case with potential words, of which there are two types: 1) actualized potential words which are created, but not attached to traditional usage; 2) nonactualized ones which are provided by word-building capabilities of language but cannot really appear [12, 154].

According to P. Hohenhaus 'nonce-formations' are somewhat 'in between' actual words and possible words: once attested, i.e. having (had) physical reality, they are clearly not (or no longer) merely possible, but nor do they 'exist' in the sense of being part of the lexicon – which is the usual understanding of the notion of 'actual word' [17]. In fact, their existence is typically maximally short-lived: limited to a single occurrence only.

It is important to admit that every neologism has its own author (individual identity). However, if we know the authors of occasional units, the creators of neologisms remain unknown.

Being disposable lexical units, occasionalisms are no dictionary entries. The same applies to potential words. Neologisms, as linguistic units that are widely spread , are fixed in the dictionaries of new words and meanings, or dictionary appendices/appendages.

Though nobody ever expects occasionalisms to be used again, "some people feel so strongly about the value to the human race of their coinages that they use them as much as possible in the hope that one day they will get into the dictionary. The words that are most likely to have this happen are those which are invented several times independently" [16, 234–235].

While the main function of common words (including neologisms) is nominative, the main function of occasionalisms is expressive and descriptive. Serving a mandatory attribute of occasionalisms, expressiveness can be of two kinds: ungerent (which manifests itself only when using the words in a particular context) and inherent (which is inherent in the word). The expressiveness of occasionalisms is of inherent /intrinsic character [8] because of unaccustomed perception and due to special concentration of content.

Dwelling on the purpose of creation, it should be noted that a neologism is used to describe a new concept unlike occasionalism, one of the leading criteria for determining which is the functional

expendability and the fact that they do not get wide distribution and as a result are not included into the language. Neologisms are socially significant words, the need for which is social and caused by the needs of all linguistic community, while the emergence of occasionalisms is caused by the will of the individual in a particular act of speech [3, 95].

The property of reproducibility is the main characteristic feature of canonical words; property of creation is the main characteristic feature of occasionalisms. There is a difference between true reproducibility of canonical words and the feigned one of occasional words that we, following O. Lykov, call *reiteration*.

It should be noted that nonce formations have occasionally come to be adopted by the community – in which case they cease, by definition, to be "nonce" (forms used "for the (n)once") and become neologisms". A formation may be institutionalized in the language of one speaker's (subset of a) speech community, but may be perceived by an 'outsider' listener as a nonce-formation, even though it wasn't one from the speaker's point of view – and vice versa, i.e. a speaker may form a nonce-formation (from his/her perspective) but it may already be part of a listener's lexicon. Such uncertainties may apply mostly to nonce-formations which have only begun the transition to the status of neologism. A large proportion of nonce-formations, however, never even make it this far [20].

The problem of neologisms raises apart from distinguishing occasionalisms, potential words and neologisms. The object of neology, a new word, has several nominations: innovation, novation, new formation, neologism, neonomination etc. Operating such notions as innovation, new formation and neologism as synonyms, we should admit that it is impossible to equate them. The term "*innovation*" is used in order to denote new phenomena at all levels of language. The term "*new formation*", according to O. Kosovych, can be equivalent to the term "*innovation*", but is not equivalent to the term "*neologism*" [6, 73–74]. On the one hand, the last one turns out to be wider as not only new formations (lexical) but also borrowings from other languages and words with new meanings belong to neologisms. On the other hand, not every new formation is neologism.

The correlation between these notions along with "*occasionalism*", "*potential word*", "*individual-author's formation*" and "*individual-author's neologism*" is shown in the following scheme.

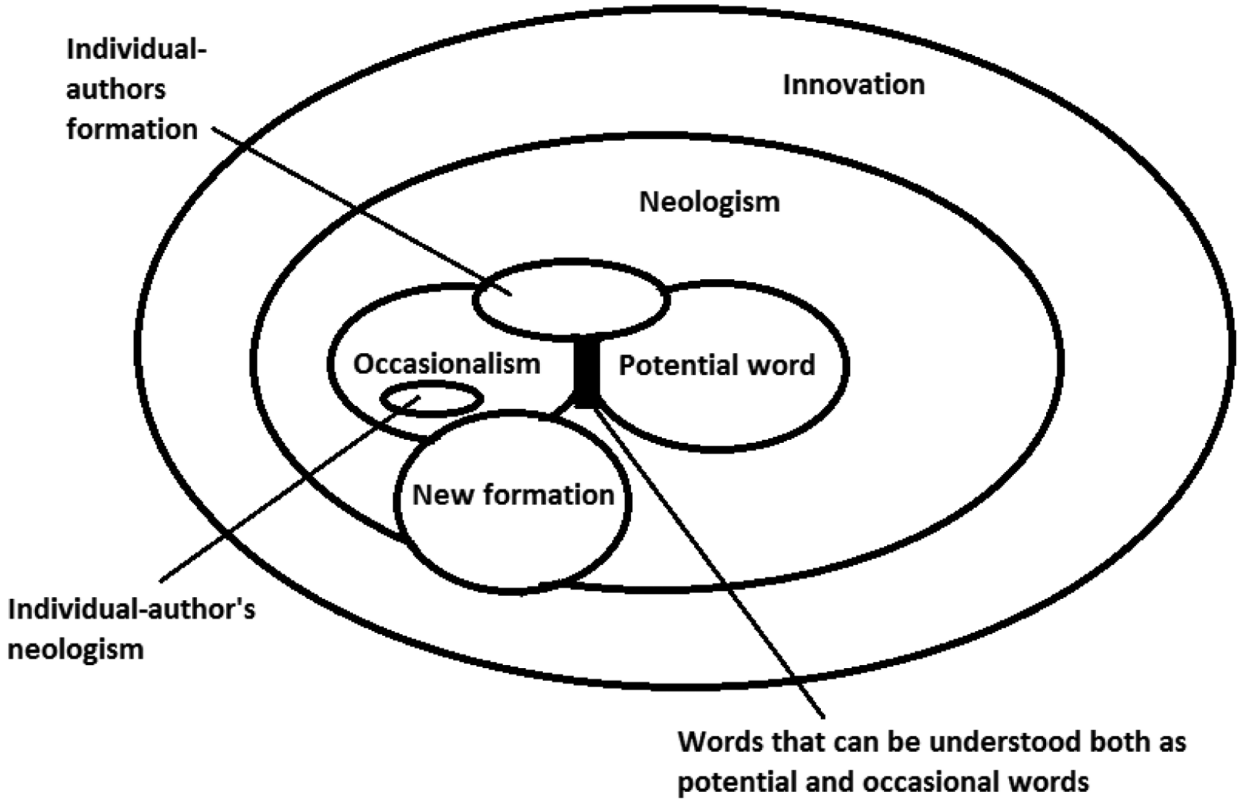

Picture 1. Correlation between terms "innovation", "new formation" and "neologism".

Conclusion and perspective. In conclusion we can say that under *neologisms* we admit some stable innovative elements which entered into communication of some group of people; *potential words* are words that are created (but not yet fixed by the tradition of word usage) or can be modeled via productive rules and the meaning of which is derived entirely from the sum of the meanings of their constituents; while *occasionalisms* are understood as words or meanings of words, invented to meet the needs of a particular occasion in order to catch the reader's attention, shock or provoke, create hidden meanings (semantic condensation) and express the author's evaluation.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ : учебное пособие. – Калининград : Изд-во КГУ, 1997. – 84 с.
2. Габинская О. А. Типология причин словотворчества. – Воронеж : ВГУ, 1981. – С.35.
3. Дегтярь И. Г. "Оригинальность" окказиональных слов и их информативность // Лексикология и стилистика английского языка. – Пятигорск, 1976. – С.95.
4. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие / Елена Андреевна Земская. – 8-е изд. – М.: Флинта : Наука, 2013. – С. 238.
5. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж. В. Колоїз // Вісник Запорізького державного університету. – 2002. – №3. – С. 89–95.
6. Косович О. В. До питання про суть неологізму у сучасній лінгвістиці // Записки з романо-германської філології. – Вип. 2 (29). – 2012. – С. 68–75.
7. Клобуков Е. В. Словообразование // Современный русский литературный язык / Под ред. П. А. Леканта. – М. , 2009. – С. 357.
8. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лопатин. – М. , 1976.– С. 19.
9. Масленников Д. Б. Русское поэтическое словотворчество. Ч.1. Футуристы : монография [Текст]. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2009. – 160 с.
10. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови / М. І. Мостовий. – Х. : Основа, 1998. – 256 с.
11. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография // Вопр. языкозн. –1957. – № 4 – С. 64 – 73.
12. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании / Эрик Иосифович Ханпира // Развитие словообразования современного русского языка : [сб. научн. трудов / под. ред. Е. А.Земской и Д. Н. Шмелева]. – М. : Наука, 1966. – С. 153.
13. Ahmad K. Neologisms, Nonces and Word Formation / Khurshid Ahmad // The 9th EURALEX. Int. Congress (8-12 August 2000, Munich) / ed. by U. Heid, S. Evert, E. Lehmann & C. Rohrer. – Munich : Universitat Stuttgart. – Vol. II. – P. 711-730.
14. Algeo J. Where Do All The New Words Come From / J. Algeo. – N.Y. : American Speech, 1980. – 297 p.
15. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal. – Cambridge: CUP, 2003, 2nd edition. – 499 pp.
16. Crystal D. The Story of English in 100 Words / David Crystal. – PROFILE BOOKS LTD, 2012. – 260 p.
17. Hohenhaus P. How to do (even more) things with nonce words (other than naming) / Peter Hohenhaus // Lexical Creativity, Texts and Contexts / ed. by JudithMunat. – 2007. – 294 p.
18. Kosovych O.V. Neologisms VS. Occasionalisms // II Международная научная конференция "Теоретические и прикладне вопросы филологии" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.confcontact.com/20110823/3-Kosovych.php (22-23 августа 2011г.). – Заглавие с экрана.
19. Rey A. Essays on Terminology / A. Rey. – F. : John Benjamins, 1995. – P. 77.
20. Štekauer P. Handbook of Word-Formation / Pavol Štekauer, Rochelle Lieber // Studies in Natural Language and Linguistic Theory. – Springer, 2005. – Vol. 64. – 466 p.
21. Štekauer P. On the Theory of Neologisms and Nonce-formations / Pavol Štekauer // Australian Journal of Linguistics. – Routledge, 2002. – Vol. 22, n. 1. – P. 97–112.
22. Woodhouse dictionary. – N.J., 1972. – P. 225.

УДК 418.02

ТЕРМІНИ ЯК СТИЛЕУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ТВОРІВ Д. БРАУНА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі новогрецької, англійської та української мов)

Новицька О. А.
Маріупольський державний університет

У статті розглядаються проблеми відтворення ідіостилю письменника в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі грецького та українського перекладів творів Д. Брауна "The Lost Symbol" (2009) та "The Da Vinci Code" (2004). Наведено способи перекладу стилеутворюючих елементів авторського стилю.

Ключові слова: *ідіостиль, термін, конверсія, термінологічні синоніми, стильова диференціація.*

Новицкая О. А. Термины как стилеобразующий элемент произведений Д. Брауна и особенности их воспроизведения в переводе (на материале новогреческого, английского и украинского языков). *В статье рассмотрено проблемы отражения идиостиля писателя в художественном переводе. Исследование выполнено на материале греческого и украинского переводов произведений Д. Брауна "The Lost Symbol" (2009) и "The Da Vinci Code" (2004). Наводятся способы перевода стилеобразующих элементов авторського идиостиля.*

Ключовые слова: *идиостиль, термин, конверсия, терминологические синонимы, стилевая диференциация.*

Novytska O.A. Terms as a style forming element of D. Brown's novels and peculisrities of their rendering in translation (based on Greek, English and Ukrainian languages). *The article deals with the pressing problems of the author's individual style rendering in literary translation. Research is carried out on the basis of the translations of Dan Brown's novels "The Lost Symbol" (2009) and "The Da Vinci Code" (2004) into Greek and Ukrainian. The ways of translating style forming elements of the author's style are given.*

Key words: *individual style, term, conversion, terminological synonyms, style differentiation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В епоху модернізації та безперервної еволюції світової літератури широкого використання серед авторів набула тенденція до загадковості, таємничості та містифікації. У боротьбі за увагу та визнання літературній індустрії доводиться залучати досі невичерпані інформаційні ресурси. Один із них – уведення до художнього твору інформації про досягнення наукової думки, соціально-політичні, теологічні, філософські та інші теорії, інтерес до яких раніше не виходив за межі обмеженого кола дослідників-ентузіастів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти авторського стилю привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Свій помітний внесок у дослідження авторського стилю зробили Ю. Караулов, В. Кухаренко, В. Григор'єв, В. Леденьова, Д. Ліхачов, О. Северська, Ю. Лотман, В. Виноградов, Р. Якобсон, Ю. Тинянов, М. Бахтін, В. Жирмунський. В. Волошук займалася проблемою понятійного визначення індивідуального стилю автора, О. Мусієнко вивчала ідіостиль крізь призму прийомів перекладу.

Відтворення індивідуального стилю Д. Брауна є однією з ключових проблем перекладу художніх творів і сучасного перекладознавства. У романах Д. Брауна простежується цілісна

© Новицька О. А. Терміни як стилеутворюючий елемент творів Д. Брауна та особливості їх відтворення у перекладі (на матеріалі новогрецької, англійської та української мов)

система мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери мовної особистості письменника. **Актуальність** наукової розвідки визначається важливістю адекватності інтерпретації елементів авторського стилю для вірного сприйняття і створення позитивного естетичного впливу на читача художнього твору.

Об'єктом дослідження є терміни в англомовних творах Д. Брауна "The Lost Symbol" (2009) та "The Da Vinci Code" (2004) та їх грецькі та українські відповідники у перекладах. **Предметом** є мовні особливості творів Д. Брауна загалом і термінів зокрема та способи їхнього відтворення у перекладах новогрецькою та українською мовами.

Мета статті полягає у визначенні основних стилетвірних особливостей термінів у творах Д. Брауна як елементів індивідуального стилю автора, а також виявленні способів їхнього адекватного перекладу.

Матеріалом слугували англомовні оригінали творів Д. Брауна "The Lost Symbol" (2009) та "The Da Vinci Code" (2004), грекомовний та україномовний переклади зазначених творів, виконаний Хрістосом Капсалісом та Анжелою Кам'янець відповідно.

Виклад основного матеріалу. Стильова диференціація мови і мовлення та пов'язана з нею можливість вибору різних мовних засобів і прийомів яскраво представленау текстах художньої літератури. Художня література наочно підтверджує, що поняття точності, образності, експресивності не механічно переходять з одного мовного стилю в інший, а в системі кожного стилю набувають глибокої своєрідності [1]. Вищезазначене стосується і термінів, які у різних стилях мовлення можуть проявляти національно-культурний та конотативний компоненти свого значення [2, 63].

Використання термінів у досліджуваних романах підпорядковується їх основній особливості – поєднанню різних стилів мови. Відбір, комбінація та організація мовних засобів, закріплених за різними функціональними стилями або мовними жанрами, у романах Д. Брауна залежать від двох основних тем: таємниці (mystery) і пригоди (adventure).

Д. Браун будує сюжет обох романів навколо проблем, які цікавлять суспільство: в основі "Втраченого символу" – таємниця існування загадкового Масонського ордену, в основі "Коду да Вінчі" – божественне походження Ісуса Христа і продовження його роду. Відповідно, терміни, які автор включає в тексти двох романів, стосуються названих проблем.

Таким чином, за допомогою термінів Д. Браун надає викладеним фактам науковості, підсилює атмосферу таємничості, створює ілюзію історичної автентичності написаного. Під час аналізу текстів романів "Втрачений символ" і "Код да Вінчі", було встановлено, що терміни, головним чином, зосереджені в тих главах романів, в яких герої безпосередньо стикаються зі світом науки чи мистецтва ("Втрачений символ" – глави 1, 4 , 11, 15, 21; "Код да Вінчі" – глави 4, 26, 47). Від загального числа слів в досліджуваних романах терміни становлять близько 3,5%.

У романах "Втрачений символ" та "Код да Вінчі" використано біблійні терміни *(behemoth)*, історичні та релігійні терміни *(stylus, pagan, conclave, Holy Grail, crux gemmata, crucifix, chalice та інші)*, терміни з математики *(Fabonacci sequence, Divine Proportion, quotient)*, архітектури *(dome)*. Д. Браун також вводить у тканину романів лінгвістичні терміни *(lingua pura, metaphor, anagram)*, терміни, що стосуються шифрів та шифрування *(cryptographer, cypher)* та терміни магії *(pentacle)*.

Перекладачі Хрістос Капсаліс та Анжела Кам'янець зіткнулися з серйозною проблемою при перекладі цих романів. Незважаючи на те, що терміни, уживані в англомовному художньому тексті, часто мають точну відповідність у новогрецькій та українській мовах, переклад повинен бути однорідним за своїм змістом, стилістично точним і водночас зрозумілим читачеві.

На прикладі роману "Код да Вінчі" можна спостерігати бажання автора допомогти читацькій аудиторії зрозуміти його задум на глибинному рівні. Значення деяких складних для розуміння термінів Д. Браун розкриває безпосередньо у тексті твору. Він вкладає

загальновживані англійські слова у мовлення героїв, які вживають їх паралельно з термінологічними синонімами, таким чином пояснюючи їх значення:

1) The cryptex. A portable container that could safeguard letters, maps, diagrams, anything at all. Once information was sealed inside the cryptex, only the individual with the proper password could access it (3, 217).

Криптекс. Це портативний сейф, у якому можна було сховати листи, карти, схеми – все, що завгодно. Інформацію, замкнену всередині криптекса, міг дістати лише той, хто знав відповідний пароль (4, 242).

Ο όρος «κρυπτόλεξο», ένα ταιριαστό όνομα για αυτή τη συσκευή που χρησιμοποιούσε την επιστήμη της κρυπτολογίας προκειμένου να προστατεύει τις πληροφορίες που βρίσκονταν γραμμένες στο ειλητάριο ή στον κώδικα που περιείχε στο εσωτερικό της (5, 274).

2) Holy Grail is the literal meaning of Sangreal. The phrase derives from the French sangraal, which evolved to sangreal, and was eventually split into two words, San Greal (3, 175).

Святий Грааль – це те, що буквально означає Санґріл. Це словосполучення походить від французького Sangraal, яке з часом перетворилось на Sangreal, а потім розщепилось на два слова – San Greal (4,197).

"Άγιο Δισκοπότηρο" είναι το κυριολεκτικό νόημα της λέξης Sangreal. Η ρίζα του πρέπει να αναζητηθεί στη γαλλική λέξη Sangraal, η οποία εξελίχτηκε σε Sangreal, που με τη σειρά του χωρίστηκε σε δύο λέξεις, San Greal (5, 223).

Вищенаведені приклади свідчать про те, що часто інформація про той чи інший термін, інтегрована в художній текст як коментар автора або за допомогою мовлення героїв, допомагає читачам зрозуміти сенс написаного та звільняє перекладача від необхідності надання додаткових пояснень у зносках.

Проте у випадку відсутності пояснення терміну, який не можна вважати загальноуживаним, перекладач Хрістос Капсаліс супроводжує текст зноскою-поясненням, коментуючи складний, на його думку, термін або явище:

Langdon's students were always amused to learn that Da Vinci eventually mollified the confraternity by painting them a second, "watered-down" version of Madonna of the Rocks in which everyone was arranged in a more orthodox manner [3, 113].

Οι φοιτητές του Λάνγκντον έβρισκαν ιδιαίτερα διασκεδαστική μία ακόμα λεπτομέρεια: Ο Ντα Βίντσι, προκειμένου να εξευμενίσει την αδελφότητα, ζωγράφισε μια δεύτερη, «λογοκριμένη» εκδοχή της Μαντόνας των Βράχων, όπου όλες οι μορφές είχαν πιο ορθόδοξες στάσεις. *

* Σύμφωνα με ορισμένους ιστορικούς της τέχνης, το δεύτερο αυτό έργο έγινε σε συνεργασία με τους αδελφούς Ντε Πρέντις, Μιλανέζους ζωγράφους. (Σ.τ.Μ.)

Зауважимо, що таке перекладацьке рішення сприяє відтворенню первинного інтелектуального навантаження твору та допомагає справити правильне враження на читача тексту перекладу.

Перекладач Анжела Кам'янець в україномовному перекладі романів "Втрачений символ" та "Код да Вінчі" не надає жодних роз'яснень щодо специфічної термінології. Коментуючи текст перекладу, вона розшифровує іншомовні вкраплення та підпорядковує одиниці виміру маси, відстані, площі звичній для реципієнта системі:

A half-million square feet of space for exhibits, restaurants, and meeting halls (6, 11).

Величезний зал площею півмільйона квадратних футів для виставок, ресторанів та конференц-холів* (7, 15).

* 4,6 га.

У романі "Код да Вінчі" автор неодноразово дає використовуваному терміну розлогі лінгвістичні пояснення словотвірного чи етимологічного характеру. В окремих випадках, до таких пояснень включені латинські слова, і тоді перекладач змушений зберігати латинське слово, щоб не порушити семантику усього фрагмента.

Якщо графічна форма відповідного слова-терміна в англійській мові співвідноситься з різними частинами мови в результаті конверсії, перекладач звертається до двох слів, які належать до різних частин мови, і зберігає одне з них як іншомовне вкраплення:

Nowadays the term pagan had become almost synonymous with devil worship – a gross misconception. The word's roots actually reached back to the Latin paganus, meaning country-dwellers. ... In fact, so strong was the Church's fear of those who lived in the rural villes that the once innocuous word for 'villager' – villain – came to mean a wicked soul (3, 60).

Сьогодні слово "поганець" стало майже синонімом поклоніння дияволові, а це зовсім неправильно. Насправді це слово походить від латинського paganus, що означає "мешканці сільської місцевості"... Християнська Церква так сильно боялася цих багатобожників, що колись безневинне слово "селянин" – французькою villain – набуло значення "негідник" (4, 58).

Στη σύγχρονη εποχή ο όρος «παγανισμός» είχε καταστεί συνώνυμος με τη λατρεία του Διαβόλου, μια τεράστια παρερμηνεία. Οι ρίζες της λέξης στην πραγματικότητα έπρεπε να αναζητηθούν στο λατινικό όρο paganus, που σήμαινε τον κάτοικο της εξοχής. Οι «παγανιστές» ήταν στην κυριολεξία άνθρωποι που ζούσαν στην επαρχία… Μάλιστα, ο φόβος της εκκλησίας απέναντι σε εκείνους που ζούσαν στα αγροτικά χωριά ήταν τόσο μεγάλος, ώστε στην αγγλική, που είναι μια λατινογενής γλώσσα, η λέξη villain, που κάποτε είχε την εντελώς αθώα σημασία του «χωρικού», να καταλήξει να σημαίνει το διεφθαρμένο άνθρωπο ή και τον κακοποιό (5, 55).

В окремих випадках пояснення терміну будується на історичних фактах, які Д. Браун представляє від імені наратора, як, наприклад, в поясненні значення слова *anagram*, що зустрічається у романі "Код да Вінчі". Автор використовує посилання на Каббалу, французьких королів, епоху Відродження і римлян, які вивчення анаграм назвали ars magna, тобто "велике мистецтво". Як у грекомовній, так і в україномовній інтерпретації перекладачі чітко дотримуються прийому автора, зберігаючи кожне написане слово, оскільки очевидно, що історико-культурні пояснення захоплюють увагу читача, а мовні засоби, що їх виражають, не створюють труднощів при перекладі.

Велика кількість термінів у тексті художнього твору можуть ускладнити завдання перекладача з пошуку терміна-еквівалента у мові перекладу. Причиною виникнення подібних проблем є полісемія термінів. Англійське слово, крім термінологічного, може мати і нетермінологічне значення. У цьому випадку перекладач Анжела Кам'янець використовує той еквівалент у мові перекладу, який, на її погляд, є найбільш відповідним. Наприклад:

As the claustrophobic panic closed in, Langdon was overcome by images of the sarcophagus shrinking around him. Squeezed by <u>delirium</u>, he fought the illusion with every logical shred of intellect he had (6, 534).

По мірі того, як посилювався напад клаустрофобії, Ленґдону починало здаватися, що стіни кам'яної гробниці звужуються. Щоб остаточно не піддатися паніці, він спробував прогнати це відчуття, пустивши у хід останні залишки розуму (7, 542).

Медичний термін *delirium* (марення, розлад свідомості, що супроводжується галюцинаціями) має також нетермінологічне значення (несамовитість, крайнє збудження), яке і використав перекладач, підбираючи україномовний еквівалент.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, коректне відтворення термінів як ключових елементів ідіостилю Д. Брауна є першочерговим завданням для перекладача. Наведені приклади дозволяють простежити певні закономірності та основні способи перекладу термінів, а саме еквівалентний переклад загальновідомої термінології, пояснення рідковживаної лексики у перекладацькому коментарі, пошук альтернативного, нетермінологічного значення терміну для збереження авторської стилістики твору. Перспективою цього дослідження є розробка питань теорії перекладознавства, а саме вивчення інтерпретації термінів як ключового стилеутворюючого елементу в інших літературних жанрах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звегинцев В. А. Стиль и лингвистика в литературоведении / В. А. Звегинцев // Проблемы теории и истории литературы. – М. : МГУ, 1971. – 159 с.
2. Казакова Т. А. Аспекты теории письменного перевода / Т. А. Казакова. – Свердловск : СГПИ, 1988. – 49 с.
3. Калинычева Е. В. Структурно-семантические характеристики ЛСГ современных английских глаголов “свечения” : автореф. дисс. … канд. филол. наук. – М. : МГУ, 2002. – 17 с.
4. Карпова О. М. Термины в художественном тексте и писательском словаре / О.М. Карпова // Материалы Международной научно-практической конференции “Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах – 2002”. – Пятигорск : ПГЛУ, 2002. – Ч.1. – С. 188–190.
5. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
6. Комиссаров В. Н. К вопросу о сопоставительном изучении переводов / Комиссаров В.Н. // Тетради переводчика. – М. : Высшая школа, 1970. – Вып.7. – С.46–50.
7. Комиссаров В. Н. Лингвистическое переводоведение в России / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 192 с.

УДК 811.111'37'42

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ *HARD / SOFT* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Нузбан О. В.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено аналізу способів вербалізації перцептивних концептів HARD / SOFT у спектрі художнього дискурсу. Розкрито номінативне поле та метафорично-образний профіль цих ментальних сутностей, а також встановлено концептуальні зв'язки з іншими доменами.
***Ключові слова**: перцептивний концепт, художній дискурс, вербалізація.*

***Нузбан А. В. Вербализация концептов HARD / SOFT в современном англоязычном художественном дискурсе.** Статья посвящена анализу способов вербализации перцептивных концептов HARD / SOFT в спектре художественного дискурса. Раскрыто номинативное поле и метафорическо-образный профиль этих ментальних сущностей, а также установлено концептуальные связи с другими доменами.*
***Ключевые слова**: перцептивный концепт, художественный дискурс, вербализация.*

***Nuzban O. V. Verbalization of the concepts HARD / SOFT in the modern English fiction discourse.** The article focuses on the analysis of modes of verbalization of perceptual concepts HARD / SOFT in the spectrum of fiction discourse. The nominative field, as well as the metaphorical and iconic profile of these mental entities have been discovered. The conceptual links with other domains have been established.*
***Key words**: perceptual concept, fiction discourse, verbalization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Концепт як ментальна репрезентація не є щільно закритим простором, раз і назавжди визначеним або таким, який має чіткі межі, навпаки, його актуалізація та розширення відбуваються у дискурсі – живому мовленні – у результаті чого його зміст наповнюється новими конотаціями, асоціаціями або навіть видозміною смислового навантаження. У зв'язку з цим, одним із важливих завдань когнітивної лінгвістики є проблема реалізації (онтологізації) концептів. Конвергентне вивчення *концепту як ментального утворення*, представленого у свідомості людини у результаті інтеріоризації знань про довколишній світ, з одного боку, а також *експлуатація концепту у комунікативній діяльності* індивіда у сукупності з такими дискурсивними характеристиками як інтенції та мотиви мовця, середовище спілкування тощо стало можливим завдяки виникненню та поступовому становленню у лінгвістиці нової системи репрезентації наукового знання – комунікативно-дискурсивної парадигми. Відповідно, дослідження концептів *HARD / SOFT* у ракурсі когнітивно-дискурсивного дослідницького підходу передбачає аналіз цих ментальних утворень на тлі співвідношень "мова – мислення" та "мова – комунікація".

У нашій роботі вербалізація концептів *HARD / SOFT* передбачає опис та аналіз концептуалізації тих мовних структур, т. зв. "входів у концепт", які представлені у сучасному англомовному художньому дискурсі.

Мета статті полягає у з'ясуванні, як саме фігурують перцептивні концепти (номінації дотикових та кінестетичних відчуттів) у мовленні загальнонародного характеру, а також яким чином людина використовує базові домени для референції до абстрактних категорій.

© Нузбан О. В. Вербалізація концептів *HARD / SOFT* у сучасному англомовному художньому дискурсі

Згідно з метою дослідження необхідно виконати такі **завдання**: 1) здійснити вибірку текстових фрагментів із ключовими лексемами ***hard / soft*** із художніх літературних творів британських та американських авторів (J. Picoult, S. King, J. Grisham, K. Atkinson, L. Child, C. Alliott та ін.); 2) виділити ті лексеми, які входять у номінативне поле досліджуваних концептів та охарактеризувати їхні значення; 3) проаналізувати метафоричне вживання ключових лексем, а також їхнє використання у складі стилістичних порівнянь та епітетів і встановити концептуальні зв'язки між доменами, до яких здатні реферувати концепти *HARD / SOFT*; 4) окреслити синонімічні зв'язки ядерних прикметників ***hard / soft***.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що досі згадані вище концепти досліджувалися як складові домену "Дотик" (разом із іншими концептами, що входять до цього домену) у докторській дисертації Л. В. Лаєнко [2]. Вони також слугували матеріалом під час аналізу закономірностей семантичної деривації у білоруській, російській, англійській та німецькій мовах у кандидатській роботі К. С. Астапкіної [1]. Однак окреме дослідження, присвячене комплексному вивченню вербалізації перцептивних концептів *HARD / SOFT* у спектрі художнього дискурсу проводиться вперше, що обґрунтовує **актуальність** нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Концепти *HARD / SOFT* представленні у спектрі англомовного художнього дискурсу за допомогою значного потенціалу номінативних засобів, серед яких окреме місце відведене частиномовним дериватам (10 % слововживань від загальної кількості текстових фрагментів). Так, аналізовані концептуальні сутності можуть виражатися за допомогою:

I. ***Іменників***: 1) *He could feel the* ***softness*** *under his boots, the snow melting, the creek more muddy than frozen* (18); *Unlike me, Othello didn't want to shed blood. He was a* ***softie*** (15); 3) *She was a strapping woman with stern gray eyes and hair short as a soldier's under her gray Red Cross cap, but it was in the* ***softest*** *maternal* ***tones****, with a* ***gentleness*** *that came as yet another of the day's surprises…*(17). Лексема *softness* / "м'якість" є синтаксичним дериватом лексичної одиниці (далі: ЛО) ***soft*** та має спільну сему "піддатливий до тиску / у який легко проникнути". Субстантив *softie* позначає м'якість нефізичної, а духовної природи та містить сему "легко піддатливий до емоцій, переконання". Іменник *gentleness* / "ніжність" лексично поєднується із ЛО ***soft*** через спільну сему "який виражає любов, ласку".

II. ***Дієслів***: 1) *He tried to* ***soften*** *the church's position on science by proclaiming that science did not undermine the existence of God…* (6). Дієслівний дериват *soften* тут вживається у переносному значенні та поєднується з ЛО ***soft*** через сему "нестрогий, несуворий".

III. ***Прислівників***: 1) *Among them, other pale figures moved* ***softly*** *as ghosts* (9); 2) *He touched down* ***soft****, keeping his rotor turning to prevent the full weight of the aircraft from resting on the reinforced-concrete roof* (10). Як бачимо, прислівник зі значенням "легко/ніжно" може в англійській мові мати дві граматичні форми: 1) співпадати із формою прикметника, або 2) утворюватися за допомогою суфікса –ly. Обидві лексеми реалізують сему "легко, несильно", еквівалентну семі прикметника "незначний за силою / ніжний".

IV. ***Дієприкметника*** (активного та пасивного станів): 1) *«Listen," Sophie said, her voice* ***softening*** (7); 2) *Then he massaged Abramelin oil into his* ***softened*** *and receptive flesh* (8);

V. ***Герундія***: *…* ***softening*** *the Church's laws was not only faithless and cowardly, but political suicide* (7).

Як видно із наведених контекстів, концепт *SOFT* може об'єктивуватися за допомогою різних частин мови, які мають спільні семантичні ознаки із ядерним прикметником ***soft*** або є його синтаксичними / лексичними дериватами. Спільними для ключової лексеми ***soft*** та частиномовних дериватів виступають семи "піддатливий до фізичного тиску", "піддатливий до емоцій, зовнішнього впливу", "нестрогий, несуворий", "який виражає любов, ласку", а також "незначний за силою, ніжний".

Наступним засобом вербалізації аналізованих концептів виступають семантичні дублети ключових лексем ***hard / soft***, тобто члени синонімічних рядів. Так, концепт *HARD* репрезентується за допомогою таких оцінних номінантів, як: *solid, firm, stiff, rigid, unyielding, inflexible, impenetrable, compact, dense, obdurate, callous*, а також денотативних прикметників (термін І. Г. Рузіна) *stony*, *flinty* та *rocklike*. Наприклад: *A red carpet stretched across the cement floor, welcoming visitors to a huge door that appeared to be forged of* ***solid metal*** (7); *His* ***accent*** *was* ***rigid*** *and precise, like his stern features* (8); "*... require considerable power, and are easily damaged on* ***stony ground***" (5); *"Signore," Olivetti said, his* ***tone*** *apologetic but still* ***unyielding*** (8). Концепт *SOFT* розкривається за допомогою наступних синонімічних варіантів*: tender, mellow, squashy, smooth, squishy, pliable, pliant, flexible, supple,* серед яких є денотативні прикметники: *silky, velvety, satiny, downy, spongy, mushy, pulpy, doughy, feathery ma fleecy*.

Для більшості зазначених лексем ад'єктиви ***hard*** / ***soft*** виступають гіперонімами, репрезентуючи загальний конгломерат оцінних смислів, у той час як синоніми конкретизують або деталізують окремі їхні значення. Варто зауважити, що така широка палітра синонімічних засобів репрезентації досліджуваних концептів свідчить про високий ступінь їхньої затребуваності у мовній картині світу, а також спричинена функціональною потребою розрізняти різні випадки твердості / м'якості.

Серед усіх можливих причин існування значної кількості денотативних прикметників для концептів *HARD / SOFT* вірогідним є той факт, що людина щоразу намагається якомога більш експліцитно передати свої відчуття від взаємодії з твердим / м'яким об'єктом або вказати на ступінь прояву ознаки, тим самим беручи за основу різні еталони цих ознак.

Під час дослідження було також встановлено концептуальні зв'язки "SOFT = COMFORT" та "HARD = DISCOMFORT", у зв'язку із чим концепт *SOFT* часто маркується позитивною оцінкою, а концепт *HARD* – негативною. Підтвердження цьому знаходимо у наступних контекстах: 1) *So as soon as we could, we settled in for the night. Except for the exquisitely well-placed rocks, the* ***ground*** *was almost* ***soft*** *enough to be comfortable* (12); 2) *I should distribute blankets and record pulses and press gums and speak* ***soft words*** *of comfort* (12); 3) *"Damn these* ***hard seats****. Makes it hard to spend much time in these places." Scott shifted his weight, tried to get comfortable* (19); 4) *We're in the same boat, my little cully – we're motherless children in a* ***hard****, cruel* ***world****. Be still and I'll give you comfort* (12).

Як бачимо, наведені ситуації описують як фізіологічний комфорт / дискомфорт, так і психологічний. У зв'язку із позитивною конотацією лексеми ***soft***, об'єкти, які кваліфікуються як "м'які", виражають позитивний прагматичний ефект: *He tipped her face back up, and said more of those* ***soft words*** *that made her smile* (20). Для концепту *HARD* властива протилежна ситуація: 1) *Hamilton seemed unsure, seemed to wilt under Greene's* ***hard scowl*** (18); 2) *There was* ***hard sarcasm*** *in Lee's voice, and Franklin felt frustration, didn't know what else to say* (18). Від сердитого погляду або різкого сарказму однієї людини, її співрозмовник занепадає духом та відчуває розчарування. Отже, мова йде про негативно маркований прагматичний ефект.

Художня література, звісно, багата на яскраві образи та неординарні ідеї. Авторська уява є безмежною і здатна творити цікаві сюжети та постаті. У спектрі художнього дискурсу вербалізація концептів *HARD / SOFT* реалізується за допомогою багатого арсеналу різноманітних тропів: метафор, епітетів, порівнянь, антитези та інших стилістичних прийомів, які у своїй сукупності представляють цілісне метафорично-образне уявлення про аналізовані концептуальні сутності.

Як було зазначено у попередньому дослідженні [3], в основі метафоричних виразів із ЛО ***hard / soft*** лежать уявлення про твердий / м'який предмет, а також ті відчуття, які виникають при контакті із ним.

На базі імідж-схеми "твердий – багато / м'який – мало" прикметники реалізують значення інтенсивності, що може супроводжуватися різкістю та грубістю (про явища природи та інші

види сприйняття): *Before Jonas could reply, there was a* ***hard hammering*** *on the bedroom door* (8). Світло та колір, відповідно, також можуть асоціюватися із твердістю / різкістю або, навпаки, м'якістю: *Illuminated in the* ***soft lights*** *of the deserted entresol, the two pyramids pointed at one another...* (7).

Коли мова йде про характеристику контурів предметів або фігур, а також рис обличчя, концепти *HARD / SOFT* вказують на чіткість / розмитість ліній. Різкі риси обличчя зазвичай оцінюються як непривабливі: *The curtains were drawn, and her sallow,* ***hard features*** *were worsened by the chrome light of daytime television* (12).

Часто тактильні прикметники використовуються для кваліфікації характеру людини, її вдачі, поведінки. При цьому ад'єктив ***hard*** позначає суворість, непіддатливість емоціям та почуттям, непохитність, а його антонім ***soft***, навпаки, виражає чутливість, вразливість, піддатливість до психологічного впливу ззовні. Об'єктами оцінювання можуть бути як сама людина (її професія, релігійні переконання, власні назви та назви окремих груп людей), так і елементи її суспільного життя. Наприклад: 1) *She was a* ***hard woman****, he reckoned, but still as lovely as the spring…* (11); 2) *Did all* ***criminals turn soft*** *if they survived to old age?* (4)

Образ "непохитності" маніфестується і при характеристиці емоцій та психічних станів людини. Так, ЛО ***hard*** описує надзвичайно сильні емоції, що викликають психологічний дискомфорт у людини: *He finished reading, his appetite crushed by a* ***hard twist of anger*** (18). "М'яка" емоція, навпаки, легко огортає людину та викликає приємні відчуття: *A* ***soft feeling*** *bloomed inside her at the thought* (12).

Крім того, значення "непохитність, строгість, безкомпромісність" описує дії, заходи, принципи та положення, які можуть оцінюватися як позитивно, так і негативно, залежно від типу об'єкта та його функціонального призначення. Так, *a hard rule* / дослівно "тверде правило" міцно закріпилося у певному середовищі і його не слід порушувати, тоді як *hard measures* / "суворі, обтяжливі заходи" є цілком негативним фактором для людини. ЛО ***soft***, у свою чергу, виражає значення "який іде на компроміс, поблажливий, недостатньо строгий": *a soft approach, to be soft on crime,* та ін.

Значення "точність" характерне для опису інформації, кількісних і якісних даних, навчальних дисциплін та передається ЛО ***hard***: *Hubble only confirmed it by gathering the* ***hard evidence*** *that proved the Big Bang was scientifically probable* (6). У цьому реченні актуалізується також конотативна сема "надійний", яка виникає у свідомості представників англо-американської спільноти на основі уявлень про твердий предмет як такий, що тривалий час зберігає свою форму.

В англомовній картині світу твердість асоціюється із важкістю / складністю, а м'якість – із легкістю. Відповідно, ЛО ***hard / soft*** описують види розумової та фізичної діяльності, продукти розумової діяльності та вербальні дії, причому ***hard*** вказує на затрату значних зусиль, а ***soft*** – на їхню відсутність: 1) *The tasks became progressively* ***harder****…* (7); 2)*'That will be no* ***soft journey****,' said Ratagan* (5).

Крім концептуальних метафор, у вибірці представлена низка авторських метафор, які є стилістичним тропом – продуктивною спробою репрезентації нових граней ментальних образів *HARD / SOFT*. Майстри слова творять наступні живі образи: *soft feet of this morning*; *a soft glow of happiness*; *a soft voice of autumn*; *a soft curve of Adam's voice*; *a hard dose of reality*; *the vague thrill of excitement had hardened into a lump of something like fear*; *hard, unexpected wave of envy*; *a hard cold dawn*; *the hard instruments of death*; *the strong will, the hard steel that had been so persuasive in bringing him south*.

Доповнюються образи концептів *HARD / SOFT* і за допомогою яскравих епітетів та порівнянь, які уточнюють значення ЛО ***hard / soft***: *mercilessly hard ground*; *hard stone steps*; *the sky was such a hard, brittle blue she expected it to crack at any moment*; *the soft, quiet blue trimmed with cream and pale gold*; *blue eyes were as hard as rocks*; *the ground was nearly as hard as concrete*;

the stars shone as bright and cold and hard as diamonds; *Alex's voice had been soft as rain*; *eyes as soft as gray flannel*.

Отож, метафорично-образний профіль концептів *HARD / SOFT* у рамках художнього дискурсу вибудовується на основі ключових констеляцій, котрі є стійкими асоціативними комплексами закріпленими у когнітивному досвіді носіїв мови:

HARD/SOFT

1. дискомфортний, неприємний 1. комфортний, приємний
2. сильний, інтенсивний 2. слабкий
3. різкий, грубий 3. ніжний
4. чіткий 4. нечіткий
5. непривабливий 5. привабливий
6. непохитний 6. компромісний, поступливий
7. точний 7. неточний, недостовірний
8. надійний 8. ненадійний
9. важкий, складний 9. легкий
10. суворий, черствий 10. чутливий, вразливий

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як засвідчують результати дослідження, аналіз вербалізації концептів *HARD / SOFT* у рамках художнього дискурсу дав змогу представити цілісну картину вербалізованих та імплікованих (прагматичних) смислів – усталених асоціативних комплексів, які у закодованому вигляді вміщують концепти *HARD / SOFT* в англомовній картині світу. Було з'ясовано, що використання цих базових ментальних структур має у художньому дискурсі свою специфіку. Використовуючи концепти *HARD / SOFT*, автор художнього мовлення здійснює референцію до сенсорних відчуттів реципієнтів, їхнього первинного досвіду контактування із довколишнім світом. Таким чином, відбувається пряме активування первинних сенсорних вражень та образів, наявних у свідомості читачів. Прагматичний ефект особливо посилюється із використанням перцептивних ключових лексем ***hard / soft*** у переносних значеннях, коли абстрактні категорії закодовуються автором у "ментальні картинки" або образи. У статті було також розкрито фундаментальні концептуальні зв'язки: "SOFT = COMFORT" та "HARD = DISCOMFORT", відповідно до яких базові концепти *HARD / SOFT* входять до категорій вищого рівня абстракції *КОМФОРТ / ДИСКОМФОРТ*. Перспективним напрямом для подальшого дослідження стане зіставний аналіз вербалізації досліджуваних концептів у різних видах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астапкина Е. С. Закономерности семантической деривации прилагательных осязательного восприятия (на материале русского, белорусского, английского и немецкого языков) : автореф. дисс. … канд. филол. наук. / Е. С. Астапкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : referat.vak.org.by.
2. Лаенко Л. В. Перцептивный признак как обьект номинации : дисс. … д-ра. филол. наук. : 10.02.19 / Лаєнко Людмила Владимировна. – Воронеж, 2005. – 465 с.
3. Нузбан О. В. Метафоризація перцептивних концептів *HARD / SOFT* в англомовній картині світу / О. В. Нузбан // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 204–208.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. Atkinson K. Started Early, Took My Dog [Electronic resource] / K. Atkinson – Access mode : http://alfalib.com/book/142723.html
5. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Access mode : http://corpus.byu.edu/bnc/
6. Brown D. Angels and Demons [Electronic resource] / D. Brown – Access mode : http://alfalib.com/book/3375.html
7. Brown D. Da Vinci Code [Electronic resource] / D. Brown – Access mode : http://alfalib.com/book/1980.html
8. Brown D. The Lost Symbol [Electronic resource] / D. Brown – Access mode : http://alfalib.com/book/103085.html
9. Bujold L. Diplomatic Immunity [Electronic resource] / L. Bujold – Access mode : http://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/71180/Bujold_13_Diplomatic_Immunity.html

10. Clancy T. Executive Orders [Electronic resource] / T. Clancy – Access mode : http://www.general-ebooks.com/read/1123374

11. Cornwell B. Harlequin [Electronic resource] / B. Cornwell – Access mode : http://alfalib.com/book/18804.html

12. Corpus of Contemporary American English [Електронний ресурс]. – Access mode : http://corpus.byu.edu/coca

13. King S. The Dark Tower V Wolves of the Cala [Electronic resource] / S. King – Access mode : http://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/76721/King_5_Wolves_of_the_Calla.html

14. King S. The Dark Tower IV: Wizard and Glass [Electronic resource] / S. King – Access mode : http://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/76720/King_4_Wizard_and_Glass.html,

15. McEwan I. Sweet Tooth [Electronic resource] / I. McEwan – Access mode : http://www.general-ebooks.com/read/5209686

16. Roberts N. Carnal Innocence [Electronic resource] / I. McEwan – Access mode : http://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/102941/Roberts_-_Carnal_Innocence.html

17. Roth Ph. The Plot Against America [Electronic resource] / Ph. Roth – Access mode : http://alfalib.com/book/176930.html

18. Shaara J. The Glorious Cause [Electronic resource] / J. Shaara – Access mode : http://alfalib.com/book/110781.html

19. Shaara J. Gone for Soldiers [Electronic resource] / J. Shaara – Access mode : http://alfalib.com/book/110778.html

20. Tan A. The Valley of Amazement [Electronic resource] / A. Tan – Access mode : http://www.general-ebooks.com/read/9754594

УДК 811.111'367:81'22 : 82-1(73)

СИНТАКСИЧНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ У КОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Олімська А. К.
Херсонський державний університет

У статті систематизовано наукові погляди на вивчення синтаксичного простору художніх текстів й обґрунтовано необхідність дослідження синтаксичного простору американських віршованих текстів у ракурсі лінгвокогнітивного підходу. Доведено, що такий підхід уможливлює виявлення засобів синтаксичної організації поетичних текстів, які визначають жанрову своєрідність американської поезії та відображають глибинні зрушення в сучасному американському художньому світобаченні.
Ключові слова: *синтаксична конструкція, синтаксичний простір, синтаксична організація.*

Олимская А. К. Синтаксическое пространство американских поэтических текстов в когнитивном освещении. *В статье систематизированы научные взгляды на синтаксическое пространство художественных текстов и обосновывается необходимость исследования синтаксического пространства американских стихотворных текстов в ракурсе лингвокогнитивного подхода. Доказано, что такой подход позволяет выявить средства синтаксической организации поэтических текстов, которые определяют жанровое своеобразие американской поэзии и отображают глубинные сдвиги в современном американском художественном мировидении.*
Ключевые слова: *синтаксическая конструкция, синтаксическое пространство, синтаксическая организация.*

Olymskaya A. K. Syntactic Space of American Poetic Texts in a Cognitive Perspective. *This article presents an analytical overview of scientific views on syntactic arrangement of poetic texts. It is claimed that studying the syntactic space of poetical texts in a cognitive perspective will ensure the explication of the ways and means of its formation and explanation of the factors that determine the genre peculiarities of American poetry.*
Key words: *syntactic construction, syntactic space, syntactic arrangement.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вагому роль в оновленні сучасного американського поетичного мовлення відіграв синтаксис, завдяки здатності синтаксичних одиниць об'єктивувати зв'язки й відношення між фрагментами навколишнього світу. На місце шаблонного, "монотонного" синтаксису, нездатного передати специфіку нового художнього світосприйняття, приходить пластичний і рухливий, який відкликається на будь-які імпульси творчої уяви митців [20, 14]. Це стало поштовхом у сучасних поетичних студіях до вивчення синтаксису віршованого мовлення.

Дослідження синтаксичної будови американських віршованих текстів у когнітивно-синтаксичному аспекті є **актуальним**, оскільки уможливлює з'ясування механізмів формування елементів поетичного синтаксису як засобів естетичної об'єктивації пізнавальної діяльності людини одиницями мови й мовлення. Звернення до когнітивного аспекту є важливим у плані подальшого вивчення синтаксису віршованого тексту за допомогою поєднання поняттєво-термінологічного апарату когнітивно-дискурсивної парадигми та більш традиційних лінгвістичних напрямів, лінгвістики та стилістики тексту зокрема.

© Олімська А. К. Синтаксичний простір американських поетичних текстів у когнітивному висвітленні

Об'єктом нашого дослідження виступає синтаксичний простір американських поетичних текстів. **Предметом** є засоби оформлення синтаксичного простору американських поетичних текстів. **Мета** дослідження – визначити когнітивні чинники організації синтаксичного простору текстів англомовного поетичного дискурсу.

Сформульована мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) узагальнити наукові погляди на зміст поняття "синтаксичний простір" у віршованому мовленні; 2) обґрунтувати необхідність вивчення синтаксичного простору сучасних американських віршів у когнітивному аспекті; 3) визначити складники синтаксичного простору текстів американської поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд наукових розвідок з проблеми вивчення синтаксичного простору поетичних текстів дозволив виокремити різні підходи до її розв'язання.

1. **Формальна поетика**. У контексті формальної поетики синтаксичний простір постає як закономірне чергування віршованих рядків, які характеризуються єдністю та щільністю зв'язків (Жирмунський В. М., Тинянов Ю. М., Томашевський Б. В., Шкловський В. Б., Якобсон Р. Й. [16; 38; 37; 41; 42]). Основною синтаксичною одиницею поетичного тексту з позицій формальної поетики визнається художній прийом, який може реалізуватись як в окремих реченнях, так і охоплювати поетичний текст у цілому. Окреслення кола художніх прийомів як знаряддя художнього вираження й досягнення певних поетичних ефектів уможливлює визначення інструменталістської спрямованості дослідження синтаксису у формальній школі.

2. Структурно-семіотична поетика. У структурно-семіотичній поетиці художній текст визначається як складна художньо-естетична система, аранжування синтаксичного простору якого взаємодіє з семантикою твору (Гаспаров Б. М., Лотман Ю. М., Ц. Тодоров, Якобсон Р. Й. [11; 21; 36; 42]). Основними одиницями синтаксичного рівня поетичного тексту визнаються слово, словосполучення та речення. Останні є не лише засобом упорядкування вірша, але й носіями значення, частковими знаками, які повністю розкривають свою смислову спроможність у контексті художнього твору [27, 282– 283, 334].

3. Лінгвопоетика. У річищі лінгвопоетики розрив синтаксичних зв'язків наприкінці рядків виступає чинником ритміко-синтаксичного та семантичного зсувів (Арнольд І. В., Гаспаров М. Л., Кухаренко В. А., Москвін В. П., Неборсіна Н. П., Тимофєєв Л. І., Степанов О. Г., Степанюк Ю. В., Тарлінська М. Г., Туранська Т. І. [3; 12; 20; 26; 28; 35]). Вивчення синтаксису з позицій цього напряму передусім спрямовано на аналіз речення як елементарної одиниці тексту, яка може складатись з "актантів" (активних або пасивних) та предикатів (атрибутивних, які виражені прикметниками, іменниками або дієслівними предикатами) [36, 84–88]. Суттєвим внеском у дослідження синтаксичного рівня стало розмежування загальномовних та власне віршових законів, запропоноване представниками московсько-тартуської семіотичної школи. Тоді як перша група закономірностей асоціюється з правилами упорядкування одиниць на усіх мовних рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному й синтаксичному), до другої належать специфічні обмеження, які виникають унаслідок існування певної віршової структури (рими, метра, ритму, ідеї та композиції твору) [21, 45–46]. Останні зумовлюють переструктурацію мовних ярусів відповідно до правил віршованого мовлення і на синтаксичному рівні найбільш яскраво простежуються у незвичних синтаксичних членуваннях (наприклад, анжамбеман, порушення порядку слів, відступ, пробіл). Головним фактором, що спричиняє появу додаткових виражальних і смислових нюансів, уважається здатність синтаксичних конструкцій "співставлятися й протиставлятися" у структурі поетичного тексту [21, 47, 49], що здійснюється шляхом вживання різноманітних повторів, паралелізму, антитези, зміни порядку слів тощо [34, 26].

4. Лінгвосинергетика. У руслі лінгвосинергетики увагу дослідників сфокусовано на внутрішньо- та зовнішньосистемних властивостях художніх текстів, на позиційному аналізі елементів структури поетичного та прозового текстів, зокрема на виявленні гармонійних центрів як сильних позицій вірша (Арнольд І. В., Болдирєва Е. Т., Буданов В. Г., Черемісіна Н. В. [3;

6; 39]), а також на внутрішньосистемних відношеннях між одиницями, які координуються й самоорганізуються між собою (Корбут О. Ю., Піхтовнікова Л. С., Черемісіна Н. В. [18; 29; 39]), на виявленні точок відхилення у структурі тексту (біфуркацій, репелерів, флуктуацій), притягування (атракторах) та самоподібних новоутворень, фракталів (Бєлоусов К. І., Буданов В. Г., Герман І. А., Моісеєва І. Ю., Москальчук Г. Г. та ін. [4; 9; 13; 24; 25]). Результати досліджень дали поштовх до розроблення лінгвістичних студій, присвячених аналізу ритміко-синтаксичної організації поетичного мовлення у річищі нової синергетичної парадигми лінгвістики (Бєлєхова Л. І., Москальчук Г. Г., Піщальнікова В. А., Стрільчук А. В., Шевельова-Гаркуша Н. В. [5; 25; 34; 40]).

5. Когнітивна поетика. Дослідження синтаксичних засобів поетичного тексту в царині когнітивної поетики ґрунтується на положеннях стрижневих галузей когнітивної лінгвістики: когнітивної семантики та когнітивної граматики. Спільним для різних відгалужень когнітивної граматики є заперечення ідеї автономності синтаксичних елементів від їх семантичного наповнення. У ролі основної синтаксичної одиниці виступає *синтаксична конструкція*: словосполучення або речення як двостороннє утворення, що інкорпорує значення й формальні засоби його вираження [44, 497–498; 45, 83–84, 47, 409]. Призначенням синтаксичної конструкції визнається структурація й символізація семантичного змісту [45, 11–12].

У руслі *когнітивно-дискурсивної* парадигми вивчення англомовного поетичного тексту здійснюється з урахуванням різних його аспектів. Так сплеск наукового інтересу до теорії концептуальної метафори і концептуальної інтеграції стимулював вивчення образності поетичних текстів у когнітивному аспекті. Розв'язання таких завдань уможливило виокремлення деяких когнітивних напрямів: лінгвокогнітивного та когнітивно-семіотичного.

У лінгвокогнітивному аспекті визначено образний простір американської поезії (Бєлєхова Л. І. [5]), виявлена типологія поетичних образів в англомовних поетичних дискурсах (Бєлєхова Л. І., Маріна О. С., Маляренко І. О. [5; 22; 23]), реконструйовано імплікативний та паремійний простори американської поезії XX століття (Проценко О. О., Гулідова І. С. [15; 31]). У свою чергу, когнітивно-семіотичний аспект уможливив визначення словесно-поетичного образу-символу та виокремлення його типів (Горчак Т. Ю. [14]).

Виклад основного матеріалу. Якщо образний простір висвітлено в усіх аспектах, синтаксичний простір американських поетичних текстів не набув системного вивчення. У сучасній когнітивній лінгвістиці є окремі розвідки з вивчення ритміко-синтаксичної організації англомовних віршованих текстів у *лінгвосинергетичному аспекті* (А. В. Стрільчук, Н. В. Шевельова-Гаркуша [34; 40]), досліджено способи і засоби синтаксичної організації американських та афро-американських поетичних текстів у *лінгвокультурному* та *лінгвокогнітивному аспектах* (Стрільчук А. В., Воробей Н. В. [34; 10]), з'ясовано особливості функціонування окремих синтаксичних конструкцій (імперативних, питальних) в американській поезії у *когнітивно-прагматичному аспекті* (Заболотська О. В., Алфьорова Н. С. [2; 17]).

Так Стрільчук А. В. визначає *синтаксичний простір* поетичного тексту як одиницю макросинтаксису, синергетично-семіотичну систему, якій притаманна самоорганізація, тобто узгоджена взаємодія синтаксичних конструкцій, яка здійснюється без впливу зовнішнього фактора і зумовлена властивостями, закладеними у синтаксичному просторі поетичного тексту як такому [34, 84]. Передумовами самоорганізації визначено складність, цілісність, нелінійність та дисипативність синтаксичного простору поетичного тексту [там само]. Натомість одиницею мікросинтаксису виступає *синтаксична конструкція* – двостороннє когнітивно-семіотичне утворення, яке інкорпорує позначувальне (синтаксичну форму) й позначуване (значення). У своєму дослідженні Стрільчук А. В. доходить висновку, що у ролі синтаксичної конструкції можуть виступати словосполучення або прості речення, мінімальні за своїм складом, та комбіновані конструкції на зразок складних речень з різними видами синтаксичного зв'язку, дієприкметниковими зворотами тощо. Формування синтаксичних конструкцій поетичного тексту здійснюється в три етапи: *перцепція* і *концептуалізація*, у ході яких формується *позначуване*, і

семіотизація, під час якої значення семіотично репрезентується у формі синтаксичної конструкції поетичного тексту [34, 84].

Попри те, що підвалини синтезованого вивчення поетичного тексту були закладені ще традиційними лінгвістичними школами, які вивчали його крізь призму граматичних структур і категорій, лінгвістична наука й дотепер не має досвіду інтегративного опису синтаксичного простору у контексті його формування у різножанрових віршованих текстах сучасної американської поезії.

Види і типи синтаксичних зв'язків у віршованому тексті. У контексті нашої наукової розвідки ***синтаксичний простір*** поетичного тексту постає як когнітивно-семантичний конструкт, що інкорпорує види і типи синтаксичних зв'язків у віршованому тексті. В основу роботи покладено припущення про те, що вивчення видів і типів, способів та засобів аранжування синтаксичного простору американських поетичних текстів уможливить пояснення жанрової своєрідності у лінгвістичному ключі. Когнітивно-синтаксичний аналіз дозволить виявити різні види і типи синтаксичних зв'язків. Під ***видом*** синтаксичного зв'язку розуміємо формальне вираження зв'язку між синтаксичними конструкціями (номінативними, дієслівними, герундіальними тощо), яке позначено у поетичному тексті різними сполучниками. ***Тип*** синтаксичного зв'язку тлумачимо як когезійну модель, що лежить в основі синтаксичних конструкцій у текстах різних жанрів американської поезії.

У низці сучасних лінгвістичних праць існує термінологічна плутанина понять "речення", "висловлення" і "синтаксична конструкція". Речення є синтаксичною одиницею, що виражає певну думку, має інтонаційну та смислову завершеність і служить для спілкування. Речення як багатоаспектна одиниця, виділення якої базується на таких ознаках, які репрезентують його структурно-семантичну єдність, як-от: самостійність функціонування, предикативність, інтонаційна оформленість та смислова завершеність, граматична організованість. Утворюючи речення, слова й словосполучення об'єднуються синтаксичними відношеннями й виражають думку, тобто якесь повідомлення про предмети і явища дійсності. У реченні виражається ставлення мовця до фактів дійсності з погляду ствердження, заперечення, непевності, вірогідності, невірогідності. За будовою речення бувають прості й складні, за емоційним забарвленням – окличні й неокличні, за метою висловлювання – розповідні, питальні й спонукальні, за наявністю головних членів прості речення поділяють на односкладні й двоскладні, за наявністю другорядних членів – поширені й непоширені, за наявністю ускладнюючих компонентів – ускладнені й неускладнені, за наявністю чи відсутністю необхідних членів речення – повні й неповні. Речення є одиницею мови [8, 395].

На відміну від речення висловлення є одиницею мовлення; конкретною реалізацією в ситуації мовлення речення [32, 62]. Висловлення виступає формою виразу думок і формою виразу знання, воно має певний зміст і, відповідно, може бути істинним або хибним. Це форма мислення, за допомогою якої дещо стверджується чи заперечується про клас емпіричних або абстрактних об'єктів, виявляється відношення між об'єктами думок, фіксується наявність чи відсутність властивостей у класу предметів або елементів певного класу. Формою мовної реалізації висловлювання слугує речення, але не кожне речення виражає висловлювання (наприклад, оголошення, обіцянки, вибачення, клятви, поради тощо) [33, 40].

Межі речення і висловлення можуть не збігатися. Одна граматична структура може членуватися на окремі повідомлення. Таке явище називається парцеляцією. Висловлення може й не мати форми речення, що має місце в діалогічних репліках, коли вони складаються лише з вигуків і виступають ситуативно мотивованими і закріпленими [8, 90].

У традиційному мовознавстві синтаксична конструкція – це будь-яке синтаксичне утворення (імперативне, номінативне, дієслівне тощо). У термінах ж конструкційної граматики під синтаксичною конструкцією розуміють єдність форми та значення, функції [43]. Відтак ***синтаксичний простір*** **виступає системою взаємодії різних синтаксичних конструкцій,**

об'єднаних різними способами і засобами вираження синтаксичних зв'язків і характеру відношення між ними.

Вивчення тих чи інших граматичних явищ у когнітивному аранжуванні є неможливим без семантики, а розгляд семантики – без звернення до світу та знань людини, а також до таких феноменів, як мислення, сприйняття, увага, пам'ять, адже "те, що можна сказати, обмежує і організує те, що можна мислити" [7, 111].

Розглянемо особливості синтаксичного оформлення лише декількох фрагментів віршів, що належать до американської поезії блюзу та джазу.

В американській поезії блюзу синтаксичні конструкції, що місять протиставний вид зв'язку, імплікують концепти ТЕРПИМІСТЬ, ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ, НАТХНЕННЯ, ПРОТИСТОЯННЯ тощо. Проаналізуємо засоби аранжування синтаксичної конструкції, що містить концепт ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ, у фрагменті вірша Л. Хьюза "Mother to Son" (Hughes SP, 187):

Well, son, I'll tell you:
Life for me ain't been no crystal stair.
It's had tacks in it,
And splinters,
And boards torn up,
And places with no carpet on the floor –
Bare.
But *all the time*
I'se been a-climbin' on,
And reachin' landin's,
And turnin' corners,
And sometimes goin' in the dark
Where there ain't been no light.

У наведеному вірші синтаксичний простір "*It's had tacks in it,/ And splinters,/ And boards torn up,/ And places with no carpet on the floor –/ Bare./* ***But*** *all the time / I'se been a-climbin' on,/ And reachin' landin's,/ And turnin' corners,/ And sometimes goin' in the dark / Where there ain't been no light.*" побудовано на основі простого і складнопідрядного речень із протиставним видом зв'язку (but). Сполучник *but*, який в англійській граматиці є протиставним зі значенням "але", "проте", набуває у поетичному фрагменті семантику "все ж таки", "тим паче". Складнопідрядне речення розірвано на дві частини шляхом лінгвостилістичного засобу парцеляції. Така операція здійснена для посилення впливу змісту тексту на свідомість читача, а саме: акцентування поета на тяжкій долі афро-американського етносу. У прикладі, що розглядається, наявна конвергенція різних стилістичних прийомів і засобів. Так, алітерація (*tack**s**, splinter**s**, board**s**, place**s**, **B**are, **B**ut*) та анафора (***And*** *splinters,/* ***And*** *boards torn up,/* ***And*** *places with no carpet on the floor*) сприяють утворенню когезійної моделі *ґлісандо* (від іт. glissando, фр. glisser – ковзати, сковзати, линути, плисти [СИМТ, 66]), яка передбачає плавний перехід від одного звуку до іншого, що надає твору колористичний ефект [МСГ, 244]. Термін "ґлісáндо" був уведений в обіг сучасної лінгвопоетики Воробей Н. В., грунтуючись на результатах комплексного аналізу ритміко-синтаксичної організації афро-американських віршованих текстів [10, 126]. Стосовно наведеного поетичного фрагменту тип синтаксичного зв'язку "ґлісáндо" характеризується зв'язністю синтаксичних конструкцій, що виражено копулятивним і протиставним видами зв'язку у єдності із сполучниковим анафоричним повтором, націлених на створення ефекту поступової напруженості (стилістичний прийом градації), та відокремлення додатку (*Bare*) у протиставленні сполучникові But, що досягнуто шляхом парцеляції цих номінативних одиниць. В англійській фонетиці приголосний b є вибуховим, дзвінким. Послідовний подвійний повтор приголосного b створює *ефект очуднення* шляхом висунення двох номінативних одиниць у висловленні, що розірвано.

Розрив висловлення шляхом парцеляції і анжамбеману створює паузу під час читання (пізнання змісту повідомлення читачем) і викликає у його свідомості розуміння того, що темношкірий етнос змальовано як знедолений. Це виражено ключовою одиницею *Bare* – голий, пустий, однак повний сили для подальшої боротьби (*But*). Отже, у наведеному вище прикладі протиставний сполучник *But* вжито на початку поетичного рядка і речення, на наш погляд, для акцентування головного смислу фрагменту вірша: *темношкіра людина живе у злиднях, але це лише спонукає її на подальшу боротьбу за своє місце в американському суспільстві*. Номінативні одиниці *Bare*, *But* як найсильніші за впливом на читача у тексті та фонетичними характеристиками, виступають ключовими одиницями у фрагменті вірша виділені графічно, фонетично і синтаксично. Спосіб синтаксичного аранжування фрагменту тексту визначаємо все ж таки як лінійний, оскільки для проаналізованого прикладу характерні плавність та наявність синдетичних зв'язків.

Тексти ж американської поезії джазу є великі за обсягом і характеризуються відсутністю пунктуації, що викликає труднощі у виокремленні синтаксичних одиниць, тому у статті наведемо лише фрагмент американської поезії джазу W. Watling "A Plea for Workmen's Compensation", що викликав науковий інтерес (JPA, 230):

may be
charlie mingus has it
and children are born
with deep eyes
and grow up
and die
knowing nothing
feeling little
***but** pain*
and it continues
all go their ways
all ways the same
without change
birth
death
and in between
*little **but***
deep wondering eyes
and pain

У цьому поетичному фрагменті двічі вжито протиставний сполучник *but*, який виконує дві різні функції. У першій частині фрагменту поетичного тексту сполучник *but* відокремлюється від синтаксичної конструкції шляхом графічного стилістичного прийому екстраінтервалізації як домінантного поетичного прийому в поезії джазу (*extra spacing* – зайвий пропуск між словами у тексті), що імплікує довгу паузу, тишу, спокій у свідомості читача і слугує вирівнюванню дихання між фразами, та анжамбеману, котрий акцентує увагу читача на лексичній одиниці *pain* – біль. У наведеному фрагменті анафоричний повтор копулятивного сполучника and задає розмірний, плинний ритм тексту, який руйнується анжамбеманом та екстраінтервалізацією протиставного сполучника, що націлено на створення ефекту імпровізації ритмів у текстах поезії джазу загалом. Вживання сполучника but наприкінці фрагменту "*and in between / little **but** / deep wondering eyes / and pain*" має м'якший характер. На нашу думку, способом синтаксичного аранжування наведеного вище прикладу є саме просторово-лінійний, що увиразнилося у комбінації графічних та синтаксичних засобів висунення одиниць у тексті.

Наведена вище інтерпретація фрагментів з американської поезії блюзу та джазу, що містять протиставні сполучники, виявила їхні різні функції у синтаксичному оформленні віршів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті здійснення аналітичного огляду наукових розвідок, присвячених вивченню синтаксичного простору поетичних текстів, доходимо таких висновків: 1) сучасній лінгвістичній науковій парадигмі бракує інтегративного опису синтаксичного простору в аспекті його формування у різножанрових віршованих текстах сучасної американської поезії; 2) синтаксичний простір поетичних текстів постає когнітивно-семантичним конструктом, що інкорпорує принципи, способи та засоби аранжування різних видів синтаксичних конструкцій у віршованих текстах; 3) способами аранжування синтаксичного простору поетичного тексту виступають стилістичні прийоми парцеляції, анжабеману, анафоричного повтору та градації, а до засобів відносимо типи й види синтаксичних зв'язків, виражені протиставними, копулятивними, причинно-наслідковими сполучниками, а також асиндетично; 4) види і типи синтаксичних зв'язків у текстах американської поезії є критерієм для розмежування різних жанрів поетичного мовлення.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні особливостей аранжування синтаксичного простору поетичних текстів модернізму і постмодернізму шляхом виявлення спільних і відмінних видів і типів синтаксичних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики / В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1988. – 240 с.

2. Алфьорова Н. С. Функціонування питальних речень у сучасних американських поетичних текстах : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Н. С. Алфьорова . – Херсон, 2012 . – 21 с.

3. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта, Наука, 2002. – 384 с.

4. Белоусов К. И. Синергетика текста: от структуры к форме / К. И. Белоусов. – М. : КД "ЛИБРОКОМ", 2008. – 248 с.

5. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Бєлєхова Лариса Іванівна. – К., 2002. – 516 с.

6. Болдырева Э. Т. Языковое наполнение структуры русского и английского текстов в лингвосинергетическом аспекте [Текст] / Э. Т. Болдырева // Вестник Оренбургского государственного университета, 2007. – № 11. – С. 89–94.

7. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.

8. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / под. ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Научное изд-во "Большая Российская энциклопедия", 1998. – 685 с.

9. Буданов В. Г. Методология и принципы синергетики / В. Г. Будагов // Філософія освіти. – 2006. – № 1(3). – С. 143–173.

10. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Воробей Надія Володимирівна. – Херсон, 2011. – 260 с.

11. Гаспаров Б. М. Поэтический язык Пушкина как факт истории русского литературного языка / Б. М. Гаспаров. – СПб. : Гуманитарное агенство "Академический проект", 1999. – 401 с.

12. Гаспаров М. Л. Избранные труды / М. Л. Гаспаров. – М. : Языки славянской культуры, 2012. – Т. 4: Лингвистика стиха. Анализы и интерпретации. – 720 с.

13. Герман И. А. Лингвосинергетика : монографія / И. А. Герман. – Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.

14. Горчак Т. Ю. Словесний образ-символ в американській поезії XX століття: когнітивно-семіотичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Горчак Тетяна Юріївна. – К., 2008. – 213 с.

15. Гулідова І. С. Паремійний простір американської поезії XX століття: лінгвокогнітивний і прагмалінгвістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / І. С. Гулідова / КНЛУ. – К. , 2008. – 20 с.

16. Жирмунский В. М. Теория стиха / В. М. Жирмунский. – Л. : СПбГУ, 1975. – 664 с.

17. Заболотська О. В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. В. Заболотська. – Херсон, 2012. – 20 с.

18. Корбут А. Ю. Текстосимметрика : монография / А. Ю. Корбут. – Иркутск : Иркут. гос. пед. ун-т, 2004. – 200 с.

19. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.

20. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Л. : Просвещение, 1979. – 327 с.

21. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. Об искусстве. – СПб. : "Искусство – СПБ", 1998. – С. 14–285.

22. Маляренко І. О. Етнореалії в австралійських поетичних текстах: лінгвокультурний і лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”/ І. О. Маляренко. – Херсон, 2012. – 20 с.

23. Маріна О. С. Контрастивні тропи і фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Маріна Олена Сергіївна. – К., 2004. – 204 с.

24. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования : автореф. дисс. … д-ра. филол. наук: 10.02.19 – Теория языка / И. Ю. Моисеева. – Челябинск, 2007. – 38 с.

25. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – 2-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 296 с. – (Синергетика в гуманитарных науках).

26. Москвин В. П. Теоретические основы стиховедения : монография / В. П. Москвин. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2009. – 323 с.

27. Мукаржовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства / Я. Мукаржовский. – М. : Искусство, 1994. – 606 с.

28. Неборсина Н. П. Синтаксис стихотворной речи как предмет лингвопоэтического исследования (на материале английской и американской поэзии XVI-XX вв.) : дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Неборсина Наталья Павловна; Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1997. – 356 с.

29. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений / Л. С. Пихтовникова . – Харьков : Харьковский нац. ун-т им. В.Н. Каразина, 2012 . – 179 с.

30. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові : монографія / А. М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 293 с.

31. Проценко О. О. Імплікативний простір американської поезії XX століття: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. О. Проценко. – Х., 2010. – 20 с.

32. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

33. Рузавин Г. И. Логика и аргументация / Г. И. Рузавин. – М. : Изд. объед. “ЮНИТИ”, 1997. – 351 с.

34. Стрільчук А. В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та синергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Стрільчук Антоніна Вікторівна. – К., 2008. – 242 с.

35. Тимофеев Л. И. Очерки теории и истории русского стиха : монография / Л. И. Тимофеев. – М. : ГИХЛ, 1958. – 417 с.

36. Тодоров Ц. Поэтика [Електронний ресурс] / Ц. Тодоров // Структурализм: “за” и “против” (сб. статей). – М. : Изд. “Прогресс”, 1975. – Режим доступа : http://zar-literature.ucoz.ru/magistratura/todorov_c-poehtika.pdf.

37. Томашевский Б. В. Стилистика / Б. В. Томашевский. – 2-е изд., испр. и доп. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1983. – 288 с.

38. Тынянов Ю. Н. Литературная эволюция. Избранные труды / Ю. Н. Тынянов. – М. : Аграф, 2002. – 496 с.

39. Черемисина Н. В. О гармонии композиции художественного целого (Трагедия Пушкина “Моцарт и Сальери”) // Язык и композиция художественного текста. – М. , 1983. – С. 7–33.

40. Шевельова-Гаркуша Н. В. Ритміко-синтаксична організація віршованого мовлення : лінгвостилістичний та лінгвосинергетичний аспекти (на матеріалі американських поетичних текстів XX–XXI ст.) : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н. В. Шевельова-Гаркуша . – Херсон, 2013. – 20 с.

41. Шкловский В. Б. Избранное. В 2-х т. / В. Б. Шкловский. – М. : Художественная литература, 1983. – Т. 1. Повести о прозе. Размышления и разборы– 642 с.

42. Якобсон Р. Работы по поэтике : переводы / Р. Якобсон ; сост. и общ. ред. М. Л. Гаспарова. – М. : Прогресс, 1987. – 464 с. – (Языковеды мира).

43. Goldberg A. E. Constructions: a new theoretical approach to language [Електронний ресурс] / A. E. Goldberg // Trends in Cognitive Sciences. – May 2003. – Vol. 5. – № 3. – Режим доступу : http://www.princeton.edu/~paideia/Old%20 Documents/goldberg-tics.pdf.

44. Lakoff G. Johnson M. Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind & its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – New York : Basic Books, 1999. – 640 p.

45. Langacker R. The Foundations of Cognitive Grammar: Volume I: Theoretical Prerequisites / R. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – 540 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

46. Hughes – Selected Poems of Langston Hughes. – [1st Vintage classics ed.]. – New York : Vintage Books, a division of Random House, Inc., 1990. – 297 p.

47. JPA – The Jazz Poetry Anthology / [ed. by S. Feinstein, Y. Komunyakaa]. – Bloomington and Indianapolis : Indiana University Press, 1991. – 320 p.

УДК 81'44'37

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРЛІНГВАЛЬНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ

Онищук М. І.
Тернопільський національний економічний університет

У статті з лінгвокультурологічних позицій розглядається міжмовна лакунарність, яка трактується як мовне явище і описує незбіги (повні чи часткові) елементів знання про світ. Відповідно до моделі міжкультурної комунікації виокремлено критерії класифікації культурологічних лакун, проведено їхній зіставно-типологічний аналіз на матеріалі української та англійської мов, виділено способи елімінації культурологічних лакун на перекладному матеріалі творів художньої літератури.

Ключові слова: *інтерлінгвальна лакунарність, культурологічна лакуна, елімінація, міжкультурна комунікація, переклад.*

Онищук М. И. Лингвокультурологичекий аспект исследования интерлингвальной лакунарности. *В статье с лингвокультурологических позиций рассматривается межъязыковая лакунарность, которая понимается как языковое явление и описывает несовпадения (полные или частичные) элементов знания о мире. Согласно модели межкультурной коммуникации выделены критерии классификации культурологических лакун, проведен их сопоставительно-типологический анализ на материале украинского и английского языков, выявлены способы элиминации культурологических лакун на переводном материале произведений художественной литературы.*

Ключевые слова: *интерлингвальная лакунарность, культурологическая лакуна, элиминация, межкультурная коммуникация, перевод.*

Onyschuk M. I. Linguocultural approach to interlingual lacunarity research. *The article focuses on the linguocultural approach to interlingual lacunarity study, which is treated as a linguistic phenomenon and deals with dissimilarity (full or partial) of elements of knowledge about the world. According to the model of intercultural communication, the criteria for cultural gaps classification have been outlined, the comparative-typological analysis in the Ukrainian and English languages has been carried out, ways of cultural gaps elimination via translations of fiction have been analyzed.*

Key words: *interlingual lacunarity, cultural gap, elimination, intercultural communication, translation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У зв'язку з поширеністю мовознавчих розвідок з міжкультурної комунікації спостерігається значний інтерес до розробки аспектів взаємодії мов і культур різних народів, мовної картини світу, мовного знака, номінованого та неномінованого у мові. Національно-специфічні особливості контактуючих культур стають на заваді в процесі міжкультурного спілкування, адже специфіка останніх виявляється лише в ситуації контакту. Це змушує дослідників розглядати особливості сучасних умов розвитку мов, взаємного збагачення культур та їхньої подальшої взаємодії, що детермінує появу зіставних мовознавчих досліджень на матеріалі віддаленоспоріднених мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмислення проблем мовної реалізації національних картин світу є однією з ознак утвердження антропоцентричної парадигми в сучасних лінгвістичних розвідках. Вивчення мовної картини світу було започатковано

© Онищук М. І. Лінгвокультурологічний аспект дослідження інтерлінгвальної лакунарності

у працях В. Гумбольдта, який вважав, що мови відрізняються різними світоглядами. На матеріалі екзотичних мов наукові напрацювання у цьому напрямку було продовжено Є. Сепіром, Б. Уорфом, А. Вежбицькою. Картина світу представлена в широкому культурному контексті у працях Арутюнової Н. Д., А. Вежбицької, Гудкова Д. Б., Марковіної І. Ю., Сорокіна О. А. та інших. Сучасні дослідження у цій галузі зосереджені на зіставленні менталітету двох лінгвокультурних спільнот з метою виявлення подібностей та відмінностей між ними, серед яких саме лакуни слугують сигналами специфіки лінгвокультурної спільноти.

Виклад основного матеріалу. Проблема виникнення та існування лакун тісно пов'язана з питанням універсального й специфічного у мовах. У зарубіжній лінгвістиці це пояснюється тим, що деякі феномени мови і культури, які вважалися універсальними (лінгвістичні та культурологічні універсалії), можуть не бути представлені в окремих культурах, тобто для деяких культур такі феномени виявляються лакунізованими [7, 17]. Цей підхід уможливлює розгляд лакун як базових елементів лінгвокультурної спільноти (далі – ЛКС), що відображають етнічно, соціально, історично, науково детерміновані категорії її світогляду.

Результати експериментальних досліджень білінгвізму доводять доцільність розрізнення лінгвістичних та культурологічних лакун. Часто лише володіння мовою є недостатнім для того, щоб білінгв міг слугувати ефективним посередником у спілкуванні представників двох ЛКС, адже концептосфера культури виражається не лише лінгвістичними засобами [1, 73; 2, 49; 9, 98].

Актуальність пропонованої наукової розвідки зумовлена посиленим інтересом зіставних студій до розгляду безевівалентності як мовного феномена й лакунарності, зокрема, у лінгвокультурологічному ракурсі на матеріалі далекоспоріднених мов.

Метою статті є довести, що інтермовну лакунарість можна вивчати з лінгвокультурологічних позицій. Для досягнення мети у статті окреслено такі **завдання:** 1) обґрунтувати можливість застосування лінгвокультурологічного підходу для класифікації лакунарних одиниць; 2) відповідно до моделі міжкультурної комунікації розглянути культурологічні класифікації лакун; 3) здійснити зіставно-типологічну характеристику аналізованих культурологічних лакун на матеріалі української та англійської мов; 4) простежити способи елімінації культурологічних лакун на перекладному матеріалі художньої літератури.

Джерельною базою статті слугує вибірка субстантивних лакунарних одиниць з прозових творів (В. Підмогильний "Невеличка драма" / "A Little Touch of Drama" (пер. Дж. і М. Лукій) та E. Hemingway "The Sun Also Rises" / "Фієста" (пер. М. Пінчевський)).

Дослідження проблем лакунарності, які передбачають ширше тлумачення терміна "лакуна", відрізняють дві характерні особливості. По-перше, основним об'єктом дослідження в попередніх працях є словниковий склад зіставлюваних мов (за винятком граматичних та поведінкових лакун), при чому переважно лексика розглядається при описі як мовних, так і культурологічних явищ. Лакуни, які існують на інших рівнях мови, практично не аналізуються. По-друге, мовні й культурологічні розглядаються здебільшого ізольовано, незалежно одна від одної. Зв'язок між мовою і культурою лише констатується. Проте мовознавчі розвідки спрямовані на виявлення особливостей кореляції мовних й культурологічних лакун в різноструктурних мовах.

Різноманітність синхронічних міжмовних груп лакун можна розподілити на два основних типи, які виокремлюють практично всі дослідники, – лінгвістичні і культурологічні. Такий поділ сформувався на основі певного лінгвістичного контексту на етапі системно-структурного підходу до лексики, в умовах жорсткого протиставлення лінгвістичних й енциклопедичних знань, що не відповідає сучасному стану розробки проблем лексикології.

Характерні для сучасного мовознавства й відповідно вимог антропометричної парадигми, інтегральні концепції не розподіляють, а пов'язують різні аспекти аналізу слова. Тому види лакун, ймовірно, слід вибудовувати як такі, яким властиві трансформаційні риси.

У сучасному українському мовознавстві лакуни розглядають як базові елементи національної специфіки ЛКС, які ускладнюють переклад текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через відсутність у зіставлюваній мові відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення [6, 512]. На наше переконання, таке розширення обсягу використання поняття "лакуна" ґрунтується на положенні про тісний взаємозв'язок мови і культури та допомагає встановленню певних конкретних форм їхньої кореляції саме через виявлення культурологічних лакун. Цілком обґрунтованим вважаємо припущення про те, що існування *лакун культурного фонду з*умовлене історичною та культурною спадщиною певної ЛКС. Сюди належать знання мови та культури про твори мистецтва, літератури, історичні події, маловідомих для носіїв інших мов та культур. Частково лакуни культурного фонду виявляються при використанні у мовленні, яке відбувається у прецедентних текстах [3, 216]. За Карауловим Ю. М., останні постають як фрагменти, які добре відомі представникам ЛКС разом з її попередниками й сучасниками та яким властивий неособистісний характер.

За умови подолання лінгвістичних бар'єрів та максимально можливої елімінації лінгвальних лакун саме розбіжності можуть зашкодити міжкультурній комунікації. З огляду на зазначене вище, важливою залишається систематизація культурологічних лакун, які перешкоджають адекватному розумінню тексту іншомовним реципієнтом. Деталізована класифікація, яка узагальнює досвід попередніх дослідників, запропонована Сорокіним Ю. О. та Марковіною І. Ю. [5, 42], ґрунтується на когнітивних й мовленнєво-поведінкових мотивах їхнього виникнення у середовищі певного етносу. Відповідно до моделі процесу міжкультурної комунікації лінгвісти виокремлюють три групи:

– *лакуни культурного простору (ландшафту)*, які відображають незбіги культурних фонів, що оточують автора та реципієнта тексту;

– *діяльнісно-комунікативні лакуни*, які відображають національно-культурну специфіку різних видів діяльності;

– *суб'єктні лакуни*, які відображають національно-культурні особливості комунікантів, що належать до різних лінгвокультурних спільнот [7, 28].

1. *Лакуни культурного простору* вказують на невідповідність уявлень і оцінок аспектів культурного простору, до якого належить навколишній світ, яким його бачать представники відповідної культури, типовий спосіб життя, знання, а також власні уявлення про себе та інших (чужих). Серед лакун культурного простору можна виокремити перцептивні, етнографічні лакуни та лакуни культурного фонду.

2. Друга значна група – *діяльнісно-комунікативні лакуни*, які виражають відмінності видів діяльності, характерних для певної культури, серед яких виокремлюється декілька різновидів: ментальні та поведінкові (кінесичні, рутинні та етикетні) лакуни.

3. *Суб'єктні чи культурно-психологічні лакуни* виражають "культурні особливості" відповідної лінгвокультурної спільноти, серед яких виокремлюють характерологічні, силогістичні та культурно-емотивні лакуни.

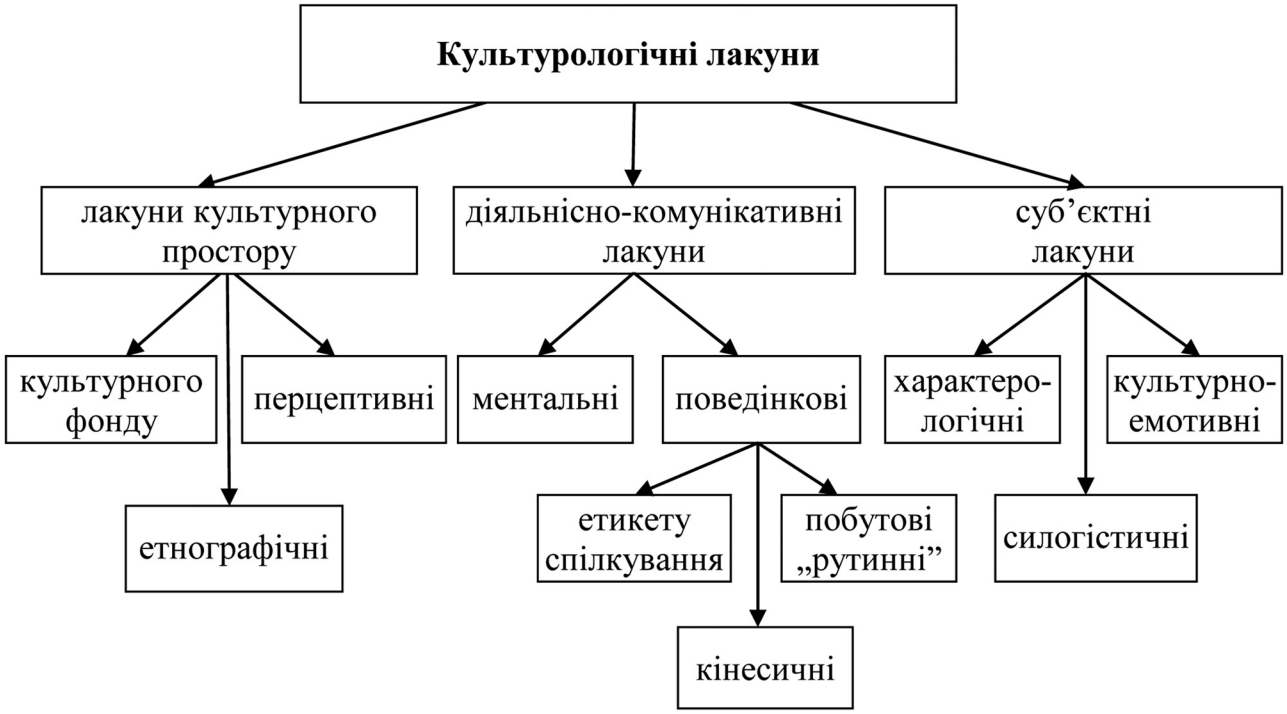

Рис. 1. Класифікація міжмовних культурологічних лакун

Практично усі види культурологічних лакун, крім етнографічних, не замикаються на слові. Для їхньої експлікації потрібне не слово в системі зіставлюваних мов, а висловлювання та ширші текстові фрагменти.

У зв'язку з цим можна припустити доцільність найменування етнографічних лакун (абсолютні, відносні, векторні) *лінгвокультурологічними*. Їм належить проміжне місце між лінгвальними та екстралінгвальними. Зрозуміло, що етнографічні лакуни отримують свою лексичну експлікацію у словнику та тексті. З іншого боку, окремі види культурологічних лакун, наприклад, кінесичні, не належать до етнографічних, проте їм також властиво отримувати лексичну експлікацію.

В аналізованій класифікації лакун простежується четверта група – *власне текстові*, які виникають через специфіку тексту як знаряддя спілкування, а саме: зміст, форму фіксації та відтворення матеріалу, його орієнтацію на певного реципієнта, особливості авторського стилю тощо.

Способи елімінації безеквівалентних одиниць є достатньо висвітленими у мовознавчій, зокрема, перекладознавчій літературі. Зазвичай культурологічні лакуни перекладають описовим тлумаченням або запозиченням лексеми з мови-джерела шляхом її транскрипції, транслітерації чи калькуванням [4, 329]. Обидві групи різняться наявністю / відсутністю однослівної номінації певного поняття: 1) відсутність лексем, що детерміновано відсутністю в цій культурі відповідних понять; 2) відсутність слова зумовлена відсутністю однослівного (нерозчленованого, синтетичного) його вираження. У цьому зв'язку М. П. Кочерган вважає, що такі мовні колізії свідчать про незавершеність процесу формування поняття.

Пропонуємо простежити способи елімінації культурологічних лакун на перекладному матеріалі англійською та українською мовами. Виявлено, що аналізований тип інтерлінгвальної лакунарності поширений в номінаціях посуду та елементів домашнього побуту, пор.: укр. *[…] "Добридень, добридень! Чудово! Але хто ж приходить, коли самовар уже погас?"* [10, 71]; англ. *"[…] How're you? Splendid! But you have come when the samovar is no longer hot."* [13, 80]. Спостереження над мовним матеріалом доводять, що доволі часто такий вид лакун виявляється серед експліцитних дериватів на позначення побутових предметів.

Інтерлінгвальна лакунарність простежується також серед лексем на позначення мір довжини, ваги і грошових одиниць. Так, в українській мові лексема *червонець* уживається на позначення грошового кредитного білета вартістю десять карбованців, що був в обігу в СРСР з 1922 р. до 1947 р. Уведення у вторинний текст лексеми *rouble* свідчить про те, що конституенти бінарної опозиції *червонець :: rouble* перебувають у родо-видових лексико-семантичних відношеннях, пор.: укр. "*[…] Існування цього сусідського кота за приблизним обрахунком коштує мені близько червінця місячно, але я терпів його, щоб не сваритися з сусідами, що на нього моляться."* [10, 60]; англ. *"[…] The cat costs me about a ruble a month in stolen food, but I have suffered this so as not to quarrel with the neighbours who worship him."* [13, 70].

Під час зіставного дослідження виявлена значна кількість асоціативно збагачених запозичень. Денотативні еквіваленти, які існують у мові реципієнта, доводять релевантність запозичень. Додаткові співзначення такої лексики доповнюються невловимим зв'язком з місцем її зародження. Наприклад, англ. *"[…] These men were aficionados. Those who were aficionados could always get rooms even when the hotel was full."* [12, 115]; укр. *"[…] Це були aficionados. Такі люди завжди одержували номер, навіть коли готель був переповнений."* [11, 109], де номінатема *aficionado,–dos (Spanish)* – укр. *палкий прихильник кориди*, етимологічно походить від іспанської лексеми *aficion / affection,* що в англійській асимілювалася та функціонує як запозичення.

Лакунарні одиниці на позначення соціального статусу людини потребують компенсації, яка відбувається здебільшого описово за допомогою лексичної об'єктивації, пор.: укр. "*[…] І тут же, в кухні, кооператор голосно розводився про свої дальші плани".* [10, 3]; англ. *"[…] In the kitchen the co-op worker held forth about his future plans."* [13, 9]. Аналогічне явище простежується в українсько-англійських кореляціях субстантивів *commoner :: державний діяч*, які складають бінарну привативну опозицію. Субституція за змістом і за формою, якої зазнають у контекстуальному оточенні аналізовані лексеми, відбувається також шляхом лексичної об'єктивації, пор.: англ. "*I reverse the order. For Bryan's sake. As a tribute to the Great Commoner."*[12, 106]; укр. "*Я міняю порядок, щоб ушанувати пам'ять Брайєна. Щоб віддати належне видатному Державному Діячеві."*[11, 99]. Зазначимо, що в аналізованому прикладі відбувається розширення родової характеристики поняття зі збереженням національно-культурної специфіки слова.

Аналогічна ситуація простежується при елімінації лакунарної одиниці *українізація* (англ. – *ukrainization*), пор.: укр. "*[…] Мені зовсім випадково, в зв'язку з загальним процесом українізації, довелось обізнатися з народною думою про Марусю Богуславку, — зауважив Славенко."* [10, 32]; англ. "*[…] Quite by chance, in the course of my 'Ukrainization,'" said Slavenko, "I got to know the duma about Marusia Bohuslavka."* [13, 38]. Будучи формально тотожним коррелятом в опозиції *українізація* (англ. – *ukrainization*), він вирізняється тим, що план змісту цієї лакунарної одиниці залишився нерозкритим. Відсутність останнього компенсується корелятом, який сприймається в англійській мові як екзотизм та здебільшого залишається незрозумілими для представників цієї ЛКС, тому потребує додаткового пояснення значення.

Цілком неординарний підхід до класифікації міжмовних лакун та кардинально іншу концепцію їх розподілу пропонує дослідниця Астрід Ертельт-Віт [8, 5], виокремлюючи чотири основні класи: *ментальні* (mental lacunas); *діяльнісні лакуни* (lacunas of activity); *об'єктні лакуни* (lacunas of objects) та *аксіологічні лакуни* (axiologic lacunas). Такий підхід до розгляду інтерлінгвальної лакунарності з позицій аксіології культури виглядає радше малоінформативним й таким, який слабо диференціює види мовної лакунарності. Пропонована інтерпретація засвідчує принципову неможливість чіткого розмежування власне семантичних й культурологічних лакун. При цьому можна говорити про певного виду атрибуції, тобто про приписування значення й, відповідно, тлумачення знака в обох мовних і культурних системах. Усі аксіологічні лакуни є фактично аксіологічними макролакунами

(axiologische makrolakunen), тобто глибокими, абсолютними чи частковими лакунами, які відрізняються за значенням.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, лінгвокультурологічний підхід до класифікації лакунарних одиниць є можливим завдяки врахуванню екстралінгвальних чинників розвитку зіставлюваних мов. Культурологічні лакуни можна досліджувати в межах моделі міжкультурної комунікації, враховуючи етнічно, соціально, історично та науково детерміновані категорії світогляду певної лінгвокультурної спільноти. Для дослідження інтерлінгвальної лакунарності недопустимим вважаємо ігнорування культурологічного чинника, оскільки міжмовні лакуни ідентифікуються лише у ситуації контакту двох культур. Практично усі види культурологічних лакун, крім етнографічних, не замикаються на слові й посідають проміжне місце між лінгвальними й екстралінгвальними. Здебільшого культурологічні лакуни отримують свою лексичну експлікацію у словнику та тексті. На нашу думку, розбіжності у способі мислення представників різних культур і соціальних систем англійської та української мов зумовлює складність кореляції типів лакун у зіставлюваних мовах з огляду на специфічність вибору оптимального для заповнення їхнього плану змісту й вираження.

Перспективи подальших досліджень інтерлінгвальної лакунарності вбачаються у зіставних розвідках діяльнісно-комунікативних та суб'єктивних лакун на матеріалі далекоспоріднених мов, а також виокремленні мовних засобів вираження їхнього плану форми та змісту в типологічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердникова Е. В. Лексическая лакунарность в аспекте межкультурной коммуникации: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Екатерина Вадимовна Бердникова. – СПб., 2006. – 288 с.
2. Быкова Г. В. Лакунарность как категория лексической системологии / Гюльчера Вахобовна Быкова. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2003. – 276 с.
3. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1981. – 367 с.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія. – 2006. – 424 с.
5. Сорокин Ю. А. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: методологические и методические аспекты / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина // Лексические единицы и организация структуры литературного текста : сб. научн. трудов. – Калинин, 1983. – С. 35–52.
6. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / [уклад. О. О. Селіванова]. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
7. Эйнуллаева Е. А. Лакуны в структуре языковой личности и их заполнение в межкультурной коммуникации : на примере английского и русского языков: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Екатерина Александровна Эйнуллаева. – М., 2003. – 167 с.
8. Ertelt-Vieth A. How to analyse and handle cultural gaps in everyday life (from the perspective of exchange students) [Електронний ресурс] / Astrid Ertelt-Vieth // Interculture Online. – 2003. – № 4. – P. 1–25. – Режим доступу : online.de/info_dlz/ertelt_vieth_04_03.pdf
9. Wierzbicka A. Lingua Mentalis / Anna Wierzbicka. – Sydney : Acad. Press, 1980. – 326 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Підмогильний В. П. Невеличка драма. Романи. / Валер'ян Петрович Підмогильний. – Д. : Промінь, 1990. – 326 с.
11. Хемінгвей Е. Фієста. По кому подзвін : Романи / Ернест Хемінгвей; [пер. з англ. М. Пінчевський]. – К., Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1984. – 520 с.
12. Hemingway E. The Sun Also Rises. – New York : Charles Scribner's sons, 1954. – 223 p. / [Электронний ресурс] / E. Hemingway: Режим доступу: http://www.onread.com /fbreader/994592.
13. Pidmohylny V. A little Touch of Drama / Valerian Pidmohylny; [transl. from Ukr. by G.S.N. Luckyi]. – Littleton, Colorado: Ukr. acad. press, 1972. – 191 p.

УДК 811.112.2-42

КОНЦЕПТОСИСТЕМА НІМЕЦЬКОГО ПАРЕНТАЛЬНОГО КОНФРОНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Осовська І. М.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті представлено основні принципи реконструкції концептосистеми сучасного німецького парентального конфронтативного дискурсу як дискурсивної практики етнокультурної спільноти в межах родинної сфери функціонування, позначеної дисенсусною глобальною стратегією.
Ключові слова: *когнітивна карта, когнітивне картування, дискурс, концептосистема.*

Осовская И. Н. Коцептосистема немецкого парентального конфронтативного дискурса. *Статья посвящена главным принципам реконструкции концептосистемы современного немецкого парентального конфронтативного дискурса как дискурсной практики этнокультурного образования в рамках семейной сферы функционирования, которая маркирована дисенсусной глобальной стратегией.*
Ключевые слова: *когнитивная карта, когнитивное картирование, дискурс, концептосистема.*

Osovska I. M. Conceptsystem of German Paretal Conflict Discourse. *The article presents a reconstruction technique of the conceptsystem of modern German paretal discourse as a discursive practice of the ethnocultural community.*
Key words: *cognitive map, cognitive mapping, discourse, conceptsystem.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні лінгвістичні розвідки, у фокусі досліджень яких знаходяться проблеми реконструкції ментального підґрунтя діяльності людини (Жаботинська С. А., Карасик В. І., Кубрякова О. С., Мартинюк А. П., Приходько А. М., T. A. van Dijk, R. Jackendorff, G. Lakoff та ін.), концентруються на вивченні різнотипних структур репрезентації знань: концептів, концептосфер та концептополів (об'єднаних спільністю логіко-смислового або предметного змісту), концептосистем (дискурсивно-релевантних формацій концептів), когнітивних карт (ментальних каркасів дискурсивних практик, що розкривають усталений спосіб осмислення певного сегмента діяльності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Парентальний дискурс (ПД) як одна з дискурсивних практик етноспільноти, попри привабливість, дотепер не зазнав активних дискурсологічних досліджень. Його окремі аспекти вміщувалися у фокус досліджень структури і прагматики російськомовної розмовно-побутової (Борисова І. М.), та сімейної комунікації (Байкулова А. М., Занадворова А. В., Ритнікова Я. Т., Сиротиніна О. Б.), авторитарного дискурсу (Крючкова П. Г.), вікової і гендерної диференціації тактико-стратегічних конфігурацій (Бірюкова Т. Г., Галапчук О. М., Піщікова К. В.), лексичних особливостей спілкування сім'ї (M. Böttger, S. Häwel, J. Kramer, H. Kratzmeier, M. Wulff), невербальних засобів комунікації (Солощук Л. В.). У межах когнітивно-дискурсивної парадигми комунікація батьків та дітей досліджувалася, насамперед у комунікативно-прагматичному плані, в англомовному соціумі (Бігарі А. А., Гридасова О. І., Семенюк А. А.). Однак, питання, пов'язані із його когнітивним підґрунтям, що детермінує семантико-

© Осовська І. М. Концептосистема німецького парентального конфронтативного дискурсу

когнітивну і комунікативно-прагматичну специфіку парентального спілкування в межах певної лінгвокультури, залишаються відкритими.

На сьогодні доведено, що дискурс володіє відповідним семіотичним простором дискурсотвірних концептів [4; 7] – системорелевантним утворенням, на основі якого виникає дискурсивна концептосистема [8]. Сукупність взаємопов'язаних концептополів і концептосистем, що відображають знання індивіда про певні фрагменти світу, формують структуру концептуальної картини світу, дослідження якої є **актуальним** і перспективним на тлі сучасної антропоцентричної парадигми. Передбачаючи, що обраний **об'єкт** дослідження – конфронтативний різновид сучасного німецького ПД (КПД) – актуалізує специфічний набір концептів, ставимо за **мету** розвідки окреслити структуру його концептосистеми – дискурсивної конфігурації концептів. Дослідження здійснюємо на **матеріалі** персонажного мовлення сучасних німецьких прозових творів, фільмів та сценаріїв.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з наявності у будь-яких системах системотвірних, набутих та нейтральних складових, підтримуємо думку про наявність відповідних різновидів концептів – генеративних, дериватних та нейтральних – і в КПД зокрема [5, 89–96]. Саме генеративні концепти-автохтони [7; 9] формують "скелет" його концептосистеми. Адекватним методологічним підходом для їх встановлення вважаємо синтез концептуального аналізу та лінгвокватитативних методів, що дозволяє встановити цілісну ментальну репрезентацію КПД у статистично верифікованій концептуальній структурі та системі кореляцій між її елементами.

Встановлення автохтонів КПД вважаємо за доцільне здійснювати на основі наступних аргументів. Холістична теорія як методологічна база сучасної когнітивної лінгвістики суміщає формати представлення семантичного та концептуального, вважаючи мову основним засобом категоризації і концептуалізації світу. Уявлення, згідно з яким значення мовного вираження прирівнюється до позначеного ним концепту, є визнаним як когнітивістами пострадянського простору, так і зарубіжними школами когнітивної лінгвістики. Вербальне втілення концептів підводить до необхідності виявлення їхніх актуалізаторів (відомих як об'єктиватори, експлікатори, вербалізатори, концептуальні кваліфікатори). Відповідно, можна припустити, що виокремлення констант концептосистеми КПД можливе через "інвентаризацію" текстів, фіксацію об'єктиваторів концептів, групування їх у семантичні області (домени) та визначення матриці концептів як основних пучків смислу в межах КПД. Методики статистичного аналізу дають змогу через визначення статистичної значущості (верифікацію даних за методикою розрахунку критерію хі-квадрат та коефіцієнту взаємної спряженості Чупрова *K* [6]): а) презентованості домену в текстах КПД та б) певних концептів у виокремлених доменах надати статус автохтонів КПД певним концептам з інших полів.

Описана процедура дозволила зафіксувати у межах КПД 18 доменів зі 118 концептів. Шість доменів демонструють статистичну значущість, у їхніх межах визначаються 26 значущих концептів. Такими є:

– у домені "побутова і фінансово-господарська сфера" – концепти GELD (*Du hast wieder dein Konto überzogen! Du hast nichts (Geld) auf dem Handy?! Wo sind denn deine Kohle verschwunden*?), HAUSHALTSGERÄT / GEGENSTAND) (*Du hast die Kaffeemaschine kaputt gemacht; Betrachte es einmal so – deine Mutter braucht Hilfe im Haus, also räum die Töpfe und Pfannen wieder fort*; *Ich verlange, halt dich vom Wagen weg*!), EINKAUF (*Ich frage mich warum ich Möglichkeit der Teilhabe an Freizeit, Mobilität und Konsum durch euch eingeschränkt habe?; Du kaufst mir keine Klamotten*!);

– у домені "риси характеру" – антиконцепти морального і антропоморфного плану UNDANKBARKEIT (*Ich habe mich bereit erklärt mitzugehen und du kümmerst dich sogar nicht darum, dich zu bedanken*), UNPÜNKTLICHKEIT (*Ich muss leider deine Unpünktlichkeit betonen*), EGOISMUS (*Du verdienst es nicht, wenn du so rücksichtslos und egoistisch gewesen bist*), BESCHÄFTIGKEIT (*Du hast genug Zeit, hier in der Sonne rumzuliegen! Und für deine künstlichen*

Fingernägel und für deine blöden Wäschepartys. Nur für deine Tochter hast du keine Zeit!), OPFERHEIT (*Ich hab mich entsagungsvoll der Familie gewidmet, mich für die Familie aufgeopfert; Die Sorge für euch macht mein Leben aus*); LÜGENHAFTIGKEIT (*Wozu denn immer wieder lügen? Kannste nich mal Wahrheit sagen?;Wenn du mit diesen Spinnereien nicht aufhörst…*);

– у домені "суспільні цінності і конвенції" – концепти PFLICHT (*Das ist deine Pflicht! Ich kenne meine Pflichte!),* RECHT (*Das ist mein gutes Recht, dir das du verbieten! Wir müssen dir verbieten, mit diesen beiden Jungs auszugehen; Du sollst das so machen, wie ich es sage; Wenn ich es so abfinde, dann ist es eben so; Ich hab Recht darauf, mein Haar so zu tragen, wie ich will*), BILDUNGSEINRICHTUNG (*Auf der Schule bin ich durch, aür die bin ich 'n Irrer! In der Schule trägt niemand einen karierten Regenmantel, ich hasse ihn!; Warum lassen sie solche Lehrer an einer staatlichen Schule unterrichten, wenn sie so schlecht sind?!),* NORMVERLETZUNG *(Stollberg behauptet, dass du ihn bedroht hast und als er dich nicht ins Haus gelassen hat, hast du sein Auto demoliert?! Oliver, dir droht wegen Verstoß gegen das Waffengesetz eine Arreststrafe!),* а також негативно конотовані CHAOS / UNORDNUNG (*Warum stieße ich in deiner Stube immer auf diese katastrophale Unordnung*!), UNGESUNDE LEBENSWEISE (*Du hast die ganze Nacht durchgesoffen? Sag mal, spinnst du?!; Du trinkst, du bist aggressiv, du redest nicht mit uns…Hast du getrunken? Du bist gerade erst aus der Psychiatrie …und willst betrunken zur Schule?! Was ist so falsch daran zu rauchen?*);

– у домені "соціальна діяльність" – концепти FEINDLICHKEIT / ENTFREMDUNG (*Ich will mit ihm nichts zu tun haben, der ist mir zum Feinden geworden),* KONFRONTATION / DISSENSUS (*Ich ließe vielleicht meine Haare schneiden, wenn ihr nicht so viel mit mir nörgelt! Solange ihr aber versucht, mich dahin zu bringen, sie zu schneiden, werde ich sie bestimmt lang behalten!; Das gefällt mir nicht; Und du hast widerliche Spiele auf deinem Computer*);

– у домені "родинна приналежність" – концепти KINDER *(Komm mal her, Prinzessin, ich käme dich),* ELTERN (*Wenn dir dein Leben so egal ist, bitte. Aber denk' auch an deine Eltern*), GESCHWISTER (*Warum erlaubt ihr dann Pit zur Schule mit dem Fahrrad zu fahren?; Wieso muss ich im Garten arbeiten und Tomas nicht?);*

– у домені "почуття й емоції" – палітра концептів з негативною аксіологією ENTTÄUSCHUNG *(Du ähnst gar nicht, wie enttäuscht ich bin),* ÄRGER / HASS (*Ihr seid alle ein Haufen dreckiger, alter, fieser Stinkstiefel*!; *Du bist gemein, ich hasse dich*!), VERACHTUNG *(Du hast den ganzen Tag gebummelt und deine Arbeit vernachlässigt; Hör mal zu, du, Herr Neunmalklug!),* SCHULD (*Du kannst mich nicht beschuldigen, ich muss das tun*!), UNGERECHTIGKEIT (*Da bist du ganz ungerecht! Wenn du Opa nicht immer wie 'n Schwerverbrecher behandelt hättest, nur weil er im Krieg war!; Das ist doch ungerecht Peter alles durchgehen lassen!*), ANGST (*Ich hab immer Angst, etwas Dummes oder Falsches zu sagen).*

За результатами статистичного аналізу можна помітити, що очевидними сферами гармонійної нестабільності стосунків батьків і дітей у німецькому соціумі є такі суспільно негативні явища, як порушення прав і норм, шкідливі звички, безлад, необов'язковість, що актуалізуються у побутовій та господарській сферах життя сім'ї. Приводом до конфронтації стають невдячність, егоїзм, брехливість, неорганізованість дітей, зайнятість або жертовність батьків. Почуттєвою основою виникнення або наслідку конфлікту поколінь стають злість, відчуття несправедливості, розчарування, страху, провини або зневаги. Помітну роль у протистояннях між батьками та дітьми відіграють брати і сестри.

Встановлення автохтонів як концептів особливої ціннісної ваги не є остаточним у дослідженні концептуальної структури КПД, оскільки лише "аналіз сполучуваності концептів … дозволяє вибудувати ту картину світу, яка характерна буденній свідомості" [10, 59]. Думки про мотивованість сполучуваності семантичними властивостями [1; 3 та ін.], когнітивність зв'язків між об'єктами дійсності та близькість розміщення у тексті пов'язаних за смислом слів [2] наштовхують на припущення, що розгляд сумісної присутності у тексті може відтворити

фрагмент мовної картини світу, на тлі якої реалізується концептопростір КПД. Логічним за такого уявлення стає визначення пар автохтонів, між якими існує статистично підтверджений зв'язок. Виявити його можна за допомогою простої лінійної кореляції Пірсона (*r*), що фіксує характерну для лінгвістичних явищ кореляційну залежність [6]. Логіко-семантичний аналіз контекстів із врахуванням смислових дискурсивних реалізацій вербалізаторів дозволяє зафіксувати верифіковану сумісну взаємодію концептів, зумовлену відношеннями підпорядкування, каузації, координації. Перші зафіксовані:

а) на тлі гіперо-гіпонімічних відношень у домені, наприклад: GELD є "побутова сфера" (*Ich verlange, dass mein Taschengeld verdoppelt wird*!), EINKAUF є "побутова сфера" (*Ich kauf nicht für mich ein, sondern für euch alle!),* EGOISMUS є "риси характеру" (*Ich hab gar nicht geahnt, wie egoistisch mein Sohn ist!),* OPFERHEIT є "риси характеру" (*Statt meine Identität sehe ich nur euch. Ich hab den Lebensweg eingeschlagen, den euch von mir erwartet hattet! Ich war immer für euch da. Ich hab euch alleine satt gekriegt, ich hab alleine auf euch aufgepasst, hab nachts euer Geschrei ertragen*), ÄRGER / HASS є "почуття й емоції" (*Ich will mal deutlich sagen, ich hasse euch*!), ANGST є "почуття й емоції" (*Ich befürchte, er wird mich verprügeln!*), KONFRONTATION є "соціальна діяльність" (*Das ist nicht wahr und du weißt es ganz genau*!), та ін.;

б) на тлі внутрішньодоменної концептуальної кореляції: UNDANKBAR-KEIT є EGOISMUS (*Deine Undankbarkeit ist grenzenlos, du akzeptierst nur sich selbst und es wird Folgen haben*!), UNGESUNDE LEBENSWEISE є NORMVERLETZUNG (*Ob du es nicht kapierst, Rauchen ist ungesund und verantwortungslos! Wenn ich nochmal sehe, dass du rauchst, wird es dir leid tun*!);

в) на тлі міждоменної концептуальної кореляції: UNDANKBARKEIT є KINDER (*Susi, aber warum so undankbar? Du warst doch immer so tolerant!*), UNORDNUNG є SCHULD (*Du Chaot, wegen deiner Unpünktlichkeit schaffen wir nicht Oma zu besuchen*!), BESCHÄFTIGKEIT є ELTERN (*Du Papa, deine Pflichte akzeptiere ich, aber du bist immer nur im Büro und hast nie Zeit für uns*!), PFLICHT є ELTERN (*Ich bin deine Mutter und das ist meine Pflicht, dir was Positives beizubringen; Ihr seid meine Eltern, ihr müsst mich schützen und unterstützen!*), RECHT є ELTERN (*Als dein Vater habe ich Recht das zu verhindern; Als mein Vater hast du kein Recht, mich zu beleidigen*!), PFLICHT є KINDER (*Gabriella, denk nicht, dass du keine Pflichten hast*!), ÄRGER / HASS є ELTERN (*Alex, du ärgerst mich ununterbrochen!*), ENTTÄUSCHUNG є ELTERN (*Du hast deinen Vater furchtbar, total enttäuscht!*), VERACHTUNG є KINDER (*Ich dachte, ihr werdet immer an meiner Seite sein und jetzt … ich verachte euch*), SCHULD є KINDER (*Klar, schuld sind immer die Schüler. Die sind faul, gewalttätig und geisteskrank.*), UNGERECHTIGKEIT є GESCHWISTER (*Der blöde Jan, der ärgert mich ununterbrochen! Und du machst es so, als ob du das nicht bemerkst!*), LÜGENHAFTIGKEIT є NORMVERLETZUNG (*Du hast mich belogen, das war gemein, ungerecht und übel*), OPFERHEIT є ELTERN (*Mami hat dir ihr Leben geopfert aber du hast es nicht verdient*).

За причинно-наслідковим принципом у КПД фіксуються такі статично верифіковані залежності: EINKAUF => UNDANKBARKEIT (*Ich versuche dir alles zu besorgen, was du willst, aber du kannst es nicht schätzen, ich kriege von dir kein winziges dankeschön, nichts!),* UNDANKBARKEIT => ÄRGER (*Du könntest dich wenigstens bedanken! .. Das find ich zum Kotzen!*), UNDANKBARKEIT => ENTTÄUSCHUNG (*Du könntest wenigstens dankbar sein! Ich weiss nicht mehr, wie es weiter geht, wenn du deine Lebenseinstellung nicht änderst. Du hast mich ja furchtbar enttäuscht*), UNORDNUNG => NORMVERLETZUNG (*Wegen deiner Schlampigkeit und Laxheit haben wir jetzt Verspätung und werden blöd beim Ankunft aussehen*!), EGOISMUS => KONFRONTATION (*Nur du hast immer recht, nur du bist der, der sich nicht irrt … Du hast was falsches gemacht, was sich nicht wieder gutmachen lässt*), NORMVERLETZUNG => KONFRONTATION (*Du hast dich falsch benommen, ich finde es scheußlich, wenn du nicht einmal versuchst, dir keine Mühe gibst, das zu verstehen*), NORMVERLETZUNG => SCHULD (*Schuld bist du, nicht ich! Du hast dem kleinen Peter sein Spielzeug weggenommen, du hast ihn geschlagen*!), NORMVERLETZUNG => ANGST (*Ich habe Angst, der hat mich schon mal kräftig*

geschlagen, weil ich nicht aufgehört hab), UNGESUNDE LEBENSWEISE => KONFRONTATION (*Ich werde deine Droggensüchtigkeit nie akzeptieren, ich werde immer dagegen sein! Ich werde kämpfen*!), BILDUNGSEINRICHTUNG => ÄRGER (*Ich hasse diese Schule! Ich hasse die Lehrer! Ich hasse diese blöde Ziege Frau Vollrath*!), KONFRONTATION => ÄRGER (*Warum soll ich dir immer entgegenstehen, mit dir konfrontieren und streiten?! Ich hasse es*!), UNGERECHTIGKEIT => KONFRONTATION (*Das ist doch unfair! Ich kann damit nicht zurechtfinden, dass du mich einfach ignorierst! Ich werde auch so tun*!), UNGERECHTIGKEIT => ÄRGER (*Dass finde ich Scheisse, das du so ungerecht bist! Einfach Scheisse! Ich hasse es, wenn du so unfair bist*!), LÜGENHAFTIGKEIT =>ÄRGER (*Du solltest nicht lügen, dann hättest du keine solche Reaktion gekriegt!*), OPFERHEIT => VERACHTUNG (*Wem willst du Schuld daran geben, dass du dein Leben so vernachlässigt hast?! Nur dir selbst, weil niemand es verlangt hat*!).

Відношення координації демонструють концепти однакового статусу GEFÜHLE ↔ PFLICHT (*Ich bin deine Tochter und wenigstens einen Pflichtbesuch bin ich dir schuldig),* BESCHÄFTIGKEIT ↔ KINDER (*Ja, ich bin Powerfrau, aber ich muss auch um euch kümmern*).

Представлена методика дослідження екстеріоризації концептів у просторі тексту дозволяє сконструювати концептуальну карту КПД – мережу знань, що створює його концептуальний каркас, презентуючи процес преферентного використання ментальних одиниць, та є специфічним "ментально-інформаційним портретом", даючи уявлення про структуру, принципи організації і взаємодію системних елементів (Б. Величковський, Дж. Дінсмор, О. Селіванова, Е. Толмен та ін.). У світлі сказаного під когнітивною картою КПД розуміємо навігаційний когнітивний механізм обробки, збереження і використання інформації про парентальні стосунки у німецькій родині, інформаційну модель, що ґрунтується на ментальних репрезентаціях ціннісних, етичних і естетичних пріоритетів групи, яка здатна поповнюватися та ускладнюватися при взаємодії з дійсністю (див. стор. 209). У ній як структурі пам'яті наявні схожі і знайомі для реципієнта соціально обумовлені інформаційні моделі – концепти як структуровані інформаційні архіви.

Змістовно узагальнивши представлені у когнітивній карті залежності, можна стверджувати, що значущими для міжґенераційної конфронтації є порушення суспільних норм, конвенцій і цінностей та пов'язане із цим (або спричинене іншими, побутовими факторами) виникнення негативних почуттів та емоцій щодо комунікативного партнера – дитини або батька / матері. Конфлікт між батьками та дітьми виникає як через недотримання приписуваних суспільних цінностей (18%) і загальнолюдських моральних норм (23%), так і на побутовому ґрунті (13%). Він викликає негативні особисті емоції (36%) та різнотипне протистояння (4%). Невдячність, егоїзм, неорганізованість і брехливість дітей, самопожертва або зайнятість батьків, порушення норм, погані звички, невиконання обов'язків та зловживання правами обома сторонами, як батьками, так і дітьми – фіксують прототипні підстави для КПД, що проявляється внутрішнім або вербалізованим протистоянням. Перешкоджання порушенню норм, шкідливим звичкам, невідповідним діям, неконвенційній поведінці каузують розгортання та ескалацію парентального конфлікту, що, у свою чергу, спричинює різновекторні почуттєво-емоційні реакції – злість, ненависть, розчарування, зневагу, страх, почуття провини. КПД демонструє плюралізм рішень як конфронтаційно-поглиблювального, так і маніпулятивно-компромісного характеру. Перші полягають у підтримці або інтенсифікації конфронтації намаганням довести свою думку, владу, силу. Другі, що домінують у німецькому соціумі як суспільстві високого рівня розвитку і когнітивної орієнтованості, презентують палітру можливостей: зміну загальних правил співіснування (в межах внутрішньосімейних об'єктивних); реальне або уявне реформування стосунків, зміна власного ставлення до проблеми (в межах внутрішньосімейних суб'єктивних), виявлення істиних бажань партнера, демонстрація негативних перспектив, пропонування компромісу, активізація зв'язків з одностатусним або різностатусними мовцями з метою залучення його як соратника (в межах позасімейних суб'єктивних).

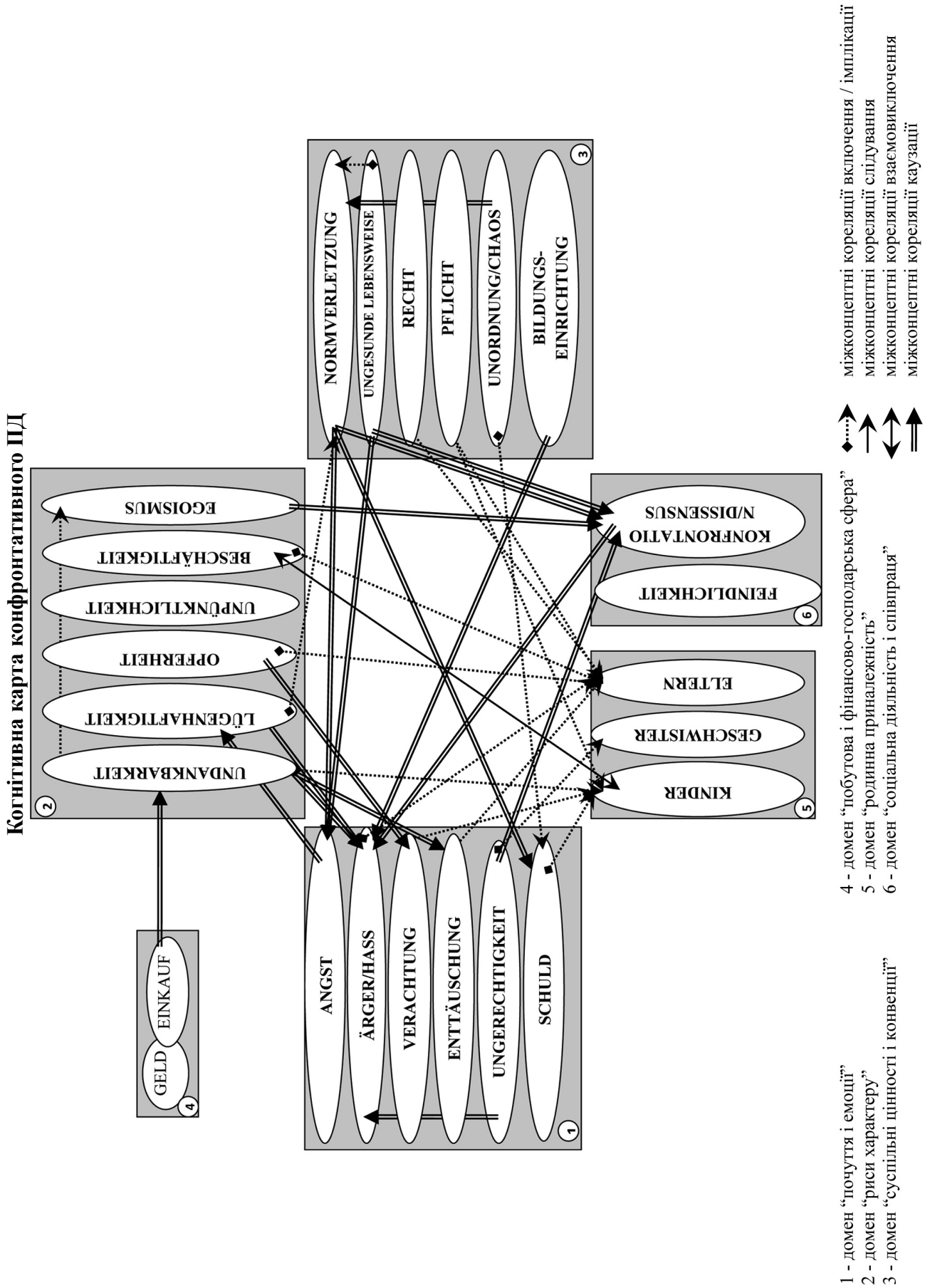
Когнітивна карта конфронтативного ПД
ANGST
ÄRGER/HASS
VERACHTUNG
ENTTÄUSCHUNG
UNGERECHTIGKEIT
SCHULD
NORMVERLETZUNG
UNGESUNDE LEBENSWEISE
RECHT
PFLICHT
UNORDNUNG/CHAOS
BILDUNGS-
EINRICHTUNG
UNDANKBARKEIT
LÜGENHAFTIGKEIT
OFFERHEIT
UNPÜNKTLICHKEIT
BESCHÄFTIGKEIT
EGOISMUS
GELD
EINKAUF
KINDER
GESCHWISTER
ELTERN
FEINDLICHKEIT
KONFRONTATIO
N/DISSENSUS
1 - домен "почуття і емоції"
2 - домен "риси характеру"
3 - домен "суспільні цінності і конвенції"
4 - домен "побутова і фінансово-господарська сфера"
5 - домен "родинна приналежність"
6 - домен "соціальна діяльність і співпраця"
міжконцептні кореляції включення / імплікації
міжконцептні кореляції слідування
міжконцептні кореляції взаємовиключення
міжконцептні кореляції каузації

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, експлікувавши методом когнітивного картування внутрішньогрупової мережі структуру мислення осіб спорідненої групи у конфронтативній ситуації на базі продукованих текстів, ми виявили у структурах мислення спільні елементи, що інтегрують КПД – автохтони, концепти, які набувають особливої ваги у процесі парентального конфлікту. Логіко-семантичний аналіз висловлень у дискурсивному контексті дозволив виокремити різнотипні автохтонні кореляції, які демонструють певні мисленнєві залежності як цементуючі пресупозиційні елементи у німецькій національній свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд. – 2-е изд. – М. : Книжный дом “ЛИБРИКОМ”, 2010. – 448 с.

2. Вдовиченко А. В. Расставание с “языком” : критическая ретроспектива лингвистического знания : [монография] / В. А. Вдовиченко. – М. : Изд-во Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного университета, 2008. – 512 с.

3. Єсипенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів : когнітивно-квантитативний підхід : [монографія] / Н. Г. Єсипенко. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 319 с.

4. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 351 с.

5. Карасик В. И. Институциональные концепты/ В. И. Карасик // К юбилею профессора С. Г. Воркачева. Сб. ст. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 89–97.

6. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.

7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.

8. Радзієвська Т. В. Здоров’я в світі людини : цінність vs. ресурс (на матеріалі української художньої прози) / Т. В. Радзієвська // Мова. Людина. Світ. Зб. н. ст. – К. : ВЦ КНЛУ, 2006. – С. 163–170.

9. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты. – Волгоград : Перемена, 2004. – 290 с.

10. Чернейко Л. О. Металингвистика : хаос и порядок / Л. О. Чернейко // Вестник Московского университета. Сер. 9. : Филология. – 2001. – № 5. – С. 39–52.

УДК 811.111'42:78

ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ МОВЛЕННЯ І МУЗИКИ В КІНОДИСКУРСІ: МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ПІДХІД

Писаренко З. О.
Національний Технічний Університет "Харківський Політехнічний Інститут"

Статтю присвячено дослідженню взаємного зв'язку мовлення і музики в англомовному діалогічному кінодискурсі. Встановлено два основні типи їх співвідношення залежно від того, хто сприймає музику: глядач фільму чи його герої. У межах кожного з цих типів виявлено та схарактеризовано різновиди співвідношення мовлення та музики з позицій мультимодальної лінгвістики.
Ключові слова: *кінодискурс, мовлення, музика, мультимодальна лінгвістика.*

Писаренко З. А. Взаимоотношение языка и музыки в кинодискурсе: мультимодальный подход. *Статья посвящена исследованию взаимосвязи речи и музыки в англоязычном диалогическом кинодискурсе. Установлено два основных типа их соотношения в зависимости от того, кто воспринимает музыку: только лишь зритель или также и герои фильма. В рамках каждого из этих типов выявлены и охарактеризованы с позиций мультимодальной лингвистики виды соотношения речи и музыки.*
Ключевые слова: *кинодискурс, речь, музыка, мультимодальная лингвистика.*

Pisarenko Z. A. Speech-music correlation in cinema discourse: a multimodal approach. *This article addresses the issue of the relationship of speech and music in the dialogical discourse of a motion picture in English. Two main types of their correlation have been established according to the identity of the recipient of music, which may be just the spectator or the characters as well. Within these types, varieties of the speech-music correlation have been differentiated and described.*
Key words: *cinema discourse, speech, music, multimodal linguistics.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зв'язок музики та мовлення привертає сьогодні пильну увагу вчених-гуманітаріїв, які досліджують це питання з позицій культурології [8], педагогіки [13], психології [9; 20; 21; 22], філософії [1], семіології [23], літературознавства [3; 16; 17], музикознавства [15; 18] та кінознавства [11].

Його не обійшли увагою і мовознавці. Науковці когнітивного спрямування [19; 25; 26] виходять із засновку, що і мова, і музика є феноменами когнітивної природи. Отже, здатністю породжувати та інтерпретувати їх володіє лише носій когніції – людина, а закономірності інтерпретації мовлення та музики відзначені певним паралелізмом.

З позицій дискурсології це питання вивчено недостатньо, оскільки у наукових працях, де воно порушується (див., наприклад, [3; 16; 17]), воно перебуває на периферії уваги дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однак останнім часом у дискурсології почало формуватися методолого-теоретичне підґрунтя, що є адекватним для виявлення кореляцій мовлення та музики [4]. Воно представлене мультимодальним аналізом дискурсу, що розширює сферу вивчення контекстного застосування мови (дискурсу) шляхом залучення до розгляду не тільки мовних знаків, але й інших семіотичних ресурсів, таких як образи, символи, жести, дії, звуки, музика тощо [24].

Музика та мова є різними семіотичними кодами, або модусами у мультимодальній комунікації, де візуальний, картинний, просодичний тощо канали надходження інформації

© Писаренко З. О. Взаємовідношення мовлення і музики в кінодискурсі: мультимодальний підхід

виступають як єдине ціле [5, 48–49]. Саме тому у фокусі уваги науковців, які керуються настановами сучасної лінгвістики (експансіонізм, антропоцентризм, (нео)функціоналізм та експланаторність [7, 207]), опиняються комікси та реклама, кінофільми та театральні постановки, пісенна лірика та рекламні плакати. У фокусі уваги виявляється не тільки їх вербальна складова, а й графічні, поліграфічні, надвербальні та невербальні компоненти, навіть текстура паперу, якщо мова йде про рекламу.

Об'єктом розгляду у цій статті виступає англомовний кінодискурс як мультимодальне явище, що поєднує вербальну складову з відеорядом та звуковим рядом, а **предметом** – взаємний зв'язок діалогічного мовлення та музики.

Метою наукової розвідки є виявлення типів зв'язку діалогічного мовлення та музики у художньому кінофільмі Гері Маршала "Pretty Woman". Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: по-перше, провести розмежування між типами кінодискурсу залежно від того, хто сприймає музику; по-друге, виявити типи співвідношення діалогічного мовлення героїв кінофільму та музики, що його супроводжує. Такий вибір об'єкта та предмета, а також мультимодального підходу до їх вивчення є свідченням **актуальності** здійсненого дослідження.

Виклад основного матеріалу. На відміну від інформації, що передається у художньому фільмі вербально (мовлення персонажів) та за допомогою переважної більшості інших семіотичних кодів (візуального, проксемічного, аудіального тощо), музика, як правило, спрямована на глядача фільму, а не на його героїв. Саме цьому типу співвідношення мовлення та музики у художньому кінофільмі приділяємо основну увагу. Однак у кінострічках зустрічаються й епізоди, коли особами, які сприймають музику, є самі персонажі (наприклад, пісня, арія з опери тощо). Особливим різновидом цього типу співвідношення мовлення та музики є випадок, коли остання сама стає предметом обговорення. Такий тип співвідношення мовлення та музики також вивчається у цій статті. Викладення матеріалу зорганізовано відповідно до наведеноговище розмежування: спочатку аналізу підлягають випадки, коли музика спрямована на глядача, а потім – коли вона сприймається героями кінофільму.

Музика, яка спрямована на глядача, виконує у кінофільмі низку функцій, які варіюють від акцентування того або іншого смислу, що втілюється вербально, до надання словам іншого значення.

Відповідний ефект досягається завдяки різному співвідношенню тональності тексту та музичного ладу. **Тональність тексту** розуміємо як властивість текстів викликати емоційний відгук через опредметнені в семантиці словесних образів емоціогенні знання про світ [10, 10–11], прикладом чого може бути наявність/відсутність чарівливості мовлення [7, 1], його гумористичне забарвлення [12] тощо. **Музичний лад**, відповідно до прийнятого у музикознавстві визначення, тлумачимо як естетично прийняту узгодженість звуків висотної системи, що є основою для виникнення і закріплення у свідомості людини системних відносин між звуками [2, 160].

Музика та мовлення у художньому кінофільмі виступають рівною мірою важливими та повноцінними аспектами комунікації. Під час розгляду співвідношення музики, спрямованої на глядача, та мовлення, що нею супроводжується, ми брали до уваги мовні одиниці (у першу чергу, лексичні), а також темп, ритм, гармонію та інші аспекти музичної структури і форми.

Було виділено три типи співвідношення діалогічного мовлення та музики: контраст, поглиблення / посилення змісту та надання нового смислу.

Контраст, тобто суперечливість настрою музики та мовлення, є потужним засобом привертання уваги глядача та здійснення впливу на його емоції. Прикладом такого співвідношення є епізод, коли головний герой кінострічки, Едвард Льюїс, прямує в лімузині до аеропорту, і водій йому повідомляє: *Your plane is leaving <u>as scheduled</u>, sir, and you should be back in New York <u>on time</u>* (1.58.51; "Pretty Woman"). Це висловлення є суто фактуальним, на що вказують позбавлені емоційного забарвлення номінативні одиниці *leaving as scheduled,*

on time. Адресат може вивести з цього повідомлення, що людина, яка звикла до порядку та передбачуваності, знов "у своїй стихії", жодні несподіванки більше не передбачуються, і це для неї добре. І хоча висловлення не несе експліцитно вираженого аксіологічного навантаження, у цьому контексті воно набуває позитивної оцінки. На відміну від неї, музика є мінорною: вона схожа на краплини дощу, який поступово посилюється. Тональність ситуації унаочнюється погодою за вікном лімузину (зливою), що корелює з мінорним настроєм музики (арпеджіо та стакато), та контрастує зі смислом, вираженим вербально (*as scheduled, be back in New York, on time*).

Поглиблення / посилення змісту, що передається вербально, є таким типом співвідношення мовлення та музики, у якому емоційне забарвлення музики та мовлення збігаються й тим самим посилюють ефект одне від одного. Прикладом такого співвідношення є ситуація, коли Едвард Льюїс повертається до готелю, а там на нього чекає Вівіан з романтичною вечерею. Між ними відбувається такий діалог:

- *How was your day, dear?*
- *Nice tie.*
- *I got it for you* (1.08.20; "Pretty Woman")

Такі лексичні одиниці, як *dear, nice, for you* вказують на позитивну забарвленість мовлення. Фрази є короткими та вимовляються учасниками діалогу повільно, без вияву палких емоцій. Це можна інтерпретувати як спробу розкритися один перед одним, але неготовність до чогось більшого. Вибір такої структури діалогу обумовлений сюжетно, а саме тим, що він відбувається на першій стадії зародження почуттів героїв. Романтична, тиха музика, що виконується саксофоном, відтворює внутрішній стан героїв. Така дрібниця, як краватка, є знаком того, що Вівіан думала про Едварда протягом дня. Ця сцена є ліричною завдяки музиці, що надає романтичності їх стосункам, які до цього були діловими.

Третім типом співвідношення мовлення та музики у кінофільмі є **надання нового смислу** інформації, що передається вербально. Воно допомагає відкрити нові грані тих подій, що відбуваються на екрані, змусити глядача замислитися над підтекстом, прихованим за повсякденними фразами. Це виражається в постійній зміні "інтонацій" музики та діалогу в межах одного епізоду. Серед них виокремлюються такі: неоднозначність музичного супроводу та чіткий, незмінний настрій діалогу; музика незмінна, а емоційне забарвлення діалогу варіюється протягом його розгортання; постійні зміни як музики, так і тональності діалогу у межах епізоду. Проілюструємо випадок незмінного настрою музичного супроводу та непостійної тональності діалогу.

Едвард Льюїс, вирішує поїхати з міста, але при цьому він має намір покращити умови життя Вівін, яка стала йому небайдужою. Він хоче зняти для неї квартиру та дати їй грошей, про що і повідомляє їй у номері готелю. Вислухавши його пропозицію, Вівіан виходить на терасу та розповідає йому про свою дитячу мрію:

When I was a little girl, my mama used to lock me in the attic when I was bad, which was pretty often. And I would – I would pretend I was a princess...trapped in a tower by a wicked queen. And then suddenly this knight...on a white horse with these colors flying would come charging up and draw his sword. And I would wave. And he would climb up the tower and rescue me. But never in all the time...that I had this dream did the knight say to me, "Come on, baby, I'll put you up in a great condo" (1.38.13; "Pretty Woman").

Тональність мовлення є змінною: з одного боку, у ньому багато позитивно забарвлених лексичних одиниць: *princess, knight, on a white horse, colors flying, draw his sword, climb up the tower and rescue me.* Однак у той самий час наявна і негативна аксіологічна забарвленість: *lock in the attic, bad, a wicked queen.* Такий контраст створює прірву між двома світами, що змальовано Вівіан, та загострює сприйняття почутого Едвардом. Музика протяжна, її ледве чути, вона тільки акцентує глибину та важливість моменту, наче крик душі. Вона не має чітко виражених

рис мінору, це лише плинні акорди, але відчувається напруга та натягнутість звучання завдяки контрапункту у басі. Це створює відчуття очікування.

Важливу функцію у фільмі виконує й **музика без слів** до сцен та епізодів, що належить до типу "музика для глядача", але мовлення тут є нульовим. Музика без слів по-своєму описує внутрішній стан героя, виступає замість слів автора, забезпечує акцентування та передбачення. Так, музика без слів здатна натякати глядачеві про подальший розвиток подій. Звернімося до епізоду, коли Едвард вперше провів ніч з Вівіан. Вона заснула, а він прийняв душ та збирається працювати. Прямуючи до столу, він звертає увагу на волосся жінки, його рудий колір, на її наготу. Рухи Едварда повільні, погляд задумливий, на губах посмішка. Уперше звучить тема з опери "Травіата", її ледве чутно. Ця тема є лейтмотивом кохання, свідком зародження якого є глядач. Вівіан спить, вона без перуки та без вбрання, оголена не тільки фізично, а й морально, адже сон є найщирішим, беззахисним станом людини. Саме в цей момент містер Льюїс вперше побачив в ній не повію, а вразливу жінку. Саме такою вона йому почала подобатися.

Другий тип співвідношення мовлення та музики у художньому кінофільмі ілюструють випадки, коли **музику чують і герої фільму**.

Розглянемо уривок, коли Едвард Льюїс утікає з вечірки та катається містом на машині. На задньому плані грає музика, під яку звучать слова пісні:

I don't need to fall at your feet
Just 'cause you cut me to the bone
And I won't miss the way that you kiss me
We were never carved in stone.
If I don't listen to the talk of the town,
Then maybe I can fool myself.
I'll get over you, I know, I will
I'll pretend my ship's not sinking
And I'll tell myself I'm over you
'Cause I'm the king of wishful thinking.

Слова цієї пісні яскраво зображують ту ситуацію, що розгортається у фільмі, але глядач зможе зрозуміти це, лише переглянувши вже значну частину фільму. Відносини Едварда з жінками досить складні, адже вони вимагають уваги, а для нього це означає пристосування. Жінка, з якою йому судилося зустрітися, не буде цього вимагати: *I don't need to fall at your feet*. Світ, у якому мешкає Едвард, не дуже близький йому, але, якщо не замислюватися, то життя не таке вже й погане: *If I don't listen to the talk of the town, then maybe I can fool myself.* Тут *talk of the town* можна витлумачити, як те, що місто живе своїм власним життям, а його мешканці мають власні упередження та думку. Крім того, на момент зустрічі глядача з Едвардом він навіть забув про свої дитячі мрії, і саме слова пісні *I'll pretend my ship's not sinking* натякають на це. Дієслівна форма *Present Continuous* вказує на те, що саме зараз він втрачає все остаточно, але, можливо, ще щось можна виправити. Отже, ця пісня є своєрідним вступом до кінострічки, у якому схарактеризовано одного з двох головних персонажів. Окрім того, візуальним фоном цієї частини фільму слугують кадри, що зображують місто, в якому розгортаються події: це дорогі готелі, розваги, жінки легкої поведінки, бідні люди, що вимушені жити на вулиці, та багатії. Таким чином, невербальні та надвербальні компоненти кінодискурсу виконують інформативну функцію. У цьому випадку можливе й трактування її як функції передбачення, адже головна героїня протягом розгортання сюжету торкається самого низу та верху життя.

Окремим різновидом співвідношення мовлення та музики у художньому кінофільмі є **діалог, темою якого є музика**. Він пов'язаний з поняттям **екфрасісу**, який є однією з найдревніших художніх форм, заснованих на яскраво вираженій взаємодії двох модусів мислення – образного та вербального. Взаємодія цих модусів мислення реалізується в екфрастичному тексті за допомогою міжсеміотичного перекладу, який є послідовною ланкою

взаємопов'язаних переходів (наприклад, від смислового кодування дійсності до іконічного в мисленнєво-іконічній репрезентації діяльності митця [14, 10]. Л. Геллер зазначає, що екфрасис, у прямому сенсі прикрашений опис, слугує витвором мистецтва [6, 8].

Виділяють декілька видів екфрасичного тексту: літературний, скульптурний, картинний, а також музичний, до якого й відноситься діалог про музику, наявний в аналізованому кінофільмі. У ньому втілено розуміння автора (режисера) щодо ролі, яку відіграє музичний твір у житті героїв. В епізоді, коли Едвард веде Вівіан до опери, відбувається такий діалог.

- *So, you said this is in Italian.*
- *Uh-huh. So how am I gonna know what they're singin'? These are broken. Mine are broken.*
- *No, no. That's okay It's all right.*
- *Oh.*
- *You'll know. Believe me, you'll understand. The music's very powerful.*
- *There's a band!*
- *People's reactions to opera the first time they see it is very dramatic. They either love it or they hate it. If they love it, they will always love it. If they don't, they may learn to appreciate it, but it will never become part of their soul.*
- *Mmm.*

Із цього діалогу глядачеві зрозуміло, що музика є настільки потужним засобом передачі інформації та почуттів (*you'll understand, the music's very powerful)*, що навіть не розуміючи слів, можна відчути все те, що відбувається на сцені. Музика чинить потужний вплив на слухача, що підтверджують слова Едварда: *They either love it or they hate it, part of their soul.* Для того, щоб відтворити у словесній формі вплив музики, автор тексту застосовує такі прикметники, як *dramatic, powerful.* Окрім того, потужним є контраст, який створюється, коли Едвард так яскраво зображує вплив музики на людину, а Вівіан називає оркестр *a band.* У такий спосіб робиться на акцент на тому, що музика є доступною та зрозумілою навіть для простої, неосвіченої людини.

Підводячи підсумки, зазначимо, що у кінофільмі, так само, як і в реальному житті, під час спілкування мовці використовують не тільки вербальний канал для передачі інформації, але й слуховий та візуальний. Хитання головою, музика, що лунає під час діалогу, навіть погода можуть не просто посилити ефект від почутого, але й навіть змінити його смисл. Такий ефект виникає завдяки тому, що одночасне використання декількох каналів передачі інформації робить комунікацію мультимодальною (такою, що може задіяти декілька модусів: вербальний, просодичний, кінетичний тощо), де кожен канал передачі інформації може відображати внутрішній стан героїв, виступати як коментар наратора, готувати глядача до певних подій тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Під час дослідження було виділено два основні типи співвідношення діалогічного мовлення та музики: перший, де музика спрямована на глядача, та другий, де музика сприймається героями кінофільму. Перший тип співвідношення мовлення та музики може виконувати такі функції: контраст, поглиблення / посилення значення та надання нового змісту. Особливим підвидом, що виокремлюється у межах цього типу, є музика без слів, яка застосовується з метою надання характеристики внутрішнього стану героїв, акцентування або передбачення, тобто виступає різновидом коментаря наратора. Другий тип співвідноситься з музичним екфрасісом, діалогом про музику. Обидва напрямки є вельми перспективними для подальшого дослідження співвідношення мовлення та музики у художньому кінодискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Введение в социологию музыки: 12 теоретических лекций / Теодор Адорно. – М., СПб. : Университетская книга, 1973. – 445 с.
2. Баско Н. Музыкальный учебный словарь / Нина Баско, Елена Баринова, Татьяна Такташова. – М. : Litres, 2013. – 363 с.

3. Буката М. В. Екстеріоризація силенціального ефекту у мистецькому дискурсі / М. В. Буката // Філологічні трактати. – 2012. – Т. 4, № 2. – С. 134–140.

4. Воробйова О. П. Спокушання музикою : емоційна аура музичних мотивів у художній прозі (когнітивний етюд) / О. П. Воробйова // "Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст, дискурс" : Тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О. П. Воробйової. – КНЛУ, К. , 27 вересня 2012 р. – С. 28.

5. Воробьёва О. П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф : модусы, фракталы, фузии / О. П. Воробьёва // Когниция, коммуникация, дискурс : эл. сб. науч. работ. Сер. "Филология". – 2010. – № 1. – С. 47–74.

6. Геллер Л. Воскрешение понятия, или Слово про экфрасис / Л. Геллер // Экфрасис в русской литературе : Труды Лозаннского симпозиума. – М. , 2002. – 18 с.

7. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века : [под ред. акад. Ю. С. Степанова]. − М. , 1995. − С. 144–238.

8. Кушмина Р. Р. Язык и музыка как смыслообразующие звуковые формы культуры : автореф. дисс. … канд. филос. наук: спец. 24.00.01 "Теория и история культуры" / Р. Р. Кушмина. – Казань, 2004. – 24 с.

9. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. – М. : Музыка, 1976. – 255 с.

10. Мороз О. Л. Лінгвокогнітивні та лінгвостилістичні засоби реалізації тональності поетичного тексту : автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. Л. Мороз. – Херсон, 2012. – 20 с.

11. Рязанцев Л. В. Функції музики в аудіовізуальних мистецтвах / Л. В. Рязанцев // Вісник КНУКіМ: Серія Мистецтвознавство. – 2012. – Вип. 27. – С. 149–156.

12. Самохіна В. О. Жарт: когніція, комунікація, текст / В. О. Самохіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 972. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – С. 119 – 128.

13. Сохор А. Н. Воспитательная роль музыки / А. Н. Сохор. – Л. : Гос. муз. изд-во, 1962. – 64 с.

14. Таранникова О. Г. Экфрасис в англоязычной поэзии : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. Г. Таранникова. – СПб., 2007. – 24 с.

15. Холопова В. Н. Феномен музыки / В. Н. Холопова. – М. : Directmedia, 2014. – 378 с.

16. Швачко С. О. Статус номінацій silence та pause в художньому та музичному дискурсах / С. О. Швачко, М. В. Буката // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Збірник наукових праць. – Червень, 2010. – С. 167–171.

17. Швачко С. О. У царині номінативних і комунікативних одиниць / С. О. Швачко // Методологічні проблеми сучасного перекладу: матеріали VIII Міжнародної науково-методичної конференції, 23-25 січня 2009 року / Ред. кол. : С. О. Швачко, І. К. Кобякова, С. В. Баранова, О. М. Медвідь. – Суми : СумДУ, 2009. – С. 133–135.

18. Agawu K. Music as Discourse: Semiotic Adventures in Romantic Music / Kofi Agawu. – UK : Oxford University Press, 2008. – 352 p.

19. Arbib M. A. Language, Music, and the Brain : A Mysterious Relationship / Michael A. Arbib. – Massachusetts : MIT Press, 2013. – 662 p.

20. Deliege I. Perception and Cognition of Music / Irene Deliege, John A. Sloboda. – UK: Psychology Press, 2004. – 480 p.

21. Fitch W. T. The Biology and Evolution of Music: A Comparative Perspective / W.T. Fitch. – NY : Cambridge University Press, 2006. – 100 p.

22. Koelsch S. Brain and Music / Stefan Koelsch. – NY: John Wiley & Sons, 2012. – 308 p.

23. Nattiez J.-J. Music and Discourse : Toward a Semiology of Music / Jean-Jacques Nattiez. – New Jersey: Princeton University Press, 1990. – 272 p.

24. O'Halloran K. Multimodal Discourse Analysis: Systemic Functional Perspectives / Kay O'Halloran. – NY : A&C Black, 2004. – 252 p.

25. Patel A. D. Music, Language, and the Brain / Aniruddh D. Patel. – UK : Oxford University Press, 2008. – 513 p.

26. Rebuschat P. Language and Music as Cognitive Systems / Patrick Rebuschat. – UK : Oxford University Press, 2012. – 338 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

27. Pretty Woman [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://sfy.ru/?script=pretty_woman

УДК 811.111'367:17.022.1:821.111(73)

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МОВНОЇ СПЕЦИФІКИ АМЕРИКАНСЬКОГО ВЕСТЕРНУ

Пожарицька О. О.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У статті аналізуються американські національні моральні цінності як вони відображені в романах жанру "американський вестерн". Авторка вивчає історичні передумови становлення та еволюції жанру і досліджує його лінгвістичну специфіку, що сприяла перетворенню цього жанру у дзеркало національних ідеалів. Зроблено висновок, що головні герої досліджених романів, з одного боку, яскраво виокремлюються та є легко впізнаваними на рівні тексту, а, з іншого, – можуть бути визначені за приналежними їм мовленнєвими характеристиками. Останні, на відміну від художніх портретів, які суттєво вирізняються у різних авторів, є загалом однаковими для усіх позитивних героїв американського вестерну.

Ключові слова: *американський вестерн, американська ментальність, позитивний герой, мовленнєвий портрет, моральні цінності.*

Пожарицкая Е. А. Социально-исторические предпосылки языковой специфики американского вестерна. *В статье анализируются американские национальные нравственные ценности, отраженные в романах жанра "американский вестерн". Автор рассматривает исторические предпосылки становления и эволюции жанра, а также исследует его лингвистическую специфику, способствовавшую превращению данного жанра в зеркало национальных идеалов. Сделан вывод, что главные герои исследованных романов, с одной стороны, ярко выделяются и легко узнаются на уровне текста, а с другой, – могут быть определены по присущим им речевым характеристикам. Последние, в отличие от художественных портретов, которые существенно отличаются у различных авторов, являются в целом одинаковыми для всех положительных героев американского вестерна.*

Ключевые слова: *американский вестерн, американская ментальность, положительный герой, речевой портрет, моральные ценности.*

Pozharytska O. O. Social-and-historical premises of the American western's linguistic features. *The article presents American national moral values as they are reflected in the American western. It focuses on the historical premises of the genre establishment and evolution and argues about the linguistic features that make the given genre a mirror of national ideals. A conclusion is drawn that the main characters of the novels under study, on the one hand, stand out and are easily defined on the textual level, and on the other hand, can be recognised by their speech characteristics. The latter, in contrast to literary portraits given differently by different authors, are mostly common to all positive characters of the American western.*

Key words: *American western, American mentality, positive character, speech portrait, moral values.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Антропологічна парадигма, що панує у сучасній лінгвістиці, пропонує аналізувати будь-який лінгвальний та лінгво-ментальний феномен крізь призму людської особистості. Розуміючи автора як деміурга створеної ним квазі-реальності, а художні твори як специфічні "відбитки" авторського світосприйняття, неможливо, однак, ігнорувати існування певної системи спільних рис, характерних для творів одного жанру. Попри той факт, що жанр "американського вестерну" часто відносять до ніші "масової літератури", багато дослідників підкреслюють його роль у психологічному становленні особистості читача

© Пожарицька О. О. Соціально-історичні передумови мовної специфіки американського вестерну

(Ф. Емері і Д. Мартін [14]), формуванні "рольової моделі американської нації" (У. Райт [18]), "національної ідеї" (Дж. Кевелті [12], Дж. Меллер [17]) та американської ментальності (А. Базен [3]). **Актуальність** представленого дослідження мотивується, по-перше, загальною потребою поглибити знання про жанр "американського вестерну" як такий, що відображає історичний розвиток країни США у художній формі, а по-друге, випливає з лінгво-гносеологічної важливості проблеми взаємозв'язку між національними та індивідуально-авторськими ідеалами, закодованими у художній літературі, та їхньою лінгвальною репрезентацією у тексті твору.

Мета статті – виявлення національно-моральних ідеалів в текстовому просторі персонажного мовлення головних героїв "американського вестерну". Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: розгляд жанру "американський вестерн" з позицій його історичного формування; аналіз морально-етичного навантаження у системі персонажів романів представленого жанру; дослідження жанрових особливостей та різновидів вестернів; встановлення сутності позитивного начала у романах жанру "вестерн" та мовленнєвих засобів його впровадження у творі.

Об'єктом дослідження слугувало емотивно-інформативне навантаження "американського вестерну". **Предмет** розвідки − мовні особливості жанру "американського вестерну" як типу художнього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вестерн – один із найстаріших жанрів американської національної художньої літератури. Цей жанр не лише зіграв значну роль в історії всієї американської культури, але не втратив свого значення і дотепер. За визначенням "Словника літературознавчих термінів" Дж. А. Каддона, "вестерн – це особливий жанр художньої літератури, що оповідає про життя на Дикому Заході США" [21, 985]. Місце дії у вестерні зазвичай – прикордонні штати Арізони, Нью-Мексико і Західний Техас, а також територія між річкою Савана і Міссісіпі, відома як "старий південний захід" часів колонізації. Поняття вестерну асоціюється також з великими рівнинами і преріями Небраски, Канзасу, Оклахоми і Техасу, частково Монтани, Вайомінгу і Колорадо, західними районами Північної та Південної Дакоти і Нью-Мексики. Час дії вестерна традиційно охоплює період з 1860 рр. до кінця Мексиканської революції (кінець 1930 рр.) [5; 13].

Білі поселенці відвойовували у корінних жителів-індіанців і суворої природи Америки землю і право на життя. Е. Арнольді пояснює історію створення вестерну наступним чином: "В американської нації немає стародавнього епосу. Переселенці, які рухаються в минулому сторіччі на Захід континенту, захоплюючи споконвічні землі індіанських племен, ставали легендарними героями. Як герої епосу, вони обростали піднесеними цнотами: благородством, безстрашністю заради перемоги справедливості і відновлення зневажених прав слабких і беззахисних" [2, 14]. Так народилися історії фронтира, що "оспівують відважних ковбоїв, які відстоюють Закон шерифів, живописні сутички з кровожерливими індіанцями і білими зрадниками" [там само]. Деякі з цих легенд лягли в основу балад ("*west-country ballads*"), а більшість стали біля витоків нового літературного напряму, типового тільки для Сполучених Штатів Америки. Із плином часу і здебільшого завдяки кінематографу, романи в жанрі "вестерн" переступили межі національної літератури і стали відомі в усьому світі.

І. Бродський відзначив важливість цього жанру для США у своєму відомому вірші "Неоткуда с любовью надцатого мартобря...", герой якого посилає привіт із "одного з п'яти континентів, що тримається на ковбоях" [4, 493], – так поет алегорично називає Америку. Пізніше, розмірковуючи про особливості вестерну, І. Бродський підкреслює, що у вестерні добро перемагає неухильно, стрімко і нищівно, при цьому сама перемога вирізняється витонченістю, хоча і є очевидною з самого початку, що, разом із тим, не робить читання менш цікавим. Поет додає: "Що мені подобається у вестернах – це миттєва справедливість" [там само, 27].

Виклад основного матеріалу. Будучи певною мірою досить схематичним, жанр "американський вестерн" передбачає чіткий поділ добра і зла, позитивного героя і його антагоніста-негідника. При цьому приналежність їх до того або іншого табору відома з самого початку, а головний персонаж завжди є втіленням ідеї "*he-man*", образом ідеального чоловіка, що знаходиться поза соціальною стратифікацією. "Все чітко поділено на чорне й біле, де є злочинець та є герой" [14, 27], герой у повному розумінні цього слова. Крім їхнього явного або прихованого конфлікту, в романі описуються і другорядні персонажі, що слугують "фоном" для головних героїв. Щировська Т. Н. бачить основну функцію персонажів "фону" в "очікуванні рятівника і переусвідомленні власних життєвих позицій" [10, 18]. При цьому, персонажний фон також приховано або явно підрозділяється на два полярних табори: "група підтримки" героя і прихильники його антагоніста. Іноді в романі присутня героїня, за любов якої, крім відновлення справедливості, б'ються головний позитивний герой і його антагоніст.

Ж.-Л. Ріпейру, характеризуючи вестерн, також зазначає, що твори цього жанру вирізняються ясним, чітким розподілом сил, "суворою простотою сюжету і характерів, напруженим гострим конфліктом. Все це дозволяє порівняти вестерн з античною драмою" [7, 78-79]. Критик також говорить про деякий історичний реалізм, властивий вестернові. "На Дикому Заході діяли свої закони: моральний кодекс переселенців засуджував не за вбивство, а за зраду" [там само]. Дійсно, "у вестерні незмінна стрілянина та рішуча дуель "доброго" і "злого" протагоністів… є реалізацією первісної справедливості у світі" [9, 169]. Усі критики одностайно проголошують, що герой вестерну – це "останній джентльмен". Його істинна та остання мета – захист своєї честі", при цьому "сама концепція особистої честі заснована на дотриманні кодексу суспільної моралі" [там само, 170].

Було б неправильно недооцінювати вестерн, відносячи його до розважальної, третьосортної літературної продукції. "Ці легенди, − пише У. Баркер про усталене коло образів вестерну, – володіють великими пізнавальними функціями, особливо стосовно дітей, і вони аж ніяк не мають на увазі абсолютно пасивну, регресивну і безцільну розвагу" [11, 272]. Ф. Емері та Д. Мартін, автори книги "Психологічний ефект вестерну", доводять, що сприйняття вестерну, засноване на ототожненні публіки з головним героєм, і слугує формою вирішення колективних комплексів [14, 18].

Із погляду літературного жанру, "вестерн на диво різноманітній та складний" [9, 162]. Ф. Френч та І. Джарві знаходять певні піджанри кіно-вестернів та їхніх літературних аналогів [15; 16]. Так, Ф. Френч визначає наступні типи вестерну: епічний вестерн, вестерн для дорослих, сатиричний вестерн, соціологічний, реалістичний, психологічний, алегоричний вестерн, антивестерн, спагетті-вестерн [15, 56]. Інша класифікація, запропонована І. Джарві, містить такі п'ять категорій вестерну: 1) розповіді про "піонерів"; 2) відкриття кордонів; 3) прихід закону; 4) закон у дії; 5) психологічний вестерн. Усе це свідчить про розвиток цього жанру, про появу все нових і нових його різновидів [16, 173].

Традиційно об'єм роману жанру вестерн не перевищує 65000 слів. Розвиток сюжету лінійний, характеристики героїв ясні і чіткі. Хоча жанр вестерну разом з "морськими історіями", "лицарськими романами", "розповідями про подорожі" належить до пригодницьких, проте він відрізняється від них реалістичністю сюжету, національним колоритом та оптимістичною спрямованістю.

На думку Дж. Кевелті, вестерн є епічною драмою, що побудована на протистоянні трьох сил:

1) мешканців міста як представників цивілізації;

2) злочинців або індіанців, які нападають на жителів міста;

3) героя як "людини середини", яка володіє досвідом і силою другої групи, але належить до першої [12, 156]. Різноманітні відношення між цими трьома складовими і визначають сюжет того або іншого твору.

Популярна інтернет-енциклопедія постулює, що у вестернах "персонажі можуть сприйматися як літературні нащадки середньовічних мандрівних лицарів, які й стояли біля витоків розвитку пригодницького жанру. Як ковбой або стрілок на Дикому Заході, мандрівний лицар у європейській літературі раннього періоду подорожував зі своїм конем від міста до міста, воюючи з різними лиходіями і спираючись не на розвинені соціальні механізми, а на свій власний кодекс честі. І, так само як і мандрівні лицарі, герої вестернів часто ризикують своїм життям заради "діви у біді" [19; 20; 21].

Щировська Т. М. зауважує, що "активний герой виступає як відновник суспільних цінностей, а іноді й світопорядку. Ці твори містять в собі соціальний моральний кодекс" [10, 19]. Таке зауваження вважаємо цілком справедливим, адже етичні та моральні принципи добра і справедливості залишаються відносно незмінними протягом багатьох століть, що доводить постійне захоплення читачів творами, які були написані задовго до нашого часу (в тому числі, незмінний інтерес до міфів, сказань і билин).

Позачасовість й універсальність концепту особистісної позитивності, що виражається у вестерні, окрім іншого, доводить і те, що, зародившись у літературі кінця XIX століття, вестерн перетнув літературні кордони, завоював також кіномистецтво (не втрачаючи популярності протягом XX ст.), гіперпростір комп'ютерних ігор, і навіть має низку пародій ("спагетті-вестерни"). Романи-вестерни і донині належать до одних з найбільш читаних. Твори у жанрі "класичного" вестерну не тільки перевидаються і пишуться відомими авторами, які здобули славу на хвилі популярності цього жанру (Луї Лямур, Зейн Грей, Генрі Вілсон Аллен (публікувався під ім'ям Уїлл Генрі і Клей Фішер), Макс Бренд та ін.), а й зовсім сучасними авторами, такими як У. Бентон *("Red Runs the Plain"*), Б. Деннісон (*"The Long Trail"*), Дж. Бохман (*"Absaroka*, *From War to Wyoming"*), Р. Браун *("Somewhere West of Texas"*) та ін.

Таким чином, з одного боку, вестерни демонструють позачасові етичні норми, а з іншого, – мовленнєве втілення їхніх ідей є цілком сучасним.

Як відомо з теорії етики, засадничою, ключовою категорією в соціальному світі є поняття свободи. При цьому, "до числа вищих моральних цінностей зазвичай відносять узагальнені поняття, що відображають сутність моралі і людського існування: добро, свободу, сенс життя і щастя" [6, 8].

Поняття державної та особистісної свободи справедливо можна вважати ключовими поняттями добра на американському континенті, де широко відзначається День Незалежності та зародився рух аболіціоністів. Герої вестернів – вільні люди, або люди, чий сенс життя полягає в боротьбі за свою свободу. Їхня ключова риса чесність – "позитивна моральна риса, що охоплює поняття вірності правді і моральним принципам" [там само, 27]. Звідси можна зробити висновок, що узагальнений концепт позитивності в авторів вестерну охоплює приватні поняття: прагнення до свободи, лідерство, незалежність у вчинках і судженнях, чесність, хоробрість, почуття справедливості.

Незважаючи на свою приналежність до "масової" пригодницької літератури, яка характеризується певною мірою стереотипними персонажами [1], романи-вестерни часто пропонують читачам героїв із різними портретними характеристиками, різного віку і характерами. Наприклад:

1. *He (Hannibal Landers) didn't respond to the greeting. "Anybody seen Hannibal Landers in town?"*

Somebody else spoke up. "Wouldn't rightly know him if we seen him, Art. Got a description of him?"

"Yeah, medium height, dark hair, blue eyes, ugly" (Lewis M. K.).

2. *Jane, greeting him (Lassiter), looked up into a face that she trusted instinctively and which riveted her attention. It had all the characteristics of the range rider's—the leanness, the red burn of the sun, and the set changelessness that came from years of silence and solitude. But it was not these*

which held her, rather the intensity of his gaze, a strained weariness, a piercing wistfulness of keen, gray sight, as if the man was forever looking for that which he never found (Grey Z.).

3. *Here he (Tom Grigsby) was, loping down the trail to 30. His weather worn features were something no woman ever gave a second glance − maybe a long scrutinizing first look; and his tall lean frame could consume more vitals than any woman wanted to bother cooking. Combine all that with feet that spent most of their time in run down boots treading over endless miles of uncivilized territory. No, he was born a bachelor and there wasn't any point considering anything else….*

"You're skinny," she stated flatly, but her green eyes sparkled a welcome (Rigsbee L. L.).

4. *Laramie brushed his gritty fingers through short, curly brown hair and rubbed his clean shaven chin. He scratched his slightly protruding belly (Bly S.).*

5. *An artist would have made much of that picture, for there was in this man (Dan Barry), as in Strann, a singular portion of beauty. It was not, however, free from objection, for he had not the open manliness of the larger of the two. Indeed, a feminine grace and softness marked him; his wrists were as round as a girl's, and his hands as slender and as delicately finished. Whether it be the white-hot sun of summer or the hurricane snows of winter, the climate of the mountain-desert roughens the skin, and it cuts away spare flesh, hewing out the face in angles; but with this man there were no rough edges, but all was smoothed over and rounded with painful care; as if nature had concentrated in that birth to show what she could do. Such fine workmanship, perhaps, would be appreciated more by women than by men; for men like a certain weight and bulk of bone and muscle—whereas this fellow seemed as light of body as he was of hand. He sat now watching Strann with the utmost gravity. He had very large brown eyes of a puzzling quality; perhaps that was because there seemed to be no thought behind them and one caught the mystery and the wistfulness of some animals from a glance at him (Brand M.).*

Вочевидь, у наведених вище описах зовнішнього вигляду "хороших ковбоїв" не дуже багато спільного. Ганібала Ландерса (1) описують як непривабливого хлопця середнього зросту з голубими очами. Він молодий, біля 25 років, досить веселий і приємний у спілкуванні. Лассітер (2) серйозний, худий, з обгорілою від сонця шкірою, тяжким погядом і погрозливим викликом, що написаний на його втомленому сірому обличчі. Йому вже біля 40. Том Грігзбі (3) молодший – йому скоро 30, проте він виглядає не дуже добре через свою неохайність та є надто худим. Ларамі (4), однак, має невеликий животик. Це чисто виголений чоловік старший 40 років, шатен з кучерявим волоссям. Для нього характерні більш чоловічі риси, ані ж Ден Баррі (5), який більше схожий на дівчину делікатністю своєї статури та зростом. На відміну від Лассітера і Тома Грігзбі, Ден має дуже добру рівну шкіру обличчя без жодних недоліків. Він вишуканий і охайний, говорить досить високим голосом. Зовнішність ковбоїв в інших романах також дуже відрізняється.

При всьому зовнішньому розмаїтті головних героїв і несхожості їхніх темпераментів, "хороші" і "погані" ковбої завжди легко впізнавані, незалежно від місця і часу дії, описаного в романі, і дати його написання. Пояснення цього факту вбачаємо у тому, що авторський концепт позитивності вестернів обумовлений не тільки особистими пріоритетами авторів творів, але, перш за все, американською національною ментальністю й уявленнями про добро і зло в оціночній шкалі американської нації в цілому. Так, розмірковуючи про філософію мистецтва, французький літературознавець І. Тен підкреслює, що будь-який художній твір є "світлиною навколишньої моралі" і характеризує моральний і розумовий розвиток людства. При цьому, пропаговані моральні ідеали знаходяться в прямій залежності від національно-групової детермінанти [8, 127–131]. У цьому плані можна говорити про єдину етичну концептосферу творів у жанрі "американський вестерн". Звідси очевидно, що і віртуальна картина світу персонажів "вестерна" відображає концептуальну картину світу авторів творів.

Спираючись на положення про нерозривний зв'язок мови і мислення, можна припустити наступне. Завдяки спільності своїх морально-етичних поглядів, соціального статусу, історичної

епохи позитивні герої вестернів (як протагоністи позитивного початку у творі) повинні мати багато спільного й у мовленні. Іншими словами, при абсолютній несхожості зовнішніх портретів позитивних героїв, можна говорити про подібність їхніх мовленнєвих портретів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що мовна свідомість американської нації, представниками якої є автори вивчених вестернів, задає параметри вербалізації узагальненого концепту позитивності, який об'єктивується, разом з іншими текстовими складовими, і в мовленнєвому портреті головних героїв − як прямо або безпосередньо (на рівні мовлення головного позитивного героя), так і "від зворотнього", опосередковано (на рівні мовлення антагоніста).

ЛІТЕРАТУРА

1. Алифиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : [учебное пособие] / Н.Ф. Алифиренко. − М. : Флинта, Наука, 2010. − 288 с.

2. Арнольди Э. Звезды немого кино: вступительная статья / Э. Арнольди // Звезды немого кино. − М. : Искусство, 1968. − С. 14−36.

3. Базен А. Что такое кино / А. Базен. − М. : Искусство, 1972. − 384 с.

4. Бродский И. Стихотворения и поэмы / Бродский И. − [Вступ. статья, сост., подгот. текста и примеч. Л.В.Лосева]. − СПб. : Изд-во Пушкинского Дома; Вита Нова, 2011. − 1232 с.

5. Карцева Е. Н. Вестерн. Эволюция жанра / Карцева Е. Н. − М. : Искусство, 1976. − 255 с.

6. Мокаева И. Р. Этические концепты в языковой картине мира (на материале русского и карачаево-балкарского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Мокаева Ирина Рамазовна. − Нальчик, 2004. − 155 с.

7. Рипейру Ж.-Л. Величайшее приключение вестерна. Уильям Харт / Ж.-Л. Рипейру // Звезды немого кино : антология [сост. В. Головская] / − М. : Искусство, 1968. − С. 78−93.

8. Тэн И. Философия искусства / Тэн И. − М. : Искусство, 1996. − 350 с.

9. Шестаков В. П. Мифология XX века : критика теории и практики буржуазной "массовой культуры" / Шестаков В. П. – М. : Искусство, 1988. – 224 с.

10. Щировская Т. Н. Типология сюжетов в произведениях отечественной массовой литературы 1990-2000 гг. : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.01.01 "Русская литература" / Щировская Татьяна Николаевна. − Армавир : Армавирский государственный педагогический университет, 2006. − 188 с.

11. Barker W. Y. The Stereotyped Western Story / Barker W. Y. – NY : Apple, 1955. − 365 p.

12. Cawelty J. G. Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture / Cawelty J. G. – Chicago, 1976. – 378 p.

13. Davis William C. Lone Star Rising / William C. Davis. − TX; College Station : Texas A&M University Press, 2006. − 368 p.

14. Emery Ph. Psychological Effects of "Western Film" : A Study in Television Viewing / Ph. Emery, D. Martin. − University of Melbourne, Dpt of Audio-Visual Aids, Studies in Mass Communications. – Melbourne, 1997. – 47 p.

15. French Philipp Westerns – Aspects or a Movie Genre? / French Philipp. − NY, 1974. − 165 p.

16. Jarvie I. C. Movies and Society / Jarvie I. C. – N.Y. : Basic Books, 2001. − 394 p.

17. Moeller J. Nature, human and society in the American western / Moeller J. // Political mythology and popular fiction. – NY : AFT, 1988. − P. 65–71.

18. Wright W. Sixguns and Society : A Structural Study of the Western / Wright W. − California : University of California Press, 1977. − 232 p.

19. Википедия. Свободная энциклопедия [Электроный ресурс]. − Режим доступа : ru.wikipedia.org/wiki/Вестерн

20. Современный словарь-справочник по литературе / [сост. и научн. ред. С. И. Кормилов]. – М. : Олимп : ООО "Фирма "Изд–во АСТ". – 704 с.

21. Cuddon J. A. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory / J. A. Cuddon, revised by C.E. Preston. − London : Penguin Books, 1999 (2004). − 1024 p.

УДК 811.111'27:155.845

ІНТЕРАКЦІЙНИЙ СПОСІБ АРГУМЕНТУВАННЯ ОЦІНКИ

Приходько Г. І.
Запорізький національний університет

У статті досліджуються способи аргументування оцінки у висловлюванні. Особливу увагу приділено актуалізації алетичних і деонтичних оцінних висловлювань у чотирьох типах прагматичних контекстів: 1) зобов'язання-сприяння; 2) попередня згода; 3) очікування дії, викликаної спробами переконання в правильності того чи іншого твердження; 4) інтенсивне вираження точки зору.

Ключові слова: *аргументація, деонтична, алетична, прагматичний контекст.*

Приходько А. И. Интеракциональный способ аргументирования оценки. *В статье исследуются способы аргументации оценки в высказывании. Особое внимание уделено актуализации аллетических и деонтических оценочных высказываний в четырех типах прагматических контекстов: I) обязательства-содействия; 2) предварительное согласие; 3) ожидание действия, вызванного попытками убеждения в правильности того или иного утверждения; 4) интенсивное выражение точки зрения.*

Ключевые слова: *аргументация, деонтическая, аллетическая, прагматический контекст.*

Prihodko A. I. Interactional method of argumentation of evaluation. *The article investigates the ways of argumentation of evaluation in the utterance. Special attention is drawn to the actualization of alletycal and deontic evaluative utterances in the four types of pragmatic contexts: I) obligation and assistance; 2) the prior consent; 3) action expectation caused by attempts to convince a person in the correctness of a statement; 4) intensive expression of opinion.*

Key words: *argumentation, deontic, alletycal, pragmatic context.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Загальновідомо, що будь-яка аргументація є засобом, спрямованим на зміну тих чи інших фрагментів картини світу адресата через вплив на його логічне мислення. Вступаючи в комунікацію, людина часто ставить перед собою мету не лише інформувати про щось співрозмовника чи схилити його до певної дії, але й аргументувати свою точку зору, спростувавши думки інших [3; 5]. Аргументацію можна вважати своєрідною формою людської комунікації, метою якої є переконання, а потім і спонукання слухача до дії чи вчинку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття "аргументація" дістало теоретичне обґрунтування і піддалося докладному аналізу Бєловою А. Д., яка визначає його як багатогранне, комплексне явище, пов'язане із широким колом дисциплін [2, 9–12]. У процесі аргументації залучаються знання й уявлення мовця, його епістемічний, емоційний стан, ціннісна система, а також соціальні чинники комунікативної ситуації. Все це свідчить про інтегральний характер цього явища.

Метою запропонованої статті є дослідження когнітивно-комунікативного та аксіопрагматичного аспектів аргументації, які включають систему тверджень, спрямованих на спростування чи виправдання якоїсь думки, повідомлення. У зв'язку з цим виділяють два види аргументації: алетичну й деонтичну.

© Приходько Г. І. Інтеракційний спосіб аргументування оцінки

Виклад основного матеріалу. Референтом алетичної аргументації є істина, яка або стверджується, або заперечується. Референтом деонтичної аргументації стають вчинки, дії, поведінкова сторона комунікативних ситуацій у цілому [4, 62].

Обидва види аргументації реалізуються в аргументативному дискурсі, визначальними особливостями якого стають протиріччя, що виражаються в когнітивному чи аксіологічному конфлікті, у зіткненні думок, та протиставлення як когнітивне моделювання повідомлення, як техніка переконання.

Алетична аргументація, як правило, реалізується в рамках макроконтексту:

(1) *"Michael had reached the center of Parliament Square, when a figure coming towards him swerved suddenly to its left and made in the direction of Victoria… Wilfrid! Michael stood still. Coming from – South Square! And suddenly he gave chase. He did not run but he walked his hardest. The blood beat in his temples, and he felt confused to a pitch past bearing"* (10, 180 – 181).

Фрагмент дискурсу (1) – приклад зміни оцінки подій, що є результатом самозапевнення: реакції на негативну інформацію, яку одержав Майкл, побачивши свого друга поряд зі своїм домом. Цей факт переконав його в тому, що між його дружиною і Уілфредом існують якісь стосунки.

(2) *"I imagine she'll be looking for another instructor". "I see." Heggener nodded. "She does have a reputation for being difficult to please." "Well earned." Michael couldn't hold back from saying it"* (14, 287).

Оцінка в цій діалогічній єдності втілена як у питанні, так і у відповіді, які складають пари ствердних реплік, перша з яких оцінює, а друга – підтверджує оцінку. Такий прагматичний макроконтекст, очевидно, характерний для оцінки в ситуації співбесіди, що носить характер запевнення-згоди.

Варто зазначити, що така згода спричиняє певне сподівання й зайвий раз переконує у правильності сказаного. Завіряння в цьому разі підкреслюється емфатичним *do*, яке доволі часто вживається саме для посилення завіряння.

Аналіз мовного матеріалу показав, що алетична аргументація більш характерна для монологічного мовлення. Це пояснюється тим, що саме цей різновид аргументації передусім пов'язаний з доказом істини, а отже претендує на те, щоб бути засобом переконання опонента в істинності повідомлюваного [8, 317–322], що легше досягається в межах монологічного висловлювання.

Деонтична аргументація є переважно діалогічною [7, 182–199], бо будується на обґрунтуванні прийнятності вираженого спонукання до дії / бездіяльності, тобто ставить за мету переконати опонента в розумності, виправданості, надійності, доречності та доцільності висловлюваного прохання, пропозиції тощо.

Проілюструємо сказане прикладом (3):

(3) *"He was a great man". She affirmed again... You see, Jack," she said, "I have to believe that."*

"Yes, Lucy, you have to believe that. You have to believe that to live. I know that you must believe that. And I would not have you believe otherwise. It must be that way, and I understand the fact. For you see, Lucy, I must believe that too. I must believe that Willie Stark was a great man. What happened to his greatness is not the question... But he had it. I must believe that. Because I came to believe that. I came back to Burden's Landing" (15, 427).

Із самої побудови діалогу стає зрозумілим, що за своєю суттю це розмова Джека з самим собою. Перлокутивний ефект цього внутрішнього діалогу-монологу спрямований на переконання самого себе в правильності прийнятого ним рішення повернутися додому. І це йому вдається завдяки використанню в монолозі висловлювань інформативно-дескриптивного іллокутивного типу: аргументативів, констативів, а також завдяки

вживанню дієслова *to believe,* яке у цьому висловлюванні підпорядковане функції переконання адресата.

Як слушно зауважує Арутюнова Н. Д., "в мовленнєвому спілкуванні кожне висловлювання сприймається не саме по собі, а як репліка, вмонтована у прагматичний комплекс" [1, 360]. Це означає, що спілкування не може зводитися до аналізу мовленнєвих дій комунікантів у відриві від їх цілей, мотивів, епістемічного стану, особливостей взаємодії.

У дослідженні оцінного висловлювання (алетичного чи деонтичного, залежно від типу аргументації) вагомі результати дає застосування методики актомовленнєвої інтерпретації таких висловлювань, що встановлює інтеракціональне функціонування останніх [6, 143 – 164], оскільки, як відомо, іллокутивний зміст не завжди відображає їх справжнє призначення в мовленнєвій взаємодії.

Теоретичні підвалини цієї методики повинні розроблятися не лише в термінах комунікативної інтенції (іллокуції) й соціальних цілей висловлювання, але і як когнітивний процес, оскільки у когнітивній площині "аргументація складає сукупність процедур над моделями світу, які можуть викликати зміну структури знання не тільки у слухача, але й у мовця, тобто перерозподіл наборів знань між співрозмовниками під час їх комунікативної активності" [2, 10].

Вивчення умов реалізації алетичних і деонтичних оцінних висловлювань показало, що вони використовуються як засіб досягнення різних соціальних цілей, як процес стратегії й тактики спілкування в системі взаємостосунків адресанта й адресата залежно від їх прагматичних контекстів, які виділяються на підставі таких критеріїв: 1) приналежність іллокутивних індикаторів ініціативній чи реагуючій особі; 2) характер мотивації, оснований на аксіологічному чи когнітивному дисонансі; 3) кінцеве цільове призначення висловлювання; 4) прагматична структура висловлювання.

Алетичні й деонтичні висловлювання, що реалізують потенціал оцінки, актуалізуються в таких типах прагматичних контекстів: 1) зобов'язання-сприяння; 2) попередня згода; 3) очікування дії, викликаної спробами переконання в правильності того чи іншого твердження; 4) інтенсивне вираження точки зору.

Контекст зобов'язання-сприяння характерний для ситуації спонукання-прийняття до дії, в якій ініціативний комунікант за допомогою висловлювань декларативно-експресивного чи директивного іллокутивного типу прагне показати свою зацікавленість у потрібній йому дії співрозмовника.

Співрозмовник висловлює своє ставлення до директивного акту через різноманітні комісивні засоби. Іноді ці засоби є імпліцитними. У цьому разі адресат передбачає чи знає про бажання адресанта стосовно виконання бажаної дії заздалегідь. Зважаючи на мотиваційну зумовленість поведінки комунікантів, таку ситуацію можна віднести до контексту зобов'язання-сприяння.

Проаналізуємо діалогічний сегмент (4):

(4) *"It's not enough that you don't give a damn whether your wife becomes a widow or not, you have to drag my father along with you". "I tried to insist…" he began. "I can't imagine how you tried to insist." "You ask your father…". "He admires you, he's told me he wished he had a son like you, he'd like to pretend he's almost the same age as you. I know you"* (14, 85).

Перед нами зразок деонтичної аргументації, спрямованої на переконання співрозмовника у щирості свого наміру вчинити якусь дію. Впевненість у виконанні майбутній дії – це обіцянка, метою якої є зміна емоційно-психологічного стану співрозмовника: позбавлення його сумніву щодо щирості адресанта, стурбованості, розчарування.

В ініціативній репліці наведеного висловлювання міститься елемент сумніву в успіх задуманого, оскільки батько одного з комунікантів може бути проти їх союзу, про що говорить конструкція речення, оформленого у вигляді ін'юнктива, який передбачає

обіцянки-завіряння у відповідь, оформлену комісивом. Позитивна оцінка в аналізованому висловлюванні має імпліцитний характер і втілена у фінальній репліці, яка посилює переконання адресата звершити відповідну дію.

(5) *"I passed English all right", I said, because I had all that Beowulf and Lord Randal My Son stuff when I was at the Whooton School"* (13, 11).

Сегмент дискурсу (5), який також є прикладом актуалізації деонтичної аргументації, оформлено у вигляді складнопідрядного речення – констатива з двома пропозиціями. Перша пропозиція передає факт вдалого складання мовцем іспиту з англійської мови. У другому реченні продуцент пояснює причину такого успішного результату.

У цьому контексті вислів мовця передає прийняття останнім зобов'язання щодо існування каузального зв'язку між фактами реальності, що описуються дискурсом. Тому дискурсний маркер *because* функціонує тут як показник локального зв'язку між двома пропозиціями висловлювання, оперуючи таким чином на семантичному дискурсивному рівні.

У **контексті попередньої згоди** прохання надходить від неавторитетної особи, яка в превентивних цілях на випадок відмови, вагання, сумніву чи навіть обдурювання підкріплює свою просьбу пропонуванням умов-зобов'язань, нею ж висунутими. Основне призначення таких умов-зобов'язань, як ми бачимо, полягає у зацікавленні співбесідника здійсненням потрібної для цієї особи дії. Тим самим мовець ніби встановлює баланс взаємних інтересів. Пор.:

(6) *"I tried to call you Saturday night". She looked at him squarely, without emotion. "Several times." "Did you have anything special to say?" "No". She shrugged. "Just that I missed you". There was no answer. "I was invited out to the beach for the weekend. I should have left the number at the hotel"* (14, 69).

У діалозі (6) адресант здогадується про те, що адресат знає про його обман і намагається переконати у протилежному. Саме переконання в цій ситуації умовляння стає сигналом розвитку комунікації в екстремальних умовах, коли зацікавлена людина передбачає негативну реакцію співрозмовника на прохання, якщо ініціатор не підкріпить останнє переконливими, на його думку, аргументами. Цим і пояснюється відсутність проміжних ходів, що зазвичай супроводжуються спокійною аргументацією, – між проханням і переконуванням в екстремальній ситуації.

Переконання у цьому контексті (6) спрямоване на зміну ситуації, що склалася чи складається несприятливо, у вигідному для адресанта напрямку. Порушення умов перебігу комунікації знімає з адресанта ті зобов'язання, які він узяв на себе. Прагнення досягти згоди зі взаємними зобов'язаннями на підставі взаємного компромісу передбачає наявність балансу інтересів.

Переконуючий ставить за мету домогтися від співбесідника певного поступу. Для цього він використовує декларативно-експресивні висловлювання (комісив, експозитив), а також директивні висловлювання (реквестив), що досить часто спостерігаємо у випадках з акціональною аргументацією.

Контекст очікування дії, викликаної спробами переконання у правильності наведеного твердження, властивий таким ситуаціям: 1) вимога-обіцянка; 2) наполегливе переконування-згода.

Розглянемо висловлювання (7):

(7) *"He sat quite still with half the notes in his hand. He looked uneasy. The telephone rang. He let it ring for two seconds, his veined eyes on Ida; then he lifted the receiver. "Hallow. Hallow. This is Jim Tate." It was am old-fashioned telephone. He cerewed the receiver close in to his ear and sat still while a low voice buzzed like a bee. One hand holding the receiver to his ear Jim Tate shuffled the notes together, wrote out a slip. He said hoarsely: that's all right, Mr Colleoni. I'll do that, Mr Colleoni, and planked the receiver down. "You've written Black Dog", Ida said. He*

looked across at her. It took him a moment to understand. "Black Dog", he says, and then laughed, hoarse and hollow. "What was I thinking of Black Dog indeed." "That means Care". Ida says. "The Popes used to find them under the bed". "Well", he barked with unconvincing geniality, "we've always something to worry about". The telephone rang again. Jim Tate looked as if it might sting him" (11, 71).

Персонажі роману Г. Гріна – люди злочинного світу, світу рекету, де панують шантаж та вбивства. Призначення дібраного для аналізу уривку (5) полягає в передачі емоційного стану (стурбованості й тривоги) брайтонського букмекера Джима Тейта. Сум'яття в душі Тейта викликане втручанням зграї бандитів у його справи. Постійні телефонні дзвінки ватажка банди Коллоні, якого Джим називає *"Black Dog",* викликають у нього не лише роздратування, а й страх. Рекетири займаються на перегонах вимаганням і нав'язують букмекеру свої умови. Під тиском обставин, що склалися, Джим змушений їх прийняти і обіцяє зробити все, що від нього вимагають.

Автор роману порівнює голос поводиря бандитської ватаги з надокучливою бджолою, яка готова вжалити. Метафоричний образ всередині самого порівняння ґрунтується на загальній ознаці "погрози", що передається предикатною метафорою *"to buzz – a low voice buzzed like a bee".*

Експліцитне вираження погрози пов'язане з дієсловом *"to sting"* в останньому реченні уривку (7). Щоб показати вимушений характер уступки-обіцянки, зробленої Джимом рекетирам, використовуються інформативно-наративні висловлювання: дескриптиви, констативи, аргументативи. Саме такі типи висловлювань і є характерними для атлетичної аргументації.

(8) *"Not that I much blame Duffy. Duffy was face to face with the Margin of mystery where all calculations collapse, where the stream of time dwindles into the sands of eternity, where the formula fails in the test tube, where chaos and old night hold sway and we hear the laughter in the ether dream. But he didn't know he was, and so he said, "Yeah"* (15, 19).

(9) *"You meet somebody at the seashore on a vocation and have a wonderful time together. Or in a corner at a party, while the glasses clink and somebody beats on a piano, you talk with a stranger whose mind seems to whet and sharpen your own and with whom a wonderful new vista of ideas is spied… You remember the individual words from the old language you spoke together, but you have forgotten the grammar. You remember the steps of the dance but the music isn't playing any more. So, there you are"* (15, 423 – 424).

Висловлювання (8), (9) є ілюстрацією алетичної аргументації у ситуації "настійливе переконування-згода" і є констативами та аргументативами, за допомогою яких оповідач Джек Берден апелює до читача, прагне вплинути на його почуття, зробити своїм однодумцем, примусити співпереживати разом з його персонажами, чого він і домагається з великим успіхом.

Займенник *"we"*, парадигматичне значення якого включає сему *ego*, в авторських відступах Бердена отримує під впливом контексту додаткову сему "*you*", що включає читача у сферу спілкування. Неважко помітити, що авторські відступи оформлені займенником "*you*", дещо відрізняються семантикою й функціями від тих, в яких вжито *"we"*.

І у першому, і у другому випадках переривається розповідний монолог оповідача, призупиняється перебіг часу, проте ступінь потенційної діалогічності (а значить і переконливості та здатності викликати у читача співпереживання) значно вищий там, де вживається "*you*".

Контекст інтенсивного вираження точки зору властивий таким ситуаціям: 1) аргументований намір-переконання; 2) аргументована інструкція-згода.

Аргументований намір-переконання можна проілюструвати висловлюванням (10):

(10) *"He protested shakily but as he crawled back to his laboratory it seemed impossible for him to leave this sanctuary and face the murderous brawling world, and quite as impossible*

to tolerate a cheapened and ineffective imitation of his antitoxin. He began that hour, a sordid strategy which his old proud self would have called inconceivable" (12, 143).

Арсенал мовленнєвої палітри автора зумовлений його намірами. Наведений фрагмент одночасно містить інформацію про характер дій персонажа, його внутрішній стан, осмислення ним цих подій, а також, що досить важливо, виявляє позицію самого автора. Це підтверджують такі конотації, що виникають у вищенаведеному описі внутрішнього стану героя, як от: *murderous brawling world, sordid strategy, cheapened imitation.*

Складна гама почуттів професора Готліба (пригніченість, розгубленість, безсилля перед меркантильним світом і любов до науки) отримує експліцитне вираження у цілому комплексі лексичних засобів: спеціальний добір лексики *(protested shakily),* метафори *(crawled back, to leave his sanctuary)* негативно-оцінні епітети *(murderous brawling world, sordid strategy, cheapened imitation)* тощо.

Автор твору явно співчуває вченому, засуджує світ грошей. Він досить аргументовано радить нам поділити його точку зору. Відповідним чином організований мовний матеріал передає не тільки душевний стан героя, але й досить прозоро виражає авторське аргументоване ставлення до висловлюваного, переконує в правоті авторської позиції. З цією метою у фрагменті використано притаманні алетичній аргументації констативи й аргументативи.

Аргументативна інструкція-згода проявляється у прикладі (11):

(11) *"David had been warned by the London publishing house – by the senior member of it who had set the project up – of the reefs, far more formidable than locked gates, that surrounded any visit to Coetminais. The touchiness, the names one must not mention, the coarse language, the baiting…"* (9, 39).

Перед нами (11) зображення приїзду головного героя – Девіда – в садибу відомого своїми дивацтвами художника Бреслі, що усамітнився, втікши від зовнішнього світу. Перше, з чим стикається Девід, це зачинені ворота та ще й не одні. Хоча його й попереджали про це раніше, але побачене викликало навіть не подив, а справжній шок. Сила емоційного потрясіння зростала з кожним новим зіткненням із зачиненими воротами.

Опис нагромадження воріт вдається завдяки використанню аргументативу. Він налаштовує читача на сприйняття подальшого тексту поки що через підсвідомі стереотипні асоціації, викликані абстрагуванням і символізацією концепту "зачинені ворота". Але далі слідує пояснення, яке повністю підтверджує наші здогадки про ширше значення перешкод, які супроводжують людину упродовж її життя, зокрема в пошуках істини.

Головною перешкодою для сучасної людини, на думку героя, є її власний страх перед ризиком та небезпекою. Її сьогоденний побут перенасичений різноманітними вигодами, а життя сповнене матеріальних статків, рятівних звичок, а також банальних, але раз і назавжди засвоєних істин.

Ось як про це говорить сам Девід (12):

(12) *"And that was precisely what had happened to him: a challenge, and well beyond the moral and sexual. It. had been like a trap, he saw this now as well. One sailed past that preposterously obvious reef represented by the first evening with the old man, and one's self-blindness, prigishness, so-called urbanity, love of being liked, did the rest. The real rock of truth had lain well past the blue lagoon"* (9, 125).

У фрагменті (10) за допомогою дескриптивів та констативів виражається сумний висновок Девіда про те, що йому не судилося пізнати істину, хоча він був так близько до неї. Це досягається також завдяки тому, що лексеми *reef* та *rock* пов'язані ознакою "перешкода", "перепона" з передуючим використанням словосполучення *locked* gates й експлікують зв'язок з абстрактними предикатами *challenge, self-blindness, prigishness, truth.*

Цей контекст – метафоричний, але метафора є банальною, стертою, її значення поновлюється через додавання нестереотипних асоціацій по лінії міжконтекстуальних зв'язків з образами *gate, door* й усіма "важкими", непереборними для Девіда ситуаціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі викладеного, можна зробити висновок про те, що аргументація спрямована на зміну поглядів адресата, у тому числі й ціннісних, під тиском нав'язаної йому адресантом точки зору. Досліджуваний матеріал показав, що вид аргументації зумовлюється типом мовлення: алетична аргументація переважно властива монологічному мовленню, в той час як деонтична тяжіє, як правило, до діалогу. Щодо формальних покажчиків контексту, то оцінні висловлювання, що містять як алетичну, так і деонтичну аргументацію, реалізуються в макроконтекстах різного обсягу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит-ры и яз. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 356 – 367.

2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : КГУ, 1997. – 300 с.

3. Коммуникация и образование. Сборник статей / Под ред. С. И. Дудника. – СПб . : Санкт-Петербургское философское общество, 2004. – 448 с

4. Лазарев В. В. Язык, текст, аргументация / В. В. Лазарев // Материалы межвуз. научн. конф. "Дискурс и аргументація". – Пятигорск : Пятигорск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – 1992. – С. 62–64.

5. Третьякова Т. П. Опыт лингвистического анализа аргументации в политическом диалоге / Т. П. Третьякова. – СПб. , 2004. – С. 299 – 320.

6. Kintsch W. A. Cognitive Architecture for Comprehension / W. A. Kintsch // Cognition: Conceptual and Methodological Issues. – Washington : Acad. Press. – 1992. – P. 143–164.

7. Matthews R. J. Psychological Reality of Grammars / R.J. Matthews // The Chomskyan Turn. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1991. – P. 182–199.

8. Miller G. A. Linguists, Psychologists, and the Cognitive Science / G.A. Miller // Language. – 1990. – Vol. 66, № 2. – P. 317–322.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Fowles J. The Ebony Tower / J. Fowles. – L. : Granada Publ., 1981. – 304 p., ET

10 Galsworthy J. The White Monkey / J. Galsworthy. – N.Y. : C. Scribner's Sons, 1924. – VIII, 328 p, WM

11. Greene G. Brighton Rock / G. Greene. – N. Y. : Knopf, 1993. – XXIX, 299 p., BR

12. Lewis S. Arrowsmith / S. Lewis. – N. Y. : Harcourt, Brace and Company, 1925. – 448 p., Ar

13. Salinger J. The Catcher in the Rye / J. Salinger. – M. : Apt + N, 1998. – 193 p., CinR

14. Shaw I. The Top of the Hill / I. Shaw. – N. Y. : Delacorte Press,1979.–346 p., TofH

15. Warren R. All the King's Men / R. Warren. – San Diego : Harcourt Brace Tovanovich, 1982. – 438 p., AKM

811.111'42;821.111.09

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ СЛОВОТВОРЕННЯ У ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

Сеньків О. М.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються особливості авторського словотвору в творах про Гаррі Поттера британської письменниці Дж. К. Роулінг. Виявлено продуктивні словотвірні процеси творення оказіональних слів у словотворчій системі письменниці. Подано частотність їх вживання. Доведено, що найпродуктивнішим способом творення нових слів у романах авторки є словоскладання.

***Ключові слова**: фентезі, словотвірні процеси, оказіоналізми, авторський ідіостиль.*

***Сенькив О. М. Индивидуально-авторское словообразование в произведениях жанра фэнтези.** В статье рассматриваются особенности авторского словообразования в произведениях о Гарри Поттере британской писательницы Дж. К. Роулинг. Определены продуктивные словообразовательные процессы создания окказиональных слов в словообразовательной системе писательницы. Выявлена частотность их употребления. Доказано, что самым продуктивным способом образования новых слов в романах автора является словосложение.*

***Ключевые слова:** фэнтези, словообразовательные процессы, окказионализмы, авторский идиостиль.*

***Sen'kiv O. M. Individual author's word-formation in fantasy genre.** The article highlights pecularities of word-formation processes in the Harry Potter book series by British writer J. K. Rowling. Special attention is paid to productive word-formation processes of creating nonce words in the writer's derivation system. The frequency of their usage has been also presented. It is proved that the most productive way of word-formation in the author's novels is compounding.*

***Key words:** fantasy, word-formation processes, occasionalisms, author's idiostyle.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Динамічні процеси у лексичній системі англійської мови зумовлюють появу чисельних лексичних інновацій та словотвірних змін. Тому не дивно, що сучасна лінгвістика всебічно вивчає нові номінативні одиниці лексичного рівня. Словотвір залишається одним із основних джерел поповнення лексичного складу сучасної англійської мови [22, 72]. Через це розуміння сучасних словотвірних процесів допомагає збагнути закономірності утворення нових лексичних одиниць в англійській мові.

Активне входження нових слів у лексичну систему англійської мови відображено у різних типах дискурсів (насамперед у художньому). Яскравою образністю та експресивністю відзначається лексика жанру фентезі. Адже, мова в фантастиці вирізняється певними особливостями, а саме великою кількістю новоутворених слів. Феномен популярності цих творів серед лінгвістів багато в чому зумовлений наявністю чисельних контекстуально мотивованих лексико-семантичних та словотвірних інновацій.

Цикл романів про Гаррі Поттера привертає увагу багатьох дослідників своєю неординарністю, адже термінологія Дж. Роулінг "новаторська й унікальна. Авторка збагатила англійську мову…і продемонструвала креативність у сфері термінотворення" [5, 159]. Рішення Дж. Роулінг створювати нові слова не нове в жанрі фентезі. Вона продовжує традиції

© Сеньків О. М. Індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі

фентезійного жанру, основи якого заклав ще Дж. Р.Р. Толкін. Слід зазначити, що однією із характерних особливостей фентезійних творів вважають вживання оказіональних слів. Власне, використання численних лексичних та словотвірних інновацій слугує характеристикою індивідуально-авторського стилю (ідіостилю) цієї письменниці.

У більшості робіт лінгвістичного напрямку учені, як правило, вивчають проблему перекладу окремих груп імен, створених письменницею, або порівнюють тексти Дж. К. Роулінг з текстами творів інших англомовних авторів. Незважаючи на підвищений інтерес до творчості Дж. К. Роулінг, існує мало досліджень у яких присутній лексико-семантичний та словотвірний аналіз художніх текстів письменниці. Це і зумовило вибір проблеми дослідження.

Актуальність роботи зумовлена популярністю творів британської письменниці Дж. К. Роулінг в усьому світі, а також визначається недостатнім вивченням словотвірних процесів творення оказіональних слів у творах жанру фентезі сучасних англійських письменників.

Метою наукової розвідки виявлення домінантних словотвірних процесів індивідуально-авторського словотворення у творах Дж. К. Роулінг.

Окреслена мета зумовлює вирішення наступних **завдань**:

– виявити та проаналізувати оказіональні слова у творах письменниці як прояви її індивідуально-авторського стилю;

– визначити домінантні процеси творення словотвірних інновацій у творах Дж. К. Роулінг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динамічні інноваційні процеси в мові привернули увагу вчених до проблеми неологізмів та індивідуально-авторського словотворення. Дослідженням проблем неології присвячено багато праць, а саме: І. Андрусяк [2], М. Бєлозьорова [4], М. Жулінської [9], Левицького [13], С. Нешко [17], І. Рец [18], І. Рожнової [19], О. Щербакової [26], А. Янкова [28] та ін. Серед українських науковців, котрі студіюють проблеми словотвору в англійській мові, слід виокремити Ю. Зацного [10]. У цьому контексті на увагу заслуговують і наукові доробки з проблематики оказіоналізмів як-от: Н. Бабенко [3], М. Дулі [29], О. Турчак [23] та ін. Вивченню творчості Дж. Роулінг присвячено праці О. Винарчик [5], Дзивиш Марцин [8], О. Солодова [21], І. Шпак [25].

Виклад основного матеріалу. Сучасні прозові твори пишуться здебільшого новою генерацією письменників, котрі прагнуть створити оригінальний текст, що відповідав би вимогам часу, використовуючи нові слова і поповнюючи ними сучасні мови. Процес індивідуально-авторської мовотворчості – процес постійний і пропонує широке поле для дослідження, і одним з яких є творення оказіоналізмів.

Оказіоналізми, авторські неологізми, авторські новотвори чи одноразові неологізми (від лат. *occasionalis* – випадковий) – це авторські неологізми, які використовуються за правилами словотвору лише в умовах певного контексту, як лексичний засіб художньої виразності. Вони є тими словами, котрі утворюються за прикладами вже наявних у мовній системі слів. Вони відображають особливості світобачення автора твору, розширюють образні засоби і слугують одним із способів творення мовної гри. Варто відмітити, що вивчення нових слів та аналіз способів їх виникнення відображають найбільш характерні тенденції у зміні словникового складу мови. Проте на сьогодні оказіоналізми вивчені недостатньо. В останні десятиріччя лінгвісти досліджують оказіональні слова, намагаючись з'ясувати їхню структуру, місце, роль та функціонування у лексичній системі мови, а також визначити принципи їх класифікації. Досі залишаються дискусійними такі питання, як межі оказіональності, склад оказіоналізмів, специфіка їхнього використання певними авторами, особливості оказіональних слів на різних мовних рівнях.

Науковці виокремлюють наступні **шляхи** появи оказіоналізмів:

- *словотвірна деривація* – утворення нових слів з існуючих в мові морфем за відомими (зазвичай продуктивним) моделями;
- *семантична деривація* – розвиток у вже існуючому слові нового, вторинного значення;

- *запозичення слів* з інших мов або з незафіксованих підсистем даної мови – з діалектів, просторіч, жаргонів тощо.

Серед наявних на сьогодні класифікацій оказіональних слів нам імпонує, розроблена Н. Бабенко. Вона виділяє наступні типи оказіональних слів [3]:

1. **Фонетичні оказіоналізми** – позбавлені змісту звукові комплекси, що лише за формою нагадують слова, котрі з'являються у тому випадку, коли автор пропонує певний звуковий комплекс як новотвір, вважаючи, що цей комплекс містить деяку семантику, обумовлену фонетичними значеннями звуків. 2. **Лексичні (словотвірні) оказіоналізми** створюються у більшості випадків комбінацією різних узуальних основ і афіксів відповідно до словотвірної норми або в деякому протиріччі з нею. При утворенні лексичних оказіоналізмів діє механізм словотвору, що історично склався. Рідше зустрічається утворення лексичних оказіоналізмів лексико-синтаксичним і морфолого-синтаксичним способами.

3. **Граматичні (морфологічні) оказіоналізми** є утвореннями, в яких, з точки зору узусу, в конфлікті знаходяться лексична семантика і граматична форма. Неможливе в системі мови виявляється можливим в авторському тексті завдяки творчому розвитку лексичного значення слова.

4. **Семантичні оказіоналізми** – одиниці, в яких узуальна форма суміщена з новим значенням, протиставлені лексичним оказіоналізмам, у яких нова форма суміщена з новим значенням, для яких характерні такі ознаки, як: дискурсивність, антропоцентричність, семантична деривативність, новизна і непередбачуваність, контекстуальність, незафіксованість у словниках.

5. **Фразеологічні оказіоналізми**—це оказіональні словосполучення, що мотивовані стійким сполученням слів і побудовані за принципом онімної гри співвідношення фразеологічної твірної основи і похідного оказіонального словосполучення.

6. **Графічні оказіоналізми** відрізняються (характеризуються) виділенням крупним шрифтом якої-небудь частини слова [16].

Творення інновацій жанру фентезі здійснюється тими самими способами словотворення, котрі обслуговують мову в цілому: морфологічним (суфіксальний, префіксальний, складання основ), синтаксичним (утворення словосполучень та фразеологізмів), семантичним (переосмислення слів загальнонаціональної мови на основі когнітивних процесів метафоризації та метонімізації), морфолого-синтаксичним (конверсія).

Авторські неологізми у творах жанру фентезі містять назви нових, часто нереальних речей та фантастичних персонажів, у тому числі і не субстанціональних, тобто таких, про які часто невідомо нічого, крім імені. Робиться це для більшої достовірності вигаданого автором світу.

Одним із найпродуктивніших способів творення нових слів у фантастичній літературі є вигадування слів. Нові лексичні одиниці можуть бути утворені із морфем або повнозначних слів, що входять до лексичного складу мови, інші належать до неіснуючих мов, і, які є контекстуально вмотивованими.

Проведений аналіз засвідчив, що найбільш продуктивним способом творення оказіональних слів у творах Дж. К. Роулінг є **словоскладання**. Цей словотвірний процес включає шість способів утворення складних слів у романах про Гаррі Поттера. Серед них можна виокремити такі:

1) *іменник + іменник – 'Harry was still fuming when Hermione returned to their table a few minutes later holding three bottles of **butterbeer**'...* [36, 247]; *'Nearly all of the programs are following You-Know-Who's line, all except **Potterwatch**...'* [37, 355];

2) *прикметник + іменник – 'The Headquarters of the Order of the Phoenix may be found at number twelve, **Grimmauld Place**, London'* [35, 57]; *'Naturally, with the **Elder Wand** as his weapon, he could not fail to win the duel that followed'* [37, 331]; *'The **Quick-Quotes** Quill was actually in her hand and halfway to her mouth when the rapturous expression died out of her face'* [35, 566];

3) *дієслово + іменник* – ‘Potter, you can skin Malfoy’s ***shrivelfig***,’ said Snape, giving Harry the look of loathing he always reserved just for him’[33, 100];

4) *дієслово + займенник – ‘It’s a **Remembrall**!’ he explained. ‘Gran knows I forget things — this tells you if there’s something you’ve forgotten to do…’* [31, 115];

5) *неокласичний – ‘it’s a **lunascope**, old boy – no more messing around with moon charts, see?’* [33, 41]; ‘***Occlumency**, Potter. The magical defence of the mind against external penetration. An obscure branchof magic, but a highly useful on’* [35, 319];

6) *редуплікативний – ‘You must’ve heard of **Babbitty Rabbitty** …’* [37, 135]. Загалом цей словотвірний процес є найпродуктивнішим при творенні іменників.

В англійській мові відсоток **запозичень** досить високий, що зумовлено “політичними і тривалими соціокультурними відносинами Англії упродовж XI–XIX ст.” [14, 207]. Як наслідок, у англійській мові “з’явилися запозичення з 50 мов світу”. Ці “запозичені лексичні одиниці становлять майже 70 % словникового складу англійської мови” [там само]. Приклади запозичень, яскраво представлені і у романах про Гаррі Поттера Дж. К. Роулінг, взяті зокрема із французької мови: *‘They must go to **Beauxbatons**,’ said Hermione. ‘You know…Beauxbatons Academy of Magic….I read about it in An Appraisal of Magical Education in Europe’.* [34, 123]; *‘**Draco Malfoy**,’ Harry explained. ‘He hates me.’ ‘Draco Malfoy?’ said George, turning around. ‘Not Lucius Malfoy’s son?’* [32, 27]; *‘Why should ‘e complain?’ burst out **Fleur Delacour**, stamping her foot. ‘E ‘as ze chance to compete, ‘asn’t ‘e?* [34, 278]. Тексти творів також містять запозичення з латинської та древньоєврейської. Досить часто латинські запозичення використовуються у магічних словах заклинань. Наприклад, ‘***Lumos**,’ Dumbledore said, lighting his wand and holding it up’* [34, 339]; *‘**Sonorus**,’ and his magically magnified voice echoed into the stands’* [34, 620]; *‘Seventeen silver **Sickles** (з древньоєврейської) to a Galleon and twenty-nine Knuts to a Sickle, it’s easy enough’* [31, 58-59].

Афіксація є одним із найбільш поширених і водночас найбільш досліджуваних способів словотворення. Так як в афіксальному словотворенні семантичні зміни пов’язані з додаванням до похідних основи формальних показників – афіксів. Найпродуктивнішим способом творення оказіональних слів за допомогою афіксів у творах Дж. Роулінг є суфіксація, зокрема вживання суфіксів ***-er(-or)*** та ***-ish.*** Додавання суфікса ***-er(-or)*** перетворює дієслова в іменники. Наприклад, *‘It’s very hard to catch because it’s so fast and difficult to see. It’s the **Seeker**’s job to catch it’* [31, 135]; ‘***Snatchers***,’ *said Ron. ‘They’re everywhere – gangs trying to earn gold by rounding up Muggle-borns and blood traitors, there’s a reward from the Ministry for everyone captured’* [37, 311]; *‘They suck the happiness out of a place, **Dementors**’*[33, 76]. А суфікс ***-ish.*** перетворює іменники у прикметники: *‘The moment the door had closed behind her, Hermione leaned forwards towards Harry with a most **Hermioneish** look on her face’* [36, 34]. Приклад префіксації знайдено у наступному реченні з негативним префіксом –dis: ‘*Damn them!’ he said, looking quite distracted, and without another word, he **Disapparated** with a small pop !’* [34, 127]. Також наявні оказіональні деривати, створені за допомогою як префіксації, так і суфіксації. Наприклад, *‘But Harry, who felt wide awake, said quickly, ‘I’ll help Ron. I’ve never seen a **degnoming’**…* [32, 31]; ‘*What with the promise of **anti-dementor** lessons from Lupin’…* [34, 157].

Відносно новим у сучасній англійській мові є процес **телескопії** чи **контамінації** або **словозлиття**. Суть цього процесу полягає у злитті повної основи одного слова зі скороченою основою іншого [7, 82]. У творах Дж. Роулінг наявні такі приклади цього словотвірного процесу. До прикладу: *‘You just need to touch the **Portkey**, that’s all, a finger will do’* [34, 69]; ‘*Dumbledore tipped the silvery contents of the bottle into the **Pensieve**, where they swirled and shimmered, neither liquid nor gas’* [36, 188].

Під **аналогією** розуміється створення нової лексичної одиниці “не стільки за певною моделлю, скільки за зразком певного слова (слів)”. “Модель слова-зразка лише заповнюється новим лексичним матеріалом шляхом заміни одного з компонентів” [11, 124]. Наприклад,

слово *herbology* створено за аналогією до слова *biology – 'Three times a week they went out to the greenhouses behind the castle to study* ***Herbology****, with a dumpy little witch called Professor Sprout…'* [31, 106].

Скорочення слова або **абревіація** (*abbreviatura* від лат. *abbrevio* – скорочую) **–** спосіб словотворення на базі поєднання слів або (рідше) одного слова шляхом скорочення вихідних слів. Абревіація **–** явище, яке традиційно відносять до галузі мовної економії. Загалом, абревіація є ефективним способом словотвору, особливості якого відображають у тому числі і сучасні тенденції глобалізації. Популярність цього способу пов'язана і з актуальною для сучасного суспільства тенденцією до "універсалізації, що виявляється і на рівні уніфікації мовних засобів вираження сенсу" [6, 62]. Під час аналізу було виявлено наступні приклади абревіації: *'****R.A.B****. I think I've found him'* [37, 186]; *Percy was getting ready to sit his* ***NEWTs****, the highest qualification Hogwarts offered'* [33, 231]; *"Not spew ," said Hermione impatiently. 'It's* ***S-P-E-W****.'* [34, 198]. ***R.A.B***. (*Regulus* (Регулус) *Arcturus* (Арктурус) *Black* (Блек) – молодший брат Сіріуса Блека; ***S-P-E-W*** (Society (товариство) for the Promotion (сприяння) of Elfish (ельфовий) Welfare (добробут) – Громадянська Асоціація Відновлення Незалежності Ельфів, організація заснована Ґерміоною Ґрейнджер у 1994 році у Ґогвортсі; ***NEWT*** (Nastily (злісно) Exhausting (виснажливий) Wizarding (чарівний) Tests (іспит) – іспит у книгах про Гаррі Поттера, котрий допомагає отримати відповідну роботу і складається наприкінці сьомого року навчання. Перші два випадки скорочень – власне ініціальна абревіація, а третій – акронімія (ініціальна абревіація, що вимовляється як цілісне слово).

Одним із видів скорочення є **усічення твірного слова –** спосіб творення нових слів відкиданням частини твірної основи. Усічення переважали в основному у розмовній мові, жаргонах, часто виступаючи результатом мовної гри, як-от: *'Harry, Ron, and Hermione would press their ears to the door to check that* ***Fluffy*** *was still growling inside'* [31, 167].

Редуплікація (від лат. *reduplicatio* — подвоєння) – продуктивний спосіб словотвору суть якого полягає у творенні слів через словоскладання його компонентів, в результаті чого утворюються *слова-повтори*. Завдяки редуплікації створюються нові лексичні одиниці, граматичні форми та їхні стилістичні варіанти. У лінгвістиці для позначення цього процесу використовують різні терміни: подвоєння, повтор, парне сполучення, гемінація, редуплікація, дуплікація [24, 216]. До прикладу: *'You must've heard of* ***Babbitty Rabbitty****'* [37, 135].

Смисловий розвиток або **модуляція** – зміна значення, у результаті якого слово, що називає предмети одного виду, поширюється як найменування на всі види даного роду. Його суть полягає у "поглибленому смисловому тлумаченні тієї чи іншої лексичної одиниці або словосполучення" [12]. До модуляції належать усі метафоричні й метонімічні заміни – *'****Merlin's beard,*** *Harry, you made me jump'* [33, 480].

Конверсія (від лат. *conversio* – зміна, перетворення) – безафіксний, морфолого-синтаксичний шлях словотвору, при якому "переміщення" новостворених слів з однієї частини мови в іншу відбувається без будь-яких змін. Під час аналізу творів Дж. Роулінг виявлено такі приклади оказіональної конверсії: *I think you're feeling a bit of* ***a daredevil****,' Harry said, 'You fancy stepping into Sirius's shoes…'*[37, 241]. Тут відбувається процес субстантивації, тобто семантично-синтаксичний перехід частин мови в іменник. Наступний приклад представляє оказіональну вербалізацію, тобто семантично-синтаксичний перехід частин мови у дієслово – *Many of the girls* ***'ooooohed!****' at the sight of the unicorn* [34, 436].

Словотвірний аналіз оказіональних слів романів Дж. К. Роулінг дозволив виявити, що найбільш продуктивними є наступні словотвірні процеси поповнення лексичного складу творів письменниці:

1) утворення нових лексичних одиниць шляхом словоскладання – 30 %; 2) інші словотвірні процеси – 21 %; 3) запозичення слів – 11 %; 4) афіксація – 10%; 5) телескопія (контамінація) – 7 %; 6) абревіація або скорочення слова – 3%;

7) аналогія – 6 %; 8) усічення твірного слова – 2 %; 9) редуплікація – 1%; 10) смисловий розвиток (модуляція) – 1 %; 11) конверсія – менше 1% [30].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, під час словотвірного аналізу виявлено 11 основних словотвірних процесів творення оказіональних слів у романах Дж. К. Роулінг. Найпродуктивнішим словотвірним процесом виявилося словоскладання. Досить малий відсоток складає оказіональна конверсія.

Перспективи подальших досліджень простежуються у лексико-семантичному та стилістичному аналізі оказіоналізмів творів письменниці, як в окремо взятих творах, так і у здійсненні комплексного аналізу авторських новотворень Дж. К. Роулінг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрук І. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. Александрук. – Харків, 2011. – 20 с.

2. Андрусяк І. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. Андрусяк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.

3. Бабенко Н. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ / Н. Бабенко. – Калининград : КГУ, 1997. – 84 с.

4. Бєлозьоров М. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М. Бєлозьоров; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 19 с.

5. Винарчик О. ”Магічна” термінологія “Гаррі Поттера” у творчості Джоан Кетлін Роулінг / О. Винарчик // Актуальні проблеми сучасної термінології. Збірник наукових праць: Матеріали регіонального науково-практичного семінару. – Дрогобич, 2009. – С. 156–159.

6. Вишнякова Е. Место аббревиации в словообразовательной системе современного английского язика / Е. Вишнякова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки . – Т. 21. – № 6 (177). – Белгород, 2014. – С. 62–66.

7. Галишин І. Телескопія як один із новітніх способів словотвору в англійській мові / І. Галишин // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – № 3. – Філологічні науки. Мовознавство. – Ч. 2. – С. 82–87.

8. Дзивиш Марцин. Названия волшебных предметов в мире Гарри Поттера на материале переводов повестей Джоан Роулинг на польский и русский языки / Дзивиш Марцин // Мова і культура. – К. , 2012. – Т. 2. – Випуск 15. – С. 346–350.

9. Жулінська М. Концептуальна парадигма інформаційних неологізмів (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / М. Жулінська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 20 с.

10. Зацний Ю. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. Зацний, Т. Пахомова. – Запоріжжя, 2001. – 385 с.

11. Іванова Н. Словотвірний потенціал англомовних лексичних інновацій сфери екології та проблеми їх перекладу українською мовою / Н. Іванова // Філологічні трактати. – Суми, Харків, 2010. – Том 2. – №1. – С. 121–127.

12. Кикоть В. Лексичні трансформації в українському перекладі роману В. Скотта “Пірат” / В. Кикоть, Ю. Овчаренко // Филологические науки. Актуальные проблемы перевода. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2012/Philologia/6_122530.doc.htm

13. Левицький А. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови) / А. Левицький // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – Випуск 23. – Житомир, 2005. – С. 16–21.

14. Луцик Н. Запозичення як один із найбільш продуктивних шляхів збагачення словникового складу англійської мови / Н. Луцик // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – № 3. – Філологічні науки. Мовознавство. – Ч. 2. – С. 206–211.

15. Минералова И. Зарубежные детские писатели в России: библиографический словарь / под общ. ред. И. Минераловой. – 2-е изд., стереотип. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2011. – 520 с.

16. Несветайло Ю. Неологизмы и окказионализмы как конституенты лексического макрополя современного английского языка: системный и словообразовательный аспекты: дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю. Несветайло; Юж. федер. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2010 – 169 с.

17. Нешко С. Афіксальне вираження конотації в англійській мові: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / С. Нешко; Харк. нац. ун-т ім. В. Каразіна. — Х., 2002. – 19 с.

18. Рец И. Лингвокультурологические и эколингвистические аспекты неономинации: дисс. … канд. филол. наук: 10.02.19 / И. Рец; Волгоградский государственный социально-педагогический университет. – Волгоград, 2014. – 201 с.

19. Рожнова И. Неологизмы в английской терминологии полиграфического производства: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 // И. Рожнова; Омский государственный технический университет. – Омск, 2005. –190 с.

20. Сафина Н. Вербализация концепта-мифологемы ‘witch’ (на материале прозы Дж. К. Роулинг) / Н. Сафина // Вестник Челябинского государственного университета. – Челябинск, 2010. – N 17. – С. 97–103.

21. Солодова О. Лінгвокогнітивні характеристики композиції тексту англійських казок Дж. К. Роулінг: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. Солодова; Харк. нац. ун-т ім. В. Каразіна. – Х., 2008. – 20 с.

22. Тананыхина А. Словообразование в тексте современной британской литературной сказки / А. Тананыхина // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. Герцена. – 2006. – Т. 2. – № 19. – С. 72–76.

23. Турчак О. Оказіоналізми як об’єкт лінгвістичного дослідження / О. Турчак // Українська мова. – 2004. – № 2. – С. 47–55.

24. Чумак Л. Редуплікація як спосіб словотвору в сучасній англійській мові / Л. Чумак // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Випуск 20. – Острог, 2011. – С. 216–221.

25. Шпак І. Літературна пародія як форма творчого сприйняття книг Дж. К. Роулінг: проблема перекладу та рецепції / І. Шпак // Література в контексті культури. – 2013. – Вип. 23(1). – С. 123–128. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/lvk_2013_23(1)__23.pdf

26. Щербакова О. Структурно-семантическая и этимологическая характеристика словообразовательного поля существительных неологизмов в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. Щербакова; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов- на-Дону, 2005. – 183 с.

27. Ялковська О. Сучасні англійські неологізми та способи їхнього перекладу українською мовою / О. Ялковська // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 квітня 2011 р. / за заг. ред. А. Гудманяна, С. Сидоренка. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – С. 208–214.

28. Янков А. Соціально-політичні неологізми та оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А. Янков; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2004. – 20 с.

29. Dooly Melinda / Melinda Dooly. Semantics and Pragmatics of English: Teaching English as a Foreign Language. – Barcelona, 2006. – 83 p.

30. Prené Emma Dumbledore, Remembrall and OWLs. Word Formation Processes of Neologisms in the Harry Potter Books / Emma Prené. – Linnæus University. School of Language and Literature, 2012. – Independent thesis Basic level (degree of Bachelor). – 28 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

31. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher’s Stone. / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 1997. – 223 p.

32. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. London: Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 1998. – 251 p.

33. Rowling, J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. London: Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 1999. – 317 p.

34. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire. London : Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 2000. – 636 p.

35. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. London: Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 2010. – 956 p.

36. Rowling, J. K. Harry Potter and the Half-Blood Prince. London: Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 2010. – 768 p.

37. Rowling, J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows. London : Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 2010. – 831 p.

УДК 802.03

ЕКОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Скрябіна В. Б.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розкрито сутність нового напряму екологічної лінгвістики – екології перекладу, визначено об'єкт його дослідження. Сформульовано постулати екологічного перекладу як такого, що полегшує комунікацію, не порушує норм перекладу та передбачає активну відповідальність перекладача за інтерпретоване ним повідомлення.
Ключові слова: *екологія перекладу, якість перекладу, комунікативна гармонізація, теорія наративу, теорія континууму перекладацького простору.*

Скрябина В. Б. Экология перевода как новое направление современной лингвистики. *В статье раскрыта сущность нового направления экологической лингвистики – экологии перевода, определен объект его исследования. Сформулированы постулаты экологического перевода, который облегчает коммуникацию, не нарушает норм перевода и предполагает активную ответственность переводчика за интерпретированное им сообщение.*
Ключевые слова: *экология перевода, качество перевода, коммуникативная гармонизация, теория нарратива, теория континуума переводческого пространства.*

Skryabina V. B. Ecology of translation as a new trend in modern linguistics. *The article deals with a new trend in ecological linguistics – ecology of translation, its investigation object has been defined. The main postulates of ecological translation such as facilitating communication, following the rules of translation and bearing responsibility for the translated text have been formulated.*
Key words: *ecology of translation, quality of translation, communicative harmonization, narration theory, theory of translation space continuum.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Негативний вплив інформаційного середовища, емоціоналізація глобального комунікативного простору, інтенсифікація соціальної, етнічної та конфесійної напруги вимагає підвищення рівня терпимості в комунікативному співтоваристві, тобто екологізації спілкування. Зсув комунікації у бік неекологічності особливо помітний у публічному спілкуванні політиків, відомих людей, його активно пропагують в мас-медіа. Сучасні лінгвісти дедалі частіше пишуть про лінгвоцид, мовні приниження, руйнування мови [8]. У зв'язку з цим виникла необхідність, з одного боку, рятувати людину та її мову, а з іншого, – розробити теоретичні підвалини нової дисципліни, яка і покликана зберегти "чистоту мови".

З'являється нова міждисциплінарна наука – "екологія мови" / "екологія комунікації". Вперше термін "екологія мови" зустрічаємо в роботах англійського вченого Е. Хаугена. У російській лінгвістиці про поняття "екології мови" пишуть Лотман Ю. М., Шаховський В. І. На жаль, на теренах українського мовознавства це поняття не набуло широкого вивчення, лише подекуди зустрічаємо його в назвах психолінгвістичних тренінгів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладача називають посередником у людському спілкуванні, він допомагає інформувати та впливати на широку аудиторію, а тому має усвідомлювати відповідальність за зміст повідомлюваного, керуватися у своїй діяльності засадами моралі. Спроби сформулювати оновлені постулати перекладацької етики спостерігаємо в численних публікаціях, присвячених перекладу, зокрема про них говорять такі

© Скрябіна В. Б. Екологія перекладу як новий напрям сучасної лінгвістики

відомі тлумачі, як О. Негребецький, А. Паго, П. Палажченко, С. Саржевський, Г. Світам, О. Чужакін. До питань етики неодноразово звертається російський теоретик і практик перекладу Міньяр-Бєлоручев Р. К. **Актуальним** стає питання про роль перекладу як засобу досягнення миру, порозуміння між мовцями і саме тому в рамках лінгвістичної екології формується новий сучасний напрям – "екологія перекладу".

Метою нашої статті є визначення об'єкта дослідження екології перекладу як новітнього напряму перекладознавства та формулювання його основних постулатів.

Виклад основного матеріалу. Якість перекладу, на думку Сдобнікова В. В., є "домінуючою категорією перекладознавства, з якою всі інші категорії пов'язані відношеннями субординації" [6], тому якісний переклад, тобто такий, що полегшує комунікацію, можна вважати основним **об'єктом екології перекладу**. Універсальними параметрами якості перекладу називають кількість і характер допущених перекладачем помилок [7]. Деякі лінгвісти визначають перекладацьку помилку як безпідставне відхилення від нормативної вимоги еквівалентності [9], інші – як "міру невідповідності оригіналу" [4]. Комісаров В. Н. вважає помилкою перекладача "дезінформуючий вплив на читача" [2].

У цьому аспекті цікавою вважаємо позицію англійського лінгвіста-перекладознавця Мони Бейкер, яка в своїх останніх працях руйнує міф про ідеалізовану романтичну роль перекладача у процесі налагодження спілкування та взаєморозуміння між народами. На думку дослідниці, переклад (і перекладач) не може бути нейтральним, об'єктивним, оскільки сам акт перекладу передбачає інтерпретацію повідомлення [12]. Перекладач читає і перечитує текст, працює з довідковими посібниками, щоб правильно зрозуміти й передати всі незрозумілі місця, двозначні слова, посилання, алюзії чи асоціації. Адже "хороший переклад – це завжди критичний внесок у розуміння перекладеного твору" [10, 297].

Традиційна метафора, згідно з якою, переклад порівнюють з мостом, а перекладача – з будівельником цього мосту, завжди сприймалася як позитивна. Проте М. Бейкер стверджує, що не завжди ці "мости" сприяють налагодженню конструктивного контакту між культурами, але й можуть призвести до військового конфлікту та винищення цілих цивілізацій і наводить для прикладу телепрограму, в якій американський офіцер за допомогою тлумача "спілкується" з пораненим іракським громадянином, пропонуючи йому співробітництво в обмін на життя.

Керуючись теорією наративу, дослідниця заперечує нейтральне положення перекладача: навпаки, він знаходиться у самому центрі наративу. Перекладач не бездумно повторює текст оригіналу: він вибірково інтерпретує його з позиції власного розуміння того, що є правильним і етичним. Адже іноді найбільш коректним буде промовчати або уникнути висловлення того, що у певному культурному оточенні може прозвучати як образа чи приниження. Таким чином, перекладач змінює оригінальне повідомлення, або принаймні дистанціює себе від нього (перекладач Гітлерівського *Mein Kampf* написав вступне слово, у якому чітко висловив свою позицію стосовно перекладеного тексту).

Перекладач відповідає за свій переклад так, як журналіст несе відповідальність за свій репортаж. Деякі перекладачі активно виявляють власну громадянську позицію. Прикладом такої діяльності є Babels – міжнародна мережа перекладачів, що безкоштовно перекладають для Світового соціального форуму, зустрічі, які щорічно проводять на противагу Всесвітньому економічному форуму в Давосі. Ключовою метою таких зустрічей вважають об'єднання активістів багатьох соціальних рухів з усього світу, котрі шукають альтернативу глобалізації (альтерглобалізм). До завдань мережі Babels входить сприяння обговорення ролі мови в механізмах культурного домінування й обміну думками між різними соціальними і громадянськими рухами [11]. Перекладачі Babels використовують свої знання і професійний досвід, добровільно допомагаючи цим рухам, і навіть розробляють глосарії з "політично відповідальними" (*politically responsible*) еквівалентами до неоднозначних термінів або ж укладають словники нових слів альтерглобалізаційної

мови. Еквівалентність у цьому випадку означає моральну чи етичну відповідність з позицій певного наративу [14].

У світлі сказаного вище надамо власне визначення якісного, екологічного перекладу як такого, що полегшує комунікацію, не порушує норм перекладу та передбачає активну відповідальність перекладача за інтерпретоване ним повідомлення.

Пропонуємо наступні постулати екологічного перекладу:

1. **Переклад повинен полегшувати комунікацію.** Для цього він прагне *комунікативної гармонізації* (від грец. *armonia* – зв'язність, співрозмірність), під якою розуміємо процес досягнення міжмовної й міжкультурної узгодженості між оригінальним повідомленням та його перекладом з метою мінімізації комунікативного дискомфорту і комунікативного конфлікту.

Згідно з концепцією континууму перекладацького простору як системи взаємодії мов та культур в процесі смислотранспонування, що розвивається за законами гармонії [3], одним з ключових понять перекладацького простору вважаємо гармонійний текст перекладу.

Гармонійний текст перекладу є "динамічним утворенням, у якому синергія диференціальних смислів породжує єдине смислове ціле, образ якого відповідний образу вихідного тексту" [3, 71]. Іншими словами, це такий текст, який виражає ту саму систему смислів, що й текст оригіналу, але іншою мовою, в іншій культурі.

Компонентами концепції континууму перекладацького простору виступають:

– передтекст – імпліцитний текстовий вимір здатний продукувати смисл адресанта; так в поле автора проекціюється модальний смисл;

– підтекст – співвідноситься з образом тексту; індивідуально-образний смисл формується в полі перекладача;

– контекст – імпліцитний текстовий вимір здатний продукувати смисл адресата; так в поле реципієнта проекціюється рефлективний смисл;

– затекст – імпліцитний текстовий вимір пов'язаний із семіотично ускладненими характеристиками тексту: сугестивністю, креолізованістю, супрасегментними характеристиками тощо. Це іррадіюючий смисл, що формується в енергетичному полі;

– інтертекст – імпліцитний текстовий вимір, який співвідноситься з загальнокультурною детермінованістю, міжособистісною та міжмовною поліфонією, феноменами дискурсивності, прецедентності тощо.

Гармонія, на думку Назмутдинової С. С., є метою перекладу й найвищою оцінкою якості перекладу [5]. Гармонія свідчить про те, що перекладачу вдалося транспонувати усі міжкультурні та будь-які інші розходження між текстами / дискурсами мови оригіналу та мови перекладу. Іншими словами, з позиції категорії перекладацької гармонії можна припустити, що вибір варіанту перекладу обумовлюється прагненням перекладача забезпечити не тільки міжмовну, міжкультурну, але й комунікативну узгодженість між оригіналом та перекладом.

Гармонізація відбувається у процесі багатомірного розгортання перекладацького простору, яке у кожному конкретному випадку набуває особливих, неповторних форм. Кушніна Л. В. створила класифікацію принципів гармонійності, яка ґрунтується на типі відносин між вихідним та цільовим текстами [3]. Спектр таких відносин включає в себе відносини точної відповідності, у цьому випадку йдеться про адекватність перекладу, відносини тотожності, що відповідають критерію еквівалентності, інші типи відносин між текстами оригіналу та перекладу, а також відносини між мовами та культурами.

2. **Перекладач не повинен порушувати норм перекладу.** Норми полегшують перекладачеві життя, бо завдяки ним можна зрозуміти, як на той чи інший цільовий текст відреагує читач, а значить, допомагають обрати певну стратегію перекладу [13]. У кожній ситуації перекладач обирає певну перекладацьку стратегію, "порядок і суть дій під час перекладу конкретного тексту" [1], і, використовуючи різні прийоми гармонізації перекладу, досягає його комунікативної мети.

Норми перекладу Комісаров В. Н. поділяє на:

1) норму еквівалентності перекладу;
2) жанрово-стилістичну норму перекладу;
3) норму перекладацького мовлення;
4) прагматичну норму перекладу;
5) конвенційну норму перекладу [2].

Порушення норми еквівалентності має місце на етапі сприйняття тексту й може проявлятися у фактичних помилках. Ці види помилок пов'язані безпосередньо зі змістом тексту. На етапі відтворення можуть з'являтися жанрово-стильові помилки. Порушення норми перекладацького мовлення відображається у лексичних і граматичних помилках, калькуванні. Порушення прагматичної норми відображається в усіх видах помилок, оскільки ступінь передачі прагматичного потенціалу залежить від дотримання будь-якої норми перекладу. В усіх типах помилок відображається також ігнорування конвенційної норми перекладу, яка включає дотримання усіх зазначених вище норм.

Порушення норми еквівалентності може бути *абсолютним* – коли переклад визнають нееквівалентним, оскільки він не передає зміст оригіналу навіть на найнижчому рівні; *відносним* – коли встановлено, що інші нормативні вимоги могли бути виконані і на більш високому рівні еквівалентності; *прийнятним* – якщо максимально можлива смислова близькість не є обов'язковою для успішної міжмовної комунікації [2].

Якість перекладу художнього твору оцінюють відповідно до його літературних переваг, технічний переклад – відповідно до його термінологічної коректності, яка забезпечує розуміння суті справи і дає можливість використовувати текст перекладу у технічній практиці, переклад реклами – відповідно до її дієвості тощо.

3. **Перекладач несе відповідальність за свій переклад.** Будь-який фахівець несе певні моральні зобов'язання, адже здатен діяти і приймати поінформоване рішення в ситуації, коли через відсутність відповідної підготовки широка громадськість цього зробити не може. Завдання перекладача полягає в здійсненні адекватного перекладу, збереженні лінгвальних та екстралінгвальних контекстів, інтертекстів, проявів індивідуальності тощо.

Із позицій лінгвістики, професійна етика традиційно передбачає, що перекладач не повинен спотворювати зміст оригінального тексту, а з точки зору перекладача, етика перекладу є більш складним питанням. Розуміння етики перекладу як тільки лінгвістичної відповідності розширюється завдяки глобальним цивілізаційним викликам сучасності, які не можуть не вплинути на царину перекладу. Так, наприклад, не зовсім зрозуміло, коли трансформації перекладу перетворюються на маніпуляції з текстом. Перекладачеві іноді доводиться працювати з текстами, які він вважає образливими, чи з текстами незаконного змісту, відверто сексистськими, неонацистськими, чи текстами, отриманими незаконним шляхом. Тому йому необхідно визначитися, як діяти, коли професійна етика (лояльність до замовника перекладу) суперечить особистій етиці (власним політичними і моральними переконаннями). Існує думка, що перекладач має перекладати будь-які тексти, задовольняти потреби замовників і не мати особистої точки зору щодо замовлення. Але, як свідчить практика, дуже часто це неможливо, адже перекладач – це людина, зі своїми думками, позицією, переконаннями і почуттями. Перекладачі, як і всі професіонали, хочуть пишатися тим, що вони роблять; серйозне зіткнення їхньої особистої етики і професійної етики ускладнює або робить неможливим відчуття цієї гордості.

У сучасному світі, вважає М. Бейкер, перекладач часто опиняється в центрі конфлікту [12]. Він має власну позицію, проте не завжди може обирати, на кого працювати, для кого перекладати. З одного боку, стосунки між замовником і перекладачем повинні базуватися на взаємній повазі й довірі. З іншого боку, перекладач часто змушений працювати на загарбників (наприклад, в Іраку), щоб прогодувати власну сім'ю. Питання етичності у цьому випадку

виявляється відносним, особливо в ситуації, коли треба обирати між благом клієнта й інших людей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Активна позиція перекладача, на нашу думку, може і має впливати на переклади, які він здійснює. Так останні події в Україні яскраво це продемонстрували, коли у функції перекладачів постали не лише перекладачі, але й фактично усі, хто хоч якось володіє мовою. Тобто всі українські інтелектуали, журналісти, просто медійні особи стали перекладачами Майдану, перекладачами протесту, перекладачами з України. Українці зрозуміли, що рівень поінформованості всього світу, Західної Європи, Євросоюзу про Україну був надзвичайно низьким – для того, щоб пояснити своє бачення цього протесту і свої очікування, нам потрібен переклад, переклад як переказ себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: учеб. пособие / И. С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : ИЦ Академия, 2004. – 352 с.
2. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. — М. : Междунар. отношения, 1980. – 167 с.
3. Кушнина Л. В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве : дисс…. д-ра.филол.н : 10.02.19 / Кушнина Л. В. – Пермь, 2004. – 440 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Миньяр-Белоручев Р. К. – М.: Моск. лицей, 1996. – 207 с.
5. Назмутдинова С. С. Гармония как переводческая категория : на материале русского, английского, французского кинодискурса : дисс… канд. филол. наук : 10.02.20 / С. С. Назмутдинова – Тюмень, 2008. – 181 с.
6. Сдобников В. В. Теория перевода : учеб. пособие / В. В.Сдобников, О. В. Петрова – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 448 с.
7. Федюченко Л. Г. Экологический аспект перевода: переводческая ошибка / Федюченко Л. Г. // Вестник Тюменского государственного университета. – № 1. – 2012. – С. 97–102.
8. Шаховский В. И. Унижение языком в контексте современного коммуникативного пространства / Шаховский В. И. // Мир русского слова, 2007. – № 1–2. – С. 40–45.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус. Проблемы. Аспекты / Швейцер А. Д. – М. : Либроком, 2009. – 216 с.
10. Эко У. Сказать почти что то же самое. Опыты о переводе / У. Эко; перев. с итал. А. Н. Коваля. – СПб. : Симпозиум, 2006. –574 с.
11. Babels protocols [Internet resource] – Access mode : http://www.babels.org.
12. Baker M. Translation and Conflict. A Narrative Account / Baker M. – London : Routledge, 2006. – 208 p.
13. Chesterman A. Description, explanation, prediction: a response to Gideon Toury and Theo Hermans / A. Chesterman // Current Issues in Language and Society. – L.; N.Y. : Routledge, 1998. – vol. 5. – No 1. – P. 91–98. Ethics of renarration. Mona Baker is interviewed by Andrew Chesterman. [Internet resource] – Access mode: www.monabaker.com

УДК' 81'1+81'373

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ НОВОГО МОВЛЕННЄВОГО СТАНДАРТУ

Сліпецька В. Д.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті йдеться про деякі вияви нової комунікативної поведінки; формування нової мовної особистості, що репрезентує налаштованість на конфліктну комунікацію, вербалізацію негативних емоцій, нові мовленнєві стандарти: надмірне використання запозичень, грубої лексики, неприродніх вигуків, тональності, своєрідний вияв "фонетики і граматики емоцій".

Ключові слова: *вербалізація негативних емоцій, вигук, запозичення, конфліктна комунікація, мовна особистість, мовленнєві стандарти.*

Слипецкая В. Д. Вербализация негативных эмоций: тенденции формирования нового речевых стандартов. *Статья посвящена изучению некоторых проявлений новых коммуникативного поведения; формированию новой языковой личности, которая репрезентирует склонность к конфликтной коммуникации, вербализацию негативных эмоций, новые речевые стандарты: использование заимствований, вульгарной лексики, неприродных междометий., тональности, своеобразное проявление "фонетики и грамматики эмоций."*

Ключевые слова: *вербализация негативных эмоций, междометие, заимствование, конфликтная коммуникация, языковая личность, речевые стандарты.*

Slipetska V. D. Verbalization of negative emotions: tendencies of forming new speech standards. *The article focuses on the verbalization of negative emotions, some manifestation of a new communicative behavior; the formation of a new language personality, that represents an inclination for a conflict communication, new speech standards: excessive use of borrowings, vulgarisms, unnatural interjections, tonality, a special manifestation of the so called "Phonetics and Grammar of emotions".*

Key words: *verbalization of negative emotions, interjection, borrowing, communicative behavior, conflict communication, language personality, speech standards.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному суспільстві простежуємо етнічну, політичну, економічну напругу, що відповідно виявляється у стосунках влади й окремого народу, між різними народами, а також у міжособистісних зв'язках людей. Ця напруга виражається у надмірному вияві людських емоцій, що сьогодні все частіше є негативними. Вони вербалізуються внаслідок виникнення конфліктних ситуацій, що своєрідно зреалізовуються у сучасному комунікативному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усе сказане аргументує **актуальність** досліджень, скерованих на вивчення особливостей репрезентації емоцій, оцінки, що виявляється в актуалізованій прагматично зорієнтованій комунікативній лінгвістиці, лінгвістичній емоціології, аксіологічній прагмалінгвістиці. Зазначені аспекти у сучасному мовознавстві розробляють передусім такі вчені, як А. Вежбицька, В. Жельвіс, А. Загнітко, В. Карасик, Т. Космеда, В. Крисін, Ю. Сорокін, Й. Стернін, В. Шаховський та ін., зокрема А. Вежбицька вивчала номінацію гніву, жалю та інших емоцій на матеріалі німецької, російської, польської й англійської мов [1], а інші з перерахованих дослідників – на матеріалі російської чи української мов.

© Сліпецька В. Д. Вербалізація негативних емоцій: тенденції формування нового мовленнєвого стандарту

"Сучасна наука, – як зауважує В. Шаховський, – володіє достатньою кількістю знань, а дискурсивна практика підтверджує, що людина не лише *Homo sapiens*, але й *Homo sentins*, оскільки багатьма її діями керують емоції" [10, 7]. Деякі вчені навіть висовують гіпотезу про те, що думка первинно була репрезентована власне у вигляді емоційного образу, що, ймовірно, в процесі породження думки первинно актуалізується її емоційно-оцінний компонент (А. Біне, Р. Браун, К. Ізард, В. Шаховський). Отже, вербальну комунікацію завжди супроводжує емоційна комунікація, що проявляються в єдності.

Зауважимо, що кожна лінгвокультура, без сумніву, є унікальною, оригінальною. І ця унікальність специфічно репрезентована у вербально-дискурсивному аспекті, в аспекті репрезентації емоцій. Специфічно представлена оригінальність чи унікальність зумовлює й вибір відповідних мовних засобів, контактів, і вибір способу відповідних протидій чи протистоянь цим контактам, оскільки за цим вибором приховані вербально-дискурсивні праформи, які не збігаються в лінгвокультурних спільнотах, що зумовлює узуальну варіативність вербальної і невербальної поведінки, її потенційну конфліктність, оскільки варіанти праформ є фільтрами, крізь які просіюються мотиви, афективно-емотивні і когнітивні налаштування, установки [6, 16]. Праформам протистоять і нові вияви вербалізації емоцій, що на сьогодні ще належно не вивчені.

Мета цієї наукової розвідки – розглянути деякі тенденції вербалізації емоцій у сучасному комунікативному просторі українців та росіян, що сприяє виробленню нових комунікативних стандартів, мовленнєвих норм, зміни комунікативної емоційної компетенції мовних особистостей, зміни їх мовленнєвого портрету, кваліфікації. **Об'єкт** дослідження – засоби вербалізації негативних емоцій в українській та російській лінгвокультурах. **Предмет** – українські й російські вигуки-прокляття, англійські вигуки, що функціонують в мовленні українців та росіян.

Виклад основного матеріалу. Психологи стверджують, що емоції практично не виражаються у виокремленому вигляді: вони зреалізовуються, як правило, сукупно, зокрема й група емоцій гніву – незадоволення, роздратування, обурення, ненависть, лють, шал.

Як відомо, специфічною ознакою системності під час категоризації емоцій є їхня бівалентність, наприклад любов і ненависть можуть оволодіти людиною одночасно, що підтверджує чимала кількість прикладів з комунікації. Це явище навіть опоетизовується у художніх текстах, порівн. прецедентний вираз – *від любові до ненависті один крок.* Полярність співвідношення емоцій за типом оцінки (*позитивна/негативна*) відображена насамперед у лексичній системі мови як у сфері номінації емоцій (*любов/ненависть*), так й у сфері їх вираження (*чудовий/жахливий*).

На сьогодні вже доведено, що за допомогою мови людина може не лише описувати, називати і виражати свої емоції, але й приховувати, імітувати, симулювати і под. Емоції можна вимірювати за допомогою параметрів їх інтенсивності, сили, тривалості, щирості та ін., що виражається насамперед лексичними, словотвірними, граматичними і фонетичними мовними засобами. Зауважемо також, що сфера свідомості, яка охоплена емоціями, кількісно виражається трьома вимірами: *задоволення – незадоволення, розслаблення – напруження, спокій – збудження*. Ці параметри В. Шаховський називає осями, на яких репрезентується емоційний досвід людини [10].

Проблеми, пов'язані з людськими емоціями, мають давню традицію дослідження, вироблено численні концепції, в яких емоції розглядають як багатовимірне явище. Відомо також, що здавна люди виробляли відповідні словесні формули, словесні комплекси, які давали змогу мовцю позбутися енергетичної напруги, "скинути" емоції, насамперед негативні.

Як зауважують дослідники, специфічна енергія, що необхідна для інстинктивних дій, постійно акумулюється у нервових центрах, а коли накопичується достатня кількість цієї енергії, то може відбутися вибух, навіть при повній відсутності подразника. Роз'яснюючи

можливі напрямки негативного викиду емоцій, К. Лоренц застосовує поняття "переорієнтація" агресії (термін Н. Тінбергена), вважаючи, що такі дії, як биття посуду, розмахування руками, псування меблів – це унікальні способи зміни напрямку чи орієнтації агресії, що відомі людству з давніх часів [10, 11]. У мовознавстві існує думка й стосовно того, що вияв емоцій окреслює своєрідний стиль мислення людини і її мовлення.

Сьогодні ніхто не сумнівається в тому, що людська агресія – це явище світового масштабу. Вже, як здається, немає суспільства, у якому би певною мірою не виявлялася агресія, проте вияв агресії має, як зауважують дослідники, й міжкультурну відмінність, що виражається насамперед у можливостях реалізації агресії. З. Фрейд переконливо довів, що людина не може тривалий час стримувати свою агресію, роздратування, гнів, лють, шал, тримати їх під контролем. Усвідомлюючи небезпеку агресії, кожне суспільство прагне її скерувати в безпечне русло і виробляє для цього спеціальні засоби чи планує відповідні заходи. Серед ефективних мовних засобів виокремлюють *інвективи*, а також *вигуки*, *емоційно-підсилювальні прислівники, прикметники, оклики* і под.

Експериментально доведено, що психіка, свідомість, мислення і мова тісно взаємопов'язані, і що в кожній мові є емотивні знаки, за допомогою яких вербалізується, тобто відображається і виражається, емоційне ставлення людини до довкілля й до себе. У сучасній науці навіть виробився термін "емоційний інтелект", тобто спроможність людини керувати своїми емоціями в кожній конкретній типовій ситуації.

Базові емоції, як відомо, є універсальними для усіх етнокультур, проте розрізняються за форми їх вияву. Власне ментальність українців й створила прокляття як специфічну форму для вербалізації емоцій, про що вже неодноразово зазначала авторка цієї статті [7; 8].

Вияв емоцій залежить не лише від етнічної приналежності, але й від віку, статі, соціального статусу мовця, рівня освіченості та інших соціальних чинників. Форми вияву емоцій з часом змінюються, зокрема для зняття агресії українці здавна використовували мовленнєву формулу прокляття, що належать до прецедентних виразів. Їх уважали відповідними стереотипами стосовно ситуацій вияву негативних емоцій з різною мірою інтенсивності, сили.

Прокляття належить до дуже ефективних форм зняття емоційної напруги – це спеціальний прецедентний вираз, паремія, що наповнена виключно прагматичною інформацією, засіб, спеціалізований на нейтралізації негативних емоцій, проте інколи і їх породженні. Усі емоції дискурсивні, а для їх вираження передусім використовують дискурсивні слова чи вирази. Отже, прокляття має статус дискурсивного виразу, наприклад: *А допуст божий би на тебе впав!* [2 а, 44]; *Щоб тебе качка копнула!* [2 а, 327]; *Іди в погану дорогу!* [2 а, 327]; *Тому лопни глаз, кто не любит нас!* [1 а, 690]; *Майся до первуй смерти!* [1 а, 809]; *Пропадай он весь и с начинкою, и с потрухами!* [1 а, 1293].

Однак у сучасному мовленні українців і росіян мовні одиниці цього типу, на жаль, використовуються дедалі рідше. Їх витіснили *інвективи, мат, брутальна лексика*, що передусім виражається в мовленні молодого покоління і є невід'ємною одиницею сленгу. На сьогодні простежуємо наявність чималої кількості спеціалізованих словників емоційної (нецензурної) лексики, деякі тлумачні словники також містять інвективи, художня література, театр, телебачення також зняли табу на використання вербальної агресії як способу самовираження особистості.

На думку В. Жельвіса, інвектива – це усвідомлено грубе порушення соціальних заборон, що спричинено насамперед потребою зняти психологічну напругу. Можна шукати й інші способи виходу негативної енергії, але вербалізація агресивних емоцій, без сумніву, збережеться в суспільстві, хоч, можливо, і набере інших форм [2]. На жаль, побажання В. Жельвіса не зреалізовується й інші, більш позитивні способи виходу негативної енергії не знайдено.

Наголосимо також, що вчені давно помітили закономірність, що "емотивів з негативною оцінною семантикою у словниках різних мов у кількісному відношенні більше, ніж з позитивною

[4; 5; 7; 8; 10], проте, як наголошує В. Шаховський, уживаються вони у процесі спілкування, що тішить, значно рідше, ніж останні [10]. Це дає змогу зробити висновок про те, що емоційні системи різних народів і культур схожі, оскільки негативність, превалюючи в їхньому лексиконі, "пропускає поперед себе" позитивність у процесі вживання і синтагматичного комбінування, що пояснюється універсальним психологічним прагненням людства до взаєморозуміння у спілкуванні.

Ще одна закономірність, що виявляється в процесі порівняння різних лінгвокультур, полягає в тому, що "позитивні емоції виражаються усіма народами більш подібно, однаково і дифузно, ніж негативні, що завжди конкретні, чітко окреслені і багатоликі" [10, 18]. Проте аналіз сучасного комунікативного простору дещо спростовує зазначені думки.

Негативні емоції в людини викликає насамперед невідомість чи нестабільність, що є характерними ознаками українського суспільства. Такі ситуації переважно мотивують актуалізацію емоцій страху, жаху, неспокою, наприклад: *А щоб ти не діждався ночі!* [2 а, 34]; *Щоб твоїм духом тут не пахло!* [2 а, 102]; *А кусав би тебе кремень!* [2 а, 441]; *Леший бы тебя задилъ!* [1 а, 725]; *Лихо тому, кто неправду творитъ кому!* [1 а, 725].

Емоції – це різновиди людських пристрастей, що пронизують усі сфери життя людини і виявляються на усіх рівнях мови, тому не лише лексика мови, але й фонетика і граматика також пронизані емоційними обертонами. "Граматика емоцій" розробляє питання "емоційного синтаксису" та "емоційної морфології' (афіксація, граматичні форми слів в тексті) [9]. "Фонетика емоцій" вивчає емоційну інтонацію, що має не лише комунікативну, але й емоційну функцію. Відомо, що інтонація відображає культуру і експлікує освіченість і вихованість мовців. Вона виражає всі відтінки настрою і емоційних станів, є носієм комунікативних смислів і засобом психологічного впливу на людину. За її допомогою можна створювати образи. Не викликає жодного сумніву, що ідентифікація нації відбувається через мову і через національні інтонації (порівн. інтонацію китайської чи російської мов, іспанську і грузинську, українську й італійську). Аргументом на користь цієї тези є й інтонації, що змінюються на наших очах. Це стосується, наприклад, мовлення дикторів, телеведучих, що деформується під впливом американської інтонаційної мовленнєвої норми. Вочевидь, це негативний процес у становленні нової фонетичної норми, що впливає на емотивну компетенцію мовних особистостей в українському суспільстві.

У метамову сучасної комунікативної лінгвістики цілком слушно введено термін "емотивна компетенція мовних особистостей", що виявляється в їх умінні породжувати у відповідних дискурсивних практиках емотивно коректні тексти; критерієм емоційності і громадської зрілості кожної мовної особистості, вочевидь, може слугувати здатність адекватно сприймати особистісні, емоційні домінанти чужих текстів, дискурсів, іншими словами, здатність до відображення концептосфер інших особистостей та інших культур [10, 23].

Складовою комунікативної емотивної компетенції є емоційний дейксис – це вихідна емоційна позиція суб'єкта мовлення, що створюється внаслідок взаємодії таких параметрів, як емотивна інтенція, модальність, скерованість емоцій, тональність. Комбінування різних значень параметрів емоційного дейксису зумовлює існування емотивних висловлювань, специфічних для кожної з таких комбінацій, що й дає змогу виокремити відмінності у мовленнєвій поведінці мовних особистостей [10, 23].

При змалюванні портрету української мовної особистості слід актуалізувати два підходи – діахронічний і синхронічний. Портрети будуть різними власне й завдяки відмінностям у формах вербалізації емоцій. Наші сучасники вже не омовлять свої повсякденні емоції звичними вигуками, як-от: *Ой! Овва! Матінко! Батечку! Пробачте! Перепрошую!* і под. Натомість чуємо – *Упс! Ував! Окей! Сорі! Вау!, Ауч!* Ці вигуки походять від англійських *Oops! O'K! Sorry! Wow! Ouch!* Наведені запозичені вигуки навіть не відповідають фонетичним нормам української мови, але їх все одно активно використовують. Замість питомих українських слів-оцінок на

зразок *гарний, добрий, чудовий, прекрасний* чуємо *супер* чи *суперовий, клас* чи *класний, круто* чи *крутий* і под. (від англійських *Super! Cool!*). Усе це супроводжується чужими невербальними засобами – жестами, поставою, рухами і под.

Простежуємо ще одну тенденцію, що виявляється у сучасному комунікативному просторі з огляду на вияв гендерних комунікативних особливостей, – жінки прагнуть репрезентувати себе "кращими", ніж вони є насправді. У цьому разі йдеться про надмірну манерність їхньої поведінки. Поняття манерності, нещирості, напищеності межує із поняттям кокетства. Поводячись манерно, жінки зазвичай намагаються залишити про себе гарне враження, прагнуть показати співрозмовнику, що останній має більш низький статус, роблять спробу принизити співрозмовника, що також призводить до вияву ознак конфліктної комунікації, накопичення негативних емоцій. Українці переймають й гендерну специфіку британської гіперкоректної вимови: жінки прагнуть говорити якомога чітко, а чоловіки – якомога тихше [3, 36].

В українському і російському комунікативному просторі поширеним є й вигук, який використовують переважно жінки для опису поведінки чи зовнішності манерної людини – дорослого чи дитини, наприклад, російський вигук *Ути-пути-пути!*. Мовний статус цієї одиниці не вважають усталеним. Це таке ж звуконаслідувальне слово, як і, наприклад, *Хрясь!*, але воно містить зневажливу тональність [3, 43].

Як видається, обмежений інвентар поліфункційних табуйованих виразів, що являють собою комунікативні кліше особливого типу – еквіваленти вигуків, є індексом вульгарної мовної особистості (термін В. Карасика) [3, 39].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, мовленнєва поведінка – це, безперечно, усвідомлена і неусвідомлена система вчинків, що розкривають характер і образ людини, а ментальні стереотипи – це певні установки і звичні реакції, що набувають мовної і немовної форми і характеризують мовну особистість. Якщо стереотипи домінують, то вони характеризують мовний колектив, або навіть всю лінгвокультурну спільноту. У сучасній лінгвокультурі українців, їхньому комунікативному просторі простежуємо формування вульгарної мовної особистості, що втрачає позитивні ознаки комунікативної емоційної компетенції, мовне чуття як систему неусвідомлених оцінок, що відображають мовні ідеали, і мовний смак нації – систему установок людини, мовного колективу загалом стосовно мови і мовлення та їх вияву у сучасному комунікативному просторі української лінгвоспільноти. Можливо, необхідно відроджувати відповідні національні стереотипи комунікативної поведінки із залученням у мовлення відповідних національних мовних формул для виховання людей із новим "емоційним інтелектом". Вивчення цього питання і складає перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : [монография] / А. Вежбицкая. – М. : Просвещение, 1996. – 300 с.

2. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия : [монография] / В. И. Жельвис. – Ярославль : Гос. пед. ин-т, 1990. – 81 с.

3. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: Человек и его дискурс. Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : "Азбуковник", 2003. – С.24–45.

4. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування та розвиток категорії оцінки : [монографія] / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.

5. Крысин В. И. Языковая норма: жесткость vs толерантность // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: еловек и его дискурс. Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : "Азбуковник", 2003. – С. 57–60.

6. Сорокин Ю. А. Человек говорящий в его модусах и отношениях (обзор-дискуссия) // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: Человек и его дискурс. – Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : "Азбуковник", 2003. – С.7–23.

7. Сліпецька В. Д. Прокляття як засіб репрезентації негативної комунікації // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. – Випуск 32. – Харків, 2011. – С. 236–241.

8. Сліпецька В. Д. Вияв негативних емоцій в українській, російській і англійській лінгвокультурах: мовленнєвий жанр прокляття // Studia Ukrainica Poznaniensia. – Zeszyt I. – Poznan, 2013. – S. 196–200.

9. Филимонова О. Е. Язык и эмоции в английском языке. Когнитивный и коммуникативный аспекты : [монография] / О. Е. Филимонова. – М. : СПб, 2001. – 268 с.

10. Шаховский В. И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 128 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1 а. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка, режым доступа: http: // slovardalia.net.

2 а. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки: у 3 томах, зібрав, упорядкував і пояснив І. Я. Франко. – Т. 2. – Львів, 2006.

УДК 81'42(045)

ЗМІСТОВИЙ РІВЕНЬ АНАЛІЗУ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІДЕЇСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ПРОПОВІДІ XX СТОЛІТТЯ

Смирнова М. С.
Маріупольський державний університет

У статті аналізуються змістові елементи православної проповіді XX століття, які є ізоморфними для англійської, новогрецької, української та російської мов. Доведено, що дослідження змістових елементів необхідне для моделювання глобальної фідеїстичної стратегії православної проповіді. Встановлено предметний зміст макротем та досліджено модальні елементи православної проповіді.

Ключові слова: *ізоморфні макротеми, ізоморфні модальні елементи, глобальна фідеїстична стратегія, православна проповідь.*

Смирнова М. С. Смысловой уровень анализа вербализации глобальной фидеистической стратегии православной проповеди XX века. *В статье анализируются смысловые элементы православной проповеди XX века, которые являются изоморфными для английского, новогреческого, украинского и русского языков. Доказано, что исследование смысловых элементов необходимо для моделирования глобальной фидеистической стратегии православной проповеди. Рассмотрино предметное содержание макротем, а также исследовано модальные элементы православной проповеди.*

Ключевые слова: *изоморфные макротемы, изоморфные модальные элементы, глобальная фидеистическая стратегия, православная проповедь*

Smirnova M. S. Semantic level of analysis of global fideistic strategy verbalization in the 20th-century Orthodox sermons. *The author analyzes the isomorphic semantic elements of the 20th-century English, Greek, Ukrainian and Russian Orthodox sermons. It is proved that the research of semantic elements is necessary for modelling a global fideistic strategy in Orthodox sermons. The author examines the substantive content of macrothemes and analyzes the modal elements of Orthodox sermons.*

Key words: *isomorphic macrothemes, isomorphic modal elements, fideistic global strategy, Orthodox sermon.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Комунікативна взаємодія у межах релігійного дискурсу характеризується наявністю мети і мотиву, результативністю, нормативністю. Не є виключенням жанр православної проповіді, який безумовно стратегічно спрямований. **Актуальність** обраної теми обумовлена відсутністю спеціальних досліджень, присвячених моделюванню глобальної дискурсивної стратегії православної проповіді. Для опису глобальної стратегії обраного нами жанру одним із ключових є саме змістовий рівень аналізу.

Мета статті ─ проведення змістового рівня аналізу вербалізації глобальної фідеїстичної стратегії православної проповіді на матеріалі англійських, новогрецьких, українських та російських текстів XX століття. Окреслена мета обумовлює вирішення таких **завдань**: 1) проаналізувати предметний зміст шляхом встановлення тих макротем, які реалізовані у текстах православних проповідей у різноспоріднених мовах; 2) виявити усі змістові модальні елементи у різноспоріднених мовах, наявні в реалізаціях православної проповіді.

© Смирнова М. С. Змістовий рівень аналізу вербалізації глобальної фідеїстичної стратегії православної проповіді XX століття

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безмежний потенціал впливу прагматичних чинників на мовленнєве функціонування досліджували такі зарубіжні і вітчизняні лінгвісти як Дем'янков В. З., Факторович О. Л., Шейгал Є. І., Труфанова І. В., Клюєв Є. В., Іссерс О. С., Ощепкова Н. А., Чуріков М. П., Саприкіна О. В., Фролова І. Є., К. Заламун, Т.А. ван Дейк, А. Тілльманн, В. Холлі, Г. Вольф та інші. Стратегічне навантаження жанру релігійної проповіді описували Бобирьова Е. В., Савін Г. О., Салахова А.Г.-Б. Проте виділення фідеїстичної стратегії як глобальної у жанрі православної проповіді запропоноване вперше; один із етапів її моделювання – змістовий – викладений нижче.

Виклад основного матеріалу. Під час змістового аналізу жанру православної проповіді нами було виділено п'ятнадцять ключових макротем – *"Спасіння", "Гріх", "Покаяння", "Прощення", "Таїнства", "Православна Церква", "Життя – Смерть – Воскресіння", "Катехизація", "Любов". "Бог, Богородиця, свят", "Молитва", "Диявол", "Християнські чесноти", "Православні свята", "Війна".* Так, наприклад, реалізація макротеми *"Спасіння"* пов'язана з необхідністю повідомлення віруючим основних християнських догматів задля чого саме потрібна віра у житті людини – для спасіння душі та вічного життя у Небесному царстві: *рос. "И вопрос "как спастись?" звучит праздно, попранный отвержением Богом данной заповеди о любви к ближнему" (арх. Іоанн Крестьянкин), укр. "...хочу ще сказати про те, як прагну перейти до вічного життя і удостоїтись честі бути поруч з Христом і Тавіфою, з усіма, хто любить Христа" (митр. Никодим (Руснак)), англ. "Salvation is the knowledge of God, but only the pure can know the pure" (Fr. Seraphim Holland), грец. "Κάτω τα γόνατα, κάτω και το πρόσωπο, σημαίνει απλούστατα: "Θεέ μου, βρίσκομαι κάτω. Είμαι πεσμένος. Έχω καταντήσει "γη και σποδός". Σήκωσέ με. Ανάστησέ με. Σώσε με!..."" (Μητρ. Προικοννήσου Ιωσήφ).*

У межах макротеми *"Гріх"* проповідник розкриває поняття "гріха", його різновидів, причин та наслідків, розповідає про можливі способи його уникнення, боротьби із ним: *рос. "Что же такое духовный пост? Это воздержание от всего вредного для нас, от всего, что растлевает душу нашу, то есть от страстей, которые лежат в основе всех наших грехов." (св. Лука (Войно-Ясенецкий)); укр. "Заздрість існує, та нажаль ще і процвітає і на людському рівні. Вона осліплює людину" (митр. Володимир (Сабодан)), англ.. "Every day as a Christian, you should mourn something. Mostly you should mourn your sins." (Fr. Seraphim Holland), грец. "Μη θυμηθείς τις αμαρτίες που κάναμε στα νιάτα μας, όταν είχαμε άγνοια των εντολών Σου, και από τα κρυφά και ανομολόγητα κρίματα της καρδιάς μας καθάρισέ μας." (Μητρ. Ιερόθεος Βλάχος).*

Мета і завдання проповідника обумовлюють реалізацію макротеми *"Покаяння"*, котра є домінуючою, бо після розкриття людині її пагубного стану душі, священик акцентує увагу на необхідності самоусвідомлення своїх гріхів, каяття, сповіді та зміни думок та способу життя (грец. μετάνοια – "зміна думки", "переосмислення"): *рос. "Братия, может быть, вы заблудились на распутьях жизни? Остановитесь, отдохните, стряхните грязь и пыль и тогда, свободные, пойдите по иному пути в новое Царство Отца Небесного." (еп. Григорий Лебедев), укр. "Головна умова покаяння — це виправити життя, примиритися з усіма і сподіватися на милосердя Боже." (митр. Володимир (Сабодан)), англ. "There have been three aspects of repentance that have been shown to us. One aspect is humility." (Fr. Seraphim Holland), грец. "Σαν την εν πολλαίς αμαρτίαις περιπεσούσα γυνή, ας ζητήσουμε και μείς σήμερα, να λαμπρυνθεί η λερωμένη στολή της ψυχής μας, με τα δάκρυα της μετανοίας, και να αξιωθούμε με αυτά τα δάκρυα να πλύνουμε μέσα από το πετραχήλι του πνευματικού, τα πανάχραντα πόδια του Κυρίου." (π. Στεφάνου Αναγνωστοπούλου).*

Макротема "Любов". Згідно з християнським світосприйняттям Бог є любов, а людина є образом Бога, тому проповідник роз'яснює, що людина може зростати у цій любові лише і тільки тоді, коли прагне вчиняти у всіх обставинах життя так, як це заповідає Священне

Писання: *рос. "Копие, которым прободается сердце христианина – это любовь, любовь горящая, пламенная, серафимская ко Христу." (свщмч. Серафим (Звездинский)), укр. "...Господь відкриває нам наші немочі і допомагає перемогти їх, пробуджує в наших душах любов до Христа...." (митр. Никодим (Руснак)), англ. "The meaning of today's parable, the message written on every page of Holy Scripture, is this: God loves us." (metrop. Kallistos Ware), грец. "Η αγάπη είναι τό χαρακτηριστικό γνώρισμα του χριστιανισμού καί των χριστιανών." (Μητροπολίτου Νικοπόλεως π. Μελετίου Καλαμαρά).*

Отже, з прикладів бачимо, що виділені нами змістові макротеми є домінантними для жанру православної проповіді – усі вони зафіксовані у всіх чотирьох мовах, що становить 100 %.

Розглянувши реалізацію основних макротем, на цьому етапі аналізу необхідно виявити усі змістові модальні елементи у різноспоріднених мовах, наявні в реалізаціях православної проповіді, виходячи з типів модальності *(аксіологічної, епістемічної, алетичної, деонтичної, волітивної, верифікативної).* Результати аналізу дозволили виокремити змістові модальні елементи православної проповіді схарактеризовані нижче.

- ***Аксіологічні елементи.*** Аксіологічні елементи (аксіологія від грецьк. *axia* – "цінність" та *logos* – "вчення") у реалізаціях православної проповіді слугують типовими засобами для вираження позитивної та негативної оцінки. У православній проповіді вони виражені прикметниками (*рос. несчастен, тяжкий, временный, весьма большой, полный, искренний, добрый, мрачный, трагичный, грозный, светлый, веселый, единоверный, отвратительный; укр. нечестивий, великий, благоговійний, прославлений, гріховний; англ. loving, brave, great, common, magnificent, might, faithful, opposite, remarkable, deep, abiding, considerable, sweet; грец. έκπληκτος, παράξενος, μοναδικός, εξαιρετικός, διακεκριμένος, πανέμορφος, θείος* тощо), іменниками (*рос. благодать, дар, утешение, воздаяние, мучения, изнеможение, нужда, горе, упрек, малодушне, нетерпеливость, смиренне, лицемерие, отмщение, гнев; укр. взірець, совість, сонми, недоторканість, спасіння, ейфорія, милості, вшанування, більшовики, розкол, пітьма; англ. holy, mortals, faith, divinity, lowliness; грец. φόβος, ζητιάνος, ελεημοσύνη, αγάπη, ταπείνωση* тощо), дієсловами *(рос. молить, страдать, уповать, скорбеть, жаждать, оскорблять; укр. порушувати, зцілювати, грабувати, насилувати, зберегти; англ. to honor, to blaspheme, to devote, to hate, to love, to humiliate; грец. φιλώ, λυπώ, αγκαλιάζω, απολαμβάνω λάμπω тощо*), прислівниками (*рос. часто, неожиданно, скоро, терпеливо; укр. численний, суто, парадоксально, нащастя, прикро, боляче; англ. quickly, truly, mostly, particularly; грец. πολύ, λίγο, αθόρυβα, δυνατά тощо)* та їх сполученнями, наприклад:

рос. "Прослезился старец и сказал: "Несчастен тот день, когда человек преступает заповедь Божию! А есть ли еще более тяжкие мучения в аду?"" (арх. Кирилл Павлов).

укр. "Прославляючи мучеників, ми споглядаємо Божественну любов, яка не дозволяє нам до кінця погрязнути в гріховній пітьмі." (митр. Володимир (Сабодан)).

англ. "The Church, however, and faithful members of the Church, does not forget those who pass through the royal doors of eternity and enter the holy of holies." (Rev. Dr. Nicholas V. Gamvas).

грец. "Ένοιωσε νέος άνθρωπος, σα να πετά, αλλιώτικος, όλα του γύρω άλλαξαν, έγιναν πανέμορφα, όλοι του οι άνθρωποι του φαινόταν όμορφοι, ήθελε να τους αγκαλιάσει, να τους βάλει μέσα στην καρδιά του, τα σπίτια, τα μάρμαρα, οι δρόμοι, τα αυτοκίνητα, το καυσαέριο, τα πάντα, όλα άστραφταν, άστραφταν από αγάπη...." (π. Στεφάνου Αναγνωστοπούλου).

Бачимо, що аксіологічні елементи представлені засобами як позитивної, так і негативної оцінки, однак у певних випадках, маючи нейтральну оцінку, вже набувають цього значення у контексті релігійного дискурсу.

- ***Епістемічні елементи.*** До засобів вираження епістемічної модальності (від грец. *episteme* – "знання") у жанрі православної проповіді відносяться модальні дієслова й дієслова, що здатні передавати різний рівень впевненості *(рос. знать, видеть, считать,*

ожидать, постигнуть, верить, недоумевать, представлять, предусматривать, понищать; укр. спричиняти, знати, возвіщати, осягати, свідчити, проповідувати; англ. to know, to convince, to accept, to acknowledge, to recognize, to think, to believe; грец. αποκαλύπτω, σημαίνω, καταλήγω, ξέρω, υπάρχω тощо), іменники (рос. недоумение, удивление, истина; укр. богопізнання, літописець, вірування, свідчення; англ. reason, prophesy, prophet, clairvoyance solution; грец. άποψη, αμφιβολία, αποδοχή тощо), прикметники (рос. непререкаемый, истинный; укр. секуляризований, невідомий, непізнаний; англ. standard, universal; грец. παραστρατημένος ρεαλιστικός, συστηματικός тощо), прислівники (рос. именно, возможно; укр. подумки, парадоксально, головним чином; англ. of course, in fact; грец. νοερά, επειδή, γιατί, αλήθεια, αδιανόητο тощо), числівник "one", неозначений артикль "a", вирази "несомненно знаем, что…", "ми віримо, що…", "we believe that…", "ξέρουμε, ότι" тощо [1]. До епістемічних елементів також відносяться ті засоби, що об'єктивують відношення мовця до повідомлюваного як до відомого/невідомого, доведеного/недоведеного, наприклад:

рос. "Он запрещал бесам, которых изгонял из одержимых ими, разглашать, что они знают, кто Он, что знают, что Он Сын Божий" (еп. Лука (Воино-Ясенецкий).

укр. "Як гарно писав своєму другові, молодому вченому, засновник науки про електрику Ампер: "Бережись займатися тільки наукою. Однією рукою досліджуй природу, а другою, як дитина, тримайся за одежу батька, тримайся за край ризи Господньої"" (митр. Володимир (Сабодан)).

англ. "If you believe something and do not act upon it, it is completely useless to you. This woman answers wondrously: "Truth, Lord: yet the dogs eat of the crumbs which fall from their masters' table." (Priest Seraphim Holland)

грец. "Γιατί είναι αλήθεια πως δεν υπάρχει θάνατος για τους δούλους του Θεού, μα φεύγουν απ' το σώμα κι έρχονται σε Σένα, τον Κύριο." (Μητρ.Ιερόθεος Βλάχος).

- ***Алетичні елементи.*** Алетична модальність (від грецьк. *aletheia* – "істина") характеризує висловлення з погляду вираження у ньому відношення повідомлення до дійсності як можливого / неможливого, необхідного / не необхідного та об'єктивується за допомогою модальних дієслів, прислівників, прикметників, що передають вірогідність, наприклад:

рос. "Но так или иначе, а возможно, что нам придется разлучиться и разойтись в разные стороны. Может, вы и будете иметь возможность видеть меня и бывать у меня в Козельске, хотя, вероятно, и не так удобно, и не так часто" (преп. Никон (Оптинский)).

укр. "Земне життя вимагає від людини великих турбот і уваги. Це правильно. І святе Євангеліє не засуджує наші земні труди і турботи… Хоча б зрідка, перемагаючи житейську суєту, слід подумати і про необхідне для душі…." (митр. Володимир (Сабодан)).

англ. "Aren't there things that we continually do over and over again, maybe even that we don't even know yet, or that we won't even admit within ourselves, even when we are alone in our closet, that we do and that are wrong with us?" (Priest Seraphim Holland).

грец. "…δεν μπορούμε να ζούμε στην αμαρτία, να κάνουμε ό,τι θέλει ο κόσμος και όταν βρεθούμε σε κάποια δύσκολη κατάσταση νε έχουμε την απαίτηση από τον Θεό να εισακουσθούμε" (Μητρ. Ιερόθεος Βλάχος).

- ***Деонтичні елементи.*** Деонтичні елементи (давньогр. *deontos* – "належне", "необхідне") вже отримали ґрунтовний опис [2; 3; 4]. Так, у дослідженні, присвяченому науковому дискурсу, О. І. Шаля зазначає, що "індикатори деонтичної модальності містять імпліцитне компаративне значення, яке реалізується через зіставлення адресатом інформації, що міститься у пропозиції разом із фоновими знаннями задля адекватного декодування змісту, що передають дієслова у наказовому способі, які апелюють до уяви адресата *(*напр. *представте, уявіть, imagine, let's look at, ας βλέπουμε* тощо); до розумових здібностей (напр. *вспомните, прослідкуємо*, *consider, remember, let us suppose, πρέπει να ερευνά, σκέψετε),* а також слугують настановою, порадою, рекомендацією (напр. *запомните, зрозумійте, note,*

keep in mind, bear in mind, μην ξεχνάτε)" [4]. У реалізаціях православної проповіді містяться усі зазначені засоби, а в наведених прикладах елементи деонтичної модальності подані імперативними дієсловами, що передають заклик, пораду, настанову та апелюють до уяви й розумових здібностей адресата:

рос. "В назидание себе давайте проследим, как разрушительно действует грех, родившийся однажды." (св. прав. Иоанн (Крестьянкин)).

укр. "Не будемо шукати, подібно до тих, що відмовилися прийти на вечерю, причин та приводів, які відволікають нас від усього святого і величного, бо ми богоподібні істоти і нам слід, крім усього житейського, усього, що годує і гріє наше тіло, дбати і про духовне, вічне." (митр. Володимир (Сабодан)).

англ. "Let us look at this dissolute son. Maybe we still haven't spent the riches which the Father gave us. Let us remember what happened to that son." (Archbishop Andrei (Rymarenko)).

грец. "Εκείνος που θέλει να προσεύχεται στο Θεό από τα βάθη της διάνοιας του, να είναι αληθινή και καθαρή η προσευχή του, πρέπει πρώτα να ερευνά το νού του τι σκέψεις έχει, ώστε, όταν λέγει στο Θεό "ελέησον με", να έχει συγχωρήσει τον συνάνθρωπο του." (Μητρ.Ιερόθεος Βλάχος).

- ***Волітивні елементи.*** Волітивні елементи (від. лат. *voluntas* – "воля") в реалізаціях православної проповіді подані дієсловами, які передають бажання (*надеемся, уповаем, хотілося б, сподіваймося, wish, want, would like, θέλοθμε, ελπίζουμε*), наприклад:

рос. "Я слышу неприличное об одном брате, – сказал однажды некий инок тому же Отцу, – и потому соблазняюсь его жизнью и хочу уйти из монастыря." (арх. Кирилл (Павлов)).

укр. "Я хочу сказати, що наша Україна була і є багатою. Відновлюються храми, навчальні заклади, лікарні, відновлюються душі людські." (митр. Никодим (Руснак)).

англ. "But – he had a living soul; perhaps did he crave for more: who doesn't want to have a roof, who doesn't want to have the security of food? But he received what was given with gratitude." (Metr. Anthony (Sourozh)).

грец. "Και θέλω εδώ να τονίσω αυτό που είπαμε σε άλλη περίπτωση: οτιδήποτε κι αν κάνεις, πρέπει να προετοιμάζεσαι." (Μητρ.Ιερόθεος Βλάχος).

- ***Верифікативні елементи.*** Верифікативні елементи (лат. *verificatia* – "підтвердження"; лат. *verus* – "істинний", *facio* – "роблю") в реалізаціях православної проповіді подані засобами, що сприяють обґрунтуванню істини, наприклад:

рос. "Вот когда совершится это озарение души, тогда она воскликнет Богу словами праведного Симеона: Господи, истинно, истинно увидали глаза мои то "спасение Твое, которое Ты уготовал пред лицем всех народов."" (еп. Григорий (Лебедев)).

укр. "Прийшовши на землю в убогому вертепі, задля того, щоб спасти нас, Господь наш Ісус Христос сам благоволив називати Свій великий подвиг, через який ми отримали дійсне спасіння, служінням роду людському." (митр. Володимир (Сабодан)).

англ. "But this is not the real and deeper meaning of it…What is what we really treasure?…" (Metr. Anthony (Sourozh)).

грец. "Ζητούσα η Παρθένος αυτήν την κοινωνία με τον Θεό, «την ιεράν ησυχίαν ευρίσκει χειραγωγόν· ησυχίαν την νου και κόσμου στάσιν, την λήθην των κάτω, την μύστιν των άνω, την των νοημάτων επί το κρείττον απόθεσιν· αύτη πράξις ως αληθώς, επίβασις της ως αληθώς θεωρίας ή θεοπτίας, ειπείν οικειότερον ή μόνη δείγμα της ως αληθώς ευεκτούσης ψυχής." (Μητρ.Ιερόθεος Βλάχος).

Змістові модальні елементи є домінантними для жанру православної проповіді – усі вони зафіксовані у всіх зразках проповідей у різноспоріднених мовах, що становить 100 % проте присутня більша або менша вживаність модальних елементів у проповідях окремих священиків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, під час аналізу нами було виділено п'ятнадцять мікротем – *"Спасіння", "Гріх", "Покаяння", "Прощення",*

“Таїнства”, “Православна Церква”, “Життя – Смерть – Воскресіння”, “Катехизація”, “Любов”. “Бог, Богородиця, свят”, “Молитва”, “Диявол”, “Християнські чесноти”, “Православні свята”, “Війна”, – які є ізоморфними для православної проповіді в англійській, новогрецькій, українській та російській мовах; було проаналізовано реалізацію змістових модальних елементів, а саме – аксіологічних, епістемічних, алетичних, деонтичних, волітивних, веріфікативних, у текстах проповідей, а також виділено основні засоби їхньої вербалізації, типові для різноспоріднених мов. Перспективою нашого дослідження вбачаємо аналіз реалізації глобальної фідеїстичної стратегії православної проповіді на формально-структурному та прагматичному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу / О. М. Ільченко : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К. , 2002. – 37 с.
2. Рябих Л. М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу / Л. М. Рябих. – Х., 2014. – 244 с.
3. Савельева М. В. Языковые свойства процессуальных единиц с императивной семантикой : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язик” / М. В. Савельева . – Челябинск, 2011. – 22 с.
4. Шаля О. І. Категорія порівняння у мові науки: функціональні, когнітивно-дискурсивні та лінгвокультурні параметри (на матеріалі англо-американських статей у галузі електроніки) : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. І. Шаля. – К., 2011. – 20 с.

УДК 811.161.2'351: 373.4

ПРИНЦИПИ ЗАСВОЄННЯ ЛІТЕР УКРАЇНСЬКОГО АЛФАВІТУ: ДІАХРОННО-СИНХРОННИЙ АНАЛІЗ

Соболь Л. І.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті йдеться про значущість українського алфавіту для розвитку мовної національної свідомості та національної концептосфери. Розглянуто принципи репрезентації звуко-букв, якими користувалися українці впродовж тривалої історії: від І. Федорова до сучасності. Описана динаміка використання принципів репрезентації літер у процесі їхнього засвоєння.

***Ключові слова**: мовна національна свідомість, національна концептосфера, звуко-буква, алфавіт.*

***Соболь Л. И. Принципы усвоения букв украинского алфавита: диахронно-синхронный анализ.** В статье раскрыто значение украинского алфавита для развития языкового национального сознания и национальной концептосферы. Рассмотрены принципы представления звуко-букв, которыми пользовались украинцы на протяжении длительного периода истории: от И. Федорова до современности. Описана динамика использования принципов представления букв в процессе их усвоения.*

***Ключевые слова:** языковое национальное сознание, национальная концептосфера, звуко-буква, алфавит.*

***Sobol L.S. The principles of Ukrainian letters acquisition: diachronic and synchronic Analysis.** The article concerns the significance of the Ukrainian alphabet for the development of the linguistic national consciousness and national conceptual sphere. It focuses on letters representation principles, applied throughout a long historic period from I. Fedorov till contemporary times. It also presents the dynamics of the use of representation principles in the process of their acquisition.*

***Key words:** the linguistic national consciousness, national conceptual sphere, sound-letter correspondence, alphabet.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства, що вимагає духовного зростання молоді, особливої **актуальності** набуває формування національної свідомості. Саме підручники сучасної української мови повинні забезпечити нові підходи до виховання та навчання у такому напрямку, що зможе ефективно здійснюватися вже під час засвоєння алфавіту. Оскільки навчання грамоті починається з букварів, то вони й повинні слугувати підґрунтям для розвитку національної свідомості, розуміння того, що літери українського алфавіту – це своєрідна національна система знаків; це те, що об'єднує і виокремлює українців. Це також особливо **актуально** в сучасних умовах для утвердження національної гідності, нейтралізації почуття вторинності, меншовартості українців, що роками вироблялося й закріпилося і в мовній свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз букварів з огляду на особливості засвоєння української абетки здійснювали такі науковці, як Н. Богданець-Білоскаленко [1], Н. Дзюбишина-Мельник [7], Т. Люріна [11], В. Мироненко [12] та ін.

Мета статті – проаналізувати наскільки ефективно репрезентовано літери українського алфавіту для засвоєння їх учнями в українських букварях: від традиції – до сьогодення.

© Соболь Л. І. Принципи засвоєння літер українського алфавіту: діахронно-синхронний аналіз

Завдання статті:

– розкрити значущість українського алфавіту для розвитку мовної національної свідомості, національної концептосфери;

– розглянути принципи засвоєння букв українського алфавіту;

– описати динаміку використання принципів репрезентації літер у процесі їхнього засвоєння.

Виклад основного матеріалу. Писемність, безперечно, відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості представника будь-якого етносоціуму, а засвоєння алфавіту слугує підґрунтям для формування національної концептосфери у носія певної культури. Основним підручником для навчання письма й читання учнів початкової школи є *Буквар*.

Нагадаємо, що перші друковані кириличні букварі з'являються в XVI – XVIII ст. В основу цих букварів покладено букво-складовий метод, що передбачав заучування букв та складів, а лише потім читання слів чи невеликих текстів [2, 41]. Це дуже утруднювало навчання абетки.

Уже перша сторінка букваря І. Федорова містила тодішню азбуку. Літери в ній були розміщені згідно з усталеною традицією, особливо щодо місця суто кириличних букв. Саме завдяки І. Федорову вона міцно закріпилась і дійшла до нас через інші букварі та граматики. У зв'язку з вилученням із ужитку окремих літер та введенням нових, були внесені відповідні зміни, і такий порядок літер збережено в абетках усіх писемностей, що користуються кирилицею. За традицією азбука наводиться і в зворотному порядку – від *іжиці* до *аза*, а потім знову від *аза* до *іжиці*. Як вправи для читання складів подано дво- та трибуквені сполуки [14, 82–96]. Але, на жаль, у жодному із перших букварів не запропоновано ілюстрацій до літер.

Відомо, що в острозькому (грецько-словенороському) букварі І. Федоров уперше опублікував твір чорноризця Храбра "О письменехъ" під заголовком "Сказаніє, како состави с[вя]тыи Кирилъ Философъ азъбуку по языку словеньску и книги преведе[т] греческихъ на словеньскіи языкъ". У ньому ж подано грецький алфавіт, а також щоденні молитви грецькою та церковнослов'янською ("словенороською") мовами.

У XIX столітті укладачі букварів зосередили свою увагу на складовому принципі [2, 40]. Нагадаємо, що "роки 1857–1862 рр. позначені появою численних книжок букварного типу, і зацікавлення букварями набрало тоді широкого розмаху, далеко виходячи поза межі вчителів початкових шкіл", адже "в освіті, що розпочиналася навчанням грамоти, вбачали запоруку національного відродження " [18, 470–471].

П. Куліш у вступі до "Граматки" репрезентує думку про те, що існуючі букварі та граматики не придатні для навчання, адже надруковані не "нашою мовою". Через це дітям нецікаво читати та розбирати "іноязичні слова". Крім того, укладач наголошує й на тому, що граматика повинна бути складена рідною українською мовою. На його думку, навчившись читати "по-своєму", легко зрозуміти і "Церковну і Московську печать" [10, 5–6].

Після вступного слова у цій граматці подано спочатку велику азбуку, потім – маленьку, прописну, рядкову та "криву" азбуки [там само]. Тексти в граматці надруковано *кулішівкою*. Про цей факт свідчать і правила для вчителя, в яких акцентовано увагу на тому, що ***буква ы*** в українській мові зайва, оскільки українці не вимовляють так твердо слова, як москвичі. А от для українських читачів достатньо ***букв И*** та ***І.***

У другій половині XIX ст. увага діячів науки й освіти була зосереджена на *звуковому аналітико-синтетичному* методі навчання грамоті. Основоположником названого методу вважають К. Ушинського. Цей метод полягав в одночасному застосуванні аналізу (розкладання слів на склади й звуки, виділення звуків з поданих слів) та синтезу (сполучення звуків, позначених буквами, в склади й слова та їх читання) [8, 32].

Цього ж принципу укладання букваря (української азбуки) дотримується і І. Деркачов (1861 р.). У першій частині "Української грамотки" він пропонує таку послідовність вивчення літер: ***о, а, у, и, і, е, э, ъ, ю, я, х, с, ш, м, к, ж, р, л, ч, з, ц, т, в, д, же, ї, ч, ц, т, в, д, п, ь, й.*** До

кожної літери автор підбирає малюнок, низку слів, що поступово ускладнювалися, речення та невеликі зв'язні тексти (казки, розповіді, оповідання та загадки) [12]. Післябукварна частина містить невеликі оповідання та вірші таких відомих письменників, як Т. Шевченко, Л. Глібов та ін. Тексти азбуки подані тематично по розділах: І. Школа; ІІ. Сім'я; ІІІ. Діти; IV. Пори року; V. Тварини; VI. Рослини. Кожна із частин включає короткі тексти для читання – повісті, казки, вірші й байки, а також приказки, пісеньки та потішки [12].

У "Букварі южнорусскому" (1861 р.) Т. Шевченко подав усі букви російського алфавіту для того, щоб учні могли читати як українською, так і російською. Укладач спочатку подає "Велыку азбуку" та "Малу азбуку", а потім репрезентує букви алфавіту в довільному порядку. На думку О. Бондарчук, це сприяло тренуванню в розпізнаванні букв після заучування їх в алфавітному порядку. Щоб краще підготувати учнів до навчання читанню, Т. Шевченко подає тексти зі своїх перекладів псалмів, що поділені на склади з наголосами. У цьому букварі подано й молитви, однак, звичайно, церковнослов'янською мовою за чинною традицією. Букварна частина завершується рукописним алфавітом у великій і малій графіці. Читанкова частина репрезентує народні думи "Про Пирятинського поповича Олексія" та "Думу про Марусю попівну Богуславку", а також народні прислів'я [2, 40–41].

Дослідники уважають, що "Буквар" Т. Шевченка опубліковано все-таки українською мовою, проте в деяких текстах ужито церковнослов'янську мову, передану *гражданкою*. Літери традиційної кирилиці вжито тільки в одному слові «Бμкварь», яке використано в назві підручника на титульній сторінці книги. На відміну від сучасної української абетки, азбука букваря Т. Шевченка містить 33 літери, у ній відсутні три букви – ***ґ, є, ї,*** що є в сучасному алфавіті, проте наявні шість літер ***ъ, ы, э, э, ѳ, ѵ,*** яких немає в сучасній абетці. Крім того, в текстовій частині букваря зустрічаємо й літеру ***ѐ,*** що відсутня в сучасному алфавіті [17, 275].

Буквар О. Потебні, що укладений приблизно 1862 р. для недільних шкіл, не вийшов у світ за життя укладача, оскільки уряд заборонив недільні школи. Цей буквар надруковано 1899 р. як історичний документ. У ньому подано матеріал у такому порядку: цифри від 1 до 100, абетка, голосні букви та словесний матеріал. До словесного матеріалу ввійшли поодинокі слова до кожної літери, приказки й прислів'я, народні загадки і фрагменти народних пісень. Відомо, що текст Букваря надруковано *єрижкою*, а паремійну частину, базою якої є збірка М. Номиса, подано *кулішівкою* [18, 468].

Буквар О. Потебні не містить релігійного та церковного матеріалу, що характерно для букварів того часу. Наприклад, шевченківський буквар насичений церковнослов'янізмами, біблеїзмами та архаїзмами [18, 472–473].

Б. Грінченко, маючи на меті навчити грамоті української мови свою дитину та чужих дітей, уклав буквар під назвою "Українська граматика до науки читання й писання", що побачив світ 1907 р. Ця граматика складалася з чотирьох частин: власне буквар, читання після азбуки, прописи і звернення "До вчителів" (методична стаття, де автор подає поради щодо методики роботи з підручником). Навчання грамоти Б. Грінченка базувалось і на засадах, розроблених К. Ушинським. Однак український мовознавець надавав перевагу звуковому аналітико-синтетичному методу. Під час навчанню літер учнів окремо знайомили зі звуками, що їх позначають відповідні букви. Репрезентували ці букви в слові. Знайомили і зі способами графіки. А ще учням пропонували виконувати зі звуками усні та писемні вправи. Наприклад, учні повинні були розбивати слова на склади й окремі звуки та самостійно складати слова з пропонованими звуками. Крім того, учні одночасно писали елементи літер, зразки яких були вміщені в прописах (зразки косого письма малих і великих букв, а також слів і фраз із ними) [5]. Букварна частина граматики включала 29 параграфів, що містили предметний малюнок із підписом, до якого входили нова літера, окремі слова, речення, а згодом і невеликі оповідання. Б. Грінченко подав український алфавіт, що тоді складався із 33 літер (з урахуванням літери ***ґ***). Розташування літер залежало від вимови звука, позначеного відповідною літерою [5].

М. Кірик слушно зауважує, що одним із найактуальніших методичних питань XIX ст. було питання ступеня сумісності процесів читання та письма [8, 32]. Так, послідовники К. Ушинського вважали за потрібне внести зміни в порядок вивчення літер. Як зазначають В. Мироненко, В. Вахтеров і В. Фльоров, було змінено порядок вивчення літер. Крім того, Д. Тихомиров і В. Вахтеров відійшли від системи К. Ушинського "письмо – читання". Вони пропонували спочатку засвоєння друкованих літер (навчання читання), а потім знайомство з їхніми рукописними відповідниками. Така послідовність навчання застосовується і в сучасній школі [12, 94].

В. Вахтеров і В. Фльоров наприкінці XIX ст. розробили систему розміщення звукових і складових труднощів за принципом "від легкого до важкого", спираючись на дані наукової фонетики [8, 2]. Після 1917 р. в Україні не було стабільних підручників. Проте в 20-х рр. XX сторіччя стають популярними букварі, укладені за методом "цілих слів" [16, 55]. Такий метод навчання читанню запропонував американський лікар, психолог Г. Доман. Він запевняв, що слід навчати читанню одразу словами, а не буквами [8, 35]. Цей новітній метод репрезентував і Я. Чепіга у своєму "Букварі" [16, 55]. Однак він не набув популярності серед укладачів українських букварів, про що свідчить такий факт: "вже в 30–70-х рр. автори букварів Л. Деполович, Н. Гов'ядовська, Б. Саженюк та ін. повернулись до аналітико-синтетичного методу" [16, 55].

У Букварі М. Вашуленка та Н. Скрипченко (1978 р.) літери подані згідно з принципом частотності їх уживання в писемному мовленні. На думку цих авторів, саме такі літери вже на початку букварного періоду дають змогу утворювати, складати й пропонувати для читання учням безліч доступних для розуміння загальновживаних слів. На основі текстів, узятих з дитячої літератури, укладачі Букваря проаналізували за кількісним складом наявність у них букв алфавіту. Потім укладачі "ранжували їх частотність в українському письмі". Проте М. Вашуленко та Н. Скрипченко все-таки внесли певні корективи до цього порядку. Йдеться про літеру ***К***, адже через свою здатність утворювати зменшувальний суфікс, її вивчення, на думку укладачів, слід пришвидшити. Крім того, упорядники дійшли висновку, що вимова голосних чи приголосних звуків не викликає труднощів у навчанні, тому це не вплинуло на порядок вивчення літер. Щодо методу читання, то укладачі пропонують опиратись на таку одиницю читання, як "злиття приголосного з голосним", оскільки ним і є усі прості прямі склади: *на, ми, ти*… А ще іншою одиницею читання слугують букви голосних звуків: ***а, о, у, е, і, я, ю, є, ї.*** Робота над вивченням кожної літери, що позначає приголосний, розпочинається з навчання злитого читання прямих складів. Після цього учень може прочитати слово будь-якої графічної складності. А букви, що позначають приголосні і стоять за межами злиття, "причитуються" до нього. Таке навчання запобігає руйнуванню загального фонетичного образу слова та сприяє усвідомлюваному читанню [4].

Для кращого вивчання літер пропонуються вправи, метою яких є зіставлення звукової та графічної форм слова; горизонтальні, вертикальні та променеподібні таблиці, що призначені для читання вправ на добір слів із букв заданого слова; читання загадок, скоромовок тощо [там само].

Оскільки візуальний спосіб сприймання інформації посилює спектр запам'ятовування, то М. Чумарна кожен голосний у своєму букварі (2006 р.) репрезентує різними кольорами, а приголосні – одним кольором. Завдяки цьому вона вказує на значущість голосних звуків у творенні слів [13, 49].

Н. Мірошнікова зауважує, що на кожній сторінці певна літера та буквосполучення творять низку споріднених понять, що, власне, і сприяє зокрема формуванню у свідомості дитини цілісного образу світу. Для прикладу, автор пропонує вивчити літеру та звук ***Н*** за допомогою малюнка, на якому земну кулю обіймають день і ніч [там само].

Завдяки літерам, що репрезентовані у букварі М. Чумарної, учні мають змогу спостерігати за всім, що відбувається в природі. Крім того, їхні спостереження відображено в текстах,

запитаннях чи кросвордах. Н. Мірошнікова наводить такий приклад: "вивчаючи літеру ***Л***, мандруємо в тепле, лагідне літо, вирощуємо в полі хліб. А, отже, й маємо цілу родину понять: *літо, лан, хліб, колосок, лелека, ластівка*. До літери ***Щ*** запропоновано вірш "Що таке Батьківщина" [там само].

На думку М. Проць та А. Зимульдінової, "фонетичний слух є основою свідомого оволодіння звуковими одиницями мовлення" [15, 46], тому науковці вважають, що провідним принципом навчання грамоти є принцип читання й писання від звука до букви. Принцип, що передбачає одночасно-паралельне опрацювання парних твердого і м'якого приголосних, що на письмі позначається однією й тією самою буквою, широко використовують у навчанні грамоти; інший важливий принцип забезпечує складове читання вже на початку ознайомлення з кожною новою літерою, що означає приголосний звук; розміщення звуків (букв) у сучасних букварях здійснюється згідно з принципом частотності їх уживання в українському письмі. Укладачі букварів використовують ще один важливий принцип – навчання читання і письма паралельно, адже вони розглядаються як два взаємопов'язані види мовленнєвої діяльності [там само, 46–47].

У Букварі М. Вашуленка (2005 р.) друковані великі та малі літери українського алфавіту подано у такій послідовності: ***Аа, Уу, Оо, Ии, Мм, Іі, Нн, Вв, Лл, Сс, Кк, Пп, Рр, Тт, Ее, Дд, Зз, Ьь, Бб, Гг, Гг, Чч, Йй, Хх, Яя, Жж, Шш, Її, Цц, Юю, Єє, Щщ, Фф, Дз, Дж, апостроф.*** Кожну літеру тут ілюструють горизонтально та вертикально складові таблиці й таблиці зі слів. Наприклад, літеру "Мм" репрезентують такі склади та слова для читання:

ма мама
мо чи мамо
му маму [3 : 28]

Для кращого засвоєння букв додано скоромовки. До літери ***Р*** читаємо*: Марина варила, а Лариса солила* [3, 55.]*;* до ***Т****: Кіт котив / Коток по току / Коток попав / На лапу коту* [3, 59], а до літери ***З***: *Мороз Мороза водив за носа* [3, 71]. Крім того, для ілюстрації літери ***З*** запропоновано такі усталені вирази: *Не водити за носа. Не задирати носа. Не показувати носа* [3, 70]. Під час засвоєння літери ***Ж*** рекомендовано: "Чітко читай букву ***Ж*** у словах: *ніжки, ріжки, смужки, дужки*" [3, 102]

Укладачі букварів активно використовують скоромовки для кращого засвоєння літер і чіткої вимови відповідних звуків. Нагадаємо, що скоромовки – це короткі дитячі віршики, вимова яких потребує зусиль артикуляції, що забезпечується розміщенням слів та звуків. Ці віршики часто не наповнені змістом, адже поєднання співзвучних слів не завжди має логічний зв'язок, проте вони римовані. При повторюванні скоромовок розвивається артикуляція: виробляється культура мовлення. Їх запровадила народна педагогіка. Ті, хто вивчає алфавіт, сприймають скоромовки як своєрідну гру, розвагу [6, 256–257].

К. Прищепа і В. Колесниченко у своєму букварі (2010 р.) дотримуються такого порядку вивчення літер: ***А, Я, О, У, Ю,М, Н, И, Е, С, Л, К, Р, Т, П, В, Ш, Д, Й, Ь, Ї, Є, Дз, Б, апостроф, Ж, Дж, Ц, Г, Ч, Х, Г, Щ, Ф.*** Автори пропонують великі та малі літери в друкованому та писемному варіантах [9]. Крім того, кожна літера супроводжується системою звуків, які вона позначає. Потім учневі пропонують для читання склади та слова зі звуко-буквами, які вивчаються саме так, очевидно, для кращого засвоєння читання. Наприклад, літера ***В*** позначає звук [в]. Читаємо також склади, подані горизонтально: ви, во, ву, ва, ве; а потім слова, подані вертикально, в яких відокремлено злиття складу від букви, що прочитується до цього злиття:

ві | к
ви | р
ву | с
во | в та ін. [9, 70].

Висновки і перспективи досліджень. Отже, в українській науці напрацьована добра традиція репрезентації кириличних літер у букварях, що йде від І. Федорова, Т. Шевченка,

П. Куліша, Б. Грінченка та ін. і засвідчує якісну репрезентацію літер українського алфавіту для їхнього засвоєння. Раніше найбільш ефективним методом навчання грамоти вважали *буквоскладальний*, з якого виділився *складовий синтетичний метод*, потім *звуковий аналітичний* та *звуковий аналітико-синтетичний*. Сьогодні навчання грамоти побудовано на сучасному *звуковому аналітико-синтетичному методі*.

Науковці виокремлюють низку принципів, які застосовуються під час навчання грамоти. Їх і беруть до уваги в процесі укладання букварів. Це такі принципи: *навчання грамоти від звука до букви, одночасно-паралельне опрацювання парних твердого та м'якого приголосних, забезпечення складового читання, частотності вживання літер* та *принцип поєднання читання та письма літери при її вивченні*. Усі ці принципи сприяють ефективному запам'ятовуванню кожної літери і усього алфавіту загалом. У буквар цілком слушно впроваджують малі фольклорні жанри, різні види паремій, що полегшує запам'ятовування певної літери та покращує артикуляцію.

Перспективу досліджуваної тематики вбачаємо в аналізі ефективності репрезентації літер українського алфавіту в підручниках для іноземців під час вивчення ними української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданець-Білоскаленко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.) : дис. … канд. пед. наук : за спец. 13.00.01 / Н. І. Богданець-Білоскаленко. – К., 2007. – 216 с.

2. Бондарчук О. Українські букварі XIX – початку XX століття у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / О. Бондарчук // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 2. – С. 40–43.

3. Вашуленко М. С. Буквар: Підруч. Для 1 кл. / М. С. Вашуленко, Н. Ф. Скрипченко. – 5-те вид. – К. : Освіта, 2005. – 143 с.

4. Вашуленко М. С. Дидактичні "секрети" успішного букваря / М. С. Вашуленко // Проблеми сучасного підручника. – К. : Педагогічна думка, 2008. – Вип. 8. – С. 426–432.

5. Гайдеєнко І. В. Б. Грінченко – учитель-словесник [Електронний ресурс] / І. Гайдаєнко – Режим доступу: ww.library.kherson.ua/young/tavrica/grinchenko/grinchenko_6.htm

6. Гоменюк Ю. Дитяча пареміографія як один із фольклорних засобів формування моральних якостей у дітей дошкільного віку / Ю. Гоменюк // Українознавчі студії . – 2012-2013. – № 13–14. – С. 253–259.

7. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Український буквар. Історія і сучасність. / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // III Міжнародний конгрес україністів. – Х. – 1996. – С. 44–50.

8. Кірик М. Ю. Історія становлення методів навчання грамоти шестиліток / М. Ю. Кірик // Пед. науки : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 59. – С. 31–37.

9. Колесниченко В. І., Прищепа К. С. Буквар / В. І. Колесниченко, К. С. Прищепа. – 3-тє вид. – К. : Генеза, 2010. – 175 с.

10. Куліш П. О. Граматка / П. О. Куліш. – С. Петербург : вид-во П. Куліша, 1857. – 149 с.

11. Люріна Т. І. Український буквар Софії Русової як чинник формування в учнів початкової школи концептосфери національної культури [Електронний ресурс] / Т. І. Люріна — Режим доступу : http : //www.psyh. kiev.ua.

12. Мироненко В. В. Азбука І. П. Декачова як педагогічна система навчання в початковій школі [Електронний ресурс] / В. В. Мироненко – Режим доступу : sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/2319/1/105-27.pdf

13. Мірошнікова Н. Розмаїтий світ Букваря Марії Чумарної / Н. Мірошнікова // Початкова школа. – 2014. – № 9. С. 49–50.

14. Німчук В. В. Визначна пам'ятка вітчизняного друкарства / В. В. Німчук // Буквар Івана Федорова. – Київ : "Дніпро", 1975. – С. 82–96.

15. Проць М. М., Зимульдінова А. С. Методика викладання української мови в початкових класах (Навчання грамоти) / М. М. Проць, А. С. Зимульдінова. – Дрогобич : Вимір, 2005. – 150 с.

16. Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський (співгол.), Тараненко О. О. (співгол.), М. П. Зяблюк та ін.]. – [1-ше вид.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.

17. Шаркань В. В. Мова і правопис Букваря Тараса (1861) / В. В. Шаркань // Шевченкознавчі Студії. – К. : Київ. ун-т ВПЦ, 2009. – Вип. 20. – С. 272–285.

18. Шевельов Ю. В. О. О. Потебня і стандарт української літературної мови / Ю. В. Шевельов // Вибрані праці: у 2 кн. І Мовознавство / упор. Л. Масенко. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009 – 583 с.

УДК 811.111

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТАКТИКИ ВИЯВУ СОЛІДАРНОСТІ АДРЕСАНТА І АДРЕСАТА У НАУКОВО-ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Сологуб Л. В.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу лінгвотекстових засобів побудови тактики солідарності адресанта й адресата у науково-дидактичному дискурсі у галузі екології. Доведено, що ця тактика реалізується за допомогою експліцитної авторської самопрезентації, використання особових займенників, питань-стимулів та спонукання до інтеракції через електронний канал.

Ключові слова: *науково-дидактичний дискурс, адресант, адресат, тактика солідарности, жанр, підручник з екології.*

Сологуб Л. В. Языковая реализация тактики солидарности адресанта и адресата в научно-дидактическом дискурсе. *Статья посвящена анализу лингвотекстовых средств построения тактики солидарности адресанта и адресата в научно-дидактическом дискурсе в области экологии.Доказано, что эта тактика реализуется с помощью эксплицитной авторской самопрезентации, использования личных местоимений, вопросов-стимулов и побуждения к интеракции через электронный канал.*

Ключевые слова: *научно-дидактический дискурс, адресант, адресат, тактика солидарности, жанр, учебник по экологии.*

Solohub L. V. Language means of expressing the tactic of solidarity between the addresser and the addressee in academic discourse. *The article focuses on language and textual means of building the tactic of addresser-addressee solidarity in academic discourse. It is proved that the tactic is implemented through the use of explicit authorial self-presentation, personal pronouns, questions-stimuli, and motivation to interact via the electronic channel.*

Key words: *academic discourse, addresser, addressee, tactic of solidarity, genre, textbook on ecology.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. У сучасних лінгвістичних студіях все більшого значення набуває вивчення різноманітних аспектів мовної комунікації, які реалізуються у науково-дидактичному дискурсі. Науково-дидактичний дискурс (надалі НДД) визначаємо як тип дискурсу, що реалізується в контексті вищої освіти і є комунікативно спрямованим на передачу адресантами (викладачами, науковцями) фахового та наукового знання з тієї чи іншої галузі адресатам (студентам вищих навчальних закладів) з метою їх фахової соціалізації. У рамках НДД відбувається процес *акультурації*, тобто передавання і засвоєння різних моментів певної науково-дисциплінарної культури [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адресант у науково-дидактичному дискурсі моделюється, головним чином, як фахівець у певній галузі, викладач, який володіє спеціальними знаннями та відповідним логіко-понятійним апаратом. Адресатами НДД є студенти університетів, майбутні спеціалісти, яких потрібно ввести у сферу професійної комунікації, що вимагає формування, розширення та видозміни їхніх знань. Статуси комунікантів в НДД не є рівними, а адресантно-адресатна конфігурація асиметрична, з особливою роллю адресанта як кваліфікованого фахівця та ментора, який контролює

© Сологуб Л. В. Мовна реалізація тактики вияву солідарності адресанта і адресата у науково-дидактичному дискурсі

інтелектуальні та емоційні процеси адресата. Це дозволяє кваліфікувати НДД як інституційний дискурс, якому властива висока текстова структурованість та яскраво виражена соціально-контекстуальна прив'язка [1, 137].

Ефективність НДД визначається застосуванням комплексу комунікативних стратегій і тактик та адекватністю їх вербальної об'єктивації. Однією з помітних тактик у НДД є тактика вияву солідарності адресанта і адресата, яку можна визначити як інтенцію адресанта створити усвідомлення спільності поглядів автора і читача як представників однієї професійної спільноти, одного соціального інституту.

Актуальність дослідження визначається звертанням сучасної лінгвістики до проблем мовної взаємодії комунікантів (адресанта й адресата) у різних сферах спілкування, до діалогічності комунікації та її виявам у різноманітних жанрах, оскільки саме це дозволяє досліджувати дискурс як єдність комунікативних та когнітивних процесів, обумовлених екстралінгвістичними чинниками.

Мета нашої розвідки – розглянути основні лінгвотекстові засоби вираження тактики вияву солідарності адресанта й адресата у сучасних англомовних підручниках з екології, які виступають **об'єктом** дослідження.

Мета визначила головне **завдання**: виокремити та проаналізувати основні мовні й текстові елементи, які об'єктивують зазначену тактику в текстах підручників відповідного спрямування. Для аналізу було обрано сучасні підручники з екології для коледжів та університетів, видані у США (див. джерела ілюстративного матеріалу).

Виклад основного матеріалу. З погляду прагматики письмова форма викладу матеріалу у жанрі підручника є діалогом із потенційним читачем, який виступає уявним співрозмовником, типовим представником тієї соціально-культурної спільноти, якій адресант скеровує своє повідомлення [2, 147].

Одним із засобів побудови тактики солідарності адресанта і адресата у НДД можна вважати надання інформації про автора підручника, де автор позиціонує себе як провідного фахівця у галузі екології, наприклад: "*G. Tyler Miller, Jr., has written 58 textbooks for introductory courses in environmental science, basic ecology, energy, and environmental chemistry. Since 1975, Miller's books have been the most widely used textbooks for environmental science in the United States and throughout the world. They have been used by almost 3 million students and have been translated into eight languages. Miller has a Ph.D. from the University of Virginia and has received two honorary doctorate degrees for his contributions to environmental education. He taught college for 20 years and developed an innovative interdisciplinary undergraduate science program before deciding to write environmental science textbooks full time since 1975. Currently, he is the President of Earth Education and Research, which is devoted to improving environmental education.*" (10). Наведення вичерпної інформації про автора психологічно готує студента до сприйняття навчального матеріалу, параметризує його як потенційного члена фахової спільноти, створює атмосферу відкритості, готовності до інтеракції, яка у НДД набуває вигляду імітованого й імплікованого діалогу.

Імітації діалогу між адресантом і адресатами у текстах підручників з екології слугує вживання дейктичного засобу у формі особового займенника множини *we*, який є експліцитним репрезентантом особи авторів у дискурсі (у випадку, коли їх більше одного). Саме використання цього займенника будується на основі прийому інтимізації, який полягає у створенні ефекту безпосередньої участі автора у процесі комунікації і наданні науковому викладу інформації характеру невимушеного, жвавого діалогу з читачем [5, 249]. Крім того, як зазначає Г. Т. Крижанівська, оповідь від першої особи є важливою ознакою суб'єктивності викладу матеріалу, що зменшує психологічну відстань між адресантом та адресатом [3, 8], наприклад: *We have used the constructive comments provided by these professionals in our continuing efforts to enhance the strengths of the text* (9). У наведеному фрагменті *we* та

відповідний йому присвійний займенник *our* уособлюють експліцитну присутність авторів у тексті, тим самим наближуючи їх до адресантів.

Також автор або автори використовують інклюзивне *we*, що включає адресата у коло референтів займенника [7]. У цьому випадку *we* ніби розподіляється між усіма учасниками комунікативного процесу, втрачає однозначну відповідність та набуває неозначено-особового відтінку [5, 251]. У нижченаведеному прикладі "*However, we can also ask how this bird has come to have these properties that now govern its life.*" (10, 7) автор підіймає читача до рівня свого союзника та рівноправного учасника процесу міркувань щодо популяції птахів. Саме використання у текстах підручника особового сполучника у формі множини *we* скеровано, на думку В. Є. Чернявської, на створення семантичного поля "свої" [4, 105], яке показує узагальнену позицію екологічної спільноти. Для цього, на її думку, слід навіяти адресатові постулат, що адресант мислить і говорить так, як мислять і говорять багато інших [там само, 105].

Автор може також одночасно висловлюватись від власного імені та від імені узагальненого адресата, використовуючи займенник *we*, наприклад: "*We depend on nature in countless ways. We depend on nature directly for many material resources, such as wood, water, and oxygen. We depend on nature indirectly through what are called public-service functions. We also depend on nature for beauty and recreation – the needs of our inner selves – as people always have.*" (11, 12-13). У наведеному прикладі займенник *we* – це і автор, і читач, і уся екологічна спільнота загалом, які апелюють до ціннісної орієнтації екологічної науки ("*[…] we depend on nature… .*").

У текстах підручників присутні речення, у яких мовними сигналами звертання автора до читача виступають форми особового займенника другої особи *you*. Саме у цих реченнях імітується жвавий діалог між автором та читачем, а змодельовану у тексті ситуацію наближено до реального спілкування між ними, що створює ефект присутності автора як реального співрозмовника, наприклад: "*Cows have complicated digestive systems, and release large amounts of methane in satisfying belches. It sounds funny, but when you consider herds of hundreds of animals, it adds up!*" (8, 78).

Як відомо, адресант і адресат тексту віддалені один від одного у часовому та просторовому проміжках. Особовий займенник *you,* як індикатор інтерактивності, вжито у вищенаведеному прикладі з метою зближення "плану автора" та "плану читача", створення ефекту живої бесіди між ними у реальному часі. За допомогою *you* автор звертається до усіх адресатів загалом і водночас до кожного з них окремо, що сприяє створенню міжособистісного спілкування, заснованого на довірі адресата до професійних якостей адресанта. Разом з тим вживання цього займенника реалізує певною мірою маніпулятивну технологію впливу на свідомість адресата.

Ще одним виявом тактики солідарності адресанта та адресата у НДД з екології є пряме спонукання до вирішення проблемних питань та висловлення власної думки про них. У підручниках такі фрагменти позначені рубриками *"What's your take", "Thinking about"* тощо. Розглянемо два приклади, що експлікують цей текстово-дискурсивний феномен.

Приклад 1. **WHAT'S YOUR TAKE?**

"Public opinion polls in the United States continue to indicate that the public is concerned about environmental issues. Many state and local governments have been very active in adopting environmental laws and policies ranging from sustainable building practices to vehicle emission standards. The federal government, however, has not followed suit with such laws. Should the federal government play a more aggressive role in establishing environmental policy or should that role be delegated to the state and local levels of government? Develop a position paper that supports why environmental policy is best developed at either the federal or state/local level of

government." (12, 449). У цьому прикладі автори пропонують читачам визначити, на якому рівні устрою держави (федеральному чи місцевому) слід приймати закони про охорону навколишнього середовища, використовуючи пряме спонукання із дієсловом у наказовому способі *develop.*

Приклад 2. **THINKING ABOUT**

"*Why should you care if most of the world's remaining tropical forests are burned or cleared and converted to savanna within your lifetime? What are three ways in which this might affect your life or the lives of any children you might have?"*(9, 187).

У другому прикладі адресанти непрямо заохочують (у вигляді питань-стимулів) адресатів висловити свою думку з приводу зникнення тропічних лісів на планеті та їхніх наслідків для сучасного і прийдешніх поколінь. Питання-стимули активізують мисленнєву діяльність реципієнта, привертають його увагу до значущих екологічних тем. Зауважимо також, що вживання дієслів із негативною коннотацією (*burn, clear, convert* із семантикою *знищення*) створюють відповідний психоемоційний фон.

Іншим способом вияву тактики солідарності адресата й адресанта є прохання авторів підручників до студентів висловити свої думки та критичні зауваження щодо конкретного підручника, надіславши їх на електронну пошту. Так, у підручнику "*Environmental Science"* (10) у передмові подано електронну пошту авторів Т. Міллера та С. Спулмана: "*We invite you to contact us and point out any bias, correct any errors you find, and suggest ways to improve this book. Please e-mail your suggestions to Tyler Miller at mtg89@hotmail.com or Scott Spoolman at spoolman@tds.net."* Розділені часом та простором комуніканти можуть обмінюватись швидкими повідомленнями, які покращать зміст та якість навчального матеріалу.

Також за допомогою електронного каналу спілкування автори пропонують читачам анонімно чи персоналізовано висловити свою думку щодо певного екологічного питання на веб-сторінці автора, наприклад:

HOW WOULD YOU VOTE?

"Should half the U.S. gasoline tax be used to develop mass transit, bike lanes, and sidewalks, as alternatives to the car? Cast your vote online at www.cengage.com/biology/miller." (10, 116).

Як відомо, електронне середовище вирізняється надзвичайно високим ступенем інтерактивності віртуального спілкування, ініціації та підтримки професійних контактів [5, 312], що надає унікальні можливості для створення солідарних стосунків між професіоналами та майбутніми фахівцями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тактика солідарності адресанта й адресата акцентує імітований діалог у парі "автор-читач". Ця тактика реалізується за допомогою використання особового займенника *we* (у випадку кількох авторів); інклюзивного особового займенника *we*, який об'єднує у своїй семантиці адресанта, адресата повідомлення і членів професійної (екологічної) спільноти загалом; особового займенника *you* та присвійного *our*, що виступають мовними сигналами звертання автора до читача. Порушення у підручниках проблемних питань залучає адресата до активного пошуку рішень, які формують його майбутню фахову компетентність. Прохання авторів до читачів висловлювати критичні зауваження до підручників за допомогою електронного каналу комунікації посилює інтерактивність спілкування у діаді "продуцент-реципієнт". Таким чином, використовуючи різні засоби і прийоми, автори підручників створюють читачам такі умови, коли останні опиняються у близькій позиції до перших у локальному та темпоральному вимірах, а комунікація між ними набуває імітованого характеру "тут і зараз".

Перспективою подальших досліджень може стати порівняльний аналіз тактики побудови солідарності адресанта і адресата у різних дискурсах з об'єднаних позицій мовознавства, теорії комунікації, риторики та психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.

2. Винник О. Ю. Комунікативні стратегії і тактики впливу на адресата в сучасному англомовному дискурсі програмування: дис… канд. філол. наук: 10.02.04 / Ольга Юріївна Винник. – Львів, 2012. – 215 с.

3. Крижанівська Г. Т. Комунікативно-прагматичні та стилістико-семантичні особливості медіа-жанру ‘‘інтерв’ю-монолог’’ (на матеріалі сучасних англомовних жіночих журналів): автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Галина Тадеївна Крижанівська. – Л. , 2011. – 19 с.

4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2009. – 248 с.

5. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія / Т. В. Яхонтова. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.

6. Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англомовних наукових текстів): автореф. дис. … докт. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – К. , 2014. – 32 с.

7. Hyland K. Disciplinary Discourses. Social Interactions in Academic Writing / K. Hyland. – Michigan: The University of Michigan, 2004. – 211 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Botkin D. B. Environmental Science: Earth as a Living Planet / Daniel B. Botkin, Edward A. Keller. – 8th ed. – John Wiley & Sons, Inc, 2011. – 630 p.

9. Enger E. D. Environmental Science: a Study of Interrelationships / Eldon D. Enger, Bradley S. Smith. – 12th ed. – New York : McGraw-Hill, 2008. – 485 p.

10. Miller G. T. Environmental Science / G. Tyler Miller, Scott E. Spoolman. – 13th ed. – Brooks/Cole, Cengage Learning, 2010. – 528 p.

11. Townsend C. R. Essentials of Ecology / Colin R. Townsend, Michael Begon, John L. Harper. – 3rd ed. – Blackwell Publishing Ltd, 2008. – 510 p.

12. Williams L. Environmental Science Demystified / Linda Williams. – New York: McGraw-Hill, 2005. – 413 p.

УДК 811.112.2'373.61

СИНОНІМІЯ В НІМЕЦЬКІЙ ІХТІОЛОГІЧНІЙ НОМЕНКЛАТУРІ

Стройкова С. А.
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

У статті розглянуто відношення синонімії в німецькій іхтіологічній номенклатурі. З'ясовано, що номенклатурні видові найменування риб, об'єднані синонімічними кореляціями, є дублетами. Проаналізовано відмінності між членами дублетних рядів у зазначеній номенклатурі з огляду на їхню структуру та мотиваційні механізми творення.

***Ключові слова**: іхтіонім, синонімічний ряд, мотивація, когнітивно-ономасіологічний аналіз, іхтіологічна номенклатура.*

***Стройкова С. А. Синонимия в немецкой ихтиологической номенклатуре.** В статье рассмотрены отношения синонимии в немецкой ихтиологической номенклатуре. Установлено, что дублетами являются номенклатурные видовые названия рыб, объединенные синонимическими корреляциями. Автор анализирует отличия между членами дублетных рядов в указанной номенклатуре.*

***Ключевые слова:** ихтионим, синонимический ряд, мотивация, когнитивно-ономасиологический анализ, ихтиологическая номенклатура.*

***Stroykova S. A. Synonymy in German ichthiological nomenclature.** The article deals with synonymy in the German nomenclature of fishes. The author substantiates semantic equivalence of synonymy between corresponding species names. The differences in structure and motivational mechanisms within synonymic groups are outlined.*

***Key words**: ichthyonym, synonymic row, motivation, cognitive-onomasiological analyses, ichthiological nomenclature.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Домінування у сучасному мовознавстві когнітивної парадигми визначає пріоритетність вивчення таксономій як складників відповідних терміносистем, оскільки проекція найменувань на структури знань про позначене дає змогу встановити закономірності творення номенклатури та з'ясувати систему знань та уявлень наукової спільноти про певний фрагмент інтеріоризованої нею дійсності. Вивчення мотиваційних механізмів в номенклатурі іхтіофауни сприяє поясненню процесів категоризації й концептуалізації цієї предметної сфери, що уможливлює визначення мовних ресурсів і номінативних технік позначення іхтіологічної номенклатурної системи. Іхтіологічна номенклатурна система, як і будь-яка інша система, ґрунтується на відношеннях між її елементами. Одним із типів таких відношень є парадигматика. Парадигматичні зв'язки встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць і включають їхнє одночасне вживання у певній ситуації [11, 442]. Цікавими та різноплановими парадигматичними кореляціями в межах термінологічної системи є відношення синонімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою синонімії в термінології працювало багато вчених-мовознавців (Апресян Ю. Д., Ахманова О. С., Даниленко В. П., Кочан І. М., Лотте Д. С., Панько Т. І. та інші). Лінгвісти з'ясовували причини виникнення синонімії в терміносистемі, розглядали співвідношення синонімів і дублетів, співвідношення синонімії й варіантності та можливості усунення синонімів як небажаної ознаки в термінології.

© Стройкова С. А. Синонімія в німецькій іхтіологічній номенклатурі

Однак явище синонімії в німецькій іхтіологічній номенклатурі ще не було предметом дослідження, зокрема й в обраному нами когнітивно-ономасіологічному аспекті.

Метою статті є аналіз мотиваційних особливостей синонімічних рядів у складі німецької номенклатури іхтіофауни.

Матеріалом нашого дослідження послугували понад 3000 німецьких номенклатурних назв риб, вилучених шляхом суцільної вибірки з німецькомовного довідника "*Die Meeresfische Europas*" (упорядники Bent J. Muus і Jörgen G. Nielsen) [14] та "*П'ятимовного словника назв тварин (Риби)*" за редакцією Соколова В. Є. [13]. Використано також дані *online* енциклопедії [15].

Виклад основного матеріалу. Першою дискусійною проблемою є наявність синонімії в терміносистемах. Традиційний розгляд синонімії як негативного явища пов'язаний з однією з найважливіших вимог до термінів – відсутності у них синонімічних відповідників [8, 147]. За словами Кулєбакіна В. С., "шкідливість синонімів полягає в тому, що вони перевантажують пам'ять: при вивченні будь-якої науки виникає необхідність ознайомлення не лише з численними поняттями, а й з великою кількістю термінів, які виражають ці поняття" [6]. Р. Арнц, Г. Піхт та Ф. Майер також вважають синонімію істотною перешкодою для фахового розуміння [12, 128]. Натомість деякі вчені підтримують думку щодо наявності термінів-синонімів (Апресян Ю. Д., Ахманова О. С., Даниленко В. П.) і вважають їх корисними, оскільки кожен з них по-різному розкриває зміст поняття. Синонімія в термінології – хоч і небажане, проте неминуче явище. Синонімія уможливлює вибір найбільш придатного терміна з синонімічного ряду або формування у наявного синоніма нового значення, що розширює знакові ресурси терміносистеми.

Наявність синонімії в термінології дослідники пояснюють лінгвістичними й екстралінгвістичними чинниками. До таких чинників, на думку Панько Г. І., Кочан І. М. і Мацюк Г. П., належать такі фактори: 1) розвиток наук супроводжує поява нових понять, які потребують найточнішої номінації; 2) неуніфікованість деяких термінологічних систем; 3) існування застарілих назв, які функціонують паралельно з новими; 4) паралельне вживання запозичених та автохтонних термінів; 5) надання переваги коротким формам, зручним для спілкування та ведення документації, що породжує синонімію різних структурних рівнів [8, 186]. Отже, синонімія в терміносистемах є неминучим явищем, а його користь визначається кожною терміносистемою окремо.

Другою дискусійною проблемою є співвідношення синонімів та дублетів у термінологічній лексиці. Синоніми в термінологічних працях отримали різні найменування: "паралельні терміни" (Булаховській Л. А.), "стопроцентні синоніми", "абсолютні синоніми" (Р. Арнц, Г. Піхт, Ф. Майер, Шанський М. М.), "дублети" (Ахманова О. С., Кочан І. М., Лотте Д. С.), "термінологічні дублети" (Молодець В. М.), "дублетні найменування" (Квітко І. С.), "тотожні синоніми", "повні синоніми" (Бережан С. Г.), "синонімічні дублети" (Степанова М. Д., Чернишова І. І.) та ін. У термінології синонімами називають терміни, які належать до того самого денотата, але мають окремі відмінності у поняттєвому плані, а також різняться семантикою словотвірних елементів, етимологією, ступенем сучасності, особливостями функціонування, належністю до різних структурних рівнів та нерідко різних знакових виражень [8, 182].

Зважаючи на специфіку номенів на відміну від термінів, у німецькій іхтіологічній номенклатурі синоніми є дублетами, різними за номінативним статусом, ономасіологічною та граматичною структурами. Дублетами Бєрєзін Ф. М. та Головін Б. М. називають "слова чи словосполучення, які об'єднані особливою термінологічною співвіднесеністю з одним і тим самим науковим поняттям і об'єктом дійсності" [3, 54]. Українська дослідниця Кочан І. М. вважає дублетами синоніми, або терміни зі спільним денотатом, але різною формою вираження, що мають тотожні або майже тотожні значення [5, 14–19]. Головін Б. М., відкидаючи існування абсолютних синонімів, тобто слів, які повністю збігаються за значенням

та вживанням, у загальнолітературній мові, все ж таки зауважує, що термінологіям властива саме абсолютна синонімія, що дає підстави називати це явище термінологічною дублетністю [3, 54]. Ахманова О. С. не залучає термінологічні дублети до синонімів [2, 13]. Апресян Ю. Д. зауважує, що "лише дублети будуть істинними синонімами" [1, 367]. З огляду на це у німецькій іхтіологічній номенклатурі ми трактуємо найменування одного й того самого виду риби як дублети або як абсолютні синоніми.

Третьою дискусійною проблемою є розгляд варіантності в межах синонімії у термінологічній лексиці. Дослідники розглядають широке й вузьке значення варіантності. У широкому розумінні варіантність було розглянуто як позначення того самого поняття різними мовними засобами, що призводить до розуміння синонімії та дублетності як вияву варіативності термінологічних знаків [7, 212]. У вузькому розумінні варіанти – це спільнокореневі термінологічні одиниці, що позначають однакове поняття, але розрізняються деякими розбіжностями знакової форми: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням [9, 80]. Кочан І. М. варіантами терміноодиниць вважає паралельні форми існування мовної одиниці, що мають певні відмінності на рівні наголосу, фонеми, морфеми тощо [5, 14–19], тобто прив'язує усі варіанти до однієї мовної одиниці. Цим дослідниця підтверджує думку про спільнокореневість варіантів. Селіванова О. О. розглядає варіантність в аспекті лінгвосинергетики як параметр самоорганізації терміносистеми, що сприяє її розвитку та збереженню [11, 59]. У нашому дослідженні ми використовуємо варіанти як можливі дублети або абсолютні синоніми номенів.

Члени дублетних об'єднань можуть різнитися вибором мотиватора у структурі знань про позначене, а відтак і типом мотивації. Основним методом дослідження мотиваційних механізмів, задіяних у творенні німецьких номенклатурних найменувань риб, є когнітивно-ономасіологічний аналіз. Метою когнітивно-ономасіологічного аналізу є дослідження механізму мотивації як наскрізної в процесі номінації лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором й похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначене [10, 158]. Залежно від статусу мотиватора в цій структурі, слідом за Селівановою О. О. виокремлюємо такі типи мотивації: пропозиційний, асоціативний, модусний та змішаний [10, 153–179].

Синонімічні об'єднання в німецькій іхтіологічній номенклатурі є переважно двочленними і представлені такими групами: похідне – непохідне (*Näsling – Nase*), похідне – композит (*Trommler – Trommelfisch*), композит – композит (*Algenfresser – Saugschmerle*), композит – сполука (*Kahlhecht – Amerikanischer Schlammfisch*), сполука – сполука (*Gefleckter Adlerrochen – Afrikanischer Adlerrochen*).

Група дублетів "похідне слово – композит" представлена у зібраному матеріалі досить обмеженою кількістю прикладів. У таких синонімічних парах однокомпонентний член представлений похідним іменником, а до другого члена пари додається гіперонім (*Grunzer – Grunzfische*, *Trommler – Trommelfisch* (14, 374)). Мотиватор-іменник в обох синонімах є метафоричним, обраним з донорської зони ЛЮДИНА на базі аналогізації слухових гештальтів.

Найчисельнішою є група дублетів "композит – композит", оскільки масив німецьких номенклатурних найменувань риб представлений переважно композитними найменуваннями. У синонімічній парі "композит – композит" *Husarenfisch – Eichhörnchenfisch*, як у прикладі *"Die Grundfarbe dieses bis zu 18 Zentimeter großen Fisches ist rot mit gelben Längsstreifen, die ihm seinen Namen geben."* (15) ядерні компоненти є однаковими гіперонімами найвищого рівня категоризації, а залежні складники є метафоричними, оскільки німецький етнос оцінює різні ознаки риби. З одного боку, великі очі риби схожі на очі білки, а з іншого – барвистість шкіри цієї риби визначає її подібність до гусара. У парі абсолютних синонімів *Goldlachs – Großauge*: *"Ihre Augen sind groß und haben Fettlider."* (15) ядерний гіперонімічний складник першого члена пари корелює з метафорично мотивованим компонентом *Gold* з огляду на схожість

забарвлення покриву тіла риби до золота за кольором. Ад'єктивний компонент *groß* другої назви зумовлений пропозиційним мотиватором рівня кількості й комбінується з партонімом риби.

Ядерні компоненти в синонімічних парах "композит – сполука" також ідентичні, а залежні компоненти відмінні за ономасіологічною структурою та мотиваційними механізмами, що уможливлює диференціацію видів риб. Наприклад, у синонімічній парі *Segelfisch – Pazifischer Fächerfisch* ядерні складники композита й сполуки представлені однаковим іменником-гіперонімом. Другий залежний складник одного члена синонімічної пари є метафоричним і визначає подібність до вітрила, а в іншому складнику представлені пропозиційний мотиватор локатив і метафоричний компонент донорської зони АРТЕФАКТИ, наприклад, *"Unverwechselbares Kennzeichen der Fächerfische ist die große, segelartige erste Rückenflosse, die höher ist als der Fischkörper an seiner höchsten Stelle."* (15). Співвідношення різних мотиваційних механізмів задіяно при творенні найменувань пари абсолютних синонімів *Schlingerhai – Raue Dornhai* (14, 26), що представляють різні типи мотивації. Залежний пропозиційний компонент композита мотивований локативом у статусі еквоніма: *"Schlinghaie halten sich bevorzugt am Meeresboden der Kontinentalhänge in Tiefen von 100 bis 1400 Metern auf."* (15). Варіантом цієї назви є сполука, у якій залежний складник зумовлений пропозиційним мотиватором рівня якості у структурі знань про позначене, а залежний елемент композита базується на метафорі предметної зони РОСЛИНА з огляду на наявність у цього виду акул виростів на тілі, зовні подібних до колючок рослини: *"Vor den beiden Rückenflossen sitzen Dornen."* (15). Ядерні субстантивні елементи композита й сполуки представлено однаковим гіперонімом *Hai*.

У синонімічних парах "сполука – сполука" поряд з однаковістю ядерних компонентів спостерігається вибір зовсім різних за ознаками мотиваторів. Наприклад, ядерний компонент у синонімічній парі *Grauer Knurrhahn – Grauer Seehahn* (14, 218) мотивований метафорою донорської зони ПТАХИ з огляду на подібність плавців риби до крил півня, а саме *"Die Brustflossen sind flügelartig ausgebildet, die vordersten drei Hartstrahlen besitzen keine Flossenhaut und sind als einzeln stehende Strahlen frei beweglich."* (15) і поєднується в ономасіологічній ознаці композита з предикатом донорської зони ІНША ТВАРИНА на підставі слухових гештальтів, як от *"Namensgebend für die Familie ist die Fähigkeit, knurrende oder grunzende Geräusche von sich zu geben."* (15)), а у другому композиті – з еквонімічним локативом на позначення місць розповсюдження риб: *"Sein Verbreitungsgebiet reicht von Norwegen und Island bis Nordafrika, zudem ist er in der Nordsee, der westlichen Ostsee, im Mittelmeer und im Schwarzen Meer anzutreffen."* (15). Залежний ад'єктивний компонент сполук у пропозиції відповідає компоненту рівня якості на позначення забарвлення риб: *"Der Rücken und die Flanken sind dunkelgrau und durch eine gelbe und eine weiße Seitenlinie gezeichnet, der Bauch ist weiß."* (15).

Характерною рисою міжнародної іхтіологічної номенклатури є стабільність, тому навколо її одиниць гуртуються елементи національної номенклатури, які утворюють об'єднання номенів, пов'язаних синонімічними відношеннями. Таке об'єднання називають синонімічним рядом. Для німецької номенклатури іхтіофауни найбільш поширеними є синонімічні ряди, які містять по два номена: *Kopfsauger – Großer Schiffshalter*; *Meerengel – Engelhai*; *Tarpune – Frauenfische* (13), найбільший за кількістю синонімів ряд містить дев'ять компонентів: *Breite Cantara – Gestreifte Cantara – Brauner Brassen – Rundlicher Brassen – Gemeiner Cantharus – Rundlicher Cantharus – Seekarpfen – Seekarausche – Brandbrasse* (13). Компоненти синонімічних рядів різняться вибором мотиватора у структурі знань про позначене, тобто типом мотивації. Приміром, у синонімічному ряді *Blauhai – Menschenhai – Riffhai – Grundhai – Weißspitzenhai* (13) усі найменування є пропозиційно мотивованими. Двоє з п'яти членів ряду мотивовано локативами, які визначають імплікацію предикатів перебування (*Riffhai*, *Grundhai – "…bewohnt meist küstenfernere oder ozeanische Gewässer abseits des Küstenschelfs und taucht bis in eine Tiefe von rund 350 Metern."* (15)). Німецький іхтіонім *Blauhai* мотивовано квалітативом, який

підкреслює протиставлення іншому надзвичайно поширеному виду акул *Grauhai* (*"Der Rücken der Tiere sowie die Oberseiten der Flossen sind strahlend dunkelblau und damit namensgebend für die Art."* (15)). У німецькій назві *Weißspitzenhai* активовано партонімічний мотиватор, який корелює з мотиватором рівня якості (*"Der Bauch und die Flossenunterseiten sind weiß und an den Flossenspitzen sind die Tiere schwarz."* (15)). Імплікований предикат харчування представлено в німецькій назві *Menschenhai* (*"Zugleich gilt der Blauhai als eine der für den Menschen potentiell gefährlichen Haiarten."* (15)). Об'єкт у цій назві набуває еквонімічного статусу, оскільки акула харчується не лише названим мотиватором-об'єктом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Попри вимогу до відсутності у терміна синонімів німецька іхтіологічна номенклатура все ж таки має деякі синонімічні ряди. Дослідження таких синонімічних рядів дає змогу побачити різні ракурси трактування того чи іншого виду риби німецькомовною науковою спільнотою іхтіологів. Серед таких синонімічних рядів переважає ряд, що поєднує різні композитні назви або сполуки. Здебільшого у складі цих назв спільним компонентом є гіперонім, який слугує ядром композита або сполуки. Залежні компоненти урізноманітнюють сприйняття риби і можуть бути за статусом як пропозиційними, так і метафоричними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка /Ю. Д. Апресян – М. : Языки русской культуры: Наука. Изд. фирма "Восточная лит.", 1995 . – 472 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [2-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 605 с.
3. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о термина / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
4. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
5. Кочан І. М. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. М. Кочан // Вісник нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". – 2008. – № 620. – С. 14 – 19.
6. Кулебакин В. С. Работы по построению научно-технических терминологий в СССР и советская терминологическая школа / В. С. Кулебакин // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : – Наука, 1970. – С. 35–48.
7. Овсейчик С., Чумак В. Про синонімію і варіантність в екологічній терміносистемі // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. VII. – С. 211–215.
8. Панько Т. І. Українське термінознавство: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
9. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. / О. І. Радченко. − Харків, 2000. – 203 с.
10. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология (монографія) / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. О. Селіванова. – Полтава : Дозвілля-К, 2006. – 716 с.
12. Arntz, R. Einführung in die Terminologiearbeit / R. Arntz, H. Picht, F. Mayer. – Hildesheim; Zürich; New York : Georg Olms Verlag., 2009. – 331 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Соколов В. Е. Пятиязычный словарь названий животных. Рыбы. Латинский-русский-английский-немецкий-французский / В. Е. Соколов. – М. : Русский язык, 1989. – 734 с.
14. Rudie H. Kuiter. Atlas der Meeresfische / Rudie H. Kuiter, Helmut Debelius. – The Czech Rebublic: KOSMOS Verlag, 2009. – 728 S.
15. Wikipedia : Die Frei Enzyklopädie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.wikipedia.de.

УДК – 801. 42+81′38=11

ОБРАЗНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАД: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Суворова Т. М.
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття фокусує увагу на важливості залучення інтегративного підходу до вивчення образності баладного тексту як системного утворення. Когнітивно-семіотичний підхід дозволяє цілісно окреслити потенціал функціонування словесних образів як системи.
Ключові слова: *архетип, когнітивна модель, концептуальна метафора, словесний образ, образність.*

Суворова Т. М. Образность американских фольклорных баллад: когнитивно-семиотический аспект. *Статья акцентирует внимание на важности интегративного подхода к изучению образности балладного текста как системного образования. Когнитивно-семиотический подход позволяет очертить потенциал функционирования словесных образов как целостного системного образования.*
Ключевые слова: *архетип, когнитивная модель, концептуальная метафора, словесный образ, образность.*

Suvorova T. M. American folk ballad imagery: the cognitive-semiotic approach. *The article highlights the importance of the integrated approach to the imagery based on the case study of a ballad text. The cognitive-semiotic approach permits to receive a whole picture of the imagery potential in its functioning through the analysis of word images as a system.*
Key words: *archetype, cognitive model, conceptual metaphor, word image, imagery.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Зацікавленість баладним жанром ученими різних наукових течій визначає особливе значення такого роду текстів. Виокремлюються різні підходи до дослідження балади залежно від поставленої мети та домінуючої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд дозволяє окреслити основні з них: *літературознавчий* – спроби класифікувати баладу за тематичною ознакою (О. Анікст, В. Жирмунський, Г. Лоуз, Ю. Смірнов, А. Фрідман) чи критика перекладу (Н. Гнедич, А. Грибоєдов); *семіологічний* – інтерпретація балади як знака, що віддзеркалює середньовічну картину світу (Л. Шитая); *семантичний* – лексико-стилістичні засоби мови в англо-шотландській народній баладі (Л. Зайцева, Л. Семенюк); історичний – російська літературна балада 1830-х – 1850-х років (С. Мухіна); *порівняльно-історичний* – функціонування в контексті російської літератури баладної творчості С.Т. Кольриджа і Р. Сауті (Г. Подольська) та мотиви шіллерівських балад (Є. Петривняя) в романах І.С. Тургенєва (О. Бєлопухова); *інтертекстуальний* – міфічне начало жанру балади (А. Слєсарєв, Ю. Вєрховская); *описовий* – граматика і поетика англійської народної балади (О. Томберг); *концептуальний* – "дім" як фрагмент фольклорної картини світу (О. Філіпова) та авторський ракурс у середньовічній народній англо-шотландській баладі (Н. Родина) тощо. Незважаючи на широку популярність баладного тексту серед дослідників, образність як системне явище не знайшла свого відображення. Тому метою статті є довести важливість

© Суворова Т. М. Образність американських фольклорних балад: когнітивний аспект

розгляду образності як складної системи словесних образів балади з позицій когнітивно-семіотичного підходу.

Актуальність статті визначається загальною тенденцією на сучасному етапі мовознавства залучати інтегрований підхід до розгляду тексту як складного системного утворення. Така методологічна експансивність у лінгвістиці продиктована більшою експланаторною можливістю, яка виникає при комбінації декількох методів різних парадигм знання. Образність, що є однією з найважливіших текстових категорій, охоплює різні рівні самого художнього витвору. Логічним вбачається дослідження ролі образності у фольклорних американських баладах із залученням концептуального та лексико-семантичного аналізів, котрі є інструментами когнітивної поетики.

Виклад основного матеріалу. Балада як жанр є стійким утворенням, що пройшло крізь віки у майже незмінній формі, пронісши основні теми любові, життя, добра і зла та глибоко закорінившись у сучасному мистецтві через авторські балади. Основною причиною, що уможливила довготривалість та популярність фольклорної балади, є мистецтво запам'ятовування (з грец. *mneme* – пам'ять, термін уведений Р. Земоном) [10], в основі якого лежать основні механізми творчого мислення – аналогове, асоціативне, контрастивне мапування. Базу творчого осмислення дійсності складають архетипи як закорінені знання людини та образ-схеми як основний спосіб формування, зберігання та передачі знання від однієї людини до іншої, від одної свідомості до іншої. Саме тому при аналізі образності можна говорити про систему словесних образів, що віддзеркалюють певний тип свідомості, певний стиль концептуалізації та культурно обумовлену картину світу, створену через словесні образи. Глибина структури словесних образів (СО) балади визначається "тяглістю схеми втілення певних елементів" [10], "пам'яттю жанру " [6; 20], що є мнемонічною властивістю, яка не залежить від авторського усвідомлення / неусвідомлення. Таким чином, когнітивне підґрунтя ресурсу баладних образів дає можливість розглянути архетипи як передконцептуальну іпостась СО, які активують "велику пам'ять" [6], "великий досвід людства", у якому "пам'ять, що не має меж, пам'ять, що опускається і йде в долюдські глибини матерії і неорганічного життя світів та атомів", зберігається "тисячоліттями у системі фольклорних символів" [6]. Архетип, що "належить усій людській расі" [31, с. 97] й складає основу СО, виринає на перетині *ноуменальної* (осягнений розумом) та *феноменальної* (осягнений чуттєво) провідних ліній психологічного творення образу за К. Юнгом.

Картину того, як словесні образи завдяки функціонуванню як цілісний об'єкт заглиблюють реципієнта у потаємні закутки свідомості, пропонуємо розглянути на прикладі баладного твору "*The Cup Of Cold Poison"* через інтерпретацію когнітивно-семіотичного наповнення твору.

Обрана балада є прикладом асиміляції європейської фольклорної традиції на теренах Америки. Вона пройшла довгий шлях передачі з уст в уста, є поширеною німецькою, голландською, швецькою, угорською та лужицькими (західнослов'янськими) мовами, існує в 19 версіях, а також популяризована в американській культурі [34, 151–166; 32, 46–72; 35, 23–28; 42, 105–119; 24, 197–198]. Назва балади відповідає варіантові, записаному у 1931 році Р. Барнс у Мічигані зі співу Роланда О. Белла, котрий перейняв цей твір від матері, жінки англо-голландського походження [42, 30].

Центральна подія у творі подається у формі діалогу між матір'ю та сином, під час якого очевидною стає подружня зрада, результатом якої є страждання головного героя до такої міри, що він знесилюється і не хоче жити. Перед смертю герой заповідає кожному з членів родини своє майно та свої побажання: матері – оселю, батькові – коней, синам – величезний світ, котрий треба пізнати, а жінці – ключі від воріт пекла. Діалог розгортається циклічно за допомогою граматичних повторів, що реалізують однорідні синтаксичні структури у формі питань матері та відповідей сина.

Структура системи СО. Художній простір балади формується на основі фольклорної свідомості, котра відображає розвиток поетичного мислення від синкретичого міфопоетичного в архаїчну епоху до аналогового та асоціативного в канонічний період, а далі до парадоксального, параболічного та есеїстичного на етапі індивідуально-творчого становлення поетичного мистецтва [7, 10–34; 1, 3–6; 30, 378]. Міф є основною складовою будь-якої балади [14]. Глибинна семантика балади лежить в континіумі міфологічних вірувань та уявлень про світобудову архаїчною людиною [4, 71]. Оскільки міф не може обійтись, на думку Аверінцева С.С. [1, 18], без таких понять як "першоелементи", "первообрази", "схеми", "типи", то в науковому дискурсі використовують термін "архетипи" (від грец. "первообраз"). Архетип у такому розумінні існував ще у платонівській традиції [19, 8], пропагувався Е. Дюркгеймом як стереотип усіх форм культури, що були створені доісторичним колективом та передані сучасним поколінням в їхньому сакраментальному обов'язку та незмінності [36, 427–460].

Спираючись на психологічні дослідження природи пізнання [31; 33, 18], у контексті нашого дослідження ми вважатимемо, що архетипи автоматично активуються підсвідомістю та сприймаються як передконцептуальна діяльність когнітивного процесу пізнання, що викликане емоціогенним досвідом людини. Архетип є формою існування колективного позасвідомого, яке наповнюється змістом через віднесеність до міфологічних образів, символів, мотивів і сюжетів [8, 10–34; 3; 33].

У процесі пізнання реципієнт сприймає текст концептуально, тобто у його смисловій цілісності [4, 59]. Така властивість ментальної діяльності обумовлена фасцинативною направленістю на сприйняття естетичного об'єкту [18, 10] і виражається в емоційному переживанні, емфатичному злитті з текстом, та носить автокомунікативний характер [20], тобто є згорненою, рекурентною структурою, яка є смислом СО. Процес розгортання міфологічних структур є подібним до пригадування, тому, з погляду Бєлєхової Л. І., когнітивний процес активації і активізації архетипних образів, схем, структур із залученням фонових, енциклопедичних знань є симуляцією, тобто імітацією ментального образу у свідомості реципієнта [9].

Балада, яку ми розглядаємо, з перших рядків занурює реципієнта до світу архаїчних уявлень про світобудову та роль людини в ньому. Сам текст балади на вербальному рівні не є переобтяженим стилістичними фігурами чи тропами. Такий формульно-типовий стиль викладу йде від епічної традиції виконання [16, 19] та вказує на колективне бачення світу, а не індивідуальне. Формули є знаряддям типізації подій. Вербальні формули є сигналами, що активують позасвідомі знання, реконструювати які можна за допомогою психологічних архетипів К. Юнга і когнітивних інструментів, що представлені ідеалізованими когнітивними моделями – образних, пропозиційних, метафоричних, метонімічних та символічних Дж. Лакоффа [37; 38; 39; 44]. Основою для формування когнітивних моделей слугують ментальні простори Ж. Фоконьє, котрі задаються абстрактною схемою концептуалізації дійсності – базовою образ-схемою. Результат обробки баладного твору викладено у таблиці. Аналіз концептуальної складової системи СО балади спирається на методику, розроблену в рамках теорії словесного образу Л. І. Бєлєхової. Методика опису архетипних образ-схем та базових концептів передбачає розкриття у термінах семантичних слотів інформації про фізичний і емоційний досвід та базову логіку. Довербальну іпостась СО представляємо у вигляді ланцюжка: архетип – образ-схема архетипу та образ-схема базового концепту – концептуальні імплікації та концептуальні ознаки.

Таблиця.

Архетипи й образ-схеми, що структурують образний простір балади

№ п/п	Текст, що реалізує фразову та концептуальну єдність	Архетип	Базова образ-схема
1.	*Серед яких просторів ти **поневірявся**, мій любий **сину**?* *Серед **пагорбів та ланів**, **мамо**.* *Приготуй мені **постіль*** *Я знесилений через гіркий **біль,** що пронизує до самого **серця**, я хочу лише одного – **заснути**.*	ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК МАТИ/ ЖІНКА СМЕРТЬ	ЖИТТЯ Є РУХ ЖИТТЯ Є ПРОСТІР ЖИТТЯ Є ЛЮБОВ ЖИТТЯ ТА СМЕРТЬ Є ЦИКЛІЧНІСТЬ,
2.	***Чи їв ти чи пив щось**, мій любий **сину?*** *Випив **чашу холодної отрути**, мамо*	МАТИ ТРИКСТЕР	ЖИТТЯ – ЦЕ ЛЮБОВ СМЕРТЬ Є ХВОРОБА ДРУЖИНА Є ЗРАДНИЦЯ ЗРАДА – ЦЕ ОТРУТА
3.	*Що ти заповідаєш своїй матусі, мій любий **сину**?* *Рідну **домівку** та свою ферму, мамо*	МАТИ ЖИТТЯ	ЖИТТЯ Є ЛЮБОВ, НАРОДЖЕННЯ ДІМ – ЦЕ СИМВОЛ НАРОДЖЕННЯ / ЖИТТЯ
4.	*Що ти заповідаєш своєму батькові, мій любий **сину**?* *Свого **коня** та своє сідло, мамо.*	МАТИ ЖИТТЯ	КІНЬ – СИМВОЛ ЧОЛОВІЧОГО НАЧАЛА КІНЬ – ЦЕ ЖИТТЯ
5.	*Що ти заповідаєш своїм **дітям**, мій любий **сину**?* *Цей неосяжний **світ** для **мандрівок**, мамо.*	МАТИ ЖИТТЯ	ДІТИ – ЦЕ ПРОДОВЖЕННЯ ЖИТТЯ ЖИТТЯ Є КОЛОВОРОТ ЖИТТЯ Є ПОДОРОЖ ЖИТТЯ Є РУХ
6.	*Що ти заповідаєш своїй **дружині**, мій любий **сину**?* ***Страшні ключі** від **Пекла**, мамо.*	МАТИ ТРИКСТЕР СМЕРТЬ	ЖИТТЯ Є ЛЮБОВ ЗРАДА Є СМЕРТЬ СМЕРТЬ Є ПЕКЛО

Так, перша строфа балади апелює до образу турботливої матері, котра дала початок життя. Цей образ червоною стрічкою пронизує усі строфи балади. Він активує архетип МАТИ, який психологічно є одним із найбільш значущих для людини і підсвідомо активізує образ-схему ЖИТТЯ Є НАРОДЖЕННЯ. У слоті “емоційний досвід” архетип МАТИ містить такі імплікації: народження, отчий дім, плодючість, захист, турбота. У словесному образі об’єктивуються деякі імплікації – почуття захищеності, турботи, довіри, тепла, що і складає смисл словесного образу. На рівні базових фреймів реалізується акціональний фрейм контактної дії AG-агенс діє на PT-пацієнс. На вербальному рівні словесний образ турботливої матері розторгується через словесні знаки “my own darling son” та запитання “*where have you been rambling?”* і *“what have you been*

drinking?". Концептуальний аналіз образу турботливої матері дозволяє виявити атрибутивне аналогове мапування, яке лежить в основі сворення концепту ЖИТТЯ Є НАРОДЖЕННЯ / ДІЯ / ЗМІНА СТАНУ. Це означає, що фізичний досвід народження та виховання дитини матір'ю мапується на концепт ЖИТТЯ, представлений номінативними одиницями "*my own darling son*". У ході формування передконцептуальної іпостасі (базового знання) СО задіяна лінгвокогнітивна операція спеціалізації та процедура узагальнення. Концептуальна іпостась СО конструюється за допомогою субститутивного мапування та лінгвокогнітивної процедури заміщення. Адже концепт ТУРБОТЛИВА МАТИ містить низку референційних значень, які втілені у словах, що позначають фізичні характеристики, притаманні людині – любов до сина, турбота, переживання *("my own darling son*").

Наступними ключовими словами, які активують архетип ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК є "*where have you been rambling*" та *"over the hills and valleys"*. Архетипні образ-схеми, які актуалізує зазначений архетип виражаються наступним чином: ЖИТТЯ Є РУХ, РУХ Є ПІЗНАННЯ, тобто ЖИТТЯ Є ПІЗНАННЯ, а також ЖИТТЯ Є ПРОСТІР. Слот "емоційний досвід" містить такі імплікації: розвиток, переміщення у просторі, пошук свого місця в житті, фізичні та моральні випробування, результатом яких є знання про світоустрій. Базова образ-схемама ЖИТТЯ Є ПРОЦЕС СО пошуку свого місця в житті розширюється завдяки імплікаціям просторових характеристик протяжності світу та перепон на шляху і оформлюється у ЖИТТЯ Є ШЛЯХ, СПОВНЕНИЙ НЕСПОДІВАНОК. Основою створення СО є аналогове атрибутивне мапування, коли концепт ЖИТТЯ осмислюється у термінах подорожі через складну місцевість, вінцем якої є досягнення пункту призначення. Лінгвокогнітивні операції конкретизації та процедури звуження допомагають реалізувати смисл СО про те, що життя складається з певних етапів, пройшовши які людина отримує досвід. Слова, що викладені у рядках "*make my bed down, for I'm sick to my heart, and long to lie down"* є вербальними ключами, що активують архетип СМЕРТЬ. Імплікації, що лежать в основі архетипу є руйнування, відродження, страждання, перехід у інший стан, темрява. Основною імплікацією для формування архетипної образ-схеми СМЕРТЬ Є СТРАЖДАННЯ слугує біль, який є не фізичним а душевним, адже словесна одиниця "heart" реконструює архетип ДУША, яка разом із тілом є основою людини. Імплікаціями, що є базовими для архетипу ДУША виступають безсмертя, вічність, можливість існування без тілесної оболонки. СО хворої людини, що страждає від душевних потрясінь, формується через концепт СМЕРТЕЛЬНОЇ ХВОРОБИ, тобто базовою образ-схемою виступає СМЕРТЬ Є ХВОРОБА. У ході аналогового атрибутивного мапування з залученням операцій модифікації та процедури розширення простежується ізоморфізм між фізичною слабкістю, яку спричиняє серйозна хвороба, та душевним переживанням, яке затьмарює життєві сили людини. Результатом фізичного безсилля, з одного боку, є бажання лягти в ліжко, а, з іншого, моральне виснаження веде до втрати сенсу життя. Тобто, образ-схеми СМЕРТЬ Є ХВОРОБА, ХВОРОБА Є СТРАЖДАННЯ, ДУШЕВНЕ СТРАЖДАННЯ ВЕДЕ ДО БЕЗСИЛЛЯ, що об'єктивують СО знесиленої стражданням людини, розширюються завдяки додатковим імплікаціям «злягти від душевної хвороби» до ДУШЕВНЕ БЕЗСИЛЛЯ Є СМЕРТЬ. Символом СМЕРТІ виступає ЛІЖКО. Цей символ формується завдяки субститутивному мапуванню через операцію заміщення, оскільки містить референційне значення, що є характерним при фізичній виснаженості тіла людини – бажання прилягти. Базовими образ-схемами СО *виснаженої стражданням людини* є СМЕРТЬ Є СТАН, СТАН Є ПРЕДМЕТ, які реалізують базовий предметний фрейм Х Є ТАКЕ. Мовна одиниця *"heart"* є символом глибоких душевних страждань, що на ментальному рівні реалізується за допомогою базової схеми ТІЛО Є КОНТЕЙНЕР, СЕРЦЕ МІСТИТЬСЯ ВСЕРЕДЕНІ КОНТЕЙНЕРА, СЕРЦЕ Є КОНТЕЙНЕР, ЗАПОВНЕНИЙ ДУШЕЮ. Тобто, з огляду на базисні фрейми використовується посесивна схема інклюзивності CR-контейнер має CT-вміст та CT-вміст має CR-контейнер.

Передконцептуальною основою СО "*a cup of cold poison*" ("*чаша холодної отрути")* є архетипи ЖІНКА та ТРИКСТЕР (архаїчний персонаж міфології). Чаша є символом жіночим, який асоціюється зі здоров'ям, благополуччям, з рогом достатку. Таке розуміння йде від кельтського магічного котла, вміст якого за язичницьким віруванням діяв як засіб, що дарує сили ослабленим правителям. Ясно прослідковується зв'язок між таким віруванням та архаїчним ритуалом, адже правитель уособлює деміфологізованого тотемного предка-родоначальника. З плином часу образ тотемного героя наповнювався реалістичним змістом, проте перехід від тотемного предка до реальної дійової особи відбувається поступово. Так, за героєм балади стоїть рід, котрий він уособлює. Тобто балада ілюструє неповну де міфологізацію. Це і є рудименти архаїчного мислення, що розчинились у фольклорі, а згодом у літературній традиції набувають реальних обрисів окремих персонажів. Імплікаціями, що формують архетипну образ-схему ЧАША Є ЗДОРОВ'Я / СИЛА, слугують наступні характеристики: *віддавати, приймати, наповнювати*. Базовим концептом виступає КОНТЕЙНЕР.

У часи християнства чаша асоціюється з церемоніальним бокалом, священним вином християнської євхаристії (кров'ю Ісуса Христа) та Священним Граалем. Імплікаціями символу ЧАША виступають *духовне просвітління, знання, безсмертя.* Зберігаючи імплікацію, пов'язану з архаїчним розумінням чаші як жіночого символу, цей символ за часів християнства трансформується шляхом лінгвокогнітивної операції модифікації та процедури розширення, він уособлює концепт ПОДРУЖНЯ ВІРНІСТЬ. Таким чином, словесний образ чаші формується шляхом складного ланцюга ментальних операцій та процедур спочатку на основі субститутивного мапування та процедури заміщення образ *чаша* заміщує цілющі властивості її вмісту. Згодом образ деформується під впливом операції модифікації. Оскільки типове уявлення про основні функції жінки в родині – відтворення роду та піклування про його збереження, то забезпечення членів родини їжею та питвом входить в її обов'язки жінки. Таке бачення ролі жінки в родині означає, що їй довіряють своє здоров'я, а відтак, і життя. Результатом подібних пресупозицій стає формування концепту ВІРНІСТЬ, символом якої стає ЧАША. Базовою образ-схемою у становленні образу *чаша* слугує ВІДЧУТТЯ Є ВМІСТОМ КОНТЕЙНЕРУ. Оскільки в образі реалізується лише концепт КОНТЕЙНЕР, то формування символічного образу задіює субститутивне мапування.

У баладі образ *чаша* отримує додаткові імплікації *отруєний та холодний*, котрі активують архетип СМЕРТЬ, що імплікує *руйнування, кінець*, та архетип ТРИКСТЕР, імплікаціями якого є *конфлікт, трагедія*. Таким чином, СО *чаша* у цій баладі актуалізує концепт ПОДРУЖНЯ ЗРАДА, оскільки у поєднанні з імплікаціями, що є об'єктивовані лексичними одиницями "*cold poison*", СО отруєної чаші змінює вектор інтерпретації образу з позитивного на негативний. Підґрунтям формування цього образу є парадоксальне мислення, яке функціонує завдяки механізму контрактивного мапування. При контрактивному мапуванні складники, які проектуються, у даному випадку *рідина, що несе руйнування життєвих сил є шкідливою*, має схожі онтологічні властивості зі складником *рідина, що має надавати життєвих сил є корисною.* Значення складників образу отруєна чаша у результаті когнітивної процедури зштовхування реалізують концептуальний ціннісно-орієнтаційний оксиморон. Базисна схема інклюзивності *СТ-вміст має СК-контейнер* відповідає посесивному фрейму.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз словесних образів баладного твору під кутом когнітивно-семіотичного підходу дозволяє дійти висновку, що підґрунтям образності є архетипи, котрі первісні знання та активізують когнітивні моделі для творчого оформлення чуттєвого досвіду через символи. Символи, у свою чергу, слугують знаряддям креативного мислення, вони є концентрованим інформаційно насиченим утворенням, котре забезпечує лаконічність та експресивність баладного твору, а відтак і їхню довготривалість та популярність як жанрового різновиду. Перспективним уважаємо

дослідження образності в світлі лінгвосинергетики з тим, щоб виявити системні властивості словесних образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев Н. И. Богородица // Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х томах / Гл. ред.Токарев С. А. – М. : Сов. Энциклопедия, 1991. – Т. 1. – С.114–115.
2. Алексеев М. П., Жирмунский В. М., Мокульский С. С., Смирнов А. А. История западноевропейской литературы. Средние века и Возрождение / М. П. Алексеев, В. М. Жирмунский, С. С. Мокульский, А. А. Смирнов. М. , 2000.
3. Андреев Н. П. Подходы, сохраняющие актуальность (Из выступлений на конференции по историзму фольклора в 1964 г. / [Публикация А. И. Алиевой] // Фольклор. Проблемы историзма. – М. : Наука, 1988. – С. 244–271.
4. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 496 с.
5. Балашов Д. М. Постановка вопроса о балладе в русской и зарубежной фольклористике / Д. М. Балашов // Труды Карельского филиала АН СССР. – 1962. – С. 62–106.
6. Бахтин М. М. Заметки / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Художественная литература, 1986. – С. 518–520.
7. Бєлєхова Л. І. Образний простір американсько поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 34 с.
8. Бєлєхова Л. І. Еволюція словесного поетичного образу в американській поезії епохи модернізму і постмодернізму / Л. І. Бєлєхова // Південний архів: збірник наукових праць. Філологічні науки. – Вип. УІІ. – Херсон : Айлант. – 2000. – С. 36–43.
9. Бєлєхова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект. Монографія / Л. І. Бєлєхова. – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с.
10. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія / Т. В. Бовсунівська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 180 с.
11. Верховская Ю. В.. Жанровая судьба шотландского мифа "Поэмы Оссиана" Дж. Макферсона // Anglistica. "История создания". Ассоциация англистов. 1997. Выпуск V.
12. Воронцова Т. И. Картина мира в тексте английской баллады: Когнитивная основа и языковая репрезентация: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. – СПб., 2003. – 32 с.
13. Ганіч О. М. Проблема походження української народної балади: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2007. – 20 с.
14. Гугнин А. А. Народная и литературная баллада: судьба жанра / А. А. Гугнин // Развитие поэтических жанров в литературе Центральной и Юго-Восточной Европы. – М., 1995.
15. Дах М. І. Літературне життя народної балади «Ой не ходи, Грицю...»: проблема олітературення сюжету і жанру: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2001. – 19 с.
16. Жимолостнова В. В. Баллада и основные тенденции развития жанра в аспекте преемственности фольклорной и романтической традиций / В. В. Жимолостнова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – К., 2003. – Вип. 24. – С. 176–183.
17. Зайцева Л. А. Лексико-стилистические средства языка в англошотландской народной балладе. : автореф. дисс. … канд. филол. наук. – 10. 02. 04. – СПб., 1994. – 20 с.
18. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла. / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 351 с.
19. Криничная Н. А. Персонажи преданий: становление и эволюция образа / Н. А. Криничная. – Л.: Изд-во "Наука", 1988. – 192 с.
20. Лотман Ю. М., Успенский Б. А. Миф имя – культура / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Труды по знаковым системам. Сборник научных статей. - Тарту, 1973.
21. Петривняя Е. К. Немецкая романтическая литературная баллада, I половина XIX века: К. Брентано, Э. Мерике : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.05. – Н. Новгород, 1999. – 20 с.
22. Родина Н. В. Авторский ракурс в средневековой народной англо-шотландской балладе: автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2005. – 19 с.
23. Семенюк Л. С. Українські народні балади Західного Полісся (загальноукраїнський контекст і регіональна своєрідність): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 16 с.
24. Смирнов Ю. И. Восточнославянские баллады и близкие им формы: Опыт указателя сюжетов и версий / [Отв.ред. Е.П. Наумов]. М. : Наука, 1988.
25. Томберг О. В. Грамматика и поэтика английской народной баллады: историческое развитие и проблемы перевода: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Екатеринбург, 2003. – 18 с.
26. Укачин Б. Стихотворения, баллады, поэмы: Избранное. : пер. с алт. / [Вступит. ст. А. Михайлов.] – М. : Худож. лит., 1987. – 333 с.

27. Филиппова Е. В. “Дом” как фрагмент фольклорной картины мира: на материале английских и русских народных баллад: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Саратов, 2001. – 19 с.

28. Шиятая Л. И. Семиолингвистические характеристики средневековой народной баллады в сопоставительном аспекте: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Тюмень, 2005. – 18 с.

29. Эолова арфа: Антология баллады / Сост. Гугнина А. А. – М. : Высш.шк., 1989. – 671 с.

30. Эпштейн М. Н. Постмодерн в русской литературе: учеб. пособие для вузов / М. Н. Эпштейн. – М. : Высшая школа, 2005. – 495 с.

31. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов. – К. : Государственная бибилиотека Украины для юношества, 1996. – С. 97.

32. Ballads and Songs of Southern Michigan-online book. Available at http://www.traditionalmusic.co.uk/michigan/

33. Campbell J. The Inner Reaches of Outer Space: Metaphor as Myth and as Religion / J. Campbell. – N. Y., Toronto : Harper and Row Publishers, 1988. – 286 p.

34. Child J. F. English and Scottish Ballads / Francis James Child. – Release Date: August 11, 2011 [EBook #37031] – available at http://www.gutenberg.org/files/37031/37031-h/37031-h.htm

35. Cox J. C. The Royal Forests of England / J. C. Cox. – L., 1936.

36. Durkheim E. The Elementary Forms of Religious Life / E. Durkheim. – N. Y : The Free Press, 1995. – 464 p

37. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 205 p.

38. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language / G. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 190 p.

39. Fauconnier J., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind’s Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p.

40. Freeman M. Metaphor And Metonymy As Conceptual Mappings / M. Freeman // 6th International Cognitive Linguistics Conference, Sweden, 10 – 16 July, 1999. – Stockholm: Stockholm University Press. – 1999. – P. 58–59.

41. Frye N. The Great Code: The Bible and Literature / N. Frye. – Toronto : Academic Press Canada, Cop, 1982. – 261 p.

42. Gardner E.-E., Chickering G. J. Ballads and Songs of Southern Michegan / E.-E. Gardner, G. J. Chickering. – The University Of Michigan, 2004. – 536p. – available at http://www.archive.org/details/balladsandsongso028080mbp

43. Goller K. The Randal Ballad: Development, Transformation and Function / K. Goller. – available at http://epub.uni-regensburg.de/27346/1/ubr13574_ocr.pdf

44. Lakoff G. More Than a Cool Reason. A Fried Guide To Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1989. – 230 p.

45. Palmer A. Universal minds / A. Palmer // Semiotica. – N.Y, 2007. – Vol. 165. – P. 205-225.

46. Semino E. Language and World Creation in Poems and Other Texts / E. Semino. – L.; N.Y. : Longman, 1997. – 274 p.

47. Stockwell, P. Texture: a Cognitive Aesthetics of Reading / P. Stockwell. – Edinburgh University Press, 2009. – 134 p.

УДК 81'42: 82-31 (071)

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАРАТИВНОЇ МАСКИ У РОМАНІ М.ЕТВУД "ПЕНЕЛОПІАДА"

Ткаченко І. А.
Херсонський державний університет

У статті виокремлено різні види репрезентації наратора у постмодерністському романі М. Етвуд "Пенелопіада". Виявлено специфіку функціонування лінгвостилістичних засобів актуалізації наративної маски як своєрідного способу повістування та втілення постмодерністського принципу текстотворення. Виокремлено різні види наративних масок та їх мовний код у творі.

Ключові слова: *наратор, наративна маска, дискурс, комунікація, наративна дистанція.*

Ткаченко И. А. Лингвостилистические средства выражения нарративной маски в романе М. Этвуд "Пенелопиада". *В статье выделяются различные виды репрезентаций нарратора в постмодернистском романе М. Этвуд "Пенелопиада". Выявлено специфику функционирования лингвостилистических приемов актуализации нарративной маски как своеобразного способа повествования и воплощения постмодернистического принципа текстообразования. Выделено различные виды нарративных масок и их языковой код в произведении.*

Ключевые слова: *нарратор, нарративная маска, дискурс, коммуникация, нарративная дистанция.*

Tkachenko I. A. Linguistic and stylistic means of a narrative mask embodiment in the novel "Penelopiad" by M. Atwood. *This article focuses on revealing the kinds of narrators in postmodern novel "Penelopiad" by M. Atwood and suggests the notion of "narrative mask" as a specific way of narration. It is assumed that different kinds of narrative masks provide the implementation of postmodern principles of text composition. The article aims at explicating expressive means and stylistic devices of narrative mask representation.*

Key words: *narrator, narrative mask, discourse, communication, narrative distance.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку наратології характеризується посиленим вивченням різних форм авторської свідомості, проте малодослідженим полем вивчення виступають своєрідні засоби нарації, "наративні маски", які використовуються у повістуванні різних оповідних інстанцій. Так, головним завданням для сучасних науковців є виокремлення у художньому тексті різних видів "наративних масок" та специфіки їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наратологія – філологічна дисципліна, яка почала формуватися наприкінці 60-х років XX ст. у результаті перегляду структуралістської доктрини з позиції комунікативних уявлень про природу мистецтва. Наратологія опинилася на межі структуралізму, рецептивної естетики, герменевтики, однак принциповими для неї стають питомо "розповідні" категорії: "уявлення про акт художньої комунікації як про процес, що відбувається одночасно на кількох оповідних рівнях"; теоретичне обґрунтування численних оповідних інстанцій, котрі виступають у ролі членів комунікативного ланцюга, по якому здійснюється "передача художньої інформації від письменника до читача, що перебувають на різних полюсах процесу художньої комунікації" [5, 69].

Однією з головних категорій наратології є категорія наратора. Центральними предметами сучасних лінгвістичних досліджень стали образ наратора та моделі нарації, які вивчаються

© Ткаченко І. А. Лінгвостилістичні засоби вираження наративної маски у романі М.Етвуд "Пенелопіада"

багатьма сучасними зарубіжними та вітчизняними науковцями (наукові здобутки Р. Барта, Ж. Женетта, М. Фуко, В. Шміда, І. Бехти, І. Папуші, О. Ткачука). **Актуальність** дослідження визначається загальним спрямуванням наукових розвідок з наратології художнього тексту на виявлення різних способів репрезентації наратора.

Метою нашого дослідження є вирішення проблеми репрезентації оповідних інстанцій у постмодерністському творі крізь призму наратології, виокремлення мовностилістичних засобів вираження різних видів нараторів у художньому творі М. Етвуд "Пенелопіада".

Об'єктом статті є наративна маска як засіб імплікації різних видів оповідних інстанцій (нараторів) у художньому тексті, а **предметом** виступають мовностилістичні засоби, що формують різні види наративних масок у художньому просторі.

Гіпотезою нашої статті слугує припущення про ситуативне утворення різних видів наративних масок та їх соціальна, історична, етична, психологічна детермінованість: використання емоційно-експресивної або професійної лексики, інтелект та ерудиція оповідача, соціально-історичне середовище, характер апелювання до певного адресата – усі ці фактори прогнозують подальше "вдягання" певної маски наратором (історика, адвоката, митця, божевільного).

Виклад основного матеріалу. У класичній теорії наратології основною ознакою твору є присутність посередника між автором та зображуваним світом. Суть повістування зводиться до відображення дійсності крізь призму художньої свідомості наратора, який є центром орієнтації, основною фігурою у творі, в структурі наративу [8, 115].

За визначенням В. Шміда, наратор – адресант фіктивної наративної комунікації. Поняття є досить широким, його ототожнюють з розповідачем чи оповідачем. Наратор констатується в тексті і сприймається читачем не як абстрактна функція, а як суб'єкт, неминуче наділений певними антропоморфними рисами мислення та мови. В. Шмід визначив основні риси наратора: всезнання та всюдисущість, здатність проникнути у найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, наявність певної точки зору на події та ситуації [6, 64-65].

За визначенням М. Легкого, наратор – мовно-стилістичний епіцентр викладу. Наратор – особа фіктивна, вигадана автором, похідна від його свідомості [2, 10]. Наративна маска є обличчям наратора, манерою його повістування, вона обумовлюється конкретною ситуацією та мовленнєвою поведінкою різних оповідачів у ході взаємодії із ідеальним читачем. Наративну маску характеризують використання лінгвістичних засобів (мовних, мовленнєвих) та стилістичних (стилістичні прийоми та засоби виразності), що детермінують використання певного виду наративної маски у творі.

Художній простір прози Маргарет Етвуд – це масштабне поле експериментування, творчої інтеракції з активним читачем, продуктивної співпраці, що відбувається за допомогою наратора. Маргарет Етвуд, канадська письменниця, представник літератури постмодернізму вводить у художній простір оповідну інстанцію, яка є відправною точкою ідеї та сюжету роману. У "Пенелопіаді" М. Етвуд реконструює відому історію Гомера про Одисея, проте обирає інший ракурс зображення відомого сюжету. Головні події описуються з погляду жінки, оповідачем стає Пенелопа – дружина Одисея, яка викладає власну версію античної історії.

Опис подій у романі починається не у хронологічному, а в ретроспективному плані: Пенелопа починає розповідь у XXI сторіччі з потойбічного світу, вона сміливо вдається до інтерпретації історичних праць та гіпотез, жваво і невимушено спілкується із читачем, ділиться з ним своїми спостереженнями, припущеннями, сумнівами: *"Now that I'm dead I know everything <…> Now that all the others have run out of air, it's my turn to do a little story-making."* (Atwood P, 4).

Сцени минулого та сучасного створюють один часовий простір і зумовлюють існування полярних світів: минулого і сучасного, світу живих та світу потойбічного. До потойбічного світу належить привид Пенелопи, яка розповідає про події від першої особи: *"The opinion of the people down here: the opinion of shadows, of echoes. So I'll spin a thread of my own."* (Atwood P, 8). Рамки часу оповіді виявити неможливо, оскільки оповідач, а разом з тим дійова особа,

знаходиться в місці, де поняття "час" не має сенсу. Світ живих відкривається у спогадах Пенелопи, вона і сама до нього колись належала, проте вже не пам'ятає як давно це було. Якщо про події у світі живих Пенелопа розповідає у минулому часі, то її коментарі, звернення до читача подані у теперішньому: *"What can I tell you about the next ten years? Odysseus sailed away to Troy. I stayed in Ithaca."* (Atwood P, 20). Можна сказати, що граматична категорія часу слугує ознакою для розмежування двох оповідних інстанцій: під час розповіді та думки про минуле.

Причиною появи у постмодерністському тексті наративної маски Пенелопи є те, що письменниця прагнула розкрити власні погляди на події, які трапилися. М. Етвуд тяжіє до варіації сюжету та розвитку подій, вона уводить наративну маску задля зосередження уваги читача на нараторі, який виступає дійовою особою, тим самим знімаючи відповідальність з автора за достовірність описуваних подій. За Р. Бартом, "будь-який художній твір твориться тут і зараз, а автор заміняється суб'єктом мовлення, який народжується одночасно з текстом" [2, 154]. Такою оповідною інстанцією виступає наративна маска Пенелопи, яка є смисловим центром роману, єдиною дійовою особою, що здатна викликати увагу ідеального читача.

У романі "Пенелопіада" наратор здійснює контакт з ідеальним читачем за допомогою прийому постмодерністської гри, оповідач вдягає на себе різні наративні маски: маску примари-екскурсовода, маску історика, маску адвоката. Початок роману характеризується домінуванням наративної маски примари – Пенелопа у потойбічному світі, серед тіней та потойбічних істот веде активний діалог з читачем, знайомить його з життям у Аїді: *"Since being dead—since achieving this state of bonelessness, liplessness, breastlessness—I've learned some things I would rather not know, as one does when listening at windows or opening other people's letters. You think you'd like to read minds? Think again."* (Atwood P, 15). У наведеному прикладі ми бачимо використання квеситива та директива одночасно: Пенелопа - привид спонукає імпліцитного читача до розумової активності за допомогою питального речення "*You think you'd like to read minds?*" та імперативного речення "*Think again*". У своєму мовленні наративна маска примари використовує складні форми іменника "*bonelessness, liplessness, breastlessness*" для створення образу героя-оповідача, що характеризує неабияку ерудованість Пенелопи - оповідача. Фактично ми зустрічаємося з наративної маскою у розділах I *"Low Art"*, V "*Asphodel"*, XXVII "*Home Life in Hades"*, де Пенелопа вдягає маску екскурсовода та знайомить читача з життям у Аїді, правилами та звичаями, з тінню Єлени Троянської, привидами вбитих залицяльників та невинно покараних служниць. Так, повістування наративної маски Пенелопи-привида характеризується вживанням лексики, пов'язаної з міфами, богами та інфернальними істотами: *bonelessness, liplessness, breastlessness ghosts, cyclops, Zeus, Hades, Hermes, Perseus, Athene, Naiad, Cerberus, Erinyes, Hydra, Harpies, Phoenix, Tartatus, Typhon.* Пенелопа-привид розкриває образи мешканців Аїду, даючи при цьому критичні зауваження та коментарі. Так, змальовуючи образ Антиноя, першого вбитого нареченого, Пенелопа-привид використовує порівняння: *"He gazed at me lugubriously, with eyes like a whipped spaniel's."* (Atwood P, 52), акцентуючи при цьому на жалюгідності героя.

Емоційне висловлювання наративної маски привида-екскурсовода формують такі вставні слова та конструкції, які умовно можна поділити на групи:

1) вставні слова з характерною невпевненістю: *possibly, perhaps;*

2) вставні слова стверджувального або умовного типу: *nevertheless, however, although, though, nonetheless, actually, really, sure enough, naturally, unfortunately;*

3) вставні слова з'єднувального типу: *finally, afterwards, in that case;*

4) вставні конструкції, що передають інтенції оповідача: *as for me…, as I've already mentioned…, as far as I can tell you…, you can see by what I've told you that…, I imagined…, needless to say…, I'm sorry to say…* .

Вставні слова першої групи зводять повістування Пенелопи до припущення розвитку подій, невпевненість у ствердженні формує умовність та нереальність історії: *"I descended the staircase, considering my choices. I'd pretended not to believe Eurycleia when she told me that it*

was Odysseus who'd killed the Suitors. Perhaps this man was an impostor, I'd told her—how would I know what Odysseus looked like now, after twenty years?" (Atwood P, 32).

Вставні слова другої групи уведені для констатування фактів, створення впевненості читача у викладеній інформації. При цьому акцентується увага на тому, що вона сама була свідком цих подій: "*Sure enough, he snuck off in a ship to go chasing around looking for news of his father, without even so much as consulting me."* (Atwood P, 18). Вставні слова надають більшої емотивності повістуванню Пенелопи, яка розмірковує над правильністю або безглуздістю перебігу подій, осуджує людей, коментує їхню поведінку: "*It was stupid of Icarius to try to drown the daughter of a Naiad, however. Water is our element, it is our birthright. Although we are not such good swimmers as our mothers, we do have a way of floating, and we're well connected among the fish and seabirds."* (Atwood P, 9).

Вставні слова третьої групи допомагають наратору узгодити та структурувати висловлювання, логічно з'єднати синтаксичні конструкції*: "I have to admit that I occasionally daydreamed about which one I would rather go to bed with, if it came to that."* (Atwood P, 46).

Четверта група вставних конструкцій вимагає детальнішого розгляду. Конструкція *as for me* виражає конкретне ставлення оповідача до описуваних подій і може виступати у ролі коментаря або критичного зауваження. У такий спосіб Пенелопа робить спробу дати оцінку власного відношення до святкувань та церемоній: "*As for me, I had trouble making it through the ceremony the sacrifices of animals, the offerings to the gods, the lustral sprinklings, the libations, the prayers, the interminable songs. I felt quite dizzy."* (Atwood P, 35).

Вставна понадфразова єдність *I'm sorry to say…* виражає небажання оповідача викладати інформацію з певних причин. Так, Пенелопа неохоче розповідає про дитинство Телемаха, коли він ріс розбещеною служницями дитиною і цей факт її неабияк дратував: *"Then the maids would giggle, and heap his plate, and tell him what a fine boy he was. I'm sorry to say he was quite spoiled."* (Atwood P, 34).

Вставна конструкція *I imagined* відображає умовність подій, їх нереальність. У такий спосіб у свідомості Пенелопи моделюються речі, яких вона сама не бачила або не була свідком. Вона хоче вірити у те, що Одисей насправді відважний, яким він постає у героїчних піснях: *"He spent most of the time either at the bow, peering ahead (I imagined) with a hawklike gaze in order to spot rocks and sea serpents and other dangers, or at the tiller, or directing the ship in some other way I didn't know how, because I'd never been on a ship before in my life. I'd gained a great opinion of Odysseus..."* (Atwood P, 44).

Важливим структурним елементом стилістичної системи роману є вставні конструкції. Вони є джерелом постійних оцінних зауважень Пенелопи: *"After such excursions I would retire to my room and dissolve in floods of tears. (Excessive weeping, I might as well tell you now, is a handicap of the Naiad-born. I spent at least a quarter of my earthly life crying my eyes out. Fortunately in my time there were veils. They were a practical help for disguising red, puffy eyes)*." (Atwood P, с. 29). У мовленнєвих формах Пенелопи за допомогою вставлених конструкцій поєднується античний час та сучасність: коментарі Пенелопи повертають ідеального читача до моменту оповіді у XXI сторіччя.

У художньому тексті наратор рідко дотримується однієї часової форми, різні сегменти наративу, залежно від інтенцій автора, зображуються у минулому, теперішньому чи майбутньому часі. Найчастіше повістування у романі "Пенелопіада" ведеться у формі минулого часу, що є найбільш поширеним способом розповіді про минулі події. Вставні конструкції ж подаються у теперішньому часі, як зазначає І. Бехта, що теперішній наративний час – це спосіб зробити минулі події сучасними, наратор "дозволяє собі бачити події", які для нього є минулим, ніби вони відбуваються знову [3, 102].

Починаючи з III розділу *"My Childhood"* і закінчуючи розділом XXV "*Heart of Flint",* автор одягає на Пенелопу вже іншу маску – історика, який викладає увесь перебіг подій у хронологічному порядку, згадуючи при цьому головні історичні події (Троянську війну) та

історичних осіб (царя Спарти Ікара, царя Ітаки Лаерта, Менелая, Ахіллеса, Аякса, Агамемнона, принца Трої Гектора, Енея), власні етапи земного життя (дитинство у Спарті, весілля з Одисеєм, подорож до Ітаки, життя на острові, народження Телемаха, від'їзд Одисея до Трої та його повернення, страта женихів та служниць). Для Пенелопи-історика характерне використання паралельних конструкцій, повторів, еліптичних речень, згадування історичних місць: *Kingdom of Ithaca, Kingdom of Sparta, Athens, Troy, the Mount Parnassus* подій: *the Athenian War, the Trojan War*, осіб: *Odyssey, King Laertes of Ithaca, King Icarius of Sparta, Menelaus, Helen, Autolycus, Tyndareus, Anticleia, Actoris, Telemachus, Paris, Achilles, Ajax, Agamemnon, Menelaus, Hector, Aeneas.*

Мовлення Пенелопи-історика характеризується чіткістю та послідовністю, використанням паралельних конструкцій, повторів, еліптичних речень, що допомагає читачеві краще сприймати виклад інформації: *"His father, Laertes, and his mother, Anticleia, were still in the palace at that time; his mother had not yet died, his mother was worn out by watching and waiting for Odysseus to return…"* (Atwood P, 20).

В імітації розмовного мовлення безпосередність спілкування виключає можливість попереднього обдумування, і тому мовлення характеризується граматичними відхиленнями від норми, пропусками, повторами, асоціативним додаванням нових фактів і думок. Так, для наративної маски Пенелопи-історика характерним є використання повторів, тавтологій, які формують непередбачуваність та спонтанність висловленого, неначе слово за слово наративна маска переказує речі, використовуючи той самий лексичний склад: *"Down here everyone arrives with a sack, like the sacks used to keep the winds in, but each of these sacks is full of words – words you've spoken, words you've heard, words that have been said about you."* (Atwood P, 12).

Пенелопа у ролі історика розповідає про події, об'єднуючи та структуруючи їх в єдине ціле. Стрункість побудови висловлення досягається вживанням паралельних конструкцій, для яких часто характерна не тільки синтаксична симетрія, але й лексичний повтор: *"I liked to think so. I liked to think I had something in common with my husband: both of us had almost been destroyed in our youth by family members"* (Atwood P, 21).

Повтор і паралельні конструкції не тільки акцентують певні деталі оповіді, а й створюють ритмічність прозового малюнка, що сприяє естетичному та емоційному впливу на читача: "*Not that I would have wanted to inspire those kinds of suicides. I was not a man eater, I was not a Siren, I was not like cousin Helen who loved to make conquests just to show she could."* (Atwood P, 32). Так, повтор та паралельні конструкції дають змогу отримати додаткову інформацію, яка кожен раз поширюється під час оповіді Пенелопи-історика. Згадуючи певне слово або річ, у свідомості наратора виникає ціла низка асоціативних моделей, які формують спогади про минуле: "*Ithaca. Ithaca. Ithaca was no paradise. It was often windy, and frequently rainy and cold. The nobles were a shabby lot compared with those I was used to, and the palace, although sufficient, was not what you would consider large*." (Atwood P, 13).

У XXVI розділі *"The Trial of Odysseus"* оповідач "одягає" іншу наративну маску – маску адвоката: судова процесія відбувається в Аїді між Пенелопою, яка захищає Одисея та виправдовує себе і його, та служниць, яких було невинно страчено. Мовлення Пенелопи-авдоката характеризується вживанням простих еліптичних речень, звертань, повною відсутністю емоційно-забарвленої лексики, строгістю та чіткістю побудови:

"Penelope: I was asleep, Your Honour. I was often asleep. I can only tell you what they said afterwards.

Judge: What who said?

Penelope: The maids, Your Honour.

Judge: They said they been raped?

Penelope: Well, yes, Your Honour. In effect.

Judge: And did you believe them?

Penelope: Yes, Your Honour. That is, I tended to believe them." (Atwood P, 53).

Форма повістування нагадує фіксовані записи судового процесу. Пенелопа-адвокат не звертається до читача, головна мета – відстоювання власних інтересів та захист коханої людини. Для Пенелопи-адвоката характерне вживання номінативних одиниць та конструкцій типових для професіональної лексики сучасного адвоката: – професійна лексика: *the trial, the court, the judge, the case, the client,the defendant, the material compensation, to justify, to protect the rights, to hear the arguments,* – професійні звертання: *Your Honour, My Judge*; – імперативні конструкції: *permit me to speak, I demand justice! I demand retribution! I invoke the law of blood guilt! I call, to defend property rights.*

Синтаксичний лад мовлення безпосередньо пов'язаний із вираженням думок і почуттів. Короткі, еліптичні речення, оклики, інверсія є ознаками емоційного мовлення, водночас, довгі, формально завершені структури сприяють спокійному, розважливому вираженню спостережень і думок наратора. Так у тексті йдеться про те, що Пенелопа бачить той безлад, який вчинили залицяльники, і розмірковує на тим, як би розквитатися із ними: "…*Then, taking advantage of my weakness and lack of manpower, they helped themselves to our livestock, butchering the animals themselves, roasting the flesh with the help of their servants, and ordering the maids about and pinching their bottoms as if they were in their own homes"*. (Atwood P, 270). У мовленні Пенелопи використовуються складнопідрядні речення для детального змалювання та опису подій за для ефекту достовірності зображуваного.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, наративна маска є особливим прийомом постмодерністського текстотворення, яка виступає обличчям наратора у художньому творі, манерою його повістування. Вона обумовлюється конкретною ситуацією та мовленнєвою поведінкою різних оповідачів у ході взаємодії із ідеальним читачем. Різні види наративних масок відрізняються різними прийомами побудови висловлювань. Так, для мовлення наративної маски Пенелопи-привида характерно вживання лексики, пов'язаної з інфернальними створіннями та потойбічним світом; для Пенелопи-історика – використання паралельних конструкцій, повторів, еліптичних речень, лексики, пов'язаної з реальними історичними особами, місцями та датами; для Пенелопи-адвоката – вживання професійної лексики адвоката, простих еліптичних речень, превалювання нейтральної лексики, чіткість та строгість викладу подій.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні комунікативно-прагматичних настанов, актуалізованих у наративних масках через різні композиційно-мовленнєві форми та типи нарації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К. А. Литературный наратив : когнитивные аспекты текстовой семантики, грамматики, поэтики / Андреева К. А. – Тюмень : Изд-во "Вектор Бук", 2004. – 244 с.

2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв. : Трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 430 с.

3. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І. А. Бехта – К. : Грамота, 2004. – 304 с.

4. Легкий М. З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.01.01 "Українська література" / М.З. Легкий. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1997. – 17 с.

5. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины: [энциклопедический справочник / ред.- сост. И. П. Ильин, Е. А. Цурганова]. – М. : Intrada, 1996. – 319 с.

6. Шмид В. Нарратология / Шмид В. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

7. Abbott H. Porter. The Cambridge Introduction to Narrative / Porter Abbott H. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 203 p.

8. Coste D. Narrative as Communication : [Theory and History of Literature, Volume 64] / Didier Coste. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1989. – 371 p.

9. Walsh R. Who Is the Narrator? [Electronic resource] / Richard Walsh. – Access mode : http://mrsdarcy.qwriting.qc.cuny.edu/files/ 2011/06/1773184.pdf.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Atwood P – Atwood M. The Penelopiad. / M. Atwood. – Edinburgh, London, New York, Melbourne : Canongate, 2005. – 73 p.

УДК 811.111:81'27/'42

ГЕТЕРОГЕННОЕ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗРУШЕНИЯ РАСОВЫХ СТЕРЕОТИПОВ (на материале американского телевизионного скетч-шоу)

Шведова Д. С.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"

В статье анализируются различные типы позиционирования субъектов, принадлежащих к разным расам (белой и черной). Позиционирование субъектов рассматривается как дискурсивная деятельность индивидов, в результате которой конструируются позиции субъектов. Доказано, что гетерогенное позиционирование становится средством разрушения существующих в обществе расовых стереотипов.
Ключевые слова: *позиционирование субъекта, раса, стереотипы, языковые коды.*

Шведова Д. С. Гетерогенне позиціонування як засіб руйнування расових стереотипів (на матеріалі американського телевізійного скетч-шоу). *У статті аналізуються різні типи позиціонування суб'єктів, що належать до різних рас (білої та чорної). Позиціонування суб'єктів розглядається як дискурсивна діяльність індивідів, у результаті якої конструюються позиції суб'єктів. Доведено, що гетерогенне позиціонування стає засобом руйнування расових стереотипів, що існують у сучасному суспільстві.*
Ключові слова: *позиціонування суб'єкту, раса, стереотипи, мовні коди.*

Shvedova D. S. Biracial positioning as a means of subverting stereotypes (based on the studies of American comedy sketch show). *The article analyses different types of biracial individuals positioning. Subject positioning is interpreted as individuals' discursive activity, which results in construction of subject positions. It is proved that the communicative aim of biracial positioning is to subvert stereotypes in modern society.*
Key words: *subject positioning, race, stereotypes, language codes.*

Общая постановка проблемы. Современная антропоцентрическая парадигма в лингвистике ориентируется на субъект, принимающий позиции в коммуникации. В подобном контексте процесс позиционирования рассматривается как дискурсивная деятельность, в результате которой конструируются позиции субъектов. Анализ расового позиционирования в дискурсе позволяет увидеть, каким образом языковые формы соотносятся с социальными категориями и значениями, а также проследить языковые иерархии и идеологии в различных культурных контекстах. Это и обуславливает **актуальность** нашего исследования. В качестве материала для анализа были выбраны фрагменты современного телевизионного скетч-шоу *"Key&Peele"* (2012–2014 гг.). Скетч-шоу – разновидность юмористической телепередачи, в которой предварительно записанные сюжетные сценки (скетчи) чередуют со вставками записи юмористов в зале с публикой как вариант стенд-ап комедии [3]. Юмористический эффект ситуаций в этих фрагментах не относится к позиции субъектов, а воспринимается как часть жанра, поэтому при интерпретации необходимо иметь в виду гиперболизованность, абсурдность и гротескность разыгранных ситуаций.

Цель нашей статьи – выяснить, как гетерогенная расовая позиция субъекта реализуется в дискурсе и разрушает общественные стереотипы. **Объектом** исследования является

© Шведова Д. С. Гетерогенное позиционирование как средство разрушения расовых стереотипов (на материале американского телевизионного скетч-шоу)

позиционирование субъектов в коммуникативно-дискурсивной деятельности. **Предмет** исследования – позиционирование субъектов различных рас в юмористическом дискурсе.

Анализ последних публикаций. С наступлением эпохи междисциплинарных исследований в области лингвистики стало возможным исследование "психо- и социолингвистического" субъекта языковой деятельности [7; 8; 11; 16; 17]. Индивидуальность субъекта проявляется в процессе социального взаимодействия, она не статична, а конструируется и реконструируется в процессе различных дискурсивных практик, в которых участвует агент. Динамическая реализация этого процесса получила название позиционирования, заменяя статичное понятие "роли" в социолингвистике. Подобный конструктивистский взгляд позволяет утверждать, что человек себя активно позиционирует [8; 10; 13; 14, 18, 19; 21; 23], то есть он не использует уже существующие дискурсы и тексты, а скорее сам субъективно их конструирует, и тем самым конструирует сам себя как агента и субъекта, ответственного за свои слова и действия. Такой подход рассматривает позицию субъектов интеракции как языковое выражение социального действия, значение которого конструируется на более обширном языковом, диалогичном [1] и социокультурном фоне. Цель изучения позиционирования (*stancetaking*) – выяснить, каким образом говорящий принимает позиции относительно социолингвистических вариаций, т.е. каким образом языковые формы ассоциируются с социальными категориями и значениями [18, 3–4]. Отечественные ученые, затронувшие тему позиции субъекта, интерпретируют ее, обращаясь к модальности высказывания (эпистемической, алетической, деонтичной) [5; 6], выделяя также "неискреннее позиционирование" как понимание субъектом несоответствия своего высказывания действительности [4].

Согласно Дж. Дюбуа, позиционирование – это тонкая и многогранная игра в согласование (англ. – *alignment*, букв. *выравнивание*), в которой субъект, позиционируя себя по отношению к объекту, одновременно ставит себя относительно другого субъекта, который, реагируя на позицию другого, выстраивает свою собственную. Он описывает этот процесс как "треугольник позиций" (*stance triangle)* [13, 163]. С его помощью и попытаемся проанализировать гетерогенное расовое позиционирование.

Изложение основного материала. После отмены рабства в американском обществе упоминание расизма в дискурсе и коммуникации не исчезло. Нельзя говорить и об отсутствии этнического или расового неравенства в современном мире [12]. Поэтому анализ расового позиционирования в тексте и беседе не лишен актуальности. Предметом исследования становится позиционирование субъекта как члена определенной социальной и культурной группы в дискурсе, который эксплицитно или имплицитно касается вопросов расы и связанных с этим категорий.

Особенностью выбранного материала является то, что авторы передачи (Keegan-Michael Key и Jordan Peele) при помощи юмора касаются социально важных тем, и тем самым выражают свое мнение касательно многих стереотипов и разногласий в обществе. Свои скетчи они часто посвящают теме расы и расовым стереотипам, эксплицитно позиционируя себя представителями одновременно и белой и черной рас (**biracial**). Исходя из такого позиционирования, они и строят свой юмор на степени соответствия той или иной расе, что находит подтверждение в их словах публике:

(1) "*Jordan and I–**we're biracial.** Yes, half-black, half-white. And, because of that, we find ourselves particularly adept at lying. Because, on a daily basis, **we have to adjust our blackness**, **you know what I mean**.*" (Key&Peele S1E1, 00:01:22).

В данном высказывании субъект выражает гетерогенность своей идентичности, что позволяет ему быть ловким вруном, поскольку степень принадлежности к одной или другой расе может регулироваться самим субъектом "*we have to adjust our blackness"*. То есть субъект позиционирует себя в большей или меньшей степени черным (раса становится качеством) в зависимости от ситуативного контекста, и это отражается в выборе языковых средств.

Схематически отношения субъектов в дискурсе, где они являются “фигурами” по И. Гоффману [2, 635], можно изобразить с помощью треугольника позиций Дж. Дюбуа [13, 163]:

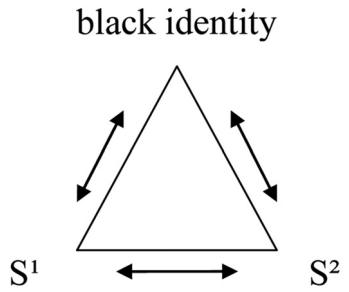

Рис. 1. Позиционирование субъектов относительно афроамериканской идентичности

Согласование субъектов (S^1 и S^2) относительно объекта “афроамериканской идентичности” (black identity) как тонкий процесс относительного позиционирования в пространстве диалога отображено стрелками. Это не бинарный (явно позитивный или негативный), а динамический социальный акт, выражающий субъективности агентов через их высказывания. Таким образом, выражая свое отношение к афроамериканской идентичности эксплицитно или имплицитно, субъект позиционирует себя. И стрелка между субъектами S^1 и S^2 обозначает не только их солидарность или согласие друг с другом, но и субъективность [9, 224] их позиционирования.

Инструментами позиционирования себя представителем той или иной расы в данном случае являются просодика (интонация, тон, ударение), мимика, жесты и выбор различного языкового кода (афроамериканский диалект английского, эбоникс – ebonics, AAVE; разговорный американский английский), а также использование маркированной лексики, указывающей на принадлежность субъекта к той или иной расе.

То, как гетерогенная расовая позиция реализуется в дискурсе, демонстрирует следующая сценка: два парня разговаривают по телефону, их речь – пример американского разговорного английского до того момента, как они замечают друг друга и переходят на эбоникс:

(2) Guy 1: “*Because you’re my wife, and you love the theater, and, uh, it’s your birthday! Great. Unfortunately, the orchestra’s already filled up. But they do have seats that are still left in the dress circle.* (замечает второго черного парня) *If you want to, uh, me to get* ***them*** *theater tickets right now,* ***I’ma do*** *it right now.”*

Guy 2 (замечает первого парня): “***What’s up, dog.*** *I’m about 5 minutes away.* ***Yeah, okay, yeah, cool.”*** (Key&Peele S1E1, 00:00:01).

Юмористический эффект ситуации заключен в одинаковом субъективном оценочном восприятии друг друга в качестве стереотипных чернокожих, и реагирование на это – произвольное позиционирование себя именно таковыми. Для этого в речи они используют типичные грамматические и лексические элементы афроамериканского диалекта: форма будущего времени (***I’ma do*** *it right now)*; употребление местоимения “them” вместо артикля “those” (*to get* ***them*** *theater tickets)*; приветствие (***What’s up, dog.***); слова-паразиты (***Yeah, okay, yeah, cool.***) [15, 75, 162, 192]. Кульминация юмористического эффекта достигается в последней фразе, когда второй персонаж, зная, что его уже никто не слышит, переходит на разговорный английский с манерной интонацией:

(3) Guy 2: (высоким голосом) *“Oh my God, Christian. I almost totally just got mugged right now.”* (Key&Peele S1E1, 00:00:38).

Фраза подтверждает ассоциацию афроамериканского диалекта со стереотипным образом криминального чернокожего, на что имплицитно указывает содержание последнего предложения (*I almost totally just got mugged right now)*. Одновременно с этим позиционирование себя “более” черным индексирует желание утвердить свою маскулинность в глазах других. Позднее в передаче артист эксплицитно объясняет интенцию такого позиционирования:

(4) *"Because you never want to be* ***the whitest-sounding black guy*** *in a room*." (Key&Peele S1E1, 00:02:27).

В высказывании автор стремится разрушить превалирующую в США идеологию доминирования белой расы тем, что субъект предпочитает более "мужественную" афроамериканскую идентичность. Стоит заметить, что, поскольку он относит себя к обеим расам, его репрезентация какой бы то ни было из них не воспринимается как пародирование, оскорбление или расизм, потому что игра актера не граничит с запрещенной формой менестрельного представления [20; 22] и не воспринимается фальшивой (*inauthentic, disalignment* [10, 685]). Это подтверждается в основном положительными отзывами критиков и популярностью передачи среди широкой американской публики.

Стратегия гетерогенного расового позиционирования комически обыгрывается в сцене в ресторане, где персонаж смешанной расы ужинает с белой девушкой. В интродуктивной части ситуации пару плохо обслуживает официант, на что девушка высказывает распространенное мнение о поведении парней смешанной расы:

(5) "*I read somewhere that when you date a biracial guy, you're supposed to get the best of both worlds, so there are white-Jeff situations and there are black-Jeff situations, and that was definitely a black-Jeff situation*." (Key&Peele S1E3, 00:05:48).

В словах девушки контрастируют различные культурно-обусловленные типы поведения, приписанные белым и черным. Здесь происходит аллюзия на стереотип: черные могут вести себя более навязчиво и агрессивно в общении с белыми, если получают от них отказ, манипулируя боязнью белых показаться расистами. Для реализации таких позиций актер прибегает к различным языковым кодам, а именно к афроамериканскому диалекту:

(6) JEFF: "*Oh, my God. We're – we're very sorry. We didn't know there was a dress code. We'll certainly remember for the next time.* ***But there ain't gonna be no next time for you! Looking at my woman, and her…her ch…deco...chock… "chockalage", or whatever you said, man!***

ADMINISTRATOR: Is there a problem here?

JEFF: *Okay, see, it was really a simple misunderstanding.* ***It all started with that mother*er right there, who was disrespectin' myself and my girl,*** *but we really love this guy, and he gave us exceptional service."* (Key&Peele S1E3, 00:06:40).

Комичность абсурдной ситуации построена на том, что Джеффу не удалось корректно использовать свою гетерогенность, что приводит к коммуникативной инконгруэнтности. Демонстрируя стереотипное поведение черного (выделено жирным курсивом) и белого мужчины в пределах одной фразы, белый Джефф пытается уйти от конфликта, используя тактику вежливости "*we're very sorry", "it was really a simple misunderstanding".* В то время как позиция черного Джеффа полна угроз и ненормативной лексики, грамматически и просодически соответствуя афроамериканскому диалекту.

В стремлении утвердить новое расовое доминирование в США комики обращаются к политике, где глава государства президент Барак Обама сам принадлежит к смешанной расе. В регулярной рубрике своей передачи *"President's weekly address"* (*"Еженедельное обращение президента"*) у сдержанного президента появляется злостный переводчик Лютер, который выражает альтернативную "черную" позицию:

(7) Barack Obama: "*First off, concerning the recent developments in the middle-eastern region, I just want to reiterate our unflinching support for all people, and the right to a democratic process."*

Luthor (anger translator): "***Hey, all y'all dictators out there, keep messing around and see what happens. Just see what happens. Watch!"*** (Key&Peele S1E1, 00:17:31).

Юмористический эффект фрагмента построен на контрасте личности президента и расового стереотипа. Дипломатичная позиция президента более мягкая: он выражает поддержку демократического процесса, что переводится Лютером в угрожающей форме "*y'all dictators out there, keep messing around and see what happens*". Сообщения совпадают интенционально, но

имеют различную степень интенсификации, обращаясь к стереотипному образу агрессивного чернокожего. Здесь наглядно продемонстрировано, как по-разному конструируется похожее содержание в зависимости от стиля и регистра исполнения.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Подведем итоги анализа расового позиционирования субъектов дискурсивной деятельности. Расовая позиция реализуется на макроуровне социальных позиций и является родственной этнической позиции. Позиция не может быть едина для всех ситуаций в любое время, а зависит от окружения и прагматических целей говорящего.

Индексирование расовой позиции происходит, в первую очередь, при помощи языкового кода и паралингвальных средств. Контраст между языковыми средствами черных и белых отражает социальные уровни и поддерживает таким образом существующие стереотипы. Происходит навязывание "агрессивной позиции черных", а субъекты больше всего предпочитают афроамериканскую идентичность, а вместе с тем и маскулинность. Социальная неблагополучность афроамериканцев не остается в стороне: их представляют в основном в образе гангстеров, жителей бедных районов или даже рабов.

Высмеивая расовые стереотипы, авторы стремятся приуменьшить их значимость в обществе, в равной степени представляя стереотипных белых и стереотипных черных. Однако это приводит к еще большей их устойчивости. Гетерогенная расовая позиция становится средством преодоления существующих предубеждений, поскольку субъект может принимать любую из двух расовых позиций (biracial) и таким образом подорвать ожидания собеседника.

Дальнейшее исследование расового и этнического позиционирования субъектов в других дискурсивных жанрах считаем перспективным. Последующий анализ ассоциаций языковых форм с социальными категориями и значениями позволит проследить языковые иерархии и идеологии на другом материале, что даст больше информации о дискурсивном позиционировании субъектов языковой деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / Михаил Михайлович Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Художественная литература, 1986. – С. 428–472.

2. Гоффман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта: пер. с англ. / И. Гоффман; [под. ред. Г.С.Батыгина, Л.А.Козловой]. – М. : Институт социологии РАН, 2003. – 752 с.

3. Лобова С. К. Англомовна стендап-комедія як жанр комічного інституційного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Оксана Костянтинівна Лобова. – Харків, 2013. – 23 с.

4. Морозова О. І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності / О. І. Морозова // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія філологія. – 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 87–93.

5. Ущина В. А. Лінгвістична модальність у контексті конструювання позиції англомовного суб'єкта дискурсивної діяльності / В. А. Ущина // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки.– Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2013. – Випуск 32. – С. 399–403.

6. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта у дискурсивних ситуаціях ризику/ В. А. Ущина // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов" – Х., 2012. – № 1023. – С. 77–84.

7. Bamberg M. Critical personalism, language and development / Michael Bamberg // Theory & Psychology. – 2000. – December 10. – P. 749–767.

8. Bamberg M. Construing Adolescent Masculinity [Electronic resource] / Michael Bamberg. – 2001. Access mode: https:// www.clarku.edu/~mbamberg/construing_adolescent_masculinity.htm

9. Benveniste E. Subjectivity in language / E. Benveniste // Problems in General Linguistics. – FL : University of Miami Press. – 1971(1958). – P. 223–230.

10. Bucholtz M. Performing blackness, forming whiteness: linguistic minstrelsy in Hollywood film / Mary Bucholtz, Qiuana Lopez // Journal of Sociolinguistics. – 2011. – № 15/5 – P. 680–706.

11. Davies B. Positioning: the discursive production of selves / [Bronwyn Davies, Rom Harré] // Journal for the Theory of Social Behaviour. – 1990. – № 20 (1). – P. 43–63.

12. Dijk van T. A. Analyzing racism through discourse analysis / Teun A. van Dijk // Race and Ethnicity in Research Methods; [J.H. Stanfield and R.M. Dennis (eds.)] – London : Sage. – 1993b. – P. 92–134.

13. Du Bois J. W. The stance triangle / John W. Du Bois // Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction; [Ed. by R. Englebretson]. – Amsterdam : John Benjamins. – 2007. – P.139–182.

14. Englebretson R. Stancetaking in Discourse : An Introduction / Robert Englebretson // Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction; [Ed. by R. Englebretson]. – Amsterdam : John Benjamins. – 2007. – P. 1–25.

15. Green Lisa J. African American English: a Linguistic Introduction / Lisa J. Green. — Cambridge : CUP. – 2002. – 285 p.

16. Harré R. Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action. / Rom Harré; [Ed. Rom Harré, Luk Van Langenhove]. – Malden : Blackwell. – 1999. – 228 p.

17. Hollway W. Gender difference and the production of subjectivity / Wendy Hollway // Changing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity / [J. Henriques, W Hollway, C. Venn, V. Walkerdine]. – London : Methuen. – 1984. – P. 227–263.

18. Jaffe A. Introduction : the sociolinguistics of stance / Alexandra Jaffe // Stance : Sociolinguistic Perspectives [Ed. by A. Jaffe]. – Oxford : OUP. – 2009. – P. 3–28.

19. Ochs E. Indexing gender / Elinor Ochs // Rethinking Context; [Ed. A. Duranti and Ch. Goodwin]. – Cambridge: CUP. – 1993. – P. 335–358.

20. Richards J. Whites in Blackface, Blacks in Whiteface: Racial Fluidities and National Identities. A Dissertation Presented to the Graduate School of the University of Florida in Partial Fulfillment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy University of Florida / Jason Richards. – 2005.

21. Stance : Sociolinguistic Perspectives / [Ed. by A. Jaffe]. – Oxford : OUP. – 2009. – 253 p.

22. Strausbaugh J. Black Like You: Blackface, Whiteface, Insult & Imitation in American Popular Culture / John Strausbaugh. – N.Y. : Penguin. – 2007. – 384 p.

23. Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction / [Ed. by R. Englebretson]. – Amsterdam : John Benjamins. – 2007. – 323 p.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

24. Key&Peele S1E1: Key&Peele (2012) Season 1 Episode 1, Keegan-Michael Key, Jordan Peele.

25. Key&Peele S1E3: Key&Peele (2012) Season 1 Episode 3, Keegan-Michael Key, Jordan Peele.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ПАМ'ЯТЬ І ЛІТЕРАТУРНІ РЕФЛЕКСІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Австрійська бібліотека та кафедра практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за підтримки Австрійського культурного форуму в Києві та філії Австрійської служби академічних обмінів у Львові успішно провели чимало науково-культурних заходів, присвячених подіям Першої світової війни та їхньому віддзеркаленню у художній і науково-публіцистичній літературі, історії та мистецтві.

6 – 9 квітня 2014 року відбулася чергова Міжнародна наукова конференція **"Галичина періоду Першої світової війни в літературі, мистецтві та історії"**. За влучним висловлюванням ректора проф. Надії Скотної, вона стала "знаковою подією у житті університету та продовженням доброї традиції у народній дипломатії між Україною та Австрією". Для реалізації насиченої програми конференції були запрошені понад два десятки українських та австрійських дипломатів, науковців і фахівців. Загалом у програмі цього академічного і культурного форуму взяли участь понад 50 учасників – філологів, істориків, вчителів німецької мови міста і району, студентів-германістів.

Австрійсько-українська зустріч розпочалася *урочистим засіданням Вченої ради університету* з нагоди присвоєння звання "Почесний доктор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка" професору Віденського університету, відомому в європейських наукових колах славісту і перекладачу доктору Алоісу Волдану. У своїй промові на честь австрійського гостя проф. Володимир Кемінь наголосив на особливих заслугах Почесного доктора у розвитку науково-педагогічної та культурної співпраці між Австрією та Україною загалом, і нашим університетом зокрема. Професор А. Волдан став частинкою академічного і культурного життя Дрогобиччини, що триває вже понад 10 років.

У вітальному слові директора Австрійського культурного форуму в Києві доктора Якуба Форст-Батталї та аташе з питань науки й освіти Австрійського посольства маґ. Андреаса Веннінгера виразно прозвучала висока оцінка нашого університету, його устремління до євроінтеграції та роль Австрійської бібліотеки як важливого посередника культурно-освітніх і наукових контактів Австрії й України.

Важливим пунктом програми українсько-австрійської співпраці стала *наукова конференція* "Галичина періоду Першої світової війни в літературі, мистецтві та історії", у рамках якої референти виступили з такими доповідями: "Галичина у Першій світовій війні: політичні, військові і культурні аспекти" (д-р Якуб Форст-Батталья, директор Австрійського культурного форуму в Києві), "Від «великих днів" до катастрофи – Перша світова війна у польській та українській літературі" (проф. Алоіс Волдан, Віденський університет), "Українські письменники Буковини в час Першої світової війни" (проф. Петро Рихло, Чернівецький національний університет), 'Культурно-освітня діяльність української інтелігенції в період Першої світової війни' (проф. Юрій Кишакевич, ДДПУ ім. Івана Франка), "Українські долі в австрійському таборі для інтернованих Таллєргоф (1914-1917)' (доц. Василь Лопушанський, ДДПУ ім. Івана Франка), "Галицький мультикультуралізм через призму Першої світової війни" (проф. Володимир Кемінь, ДДПУ ім. Івана Франка), "Галичина періоду Першої світової війни і генерування української національної ідеї: художньо-літературний вимір" (проф. Петро Іванишин, ДДПУ ім. Івана Франка), "Риторичне у Франкових твердженнях стосовно "голосів миру" (проф. Микола Зимомря, ДДПУ ім. Івана Франка), "Осмислення геополітичної і цивілізаційної ролі Галичини у творчості українських політологів та істориків початку XX ст."

© Лопушанський Я. Пам'ять і літературні рефлексії Першої світової війни

(доц. Олег Баган, ДДПУ ім. Івана Франка), "Феномен галицьких впливів у дзеркалі української військової термінології початку XX ст." (проф. Ярослав Яремко, ДДПУ ім. Івана Франка), "Перша світова війна на Дрогобиччині (за документами родинних архівів Дрогобича і Борислава)" (проф. Леонід Тимошенко, ДДПУ ім. Івана Франка), "З окопів Першої світової війни: секретні матеріали російського управління начальника дрогобицького повіту та невідомі спогади дрогобичан (1914 – 1915 рр.)" (доц. Богдан Лазорак, ДДПУ ім. Івана Франка), "Мак і пам'ять" Пауля Целана: образи та концепти" (проф. Іван Зимомря, Ужгородський національний університет), "Перша світова війна у контексті літературної творчості Германа Блюменталя: за мотивами збірки оповідань "Галичина. Вал на Сході" (Ганна Кемінь, ДДПУ ім. Івана Франка), "Відень як екстериторіальний центр української літератури і культури до і під час Першої світової війни" (доц. Ярослав Лопушанський, ДДПУ ім. Івана Франка). Із кожної доповіді учасники форуму почерпнули знання зі спільної українсько-австрійської історії, окремі факти з якої прозвучали вперше і вкотре підкреслили важливість геополітичного і культурного ландшафту Галичини в контексті Першої світової війни.

На завершення програми конференції відбувся *круглий стіл та демонстрація документального німецькомовного фільму* "Перша світова війна" зі вступним словом і коментарями маґ. Олександра Околовича за участю референтів, учасників наукового форуму і студентської молоді.

Наукова конференція була доповнена цікавою *культурною програмою.* Батьківщина Івана Франка – с. Нагуєвичі і м. Дрогобич, українська "Пенсільванія" на зламі XIX – XX століть – м. Борислав, Броницький ліс – єврейська трагедія XX століття – кожен із учасників мав можливість співпережити і засвоїти бодай частку багатогранної культурної історичної спадщини нашого краю. Все побачене і почуте, особливо розповіді пана Альфреда Шраєра у Броницькому лісі, запали глибоко в душі наших гостей і справили на них незабутнє враження.

Упродовж тижня діяли також *виставка наукових публікацій* "Перша світова війна та кінець Габсбурзької монархії" і *творчих робіт* студентів педагогічного факультету, організована кафедрою культурології та українознавства.

Як продовження вже згаданих вище заходів 20 – 23 листопада 2014 року відбулася студентська наукова конференція ***"Перша світова війна в австрійській літературі"***, і у творчості Берти фон Зуттнер зокрема. Науковий форум об'єднав студентів з різних куточків України, зокрема з Києва, Чернівців, Харкова, Львова та Дрогобича. Проведення таких конференцій, безумовно, надихає молодь, надає нового імпульсу її науковим пошукам, створює можливості для критичної оцінки своєї роботи та її вдосконалення.

З вітальним словом до учасників звернулися директор Інституту іноземних мов проф. Володимир Кемінь, завідувач кафедри практики німецької мови доц. Василь Лопушанський та керівник Австрійської бібліотеки м. Дрогобича доц. Ярослав Лопушанський, які наголосили на актуальності і важливості обговорюваних проблем, позаяк проблеми війни і миру завжди і скрізь, а сьогодні і в нашій країні зокрема, залишаються найзлободеннішим явищем суспільно-історичного розвитку.

Під час конференції прозвучали доповіді студентів Київського національного лінгвістичного університету *("Karl Kraus' publizistischer und literarischer Kampf gegen den Ersten Weltkrieg"* В. Сапеги, *"Krieg und Frieden in „Im Westen nichts Neues" von Erich Maria Remarque und „In Stahlgewittern" von Ernst Jünger: typologische Parallele"* А. Кругляк), Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича *("Ein fast vergessener österreichischer Pazifist Alfred Hermann Fried"* М. Кулика та Р. Бовгирі), Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна *(„Größe des Unheils in fassbaren Dimensionen" – Pazifismus Alfred Polgars in Zeiten des Ersten Weltkriegs"* Н. Стецишина, *„Jeder hat seinen Geist des Bösen und der Verneinung" – Stefan Zweig und der Erste Weltkrieg"* А. Гутнєвої), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка *("Bertha von Suttners literarische und öffentliche Tätigkeit im Friedenskampf"* У. Мороз, *"Frieden und Krieg im Bertha von Suttners Roman „Die Waffen nieder!"* І. Ошуст, *"Georg Trakls Kriegserlebnisse in Galizien während des Ersten Weltkrieges*" М. Тропак, *"Literarische Reflexion über den Ersten Weltkrieg im Werk von Erich Maria Remarque"* Н. Мачишин), які фахово і компетентно

Урочисте засідання Вченої ради ДДПУ імені Івана Франка з нагоди вручення диплому «Почесний доктор» професору Інституту славістики Віденського університету Алоісу Волдану

Пленарне засідання конференції «Галичина періоду Першої світової війни в літературі, мистецтві та історії». Зл. на пр.: керівник Австрійської бібліотеки доц. Ярослав Лопушанський, директор Австрійського культурного форуму в Києві д-р Якуб Форст-Батталья, проф. Алоіс Волдан (Віденський університет)

Учасники студентської наукової конференції «Перша світова війна в австрійській літературі» (фото на згадку в Австрійській бібліотеці)

Студенти ЛНУ імені Івана Франка презентують двомовну німецько-українську антологію перекладів художньої літератури українських і німецькомовних авторів про події війни в Галичині під назвою «Галичина. З Великої війни».

Учасники студентської наукової конференції «Перша світова війна в австрійській літературі» на батьківщині Івана Франка

висвітлювали проблеми пацифізму, війни і миру у творах відомих австрійських письменників – Ш. Цвайґа (1881 – 1942), Ґ. Тракля (1887 – 1914), Й. Рота (1894 – 1939), К. Крауза (1874 – 1936) та ін. Частина рефератів була присвячена аналізу громадсько-політичної і художньої діяльності відомої австрійської пацифістки, лауреата Нобелівської премії Берти фон Зуттнер (1843 – 1914), а також її однодумців і послідовників Альфреда Польгару (1873 – 1955) та Альфреда Германа Фріда (1964 - 1921).

Берта фон Зуттнер у своєму відомому романі "Геть зброю!" намагалася поширити серед народних мас ідею можливості вічного миру, бажання і готовність йти на поступки заради уникнення такого лиха, як війна. "Війна – це не перемога одних та поразка інших, а занепад для всіх", – переконливо стверджувала письменниця.

Окрему нішу зайняли на конференції доповіді про літературну рефлексію Першої світової війни у творчості відомих німецьких авторів Еріха Марії Ремарка (1898 – 1970), Ернста Юнґера (1895 – 1998), Леонгарда Франка (1881 – 1961) та ін.

Усі реферати з обговорюваних проблем (виголошені, до речі, бездоганною німецькою мовою) викликали жваве зацікавлення учасників конференції. Надзвичайно приємно вразила слухачів презентація двомовної німецько-української антології перекладів художньої літератури українських і німецькомовних авторів про події війни у Галичині під назвою *"Галичина. З Великої війни"* студентами Львівського національного університету імені Івана Франка – І. Гринюк, В. Левицькою, Н. Кваснюк та У. Бащук під керівництвом асистента кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Олени Пилипчук.

Конференція не обмежилася лише виступами та дискусіями. Її учасників чекала не менш цікава та насичена культурна програма, зокрема поїздка на батьківщину великого Каменяра Івана Франка, в село Нагуєвичі, відвідини меморіального музею Івана Франка та батьківської садиби письменника. Учасники конференції мали змогу побувати у "Галицькій Пенсильванії" – місті Бориславі, а відтак у мальовничій Східниці, здійснити прогулянку старовинними вуличками Львова та насолодитися філіжанкою запашної львівської кави.

Піднесений настрій учасників, позитивні емоції та схвальні відгуки стосовно змісту, організації й атмосфери заходу свідчать про те, що ця конференція стала міцним підмурівком для подальшого обміну думками і досвідом, розвитку майбутньої співпраці молодих фахівців – знавців історичного минулого і сучасності, багатогранної спадщини представників різних національних культур і літератур Європи.

За організаційну і фінансову підтримку проведення важливих наукових конференцій висловлюю особливу вдячність директору Австрійського культурного форуму в Києві доктору Якубу Форст-Баттальї, аташе з питань освіти та науки Посольства Республіки Австрія в Україні, керівнику Львівської філії Австрійської служби академічних обмінів маг. Андреасу Веннінгеру, ректорату Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, а також співробітникам Центру країн Західної Європи (Н. Дашко, І. Ошуст, О. Околовичу та Г. Яджак, які доклали максимум зусиль для підготовки і реалізації цих проектів.

Такі культурні заходи, що проходять на високому організаційному, дипломатичному і науково-пізнавальному рівні, завершую зазвичай відомими словами австрійського імператора Франца Йозефа І.: *„Es war sehr schön, es hat mich sehr gefreut!"*

У контексті активної і плідної співпраці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка з австрійськими науковими, культурно-освітніми і дипломатичними установами хотів би при цій нагоді запросити усіх читачів журналу і зацікавлених осіб до участі в ***IV Днях австрійської культури у Дрогобичі***, які пройдуть ***27 вересня – 3 жовтня 2015 р.*** Програму та інформацію щодо участі в цьому науково-культурному форумі можна довідатися в соціальній мережі Facebook на сторінці Австрійської бібліотеки в Дрогобичі (Österreich-Bibliothek Drohobytsch).

доц. ***Ярослав Лопушанський***
керівник Австрійської бібліотеки

ПОЛОНІСТИЧНИЙ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ІМ. ІГОРЯ МЕНЬКА ДДПУ ІМ. ІВАНА ФРАНКА: ДІЯЛЬНІСТЬ У ВЕКТОРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕҐРАЦІЇ (ХРОНІКА ПОДІЙ 2014 РОКУ)

Полоністичний науково-інформаційний центр заснований та діє у структурі ДДПУ ім. Івана Франка з 2002 року. З 27 жовтня 2005 року, ухвалою Вченої ради ДДПУ ім. Івана Франка (протокол № 13), Полоністичний центр носить ім'я свого засновника і першого керівника Ігоря Менька (1973–2005).

Полоністичний центр ініціює й реалізує проекти, які збагачують міжнародний імідж університету у польському та європейському науково-культурному середовищі. Залучає наукових працівників та студентів Франкового вишу до участі у міжнародних наукових, науково-практичних та мистецьких заходах, що сприяє глибшому усвідомленню науки і культури як відкритого горизонту на різноманітні концепції і реляції; впливає на поглиблення професійного вивчення дисциплін полоністичного циклу студентами нашого університету. Цей університетський підрозділ працює у напрямку наближення до сучасних засад і методів функціонування відкритого європейського суспільства в галузі науки і культури.

Упродовж своєї діяльності Полоністичний центр організував та співорганізував **16** ***міжнародних наукових та науково-практичних конференцій***: "Сприйняття творчості Бруно Шульца на початку нового тисячоліття" (2002 р.), "Земля Пограниччя: Дрогобич – Люблін" (200р., 2004р., 2005р.), "Шульц і Україна" (2003р.), "Дрогобич – місто багатьох культур" (2003р.), "Шульц – Ґомбрович – Віткевич" (2004р.), "Науковий дискурс проф. Владислава Панаса" (2005р.), "Бруно Шульц і культура Пограниччя" (2006р.), "Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца" (2008р.), "Проблеми розвитку транскордонних територій" (спільно з Вищою Підкарпатською Школою в Ясло, 2009р.), "Творча спадщина Бруно Шульца: трансляторські проблеми" (2010р.), "Бруно Шульц як літературний герой" (2010р.), "Українська перекладацька рецепція Бруно Шульца" (2010р.), "Райнер Марія Рільке й Україна" (спільно з кафедрою світової літератури ДДПУ ім. Івана Франка, 2012р.), "Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури" (2012р.), "Дні Бруно Шульца у Чернівцях" (2013р.), "Бруно Шульц: тексти і контексти" (2014р.).

На сьогоднішній день Полоністичний центр є видавцем та редактором **18** міжнародних наукових збірників та інших видань, зокрема, пов'язаних із дослідженнями творчості Бруно Шульца, які є домінантою діяльності Полоністичного центру, що передбачалося ініціативою створення цього структурного підрозділу. Провідна мета його створення полягала у популяризації та дослідженні творчості Бруно Шульца, позаяк постать цього митця є добрим стратегічним шляхом до налагодження наукових, мистецьких та культурних контактів з індивідуальними гуманітаріями та науковими й культурно-мистецькими інституціями у Польщі та інших країнах світу, що дозволяє будувати цінний міжнародний візерунок Дрогобицького університету, зокрема у співпраці з Польщею. У контексті такої стратегії Полоністичний центр успішно виконує мету, з якою був створений. Це підтверджує хоча б той факт, що багато міжнародних делегацій, які прибувають до нашого вишу, прагнуть відвідати Кімнату-Музей Шульца, а Міжнародний Фестиваль Бруно Шульца вже став відомою й реномованою подією в Україні та поза її межами.

***

26-30 травня 2014 року відбувся VI Міжнародний Фестиваль Бруно Шульца. Цей вже вельми реномований в Україні та світі захід відбувається в Дрогобичі у дворічному циклі з

© Меньок В. Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка: діяльність у векторі європейської інтеграції (хроніка подій 2014 року)

2004 року. Ініціатором та українським організатором Фестивалю є Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька. З 2008 року польським співорганізатором заходу є Товариство "Фестиваль Бруно Шульца" в Любліні (Польща).

Шостий Фестиваль вітав у Дрогобичі й нашому університеті учасників і гостей з України, Польщі, Росії, Франції, США, Ізраїлю. Під час інавґурації Фестивалю головну промову виголосив Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Генрик Літвін. Привітали Шульцівський Фестиваль кс. проф. Антоній Дембінський, ректор Люблінського Католицького Університету, о. Томаш Достатній з ордену отців домініканів, а також Ґжеґож Ґауден, директор Інституту Книги у Кракові та Ярослав Ґодун, директор Польського Інституту у Києві – ці два Інститути найбільше фінансово посприяли тому, аби Фестиваль і на цей раз міг успішно відбутися.

Інавґураційні лекції про творчість Бруно Шульца виголосили визначні сучасні письменники України та Польщі Юрій Андрухович і Кшиштоф Варґа.

Як уже традиційно склалося, важливим елементом Фестивалю була міжнародна шульцознавча конференція, яка цього разу мала назву "Бруно Шульц: тексти і контексти", а її учасниками стали, зокрема, проф. Єжи Яжембський з Кракова, проф. Станіслав Росєк з Ґданська, проф. Марек Томашевський з Парижа, письменник і літературний критик Ян Ґондович з Варшави, проф. Катажина Кучинська-Кошани з Познані, проф. Алла Татаренко зі Львова, проф. Жанета Налєвайк з Варшави. Окремою частиною шульцознавчого дискурсу під час Фестивалю став культурологічний workshop, ініційований деканом історичного факультету нашого університету проф. Леонідом Тимошенком, разом з яким модераторами цієї вельми цікавої науково-публіцистичної дискусії були проф. Яцек Курчевський з Варшави та полський співорганізатор Фестивалю Ґжеґож Юзефчук, який також підготував оновлену версію Кімнати-Музею Бруно Шульца – першого в світі музею митця, яку 2003 року було заснووано Полоністичним центром (колишній кабінет учителя малювання Бруно Шульца у колишній гімназії ім. Владслава Ягайла – кім. 34 нинішнього головного корпусу університету). Показ оновленої версії музею супроводжував перформативний проект видатного львівського митця Влодка Кауфмана, який вкотре на Шульцовому Фестивалі демонстрував своє мистецьке бачення творчої уяви Шульца.

Останній Шульцівський Фестиваль, як і попередні його едиції, запропонував своїм учасникам і гостям справжнє свято літератури. Відбулися авторські зустрічі з видатними сучасними польськими письменниками Ольгою Токарчук, Богданом Задурою та Даніелем Одією; з російським поетом Ігорем Бєловим, який поділився своєю чіткою проукраїнською позицією; з українськими письменниками Тарасом Прохаськом та Олександром Бойченком. Родзинкою літературних сюжетів Фестивалю був авторський вечір Сергія Жадана та його концерт з гуртом "Собаки в космосі". На запрошення Фестивалю Сергій Жадан уперше завітав до Дрогобича – сподіваємося, що у майбутньому він знову відгукнетьсмя на наші запрошення і стане приятелем Фестивалю, як ним став Юрій Андрухович, котрий охоче приїздить до нас з 2007 року.

Малярська аура VI Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца була есенційною й цікавою. Індивідуальну виставку "Територія Бруно Шульца" привіз реномований в Україні та за кордоном львівський художник Юрко Кох – це його малюнок є на обкладинці нового повного видання українських перекладів літературних текстів Бруно Шульца, здійснених Юрієм Андруховичем 2012 року та виданих у видавництві Івана Малковича. Шульцівські інспірації можна було споглядати на малярських роботах Бартоломея Міхаловського (Люблін) та Станіслава Ожуґа (Жешув). Вей-Юн Лін-Ґурецька та Павел Ґурецький (Тайпей – Краків) за допомогою різних несподіваних предметів і документів познайомили із пригодами Бруно Шульца у Тайвані й Китаї, пов'язаними із недавнім перекладом творів Шульца китайською мовою, що його здійснила Вей-Юн Лін-Ґурецька.

Справжньою театральною подією Фестивалю був спектакль одного з найвидатніших польських театральних митців Лєшека Мондзіка, засновника Театру Сцена Пластична Люблінського Католицького Університету. В абсолютно незвичному для театральних проектів просторі – в університетській спортивній залі – Лєшек Мондзік показав небачену досі ніким із глядачів пластичну магію Шульцових образів у спектаклі "Дзеркало".

Ще одним театральним успіхом Фестивалю був спектакль "Юзеф&Ко" за мотивами Бруно Шульца Студентського Театру "Альтер", який відбувся на сцені Дрогобицького музично-драматичного театру за гостинної участі Юрія Андруховича і став ексклюзивною подією у світовому контексті театрально-сценічної рецепції творчості Шульца.

Студентський Театр "Альтер", що діє при Полоністичному науково-інформаційному центрі ім. Ігоря Менька з 2003 року, є відомим і поціновуваним в Україні та Польщі колективом молодих творчих людей, які реалізували безліч різнохарактерних мистецьких проектів. Саме заслугою "Альтеру" була низка цікавих мистецьких подій, які відбулися під час Шостого Шульцового Фестивалю у рамках OFF-Програми, яку цей театр ініціював та акумулював творчі й фінансові можливості для її реалізації. Тож молодіжну мистецьку ініціативу запрезентували на Фестивалі:

- Театральне Ательє Монік Сталян (Париж) із Шульцівським французько-польським експериментальним проектом "Нескінченний Месія" (проект відбувся в актовій залі школи № 15);
- польська перформерка Ева Зажицька з Вроцлавської Академії Мистецтв, яка упродовж чотирьох фестивальних днів проводила інтердисциплінарні майстер-класи з молодими митцями з Вроцлава, Львова, Дрогобича, завершенням яких були індивідуальні перформативні покази довкала та всередині Вілли Раймунда Яроша (біологічний факультет);
- Славомір Вуйтович та група митців-скульпторів з Варшави, які разом з мешканцями Дрогобича, особливо з дітьми, здійснили оригінальне скульптурне дійство у просторі нашого міста (результати цього дійства залишилися у Клубо-Кав'ярні "82 100", що по вул. Підвалля – охочі можуть їх там побачити);
- Студентський Театр з Вроцлавського Університету, який на сцені "Альтеру" у Віллі Раймунда Яроша показав спектакль "Перехресний час" за мотивами Бруно Шульца.

Відбувся вже традиційний нічний похід місцями життя і творчості Бруно Шульца із читанням фрагментів з його поетичної прози. Задум такого походу народився на Першому Фестивалі у 2004 році. Тоді розпочинали похід читанням на розі Ринку Ігор Меньок (1973 – 2005) та професор Владислав Панас (1947 – 2005). Кожного наступного Фестивалю під час походу різними мовами Шульца читали науковці, письменники, художники, режисери, актори. Цього разу читали Сергій Жадан (Харків), Ян Ґондович (Варшава), Олександр Бойченко (Чернівці), Яцек Курчевський (Варшава), Ігор Бєлов (Калінінград), Остап Сливинський (Львів), Станіслав Росєк (Ґданськ), Ольга Токарчук (Вроцлав), Богдан Задура (Пулави), Марек Вільчинський (Ґданськ), Стенлі Білл (Краків), о. Томаш Достатній (Люблін).

***

З нагоди VI Міжнародного Фестивалю Бругно Шульца в Дрогобичі Полоністичний центр видав наступну, вже сьому, книжку із циклу наукових досліджень творчості всесвітньовідомого письменника і художника, дрогобичанина Бруно Шульца. Колективна монографія – ***Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури: Матеріали V Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі*** / *за ред. Віри Меньок. – Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка. – Дрогобич: Коло, 2014. – 784 с.* – є продовженням вагомого наукового доробку Полоністичного центру і найбільшою серед тих, які дотепер з'явилися у світовому шульцознавстві. Тут зі своїми концепціями, роздумами, ініціативами знайомлять читачів 41 авторів з Польщі, України, США, Ізраїлю, Канади, Японії, Росії,

Франції, Бразилії, Угорщини, Болгарії. Це видання є підсумком V Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі (вересень, 2012р.). Воно включає літературно-публіцистичні інавґураційні лекції видатних письменників з України, Польщі, Росії та Ізраїлю, наукові матеріали шульцознавчої конференції "Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури" та її культурологічної секції, присвяченої контекстам багатокультурного Дрогобича міжвоєнної доби. Книжка опублікована завдяки ідейному та фінансовому сприянню Польського Інституту у Києві. Наукова конференція та літературні читання, матеріали яких у ній поміщено, відбулися під час Фестивалю-2012 завдяки ідейному та фінансовому сприянню Інституту Книги у Кракові.

Широкий спектр нових прочитань спадщини та біографії Бруно Шульца, запропонований у цій книжці, не залишить байдужими ані тих, кого Адам Міхнік назвав в опублікованому тут тексті "систематизаторами літературознавства", ані тих, хто лише відкриває для себе постать і поетичну уяву цього геніального мистця.

Прагну підкреслити українську ініціативу, реалізовану у контексті V Шульцівського Фестивалю в Дрогобичі: перший повний український переклад літературних творів Шульца, здійснений Юрієм Андруховичем; уперше перекладені українською мовою його епістолярні та літературно-критичні тексти; авторитетне представництво українських літературознавців на шульцознавчій конференції; дискусія про автора "Цинамонових крамниць" сучасних українських письменників Юрія Андруховича, Тараса Прохаська, Олександра Бойченка, Юрія Винничука, Василя Махна, Андрія Бондаря, Наталки Сняданко, Тані Малярчук, Андрія Любки. Ця книжка є підтвердженням українського почину у контексті рецепції та досліджень творчості Бруно Шульца.

***

Полоністичний центр ініціював заснування першого в Україні та світі ***музею Бруно Шульца – Кімнати-Музею митця, яку було відкрито 19 листопада 2003 року.*** Вона знаходиться у колишньому вчительському кабінеті письменника і художника Бруно Шульца, котрий у міжвоєнному Дрогобичі працював учителем малювання та трудового навчання у гімназії Владислав Ягайла (нині головний корпус Дрогобицького університету). Почесний патронат музею обійняв Єжи Фіцовський (1924–2006) – першовідкривач творчості Шульца, видатний шульцолог і поет. Покликано Міжнародну Музейну Раду, до якої увійшли польські та українські діячі науки і культури. Головою Міжнародної Музейної Ради з українського боку виступив ректор Дрогобицького університету, академік, професор, доктор філософ. наук Валерій Скотний (1948–2011), з польського боку – після смерті проф. Владислава Панаса (1947–2005) – цю функцію обійняв проф. Єжи Яжембський (Краків). Під час останнього, VI Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі презентовано, а згодом (3 вересня 2014 року) відкрито експозиційно та технічно модернізовану Кімнату-Музей Бруно Шульца. Модернізацію здійснено у співпраці Полоністичного центру з Товариством „Фестиваль Бруно Шульца" в Любліні та за сприяння Фонду "Збережемо Спадщину" (Люблін).

У Кімнаті-Музеї Бруно Шульца працівниками Полоністичного центру постійно проводяться екскурсії; щороку приймаємо в середньому 200-300 відвідувачів з України та різних країн світу. Кімната-Музей Бруно Шульца слугує доброю інтелектуально-культурною візитною карткою ДДПУ ім. Івана Франка.

***

Щороку, ще перед своїм відкриттям (уже впродовж 13 років), Полоністичний центр ініціює ***літературно-мистецький*** та почасти ***науковий проект "Друга Осінь"***, присвячений роковинам загибелі Бруно Шульца. Як незмінний елемент цього проекту, відбувається спільна молитва на місці загибелі митця (моляться духовні отці, що репрезентують українську,

Інавґурація VI Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца, 26 травня 2014, Дрогобицький музично-драматичний театр. Зліва направо: проф. Надія Скотна, ретор ДДПУ ім. Івана Франка; організатори Фестивалю – Микола Гнатенко, директор Дрогобицького музично-драматичного театру; Віра Меньок, керівник Полоністичного науково-інформаційного центру ДДПУ ім. Івана Франка, директор Фестивалю; Ґжеґож Юзефчук, голова Товариства "Фестиваль Бруно Шульца" в Любліні, художній директор Фестивалю.

Під час міжнародної наукової конференції "Бруно Шульц: тексти і контексти", 27 травня 2014, кім. 32 головного корпусу університету. Зліва направо: проф. Станіслав Росєк (Ґданськ), проф. Марек Томашевський (Париж), проф. Єжи Яжембський (Краків), о. Томаш Достатній (Люблін).

Завершення спектаклю "Юзеф&Ко" Студентського Театру "Альтер" (Дрогобич) спільно з Юрієм Андруховичем, 27 травня 2014, сцена Дрогобицького музично-драматичного театру.

Авторський вечір Сергія Жадана, 29 травня 2014, міська бібліотека ім. В'ячеслава Чорновола.

Промова ректора ДДПУ ім. Івана Франка проф. Надії Скотної під час спільної молитви в інтенції Бруно Шульца, 19 листопада 2014.

Олександр Бойченко та Андрій Любка у міській бібліотеці ім. В'ячеслава Чорновола під час презентацій перекладів книжок польських авторів, 19 листопада 2014.

Проректор ДДПУ ім. Івана Франка проф. Юрій Кишакевич вручає Ґжеґожеві Юзефчуку диплом почесного доктора Дрогобицького університету, 20 листопада 2014.

Учасники церемонії вручення Ґжеґожеві Юзефчуку диплому почесного доктора Дрогобицького університету, 20 листопада 2014 (зліва направо): проректор ДДПУ ім. Івана Франка проф. Мирон Чернець, проректор ДДПУ ім. Івана Франка проф. Юрій Кишакевич, почесний доктор ДДПУ ім. Івана Франка Ґжеґож Юзефчук, керівник Полоністичного науково-інформаційного центру ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка доц. Віра Меньок, заступник декана факультету образотворчих мистецтв Люблінського Університету Марії Кюрі-Склодовської проф. Маріуш Джевінський, Генеральний Консул РП у Львові Ярослав Дрозд, о. Мирослав Соболта, науковий секретар Вченої ради ДДПУ ім. Івана Франка доц. Микола Галів, історик з Українського Католицького Університету Андрій Павлишин.

Під час вручення ректор, проф. Надії Скотній відзнаки Міністерства Культури та Національної Спадщини РП "Заслужена для польської культури", вручає Генеральний Консул РП у Львові Ярослав Дрозд, 18 грудня 2014.

Юрій Андрухович та Віра Меньок під час презентації книги автора, міська бібліотека ім. В'ячеслава Чорновола, 24 грудня 2014.

єврейську та польську громади Дрогобича). У рамках "Другої Осіені" відбувається низка наукових, освітянських, літературних, образотворчих, музичних, театральних та перформативних проектів. Постійним співорганізатором та учасником цього проекту виступає Студентський Театр "Альтер". "Друга Осінь" повертає мешканцям Дрогобича пам'ять про їхнє багатокультурне місто, а за Дрогобицьким університетом закріпляє науково-освітянську та культурно-мистецьку інтелектуальну домінанту сучасного життя міста Дрогобича.

У рамках цього проекту з ініціативи Полоністичного центру на місці загибелі Бруно Шульца двічі було встановлено меморіальні плити, присвячені цьому митцеві (2006р., 2010р.).

19 листопада 2014 року "Друга Осінь" розпочалася об 11:00 традиційною спільною молитвою на місці загибелі Бруно Шульца. Поминальну молитву промовили голова Дрогобицької єврейської громади Йосип Карпін, о. Мирослав Соболта з грекокатолицької церкви Св. Трійці, кс. Єжи Рашковський з римокатолицького костела Св. Бартоломея, капелан ДДПУ ім. Івана Франка о. Олег Кекош та о. Олег з автокефальної православної церкви Андрія Первозванного. У спільному молебені взяли участь дрогобичани, представники різних національних громад, делегація з Любліна, а також гості зі Львова, Нью-Йорка, Єрусалима. Завершенням молитви стала промова ректора Дрогобицького університету проф. Надії Скотної.

У циклі літературно-мистецьких подій "Другої Осені-2014" відбулися: перегляди документальних фільмів "Де ви, приятелі мої" та "Півтора міста" Ґжеґожа Лінковського (сценарій) та Маріуша Кобздея (режисура) – одні з перших документально-художніх стрічок про Шульцівський Дрогобич та його багатокультурність, які вийшли у світ 1995 року; Студентський Театр "Альтер" презентував спектакль "N-клас" у новому акторському складі, серед якого головно студенти нашого вишу; концерт музичних гуртів "X-Project" та "КОМА" з Дрогобича.

Центральною літературною подією була зустріч з Олександром Бойченком та Андрієм Любкою – відомими сучасними українськими письменниками, які вже не вперше відвідують Дрогобич та Шульцівський Фестиваль, завжди радо відгукуючись на запрошення Полоністичного центру. Олександр Бойченко презентував свій переклад збірки оповідань Тадеуша Боровського "У нас в Аушвіці.." – книги про один із найжахливіших нацистських концтаборів. Андрій Любка презентував книгу "Водяні фарби" Лідії Осталовської, також присвячену страхітливій драмі минулого сторіччя, якою було масове людиновбивство, здійснене німецькими нацистами. Звісно, що ці теми дотичні до долі Бруно Шульца, який

мусив загинути лише через те, що був євреєм. Ці теми мають і свою понадчасову актуальність: щоби не повторювати трагедій минулого, мусимо про них знати і пам'ятати.

***

Основною подією "Другої Осені-2014" стала церемонія вручення художньому директорові Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі, голові Товариства "Фестиваль Бруно Шульца" у Любліні Ґжеґожеві Юзефчуку диплому почесного доктора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка під час урочистого засідання Вченої ради ДДПУ ім. Івана Франка, яке відбулося 20 листопада 2014 року. Ґжеґож Юзефчук – філософ, літературний та театральний критик, публіцист, автор понад семи тисяч різноманітних публікацій у пресі, у тому числі кількох десятків репортажів, понад ста рецензій та біля двохсот розмов із видатними представниками гуманітаристики, культури й науки, митцями, письменниками, істориками, професорами з різних дисциплін, публічними особами та ін. Працює над книгою інтерв'ю, які здійснив упродовж 1992-2012 років з особистостями такого рангу, як Даніель Бовуа, Рита Ґомбрович, Юлія Гартвіґ, Ґустав Голоубек, Януш Ґловацький, Джозеф Файнс, Ганна Кралль, Богдан Осадчук, Кшиштоф Пом'ян, Єжи Пом'яновський, Микола Рябчук, Тадеуш Рольке, Шевах Вайс, Томас Венцлова, Ізраель Замір, Мірослав Влк, Юзеф Жицінський. У 2008-2012 роках викладав культурну публіцистику у Люблінському Університеті Марії Кюрі-Склодовської на факультеті політології. Реалізував проект установлення меморіальної таблиці на місці загибелі Бруно Шульца в Дрогобичі (2006р., 2010р.), а 2014 року здійснив проект модернізації Кімнати-Музею Бруно Шульца. За вклад у польсько-українську співпрацю у проєвропейському дусі, а особливо за співпрацю та пропагування контактів Любліна й Дрогобича, за співорганізацію Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі Ґжеґож Юзефчук 2012 року отримав престижну Нагороду міста Люблін за поширення культури.

Ґжеґож Юзефчук – вже тридцять перший почесний доктор Дрогобицького вишу. Це високе звання Вчена рада ДДПУ ім. Івана Франка присвоїла йому 18 жовтня 2014 року, одностайно схваливши подання Полоністичного науково-інформаційного центру ім. Ігоря Менька. На дипломі, який 20 листопада 2014 року вручив номінантові проректор ДДПУ ім. Івана Франка проф. Юрій Кишакевич, численна шанована аудиторія, що зібралася на цій урочистості, прочитала: "Ректор і Вчена рада Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – Ґжеґожеві Юзефчуку – філософові, критикові образотворчого і театрального мистецтва, багатолітньому редакторові відділу культури Ґазети Виборчої в Любліні, голові Товариства Фестиваль Бруно Шульца в Любліні, художньому директорові Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі – присвоюють звання почесний доктор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – за значний внесок у розвиток українсько-польської науково-освітянської та культурної співпраці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, розвиток ідеї Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі й кімнати-музею Бруно Шульца та за створення простору доброго партнерства між Дрогобичем і Любліном".

***

18 грудня 2014 року, під час засідання Вченої ради ДДПУ ім. Івана Франка, Генеральний Консул РП у Львові Ярослав Дрозд вручив польську міністерську відзнаку "Заслужена для польської культури" проф. Надії Скотній, ректорові Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. У своїй промові Ярослав Дрозд підкреслив ініціативу всього колективу Франкового вишу та його очільниці проф. Надії Скотної у царині активної співпраці з польськими навчальними закладами та іншими культурними й освітянськими інституціями нашого найближчого європейського сусіда – Польщі. Особистий внесок ректора у розвиток українсько-польської співпраці є підтвердженням проєвропейської націленості академічної

та студентської спільноти Дрогобицького університету, знаком відкритості на міжнародний діалог та обмін науковим, культурним, суспільно-громадянським досвідом між нашими державами.

Із клопотанням до Міністерства Культури та Національної Спадщини РП про присвоєння проф. Надії Скотній цієї престижної відзнаки з ініціативи Полоністичного центру виступив голова Товариства "Фестиваль Бруно Шульца" в Любліні Ґжеґож Юзефчук, який у мотиваціях клопотання, зокрема, зазначив: "Присвоєння почесної відзнаки "Заслужена для польської культури" для проф. Надії Скотної, ректора Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, буде формою визнання та вшанування її понад 10-літньої активної діяльності для сприяння культурно-наукової польсько-української співпраці, популяризації польської культури в Україні та світі, а передовсім підкресленням її особистих заслуг у популяризації великого польського письменника й художника Бруно Шульца – як в Україні, так і у світі. (…) Пані Надія Скотна як ректор продовжує справу свого бл. пам'яті чоловіка, ректора Дрогобицького університету – Валерія Скотного. Присвоєння відзнаки стане формою і Його вшанування, як і визнанням тяглості у діяльності ректорів Дрогобицького університету для популяризації та розвитку польської культури".

***

Полоністичний центр започаткував щорічний проект ***„Передноворічні літературні зустрічі"***, який передбачає запрошення до Дрогобича відомих сучасних українських письменників і поетів, котрі мають чим поділитися з академічною спільнотою університету та мешканцями нашого міста, які цікавляться тим, хто з українських літераторів презентує сьогодні Україну в європейському інтелектуальному світі.

23-24 грудня 2013 року в рамках цього проекту відбулися перші передноворічні літературні зустрічі з Олександром Бойченком та Андрієм Любкою. 23-24 грудня 2014 року такі зустрічі відбулися з Юрієм Андруховичем.

На запрошення Полоністичного центру Юрій Андрухович уперше відвідав ДДПУ ім. Івана Франка у 2007 році. Згодом виступав з авторськими вечорами, інавґураційними лекціями та концертами на третьому, четвертому, п'ятому та шостому Міжнародних Фестивалях Бруно Шульца в Дрогобичі (2008р., 2010р., 2012р., 2014р.). Юрій Андрухович – великий приятель Дрогобича та нашого університету. У рамках "Передноворічних літературних зустрічей з Юрієм Андруховичем" відбувся його авторський вечір у "Локалі на Панській" та авторська зустріч у міській бібліотеці ім. В'ячеслава Чорновола, під час якої письменник презентував свою нову книжку "Тут похований Фантомас".

***

У 2015 році Полоністичний центр реалізує традиційний щорічний проект ***"Друга Осінь" (19-20 листопада 2015 р.)*** та продовжить цикл "Передноворічних літературних зустрічей", гостями яких цього разу будуть Юрій Андрухович з Юрієм Винничуком (23-24 грудня 2015р.). Натомість наступний VII Міжнародний Фестиваль Бруно Шульца в Дрогобичі відбудеться наприкінці ***травня 2016 року***.

Триватиме робота над збором, науковою редакцією та перекладами матеріалів до наступної колективної шульцознавчої монографії, яка відобразить літературні, літературознавчі, філософські, історичні та почасти соціологічні результати останнього ***VI Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі.*** Серед найближчих видавничо-трансляторських проектів Полоністичного центру, що містяться у шульцознавчій парадигмі, – видання перекладів українською мовою книжки відомої польської письменниці Аґати Тушинської та міжвоєнної львівської письменниці Дебори Фоґель.

Полоністичний центр виступить офіційним партнером ***міжнародної наукової конференції "На пограниччях культур і народів. Культура – мистецтво – освіта"***, організованої Державною вищою професійною школою в Саноку ***(Санок, 24-26 вересня 2015).***

Основним міжнародним науково-освітянським проектом, в якому Полоністичний центр візьме участь у 2015-2016 роках, виступаючи партнером Товариств "Панорама Культур", "Група Живої Мови" та "Відкритий Терен" з Любліна, стане проект "Поєднання через важку пам'ять", присвячений зборові, вивченню та науковому опрацюванню усних розповідей очевидців найбільш складних періодів і подій в історії двох сусідніх країн України та Польщі. Два етапи цього проекту – "Поєднання через важку пам'ять. Волинь 1943" та "Поєднання через важку пам'ять. Східна Галичина" – вже завершено у двох попередніх роках. Підготовлено онлайн-публікацію з другого етапу проекту, очікується книжкове видання.

Віра Меньок,
керівник Полоністичного науково-інформаційного центру
ім. Ігоря Менька, доцент кафедри світової літератури
та славістики ДДПУ ім. Івана Франка

Світлини: ***Ігор Фецяк***

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

Editorial review of the first volume of *Forum for Contemporary Issues in Language and Literature*

The first volume of the new series ***Forum for Contemporary Issues in Language and Literature*** subtitled ***Novel approaches in language, literature and culture studies*** is devoted to the contemporary analysis of the latest discoveries in the field of English Studies. Fourteen articles presented in the book address the urgent topics related to literature, culture and linguistics.

Within the part of the issue the authors discuss contemporary English literature by the deep and thorough investigation of the chosen aspects. In the papers by Ramona Trochimiak *Recovering history in Sebastian Barry's the secret scripture* and by Anna Gaidash *Discourse of ageing in Tina Howe's comedies* the historical focus on the development of the English literature is represented. Joanna Stolarek in the article *Multiculturalism, alienation, displacement, otherness and quest for identity in Doris Lessing's The grass is singing and John Maxwell* Coetzee's *Disgrace* suggests the comparative approach to the identification of stylistic aspects of South-African postmodern prose. *Robert Southey's literary output* is explored by Lilya Kornilyeva.

In the part of the volume devoted to culture studies there are three main subjects analysed: feminist movement, slavery and the output of a Ukrainian scholar *Dmytro* Čyževs'kyj. The new key facts concerning British feminist movement in the first half of the 20th century and its connection with the philosophy of the Frankfurt School are the issues described in Katarzyna Kozak's research *Selected aspects of the British feminist movement in the first half of the 20th century.* Sylwia Grądzielewska in the article *"We can not, then, make them equals." Abraham Lincoln's ambivalent attitude toward the black issue in the ante-bellum south* deals with the novel investigation of the Black before American Civil War. It also discusses the stereotypical image of Abraham Lincoln's abolitionist views. The article written by Oksana Blashkiv concerns the literary activity of a Ukrainian Slavist *Dmytro* Čyževs'kyj and his reception in Slovakia under a new, interdisciplinary point of view.

A great deal of interest represented in the volume under review is focused on different linguistic aspects. Two researchers discuss the topics connected with theoretical problems of translation. Among them: Agnieszka Rzepkowska in her article *Interdisciplinary terms as heuristic factors of professional work* and Mroczyńska Katarzyna in her work *Translation memories, machine translation, post-editing and crowd-sourcing: where is the translation profession heading?* raise the issue of translation studies and its contemporary development in the system of linguistic disciplines. Besides a wide range of topics related to different languages, not only to the English language are analysed in this issue. Jowita Buńko in the paper *Feminine forms of professions, positions and degrees in Italian* discusses the word-building aspect of the Italian language. Similar topics concerning word-formation and vocabulary are the subjects of Joanna Kolbusz-Buda's article *Peripheral Categories in Polish Compounding* and Jarosław Wiliński's research *Metaphors in written soccer commentary: examples from English.* The meaning of non-verbal signs is the issue explored in the paper written by Garbalev Alexander, *Communicative support of the interlocutor.*

All the articles passed the acceptance criteria and can be processed for publication.

Dr. hab. Oksana Babelyuk
Department of Germanic Languages and Translation Studies
Ivan Franko State Pedagogical University

© Babelyuk O. Editorial review of the first volume of Forum for Contemporary Issues in Language and Literature

АНОТАЦІЇ

Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні, історія, теоретичні засади, дискурсивна практика [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман, за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. – Х.: ХНПУ ім. І. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. – 472 с.

У цій колективній монографії вперше узагальнено напрацювання, здійснені українськими мовознавцями в царині тендерної лінгвістики, починаючи від І. Франка. Виокремлено й схарактеризовано архетипні гендерні стереотипи, норми й ролі, що характерні для української національної традиції, ментальності, українського національного характеру й зафіксовані у звичаях, обрядах і фольклорних текстах, насамперед паремійних. Акцентовано увагу на мовній фіксації змін, що репрезентують трансформацію патріархальних гендерних норм, ролей і стереотипів, найпослідовніше представлених у сучасній українській публіцистці, що виражається насамперед на словотвірному, лексико-семантичному, морфологічному (категорія роду) і синтаксичному рівнях, а також фразеологічному проміжному рівні мовної системи. Йдеться про специфіку гендерних комунікаційних стратегій і тактик, а також особливостей відтворення універсальних гендерних категорій і гендерних категорій специфічно національних у дискурсивній практиці українців і українок. Досліджено вербалізацію гендеру в різних типах дискурсів І. Франка (науковий і публіцистичний тексти, живе повсякденне мовлення, листування, художні тексти різних жанрів) та П. Загребельного (живе мовлення, ітерв'ю, художні тексти) як елітарних українських мовних особистостей. Аспектуально окреслено перспективу української лінгвогендерології, вказано на деякі типові помилки гендерних досліджень і їхні ключові теоретичні засади.

Монографія може викликати зацікавлення в науковців, викладачів вишів, аспіратів і студентів, а також у всіх тих, хто цікавиться проблемами специфіки відтворення гендеру в мові та мовленні.

Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения: монография / Е. П. Матузкова. – Одесса: Издательство КП ОГТ, 2014. – 333 с.

Монография посвящена актуальной проблеме исследования идентичности как междисциплинарной лингвистической когнитивно-дискусивной категории. Рассматриваются хронологические этапы историко-понятийного становления идентичности, анализируются ее системно-структурные характеристики, освещается методология зарождающихся междисциплинарных подходов к ее изучению, обосновываются методологические принципы авторской теории лингвокультурной коллективной идентичности. Впервые в лингвистике конструируется лингвокультурный гиперконцепт "English Identity" и исследуется современный англоязычный дискурс идентичности как пространство его вербализации.

Для филологов и специалистов в области лингвокультурологии, когнитивной лингвистики, коммуникативной лингвистики, дискурсологии, лингво-страноведения Великобритании.

Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка. Монография. – Одесса: КП ОГТ 2014. – 400 с.

В монографии излагается принципиально новое направление исследования проблем эволюции языка – диахроническая лингвосинергетика, объектом изучения которой выступают переходные явления в языке. Очерчены предметная сфера диахронической лингвосинергетики и система методологических принципов исследования, определен категориальный аппарат нового, процессуально ориентированного метаязыка анализа, вскрыты основные механизмы эволюции английского языка. Предложена качественно новая концепция языкового развития.

Для широкого круга филологов и философов языка, преподавателей иностранных языков, студентов филологических специальностей вузов, всех интересующихся проблемами функционирования и развития языка.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрейчук Надія Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

Артюхова Анна Олександрівна – доцент кафедри германських та романських мов Національного університету "Одеська юридична академія" (НУ ОЮА)

Бєлєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Бистров Яків Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Білецька Олена Василівна – аспірант кафедри германських мов і перекладознавства Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Білоус Юлія Володимирівна – молодший науковий співробітник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Бойко Ірина Ігорівна – молодший науковий співробітник держбюджетної теми 114-Б, здобувач кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Бондарук Олена Артурівна – асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету "Львівська політехніка"

Борис Дмитро Петрович – аспірант кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Головащенко Юлія Сергіївна – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Голубенко Наталія Іванівна – аспірант кафедри англійської філології і перекладу факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету

Гонтаренко Наталія Миколаївна – викладач кафедри англійської філології національного університету імені Василя Стефаника

Жанг Їци – магістр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Жирик Уляна Юріївна – викладач кафедри практики англійської мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Заполовський Микола Володимирович – кандидат філологічних наук, асистент кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ізотова Наталя Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Кіт Любов Степанівна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету "Львівська політехніка"

Коваль Наталія Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Коляса Олена Василівна – аспірант кафедри германських мов і перекладознавства Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Космеда Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, Познанський університет імені Адама Міцкевича

Куковська Вікторія Ігорівна – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кушлик Оксана Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Лопушанський Ярослав Михайлович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Інституту іноземних мов, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Малярчук Олена Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Марчишина Алла Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Матківська Наталія Анатоліївна – аспірант кафедри англійської філології і перекладу факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету

Мелько Христина Богданівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету

Меньок Віра Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та славістики, керівник Полоністичного науково-інформаційного центру ім. Ігоря Менька, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Михайленко Валерій Васильович – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету

Морозова Ірина Борисівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Мостова Тетяна Станіславівна – викладач кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Никитченко Катерина Петрівна – аспірант кафедри англійської філології і перекладу факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету

Новицька Оксана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри грецької мови та перекладу, заступник декана факультету грецької філології Маріупольського державного університету

Нузбан Олександра Василівна – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Олімська Анастасія Костянтинівна – аспірант кафедри англійської мови і методики її викладання Херсонського державного університету

Онищук Марія Іванівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації, Тернопільського національного економічного університету

Осовська Ірина Миколаївна – доктор філологічних наук, доцент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Писаренко Зоя Олександрівна – викладач кафедри іноземних мов Національного технічного університету "Харківський Політехнічний Інститут"

Пожарицька Олена Олександрівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Приходько Ганна Іллівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології Запорізького національного університету

Сеньків Ольга Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Скрябіна Вікторія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету

Сліпецька Віра Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Смирнова Марія Сергіївна – асистент, аспірант кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету

Соболь Лілія Ігорівна – викладач кафедри практики англійської мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сологуб Лариса В'ячеславівна – асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Стройкова Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Суворова Тетяна Миколаївна – викладач кафедри англійської мови і методики її викладання Херсонського державного університету, аспірант кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Ткаченко Іван Анатолійович – аспірант, викладач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Шведова Дар'я Сергіївна – пошукувач кафедри англійської філології факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

До уваги авторів!

Редакція Наукового вісника Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) запрошує до співробітництва фахівців у таких галузях: германські, романські, слов'янські мови, контрастивна лінгвістика, теорія і практика перекладу, рецензії на нові монографічні видання та посібники, а також повідомлення про всеукраїнські та міжнародні наукові заходи. Матеріали для опублікування подаються українською, російською та відповідними іноземними мовами (германськими та слов'янськими) і повинні відповідати чинним стандартам для друкованих праць і вимогам ВАК України (див.: Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 5. – С. 26–30).

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 1081 від 29 вересня 2014 року.

З новинами видання можна ознайомитись за наступною електронною адресою: **www. ddpu-filolvisnyk.com.ua**

Технічні вимоги до оформлення статті

1. Рукопис подається у форматі *.doc (MSWord): гарнітура TimesNewRoman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля ліворуч, зверху, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-).

2. Згідно з вимогами ДАК МОН України публікації у фахових виданнях повинні супроводжуватись УДК, анотацією (обсяг 3-5 рядків) та переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами. Анотація і ключові слова наводяться перед текстом статті, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, *курсив*, ***ключові слова*** напівжирним. Анотації, подані російською та англійською мовами мають містити прізвище й ініціали автора, а також назву статті відповідною мовою.

3. Статті повинні мати такі необхідні елементи (виділені **напівжирним** у тексті статті):

1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій (цей підрозділ має містити формулювання мети і завдань статті та її актуальність;

3) виклад основного матеріалу дослідження;

4) висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

4. Для виділення цитати у тексті, слід користуватись такими лапками: «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]… (у тексті українською чи російською мовами) і такими лапками "neologisms" (у тексті іноземною мовою) Посилання на теоретичні джерела подаються у тексті згідно з переліком літератури у квадратних дужках наступним чином:

1) одне джерело [2, 444–445];
2) два і більше джерел [4, 154; 6, 768];
3) джерело без наведеної сторінки [2].

5. Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подаються у круглих дужках: (8,15).

6. Ілюстрації нумеруються у межах статті і супроводжуються підписом під малюнком. Таблиці теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою розміщеною над таблицею по центру. Приклади ілюстративного матеріалу виділяються *лапками курсивом*.

7. Перелік цитованих джерел під назвою **ЛІТЕРАТУРА** друкується 12 кеглем із міжрядковим інтервалом 1,5 одразу після тексту статті:

1) теоретичні праці, написані кирилицею;
2) теоретичні праці, написані латиницею;
3) в алфавітному порядку згідно з вимогами державних бібліографічних стандартів подають словники та довідкову літературу;
4) **ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.** Нумерація наскрізна.

8. Між ініціалами цитованих авторів впродовж статті та у **ЛІТЕРАТУРІ** слід використовувати функцію одночасного натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл.

9. Обсяг публікацій: 8-12 сторінок.

Приклад оформлення статті

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81’322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Білецька О. В.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджується взаємовідношення понять «форма» та «зміст» у лінгвопоетиці. Особливу увагу приділено характерним ознакам нової графічної форми постмодерністського художнього тексту крізь призму графічної лінгвістики. З’ясовано відмінності постмодерністського художнього тексту від традиційного художнього тексту з огляду на особливості їхніх графічних форм.

Ключові слова: *форма, зміст, графічна лінгвістика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський художній текст, традиційний художній текст.*

Билецкая Е. В. Графическая форма постмодернистского художественного текста сквозь призму графической лингвистики. *В статье рассматривается взаимоотношение понятий «форма» и «смисл» в лингвопоэтике. Особое внимание уделяется характерным признакам новой графической формы постмодернистского художественного текста сквозь призму графической лингвистики.*

Ключевые слова: *форма, смысл, графическая лингвистика, визуализация, новая графическая форма, постмодернистский художественный текст, традиционный художественный текст.*

Biletska O. V. Graphic form of postmodern text through the prism of graphic linguistics. *The article highlights the interdependence of the notions “form” and “content” in linguopoetics. Special attention is drawn to the characteristic features of the new graphic form of postmodern text through the prism of graphic linguistics. The article outlines the differences in the graphic forms of postmodern text and traditional text.*

Key words: *form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп’ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]…

Порядок подання матеріалів

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти статті, які не відповідають зазначеним вимогам, а також зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. За зміст, точність і вірогідність викладених фактів, цитат і посилань відповідає автор.

Для опублікування статті у віснику необхідно до 20 червня 2015 року відправити наступні матеріали:

1) заявку, оформлену у вигляді таблиці, (зразок заявки додається);
2) текст статті, оформлений відповідно до поданих вище вимог;
4) для осіб, які не мають наукового ступеню, відскановану рецензію;
5) відскановану квитанцію про оплату.

Матеріали надсилати за нижче вказаними **електронними адресами:**

olenka_biletska@mail.ru; obabelyuk@mail.ru

Вісник вийде у вересні 2015 року, а його доставка буде здійснена впродовж жовтня 2015 року.

Публікаційний внесок

Вартість статті обсягом 8-12 сторінок формату А-4 станом на 1.02. 2015 становить 400 грн., НЕ враховуючи пересилку примірника з друкованою публікацією. Доставка друкованого примірника здійснюється НОВОЮ ПОШТОЮ. Для цього необхідно під час заповнення довідки про автора вказати місто та номер складу Нової пошти, на який необхідно надіслати друкований примірник, а також додатково сплатити 50 грн. Матеріали **докторів наук** друкуються **безкоштовно**.

Внесок слід перераховувати за наступними банківськими реквізитами: банк одержувача: ДВ ЦФ ПАТ «Кредобанк», розрахунковий рахунок: 2600001023794, МФО 325365, ЗКПО 33968732, Св. пл. 100173935, ІПН 339687313095. ПП «Посвіт». Призначення платежу: Друк збірника ДДПУ ім. І Франка № 383.

З повагою,

Головний редактор:

д. філол. н., проф. Бабелюк Оксана Андріївна

Заступник головного редактора:

к. філол. н., доц. Кушлик Оксана Павлівна

Технічний редактор:

Білецька Олена Василівна

Зразок заявки

ПІБ	Місце роботи	Вчене звання, посада	Назва статті	Науковий керівник/ рецензент	Координати для контакту: телефон електронна адреса	Номер складу Нової пошти

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія "ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ"
МОВОЗНАВСТВО

№3 2015

Макетування та верстка
Василь Герман

Дизайн обкладинки
Олег Лазебний

Здано до набору 21.01.2015 р. Підписано до друку 02.15.2015 р.
Гарнітура Times. Формат 60х84 1/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 37,2. Зам. № 227
Наклад 300 примірників

Друк ПП «ПÓСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvit-druk@ukr.net